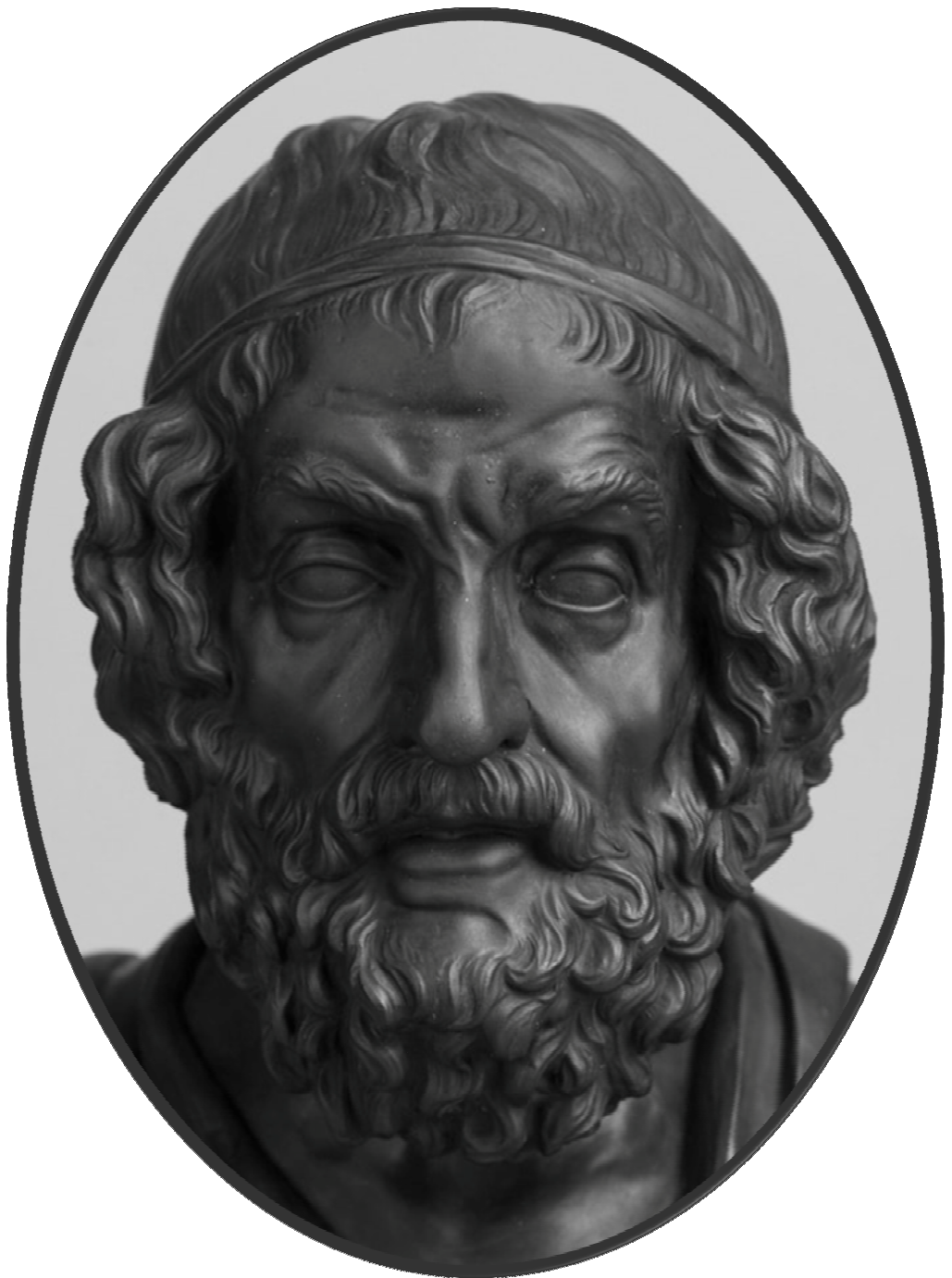

РАНКО (БОГДАН) БОШЊАК

ХОМЕРСКА ТРИЛОГИЈА

ДРУГИ ТОМ

Дизајн корица штампаног: Даница Бошњак

Обрада фотографија: Даница Бошњак

Обрада карата: Оливера и Даница Бошњак

Лектура: Милица Бошњак

Припрема за штампу: Ранко Бошњак

Рецензија: дипл. инж. Златко Петровић, дипломирани компаролог и театролог Миодраг Милановић, проф. др Зоран Милошевић, проф. др Петар Кочовић, проф. др Јован Попов, проф. др Снежана Зарић, проф. др Драган Симић, др Данијела Стојановић.

Додатна AI рецензија: ChatGPT, Claude, Copilot, Gemini, DeepSeek

Рецензент супервизор: академик проф. др Драган Раденовић

Издавачи: Научно-истраживачки центар *Видован* - Удружење *Милош Милојевић*; *Вандалија*; *Мета-Полихистор*; *Ииб*.

Прво штампано издање

Година издања: 2025.

Серијал: ISBN - 978-86-81364-34-5

Издање: ISBN - 978-86-81364-36-9

Штампа: Донат Граф – Београд

Тираж: 500

Прво електронско издање

Година издања: 2026.

DOI: 10.5281/zenodo.20128343

Номенклатура *Полихистора*: РН-НОМ-01-01В-SRB

Горе поменути Исмарос, у каснијим временима назван Исмара, је, кажу, град Киконаца; близу је Маронеје, где је и језеро, чији се поток зове Одисеј; овде је и Мароново светилиште хероја.

Он (Полибије) каже да је Еол подучавао морнаре како да плове мореузом, што је тешко због струја изазваних плинама и осекама, због чега је назван распршивачем ветрова и њиховим краљем.

Што се тиче Стронгила, он се тако зове по свом облику, а такође је ватрен. Заостаје по силовитости свог пламена, али се истиче по сјају своје светлости. Ту је, кажу, живео Еол.

Страбон из Амасеје

Иза њега леже морска острва Кирнос (Корзика) и Сардо (Сардинија), за коју се каже да је највеће острво после Сицилије. Некада су се звала острва Сирена и острво Кирке.

Псеудо-Скимно или Паусанија из Дамаска

Уликс се показао кобним за њих (Сирене), јер када је својом намећу прошао поред стена где су оне живе, бациле су се у море. Ово место се по њима зове Сиренидес, а налази се између Сицилије и Италије.

Хигин

У овом мореузу је стена Скила, као и морски вртлог Харибда, обе познате по опасностима. Од овог троугла, рт, који се, као што смо већ споменули, зове Пелор, окренут је према Скили и стрии према Италији.

Плиније Старији

Треће, острво Схерија у Јонском мору, недалеко од копна и Кераунијских планина, имало је за прве насељенике Феачане, аутохтоне, народ који је име добио по неком краљу мештана. Касније га је населио део Коринћана, променио му име у Керкира и завладао околним морем.

Конон

У међувремену, Пентесилеја је стигла са друге стране Херсонеса, доводећи велики број Амазонки и храбрих људи.

Јован Малала

Становници ове земље, звани Теукрани (Теукри), Дарданци, Тројанци, били су трачког порекла, цивилизованији и напреднији од својих завојевача.

Питер Едмунд Лорент

Ако је Протесилај први погинуо и сахрањен на месту погибије, откуд Троја на Хисарлику кад је Протесилајев гроб на Галипољском полуострву?

Златко Петровић

II – ГЕОГРАФСКО ХОМЕРСКО ПИТАЊЕ

Историјска ретроспектива

Представка другог тома

У претходном излагању могли смо се уверити да се оно што би могли назвати *хомерским питањима* у античком периоду углавном вртело око Хомера, било око тога где је и кад рођен, где је живео и умро и томе слично. Такође је *ушао у игру* и песник Хесиод и његово време у односу на Хомерово. Ако последње и не бисмо сврстали у класична *хомерска питања*, нисмо могли да га избегнемо јер је о томе вођена вишевековна жучна расправа у целом античком свету. Ова античка расправа доспела је све до модерног времена и о истој овој теми су се изјашњавали многи *хомеролози*. У претходној књизи смо се могли уверити да су сва *хомерска питања* старог века била дубоко *историјска*. Тако би се само ауторство *епова* могло сматрати *литерарним хомерским питањем*, али тога, изузев хипотезе Хеленика и Ксенона, практично да и нема. У новом веку јесте доминантан онај *литерарни* део *хомерског питања* али ми смо досад већ дали све одговоре на постојећа, па и нека непостојећа *хомерска питања* која су нам се успут искристалисала као неке нове *хомерске дилеме*. *Географска* нисмо ни дотакли, зато се сад морамо њима посветити јер од могућих одговора зависе и одговори на нека *историјско-литерарна хомерска питања*. Зато и *географска хомерска питања* нису само у служби њих самих, већ имају снагу и да потврде или оповргну одговоре на нека *историјско-литерарна*. Истини за вољу питања која зовемо *географским хомерским питањима*, нису увек ни чисто географска јер увек постоје питања шта, кад и где? Само где је чисто географске природе, док остала два спадају више у домен историје, али како је овај пут историја у служби географије, то и оваква питања обрађујемо уз географска. Али ако би већ терали мак на конач, онда би ову групу *хомерских питања* назвали слично као и *историјско-литерарна*. Овог пута би била *историјско-географска* група. Нас овде првенствено занима да ли је било Троје и *Тројанског рата*? Ако јесте било, где је била Троја и кад је био *Тројански рат*? Онда нас занима и да ли су се десила *Одисејева лутања*, ако јесу где су се одвијала и кад? У овој књизи ми ћемо дати једну историјску ретроспективу географских хомерских питања, са нешто мало и историјских, од других аутора. Све од најстаријих античких дела до савремених истраживача, уз пригодне коментаре писца ове књиге, да би се у трећем тому ове трилогије већ упустили у детаљније сопствено истраживање чије резултате и закључке ћемо ту и саопштити.

У антици је обрађивана и *хомерска географија*, али не као посебно питање већ како је кад и коме нешто од тога затребало. Тако је еп *Илијада* веома детаљно географски обрађен и то доста успешно јер је већи део географских појмова из *овог епа* задржао своја имена све до позне антике, а неки још и до данас. Ту су вероватно највише урадили Страбон и Пausанија али нису за потцењивање ни други аутори. Но, нико се није бавио најважнијом локацијом у *Илијади*, а то је управо град по коме је овај *еп* и именован, *Илион* или *Троја*. Наиме, Херодот је дао положај Троје у Малој Азији кад је описивао пролаз Ксерксове војске и од

тада су сви који су овај град помињали мислили на неко место у Анадолији, на полуострву Бига. Како је ова Троја историјско место, које може али и не мора бити у вези са местом које описује Хомер и то ћемо обрадити у посебном делу друге књиге у коме ћемо се бавити и *историјском Тројом* и *Тројанским ратом*. Уз то ћемо обрадити и још понеку локације из *Илијаде*, коју сматрамо важном или за коју има основа да верујемо да није била добро одређена. Ту нека мање важна места, која Хомер помиње, нећемо обрађивати јер за циљ овог рада нису пресудна. Међутим, као што се о положају Троје није расправљало, тако јесте о *Одисејевим лутањима* и то навелико. И овде је предњачио, велики поборник *хомерске географије*, Страбон из Амасеје али не треба занемарити допринос и других аутора. И *Одисејевим лутањима* ћемо посветити велики део ове књиге, док ћемо на овом месту нагласити да постоји и *географско хомерско питање* које је креирао управо *отац географије*, Ератостен из града Кирене у Африци. Један од најсвестранијих научника антике, Ератостен, износи једну прилично циничну примедбу која се односила на *хомерску географију*, коју опет преноси његов велики противник Страбон:

Пронаћи ће се где је Одисеј лутао тек кад се пронађе кожар који је сашио мех за ветрове!

Због ове циничне опаске, Страбон је повео цели научни рат против Ератостена што се претворило и у својеврсно *хомерско питање* које је остало актуелно све до данас. Ово је и једно од питања које ћемо покушати да решимо. Да ли је био у праву Ератостен или Страбон, односно да ли и *хомерској географији* можемо веровати или не? То је питање око кога се и данас споре бројни истраживачи, а можемо га сврстати у *хомерска питања* у ширем смислу.

Да ли су *Хомерови епови* у почетку били записани или су из усмене традиције, у античко доба се није расправљало. Ова расправа је карактеристична за нашу епоху, али и о томе постоји заметак у антици. Наиме, Јосиф Флавије (Flavius Iosephus; 37/38 - после 100), римски војсковођа, историчар и писац јеврејског порекла, у својим делима каже да су Хелени своју поезију усмено преносили. Овај његов став нема велику тежину јер га износи на месту где се расправља чија је култура надмоћнија, хеленска или јеврејска. Тако даје само аргументе који *наводе воду* на јеврејску воденицу јер је и сам Јевреј. Ипак, може бити да је у Риму, где је живео, начуо да су Хелени своју поезију преносили усменим путем што би подразумевало и *Хомерове епове* као најстарије хеленске поеме. Што се тиче *хомерске поезије*, о томе смо већ дали суд у претходној књизи, па о томе нема потребе дискутовати осим толико колико усмени или писмени део поезије може утицати на тачност *хомерске географије*. Мада нам и географија *епова* можда може донети и неке нове закључке о карактеру *хомерске поезије*. Али то ћемо оставити за последњу књигу ове трилогије, у којој ћемо видети и колика је важност географске анализе *Хомерових епова*.

Иако није било расправа о положају Троје у античко време, јесте се ту и тамо и расправљало о положају неких мање важних места. Како је највећи део од њих тачно одређен, нема потребе да о томе посебно пишемо. Наиме, све што би нас занимало приказано је на карти 1, у прилогу овог рада. Зато се и опредељујемо

да изложимо само погледе античких писаца на *Одисејева лутања*, док за Троју узимамо мало другачији приступ, али о томе кад дође на ред. То што сад знамо да је *Одисеја* настала пре *Илијаде* је разлог више да с њоме и започнемо.

***Одисејева лутања* - очима аутора из старог века**

За разлику од Троје, о чијем положају није било недоумица у античком свету, па се тако о томе није имало шта ни расправљати, сасвим друга ствар је била са *Одисејевим лутањима*. О њима је било знатно више полемике, мада не као у модерно време. Ни трагање за рутом *Одисејевих лутања* никад нису сврстали у *хомерска питања*, мада за то нема основа јер је то итекако *хомерско питање* и то нимало неважно. Као што смо већ навели, постоји група *хомерских питања* коју можемо назвати *географским*, иако није постојало ниједно дело у антици које би било посвећено искључиво географији *Одисеје*. Позната је прича да је Ератостен томе посветио једну своју расправу, што се и назире из Страбоновог текста, али ова расправа није сачувана нити се шта о њој поузданије зна. Знамо само оно што нам је Страбон пренео. Ипак, велики број античких писаца јесте се понегде изјаснио о некој локацији коју знамо из *Одисеје*. Највише од тога је урадио, ко други него, сам Страбон из Амасеје. Но, ни он није о томе написао некакву посебну књигу, или бар краћи текст, него се у својој *Географији* само понекад осврће и на *Одисејева лутања*, дајући своје мишљење али и мишљења других аутора. Тако се може, из поменутог дела, реконструисати и комплетна рута *Одисејевих лутања*, коју нећемо графички приказивати већ само описати. Наиме, нису се сви антички аутори изјашњавали о свим местима које је Одисеј посетио, па би тако добили велики број некомплетних карата. Зато ћемо узети само њихова писмена сведочења. Пратићемо тумачења античких писаца, оним редом који нам Хомер сервира у *Одисеји*, дакле, редом којим Одисеј путује до Итаке на свом легендарном повратку из *Тројанског рата*.

Киконци

Одисеј, у *епу*, креће кући након пада Троје и прво га ветар донесе до Киконаца и њиховог града Исмара (Исмароса). Киконци су племе које Хомер помиње у оба своја *епа* и у *Тројанском рату* су били савезници Тројанаца. Настањивали су приобаље јужне Тракије, област између језера Вистонида (Бистонис) и реке Марице (Еврос). Осим Хомера, помиње их и митологија, али углавном у вези са легендарним певачем Орфејем, који је био и њихов краљ. Киконце спомиње и Херодот, у својој *Историји*, док описује пролаз Ксерксове војске Тракијом, од Дориска према западу (7.59). Под (7.108) каже да *војска иде преко реке Лис*, која се и данас тако зове, а налази се на киконској земљи која се некада звала и *Галајска*, а сада се зове *Бријантска*. Она је, дакле, према *најверодостојнијим подацима, припадала Киконцима*, каже Херодот. У (7.110) Киконце наводи као једно од трачких племена, које све помиње појединачно, укључујући Бистонце за које знамо да су Киконцима били западни суседи. Киконци су били једно од напреднијих трачких племена, што признају и сами Хелени, од којих мало тога доброг можемо наћи да кажу о Трачанима. Киконци су ковали свој новац, чак и златнике, па се, вероватно због тога, појавило мишљење да су имали у своме поседу и Пангејске планине, па чак и острво Тас (Тасос), који су имали златне

руднике. Како су Орфеја некад звали и бистонским краљем, а код Аполонија са Родоса (Ἀπολλώνιος Ροδῖος ; 295–225), у *Аргонаутици*, он и свира *бистонску формингу*, тако заиста може бити да су Бистонци настали мешањем Киконаца и неког другог трачког племена. Треба само имати у виду да Хелени Бистонце сматрају једним од трачких племена, док су Римљани овај назив користили за све Трачане. Но ма шта, од наведеног у вези Киконаца, било тачно, нама није од пресудног значаја јер су Киконци сигурно и били ту где јесу током дужег временског периода. Питање је само да ли у доба *Тројанског рата* заузимају већу или мању територију. Али, у доба Херодота, већ јесу били између језера Вистонида, које је добило име баш по Бистонцима, и реке Марице. У антици, кад су расправе о Хомеру још биле у зачетку, Хелени су веома добро знали ко су Киконци и где живе, па тако ни о њима нису биле вођене никакве расправе. Напросто, некаквих другачијих чињеница није ни било, нити их је могло бити. Исто важи и за њихов град Исмар, где је Одисеја и његову флоту донео ветар и који је он, заједно са својим људима, опљачкао. Аполоније са Родоса испевао је око 250. године старе ере еп *Згоде Аргонаута*. Његов еп обично зовемо само *Аргонаутика*, а радња *епа* се односи на време од пре *Тројанског рата*. Наиме, у *епу* су главни јунаци очеви неких од учесника *Тројанског рата*, као што је и Ахилев отац Пелеј. У *Аргонаутици* наилазимо на многобројне исте географске одреднице које налазимо и у Хомеровој *Одисеји*, што значи да и *Аргонаутику* можемо третирати као тумачење *Хомеровог епа*, а никако не и обрнуто. То је и разумљиво јер је *Одисеја* старији еп од *Аргонаутике*. Додуше, постоји извесна могућност да су оба поменута *епа* црпела податке и из једног старијег, о којем постоји само легенда. То је *Аргонаутика* коју је наводно испевао Орфеј, а која је по легенди била дело од пре *Тројанског рата*. Орфеј је наравно био Киконац који је учествовао у походу *Аргонаута*. Али та *Аргонаутика* нема никакве везе са античким делом које зову *Орфичка Аргонаутика*, а која је испевана у новом веку од непознатог аутора. А сад да наставимо са Исмаром. Херодот овај град нигде не помиње, па његову позицију можемо узети од Страбона, који каже: (7.8.43) *После језера, које је на средини између, долазе Ксантеја, Маронеја и Исмарос, градови Киконаца. Исмарос се, међутим, сада зове Исмара; близу је Маронеје.*

(7.8.44) *Горе поменути Исмарос, у каснијим временима назван Исмара, је, кажу, град Киконаца; близу је Маронеје, где је и језеро, чији се поток зове Одисеј; овде је и Мароново светилиште хероја.*

Језеро на које Страбон овде и мисли је вероватно данашње језеро Митрико или Митрикон, које се у антици звало Исмарида (Исмарос). Понекад га тако зову и данас. После њега Страбон даје киконска насеља идући према истоку. Исмар је близу Маронеје, то је тачно, једино што је језеро удаљено 18 km од Маронеје, а то баш не бисмо могли назвати да је поред Маронеја. У језеро се и улива један поток, као што Страбон каже, који се и звао Одисеј. Неће бити тешко погодити по ком је догађају и по коме поток назван. Проблем јесте само што је језеро на десној обали реке Лис, док су места која и Страбон помиње на левој. Чудно је што после језера не помиње и реку, а није познато ни да је кад близу Маронеје било некакво језеро, ма колико било мало. Но, свеједно. Нас ту и занима само приближан положај Исмара, тачније област где га Хелени смештају, било да то

јесте тачно или не. То смо очигледно сазнали, а томе можемо још додати да су археолози открили остатке града на брду Светог Георгија. За ове рушевине се мисли да су биле Исмар, а налазе се нешто више од 3km источно од данашње Маронеје. Међутим, најстарији делови су датовани на 9. век старе ере, што је, евидентно, доста касније од *Тројанског рата*. То јасно значи да их Одисеј није могао посетити, осим ако не постоје остаци старијег града који нису нађени. С друге стране, ако је Хомер то измислио, онда је морао бити млађи од времена кад је град основан. Наравно, увек постоји могућност да се у будућности још и пронађе какав старији слој, овде или другде, али, у сваком случају, у области која припада Киконцима. Засад знамо да су антички писци сматрали да је и ту у питању положај данашње Маронеје, јер постоје и неки који опет наводе да се и Маронеја некад звала Исмар, али то нисмо наводили јер је Страбон овде био веома убедљив. Но, ако и јесте било тако, то ништа битније не мења. Мада, су његове речи, да су Исмара и Маронеја различити градови, а исто то потврђује и Плиније Старији у својој *Природној историји*:

(4.18.2) *Данас овде налазимо Дикеју, Исмарон, место где је стајао Партенион, Фалесину и Маронеју, која се раније звала Ортагореја.*

Плиније, видимо, зна старо име Маронеје и Исмара. Маронеја је добила име по Аполоновом свештенику Марону коме је Одисеј поштедео живот. То би могло значити да је град променио име кад је *Одисеја* постала популаран еп и дошло до промене становништва града. Тако нешто се могло десити приближно (750-650) кад је Маронеја постала колонија Хијана, а баш Хиос је у антици сматран главним фаворитом за Хомерову постојбину. На крају ове испричане приче о Исмару и Киконцима, у коју смо можда додали и коју реч више, наставимо са *Одисејом*.

Одисеј са 12 лађа бежи од Киконаца, којима стиже помоћ. При томе му гине по 6 људи са сваког брода. Кад су се докопали пучине ту их ухвати олујни Бореј, северни ветар. Борећи се са олујом, успевају пристати на неко острво, којем не пише име. Кад се олуја стишала, наставе пут и обиђу рт Малија, који им стоји на путу за Итаку. Малија је југоисточни рт Пелопонеса. Познат је по високим таласима и изненадним олујама, опасан је за пловидбу. Овај рт се тако зове и данас. Док су пловили око Малије, Бореј се поново подигне и одбаци их поред острва Китере, која и данас носи исто име. После Китере их још ухвате разни ветрови који су дували 9 дана и довели их до земље у којој су живели некакви Лотождери (Лотофази), људи који се хране биљком, коју Хомер назива лотос. Можемо запазити да *Одисејево лутање* лако пратимо по Егејском мору, али ту, након Китере, упловљава у непознате воде. Зато, у антици, није било никакве полемике о *Одисејевом лутању* све до Китере, јер то, суштински, и није било лутање. Одисеј је пловио познатим водама, које су свакако биле знане и њему и другим Хеленима. Расправе није било ни око географије *Телемаховог пута*, од Итаке до Пила и на крају Спарте. Једино је Страбон имао неке примедбе на редослед градова приликом Телемаховог повратка, али то не утиче на правац и смер његовог пута и зато нам није занимљиво. Није било спора нити око руте повратка Нестора и Диомеда, јер се и та пловидба одвија Егејским морем, које је Хеленима било добро познато. Нешто би могли наћи у Менелајевој причи о

његовом повратку из Египта. Страбон ту даје коментар које је земље посетио и где се налазе, али то нема много везе са *Одисејевим лутањима*. Тако она права расправа почиње тек од земље Лотофага. Пре тога, очито, није било потребе, јер се све одвија у свету који је Хеленима био добро познат. Можемо рећи и да смо тек од Лотофага у непознатим водама. Зато да видимо шта на ту тему кажу антички аутори. Ипак, пре тога треба рећи још коју реч о томе како су антички аутори могли знати и приближан положај Троје, на основу места где се Одисеј прво искрцао, односно положаја киконског града Исмара. Јасно видимо да су и антички аутори знали где се земља Киконаца налазила, као и да киконски град Исмар лежи близу данашње Маронеје у Тракији. Од Хомера су могли сазнати откуд би се Одисеј враћао на свом повратку из Троје, што је сам Хомер описао кроз причу старине Нестора Телемаху. Смер којим су пловили иде од Тенеда према југу, а прати линију малоазијске обале. Тим правцем им је пловидба и најбезбеднија, а и могли су имати повољан ветар. Зато је и чудно што се нико није упитао зашто би Одисеј одступио од овог смера за чак 100 степени, те би пловио натраг кући удаљавајући се од ње. Наравно, то се рачуна ако је полазна тачка била у околини рта Сигеј, где се мисли да је био ахајски логор. Нико се не пита зашто би Одисејева ескадра пловила смером којим се удаљава од куће, иако је то свима било очигледно? Толико очигледно да се човек запита да ли је ту неко уопште мислио? У ствари, јасно је да није па се пре треба упитати и да ли је имао чиме? Познавање положаја земље Киконаца и Исмара је прецизно указивало одакле Одисеј није могао кренути. Да би знали и одакле је он тачно кренуо потребно је познавати ветрове у јужном делу Тракије, што очито нису познавали антички аутори. Изгледа да их ветрови нису ни занимали, мада их је, много старији, Хомер добро познавао. Изгледа да би легенда, која каже да је он био поморац, могла и бити истинита! Тешко је замислити ко би то боље од помораца познавао ветрове, морске струје и звезде, а Хомер показује изузетно познавање ових појава. Но, да су антички аутори познавали ветрове у области тада су могли, чак без превише муке, одредити одакле је Одисеј заиста кренуо.

Требало је да знају приближан положај Исмара, а то су, видимо, знали. У овом региону није ретка појава да стални североисточни ветар, Каик, између копна и Самотраке скрене према копну као југоисточни. То би Одисејеву ескадру и довело баш у област данашње Маронеје, ако би кренули приближно са морске обале од ушћа реке Марице до око 4 km северније од ушћа, па су то и антички аутори лако могли закључити и доћи до 4-5 km морске обале на којој је морао бити ахајски логор, а како ту нема баш превише погодних места за луку могли су доћи на тачно место одакле је Одисеј кренуо. Тако би знали тачан положај логора, а од логора ни Троја није могла бити баш превише удаљена. Требало је само да пажљиво прочитају Хомера и да питају неког морнара из тог региона за ветрове. Наравно, мало су морали размислити, што је изгледа било најтеже! Али шта је ту је. Задовољимо се бар тиме да су положај Киконаца и њиховог града Исмара, већ релативно тачно одредили. Иако, претходна критика и даље стоји. Приказ је на карти 2 у прилогу рада.

Лотофази

Очекивано би било да почнемо од Херодота, као најстаријег. Ево шта он каже о Лотофазима и лотосу у четвртој књизи своје *Историје*:

(4.177) *На полуострву које се пружа у море од земље ових Гиндана обитавају Лотофази, који живе само једући плод лотоса. Овај лотосов плод је величине као мастича (тришља, масиково стабло), а по укусу подсећа на плод урмине палме. Од овог воћа Лотофази чак праве себи и вино.*

(4.178) *После Лотофага, дуж морске обале, су Махљани, који такође користе лотос, али мање од претходно поменутих. Они заузимају простор све до велике реке по имену Тритон, која се улива у велико језеро звано Тритонида (Тритонис), у коме се налази острво по имену Фла. Прича се да је, по савету пророчишта, ово острво било дато Лакедемонцима да на њему направе насеље.*

(4.183) *Од Аугиле, опет на удаљености од десет дана пута, налази се још једно брдо соли и извора воде и велики број плодноних урминих палми, као што их има и на другим местима. Овде живе људи који су названи Гараманти, који су веома велики народ, они наносе земљу на со и тако сеју усеве. Одатле је најкраћи пут до Лотофага, који су удаљени од њих тридесет дана пута.*

По питању положаја Лотофага, Херодот није сасвим у сагласности ни са самим собом али тиме ћемо се позабавити нешто касније. За сада, пажњу привлачи да помиње реку Тритон која пуни језеро Тритонида (Тритонис), за које се не зна поуздано да ли је уопште постојало и где. Ово језеро помиње још Аполоније у својој *Аргонаутици*, а најинтересантније је да и Херодот добро познаје Јасона и његову дружину. Помиње Јасона пет пута у својој *Историји*, која је старија скоро два века од Аполонијеове *Аргонаутике*. Могуће да то зна из митолошких прича или можда из *Орфејеве Аргонаутике*, за коју кажу да је постојала. Као потврду, цитираћемо једно од ових места на којем се најчешће помиње Јасон, али се помиње и језеро Тритонида:

(4.179) *Тakoђе је речено да је Јасон, када је саградио Арго, под планином Пелионом, утоварио на њу хекатомбу, а са њом и бронзани треножац, опловио Пелопонес, с намером да дође у Делфе; а када се у пловидби приближио Малији, Бореј је ухватио његов брод и однео га у Либију и, пре него што је угледао копно, нашао се у плићацима језера Тритонида. Затим, пошто је био у недоумици како да извуче свој брод, прича се да му се појавио Посејдон и рекао Јасону да му да тај треножац, рекавши да ће им показати прави пут и пустити их да оду неповређени. Када је Јасон пристао на то, онда им је Посејдон показао пролаз кроз плићаке и поставио треножац у свом светилишту, након што је прво изговорио пророчанство над треношцем и рекао Јасону и његовој дружини све по реду. Односно, да кад год неко од потомака оних који су с њим пловили на Аргу узме и однесе овај треножац, тада је судбина одредила да се око језера Тритонида подигне стотину градова Хелена. Чувши ово, домаћи Либијци су сакрили треножац.*

Што се тиче Лотофага, од Херодота сазнајемо да они живе поред Гиндана и на полуострву. Херодот набраја народе у Африци идући од истока према западу, што нам може бити од помоћи. Тако после Лотофага налази Махљане, чија је земља све до реке Тритон, која се улива у језеро Тритонида. Како се ни за ове Гиндане не зна где су тачно живели, као ни за Махљане, тако се ова поменута земља Лотофага може лоцирати ако се пронађе тачан положај овог језера, које

Херодот зове Тритоновим именом. Али и о томе кад дође на ред, корисније је да наставимо са античким ауторима млађим од Херодота и да видимо што још можемо сазнати о тим мистериозним Лотофазима.

После Херодота, помиње их један непознати аутор за кога сматрају да је живео у 4. веку старе ере. Реч је о Псеудо-Скилаксу, који је аутор врло значајног дела *Пловидбе (Периплос)*. Ово дело је дуго време приписивано Скилаксу (Σκύλαξ) из Каријанде у Карији, хеленском географу из времена персијског цара Дарија I (550-486), у чијој је служби и био. Скилакс је, по Даријевом наређању, добро истражио азијску обалу од ушћа Инда до Црвеног мора. Изучавањем његових *Пловидби* дошло се до закључка да у њима стоје неки подаци које Хелени нису могли знати пре средине 4. века старе ере, па је тако ово дело и датирано у то време. Како се стварни аутор не зна, остало је Скиласково име, са префиксом *псеудо*. Но, псеудо или не, то нимало не умањује његову вредност, напротив! *Пловидбе* казују шта Хелени, средином 4. века старе ере, знају о Медитерану. Па да видимо онда шта су то знали о Лотофазима:

(22) *После Либурна је народ Илира. Илири живе дуж мора све до Хаоније насупрот Керкире, острва Алкиноја. Тамо постоји хеленски град, по имену Хераклеја, са луком. Овде су такозвани варвари Лотофаги, наиме Јадератени и Булини. Хили, који деле границу са Булинима, кажу да их је овде населио Хил, Хераклов син, али они су варвари. Они насељавају полуострво мало мање од Пелопонеса. Од полуострва се протеже острво као равна вртца, које насељавају Булини. Булини су илирски народ. Обално путовање дуж земље Булина је један дуг дан. Нестаји су на реци Нестос. Од Нестоса се путује заливом. Сав овај залив се зове Маниос. Путовање је један дан.*

(110) *Делове изван Сирта насељавају либијски Лотофаги, народ, све до ушћа другог Сирта. Они користе лотос за храну и пиће. Од Неаполиса картагинске земље, града Гафара, један дан пловидбе од Неаполиса. Од Гафаре до Абротонона, града са луком, једнодневна пловидба. Од Абротонона до Тарихеје, града и луке је једнодневна пловидба. Ту је острво по имену Тарихеја, дуго је триста стадија, мало мање у ширину, удаљено од копна око три стадија. На овом се острву налази много лотоса који једу, а од другог пију вино. Плод тог лотоса је величине мимакилоса (плод јагоде, 1-2 cm). Такође праве много уља од дивље маслине. Острво рађа много воћа, пшенице и јечма; острво има добро тло. Путовање од Тарихеје до острва траје један дан.*

Након ових цитата, видимо да Псеудо-Скилакс познаје двоје Лотофага. Једне на Јадрану, а друге у Африци. Ове афричке налази између две реке, које знамо као Мали и Велики Сирт. Данас ове реке више не постоје и не знамо тачно где су се налазиле, осим што су, бар по имену, могле бити у пределима данашњег залива Сидра, који се некада и звао Сирт. Град Сирт постоји у Либији и данас, а име носи још од античког времена. Псеудо-Скилакс нам је, такође, побудио интерес и за Јадранско море, док *либијски Лотофази* одговарају приказу од Херодота. Можда не сасвим али веома приближно. Од њега довољно, а сад да видимо шта ће то о фамозним Лотофазима, у својим *Историјама*, да нам каже хеленски историчар Полибије (Πολύβιος; 203-118). Његово најпознатије дело су *Историје*, које покривају период (264-146), а овог историчара сматрају за наследника Тукидида и претечу историјског истраживања у данашњем смислу.

Ево шта он каже, прво о Лотофазима а потом и о лотосу:

(1.39.1) *Њихови наследници, Гнеј Сервилије и Гај Семпроније, изашли су на море са целом својом флотом чим је наступило друго лето и након преласка на Сицилију наставили су одатле у Либију, где су, пловећи дуж обале, направили неколико искрцавања у којима нису постигли ништа важно, да би коначно дошли до острва Лотофага, које зову Менинкс и није далеко од Малог Сирта.*

Полибије је, видимо, конкретнији од Херодота. Каже да је ова земља Лотофага острво Менинкс, које није далеко од Малог Сирта. Све је, наравно, у Либији, а Либијом су у антици звали Африку и то Африку западно од Нила. Менинкс је античко име данашњег острва Ђерба у Тунису. Полибије се у дванаестој књизи својих *Историја* изјашњава и о биљци лотос, у чему се слаже са Херодотовим описом ове биљке, с тим што Полибијев извештај има већу тежину јер пише о лотосу из личног искуства. Ево шта Полибије каже о том либијском лотосу:

(12.2.1) *Лотос није велико дрво, али је грубо и бодљикаво. Његов лист подсећа на лист трна, али је прилично шири и равнији.*

Лотос је, дакле, дрво, а не некаква зељаста биљка. Но, ма каква биљка био овај лотос, нама је битно то што је Полибије први који смешта Лотофаге на острво Ђерба, некадашњи Менинкс. Од њега овај податак преузима Страбон, који се и доста ослања на Полибија, иако се није слагао с њиме по свим питањима. Да се по питању Менинка слажу, то се да видети по следећим Страбоновим речима:

(1.2.17) *Обичаји становника Менинка блиско одговарају опису Лотофага.*

(3.4.3) *Неки верују у извештај трговаца из Гадеса, који наводи Артемидор, да у Либији живе људи изнад Маурусије, близу западних Етиопљана, по имену Лотофази, јер се хране листовима и кореном лотоса, а не желе да пију јер немају воде. За ове људе кажу да се простиру све до крајева изнад Кирене. Постоје и други звани Лотофази, који насељавају Менинкс, једно од острва које је на супрот Малог Сирта.*

(17.3.8) *Артемидор осуђује Ератостена што је рекао да постоји град који се зове Ликс, а не Рис, близу крајева Мауретаније; да постоји веома велики број уништених феничанских градова, од којих се не виде трагови; и да је међу западним Етиопљанима, увече и ујутру, ваздух магловит и густ; јер како би се то могло догодити тамо где су суша и превелика врућина? Али он сам говори о тим истим деловима оно што је много подложније приговору. Јер он говори о неким племенима Лотофага, који су напустили своју земљу, па су можда заузели крајеве без воде, чија храна може бити лотос, нека врста биљке или корен, који би задовољио потребу за пићем; да се ти људи простиру до места изнад Кирене и да тамо живе на млеку и месу.*

(17.3.17) *Близу (ових острва), налази се Мали Сирт, који се такође назива и Сиртис Лотофагитис (или Сиртис на коме се једе лотос). Обим овог залива је 1600, а ширина улаза 600 стадија; на сваком од ртова који чине улаз и близу копна налази се по једно острво, од којих је једно, управо поменуто, Керкина, а друго Менинкс; они су скоро једнаки по величини. Менинкс би требало да је „земља Лотофага“ коју спомиње Хомер. Приказани су одређени делови (овога), као што је Одисејев олтар и сам плод. Јер дрво које се зове лотос расте у изобиљу на острву, а плод је веома слadak и укусан. На њему се налази много малих градова, од којих један носи исто име као и острво. На обали самог*

Сирта налазе се и неки мали градови. У удубљењу (Сирта) је веома значајно тржиште за трговину, где се река улива у залив. Ефекти флуksа и рефлуksа плиме и осеке се протежу до ове тачке, а у правом тренутку суседни становници нестрпљиво јуре (на обалу) да ухвате рибу (избачену).

Страбон се изјашњава да је острво Менинкс, данашња Ђерба, земља Лотофага. Помиње чак и некакав *Одисејев олтар* на овом острву, вероватно да поткрепи свој став и некаквом чињеницом. То би ваљда требало бити некакав знак да је Одисеј посетио ово острво, јер зашто би му иначе ту подизали олтар. Чудно је што, на овом месту, није поменуо Полибија којег често помиње, бар по питању *Одисејевих лутања*. Но, ако и не помиње Полибија, зато укључује и још једног свог колегу, Артемидора из Ефеса (Ἀρτεμίδωρος ὁ Ἐφέσιος), географа активног пре Страбоновог времена, чији су радови Страбону били веома добро познати. Артемидор говори о неким другим Лотофазима, од којих су једни били негде у пустињском делу Мауританије, али и о једнима близу Кирене који су прешли на месну исхрану, мада су племе Лотофага. Страбон ово критикује, али узорно преноси, па тако можда можемо извући и некакве другачије закључке из ових података, што ћемо неком другом приликом. После Страбона, хронолошки, долази Плиније Старији, са својом *Природном историјом*, који каже:

(5.4.2) Затим долазимо до Великог Сирта..... На дну овог залива налазила се обала Лотофага, које су неки писци назвали Алахрое, која се протезала све до олтара Филена; ови олтари су формирани од гомила песка. Пролазећи њих, недалеко од обале налази се огромна мочвара која прима реку Тритон и од ње добија своје име. Калимах је зове Палантија и каже да је на ближој страни Малог Сирта, али многи други писци је ипак стављају између два Сирта. Рт који омеђује Велики Сирт је именован као Борион, иза којег је провинција Кирена.

(5.7.1) ОСТРВА У ОКОЛИНИ АФРИКЕ: Ова мора не садрже толико острва. Најпознатије острво међу њима је Менинкс. Ератостен га назива Лотофагитис. Ово острво има два града, Менинк на страни која гледа на Африку и Троаду на другој страни. Налази се на рту који лежи на десној страни Малог Сирта...

Као што видимо, Плиније ставља Лотофаге на обалу Великог Сирта, данашњег залива Сидра, што није далеко од подручја Кирене, где Лотофаге проналази и Артемидор. Тако да Страбонова критика коју упућује Артемидору ту не стоји. Треба имати у виду да је Плиније био командант римске флоте, па је вероватно имао прилике да ове крајеве обиђе лично јер су Римљани владали овим крајем. Он не помиње Лотофаге и на Малом Сирту, али показује да му је добро познат назив *Лотофагитис*, како Ератостен назива острво *Менинкс*. Ту се већ нешто разликује од Страбона, који залив Малог Сирта назива *Сиртис Лотофагитис*. Латински назив *Sirtis Minor* употребљава Плиније Старији, цитирајући ранији опис од Полибија (1.39.2), који користи старохеленски *η μικρα Συρτις*, а такође и *микротера Συρτις*. Алтернативни назив је *Лотофагитис Сиртис* (Λωτοφαγίτις συρτις), о чему извештава Страбон. Велики Сирт, латински: *Sirtis Major*, јесте и древно име данашњег залива Сидра у Либији, док Мали Сирт припада Тунису. Поред Плинија, вредно је истаћи речи још једног античког географа из 2. века нове ере, Клаудија Птолемеја (Κλαύδιος Πτολεμαῖος) из Александрије. Он види

Лотофаге негде близу Малог Сирта, дајући и неке народе близу њих, што може бити од помоћи да се тачније одреди завичај Лотофага. Ево шта о томе пише: (4.3.22)... *затим Мидени или Медени и народ код Картагине, испод кога су Либифеничани; затим Махини до Малог Сирта; а испод њих су Кинити, а даље на исток све до реке Кинифос Нигитими, а око исте реке су Лотофаги...*

Изабрана изјашњавања античких аутора, о завичају Лотофага, ћемо завршити са хеленским географом из 3. века нове ере, Агатемером (Αγαθήμερος), који у својој *Географији* каже:

(5.22) *Од Керкине до острва Менинк Лотофагитис пролаз има 600 стадија, како се каже да је то ушће мањег Сирта; Менинк је дугачак 600, а широк 180 стадија, а око њега су велике струје.*

Недалеко од острва Менинк или Менинкс било је ушће реке која је носила име као и залив, Мали Сирт, ако Агатемер под ушћем подразумева ушће реке. Али само острво Менинкс Агатемер назива и *Менинк Лотофагитис*, што и указује на Лотофаге.

То би било све што је интересно о Лотофазима. Већина аутора из смешта у област Малог Сирта, мада има и оних који наговештавају један шири простор, све од Киренаике на истоку до Атлантика на западу. Од свих је само Страбон био директан и препознаје Лотофаге са античког Менинкса као оне из *Одисеје*. Менинкс се данас зове Ђерба и то је острво у Тунису, где је и залив античког имена Мали Сирт. При томе не треба сметнути с ума и речи Псеудо-Скилакса, који Лотофаге налази на два различита континента. Једне налази на Јадрану, у Далмацији на Балкану, док су му други у Африци, као и код осталих античких аутора. Он једини помиње Лотофаге и на Јадрану, али њих антички аутори не узимају у обзир, нити их ко повезује са Хомеровим Лотофазима. Појава ових двају Лотофага, који су толико међусобно удаљени и одвојени *дебелим морем*, побуђује помисао да су Хелени звали Лотофазима све оне који су се хранили биљном храном. Знамо да су се Хелени хранили месом, сиром и хлебом, док су пили изузетно јака вина разблажена водом. То нам сведочи и Хомер у *Одисеји*. Нису јели чак ни рибу, осим у крајњој нужди, што такође сазнајемо из *Одисеје*, зато им је могло бити чудно ако су негде наишли на народ које се храни воћем и поврћем. Зато су могли такав народ назвати Лотофазима јер су многе биљке сами именovali као лотос. Али без обзира што је Псеудо-Скилакс наилазио на двоје Лотофага, на Јадрану и у Африци, нико није ни помислио да би се *Одисеј* могао повезати са овима на Јадрану. Није нико од античких писаца, али зато од савремених јесте, о чему ћемо говорити у овој књизи. Истина, нема ни основа да се разматра опција по којој је Одисеј доспео до Јадрана јер би у том случају морао препловити цело Јонско море од југа према северу. Како је то било море које су, Одисеј и његови врли Итачани, најбоље познавали, теже је поверовати да нису успели, веслајући, пристати на неко, њима познато, пешчано жало као што су успели на Егејском мору које им је било мање познато. Туниско острво Ђерба такође није превише вероватно, ма колико да се слажу антички аутори, као што није ни цела источна обала Туниса. Наиме, Одисејева ескадра би била у непознатим водама где би смели пристати тек кад стане ветар, а вероватноћа да је ветар стао баш кад дођу до обале је занемариво мала. Пре би се разбили о

обалу ако их је Еур са истока дотерао право на обале Туниса. Зато нити Ђерба, ни било које друго место у источном Тунису нису вероватне дестинације где би Одисеј и његова флота могли пристати по олуји. На крају, можемо само да констатујемо како нам антички аутори и нису били од особито велике користи да одредимо где се налазила земља Лотофага коју помиње Хомер! Сад можемо завршити са Лотофазима и наставити даље по редоследу из Хомерове *Одисеје*.

Киклопи

После Лотофага, Одисеј са целом флотом (12 лађа) отплови до земље Киклопа (Κύκλωπες), једнооких дивова из хеленске и касније, римске митологије. Било је различитих врста Киклопа, које можемо назвати: *Киклопи ковачи*, *божански Киклопи*, *племе Киклопа*, *Киклопи градитељи*, *Киклопи сточари* и *несврстани Киклопи*. Митологија познаје само *Киклопе коваче*, који су, по својој огромној снази, слични боговима али имају само једно око на челу. Неке од митолошких прича говоре о три ока које су имали Киклопи, а од којих је једно било на челу. Легенда о трооким Киклопима вероватно потиче од египатских рудара који су носили светло на челу, као и данашњи рудари, да би могли користити обе руке за рад у руднику. Значење имена Киклоп јесте *Челооки* због тог једног ока што га имају на челу, али Страбон прича другу причу о пореклу њиховог имена::

(1.2.10) Вероватно је узео свој извештај о једнооком Киклопу из скитске историје, јер се каже да се Аримаспи, које Аристев из Проконеза описује у својим „Причама о Аримаспима“, одликују овом посебношћу.

Мада их Страбон веже за скитску историју, процена коју су изнели савремени историчари ипак делује нешто вероватније јер је познато да су Египћани први измислили светло за рударе које су носили на глави. По митологији, Киклопи су снажни једнооки или трооки дивови, деца Урана и Геје, бога неба и богиње земље, које је Уран, као и своју осталу децу, (Титане и сторуке дивове назване хекатонхири) затворио у Тартар, подземни свет који се налазио дубље од Хада. Тартар је био затворен прво бронзаним, а касније гвозденим вратима. Овај мит мењао у складу са напредовањем металургије. Титан Хрон се ослобађа и бежи из Тартара, а онда уз помоћ Киклопа и своје мајке Геје, успева да Урана свргне са места врховног бога. Међутим, иако су му они помогли да се домогне места врховног бога, Хрон Киклопе враћа натраг у Тартар. Али, када је Зевс, Хронов млађи син, свргао свог оца Хрона са места врховног бога, ослобађа Киклопе, а они му, у знак захвалности, дарују гром и муњу, Посејдону дају трозубац, док Хада награђују шлемом таме, који свог носиоца учини невидљивим. Пошто су били одлични ковачи, Киклопи су, наравно, постали и Хефестови помоћници, а радили су испод вулкана Етне и ту правили громове и муње за Зевса. Управо је муњом коју су ту исковали Киклопи Зевс убио Асклепија, Аполоновог сина, који лечи људе и тако се, по хеленском веровању, меша у судбину која је била свакоме предодређена. Зевс је, као врховни бог, био онај који се старао и да се судбина испуни, а како је Асклепије ометао саму судбину Зевс га убије муњом. Асклепијев отац, бог Аполон, не могавши ништа Зевсу, је осветио сина актом убиства Киклопа који су исковали муњу. То је расрдило Зевса, који тада отера Аполона са Олимпа и нареди му да служи смртницима. Киклопи су, дакле, као вешти ковачи, били помоћници бога ватре Хефеста, који је и сам био изврстан

ковач. Зато их мит, све заједно, смешта у ватре вулкана Етне, јединог активног вулкана који је био познат Хеленима после колонизације Сицилије. Зато их је Еурипид, у свом *Киклопу*, сместио на простор Етне. Цела ова легенда, коју смо навели, не може бити старија од хеленске колонизације Сицилије, односно од 734. године старе ере, јер пре тога су Хелени тешко могли знати за Етну. Ако су можда и знали неки морепловци, који су нешто раније допловили и до овог острва, али то није било довољно масовно да се из тога створи легенда. Тако је ова легенда могла настати тек након хеленске колонизације Сиракузе, али не и одмах после, него добрано касније, можда чак и цео век после доласка првих колониста на Сицилију. Хомер зна да су Киклопи једнооки али он их не види као коваче, већ само као примитивне сточаре. Тако излази да би Хомер требао бити старији од настанка легенди о Киклопима, који се баве ковачким занатом у ватрама Етне. Ово је довољно опште приче о Киклопима, а сад да погледамо шта о њима кажу антички аутори.

Киклопи ковачи

Ове Киклопе, *коваче*, прво помиње хеленски епски песник Хесиод (Ἡσίοδος; 8-7 век). Он, у својој *Теогонији*, даје опис Киклопа близак другој митологији али не каже где је био њихов завичај:

(139) И опет је носила Киклопе, надмоћне духом, Бронте, Стеропе и Арге тврдог срца, који су Зевсу дали гром и начинили муњу: у свему другом били су као богови, али само једно око било је усред њихових чела. И прозвали су се Киклопи (Челооки) јер им је једно око било постављено на чело. Снага, моћ и занат су били у њиховим делима.

Видимо да Хесиод зна за *Киклопе коваче*, за које Хомер није знао. То говори у прилог оним античким ауторима који су сматрали да је Хомер старији песник од Хесиода, па би тако и *Одисеја* онда морала бити старије дело од *Теогоније*.

Први који се спомиње положај земље Киклопа, јесте један од тројице највећих хеленских трагичара, Еурипид са Саламине (Ευριπίδης; 485-406). Претходно и поменуемо, његову сатиричну игру *Киклоп*, чију радњу смешта близу вулкана Етне на Сицилији. Еурипид се изјашњава, где живе Киклопи, одмах на почетку свог *Киклопа* и каже:

(1) Али тек што смо се својим током приближили Малији, Еур (источњак) је дунуо на брод и отерао нас овамо до планине Етне, где у усамљеним пећинама живе једноока деца бога Океана (Посејдона), Киклопа убице. Заробљени од стране једног од њих, ми смо робови у његовој кући. Полифем зову онога коме служимо.

После Еурипида, по старини, следи Калимах из Кирене (Καλλίμαχος; 310-240). Он у једној од својих химни познатој као *Химна Артемиди* каже:

(50) и када су зачули буку наковња како одјекује гласно, али и велики удар меха и тешко стењање самих Киклопа. Јер Етна је гласно плакала.

Киклопи су били толико страшни да су мајке плашиле своју децу њима кад би ова била непослушна. И о томе нас обавештава Калимах, у поменутој химни:

(57) Али када било која од девојака учини непослушност својој мајци, мајка би свом детету дозивала Киклопе.

Следећи који помиње мит о Киклопима је Аполоније, у својој *Аргонаутици*:

(1.496) .....док је Зевс, још дете и са деčјим мислима, боравио у Диктајској пећини, а земаљски Киклопи га још нису наоружали громовима и муњама, које дају славу Зевсу.

На исто место Киклопе смешта и римски песник Вергилије (Publius Vergilius Maro; 70-19), који у својој *Енеиди* повезује Киклопе са вулканом Етном:

(3.548) *Онда ветар и сунчева светлост умарају људе, а не знајући пут до обале Киклопа. Постоји лука, сама велика и неометана ветровима који пролазе, али Етна тутњи у близини са страшним лавинама, сада избацује црне облаке на небо, диме се, са мрклом тамном турбуленцијом и ужареним пепелом избацује пламене кугле, додирујући звезде: сада баца високо камење које бљује раздрућу изнутрицу планине и скупља растопљену лаву у ваздух, уз хук, кишу из својих најнижих дубина.*

(8.407) *Испод ње одјекује пећина и галерије Етне, које су изједале киклопске пећи, а јецање наковња се чује одјекујући од тешких удараца и масе калибејског звожђа шиште у пећинама и ватра дише кроз пећи.*

Помен Киклопа налазимо и код Вергилијевог савременика, а то јесте Гај Јулије Хигин (Gaius Julius Hyginus; 64–17), плодни римски писац од чијег целог опуса су сачуване само две књиге. Трактат о митологији познат као *Fabulae* и чувени астрономски каталог *Poeticon Astronomicon*. Оба представљају и важне изворе података о античкој митологији и астрономији. Прва два цитата су из *Фабула*, а трећи је из његове *Астрономике*:

(49) *Аполон, не могавши да повреди Јупитера, убио је оне који су му направили гром, односно Киклопе.*

(125) *Одатле је отишао до Киклопа Полифема, сина Нептуновог, коме је пророчанство дао аугур Телемус, син Еуримов, да се чува да га Уликс не ослепи. Имао је једно око на сред чела, и хранио се људским месом.*

(2.15.6) *Ератостен каже о стрели, да је њоме Аполон убио Киклопе који су исковали гром од којег је Ескулап умро.*

Хигин, у суштини само понавља митолошке приче или приче из *Одисеје*, које су нам већ познате, само што он, као сваки Римљанин, користи римска имена. Његов Јупитер је Зевс, Нептун је Посејдон, Уликс је Одисеј, док му је Ескулап Асклепије. Он помиње и оно пророчанство које је Телемус упутио Полифему, да се чува Одисеја да га не ослепи. Ипак, не каже на коме се то месту Телемус среће са Полифемом, што саопштава Хигинов мало млађи савременик, римски песник Овидије (Publius Ovidius Naso; (-43)-(+17)). Он помиње и где се сусрећу Телемус и Полифем, у својим *Метаморфозама*:

(1.253) *Такво оружје је вештином Киклопа исковао.*

(3.287) *Друге муње које је узео, исковане од Киклопа.*

(13.770) *Док се све ово догодило, Телемус је стигао на сицилијанску Етну – Телемус, Еуримусов син, који никада није могао погрешити ни предзнак, срео је страшног, жестоког, огромног Киклопа, Полифема, и рекао му: „То једно око на средини твог чела Уликс ће узети од тебе.“*

Овидије истиче киклопску ковачку вештину и истиче да су ти Киклопи поред Етне, код које види и пророка Телемуса да прориче Полифему. Он је први који ове сицилијанске Киклопе веже директно са *Одисејом*, служећи се тим речима пророка Телемуса. Наравно, пошто пише на латинским, он користи и латинско

име за Одисеја, Уликс. После Овидија, наставићемо са још једним од важнијих римских писаца. Хронологија нас поново упућује на Плинија Старијег:

(3.14.3) *Затим долазимо до три стене Киклопа, луке Уликса, колоније Катина и река Симет и Терија; док су, више у унутрашњости, Лестригонске равнице.*

(7.56.3) *Рад у гвожђу измислили су Киклопи, керамику Кореб из Атине, грнчарски точак Скит Анахарсис, или према другима Хипербије из Коринта.*

Опис који даје Плиније је кратак али довољно детаљан. Три стене Киклопа су данашња Киклопова острва која се налазе 5-6 km северно од Катаније. Плиније Катанију зове старим именом, Катина. Три стене, које Плиније ту налази, су у ствари три групе стена које чине ова мања острва, која су сасвим близу обале, удаљена од ње свега 80-150 метара. *Одисејева лука* је наспрам ових острва, на обали у месту Ачи Треца. У овом насељу постоји и *Киклопова плажа*, а данас можемо наћи и *Киклопове апартамне*. Рекло би се и да Сицилијанци обилато експлоатишу чињеницу да се још од античких времена мислило да су Киклопи живели на Сицилији, па је тако и Одисеј морао посетити ово острво. Наравно, као и римски песници, Плиније такође користи латинско име Одисеја, Уликс. Поред тога, извештава нас да су Киклопи ти који су измислили рад са гвожђем, што се изгледа у то време веровало. Треба уочити да Плиније зна и за некакве *Лестригонске равнице* близу Катаније, о чему ће касније бити речи. Постоје и реке које Плиније помиње. Река Симет је данашњи Симето, који тече јужније од индустријске зоне Катаније, нема много воде и једва допире до мора. Друга река, коју Плиније зове Терија, вероватно је Аквичело који се улива у близини катанијске луке. Ова река има још мање воде него Симето али је, вероватно, у прошлости имала много више. Некакав савремени путописац вероватно не би ниједну од ових река ни споменуо у свом извештају, колико су незнатне као реке. Све у свему, Плиније нас упућује где се то Одисеј тачно искрцао, а не и само где је била земља у којој су живели Киклопи. Наравно, тако се у његово време веровало, што никако не мора значити да је Одисеј заиста ту и боравио, нити да су ту стварно живели некакви Киклопи. Чак и све то уз услов да су се *Одисејева лутања* икада и десила.

После Плинија, на реду је Псеудо-Аполодор (Ἀπολλόδορος), и његова чувена *Библиотека*. Ово дело дуго је приписивано Аполодору из Атине (Ἀπολλόδορος ὁ Ἀθηναῖος; 180-110), али је касније утврђено да ипак није његово и да потиче са краја 1. века и то нове ере. Тако се још увек, не само у старијим текстовима већ и у неким новијим, може наћи под Аполодоровим именом. Но, претерано нас и не занима под чијим је именом, већ првенствено шта текст доноси. Из наведених разлога, *Библиотеку* цитирамо тек после Плинија јер то и одговара стварној хронологији. Код Псеудо-Аполодора има један интересантан податак, он први даје имена других Киклопа. Пре тога знамо за Хомеровог Полифема, а друге нико не помиње у сачуваним античким делима. Но, сигурно је неко знао и за друге, јер како би се другачије могли појавити код Псеудо-Аполодора. Ево шта он има да саопшти о Киклопима:

(1.1.2) *Након њих, Земља му је родила Киклоне, односно Аргеса, Стеропа и Бронта, од којих је сваки имао по једно око на челу.*

(1.2.1) *Тако је убио њихову тамничарку Кампе и раскинуо њихове окове. И Киклопи су тада дали Зевсу гром и муњу, Хаду су дали шлем, а Посејдону*

трозубац.

Осим имена других Киклопа, наводи како се звала њихова тамничарка, док су били затворени дубоко у Тартару, а остало понавља оно што нам је већ добро познато, односно који је од богова шта добио од Киклопа. Овим даровима јесу Киклопи показали захвалност боговима што их ослободише стега из Тартара.

Да су Киклопи измислили обраду гвожђа, што су навели Овидије и Плиније, не налазимо само код њих. Исто то, само другим речима, каже теолог Татијан (Tatianus; Τατιανός; 120-180) у свом делу *Писма Грцима*:

(1) *Тирени су измислили трубу, а Киклопи, ковачку вештину.*

Обрада гвожђа јесте измишљена код Хетита у малој Азији, али су нека новија истраживања показала да се, приближно у исто време, појављује и у Тракији. Тако може бити и нешто истине код Страбонове изјаве да је име Киклопа било донето из Скитије јер су Трачани и Скити вероватно били исти или слични. То наравно можемо повезати са Плинијевом, Овидијевом и Татијановом тврдњом да су Киклопи били ти који су измислили вештину ковања гвожђа.

Античку епоху, на тему *Киклопа ковача*, завршићемо са једним хришћанским аутором, црквеним историчарем Јевсевијем Кесаријским. Овај историчар нам (Εὐσέβιος τῆς Καισαρείας; 260-339) је познат и као Јевсевије Памфил. Често су га звали и Еузебије из Цезареје, по његовом родном граду Кесарији (Цезареји). Цитираћемо два његова рада. Први цитат је из *Јеванђеоске припреме*, а други из његових *Хронолошких канона*, познатијих као *Хронике* или *Хронографија*:

(2.2.19) *За Асклепија кажу да је био син Аполона и Корониде и да је ревностно проучавао науку исцељења, уздигавши се до таквих висина да су многи болесници који су били у очајању, мимо сваког очекивања, од њега излечени. Тако је разбеснео Зевса да га је ударио громом и убио. Аполон је био бесан због смрти свог сина и побио Киклопе који су исковали гром за Зевса. Зевс је, бесан због њихове смрти, заповедио Аполону да служи као роб код Адрнета и тако окаже свој злочин.*

(15) *Током његове владавине, Киклопи су се, громовима и муњама, борили у бици за Зевса.*

Осим што нас извештава коме смртнику је то Аполон морао служити кад га је Зевс казнио што је побио Киклопе, остало понавља и приче из митологије које су нам већ добро познате. После Јевсевија, нема много аутора који су писали о Киклопима јер убрзо наступа средњи век и хришћански обрачуни са старом религијом, као многобожачкој. Тако, овим можемо и завршити са *Киклопима ковачима*, мада постоји још текстова о њима, за којима и не види потреба јер углавном понављају оно што је до сада већ речено. Покрили смо све чињенице и све временске периоде, тако да можемо са сигурношћу и закључити да нема ниједан антички аутор који би наше *Киклопе коваче* сместио игде другде осим Сицилије. Тако овде можемо заједнички став античких аутора сажети у једној реченици: **Киклопи живе око Етне на Сицилији, где су закупањени својим ковачким пословима!**

Међутим, Киклопи ковачи нису и једини Киклопи које познају антички писци. Осим њих, постоје и други Киклопи, како смо их, на почетку, класификовали. Дата класификација Киклопа не постоји нигде у антици нити у постантичком

периоду. Класификацију је сачинио писац ове књиге, јер се за њом указивала прека потреба. Наиме, антички аутори доста различито приказују Киклопе, не правећи никакву разлику између ових приказа, вероватно зато што је у питању исто име, Киклопи. Тако је аутор ове књиге и уочио да их треба разврстати на неколико различитих група, као: *Киклопи ковачи*, *божански Киклопи*, *племе Киклопа*, *Киклопи градитељи*, *Киклопи сточари* и преостали или, *несврстани Киклопи*. Киклопи као *несврстана бића*, су они који не можемо распоредити у неку од поменутих група, због недостатка информација или због неког другог разлога. *Коваче* смо обрадили у претходном делу, док ћемо ове наредне редове посветити осталим групама Киклопа.

Божански Киклопи

Ове Киклопе увели смо као посебну категорију, мада су и *Киклопи ковачи*, на неки начин, били божанске природе. *Божански Киклопи* су божанска створења којима су људи подизали светилишта у којим су им се молили и приносили им жртве, као и олимписким боговима. Да таква светилишта јесу постојала сведочи хеленски путописац и географ, Паусанија, у свом делу *Опис Хеладе*. Једно од тих светилишта, било је у Коринту:

(2.2.1) *У оквиру оgrade је са леве стране Палемонов храм, са ликовима Посејдона, Леукотеје и самог Палемона. Постоји и оно што се зове његова светиња над светињама, и подземни силазак до ње, где кажу да је Палемон сакривен. Ко се, било Коринћанин или странац, овде лажно закуне, никако не може побећи од своје заклетве. Постоји и древно светилиште које се зове олтар Киклопа и на њему приносе жртве Киклопима.*

Овакве чињенице не наводи нико други сем Паусанија, али како знамо да је он целу Хеладу прешао пешке и лично све видео и чуо то га чини најпоузданијим могућим извором. Нешто слично можемо пронаћи тек три века касније у раду Нона из Панополиса (Νοννός о Панополитис, Νόννος ho Panopolitēs; 5. век), који се сматра најистакнутијим хеленским песником царске римске ере. Познат је као аутор епске приче о богу Дионису, у 48 књига са укупно 20.426 дактилских хексаметара, писаних хомерским дијалектом. Његова *Дионисијака* (*Διονυσιακά*) је најдужа сачувана песма из хеленско-римске антике, где је и сврставају јер се бави античком митологијом, мада хронички припада раном средњем веку. Нон је изабран само зато јер, поред Сицилије, налази Киклопе на Олимпу, што код других аутора не можемо наћи и по томе је Нон јединствен. Он потврђује Паусанијево сведочење следећим речима:

(2.565) *А када имате подземне Киклопе са пребивалиштем на Олимпу, створите нову искру да бисте побољшали удар грома.*

(29.341) *Закорачите на Сицилију, молите се, ако то желите, Киклопима који стоје поред своје ковачнице.*

Нон вероватно зна некакву митолошку причу по којој су Киклопи живели и у подземљу Олимпа. Ако Киклопе митологија сматра помоћницима Хефеста и вештим ковачком умећу, онда не би било чудно да их смести чак и у подземље Олимпа али Нон их види и на Сицилији, што је стандардно. Према овоме што каже молите се, ако желите, Киклопима, он потврђује да су се ти људи молили овим Киклопима као божанствима, а то се одвијало и на Сицилији. Тако онај

Пausанијев пример Коринта није остао усамљен, иако нико не помиње да ли су и где имали светилиште и на Сицилији. Ове Нонове речи указују да су се људи на Сицилији молили *Киклопима ковачима*, па смо његов текст тако могли дати и у претходној групи. Међутим, то у Паусанијевом случају тако не делује, па су зато ови текстови издвојени као посебна група. Можда их можемо сматрати и као подгрупом *Киклопа ковача*? Али ако и можемо, немамо никакву потврду да су *Киклопи ковачи* били обожавани, ни да су им подизана светилишта. Ако је њихов изглед можда негде и преузет од *Киклопа ковача*, остале особине баш и нису. Зато нека остану у овој посебној групи где смо их и распоредили.

Племи Киклопа

Разлоге зашто Еурипид смешта Киклопе близу активног вулкана смо навели, а они се, као што видимо, налазе у митологији. Ипак, као што су митске приче о Киклопима биле познате Еурипиду, биле су и Тукидиду, који у свом познатом делу *Историја Пелопонеског рата*, такође смешта Киклопе на Сицилију. Он, говорећи о Сицилији, каже следеће:

(6.2) *Првобитно је било уређено на следећи начин, а народи који су га насељавали су ови. Најранији становници о којима се говори у било ком делу земље су Киклопи и Лестригони; али не могу да кажем које су расе били, нити одакле су дошли, а ни куда су отишли, и морам да препустим својим читаоцима шта су песници рекли о њима и шта би могло бити опште познато о њима.*

Засад нам је најважније да Тукидид напомиње да су први становници данашње Сицилије били Киклопи и Лестригони, о којима не зна ништа више. Можемо запазити да Тукидид не зна одакле су дошли ни куда су отишли, што значи да их у његово време више није било на Сицилији. Његова се прича тако односи на неко прошло време. Ипак, Киклопи о којима Тукидид пише су били људско племе, а не некаква митска бића. Познато нам је да Хомер помиње Лестригоне, па је важно знати да и њих Тукидид види као староседеоце Сицилије, али ће о њима бити речи нешто касније. Тукидид, не само да је знао митолошке приче о Киклопима, већ је могао познавати и Еурипидовог *Киклопа*. Тако и он, слично Еурипиду, смешта Киклопе на Сицилију, али не *Киклопе коваче*, као Еурипид, него *племи Киклопа*. Међутим, како се на Сицилији налази Етна, то је могуће да би то могао бити само Тукидидов закључак извучен из митолошких прича о *Киклопима ковачима*. Истина, сваки бољи познавалац хеленске митологије би *Киклопе коваче* сместио поред вулкана, као што је учинио Еурипид, који је по питању њиховог завичаја веома прецизан, прецизнији од Тукидида. Тукидид их смешта на Сицилију али, за разлику од Еурипида, не каже тачно и где су на Сицилији живели. Но, да видимо шта кажу други антички аутори, можда неко од њих има и какво другачије виђење!

Киклопе као племи или човека помиње и Марко Тулије Цицерон, који их исто смешта на Сицилију, близу Етне. Ево шта он каже у свом делу *О говорништву* (*Verrine Orations*):

(2.5.146) *Он је други Киклон, далеко дивљији од првог; јер је Верес имао у поседу цело острво. За Полифема кажу да је заузео Етну и тај део Сицилије.*

После Цицерона следи један кратак, али прилично важан, навод Страбона, који ћемо користити у више наврата јер даје више интересантних чињеница за које

знамо из Хомерове *Одисеје*. Како овде обрађујемо сваку ставку посебно, сад га цитирамо због Киклопа. Ево шта и њима вели Страбон:

(1.2.9) *Хомеров наратив је заснован на историји. Он нам каже да су око планине Етне и Леонтинија живели Киклопи, а и да су извесни Лестригони били негостољубиви према странцима.*

Страбон је досад најконкретнији. Не само да смешта Киклопе и Лестригоне на Сицилију, већ се може закључити да су живели једни поред других око Етне и Леонтинија. Леонтини је антички град у области данашњег градића Лентини, који се налази на око 50 km јужно од Етне. У тој области Страбон налази оба народа која су утаманила већину Одисејевих људи, Киклопе и Лестригоне. Као што рекосмо, овде су нам важни Киклопи, а о Лестригонима када буду на реду. Страбону је вероватно био познат Тукидидов рад, али очито још и неки други радови из којих наводи тачну позицију Киклопа, Тукидидових, домородаца Сицилије. Лестригоне, међутим, не лоцира прецизније јер помиње само острво Сицилију, а то је највеће медитеранско острво. То што приписује Хомеру не пише у Одисеји, јер Хомер нигде не каже да су Киклопи и Лестригони живели на Сицилији. То износи Страбон, сам тумачећи Хомера и ништа више. Нигде се из *Хомерових стихова* не може чак ни наслутити да постоји било каква веза Киклопа и Сицилије. Хомер нигде не помиње Етну нити Леонтини и Страбон овде измишља, стављајући Хомеру уста речи које нигде није изговорио. Да ли је то урадио намерно или му се само случајно омакло, то је питање на које не можемо знати одговор. Али ма како да јесте, ово би било све од Страбона, по питању племена *Киклопа*, али постојао је и после њега, ту и тамо, још понеки антички писац који сматра да су Киклопи били племе. Један од њих је Апијан из Александрије (Ἀππιανός Ἀλεξανδρεὺς; 95-165), хеленски историчар који је био грађанин Рима. Он преноси један занимљив мит у свом раду *Илирска дела*: (1.2) *Кажу да је земља добила име по Илиру, сину Полифемовом; јер су Киклоп Полифем и његова жена Галатеја имали три сина, Келта, Илира и Галата, који су сви мигрирали са Сицилије, а од њих су водили своје порекло народи звани Келти, Илири и Галати.*

Постоји верзија овог мита без Полифема. Према њој је Галатеја имала три сина са Посејдоном, а не са Полифемом, као што каже Апијан. Уосталом, то и није толико битно. Важно је да Апијан однекуд зна причу да су браћа Келт, Илир и Галат дошли са Сицилије на европски континент и дали имена тим народима, односно, постали су њихови родоначелници. Као што смо већ раније видели, постоје и неки митови који Киклопа и Лестригона сматрају за родоначелнике племена на Сицилији

Приближно у исто време, Киклопе спомиње и римски писац и граматичар Аул Гелије, у делу *Атичке ноћи*. Он помиње Киклопе и то на два места. Прво када преноси аргументе других аутора о чувеној расправи античког света, да ли је старији Хомер или Хесиод, где не каже ништа битно за тему овог рада, па нас зато не интересује. Други помен Киклопа је нешто занимљивији, а ево и зашто: (15.21) *Песници су Јупитерове синове назвали најизврснијим у вредности, мудрости и снази, на пример Еака, Миноса и Сарпедона; Нептунови синови, Киклоп, Керкион, Скирон и Лестригон, рекли су, били су најохологији и окрутни, а и страни свакој префињености, јер су извирали из мора.*

Могли би, дакле, закључити да је Киклоп, Посејдонов син, имао још три брата који су, као што то обично бива, постали родоначелници оних племена којима су владали. Гелије не каже где су живели, али излази да су Хомерови Полифем и Антифат онда били синови Киклопа и Лестригона, а унуци Посејдона. Према овоме би било сасвим могуће да су живели на истом острву, мада, ако се ради о племенима, то не мора нужно бити Сицилија јер се та племена никако не би могла повезати са Етном. Можда су и била имена стварних племена, из неког давног времена, да би на крају завршила у митологији са обилним додатком маштарија, каквим митологија иначе обилује.

Слично налазимо и у *Хроникама Тројанског рата Диктиса Крићанина*. Наиме, однекуд се на историјској сцени појављује једно дело, које је приписивано некаквом Диктису из Кнососа, о коме ће бити речи нешто касније док га сад само цитирамо:

(6.5) *Затим су отишли на острво Сицилију, где се браћа Киклоп и Лестригон понашају према њима са сваким непоштовањем и где су Полифем и Антифат, који су били синови првих, убили многе од њих.*

Дакле, Полифем и Антифат су били синови Киклопа и Лестригона, а сви очито јесу људи, нису никаква чудовишта ни дивови.

Са Диктисом смо завршили античку епоху за племе Киклопа, па можемо прећи на *Киклопе градитеље*.

Киклопи градитељи

Киклопи градитељи или *неимари* се много мање помињу код античких аутора него што је то случај са *Киклопима ковачима*, који су чак значајна митолошка категорија. Зато код градитеља нема ни труна митологије, све чиста историја, па су тако и подаци о овим Киклопима знатно веродостојнији. Зато би могли очекивати да први помен градитеља и нађемо код неког античког историчара, али није тако. Као и у случају *Киклопа ковача* и *градитеље* налазимо прво код трагичара Еурипида. Први помен Киклопа и зидина које су изградили наводи Еурипид у својој драми *Херакло*:

(13) *Сада је он, мој син, напустио Тебу где сам ја био настањен, а оставио је своју жену Мегару и њену родбину, жељне да се домогну Арголиде, у тим зидинама које су изградили Киклопи.*

(981) *...као да је заиста био на киклопским зидинама...*

Еурипид је, дакле, први био тај који је употребио израз *киклопске зидине*, који се задржао све до данашњег времена. Ова његова драма јесте датирана на 416. годину старе ере, што нам даје и прилично тачну годину старости овог израза. Можда је и старији, али о томе нема података. Тај израз Еурипид употребљава и у својој драми *Електра* из 411. године старе ере:

(1147) *... када се коначно вратио кући на ове високе киклопске зидине...*

И на крају, у драми *Ифигенија у Аулиди* из 410. старе ере Еурипид каже:

(261) *...а из Микене, града Киклопа, Атрејев син је послао стотину галија са добром посадом...*

(528) *Затим, када одведе војску са собом, наредиће Аргивцима да нас убију и жртвују девојку; а ако побегнем у Аргос, они ће доћи и уништити то место, сравнивши га са земљом, киклопске зидине и све друго.*

(1491) *Да ли је то на Персејевој цитадели коју називате град, који су подигли киклопски радници.*

Поред Тебе, киклопске зидине су имали Микена, Арг и Персејева цитадела, а киклопски радници, као израз, сведочи да су у питању били само људи. Према Еурипидовим речима које саопштава кроз лик Агамемнона постојали су неки Киклопи, који су морали живети негде између Микене и Аулиде. Вероватно су и ти Киклопи били *градитељи* јер немају битну улогу у драми, нарочито као митска бића. Па ипак, да се киклопским не називају само градске зидине већ и неке друге грађевине, било да их је изградио човек или су природног порекла, обавештава нас Страбон. Он и Тиринт додаје оним градовима које су градили Киклопи, наводећи да су дошли из Ликије:

(8.6.2) *Следеће после Науплије долазе пећине и лавиринти изграђени у њима, који се називају киклопски.*

(8.6.11) *Сада се чини да је Проет користио Тиринт као базу за операције и ог- радио га зидинама уз помоћ Киклопа, којих је било седам на броју, а звали су се „трбушастии“ јер су храну добијали од својих ручних радова, а дошли су на по- зив из Ликије.*

Да су Тиринт утврђивали Киклопи сведочи и Псеудо-Аполодор у Библиотеци:

(2.2.1) *Његов таст га је вратио у своју земљу са војском Ликијаца, а он је зау- зео Тиринт, који су Киклопи утврдили за њега.*

Исто тврди и Паусанија, у свом *Опису Хеладе*, додајући неке радове Киклопа:

(2.16.5) *Ипак, остали су делови градског зида (микенског), укључујући капију, на којој стоје лавови. За њих се такође каже да су били дело Киклопа, који су за Проета направили зид у Тиринту.*

(2.20.7) *Поред светилишта у Кефизу налази се глава Медузе направљена од камена, за коју се каже да је још једно од дела Киклопа.*

(2.25.8) *Идући одавде и скрећући десно, долазите до рушевина Тиринта. Ти- ринћане су такође уклонили Аргивци, који су желели да Аргос учине моћнијим повећањем становништва. За јунака Тиринта, по коме је град добио име, се каже да је био Аргусов син, Зевсов син. Зид, који је једини део од преосталих рушевина, дело је Киклопа од необрађеног камена, при чему је сваки камен био толико велик да пар мазги није могао да га помери с места. Мали каменчићи су давно били тако уметнути да сваки од њих чврсто повезује велике блокове.*

Киклопи које смо у овом делу помињали јесу били неимари. За једне Страбон зна да су били из Ликије, земље на југозападу Мале Азије. Међутим, неимари су имали некакву технику померања и подизања повеликих камених блокова, чему су се људи одувек чудили. Као што видимо и Паусанија изражава своје чуђење али и дивљење овој киклопској вештини и снази. Одатле се и задржао израз *киклопске зидине* који се лансирао Еурипид. Одржао се већ скоро 2.500 година и држаће се још дуго, дуго за сваку грађевину од великачких и тешких комада камена. Хомерови Киклопи су људи гигантске снаге, али су живели у својим пећинама и нису градили куће. Тако нису могли бити градитељи.

Киклопи сточари

Киклопе сточаре не помиње нико други осим Хомера (Ὀμηρος), па их можемо

слободно назвати и *Хомерови Киклопи*. Они су нешто другачији, утолико што нису ковачи већ су сточари, али и ови сточари јесу били припадници племена Киклопа, дебелих и снажних једнооких дивова који једу људе. Хомер их јесте описао као сурове дивљаке који не ору нити копају, не поштују ни божјих ни људских закона, нити их имају. Немају збора ни договора и живе свако за себе владајући својим породицама. Због ових описаних карактеристика, појавиле су се претпоставке да ови Киклопи у *Одисеји* представљају алегорију на варваре. *Хомерови Киклопи* су исто једнооки као и *Киклопи ковачи* и то им јесте једина заједничка карактеристика, осим надљудске снаге. Хомер, у *Одисеји*, помиње реч Киклоп 31 пут, а Полифем само 4 пута. Ипак, не постоји неки други помен Киклопа који би били сточари, како их је Хомер описао. Он је јединствен, али како ништа не каже где су његови Киклопи живели, а ништа не кажу ни други антички писци, тако не можемо тврдити да су живели на Сицилији. Сицилија је изгледа резервисана само за *Киклоне коваче*, док су *сточари* могли живети било где на Медитерану. Могли су, наравно, живети и на Сицилији, али је то слаба вероватноћа, од толиког Медитерана. Ипак, значајно је већа ако Хомеру поверујемо да су стварно живели на неком острву.

Киклопи несврстани

И на крају, ову групу смо резервисали за оне случајеве помена Киклопа које из неког разлога нисмо могли сврстати у неку од дефинисаних група, потајно се надајући да ће на крају ова група ипак бити празан скуп. Међутим, иако није баш сасвим празан, није ни далеко од тога. Преостао је један једини навод из целог античког периода који се не може сврстати у постојеће групе. У драми *Ифигенија у Аулиди* из 410. године старе ере хеленски трагичар Еурипид каже: (149) АГАМЕМНОН: *Почните тада од затворених капија, а ако ли наиђете на пратњу, покрените их поново и возите пуном брзином до пребивалишта Киклопа.*

Не знамо на које или какве Киклоне Еурипид мисли, али знамо да они могли живети у самој Микени, коју су Киклопи зидали, или негде између Микене и Аулиде, у којој се налазила флота. Ако се мисли на Микену, онда би се и овде могло радити о *Киклопима градитељима*, док у супротном не можемо дати чак ни дати неку сувислу претпоставку. Зато је овај део остао неразврстан у групе, односно *несврстан*, јер је то писцу ове књиге духовитије звучало.

На крају овог писанија о Киклопима можемо констатовати да антички писци своде *Киклоне коваче*, које познаје митологија, а који живе у области Етне, на племе *Киклопа*, повезујући с њима и *Хомерове Киклоне сточаре*. Тако и острво Сицилију, повезују са *Одисејевим лутањима*. Све, дакле, почиње од завичаја *Киклопа ковача*, које митолошке приче повезују с Етном на Сицилији. Тако су и *Одисејева лутања* смештали на Сицилију. Али ма колико се антички аутори слагали по питању завичаја Киклопа, ако узмемо у обзир евидентну чињеницу да су *Хомерови Киклопи* били сточари, онда Сицилија није ништа вероватнија него ма које друго острво на Медитерану. Према томе ставови древних писаца не звуче баш превише убедљиво, поготово што ниједан не наводи аргументе за оно што саопштава. То што се листом слажу око постојбине Киклопа не значи

и да су у праву. Чак би могли рећи да тешко могу бити, ако узмемо у обзир сву заврзламу са Киклопима које смо покушали разврстати да читаоцу, али и нама, буде лакше за разумевање. Рекло би се да ни са Киклопима не добисмо ништа од античких аутора. У ствари, добили јесмо али мало тога употребљивог. Ако игде и нађемо Хомерову земљу Киклопа, тешко да ће бити баш на Сицилији! Позиција Киклопа по античким писцима може се видети на карти 3 у прилогу.

Еолово острво

Према *Одисеји*, Одисеј са целом флотом, од 12 бродова, бежи од Киклопа и на крају долази до пловећег острва Еола, бога ветрова. Еол је у антици сматран краљем Еолских или Липарских острва у Тиренском мору. Зато да видимо што о томе кажу антички писци.

Први помен Еолових острва имамо код Тукидида, који каже:

(3.88) *Исте зиме Атињани на Сицилији и Регији, са тридесет бродова, извршили су поход на Еолска острва; немогуће их је напасти лети, због недостатка воде. Ова острва заузимају Липари, колонија Книђана, који живе на једном од њих невелике величине који се зове Липара. Из овога као њиховог управног места култивишу остале, Дидиму, Стронгиле и Хијеру. У Хијери људи у тим крајевима верују да Хефест има своју ковачницу, по количини пламена коју виде да одашиље ноћу и дима дању. Ова острва леже уз обалу Сикела и Месинеза и била су савезници Сиракужана.*

Еолова, Еолска или Липарска острва се тако зову и данас. Чак и кад не би било тако не треба бити неки зналац па да сваком читаоцу *Одисеје* опис Еолије буде налик на острво вулканског порекла. У том случају би први кандидат била баш Еолска острва у Тиренском мору, која су вулканског порекла али и са још увек активним изливима магме. Једно од ових острва се данас зове према римском богу ватре, Вулкану, римском пандану хеленског Хефеста. Име овог острва је Вулкано, мада је вероватно најпознатије од ових острва Стромболи, са такође активним вулканом. Управо за Стромболи, неки антички писци, кажу да је био дом краља Еола, док из писања неких других можемо закључити да је живео на Липари. У овом архипелагу постоје и подводни вулкани, а још од античких времена имамо сведочења да је на овим местима вода толико топла да се човек не може у њој окупати. Такву појаву описује Антигон из Кариста (Αντιγονος ο Καρυστιος; 3. век старе ере), у својој *Компилацији чудесних прича*. Он ту каже: (126) *Теофраст каже да море око Еолових острва кључа на простору од две плетре, тако да је немогуће изаћи на обалу због врућине.*

Знало се десити да вода толико прокључа да се није могло стајати ни на обали. Као допуну Тукидидовог извештаја можемо додати и покоју реч од Диодора са Сицилије, из његове *Историјске библиотеке*. Можда то није најнужније, да се уверимо у локацију Еоловог острва из *Одисеје*, али како је Диодор био рођени Сицилијанац можемо очекивати да је најбоље познавао ову регију, па дабоме и Еолска острва која су у близини Сицилије. Ево шта он каже:

(4.67.5) *Сада је Еол заузео острва у Тиренском мору, која се по њему називају „Еолска“ и основао град којем је дао име Липара.*

(5.7.1) *Али пошто смо довољно дуго говорили о овим стварима, обратимо, у нашој расправи, пажњу на острва позната као Еолиди. Тих острва има седам*

по броју и она носе следећа имена: Стронгиле, Еуонимус, Дидиме, Феникодес, Ерикодес, Хијера, Хефестос и Липара, на којем се налази и истоимени град.

(5.7.5) Речено нам је да су Еолска острва у античко доба била ненасељена, али да су касније Липара, како су га звали, сина краља Аусона, победила његова браћа која су се побунила против њега. Они су обезбедили неке ратне бродове и војнике са којима је побегао из Италије на острво, које је по њему именовано као Липара. На њему је основао град који носи његово име и обрадио остала претходно поменута острва. А када је Липар већ остарио, Еол, Хипотов син, дође на Липару са неким друговима и ожени се Кијаном, Липаровом кћерком. Након што је формирао управу у којој су његови следбеници и староседеоци све подједнако делили, постао је краљ над острвом. Липару, који је жудео за Италијом, Еол је помогао да обезбеди области око Сурентума, где је постао краљ и тамо је, пошто је стекао велико поштовање, окончао последње дане. Пошто му је уприличена величанствена сахрана, добио је од домородаца све почастии једнаке онима које су приношене херојима. Ово је онај Еол до кога је, према миту, дошао Одисеј током својих лутања. Он је био, кажу, побожан и праведан и љубазан у опхођењу према странцима. Осим тога, краљ упознаје морепловце са употребом једара и научио је, дугим посматрањем онога што је ватра предсказала, да са тачношћу предвиди локалне ветрове, због чега га мит назива „чуваром ветрова“. Због његове веома велике побожности зван је и пријатељем богова.

Диодор, од којег смо, као Сицилијанца, највише очекивали, не делује сасвим уверљиво. Наиме, ако је Липар био први који је населио острво Липара, коме је дато његово име, што је и разумљиво, откуд је онда тек Еол основао град са Липаровим именом? Нарочито што сам каже да је Еол тај који је дошао краљу на Липару. Кад су већ острва названа по њему, био би и град, како би друкчије могло бити? Еол је, дакле заузео острва која су већ била насељена, док Липар долази на њих док су била ненасељена, а касније каже да је Еол постао краљ као Липаров зет. Та два се међусобно искључују. Диодор је вероватно пренео вести из различитих извора не водећи рачуна да ли се ти извори слажу или не.

Такође, каже да има седам острва, а потом поименце наброји осам. Позната су му имена Хијера и Хефестос, али није знао да су то само различита имена за једно те исто острво, данашњи Вулкано. Ипак, битно да је Еол живео на овим острвима, па нећемо замерити Диодору ове недоследности. Диодор ипак први даје и где су се ова острва налазила, у Тиренском мору, тако да дилеме није ни било, нити може бити. Такође, Диодор их први и повезује са Еоловим острвом из *Одисеје*. Но, ипак да видимо шта каже Страбон о Еолским острвима, можда нам и он нешто расветли:

(1.2.9) *Хомеров наратив је заснован на историји. Он нам каже да је краљ Еол управљао острвима Липари.*

Занимљиво запажање Страбона. Наиме, Хомер нигде изричито не каже да је неки краљ Еол управљао Липарима, тако тумаче Хомера Диодор и Страбон. Једино што Диодор остаје на тумачењу, док Страбон тврди да то каже Хомер, а то није тачно! Али ово је само почетак, зато настављамо даље по Страбону:

(1.2.15) *Полибијева претпоставка у вези са појединоштима Одисејевог лутања је одлична. Он каже да је Еол подучавао морнаре како да се крећу кроз мореуз,*

што је тешко због струја изазваних плимама и осекама, па је зато назван још распришивачем ветрова и њиховим крајем.

(2.5.19) Међутим, можемо још споменути острва Косура, Егимур и острва Липари, која се такође називају Еолова острва.

Овде практично каже све што и Диодор, од којег вероватно подаци и потичу, али укључује и Полибија, који каже да је Еол подучавао морнаре како треба пловити кроз мореуз, мислећи притом на Месински мореуз. Полибије говори о *Одисејевим лутањима* у 34. књизи своје *Историје*, на коју ослања Страбон и то у значајнијој мери. Његов извештај, који нам преноси Страбон, наводи нас на помисао да је Полибије био у поседу неке информације, нама непознате, о Еолу као стварној личности. Јер ако је Еол заиста живео на острву Стромболи, као што нам преноси Страбон, онда би и Одисејева посета Еолу имала смисла и не мора нужно бити бајка, као што то на први поглед изгледа. Наиме, Кирка саветује Одисеја да се држи Скиле када буде пловио између Скиле и Харибде. Ако је та Скила заиста била на делу Калабрије који је најближе Сицилији, а Одисеј требао туда пловити, онда је и могао пристати на Стромболи јер је то острво најближе копну Италије. Ипак, тек у следећим Страбоновим наводима стоји да су та острва у Тиренском мору, као што каже и Диодор са Сицилије, али и да су то она иста острва која помиње Хомер у *Одисеји*.

(6.1.5) Према неким, то су острва Еола, о којима песник говори у Одисеји.

(6.2.1) ... а на западу Тиренско море и Еолска острва.

(6.2.10) Појаве које су сродне и овима и онима на Сицилији могу се видети на Липарским острвима и самој Липари. Острва има седам по броју, али највеће је Липара (колонија Книђана), које, осим Термесе, лежи најближе Сицилији. Раније се звало Мелигуни; које је не само управљало, већ се дуго одупирало упадима Тирена, јер је владало осталим Липарским острвима, како их сада зову, иако их неки називају Еоловим острвима. Штавише, често је Аполоново светилиште у Делфима било украшавано посветама из првих плодова победе. Такође има плодно тло, рудник стиптичке земље који доноси приходе, топле изворе и ерупције ватре. Између Липаре и Сицилије је Термеса, која се сад зове Хефестова Хиера; цело острво је каменито, пустињско и ватрено, и има три ватрене експлозије, које се дижу из три отвора које би неко могао назвати и кратерима. Највећи пламен носи и усијане масе, које су већ загушиле знатан део мореуза. Посматрачи верују да се пламен, и овде и на Етни, координира са ветровима и да када ветрови престану, престаје и пламен. То није неразумно, јер ветрови се рађају испаравањем мора, након што почну да се нападају њиме и стога није дозвољено било коме ко има било какав увид у такве ствари или да се чуди ако је и ватра запаљена од сродног горива или поремећаја. Према Полибију, један од три кратера је делимично упао, док су преостали сасвим цели, а највећи има кружни обод пет стадија у кругу, али се постепено скупља до пречника од педесет стопа. Надморска висина кратера је стадиј, тако да је кратер видљив и у данима без ветра. Али ако ћемо поверовати свему овоме, можда треба веровати и митској причи о Емпедоклу. Сада, ако се спрема да дува јужни ветар, наставља Полибије, магла налик на облаке се разлије око острва, тако да се ни Сицилија не види у даљини; а када се спрема да дува северни ветар, из горе поменутог кратера уздиже се чисти пламен и чује се јача

тутњава. Али западни ветар има средњу позицију, да тако кажемо, између то двоје. Али премда су друга два кратера као прва по реду они не успевају у силини својих излива. Сходно томе, и разлика у тутњави, као и место одакле почињу изливања, пламен и огњени дим, унапред означавају ветар који ће поново дувати три дана касније. У сваком случају, неки људи у Липари, када је време онемогућило пловидбу, предвидели су, каже, ветар који ће да дува, и ни-су се преварили. Из ове чињенице, дакле, јасно је да она песникова изрека која се сматра најмитскијом од свих није била само празно слово, већ да је он наго-вестио истину када је Еола назвао господарем ветрова.

(6.2.11) О Липару, дакле, и Термеси сам већ говорио. Што се тиче Стронгила, он се тако зове по свом облику, а такође је ватрен. Заостаје по силовитости свог пламена, али се истиче по сјају своје светлости. Ту је, кажу, живео Еол. Четврто острво је Дидим, а и оно је добило име по свом облику. Од преоста-лих острва, Ерикуса и Феникуса су тако назване по својим биљкама и узета су за испашу стада. Седми је Еуним, који је најдаље на пучини и пуст. Назван је тако јер је више лево од осталих, онима који плове од Липара до Сицилије. Опет, много пута је примећен пламен како јури површином мора око острва када се отворио неки пролаз из шупљина доле у дубинама земље и ватра је нашла свој пут ка површини. Посејдонije каже да је, по његовом сопственом сећању, једног јутра у зору у време летњег солстиција, море између Хијере и Еунима виђено како се уздиже на огромну висину, и да је услед дуготрајног удара остало подигнуто дуже време, а затим се стишало. Тада су они који су имали снаге да доплове до њега видели мртву рибу коју је струја терала, а не-кима од људи је позлило од врућине и смрада, те су побегли. Један од чамаца, међутим, приближавајући се ближе, изгубио је неке од својих путника и једва побегао на Липару са осталима, који би с времена на време постајали слуђени као епилептичари, а затим би се враћали својим правим способностима расу-ђивања. А много дана касније видело се да се на површини мора формира бла-то, а на многим местима избија пламен, дим и мутна ватра, али се касније то бла-то стврдуло и постало тврдо као што је воденични камен. Гувернер Си-цилије, Тит Фламиније, пријавио је догађај Сенату, а Сенат је послао депута-цију да принесе помирбене жртве, како на острву тако и у Липарима, богови-ма и подземног света и мора. Сада, према Хорографу, раздаљина од Ерикусе до Феникусе је 75 стадија, а одатле до Дидиме 240 стадија и одатле до север-ног дела Липара 235 стадија, а одатле до Сицилије 155 стадија, а од Строн-гила је 130 стадија.

Овде нам Страбон преноси да је на Стронгилу живео Еол, што смо претходно већ помињали. То је управо острво Стромболи са активним вулканом. Према Страбоновим подацима можемо одредити и како се које острво, од свих које је поменуо, данас зове. Довољно је што даје име острва и удаљеност међу њима. Наравно, Страбон даје удаљености у стадијима, а не знамо тачно колики је био Страбонов стадиј јер се то код њега разликује већ у зависности од кога је узео податке, али приближно можемо прихватити дате удаљености без обзира и на могуће грешке. Узгред, Страбон нам све погрешно преноси осим удаљености између Ерикусе и Феникусе која заиста јесте 75 стадија или око 15 km, док се све друго непоуздано. Ма колико лоше биле дате удаљености, дати подаци су

довољно поуздани да одредимо која су то данашња острва. Античка Липара је модерни Липари, Стронгиле смо већ рекли да је Стромболи што би требало да је Еолово обитавалиште, Хиера је данашњи Вулкано, Дидим или Дидима јесте данашња Салина, Еуним је данас Панареа и није ненасељена као што је била у доба Страбона, Феникуса је данашњи Филикуди, док је Ерикуса Аликуди и то је најзападније острво архипелага. Ни ово није све што нам је Страбон казује, а било би корисно за истраживање *Одисејевих лутања*. Поред тога што описује незгоде које је људима стварала вулканска активност архипелага, он нам даје и једну информацију од изузетне важности. Помиње два најзападнија острва тог архипелага, Ерикуса и Феникуса, која су служила за испашу стада. Изгледа да на њима није било људских насеља него су коришћена само за испашу стада са остала четири насељена острва. Ако су ова острва била резервисана за стада, а Еуним као пустиња био ненасељен, онда лако можемо закључити да су само та четири била насељена. Тако излази да једно од ова два острва, за испашу, може имати везе са *Одисејом*. Видећемо касније и какве, а за сада је сасвим довољно само да укажемо на овај податак. Античким ауторима никако не служи на част што ову везу нису сами уочили. Највише Страбону али ни осталима који су познавали његов рад и уз то и *Одисеју*. Не заборавимо ни да је Стромболи Еолово острво и да је ту Страбон вероватно у праву. Односно није Страбон него приче које нам је он пренео, а које су изгледа биле засноване на тачним чињеницама. Трећим активним вулканом на Еолским острвима сматра се област око острва Панареа која и данас обилује мањим подводним изливима гасова. То је Еуним за који Страбон каже да је био ненасељен, па можемо очекивати да је то некад било управо због повећање вулканске активности. Неке проблеме које таква активност може створити описао је овде Страбон, али на сличне проблеме већ налазимо и у опису Антигона из Кариста много пре Страбона. Незгода коју је описао Страбон је очигледно била највећа, чим је долазила и депутација сената да принесе жртве. Управо тај догађај описали су и други антички писци, што говори о његовим размерама. Зато ћемо и наставити са другим писцима. Изузев Страбона и његов млађи савременик, римски географ Помпоније Мела (Pomponius Mela; ?-45), помиње имена Еолских острва. У делу *Опис земље (De orbis situ libri)*, познатијем као *Хорографија*, Мела наводи и нека имена острва која се нешто разикују:

(2.120) *..и оних седам које зову Еолска острва — Остеодес, Липара, Хераклеја, Дидима, Феникуса, и два попут Етне, Хијера и Стронгила, који горе непрекидним пламеном.*

Еуним му је Хераклеја, док Остеодес (Костури), Мела наводи уместо Ерикусе, што ћемо касније видети да није безначајно. Али после Меле било би корисно видети шта о Еоловим острвима каже Плиније Старији, у *Природној историји*: (2.89.2) *Пре нашег времена, такође међу Липарским острвима у близини Италије, као и код Крита, изронило је из мора једно острво дуго 2500 корака, са врелим изворима.*

(2.110.1) *Током савезничког рата Свето острво и Липари међу Липарским острвима у близини Италије горели су усред мора неколико дана, као и само море, све док депутација из сената није извршила помирбену церемонију.*

(3.14.6) *На овој страни Сицилије, окренутој према реци Метаурус, на удаље-*

ности од скоро 200 стадија од Италије, налази се седам острва која се зову Еолска, као и Липарска острва. Код Хелена их зову Хефестијаде, а наши писци Вулканова острва. Зову се Еолска јер је у тројанско доба тамо био краљ Еол. (3.14.7) Из дима овог вулкана, прича се, неки су од становника били у стању да предвиде три дана унапред какви ће ветрови да дувају; отуда је настала идеја да ветровима управља Еол. Четврто од ових острва је Дидим, мање од Липаре, пето Ерикуса, шесто Феникуса, остављена да буде пашњак за стоку суседних острва, а последње и најмање Еуним.

И Плиније помиње невоље са ватром вулкана и депутацију сената која долази да принесе жртве. Вероватно исти догађај о коме нас је извештавао и Страбон. Острва су дакле звана по богу ватре, хеленском Хефесту, римском Вулкану, а то је и очекивано кад су вулканског порекла. Плиније саопштава да су острва прозвана Еолска по краљу Еолу који је ту владао у доба *Тројанског рата*. Ако је Плиније у праву, онда не би било немогуће да је Одисеј стварно посетио тог краља и његово острво. А ако су становници острва стварно могли предвидети какви ће ветрове дувати три дана унапред само на основу дима вулкана на том острву, онда то објашњава и како је то Еол постао митски бог ветрова. Зато се мислило да Еол управља ветровима, што је већ само по себи корак до легенде. И Плиније понавља исто што и Страбон, каже да острво Феникуса није имало насеља већ је било остављено да буде пашњак за стоку суседних острва. Није сасвим јасно, да ли мисли и на Ерикусу, као и Страбон? По тексту би то била само Феникуса, али како Страбон тврди другачије, можда писац ових редова није добро превео Плинијев текст. Међутим, знамо да Плиније ово говори као догађај у прошлости, као уосталом и Страбон, па је могуће да оба и не описују исти период. Наиме, сигурно је да становници Еолових острва нису за испашу користили одмах оба острва него су прво узели ближе од њих, Феникусу. Кад се број становника увећао, па тиме и број потребне стоке, онда су додали још једно острво, ненасељено и погодно за испашу. Тако је реално да Плиније даје извештај из доба *Тројанског рата*, а Страбон из неког каснијег времена. И ово је у вези са *Одисејом* и касније ће нам добро доћи, јер се наставља на, скоро па идентично, Страбоново излагање.

Наслањајући се на Плинија Старијег, Гај Јулије Солин је у свом *Полихистору* посветио једно цело поглавље Еоловим острвима. Овај аутор дела првобитног назива *Збирка ствари вредних помена (Collectanea rerum memorabilium)*, које је тек у средњем веку прерађено под данашњим називом *Polyhistor*. Један од два рада на којима Солин утемељује свој јесте Плинијева *Природна историја*. Он их назива *Хефестова острва*, како их зову и Хелени због вулканског порекла:

(6.1) ПОГЛАВЉЕ VI: ХЕФЕСТОВА ОСТРВА У сицилијанском мореузу јесу Хефестова острва, која су двеста и педест стадија удаљена од Италије. Италијани их зову Вулканска острва, јер њихова земља гори по природи. Ватре су или позајмљене од Етне, или се снабдевају кроз неку скривену размену. Ово је место поштовано као седиште Бога ватре. Острва има седам на броју. Липара је добила име по краљу Липару, који је тамо владао пре Еола. Још једно од острва зову Хиера. За Вулкана је посебно свето и има изузетно високо брдо које највише пламти ноћу.

(6.3) Треће је Стронгиле, дом Еола. Окренут је према изласку сунца. Најмање

је угаоно острво, а његов пламен изгледа течнији од пламена осталих. Углавном по диму, становници знају три дана унапред који ће ветрови дувати. Из тог разлога, Еол се сматрао краљем ветрова. Остале, Дидима, Ерикуса, Феникуса и Еунимон су толико слични, да сам их већ описао.

И Псеудо-Аполодор, у својој Библиотеци, помиње Еола, краља острва Еолије: (е.7.10) *Изајавиши на море са свим својим бродовима, дошао је до острва Еолије, чији је краљ био Еол. Њега је Зевс поставио за чувара ветрова, како да их смири, тако и да их пошаље. Пошто је угостио Одисеја, дао му је и торбу од воловске коже у коју је брзо везао ветрове, након што је показао које ветрове да користи на путовању и завезао врећу за брод. И користећи погодне ветрове, Одисеј је имао успешно путовање, али када је био близу Итаке и већ видео како се из града диже дим, заспао је.*

Псеудо-Аполодор овде наводи податке који су вероватно историјски заједно са подацима из *Одисеје*. Мада једно и друго нема исту тежину, то је било сасвим уобичајено код свих античких аутора јер у античком свету није било никога ко би сумњао да су се *Одисејева* лутања и *Тројански рат* икад десили. Тако овај случај није никакав изузетак, већ пре можемо рећи да јесте правило.

Еолова острва помиње помиње и хришћански мученик, познат као, Дионисије из Александрије (Διονύσιος Ἀλεξανδρείας; Dionysius; 190-265), у својем *Водичу кроз познати свет*, даје неко објашњење зашто су их сматрали пловећим, како Хомер и описује острво на којем је живео Еол:

(46) *Нема шуме која је тако пространа као њена. После овога следе Еолова острва која чине круг у мору, Еол, син Хипота, краљ који дочекује странце, Еол, коме су додељени чудесни дарови међу људима, управљајући ветровима док бесне и док се одмарају. Он их има седам, које су људи назвали пловећим острвима, јер у својој средини имају кривудаву стазу којом се може опловити. После ових Тринакрија се протеже изван земље Аусона, стојећи са три стране. Њени ртови су Пахин, Пелор и Лилибеј.*

На крају би могли дати краћи резиме о Еоловим острвима. Ова острва зову и Липарска по краљу Липару који их је први населио. Након њега, у време пред *Тројански рат*, острвима је владао, Липарев зет, краљ Еол. Острва су носила име по обојици, како се и данас зову, Липарска или Еолска. Хелени су звали острва по Хефесту, свом богу ватре, док су их Римљани звали по Вулкану, што је римско име за Хефеста. Најстарије име острва Липара јесте Мелогонис или Мелигунис, како се вероватно звало кад га је Липар населио, док за њим следе наведена имена, Липарска или Еолска. По свој прилици, Еол је био историјска личност и краљевао је овим острвима у време *Тројанског рата*. Ова чињеница повећава могућност да га је Одисеј могао посетити, ако се заиста враћао преко Тиренског мора на своју родну Итаку. Према Страбону, Еол је живео на острву Стромболи, на којем је истоимени вулкан, где је подучавао поморце како могу безбедно пловити кроз Месински мореуз, који је прилично опасан за пловидбу. Причало се да су сам краљ и други становници острва могли одредити какви ће ветрови дувати у наредна три дана, према диму који се дизао из тог вулкана. Тако се мислило да Еол управља ветровима, што је корачај до легенде о Еолу. Еолу као богу ветрова, како га Хомер и представља. Од Еолских острва треба

још да обратимо пажњу на острва Феникуса и Ерикуса која су била остављена да буду пашњаци за стоку 4 насељена острва архипелага. Прво је и коришћена само Феникуса, а кад је број становника порастао придодата јој је и Ерикуса, најзападније острво архипелага. Та острва се данас зову: Филикуди, некад је то била Феникуса и Аликуди, некадашња Ерикуса. На овим острвима није било људских насеља, само стока. Вероватно је са стоком био и понеки пастир, али ништа више од тога. Занимљиво је да постоји и прича о некаквим говедима са краћим ногама, која потичу са Еолских острва, што изгледа вероватно. Разлог је што су ова острва сва вулканског порекла, па су, по правилу, брдовита. Тако су говеда са краћим ногама била прилагођенија за планинске услове испаше, јер су се лакше верала по врлетима.

Према *Одисеји*, Еол је тај који даје Одисеју мешину у коју је и ушио све друге ветрове сем Зефира, који је био ветар који их је довео близу Итаке. Али, док је Одисеј спавао, његови људи отворе мешину и ослобођени ветрови их врате на Еолово острво. Овај пут их Еол отера, јер увиди да су се замерили боговима, те они отплове даље. Еолова мешина је послужила Ератостену за његову циничну примедбу, коју смо помињали. Можемо још констатовати да су антички писци вероватно били у праву кад су Еолово острво из *Одисеје* повезали са Еолским острвима. Први који се одредио, по питању острва на коме је живео Еол, је био антички географ Страбон, који Еола смешта на острво Стронгиле са активним вулканом. Острво данас познајемо као Стромболи. У времену *Тројанског рата* највероватније је на острву био краљ Еол, кога је Хомер, у *Одисеји*, приказује као бога ветрова. Ништа не би сметало ни да је Еол живео и на острву Липара, које је и данас централно острво целог архипелага. Постоји и та могућност али је нама и најважније да се ради баш о Еолском архипелагу, конкретно острво је ту мање битно. Да је Еол био историјска личност и да је живео на истоименом архипелагу, антички писци су дали сасвим довољно чињеница у прилог. Зато и можемо констатовати да су код Еола антички аутори били у праву, као што су били и у случају Киконаца! Сама чињеница да је Еол био на Стромболију или на Липари, обесмишљава позицију Киклопа на Сицилији у шта смо претходно већ изразили сумњу. Наиме, не види се разлога зашто би Одисеј са Сицилије, кад је бежао од Киклопа, пловио ка Еолским острвима. Треба имати у виду да је Одисеј искусан поморац, а сигурно није био и једини овакав у својој флоти. Они су можда били у њима непознатим водама али могућност да нису знали у ком је правцу Итака није чак ни за разматрање. Уосталом видимо да их је када плове од Еола ка Итаци носио Зефир, што значи да су пловили од запада према истоку. Нарочито би била бесмислена позиција Килопа у области око Етне, где их листом смештају антички аутори. Не и само зато што би онда Одисеј морао пловити смером север-североисток, уместо на исток, већ и зато што би пловио кроз тако опасне воде Месинског мореуза. Ма колико да је вероватно да је Еол заиста постојао и да је живео на Еолским острвима у доба *Тројанског рата*, та чињеница чини немогућом претпоставку да је пре тога био игде на Сицилији, на коју редовно смештају Киклопе сви антички писци!

Лестригони

Након што га Еол отера јер се замерио боговима, Одисејева флота је пловила 6

дана док је допловила до земље Лестригона или Лестригонаца, који им тада и униште 11 бродова и побију њихове посаде. Спасила се само Одисејева лађа са својом посадом. Лестригоне антички аутори наводе на два места. Једно од њих је Сицилија, где се најчешће наводе у пару са Киклопима, што смо се уверили и у делу о Киклопима, тако да ћемо неке цитате поновити у скраћеном облику. Осим Сицилије, има Лестригона и на Апенинском полуострву, зато да видимо где их који антички писац тачно смешта.

Најстарији помен Лестригона је онај код Тукидида, који их помиње заједно са Киклопима, на Сицилији. Тај део смо већ цитирали али ћемо га овде поновити: (6.2) *Првобитно је било уређено на следећи начин, а народи који су га насељавали су ови. Најранији становници о којима се говори у било ком делу земље су Киклопи и Лестригони; али не могу да кажем које су расе били, нити одакле су дошли, а ни куда су отишли, и морам да препустим својим читаоцима шта су песници рекли о њима и шта би могло бити опште познато о њима.*

Тукидид Киклопе и Лестригоне помиње на Сицилији, али у прошлости. Каже, не зна одакле су дошли нити куда су отишли, што значи да их у његово време нема на овом острву. Ипак, он тврди да су Киклопи и Лестригони били његови први становници. Иза Тукидида следи његов наследник Полибије, који се први изјашњава о томе где Лестригони тачно живе, смештајући их негде у равницу Леонтинија на острву Сицилији. Леонтини је антички назив за данашњи град Лентини, који се налази педесетак километара јужније од Етне. Ево шта је то Полибије тачно рекао:

(8.9.12) *..или оних Лестригона који су живели у равници Леонтинија..*

После Полибија, долази по трећи пут један мало краћи Страбонов цитат у коме видимо да и он смешта Киклопе и Лестригоне у област Леонтинија:

(1.2.9) *Он нам говори да је краљ Еол управљао острвима Липари, као и да су око планине Етне и Леонтинија живели Киклопи, а и да су извесни Лестригони негостољубиви према странцима.*

Након овако јасне одреднице Страбона, исто то потвђује и Плиније, али у мало пренесеном смислу. Његов цитат смо већ навели у случају Киклопа, а сад ћемо га поновити због Лестригона. Међутим, пре тога иде један у коме помиње само Лестригоне:

(3.9.5) *Још једна срећна околност. — Близу Киркеја су Помптинске мочваре, раније место, према Муцијану, који је био три пута конзул, двадесет и четири града. Поред овога долази река Уфенс, на којој је град Терацина, назван, на језику Волиа, Анксур и место где је стајала Амикла, град који су уништиле змије. Следеће место су пећине, језеро Фунданус, лука Каиета, а затим и град Формије, који се раније звао Хормије, како се претпоставља, древно седиште Лестригона.*

Плиније каже да је древно седиште Лестригона било у области града Формије, бар се тако, у његово време претпостављало. Овај град се још и данас тако зове и налази се на обали Тиренског мора, педесетак километара северозападно од града Напуља. Плиније је први који преноси ову информацију, а узевши овде у обзир Тукидида, да су Лестригони и Киклопи били први становници Сицилије, која је острво, можда су се и Тукидидови Лестригони, некад давно, преселили тамо на Сицилију баш из области Формије? Али ово није једино што налазимо

прво код Плинија. Он помиње и *Лестригонске равнице*, које су на Сицилији, у оном делу који је већ цитиран на тему Киклопа и који овде понављамо:

(3.14.3) *Затим долазимо до три стене Киклопа, луке Уликса, колоније Катина и река Симет и Терија; док су, више у унутрашњости, Лестригонске равнице.*

Где се шта тачно налазило, од тога што је поменуто у овом цитату, описано је у делу о Киклопима, у којем је овај цитат први пут наведен. Плиније је овде употребио назив *Лестригонске равнице*, за који не зна нико пре њега, а многи су писали о Сицилији. То указује да су могле бити тако назване тек за његовог живота или непосредно пре? Но ма како било, једино код Плинија имамо двоје Лестригона, ако овде усвојимо закључак да су равнице, које Плиније помиње, именоване по племену Лестригона.

После Плинија је, хронолошки, још један Римљанин, имена Силиус Италикус (Tiberius Catius Asconius Silius Italicus; 26-101). Он је римски сенатор, говорник и епски песник, који у свом делу о пунским ратовина, званом *Пуника*, повезује Лестригоне са равницама Леонтинија на Сицилији. Ево шта он тачно каже:

(14.122) *Војска је прво опустошила равнице Леонтинија, земљу којом је некад владао дивљи краљ Лестригона.*

Силиусов помен Лестригона у равницама Леонтинија није ништа ново, али је помен дивљег краља Лестригона указао да ту мисли на Лестригоне људождере и њиховог краља Антифата које је описао Хомер у својој *Одисеји*. Силиус их, видимо, смешта на острво Сицилију и њену област Леонтини, данас Лентини јужно од Катаније. Да су Киклоп и Лестригон били браћа, чији су синови били Полифем и Антифат, пише у *Хроникама Тројанског рата Диктиса Крићанина*: (6.5) *Затим су отишли на острво Сицилију, где су се браћа Киклоп и Лестригон понашали према њима са сваким непоштовањем и где су Полифем и Антифат, који су били синови првих, убили многе од њих.*

Дакле и према овим *Хроникама*, постојбина Лестригона јесте Сицилија, што и тврди већина античких аутора, почевши од Тукидида. Затим поново следи већ поменути цитат Аула Гелија, из његових *Атичких ноћи*, у којем помиње браћу Киклопа, Керкиона, Скирона и Лестригона. Овај помен смешта Лестригоне на Сицилију, јер ако су Лестригон и Киклоп били браћа, а Киклоп на Сицилији, онда је тамо морао живети и Лестригон. Исто тако, ако оба назива налазимо и као имена племена, онда су им они били родоначелници. Ево шта Гелије каже: (15.21) *Нептунови синови, Киклоп, Керкион, Скирон и Лестригон, кажу, били су најохотији и окрутни, а и страни свакој префињености, јер су потекли из мора.*

У области Леонтинија на Сицилији, Лестригоне види и Полиен (Πολύβιος), из 2. века, у свом познатом делу *Стратегије (Στρατηγικά)*:

(5.4.1) *Хипарин: Док је Хипарин био код Леонтинија, чуо је да је Сиракуза остала без гарнизона, јер је из ње послата знатна снага под Калиповом командом. Одлучио је да крене од Леонтинија са трупама и нападне Сиракузу, након што је послао неке изасланике у град, са наређењем да побију стражаре. Кад су извршили ова наређења, отворили су капије. Хипарин је ушао са својим најамницима и постао господар Сиракузе.*

(5.6.1) *Хипократ: Хипократ се надао да ће постати господар града Ергетинија, одакле су били плаћеници који су служили у његовој војсци. Увек им је да-*

вао највећи део у подели плена, дао им је повећану плату, похвалио их је да су најбољи војници у његовој војсци и настојао је свим средствима да их што више привуче у своју службу. Почасти, предности и углед, које су стекли под Хипократом, навели су их да у великом броју напусте свој град, како би се пријавили у његову војску. Примео их је са изузетним ознакама наклоности, и након што је окупио све своје снаге, кренуо је кроз земљу Лестригона. Поставио је Ергетиније на обалу, а остатак војске улогорио се дубље у копну. Док су Ергетини били на обали мора, Хипократ је послао трупу коњице у њихов напуштени град и послао хералда да га преузме у његово име. Затим је наредио Гелоанцима и Камаринима да нападну на Ергетиније и исеку их на комаде.

Леонтини се налази између Катаније и Сиракузе, где је била ова Хипократова војска пролазећи кроз земљу Лестригона. Интересантно да и Полиен помиње земљу *Лестригона*, али нигде не помиње Лестригоне. Можда су они некад ту живели и оставили име овој земљи, али, од када постоје хеленска насеља на Сицилији, ниједан писац их не помиње у садашњости. Практично су сви антички писци видели племе Лестригона на Сицилији. Једино Плиније их поред Сицилије још види и у Италији, око градића који се налази између Напуље и Рима, наближе Напуљу. На истом месту налази их и римски географ Гај Јулије Солин, који се у раду ослања на Плинија. Од њега је вероватно и узео положај Лестригона, па тако не чуди што их налази на истом месту:

(2.19) *Ту је и Формија, коју су насељавали Лестригони.*

Са Солином завршавамо античку епоху, из које смо изабрали све интересно о Лестригонима. Лестригони су, дакле, били племе које имаде две постојбине. Једна је област града Формије на Апенинском полуострву, који се налази око педесетак километара северозападно од града Напуља. Друга постојбина су им биле *Лестригонске равнице* у области Лентинија, града педесетак километара јужније од Катаније на Сицилији. Лестригоне на Сицилији, је већина античких аутора смештала заједно са Киклопима, али не баш сви, постоје неки изузеци. Осим Формије, који је можда био стара постојбина Лестригона сви се слажу да су некад у прошлости ови живели на Сицилији али их нико не помиње у својој садашњости. Најубедљивије су деловале Плинијеве *Лестригонске равнице* које сигурно није измислио али како нешто старији Диодор са Сицилије за њих не зна, вероватно су тако назване у Плинијево време или непосредно пре. Да није тако поменуо би их и Диодор, који је рођени Сицилијанац. Вероватно су такво име добиле јер се веровало да су у области Лентини некад живели Лестригони. То је први устврдио Полибије, а остали су очигледно оберучке прихватили. На крају је резултовало да цео тај крај именују као *Лестригонске равнице*. Томе је могло битно допринети што се у области за коју се мисли да је била насељена Лестригонима налази фјорд код градића Бруколи, који у великој мери одговара Хомеровом опису луке Лестригона. Бруколи се налази на ушћу мање реке која се улива у фјорд, око 25 km јужније од Катаније и 16 km од данашњег градића Лентинија, некадашњег Леонтинија. У фјорду се налази мања лука са високим обалама, што одговара Хомеровом опису. Једино што недостаје је извор који Хомер описује, који би морао оставити неки траг да је икад ту постојао. Тај се траг не види, што јесте недостатак овог места, али то није засметало античким

писцима. Нема података ни да га је неко тражио. Како је мало места на целом Медитерану за која би се могло рећи да одговарају Хомеровом опису, а једино које су Хелени могли познавати је ово које смо поменули, тако су уз *Одисеју* и Полибијеву причу могле настати *Лестригонске равнице*, које помиње Плиније. Додуше, за земљу Лестригона је највише изгледало да су антички аутори били у праву кад су је сместили на Сицилију, али само ако имамо површан приступ. Ипак, ако *мало дубље загребемо*, видимо да се може објаснити како је до тога дошло ослањајући се на чињенице којима се нема шта приговорити. Зато и не очекујемо да су антички писци овде у праву и да ћемо Лестригоне пронаћи на Сицилији, као што смо констатовали и за Киклопе. Можда би могли узети у обзир и могућност да су Киклопи и Лестригони живели близу једни другима. О томе како је дошло до тога да Лестригоне сместе у област Леонтини, аутор ове књиге је дао један могућ закључак. Овај закључак би могао постати једини могућ закључак ако Лестригоне пронађемо на неком другом месту осим овога. Ако је то било и на неком острву, онда би, осим Сицилије, дошле у обзир још Сардинија и Корзика, које су довољно велике да тако нешто буде могуће. Ако су пак било на копну онда је то могло бити само на Апенинском полуострву, можда баш област између Рима и Напуља јер се тамо налази Формија коју је помињао Плиније Старији као постојбину Лестригона. У сваком случају, мада су сви јединствени, антички аутори нам нису битније сузили област у којој би требало тражити земљу Лестригона. Ту ћемо се морати ослонити на сопствене снаге и на Хомера у нади да ће то дати боље резултате. Али о томе кад дође на ред, а сад се враћамо на *Одисејеву лутања* да видимо куда је ишао даље. Али пре тога да напоменемо како се ове позиције на које антички аутори смештају Лестригоне могу видети на картама 3 и 4, док се карте 5 и 6 односе на њихову луку, која је приказана на слици 1 у додатку ове књиге.

Кирка и Еејско острво – Кимеријанци и Хад

Након Лестригона, који су му уништили остатак флоте, Одисеј некако успева да побегне са једном лађом и искрцава се на острво чаробнице Кирке. Хомер ово острво зове *Еејско* и њиме влада чаробница Кирка. Она угошћава Одисеја и његове људе. Од ње плове један дан, према југу, до Кимеријанаца и улаза у Хад и опет се враћају Кирки. То је разлог што и посету Хаду дајемо са Кирком.

Осим Хомерове *Одисеје*, први помен Кирке налази се у Хесиодовој *Теогонији*: (1011) *И Кирка, кћерка Хелија, Хиперионовог сина, волела је непоколебљивог Одисеја и родила Агрија и Латина који је био беспрекоран и јак, а такође и Телгона вољом златне Афродите.*

Мада и Хомер и Хесиод помињу Кирку, Хомер чак помиње Еејско острво као њен завичај, не постоје директне назнаке где се ово острво налазило. О томе је први проговорио тек Еурипид у свом делу *Тројанске жене*, које је датирано на 415. годину старе ере, дакле више од 2,5 века после Хесиодове *Теогоније*: (424) *Јер после десет дугих година проведених у Троји, он ће извући још десет, а онда ће сасвим сам доћи у своју земљу, путем којим је Харибда вребала у уском каналу покрај стена; мимо Киклопа, дивљег пастира, и Лигурске Кирке која људе претвара у свиње.*

Еурипид први смешта Кирку на обале Лигурског мора, не каже да ли је била на острву или на континенту. Тек се антички философ, књижевник и природњак, Теофраст из Ереза на Лесбосу (Θεόφραστος; 372-287) први изјашњава у корист италијанског копна. Теофраст, чије је право име било Тиртам, у свом познатом делу *Историја биљака* (Περὶ φυτῶν ἱστορίας -De historia plantarum) саопштава: (9.15.1) *Места изван Хеладе, која посебно производе лековито биље, изгледа да су делови Тиреније и Лацијума (где је, како кажу живела Кирка).*

Теофраст је нешто одређенији. Преноси нам сторију да је Кирка живела негде на територији Лацијума, а после њега имамо и први помен Кимеријанаца, осим Хомера. Њих први помиње песник Ликофрон (Λυκόφρων; 320-250) из Халкиде на Еубеји, у свом делу *Александра* (Ἀλεξάνδρα). Кимеријанце повезује с тамом, што је у складу са Хомером, али не каже где су живели. Ево његових речи:

(1412) *И они ће, над главом, подићи облаке стрела које јуре издалека, а чија ће сенка заклањати сунце, као што га затамљује кимеријанска тама.*

Дела Еурипида и Теофраста су вероватно била позната и Аполонију са Родоса, јер и он, у својој *Аргонаутици*, каже да Кирка борави на тиренском копну:

(3.299) *Јер сам га једном обележио, ковитлајући се у кочијама мог оца Хелија, када је он доводио моју сестру Кирку у западну земљу и дошли смо до обале тиренског копна, где она и сада борави, далеко из Колхиде.*

(4.557) *Јер је проглашавано да они не треба да побегну стазама бескрајног мора нити страшним олујама, осим ако Кирка не очисти кривицу за немилосрдно убиство Ансирта, и поручила је Полидеуку и Кастору да се прво моле бесмртним боговима да им дају пут кроз Аусонско море где би требало да нађу Кирку, Персину и Хелијеву ћерку.*

(4.842) *И сама, бржа од бљеска ока или сунчевих зрака, када се уздигне из далеке земље, брзо је ишла кроз море, све док није стигла до Еејске плаже тиренског копна.*

Према Аполонију је Кирка живела на тиренском копну, на обали мора које је назвао Аусонско море које данас зовемо Тиренско море. Али, на другом месту у свом епу Аполоније именује чаробицу и као *лигурску Кирку*.

Псеудо-Скимно или Паусанија из Дамаска или Семос са Дела, непознати аутор чије је дело *Земљин круг*, најпре било приписивано Скимну са Хиоса, а касније Паусанију из Дамаска. Лукас Холстеније и Исак Восије су били први који су га приписали Скимну са Хиоса, под чијим је именом дуго пролазило, све до 1846. када је Август Мајнеке, поновним објављивањем постојећих фрагмената, јасно показао да нема основа да се оно приписује Скимну са Хиоса, па је после тога прозван именом Псеудо-Скимно. Затим је 1955. године Обри Дилер утврдио да је Псеудо-Скимно највероватније Паусанија из Дамаска. Ако је то тачно, он би живео у Битинији око 100. старе ере, али ни то није крај. Тако Константин Бошњаков 2004. године, износи неке чињенице на основу којих се залагао за Семоса са Дела, а самим тим и за један век старијег аутора. Ево шта он каже, ма како да се звао и кад год да је живео:

(262) *Иза њега леже морска острва Кирнос (Корзика) и Сардо (Сардинија), за коју се каже да је највеће острво после Сицилије. Некада су се звала острва Сирена и острво Кирке. Умбри су изнад Пелазга [...] које је населио Латин, који је рођен од Кирке и Одисеја, а Аусони имају унутрашњост. Међу овим наро-*

дима је и град Рим, чији назив одговара његовој моћи, заједничка звезда целог насељеног света, у Лацијуму. Кажу да га је основао Ромул, дајући му ово име. После Латина је град међу Опицима у близини такозваног језера Аорнос, Киме, коју су прво населили Халкијани а потом Еолци [где је приказан Керберин, подземно пророчиште. Јер кажу да је Одисеј дошао овамо предвођен Кирком. Од Киме код Аорноса, Неаполис је своје оснивање преузео у складу са пророчиштем.] Саунитаи живе поред њих, а затим Аусони. После њих у унутрашњости су заједно Леуканци и Кампани. Уз њих су Оинотријци све до места званог Посејдонија, за које кажу да су Сибарити прво колонизовали, и Елејски град Масалиота и Фокејаца, који су Фокејци изградили након бекства током персијских ратова. [Фокеја је био град са посебно добрим људима у Азији.]

Мада не знамо ко је тачно аутор овог текста, морамо признати да је био досад најдетаљнији од свих досадашњих. Он зна да се острво Корзика некад звало и острва Сирена. Међутим, још је интересантнија Сардинија која се, каже, некад звала Киркино острво. Наравно то је она Кирка које је угостила Одисеја, што и писац потврђује помињући Латина као сина Кирке и Одисеја. Помиње некакво подземно пророчиште, што је пророчиште мртвих, где и Одисеј одлази праћен Кирком. И он га смешта на континент, близу обале Тиренског мора, негде код данашњег језера Аверно, које се налазило петнаестак километара западније од Напуља у кратеру угашеног вулкана. Писац, у тексту, каже да је и Кирка ишла заједно с Одисејем у ту земљу мртвих, што у *Одисеји* не стоји. По Хомеру, она је чекала да се Одисеј врати. Такође, према Хомеру, Одисеј је до Хада путовао један дан и то према југу јер га носи Бореј. Ни ово се не слаже са претходним цитатом јер ако је Киркино острво заиста Сардинија, онда је ова земља мртвих била источно од њега и то удаљена око 360 km, што може бити неких 3-5 дана пловидбе, а и било би на могућој рути којом би се Одисеј враћао кући. Тако се не види разлога зашто би се Одисеј опет враћао натраг према западу, односно Сардинији, ако је већ прешао део пута у правом смеру. Вероватно нам је аутор само пренео две легенде из различитих извора, а могуће и периода, које је онда покушао ујединити. Међутим, није немогуће да је имао пред собом различиту верзију *Одисеје*, од ове нама познате? Поменути аутор јесте једини у античком свету који Кирку смешта на Сардинију, мада и то вероватно потиче из каквог, нама непознатог, изгубљеног античког текста. Био у праву или не, аутор нам је дао информацију коју не смемо занемарити јер постоји добар основ и да буде тачна. Псеудо-Скимно је можда могао доћи до таквог закључка из *Одисеје*, али је за то мала вероватноћа јер у том случају не може ставити позицију Хада на континент. Зато имамо добрих разлога да ипак поверујемо како је податке узео из неких нама непознатих извора. То што каже и да је Кирка ишла са Одисејем само указује на чињеницу да сам није прочитао *Одисеју*, осим ако је прочитао неку другу верзију *ена*. Наиме, држећи се Хомера, није много тешко одредити кандидате за Киркино острво јер је Одисеј пут од Кирке до Хада прешао за дан пловећи на југ, ношен Борејем. Како је и Хомер сместио Кирку на острво, лако је одредити да то мора бити неко повеће острво јер за један дан пловидбе би се могло прећи око 100 km. Треба нам, дакле, острво које има најмање толико кад се глда правац север-југ. То могу бити само Корзика, дужине око 180 km, или Сардинија, дуга око 260 km овим правцем. Али условно би се могла узети још

и источна обала Сицилије, која ипак мора отпасти јер је Одисеј прошао Скилу и Харибду после Кирке. Ако је Скила и Харибда Месински мореуз, како мисле антички аутори, онда би Сицилија дефинитивно морала отпасти. Отпада исто и Лигурска обала јер је сувише далеко од Корзике, а још даље од Сардиније. Ако би Кирка заиста била на овој обали, онда би Хад морао бити на Корзици, а то је много више од једног дана пловидбе. Али то није ни било за разматрање јер Хомер каже да Кирка живи на острву.

После Пausанија из Дамаска, хронолошки долази, Диодор са Сицилије који, у својој *Библиотеци*, каже да су Кирка и Медеја сестре:

(4.45.5) После тога се удала за Еета и родила две ћерке, Кирку и Медеју, и сина Егијалеја. Иако се и Кирка, како је зову, посветила смишљању свих врста лекова и открила корене свих врста природе и моћи које је тешко описати, ипак, упркос томе што ју је њена мајка Хеката учила о неколико лекова, открила је сопственим истраживањем далеко већи број, тако да другим женама није оставила ништа за откривање. Била је удата за краља Сармата, које неки називају Скитима. Најпре је отровала свог мужа, а после тога, ступивши на престо, починила је многа окрутна и насилна дела над поданицима. Зато је свргнута са престола па је, по неким писцима митова, побегла у Океан, где је нашла пусто острво и тамо се усталила са женама које су побегле с њом или је, према неким историчарима, напустила Понт и настанила се у Италији на рту који и сада по њој носи име Киркејон.

Диодор нам преноси како је Кирка, вешта у лечењу биљем али и још вештија у тровању, напустила Понт (Црно море) и нашла се или на неком острву у мору или у Италији на рту који је по њој и назван. Тај рт се налази приближно негде на пола пута између Рима и Напуља и носи још увек име по чаробници Кирки. За Диодором следи Вергилије, који, у својој *Енеиди*, као да нагиње и ка неком острву Сицилији преко мора. То може бити и Сардинија, али пре се чини да мисли на неко мање острво, ближе копну Италије, што се може закључити из његовог текста:

(3.356) Прво, одваја се дуга безпутна стаза, дуж дугих обала из далеке земље Италије и оближња лука у коју намеравате да уђете, несвесно мислећи да је у близини. Пре него што можете да изградите свој град у безбедној земљи, морате скупити једра у водама Сицилије, и прећи воде италијанских мора вашим бродовима, паклена језера и острво Ејејске Кирке.....Па ћеш најзад оставити Сицилију и победоносно стићи до обала Италије. Једном доведен тамо, приближи се граду Куме, сабласним језерима и Аверну(су), са својим гајевима који шапућу, погледај бесну пророчицу, која опева судбине дубоко у стени и лиићу приписује имена и знакове.

Вергилије говори о Авернском језеру као о месту пророчишта мртвих, за које знамо да је постојало, а ту недалеко би требало бити и то Киркино острво, иако не каже тачно где.

Након Вергилија, цитираћемо још једног аутора којег досад нисмо спомињали. То је Дионисије из Халикарнаса (Διονύσιος Ἀλεξάνδρου Ἀλικαρνεύσεως; 60-7), за којег се не зна кад је тачно рођен али се зна да је то било у периоду (78-54), не зна се ни кад је тачно умро осим да је то било после 7. године старе ере. Тек је сигурно да овог хеленског историчара, Страбон сматра савремеником. Њега

познајемо по делу *Римске старине* (*Ρωμαϊκὴ ἀρχαιολογία*), у којем каже:
(1.72.5) *Калија, који је писао о Агатокловим делима, каже да се Рома, једна од Тројанки која је дошла у Италију са осталим Тројанцима, удала за Латина, домородачког краља, од кога је имала три сина, Рома, Ромула и Телегона, . . . и саградивши град дадоше му име по мајци својој. Ксенагора, историчар, пише да су Одисеј и Кирка имали три сина, Рома, Анција и Ардеја, који су саградили три града и назвали их својим именом.*

(1.72.6) *Дионисије из Халкиде именује Рома као оснивача града, али каже да је по неким овај човек био Асканијев син, а по другима син Ематионов. Има других који изјављују да је Рому саградио Ром, син Итала и Леукарије, Латинове кћери.*

Дионисије помиње три сина Кирке и Одисеја, који су основали градове које су именovali њиховим именима. Одисеј и Кирка су живели пола миленијума пре оснивања Рима, па тако, ако су и имали синове, ниједан није могао основати Рим. Цитат је узет због помена синова Кирке и Одисеја, али и Латина којег смо претходно помињали као сина Кирке и Одисеја, као што каже Псеудо-Скимно. После Дионисија можемо прећи на његовог савременика Страбона, који каже о Хаду и Кимеријанцима следеће:

(1.2.9) *Хомеров наратив је заснован на историји. На сличан начин, у Хомеровим списима смо обавештени и о другим слободњацима, који су живели у различитим регионима. Иако свестан да су Кимеријанци живели на Кимеријском Босфору, мрачној северној земљи, он их срећно лоцира у суморну област близу Хада, погодну позорницу за сцену Одисејевих лутања. Да је био упознат са овим људима, можемо се уверити од хроничара, који извештавају о упаду Кимера, било за његовог живота или непосредно пре тога.*

Смештање Хомерових Кимеријанаца на Кимеријски Босфор је нешто што се приписује Страбону, али, као што видимо, он то не каже. Иако каже да је цео Хомеров наратив заснован на историји, то никако не мора значити да одговара стварној историји. Наиме, можда је Хомер и живео у доба кад је могао чути за Кимере и њихову инвазију, али то нису једини Кимери или Кимеријанци, што Страбон изгледа не зна. Тако повезује Хомерове Кимеријанце са истоименим народом са Кимеријског Босфора. Каже да Хомер узима ову причу са мореуза Керч (Кимеријски Босфор), коју повезује са Хадом, а који је сместио где му се уклапало у причу. Страбон се не изјашњава где их је Хомер сместио. Тако да тумачи Страбона, који кажу да он Хомерове Кимеријанце види на Керчу, нису добро разумели шта он то стварно каже. Међутим, у вези Кимеријанаца, прича коју Хомер прича је пре заснована на митологији, са култом мртвих и Хадом, али Страбон изгледа то није знао. Епизоду о Кимеријанцима овде дајемо због Одисејеве посете Хаду, што је област у коју Хомер смешта своје Кимеријанце. Како се ова посета дешава док је Одисеј код Кирке, тако и информације о овим Кимеријанцима овамо припадају. Толико о Хаду и Кимеријцима од Страбона, само још да напоменемо Страбонов став да Хомер био савременик кимерске инвазије на Анадолију, или мало старији. С тиме смо се сусрели у претходној књизи, кад смо истраживали доба песниковог живота. После Кимера, да видимо шта Страбон има да нам саопшти у вези Кирке:

(1.2.10) *Пошто је упознат са Колхидом и Јасоновим путовањем у Еју, као и са*

историјским и бајковитим односима у вези са Кирком и Медејом, њиховим чарима и другим сличним особинама, он претпоставља да је међу њима постојао однос, упркос огромне удаљености којом су били раздвојене, једна је живела у унутрашњем току Понта, а друга у Италији, а обе иза Океана.

(5.2.6) Еталија има луку по имену Аргоис, која потиче, како причају, од [брода] Арго, којим је Јасон допловио овамо, тражећи боравиште Кирке, пошто је Медеја желела да види ту богињу. Ту се од зноја који су Аргонаути саструтали, а који је очврснуо, формирали шарени облаци који се и сада виде на плажи. Ова и слична предања доказују оно што смо раније навели, да их Хомер није све сам измислио, већ је, чувши бројне актуелне приче, само пренео призоре на друге локалитете и преувеличао удаљености: како тера Одисеја да пута преко Океана, тако можда приповеда о Јасону, пошто је и он био познат по својим путовањима, а исто тако говори и о Менелају. То је оно што имамо да кажемо за Еталију.

(5.3.6) На 290 стадија од Анцијума налази се планина Киркејон, изолована морем и мочварама. Кажу да њено име има многе изворе, али то је можда само да би се ускладило са митом о Кирки. Има мали град, заједно са светилиштем Кирке и олтаром Минерви, а такође кажу да је приказан и један пристан који је припадао Одисеју. Између [Анцијума и Киркејона] је река Стура, која има и пристаниште за бродове, док је остатак обале изложен југозападном ветру, са изузетком мале луке Киркејона. Изнад овога, у унутрашњости, налази се Поментинска равница. Регион, поред овога, је раније био насељен Аусонима, који су такође поседовали Кампанију. Следећи после њих су Осци, који су такође држали део Кампаније, која сада, цела, све до Синусе, припада Латинима. Осце и Аусоне је задесила необична судбина, јер иако су Осци престали да постоје као посебно племе, њихов дијалект је присутан међу Римљанима, драмски и хумористички комади, који су на њему израђени, су заступљени и даље на одређеним играма, које су успостављене у античко доба. А што се тиче Аусона, иако никада нису живели поред мора Сицилије, оно се зове Аусонско.

Страбон преноси причу да су Кирка и Медеја биле сестре, које су одржавале међусобне везе, иако је Медеја живела на Црном мору, а Кирка чак у Италији. Даље нас обавештава да се на Еталији, данашњој Елби, налази лука која носи име по Аргу, броду Аргонаута, који су пристали на Елбу јер је Медеја хтела видети Кирку. Значи да је знала где живи, а ако су биле сестре, тим пре да ју је хтела видети. Страбон, дакле помиње једно посве ново место на ком је живела Кирка, овај пут острво, како је описао и Хомер. Поред овога, Страбон помиње планину и рт Киркејон, који и данас носе назив по Кирки. Приближно на пола пута између Рима и Напуља је њихов положај. Ту је, каже, био и град који има светилиште посвећено Кирки али и олтар богиње Минерве. Минерва је римско име хеленске богиње Атине. Само постојање Киркиног светилишта је потврда да су планина и рт по њој добили име. Овде видимо да се Страбон, по питању Кирке, више осврће на Аргонаутику него на Одисеју, јер Аполонијева Кирка је на тиренском копну. Међутим, Елба као Киркин завичај, се ипак више уклапа у Одисеју, па је чудно што Страбон, ватрени поборник хомерске географије, то нигде не наглашава. Рт Киркејон, који помиње Страбон је био Киркин завичај

и према Плинију Старијем, који порекло племена Марси, познатог као племе змијара, води од Киркиног сина. Марси су имали некакав противотров, који је био биљног порека, од уједа змије. Зато се вероватно мислило да сами потичу од Кирке, која је, као митска чаробница, познавала лековито биље. Ево где то Плиније каже:

(7.2.3) Слична раса постоји и у Италији, Марси, за које се каже да потичу од Киркиног сина и који су због тога у поседу овог природног станишта.

(25.5.1) ...Ништа друго неће бити пронађено што би изазвало веће чуђење међу древним људима од ботанике. Давно је откривен метод предвиђања помрачења Сунца и Месеца - не само дана или ноћи, већ самог сата. Ипак, међу великим бројем обичних људи још увек влада утврђено веровање да су ове појаве последица изузетне моћи чарања и магичних биљака, а да је наука о њима једина област резервисана за жене. У сваком случају, свуда су актуелне приче о Медеји из Колхиде и другим чаробницама, посебно о Кирки из Италије, која је чак уписана као божанство. Мислим да је то разлог зашто је Есхил, један од најранијих песника, изјавио да Италија обилује моћним биљем, а многи су то рекли и за Киркејон, где је живела. Чврсти потврдни докази постоје и данас у чињеници да су Марси, племе које потиче од Киркиног сина, познати хајтери на змије. Хомер, заиста, први предак античког учења, изражава у неколико одломака велико дивљење према Кирки...

Након Плинија, још један Римљанин, Силиус Италикус у својој *Пуници*, пише о Хаду и Кимеријанцима у Италији, поред Авернског језера, за које кажу да се звало Стикс, као митолошка река која тече кроз Хад. Помиње и подземни град Кимеријанаца, дубоко под земљом на тартарским дубинама. Ево његових речи: *(12.96) Присуствовали су му племићи из Капуе. Један је објаснио како су топли извори Баје добили име, истичући да су добили име по поморцу који је пловио са Уликсом. Други је причао како се Лукринско језеро некада звало Кокит и хвалио пут који је Херкул прешао преко мора, када је овај Амфитрионов син, пошто је савладао Герионово стадо, раздвојио воде. Трећи је указао на језеро Аверно (Авернус), које се у народу раније звало Стикс (Стига), а сада је под новим именом, познато међу лековитим водама.*

(12.122) Некада уплашен птицама и ужасан у суморној хладовини мрачне шуме, послао је отровни издах ка небу које се спуштало. Тамо су се обожавала паклена божанства уз дивљачке обреде које су градови још увек одржавали. Мочвара, недалеко — легенда каже да отвара пут до реке Ахерон — отвара мрачне поноре стајаће воде и открива грозне пукотине у земљи, а понекад и заплаши духове доле блеском светлости. Тада његови водичи говоре Ханибалу да је надокхват руке, умотан у мрак и потонуо на дуге векове у подземне магле, град Кимеријанаца лежао дубоко у земљи под сенком и описују недокучиву ноћ тог тартарског града. Затим показују на поља која увек издишу ватру и сумпор и узаврелу смолу. Из земље се диже црна пара, а земља, дуго загрејана подземним ватрама, тутњи и уздиже се и шаље ударе из пакла у ваздух.

Публије Папиније Стације (Поплиус Пупиниус Статиус; 45-96) у збирци поезије *Силве*, такође повезује Кимеријанце са тамом:

(3.2.90) Али заслужио сам да уздахнем, или, када сте ишли у ратове, зашто нисам био спреман да пођем с вама и нисам се уморио, чак ни у непознату Ин-

дију или кимеријанску таму?

После неколико античких писаца, који пишу латинским језиком, могли би се и вратити старохеленском језику и казати понеку реч од Псеудо-Аполодора. Он углавном само препричава *Хомерове епове* али их повезује и са митовима, што понекад његову причу чини разноврснијом. Ево његових речи:

(1.9.1) *Али Фрикс је дошао код Колхијана, чији је краљ био Ејет, син Хелија и Персеиде и брат Кирке и Пасифаје, којом се Минос оженио.*

(1.9.24) *Дакле, када су пловили поред лигурских и келтских народа и путовали кроз Сардинијско море, заобишли су Тиренију и дошли у Ееју, где су замолили Кирку и били очишћени.*

(е.7.36) *Када је Телегон сазнао од Кирке да је Одисејев син, отпловио је у потрагу за њим.*

(е.7.37) *Али када га је Телегон препознао, горко је јадиковао, пренео је његово мртво тело и Пенелопу код Кирке и тамо се оженио Пенелопом, а Кирка их је послала на Острва Блажених.*

Псеудо-Аполодор, препричавајући Аполонија, смешта Кирку на Сардинијско море, иза Тиреније. Ова Тиренија је град поред Пизе и налазила се на обалама Лигурског мора, где се налази и данас. Њу су Аргонаути заобишли и дошли на Ееју, која би стварно могла бити Елба, бар по опису пута. Треба само имати у виду да су овде помешани подаци из *Одисеје* и *Аргонаутике*. Хомерова Кирка је на острву, а код Аполонија на копну, док Псеудо-Аполодор даје и хибридни варијанту, убацујући у игру још и Сардинијско море. Поред тога, он помиње и Телегона, сина Кирке и Одисеја, који је, по легенди, грешком убио оца којег је пошао да тражи. Али поред ове, постојала је и друга легенда, по којој је Кирка после тога оживела Одисеја, са којом ћемо се срести нешто касније. Легенду о Телегону, као Киркином и Одисејевом сину, можемо пронаћи и у *Хроникама Тројанског рата Диктиса Крићанина*:

(6.15) *Међутим, Телегон, кога је Кирка родила Одисеју и одгајала на острву Ееја, када је одрастао, дошао је на Итаку у потрази за својим оцем.*

Кирку као мајку Латина, с чиме смо се већ сусрели, види и Гај Јулије Хигин у својим *Фабулама*, само овај пут Латину Одисеј није био отац, него деда. Латин је био Телмахов син. Ево шта он каже:

(125) *ОДИСЕЈА: Дошао је на острво Енарију, до Кирке, Хелијеве кћери, која је давањем напитка претварала људе у дивље звери. Она је сама лежала с њим, затрудњела и родила два сина, Наусита и Телегона. Одатле је кренуо ка Авернском језеру, спустио се у Доњи свет и тамо затекао свог друга Елпенора, кога је (мртвог) оставио код Кирке.*

Кирка је, по Хигину, на острву Енарија, што је античко име данашњег острва Искија код Напуља, док је Хад у околини Авернског језера, с којим смо се већ срели. Од острва до језера је око 15 km у северозападном правцу, па је тешко био потребан цео дан пловидбе до њега. Не одговара чак ни потребан ветар јер Одисејеву лађу ка Персефонином гају и Хаду тера Бореј. Изгледа да ни Хигин није пажљиво прочитао *Одисеју*, али поред тога наводи да су Одисеј и Кирка имали два сина и то Наусита и Телегона, што нико осим њега не каже. Ипак, дао нам је ново место Киркиног острва, које досад нисмо имали, мада његов текст пре делује занимљиво него корисно. Ипак, то није било све од Хигина:

(127) ТЕЛЕГОН: Телегона, Одисејевог и Киркиног сина, кога је мајка слала да пронађе оца, олуја је однела на Итаку, где је, гоњен глађу, почео да пустоши поља. Уликс и Телемах, не знајући ко је он, дигли су оружје против њега. Уликс је убио његов син Телегон, као што му је пророчиште и рекло, да се причува смрти од руке свог сина. Телегон се након што је открио ко је, са Телемахом и Пенелопом вратио својој кући на острву Егеа по Минервиним упутствима. Однели су Уликово тело Кирки и тамо га сахранили. Поново по савету Минерве, Телегон се оженио Пенелопом, а Телемах Кирком. Од Кирке и Телемаха се родио Латин, који је дао име латинском језику, а од Пенелопе је рођен Телегон Италија, који је по свом имену назвао земљу Италија.

По Хигину, Латин је дао име латинском језику, а Итали земљи Италији. Били су дакле обојица Одисејеви унуци.

Сви досад виде Кирку на подручју данашње Италије, додуше на различитим местима, али не смета. Није изузетак ни Хигинов имењак, Гај Јулије Солин, који у свом *Полихистору*, види Кирку на Киркејским планинама, при чему је вероватно мислио на Киркејски рт и истоимену планину:

(21.28) Кирка се населила на Киркејским планинама, где се бавила чаробњаштвом и измишљала разне чаролије.

Хеленски историчар Местрије Плутарх из Херонеје, у делу *Маријев живот*, је поменуо историјске Кимеријанце, повезујући их са Хомеровим. Многи стари историчари помињу Кимере или Кимеријце, које сматрају скитским племеном. Ипак, њих нисмо помињали јер, осим имена, немају никакве везе са Хомером и његовим Кимеријанцима који живе око улаза у Хад. Хомерове зато и називамо Кимеријанци, да бисмо их могли лакше разликовати. Везу је успоставио најпре Страбон, а сад ево и Плутарх, који каже:

(11.5) Стога, иако су имали много различитих имена за различите намене, они су целу своју војску називали општим именом Галоскити. Други, ипак, кажу да Кимеријанци, који су први били познати старим Хеленима, нису били већи део целог народа, већ само група изгнаника или фракција коју су Скити отерали и који су прешли са Меотског језера у Азију, под вођством Лигдамиса. Будући да је највећи и најратоборнији део људи живео на границама земље дужином спољашњег мора, заузимајући земљу која је сеновита, шумовита и потпуно без сунца због висине и дебљине дрвећа, која досежу у унутрашњост све до Херцинија.

(11.6) Што се тиче небеса, она се налазе испод оног њиховог дела где стуб добија велику надморску висину због деклинације паралела, а изгледа да има положај недалеко од зенита посматрача и дан и ноћ, делећи годину на два једнака дела. Ово је било од користи Хомеру у његовој причи о Одисеју који је испитивао сенке мртвих.

(11.7) Из ових крајева, дакле, ови варвари су кренули на Италију, названи прво Кимеријцима, а затим, не без основа, Кимбрима. Али све ово засновно је само на претпоставкама, а не на сигурним историјским чињеницама.

У Орфичкој Аргонаутици, непознатог аутора, такође се помињу Кимеријанци: (1120) Вукући брзи брод, дошли смо до Кимеријанаца, који су без сјајне сунчеве светлости. Јер планине Рипеје и Калпијус блокирају излазеће сунце и искључују светлост. Флегра засењује подневно сунце, а Алпи са оштрим врховима блоки-

рају вечерње светло. Дакле, Кимеријанци су увек у мраку. Када смо још једном изашли, гурајући лађу ногама, дошли смо до неравног рта и реке без ветра, где је бујна река јурила из дубоких вирова, златоносног Ахерона, кроз валовиту воду од блиставог сребра и хладну област. Задржавала га је црна мочвара, а зелено дрвеће уз обалу реке стварало је велику буку, увек оптерећено воћем и ноћу и дању. Поред овог ниског паињака налазила се Хермионеја, са одбрамбеним зидинама које су се протезале око добро изграђених села. У овоме је живело најправедније племе људи, којима је после смрти довољан и само превоз једним бродом: јер њихове душе бродом одмах прелазе Ахерон из града. Близу овога су градови, неосвојена врата Хада и земља фантома.

Пausаније, у Опису Хеладе, даје своје мишљење одакле Хомеру имена тих река у области Хада:

(1.17.5) Међу знаменитостима Теспротије су Зевсово светилиште у Додони и њему посвећени храст. У близини Кихира налази се језеро Ахерусија и река Ахерон. Ту је и Кокит, најнепријатнији поток. Верујем да се Хомер одважио да у својим песмама опише области Хада зато што је лично видео ова места, а рекама у свом епу дао је имена оних у Теспротији.

Један од последњих из античке епохе, који каже нешто интересно о Кирки је Јевсевије Кесаријски или Цезарејски, познат и као Еузебије Памфил. Он, истина, не каже ништа што би нам било ново, већ само понавља Дионисија из Халикарнаса или можда и самог Ксенагоре. Ево шта он каже у *Хронографији*:

(105) Ксенагора, историчар, написао је да су Одисеј и Кирка имали три сина, Рома, Анција и Ардеја, који су изградили три града и назвали их по себи.

Кимеријанци, као западни народ, лишен сунца, познати су и софисту Химерију (Ἥμεριος; 315-386), из Прусе у Битинији. Он их помиње у својим *Говорима*:

(12.14) Легенда је Кимеријанце, западни народ, лишила сунца. Затим, у страху да ће та прича бити оспорена, митологија је пожурила да је прекрије двосмисленим причама о њој. Али изгледа да нам ниједан песник не би лагао да је после твог одласка изразио жељу да буде лишен сунца. . . .

(35.50) Ако [хоћеш да видиш] небеску бакљу [тј. Сунце], њиме фаворизује све. (Али претпостављам да су Кимеријанци, потишени народ који нема сунце и живи у [вечној] ноћи. Они су заправо мрзели сунце које никада нису видели.)

Кимеријанци лишени сунчеве светлости били су познати и Јулијану Философу (Апостата). Јулијан Флавије Клаудије (Julianus Flavius Claudius; 331-363) је у кругу неоплатоничара познат и као Јулијан Философ (Julianus Philosophus), док је међу хришћанима познат и као Јулијан Отпадник (Julianus Apostata), римски цар (361-363). Био је син Јулија Констанција и његове друге супруге Базиле, унук Констанција Хлора и Теодоре и синовац Константина Великог. Овај Химеријев савременик, у својим *Писмима*, такође помиње кимеријански мрак:

(75) [Јамблиху]. Па ипак, ако морам говорити истину, кимеријански мрак ће да остане самом све док Јамблих није овде.

И при крају античке епохе долази један римски официр и историчар хеленског порекла, Амијан Марселин (Ammianus Marcellinus; 335-400). Његова *Историја* (Res Gestae = *Историјски подвизи*), написана на латинском језику, последње је велико дело античке историографије, које није сачувано у потпуности.

(29.2.4) Као резултат тога, широм источних провинција власници књига, из

страха од сличне судбине, спалили су читаве своје библиотеке; толики је био страх који је све обузео. Заиста, да кажем укратко, тада смо се сви шуњали као у кимеријанској тами, осећајући исте страхове као и гости Сицилијанског Дионисија.

Наставићемо са Ноном из Панополиса и његовим епом *Дионисиака*, којег смо већ цитирали. Он Кирку смешта на острво Сицилију, што представља новину: (13.309) *Након што су дошли ови Фауни, напуштајући ватром запечаћену пелоријску равницу на три врха стеновите Сицилије, коју је Кирка носила у загрљају Крониона из дубине, Кирка, вештица многих отрова, Еетова сестра, која је живела у тамним ћелијама стеновите палате.*

(37.1) *Њихов вођа кроз борову шуму био је Фаун који је био добро вичан тајнама усамљених шикара и које је тако добро познавао, јер је сазнао за брдско уточиште, своје мајке, Кирке.*

Кронион из дубине или Кронов син из дубине је бог мора, Посејдон, а по Нону је Кирка, из брдског уточишта на Сицилији, имала сина Фауна. То нико други не каже сем Нона, тако да је, по том питању, јединствен. Нон зна Кимеријанце који живе у сталном мраку, али не каже где иако знамо да то мора бити до 100 km јужније од Кирке. Дакле на истом острву, Сицилији. Ево шта каже:

(45.258) *затворио их у буђаву тамницу, засвођену пећину, кућу безвесне стеге, одакле нико није могао побећи, мрачни као Кимеријанци, далеко од светлости дана...*

Деценију две касније од *Дионисиакe*, граматичар касног четвртог и раног петог века, познат као Сервије Граматичар (Servius Grammaticus), објављује цео низ коментара Вергилијевих дела. Сервије је уживао углед најученијег човека тог времена у Италији, па да видимо шта он каже у схолијама или *Коментарима на Вергилијеву Енеиду*:

(2.44) *Телемах, кога је имао од Пенелопе и Телегона од Кирке, који га је убио чак и несвесно када је тражио свог оца.*

(7.19) *Због тога је Кирка замишљена као ћерка Хелија, јер је била најпознатија блудница.*

(3.386) *Острво које се данас зове Киркина или Киркејска планина, некада је, како Варон каже, било острво, које још није исушило мочваре које су га делиле од континента.*

(6,107) *Иако се замишља да је Уликс био у крајњем делу Океана: што сам Хомер показује као лажно по квалитету места која помиње и по времену путовања; јер каже да је једне ноћи отпловио од Кирке и дошао до места где је обављао те обреде.*

(12.164) *Као што смо такође рекли у седмом делу, Латин је према Хесиоду у Аспидопоји био син Уликса и Кирке.*

Сервије преноси податак да је било и аутора који су сматрали да је и Киркејска планина некад била острво, због језера Сабаудија близу планине, које је Варон назвао мочварама. Тај Варон, а ни Сервије, очито нису имали макар представе о геолошким процесима, што и не чуди јер геологија, у њихово време, није ни постојала као наука. Међутим, да су само покушали израчунати колико кубних метара земље треба насуте, да се од острва направи полуострво, закључили би да је тако нешто немогуће. Можда су рачунали да је Кирка некако намолила да

се Јупитер сам умеша, а кад се богови умешају ништа није немогуће, бар тако мисле они који у њих верују. За Кирку сматра да је била некаква блудница али и понавља да је Латин био син Одисеја и Кирке. Изјашњава се и да Одисеј није могао бити на Океану кад је био код Кирке јер то не одговара времену једног дана пловидбе за путовање до Хада за који мисли да је био негде у Италији, вероватно близу Напуља.

Дајући некакав рекапитулар о томе где неки антички аутори смештају Кирку и Кимеријанце, можемо констатовати да је по питању Кирке, или њеног Еејског острва, најмање усаглашености међу античким писцима. Кирка може бити и на Сардинијском, Лигурском или Тиренском мору, било на обали или на острву. Од острва су у игри: Сицилија, Сардинија, Елба и Искија, мање острво близу Напуља. А у копненом делу више аутора истиче Киркејски рт, са истоименом планином, неки чак мисле да је ово полуострво некад било острво, за шта нема баш никаквих основа у стварности. Поред тога, сам појам *лигурска Кирка* али и *Кирка на тиренском копну*, дају ту много шири дијапазон за Киркин завичај. Занимљиво је да Корзику, која је велико острво, баш нико да помене у вези са Кирком, али и без ње имамо сасвим довољно острва. Овде можемо издвојити Псеудо-Скимна (Паусанија из Дамаска), који Кирку смешта на Сардинију, јер би могао бити у праву пошто се само Сардинија и Корзика од медитеранских острва могу уклопити у Хомеров опис. Но, ако је овај аутор можда и у праву, што се тиче Киркиног завичаја, промашио је за области Хада и Кимеријанаца. Са њима ствар стоји знатно лошије него са Кирком. Њих виде углавном поред језера Аверно, западно од Напуља, које је у кратеру угашеног вулкана. Ту су, у подземљу, живели Кимеријанци. Друга места где су живели су испод Алпа или само на западним морима. Постоје некакве индиције које гађају на италијанско копно, не зна се тачно где. Ови Кимеријанци, које не треба мешати са народом Кимера или Кимераца, су митски народ који је повезан са Хадом и тамом. Тако их и смештају на запад, који је увек повезан са заласком сунца и тамом. Ако су негде и постојали, антички аутори нам нису помогли да сазнамо и где треба да их тражимо. И ту ћемо се морати ослонити само на Хомера, а то је и довољно. Нико нам други и не треба јер кад нађемо Кирку, која може бити само негде на Сардинији или Корзици, тамо ћемо пронаћи и Кимеријанце, било на Корзици или Сардинији! Навероватније је да су Кирка и Хад на истом острву, али нека се деси да пронађемо Кирку на Корзици тада Хад може бити и на Корзици и на Сардинији. Али ако је Кирка на Сардинији мора онда бити и Хад, јер он може бити највише стотинак километара јужније од Кирке, како следи из *Одисеје*.

Острво Сирена

Даље Одисеј напушта Кирку и њено Еејско острво и прво плови поред острва на којем живе Сирене. У овом делу ћемо видети које је то острво, по мишљењу античких писаца. Ограничићемо се само на оне случајеве који више упућују на локацију острва и понеку занимљивост о Сиренама. Пре тога, треба рећи да су старе морнарске приче о Сиренама нашироко познате и старе колико постоје и морепловци, односно, онолико дуго колико људи плове морима. Морнарске су приче давале Сиренама разне карактеристике, а биле су и приказиване на разне

начине. Те су имале крила, те биле пола девојке, пола рибе, неке само намаме морнаре својом песмом да се разбију о хриди, а неке су их чак и јеле. Такве су приче, очигледно, биле познате и Хомеру, тим пре ако је он заиста био морнар као што кажу старе легенде. Осим Хомера, Сирене помиње и Хесиод у својој *Теогонији*, под (CW.F47), коју обично датирају око средине 7. века старе ере. Он каже да су живеле на острву Антемеса (Цвећа), као што је њихово острво описао и Хомер. По Хесиоду, су биле три Сирене које су се звале: *Телкиона* или *Телкиноја*, *Молпе* и *Аглофона*. Како каже Хесиод, њихова песма је очарала чак и ветрове. Сирене помиње и Еурипид, најпре у његовој драми *Андромаха* (425), а потом и *Хелена* (412), с тиме што их у драми *Андромаха* само помиње, док у драми *Хелена* нешто о њима и каже. Да видимо шта то каже:

(920) *И слушао сам речи ових Сирена...*

(140) *Ви Сирене, земаљске невине кћери, крилате слушкиње, дођите! О дођи да помогнеш мојој жалости, доносећи са собом либијску фрулу или лулу, а до Персефониних ушију плачну тугу.*

Сирене помиње и Платон (Πλάτων; 427-347), прво у свом *Симпозију*, а затим у *Републици* и *Федри*. Ипак, не каже ништа нарочито битно осим што је њихово име употребљавао као синоним лепог певања:

(216) *Зато запушим своје уши као од Сирена, па побегнем што брже могу, из страха да ћу седети поред њега док не остарим.*

(6176) *...а горе на сваком од обода кругова стајала је Сирена, ношена својим окретима је испуштала један звук, једну ноту, а од свих осам постизала је и склад једне хармоније.*

(617ц) *Лакесис, Клото, и Атропос, су певале у складу са музиком Сирена.*

(259а) *Али ако нас виде како разговарамо и пловимо поред њих непомућени шармом њихових сиренских гласова, можда ће бити задовољни и дати нам дар који су им богови дали да га дамо људима.*

У истом контексту, Сирене помињу и неки други антички писци, које немамо потребе наводити. Први који каже где Сирене можемо наћи је, био Платонов ученик, философ Аристотел (Ἀριστοτέλης; 384-322). Он је у *Малим радовима*, које му приписују, веома прецизан по питању места где живе Сирене:

(27.103) *Кажу да острва Сиренуса леже близу Италије од самог рта близу мореуза, који лежи испред места, раздваја мореуз који окружује Киму, од онога који одсеца рт зван Посејдонија. На њима се налази храм Сирена, које су становници веома почастиовали приношењем жртвама. У знак сећања на њихова имена, једну зову Партенопа, другу Леуконија, а трећу Лигеја.*

Сиренуса се у старини звало данашње острво Gallo Lungo, једно од три мања острва близу Позитана, који је прва позната локација острва Сирена, коју дају антички писци. Најдетаљнији опис Сирена дао је Аполоније у *Аргонаутици*, иако ни он не каже где их треба тражити. Ево како он описује пролазак Арга:

(4.885) *Сада када је зора, доносилац светлости додиривала рубове небеса, тада су по доласку брзог Зефира отишли са обале на своје лађе, са задовољством подигли сидра из дубине, те се ухватили клинова редом и раширили високо једру, затегнувши га бродским ужадима. И свеж поветарац је носио брод. Убрзо су угледали лепо острво, Антемесу, где су милозвучне Сирене, кћери Ахелоеве, својим слатким песмама мамиле свакога ко би тамо бацио сидро, а*

затим га уништавале. Њих роди љупка Терпсихора, једна од муза, гола, сједињена са Ахелојем, а једном су чували Деметрину племениту кћер, још невенчану, певајући јој у хору. А у то време биле су обликоване делом као птице, а делом као пристале девојке. Увек вребајући са видиковца места где се налазило њихово лепо уточиште, често су многим одузимали њихов слатки повратак, морећи их немоћу, а сада се и јунацима гласаше њихови умилни гласи. И већ су се спремали да баце ужад с брода на обалу, да није Трачанин Орфеј, син Еагров, пребирући рукама жице своје бистонске форминге, засвирао живахне мелодије, да им уши заглуши звук његове свирке, а форминга надјачала девојачке гласове. Зефир и шумни талас који су јурили са крме понели су брод, а Сирене су непрестано певале своју песму. Али и поред тога, само добри Телеонов син једини скочи, пред свима њима, са углачане клупе у море, чак и Бута, чија је душа зачарана јасним звонким гласом Сирена, пливајућ кроз тамни талас да се, јадни бедник, докопа плаже. Брзо би му, тада и тамо, онемогућиле повратак, али богиња која влада Ериksom на Кипру, сажаливши се, избави га док је био у вировима. Милостивим сусретом с њим она га спаси и смести на Лилибејски рт. И јунаци, обузети муком, напустили су Сирене, али су их чекале друге, још горе, погибелни, разорне за бродове, на месту састанка мора.

Аргонаути, плове поред острва Сирена, напуштајући лигурску Кирку, ношени ветром Зефиром. Аполоније је вероватно од Хомера и Хесиода узео име острва Сирена, Антемеса (Цвеће), а како знамо да је Кирку сместио негде на тиренско копно, онда је Скирон био одговарајући ветар за пловидбу дуж обале Италије, према Месинском мореузу. Иако у Аполонијево време име Скирон постоји као име ветра са северозапада, видимо да Аполоније користи Зефир, што знамо да је западни ветар. Ово је могућа потврда да његов еп *Аргонаутика* био испеван на основу онеког старијег епа, који је још из времена док је било само четири основна ветра. Можда је то стварно *Орфејева Аргонаутика*, за коју се мислило да је постојала, али није искључено да четири ветра узео по угледу на Хомера. Наиме у старије доба би и Скирон био сматран Зефиром, што би за Тиренско море био данашњи Мистрал, северозападни ветар као и Маестрал на Јадрану. Арго очигледно плови дуж италијанске обале према Месинском мореузу, који Аполоније зове *место састанка мора*. Које је од тих острва у Тиренском мору Антемеса, то може знати само Аполоније, али у његовом епу мало збуњује још нешто. Наиме, богиња која влада Ериksom на Кипру је Афродита, коју су због тога звали и Кипарка, како је зове и Хомер. Она спасава једног од морнара, да не постане жртва Сирена, којег преноси на Лилибејски рт. За овај рт знамо да је најзападнија тачка Сицилије, што је неких 350 km далеко од потенцијалног места догађаја. Поставља се питање, зашто би га носила тако далеко, ако се све дешава уз италијанску обалу? Сам помен Лилибејског рта и наводи на помисао да су Сирена биле на неком острву које је морало бити ближе Сицилији. Ипак, нас занима где је Хомер сместио своје Сирене, а како Сирене јесу митска бића, то где их Аполоније види не мора бити исто место на коме их смешта и Хомер. Наравно, то је очигледно кад су митска бића у питању, јер ако их песник чак и смешта у реалан географски амбијент, то може бити било које место које би се могло уклопити у његову причу.

Нешто интересантно о Сиренама даје и Овидије у својим *Метаморфозама*:

(5.551) *Казна издајника била је праведна. О Сирене слушкиње, али зашто тако имате ноге и перјанице птица, иако остају ваше девичанске црте лица? Да ли је то од дана када је Просерпина скупљала пролећно цвеће, јер сте се помешали са њеним изабраним пријатељима? А пошто је изгубљена, узалуд сте тражили по целом свету; и пожелеле да вас крила завију над великом дубином, да ускоро море осети вашу велику бригу. Богови су били љубазни. Видели сте како вам удови постају жути, са изненадним ницањем перја, али зато да би ваше мелодије, које нежно очаравају ухо, поред славе товога говора, могле изгубити и благослов језика, а остао је ваш девичански лик и људски глас.*

Након Овидија, хронолошки следи Страбон, који обично да највише података, па ће тако бити и овог пута:

(1.2.12) *Ератостен, иако нема довољно основа за то, одбацује оба ова мишљења, настојећи, у свом нападу на ово друго, да опишним аргументима оповргне оно што је очигледно апсурдно и недостојно разматрања. У погледу првог, тврди да је песник обичан трачер, коме познавање науке или географије не може ни најмање допринети, пошто се сцене појединих Хомерових бајки дешавају на стварним местима, као што су Илион, Пелион и Ида. Друге су у чисто измишљеним регионима, као што су Горгоне и Герион. У ову последњу групу, каже он, спадају она места која се помињу у Одисејевим лутањима, а они који се претварају да нису обична песникова измишљотина, већ да стварно постоје, погрешили су због разлика у међусобним мишљењима, јер неки од њих тврде да се Хомерове Сирене налазе близу Пелора, а други да су удаљене више од две хиљаде стадија, близу Сиренуса, стене са три врха која раздваја залив Куме и Посидонијум. Дакле, пре свега, ова стена није трокрака, нити уопште чини гребен на врху, већ дугачак и узак угао који сеже од територије Сурентума до теснаца Каприје, са једне стране планина је светилиште Сирена, а на другој страни, поред Посидонијумског залива, три мала стеновита и ненасељена острва, названа Сирене; на мореузу, налази се Атинајон, по коме је и сам стеновити угао добио име.*

(1.2.13) *Даље, ако се они који описују географију одређених места не слажу у свакој појединости, да ли имамо оправдање да одједном одбацимо целу њихову наративу? Често је то разлог зашто би требало да добију већи кредибилитет. На пример, у истраживању да ли је поприште Одисејевих лутања била Сицилија или Италија, важан је правилан положај Сирена. Они се разликују утолико што их једни постављају на Пелор, а други на Сиренусу, али нико од њих се не слаже са идејом да је то негде близу Сицилије или Италије. Они тиме само додају снагу овом ставу, будући да се не слажу око тачног локалитета, ни једно ни друго не доводе у питање, осим да је то било негде у близини Италије или Сицилије. Ако неко треће лице дода да је споменик Партенони, која је била једна од Сирена, подигнут у Неаполису (Напуљу), то нас само још више учвршћује у нашем уверењу, јер иако је треће место привукло нашу пажњу, ипак, као што је Неаполис који се налази у заливу који Ератостен назива Кумским, а који формирају Сирене, још смо сигурнији да је положај Сирена био негде близу. Као што признајемо да песник није тражио тачност у свакој ситници, то од њега не треба ни да очекујемо, али у исто време не смемо да верујемо да је своју песму испевао не истражујући историју Одисејевих лутања, нити*

где и како се оно догодило.

(5.4.7) После Дикеархије је Неаполис, град Кумејаца. Касније су га поново колонизовали Халкиђани, а такође и неки Питекузејци и Атињани, па је из тог разлога назван Неаполис. Споменик Партенопи, једној од Сирена, истакнут је у Неаполису, а по пророчанству се тамо слави гимнастичко такмичење.

(5.4.8) Следећи после Помпеје долази Сорентум, град Кампаније, одакле Атенеум стрши у море, које неки називају ртом Сиренуса. На врху рта налази се Атинино светилиште које је саградио Одисеј. Одавде је само кратко путовање до острва Капри, од којих, на двострукој удаљености до рта, долазите до пустих, стеновитих острва, која се зову Сирене. На страни рта према Сорентуму људи вам показују неку врсту храма и давно посвећене приносе, јер људи у комишулуку држе то место као свето. Овде се, дакле, завршава залив који се зове „Крацер“, а обележавају га два рта која гледају на југ, а то су Мисенум и Атенеум.

(6.1.1) Леуканија: После ушћа Силариса долази се до Леуканије, и до светилишта Аргоанске Хере, које је саградио Јасон, ту близу, на педесет стадија, од Посејдоније. Одатле, пловећи поред залива, долази се на Леукосију, острво, са којег је само кратко путовање до континента. Острво је добило име по једној од Сирена, која је овде избачена на обалу након што су се Сирене бациле, како каже мит, у морске дубине. Испред острва лежи онај рт који је наспрам Сиренуса и са њима чини Посејдонски залив. Цело путовање дуж обале Леуканије је шест стотина педесет стадија. Близу Лауса налази се уточиште јунака Драка, једног од Одисејевих сапутника, у вези са којим је Италијанима дато једно пророчанство.

Страбон понавља, као једну од локација острва Сирена, острво Сиренусу, које помиње још и Аристотел. Он, у ствари, само понавља Ератостенове речи, чиме потврђује да је за ово острво знао и Ератостен. Али, помиње да понеко завичај Сирена види на рту Пелору, што је најисточнија тачка Сицилије, која се данас зове рт Фаро. Томе се чуди и Ератостен, наводећи превише велику удаљеност до Сиренусе. Занимљиво је да тек овде видимо шта то Ератостен, кога Страбон стално критикује, стварно мисли о географији коју нам је презентовао Хомер. Дели је на стварну и измишљену, а као примере стварне узима неке од појмова из *Илијаде*, док су му примери измишљене географије везани за *Одисеју*. То је у складу са његовом саркастичном примедбом, коју смо већ помињали, а која се односи на *Одисеју*. Страбон се осврће на важност тих места које приписују Сиренама истраживачи који *Одисејева лутања* виде у Италији или Сицилији. Помиње споменик Партенопи у Напуљу, коју знамо као једну од Сирена. Зато сматра да је положај Сирена морао бити негде близу, не изјашњавајући се где. На крају се помиње чак и једна легенду везану за Одисеја и његовог сапутника Драка, па чак и пророчанство у вези тога, које смо изоставили јер је сувишно. Битно је да се види где све на Медитерану постоје неке легенде које су везане за Одисеја, јер их Страбон, на другом месту, помиње све до Иберије. Ово само потврђује широку распрострањеност и популарност *Хомерових епова* дуж целог Медитерана, а не значи и да су сва ова места била делови *Одисејевих лутања*. У истој области, Леуканији, где их налази Страбон, Сирене спомиње и римски географ Помпоније Мела, који у свом делу *Опис земље*, нешто познатијем као

Хорографија, каже:

(2.69) *Одавде води кривина до Тосканског мора и друге стране истог копна. А на овој страни Италије су Медма, Хипонијум (или Вибо), Темеса, Клампетија, Бланда, Букентум, Велиа, Палинурус (некада име тројанског кормилара, сада име места), Пестански залив и град Пестум, река Силерус, Пицентија, Петре (стене) које су некада насељавале Сирене, рт Минерве-све места у Леуканији. За ову област, Леуканију, с правом се мисли да је названа по Леукосији, која је једна од Сирена, зато је понекад зову и обала Сирена. Ову обалу је познавао и Плиније Старији, који је у својој Природној историји и помиње:*

(2.90.1) *Још један начин на који је природа створила острва је када је отргнула Сицилију од Италије, Кипар од Сирије, Еубеју од копна Беотије. Аталанте и Макрија од Еубеје, Бесбикус од Битиније, а Леукосију од рта Сирена.*

(3.9.8) *Опет, на обали имамо Неаполис (Напуљ), такође колонију Халкијана, названу Партенопа према тамошњем гробу једне од Сирена. Херкуланум, Помпеја, одакле се и Везув види на невеликој удаљености, а које залива река Сарнус. Територију Нуцерије, и, на удаљености од осамдесет стадија од мора, град тог имена, а затим Сурентум, са ртом Минерве, некада пребивалиштем Сирена. Удаљеност одатле, морским путем, до Киркеја је седамсто стадија. Овај регион, почевши од Тибра, сматра се првим у Италији према Августовој подели.*

(3.13.3) *Насупрот Пестумском заливу налази се Леукосија, тако названа од Сирене која је ту сахрањена. Насупрот Велији су Поитија и Исакија, обе познате под једним именом, Енотридовом, што је доказ да су Италију раније поседовали Енотријани. Насупрот Вибоа налазе се мала острва која сматрају Уликовом осматрачницом, а зову се Итакеси.*

Плиније говори о гробовима двеју Сирена, Партенопе и Леукосије, али и то да је пребивалиште Сирена било на Минервином рту. Рт се налази на полуострву најближем Каприју. Занимљиво је да и он помиње једну легенду, према којој је Уликова осматрачница била на малим острвима, која су највероватније њему у част названа Итакеси, по Одисејевој родној Итаци. Ова острва су преко пута насеља Вибо. Проблем је само што је једини познати Вибо онај данашњи Вибо Валенсија, некадашња хеленска колонија Хипонион, коме су Римљани касније променили име. Ово насеље јесте на Тиренском мору, али доста јужније од рта на коме Плиније смешта Сирене, чак у Калбрији. У тој области нема острва, ни на видiku, па је нејасно на шта Плиније тачно мисли, али ма шта да је мислио, нама је важно да смо пронашли још једну легенду о Одисеју, а то је довољно. После Плинија, о Сиренема пише и Силиус Италикус у својој Пуници:

(12.13) *Када је Ханибал обновио свађу, блага Партенопа је то прва осетила, не зато што је град био богат или зато што је презирао његову храброст, већ је његова лука била атракција. Желео је сигурно сидриште за бродове који су долазили из Картагине. Тај град је сад мирно уточиште, почивалиште у коме бораве Музе и где је живот ослобођен од насилних стрепњи. Партенопа, Ахелојева ћерка, дала је граду славно име. Она је била једна од Сирена, а њено певање је дуго владало таласима, када је њен гласни глас певао мелодичну деструкцију преко воде несрећним морнарима. Предњи део града је бранило море, па га је Ханибал напао са копна, али сви његови покушаји нису успели да разби-*

ју капије. Он је био збуњен у покушајима да узалудним ударцима својих овнова разбије забрављене капије.

Партенопа је стари град, хеленска колонија, који се налазио мало западније од Напуља (Неаполиса). Како је Напуљ нагло растао, Партенопа се није одржала и ускоро је напуштена. У време Ханибала је још постојала, па Силиус описује његов напад на град који носи име једне од Сирена.

Њих помиње и Псеудо-Аполодор који у својој *Библиотеци* уредно препричава *Одисеју* и *Аргонаутiku*, додајући увек и понешто што песници не саопштавају: (1.3.4) *Еутерпа је имала код реке Стримон сина Реса, кога је Диомед убио у Троји, али неки кажу да му је мајка била Калиопа. Талију је имао Аполон Корибантес, а Мелпомена је од Ахелоја имала Сирене, о којима ћемо говорити када будемо говорили о Одисеју.*

(1.7.10) *Тестије је имао кћери и синове од Еуритемиде, кћерке Клеобеје, док су кћерке биле Алтеја, Леда, Хипермнестра. Синови су били Ифик, Евип, Плексип и Еурипил. Портаон и Хиподамијина кћерка Еурита имали су синове Оинеја, Агрија, Алката, Меласа, Леукопеја и кћерку Стеропу, за коју се говори да је Ахелоју родила Сирене.*

(1.9.25) *И док су пловили поред Сирена, Орфеј је обуздао Аргонауте певајући контрамелодију. Сам Бутес је отпливао до Сирена, али га је Афродита однела и населила у Лилибејону.*

(е.7.18) *И дошавши до Кирке, она га је послала на пут, којим је пловио поред острва Сирена. Сирене су биле Писиноја, Аглаопа и Телкиепија, кћери Ахелоја и Мелпомене, једне од Муза. Једна од њих је свирала лиру, друга је певала, док је трећа свирла флауту. На тај начин су оне мамиле морнаре у пролазу да се задрже,*

(е.7.19) *а од бутина су имале облике птица. Пловећи поред њих, Одисеј је сам пожелео да чује њихову песму, па је по Киркином савету зачепио уши својим друговима воском, а наредио да њега вежу за јарбол. И пошто су га Сирене намамиле да се задржи, молио је да га пусте, али су га они све више стезали и тако је отпловио. Сада је за Сирене било предсказано да ће и саме умрети када их брод прође, па су умрле.*

Као што смо досад видели, митологија је јединствена по питању оца Сирена, а то је био Ахелој, речни бог. Ко им је била мајка то се разликује, тако и Псеудо-Аполодор наводи две: Мелпомену и Стеропу. Наводи и познату легенду да ће Сирене умрети ако их брод прође, што каже да се и десило када их је Одисејев брод прошао. Међутим, аутору је позната и митска прича о Аргу, што је јасно јер пише и о њој. Ако имамо у виду да је Арго прошао Сирене генерацију пре Одисеја, како су онда умрле тек кад их је прошао Одисеј а не Аргонаути?

Стене Сирена, негде у Италији (Аусонији), помиње Дионисије Александријски у свом делу *Водич кроз насељени свет*:

(36) *На југу, негде иза стене Сирена, појављују се потоци Picentine Silarus. Ту у близини су људи из Леукана и Брентијци, који насељавају земљу до Беле стене. Одатле се на северу појављује рт Зефир. Испод њега су Локри, сви они који су прошлих година дошли у Аусонију...*

Према његовом опису, *стене Сирена* су северно од *Picentine Silarus*, што значи да то могу бити само острва са јужне стране рта на којем се налази Соренто, та

која смо већ помињали. Тако да Дионисије само потврђује своје претходнике. Сирене као кћерке Ахелоја и Мелпомене наводи и Хигин, у својим *Фабулама*, али помиње им другачија имена:

(стр. 30) *Од Ахелоја и Мелпомене, Сирена, Телксине, Молпе и Писиноје.*

(125) *Затим је дошао до Сирена, кћери музе Мелпомене и Ахелоја, жена у горњим деловима тела, али птица испод. Судбина им је била да живе само док смртници који су чули њихову песму не прођу поред њих. Уликс је, по инструкцијама Кирке, Хелијеве кћери, зачепио уши своје посаде воском, а сам се везао за дрвени јарбол и тако препловио.*

(141) *СИРЕНЕ: Сирене, кћерке бога реке Ахелоја и музе Мелпомене. Оне су одлутале након отмице Просерпине, дошле су у Аполонову земљу и тамо су претворене у летећа створења по вољи Церере, јер нису допринеле да пронађе кћерку. Предвиђено је да ће живети само док не прође неко ко је чуо њихово певање. Уликс се показао кобним за њих, јер када је својом памећу прошао поред стена где су оне живе, бациле су се у море. Ово место се по њима зове Сиренидес, а налази се између Сицилије и Италије.*

И он помиње легенду да је судбина Сирена била да живе само док их не прође неки брод, као што их је прошао Одисејев. Хигин је кратко препричао *Одисеју* али и *Аргонаутику*, с тим што нигде не каже да је Арго пловио поред Сирена. Тако је избегао замку у коју је упао Псеудо-Аполодор, али је зато упао у другу. Није тачно препричао *Аргонаутику*. Занимљиво је то што Хигин помиње једну сасвим нову локацију за Сирене, које зове *Сиренидес* и лоцира је негде између Сицилије и Италије. Ако и не каже тачно где, Хигин је овим већ подоста рекао. Наиме, једина острва за која би могли рећи да су између Сицилије и Италије су острва на Тиренском мору и то могу бити само острва која нису била близу ни италијанској ни сицилијанској обали. У супротном би Хигин рекао да су близу Италије или близу Сицилије, а не би обоје помињао. Тако да можемо доћи до закључка да је Хигин овде мислио на Еолска острва, којима можемо додати и острво Устику, које је такође у Тиренском мору али сама не припада Еолском архипелагу. Мада Хигин ово нигде директно не каже, тешко да би се могао, из његових речи, извући било који другачији закључак. Тако писац ових редова закључује да Хигин наводи сасвим нове могућности за острво Сирена и то на средини мора, мада не знамо које би то острво могло бити, јер Тиренско море не оскудева острвима. Дакле, цео Еолски архипелаг коме придодајемо Устику. О Сиренама пише и ревносни Паусанија, у свом *Опису Хеладе*:

(1.21.1) *Постоји легенда да су након Софоклове смрти Лакедемоњани напали Атику, а њихов заповедник је у визији видео Диониса, који му је одао почаст, уз све уобичајене почасти мртвима, нову Сирену. Протумачио је сан као да се односи на Софокла и његову поезију, а све до данашњих дана људи имају обичај да упореде са Сиреном све што је допадљиво и у поезији и у прози.*

(9.34.3) *На агори Коронеје нашао сам две изузетне ствари, олтар Хермеса Епимелија (Чувара стада) и олтар ветрова. Мало ниже је Херино светилиште са античком сликом, дело Питодора из Тебе; у руци носи Сирене. Јер прича каже да је Ахелојеве кћерке Хера наговорила да се такмиче са Музама у певању. Победиле су Музе, почупале Сиренама перје (тако кажу) и од њих направиле себи круне.*

(10.5.12) У остатак приче не могу да верујем, или да је храм Хефестово дело, или легенда о златним певачима, на коју се позива Пиндар у својим стиховима о овом бронзаном храму: *Изнад фронтоне певали су златни Келедони (Шармери). Чини ми се да су ове речи само имитација Хомеровог извештаја о Сиренама. Нити сам нашао да се извештаји слажу о начину на који је овај храм нестao. Једни кажу да је пропао у земљу, а други да га је ватра растопила.*

(10.6.5) *Након тога су становници назвали град Пито, као и Делфи, као што га назива и Хомер на списку Фокиђана. Они који би за све пронашли порекло, мисле да је Пит био Делфов син и да се град зато, по краљу, звао Питон. Али најраспрострањеније предање каже да је овде иструнула жртва Аполонових стрела и да због тога град добија име Питон. Јер су људи тог времена користили питести као глагол „трнути“, па отуда Хомер у својој песми каже да је острво Сирена било пуно костију, јер су људи који су чули њихово певање иструлили (епитонто).*

Он преноси виђење античких аутора да са Сиренама успореде све допадљиво, било у прози или поезији, што се доста лако може закључити читајући античке писце. Овоме можемо додати и музику, а исто што Паусанија каже за Сирене, у још већој мери, важило је и за Музе. Затим даје неке познате легенде, попут оне како су Сиренама Музе почупале перје. Да би нам на крају скренуо пажњу на Хомерово острво Сирена, које је *било пуно костију*. У *Одисеји*, ове кости на жалост острва Сирена помиње Кирка, тако да би њихово острво могли назвати и *Острво костију* или само *Кости*. Занимљиво је приметити да Помпоније Мела помиње острво *Остеодес (Кости)* као једно од Еолских острва. То смо раније већ помињали, а Мелин Остеодес је било најзападније острво овог архипелага, острво Ерикуса. Ово би се можда могло повезати са тим Хомеровим костурима али нико од античких аутора то није урадио, чак ни интелигентни Паусанија. А после Паусанија, можемо видети шта све пише о Сиренама у једном делу које смо већ цитирали, а то је *Орфичка Аргонаутика*:

(1264) *Затим смо, пловећи, угледали недалеко стеновити рт. Стрма литица надвијала се над узвишениу и избочену стену, урезану у дубоке пећине унутар којих су тамни таласи страшно одзвањали. Овде смо случајно срели девојке које су певале мелодичним гласом, омамљујући уши мушкарца да забораве повратак кући. Минијанци су одушевљени слушали песму Сирена. Нису хтели да плове према опасном гласу, па су испустили весла из руку. Анкеј је усмерио право ка рту. Зграбио сам своју лиру и отпевао славну песму коју ме је научила моја мајка. Певао сам миловучну песму својим божанским гласом док сам свирао своју формингу, песму о томе како је давно настала свађа око најбржих коња између Зевса, који је грмео са висине, и Посејдона који је тресао земљу и море. Плави бог Посејдон, љут на брата Зевса, удари својим златним трозубом у земљу Ликаонију и разнесе њене поломљене комаде по огромном мору, тако да то више није било копно, већ три острва окружена морем. Они се зову Еубеја, Сардинија и ветровити Кипар. Тако певајући са мојом формингом, на снежној стени Сирене занемеше, престадоше своју песму. Једна је испустила своју фрулу, друга је испустила своју формингу од корњачевине из руку. Оне су дубоко стењале јер су доживеле тужну судбину и бациле су се наглавце са висина у дубину немирног мора, у којој су се њихова тела и истакну-*

ти облици претворили у стене.

Након што их је Арго прошао, Сирене су скочиле у море са литица и тада су се претвориле се у стење. Ову легенду смо већ срели у два случаја, само су у оба скочиле у море тек након проласка Одисејевог брода. Знамо да је експедиција *Аргонаута* била пре *Тројанског рата*, па би се могли упитати откуд Сирене у Одисејево време, кад су већ биле претворене у морске хриди? Питање је да ли су то уопште биле те исте Сирене или неке друге?

Следећи по хронологији који каже нешто ново о Сиренама је Гај Јулије Солин, који у свом *Полихистору* пише:

(2.9) *Острво Лигеја се зове тако јер је тело Сирене овог имена избачено на обалу. Партенопа, коју је Август касније више волео да назове Неаполис, добила је име по гробници Сирене Партенопе која се налазила на том месту. Пранесте, како пише Зенодот, носи име по Пранестесу, унуку Уликса и сину Латина. (2.19) Затим ту су Регијске шуме, долине Пестума, стене Сирена, шармантни предели Кампаније и Флегрејске равнице.*

По њему се једна Сирена звала Лигеа, како се, изгледа, звало и једно од трију већ поменутих острва, која знамо, од његових претходника, као острва Сирена. Даље, Јулијан Философ (Апостата), у својим *Писмима*, понавља стару легенду о такмичењу Муза и Сирена, у коме су Сирене однеле гађе на штапу:

(74) *Али онај ко је зачео наду да ће своју смртну песму ускладити са надахнутом музиком, сигурно никада није чуо за тужну судбину Марсија Фригијца, или за реку која је названа по њему и сведочи о казни тог лудог свирача флауте, нити је чуо за крај Тамира, Трачанина који се у зли час борио у песми против Муза. Треба ли да помињем Сирене, чије перје победничке Музе још увек носе на својим челима?*

Иза Јулијана, следи један наш земљак, Илир, кога смо помињали, а то је Свети Јероним Стридонски, познат још и као преводилац Библије са старогрчког и хебрејског на латински језик. Тај превод, популарно назван *Вулгата*, званични је библијски текст римокатоличке цркве све до 1979. године када је објављена *Неовулгата*. Као један од најобразованијих људи свог времена, поред осталог, објавио је и веома значајно историјско дело *Хронике*, у којима се могу пронаћи бројне уникатне чињенице. Из самог дела извире колико је Свети Јероним био добро обавештен по историјским питањима, што говори да је на располагању имао све доступне изворе свог времена, на разним језицима којима је владао. Знајући да је студирао у Риму и касније много путовао по истоку, ово се дало и очекивати. Број иза слова, у његовим *Хроникама*, означава годину кад се неки догађај десио, а ево шта нам он преноси у вези Сирена:

(Б1172) *Палефат у првој књизи својих Невероватних ствари пише оне ствари које говоре о Уликсу: „и како су Сирене биле куртизане које су обмањивале морнаре на пловидби“.*

Палефат (Παλαίφατος), на којег се Свети Јероним ту позива, је био аутор једног рационализујућег текста о хеленској митологији, *О невероватним стварима* (*Περὶ ἀπίστων (ἱστοριῶν); Incredibleia*). Процењује се да је живео отприлике кад и Свети Јероним. Као што видимо он митолошке Сирене покушава објаснити на један сасвим овоземаљски начин, мада се ни Палефат ни Свети Јероним не изјашњавају где Сирене живе. Али, зато се изјашњава Нон из Панополиса, који

у својој Дионисиаки, налази Сирене на Сицилији:

(13.309) Њему је дошао са Сицилије дуги Ахат, и са њим су и другови који носе штитове, велика војска Килироја и Елимоја и они који су живели око седишта Паликоја. Они који су имали град на језеру Катана у близини Сирена, које је румена Терпсихора изнедрила бурним загрљајима свог мужа са роговима Ахела. Они који су поседовали Камарину, где дивљи Хипарис избацује своју криву даву воду у бујној поплави, чине свету цитаделу Хибла, а они који живе у близини Етне, где стена гори и котлови од ватре кључају врели пламен Тифаоновог кревета, они који су расули своје куће уздуж бујица Пелора и острвском тлу Пахина који одзвања од мора; и сицилијанска Аретуза, где Алфеј, после свог лутања, гмиже поносан на свој пизански храм, прелазећи дубину као пут и вуче своје воде, роба љубави, немочену, преко површине мора, јер носи ватру која гори, загревајући хладну воду.

Језеро Катана је данашње језеро Горналунга, јужно од Катаније. Оно се налази на обали, око 1,5 km јужније од ушћа реке Симето. Нон ту види Сирене. Ово је други пут да их налазимо на Сицилији. Први пут су поменуте на рту Фаро, или некадашњем Пелору, о чему нас је обавестио Страбон, а овог пута јесу нешто јужније, не ни тако мало, око стотинак километара. Према Ноновом тексту је мајка Сирена је била Муза Терпсихора, што нам је већ добро познато. Нон већ јесте јединствен по томе што види Сирене у околини Катаније, што не помиње нико други. Али постоје и они који помињу Сирене на два места. Један од њих је, већ помињани, Сервије са својим *Коментарима на Вергилијеву Енеиду*, који такође види Сирене, прво код Пелора на Сицилији али и на острвљу Каприја:

(5.864) *СИРЕНЕ: Сирене су, према легенди, биле три, делом девице, делом птице, кћерке бога реке Ахелоја и музе Калиопе. Једна од њих је певала, друга свирала фрулу, а трећа лиру. Најпре су живеле близу Пелора, а затим на острвима Каприја, где су морепловце, својом песмом, доводиле до бродолома. У стварности, оне су биле блуднице, које су се, пошто су наводиле вољне пролазнике, претварале да њима припадају олупине. Пропуштање Одисеја их је одвело у смрт.*

Сервије је сакупио све, њему познате, легенде на једно место. По њему је мајка свих Сирена била Калиопа, такође једна од Муза. Прво живе близу Пелора, рта Фаро на Сицилији, а после их сели на острва Каприја. При томе мисли на мала острва најближе Каприју, а то су управо та острва Сирена која помињу бројни аутори. Сервије је очигледно знао и легенду о Сиренама близу Пелора, па је ту покушао да помири обе легенде додајући им временску димензију. Сервијем и завршавамо приче античких аутора о Сиренама, па можемо дати краћи резиме.

Кратак рекапитулар овог дела о Сиренама, везан за локације где их смештају антички аутори, гласио би: Сицилија два места; рт Пелор и област Леонтини јужно од Катаније; онда италијанска обала око Напуља или она мања острва са супротне стране полуострва од Сорента, или само то полуострво; а има и један указ на Тиренско море, само индиректно, по закључку писца ове књиге; онда и Корзика са околним острвима, у смислу акваторије коју насељавају Сирене, не само једно острво. Можемо се подсетити да су у области Леонтини неки стари писци видели Лестригоне, док неки други баш ту налазе Сирене. Али у случају

Сирена ћемо се морати ослонити на сопствене снаге, уз помоћ Хомера. Овде и нису антички писци били од некакве користи, али некад је корисно знати шта није од користи, да на то не трошимо време. Зато им нећемо ништа замерити, нарочито зато што је неко од њих можда и у праву! Једино што не знамо и ко.

Лутајуће стене-Планкте, Кијанске стене, Симплегаде

Према упутству чаробнице Кирке, Одисејева лађа након острва Сирена треба да преплови Планкте или Лутајуће стене, а затим Скилу и Харибду. Опис ових двају места је, у *Одисеји*, дат као да се ради о једном, што можда указује на то да су стихови накнадно мењани, али и да су постављени на погрешно место у *епу*, кад су сакупљани. Подсетимо се да неколико античких аутора наводи и да су *Хомерови епови* били расути, да би, тек у Писистратово време, били поново сакупљени. Одисеј каже да је његова лађе прошла Планкте, а после тога исто каже и за Скилу и Харибду. Помиње их као два различита места. Тако да је, по свој прилици, део *епа*, у ком је описан Одисејев пролаз кроз Планкте, сигурно неповратно изгубљен. Планкте, односно Луталице или Лутајуће стене, већина античких аутора сматра митолошком категоријом, зато их ређе помињу. Чак и то што их помињу везано је или за *Одисеју* или за *Аргонаутику*. Део античких писаца поистовећује Планкте са Кијанским стенама и Симплегадама, зато ћемо претрести сво троје. Хомер је свакако тај који први помиње Планкте, док друге појмове Кијанске стене и Симплегаде уједно, први помиње хеленски трагичар Еурипид, у својој трагедији *Медеја*, из 431. старе ере.

(1) *О како бих желела да тај брод Арго никада није ни отпловио у земљу Колхиду, поред Кијанских Симплегада.*

(1260) *Ти који си оставио иза себе негостољубиви пролаз где плешу Симплегаде, те смртоносне, тамноплаве стене.*

Симплегаде помиње и у својој драми *Ифигенија на Тауриди*, из 414. старе ере, али ту не каже ништа ново. Ипак, у *Малим радовима* приписаним Аристотелу, помињу се и Планкте и Симплегаде:

(27.105) *Кажу да Истер тече из шума које се називају Херцинске разводнице. Један крак се улива у Понт, а други у Јадран. Можемо видети доказ не само у данашње време, већ још више у давна времена да река на овим местима није пловна, јер кажу да је Јасон ушао на Понт преко Кијанских стена, а изашао је преко Истра. Дају и знатан број других доказа, а посебно приказују олтаре у областима које је подигао Јасон, а на једном од острва на Јадрану је Артемидино светилиште које је подигла Медеја. Такође кажу да није могао да плови поред такозваних Планкти, осим ако није допутовао из другог правца. Такође на острву Еталеја, које лежи у Тиренском мору, приказују се и други споменици хероја, и један који се зове споменик „Шљунак“, јер уз морску обалу кажу да има бојеног шљунка. Хелени који насељавају ово острво кажу да они своју боју добијају од прљавштине коју су уклонили стругачи када су се науљили. Кажу да су се ови облаци видели од тог дана, а не раније, нити су пронађени касније. Али они наводе још убедљивије доказе од овога, да се путовање није догодило преко Симплегада, користећи самог песника као сведока. Јер, објашњавајући озбиљност опасности, каже да је немогуће пловити мимо тог места. Таласи мора носе дрва бродова и тела људи заједно, а исто тако и олује*

разорне ватре. „Каже се да ватра извире око Кијана, са мореуза који дели Сицилију (од Италије), где има ерупција ватре са обе стране мореуза, а острво непрекидно гори и лава око Етне често тече преко округа.

Овде видимо инсинуацију да је Јасон могао допутовати и са Јадрана али тада не би могао пловити поред Планкти. Значи да никакве Планкте не постоје на Јадрану. Сазнајемо и шта се у то време мислило о ушћу Истра (Дунава), а што је употребио и Аполоније у свом *ену*, али не занима нас Дунав него Планкте. Занимљиво је запазити да Аристотел зна да се Јасон вратио преко Истра, иако је *Аполонијев ен*, у коме то пише, скоро цео век млађи од Аристотела. Већ смо се могли уверити да је то знао и Херодот, који је био готово цео век старији од Аристотела. То би могло значити да је стварно постојала некаква хипотетичка *Орфејева Аргонаутика*, или ипак само митолошке приче о походу Аргонаута. Кијане види на Месинском мореузу описујући их као ерупције ватре али није успоставио везу између њих и Планкти. Тако није јасно да ли су то два места, или само једно са два имена. И он помиње посету Аргонаута Елби, с којом смо се већ срели код Кирке, подсећајући на легенду о обојеном шљунку. У сваком случају, ни повратна рута брода Арго није била само плод Аполонијеве маште. Зато да видимо како је Арго прошао кроз Планкте, односно како је тај догађај описао Аполоније, у својој *Аргонаутици*:

(4.753) Али нису остали неопажени од стране жене Зевса, Кроновог сина. Ирида јој дојави када их је видела како излазе из њене дворане, јер јој је Хера наредила да пази у које време треба да дођу на брод; па ју је поново подстакла и рекла: „Драга Иридо, сада пођи, ако си икада испунила моју наредбу, на крилима лаким, те реци Тетиди да устане из мора и дође овамо. Јер ми је потребна. Онда иди до морских жала где одзвањају Хефестови бронзани наковњи ударани његовим тешким маљевима и реци му да утиша његове ватре све док Арго не прође поред њих. Онда иди и до Еола, Еола који влада ветровима, који бистре небо, па и њему такође реци моју намеру како би учинио да сви ветрови престану под небом и да ниједан поветарац не узбурка море. Ипак нека дува дах Зефира док хероји не стигну до феачког острва Алкиноја.”

(4.770) Тако је она проговорила, а Ирида је одмах скочила са Олимпа и запарала ваздух, раширивши своја лака крила. И уронила је у Егејско море, где су Нерејеви двори. Она прво дође до Тетиде. Ту исприча своју причу по Херином налогу и подстакну је да оде до богиње. Затим је дошла до Хефеста и брзо га зауставила од звецкања његових гвоздених маљева, а задимљени мехови престадеше праскати, испуштати врућу пару. А трећи пут, стиже до Еола, славног Хипотовог сина. А када је и њему пренела своју поруку и одмарала своје брзе ноге од пута, тада је Тетиде оставила Нереја и своје сестре и дошла са мора на Олимп к богињи Хери. Богиња ју је посела поред себе и изговорила своје речи: „Слушај сада, господствена Тетидо, шта желим да ти кажем. Ти знаш колико је почаствован у мом срцу херој, Есонов син, као и остали који су му помогли у његовом подвигу. Могли би их спасити када буду пролазили кроз Планкте, где хуче страшне ватрене олује и таласи се пењу око кршевитих гребена. А сада их чека пут поред моћне стене Скиле и Харибде која ужасно бучи. Него, тебе сам од детињства пазила својим рукама и љубављу изнад свих других који живе у сланом мору, јер си одбила да делиш Зевсов лежај,

упркос свим његовим жељама. Јер су му таква дела увек драга, да загрли богиње или смртне жене. Али у поштовању према мени и са страхом у свом срцу ти си се устезала од његове љубави, а он се тада силно заклео да се никада нећеш звати невестом бесмртног бога. Ипак, није престао гледати на тебе и против твоје воље, све док му часна Темида није рекла сву истину, како је твоја судбина била да родиш сина моћнијег од оца. Зато те се одрекао, упркос свим својим жељама, бојећи се да неко други не завлада бесмртницима, да би заувек могао задржати своју власт. Али ја сам ти дала најбољег од синова земље да ти буде муж, да наћеш брак драг свом срцу и да родиш децу и сазвах на гозбу све богове. И својом руком сам подигла свадбену бакљу, у знак поштовања и љубазна срца коју си ми указала. Него да ти још нешто право кажем. Када твој син дође на Јелисејске пољане, које сада чувају Нимфе Најаде у дому Кентаура Хирона, иако још увек жуди за млеком своје мајке, суђено је да он буде муж Медеје, Еетове кћери. Помози снаји како треба свекрва и помози самом Пелеју. Зашто је твој гнев тако непоколебљив? Био је заслепљен Грехотом, а она долази и до богова. Засигурно, по мом налогу, сматрам да ће Хефест престати да распламсава бес свог пламена, а и да ће Еол, син Хипотов, обуздати његове брзе ветрове, све осим сталног Зефира, све док не стигну до уточишта Феачана. Смишљаш ли повратак без пропасти. Стене и големи таласи су мој страх, они сами, а ти их можеш одврстити уз помоћ својих сестара. И нека не падну беспомоћни у Харибду да их она не прогута једним гутљајем, или да се не приближе ужасној јазбини Скиле, аусонијске Скиле смртоносне, коју ноћница Хеката, која се зове Кратаја, породи Форку. Да на њих не насрне својим страшним чељустима и уништи биране јунаке, ти води њихов брод у правцу где ће још за длаку бити спас од уништења."

(4.833) Тако је она говорила, а Тетида је одговорила овим речима: „Ако бес ужасног пламена и олујних ветрова престану да делују, сигурно ћу храбро обећати да ћу спасити брод, иако таласи заклањају пут, ако само дува Зефир, свеж и ведар. Али време је да кренемо на дуг и безмеран пут, у потрагу за мојим сестрама, које ће ми помоћи, али и до места где су бродска везана ужас, како би јунаци могли раном зором кренути кући."

(4.842) Тако рече и стрмоглави се с неба међу вртлоге плавог мора. Позвала је у помоћ остале Нереиде, своје рођене сестре, које су је чуле и скупиле се онде. Тетида им је објавила Херине налоге и брзо их све пожурила на пут ка Аусонском мору. И она сама, бржа од бљеска ока или сунчевих зрака, када се уздигне из далеке земље, јурила је брзо кроз море, све док није стигла до Еејског жала (етрурског) тиренског копна. Јунаке је затекла поред брода како се разоноде бацајући колут и гађају стрелама. Она се приближи и само дотакне руку Еаковог сина Пелеја, јер је он био њен муж. Нико други није могао да је види, већ се само њему појавила у очима и тако му се обратила: „Не морате више седити на тиренском жалу, већ у зору одвежите ужас свог брзог брода, у покорности Хери, својој помоћници. Јер по њеној наредби састале су се кћери Нерејеве да провуку ваш брод кроз хриди које се зову Планкте, јер то је ваш судбински пут. Али не показуј нас никоме, кад нас угледаш. Чувај то у тајности, да ме не наљутиш још више него што си ме раније тако непромишљено наљутио."

(4.865) Она рече и несташе у дубинама мора, али оштар бол је погодио Пелеја, јер је никада раније није видео да долази, пошто је најпре напустила своју брачну одају и постељу у срџби, због сина, племенитог Ахила, тада бебе. Јер она је увек, усред ноћи, палила смртно тело детета пламеном ватре, а из дана у дан је мазала амброзијом његову нежну грађу, да би постао бесмртан и да би од њега одвратила гнусну старост. Али Пелеј скочи са постеље и угледа свог драгог сина како дахће у пламену и при том призору испусти ужасан крик, велика луда какав је био. Она је то чула и дете бацила вриштећи на земљу, а онда је као даиак ветра брзо прошла из ходника као сан и скочила у море, силно љута, и после се више није вратила. Због тога је празно чуђење оковало његову душу, али ипак је објавио својим друговима све понуде Тетиде. Они су прекинули своје надметање и журно припремили своје оброке и постеље посуте земљом, на којима су после вечере преспавали ноћ као и раније.

(4.885) Дато у поглављу о Сиренема, јер после Кирке пролазе острво Сирена.

(4.922) Јер се на једној страни појавила глатка хрид Скиле, док је на другој Харибда непрестано шикљала и урлала. У другом делу су хридине Планкте бујале испод моћних таласа, где је, пре него што је горући пламен избио са врха стене, изнад стене која је сијала од ватре, а ваздух био магловит од дима, није се могла видити сунчева светлост. Тада, иако је Хефест престао са својим пословима, из мора је и даље избијала топлотна пара. Ту им и с ове и с оне стране дођоше Нерејеве кћери, а позади, господствена Тетиде је ставила руку на лопатицу кормила, да проведе лађу између подводних хриди, Планкти. И као кад за лепог времена стада делфина изађу из дубина и круже око брода док јури, час испред, час позади, час опет са стране, а морнари се одушевљавају, тако су Нереиде јурнуле увис и кружиле у својим редовима око брода Арго, док је Тетиде водила његов курс. И кад су већ могли да дотакну Планкте, одмах су подигле скуте својих хаљина преко снежно белих колена, и горе, на самим стенама и тамо где су се таласи разбијали, пожурили су на ову и на ону страну размичући се једна од друге. Струја је ударала лађу са стране, а свуд околу се жестоки таласи уздизаше и разбијаше се о стене, који каткад додириваше небо као високе стене. Другде, доле у дубинама, прибише се на дно мора и жестоки таласи су их изливали у поплавама. А Нереиде, чак и као девојке у близини неке пешчане плаже, савијају своје хаљине до струка и играју се са лепо заобљеном лоптом, онда је хватају једна од друге и шаљу високо у ваздух, да никад не додирује земљу. Тако су оне редом једна до друге бацале брод кроз ваздух преко таласа, док је јурио даље од стена, а око њих вода је крљала и пендила се. И сам господар Хефест, који је стајао на врху глатке стене и наслонио своје тешко раме на дршку свог маља, гледао их је, а и Зевсова жена их је гледала док је стајала врх блиставог неба, загрливши Атину, такав страх ју је обузео док је гледала. И као што се у пролеће продужава дан, толико су се они трудили, дижући лађу међу стенама које одјекују, онда су јунаци опет ухватили ветар и појурили даље.

Радња овог дела који нас занима одвија се, као што каже сам Апологије, негде на Аусонском мору. То је данашње Тиренско море. То потврђује и тиме што је описао да је из мора избијала топлотна пара чак и кад је сам Хефест обуставио своју ковачку активност. По томе радња одговара Еолским острвима, која су и

вулканска, па су сматрана царством Хефеста. У опису ових острва смо видели да је једно по Хефесту и звало, како се и данас зове. То је острво Вулкано које је названо по римском еквиваленту Хефеста, Вулкану. На њему јесте активан Вулкан, као и на острву Стромболи, за које Страбон каже да је станиште краља Еола. Близу острва Панареа, негде на пола пута између Липаре и Стромболија, налазе се бројне хриди које се једва виде, колико мало виरे из воде, а неке се и не виде код плимног таласа. Осим њих, ту су и неке које се уопште не виде јер су увек испод воде али довољно плитко да буду смрт за лађе. Зато су и наши преводиоци *Одисеје*, Томо Маретић и Милош Ђурић Планкте преводили као *сатри-лађе*, *разби-лађе*, *уништи-лађе*, иако је стварно значење тог појма пре *луталице*. Дим и ватре које помиње Аполоније потичу од подводних излива лаве, које нису ретке у овом региону. Неколико таквих су описали и други, а то можемо видети у делу о Еолским острвима. Нико од њих не каже да су ту биле Планкте, па је претходно речено само закључак аутора овог рада. Али ако и не каже директно, из Аполонијевих речи тешко да би могли извести какав други закључак. Зато ни његове заслуге нису мале ако се испостави да су ту Планкте. Међутим, у последњем цитату, излази да су Планкте баш на истом месту где су Скила и Харибда јер опис обухвата сва три места. Занимљиво је да Хомер у *Одисеји* исто тако, третира заједно ова места, кад их Кирка описује Одисеју. Тек Одисеј их у својој причи касније третира одвојено. Тако можемо рећи како можда и нађосмо потврду да је Аполоније, ипак, овај део узео од Хомера, а не да обојица користе неки старији еп. Било легендарну *Орфејеву Аргонаутуку* или неки други, можда само приче из митологије. Тако остајемо при изнетом ставу да је пловидба кроз Планкте постојала и у *Одисеји*, али изгледа да је овај део изгубљен и то након што је *еп* већ био скупљен јер изгледа да је био познат Аполонију. Зато смо пловидбу кроз Планкте и узели из *Аргонаутике*, верујући да ју је Аполоније и узео из *Одисеје*. Но, ма одакле да је узео, чини се да ништа боље нећемо ни пронаћи што би могло имати везе са Планктами, али свеједно ћемо наставити даље. Јер никад се не зна, можда и не буде тако. Симплегаде помиње и римски песник Овидије у *Метаморфозама*, али у вези са походом Аргонаута:

(15.335) *Арго је био у страху од Симплегада, које су се раздвојиле са таласима који су јурили...*

Али помиње их и у *Тристији (Писма из изгнанства)*, где каже:

(1.10.1) *Један брод је спреман да прође кроз уске Симплегаде, да плови кроз бистонске воде..*

Ове бистонске воде, које помиње Овидије јесу воде данашњег Босфора, који је знан и као некадашњи Трачки босфор. Код Римљана је постојала пракса да све Трачане зову Бистонцима, а Овидије је, наравно, био Римљанин.

Симплегаде, које назива и Планкте или Луталице (Лутајуће стене), види на том истом месту и Страбон:

(1.2.10) *Могуће је да је и сам Јасон лутао чак до Италије, јер се трагови аргонаутске експедиције указују у близини Кераунијских планина, поред Јадрана, у Посидонском заливу и острвима у близини Тиреније. Кијане, које неки називају Симплегаде, или Лутајуће стене (Планкте), које отежавају пролаз кроз Трачки босфор (садашњи мореуз Босфор), такође су пружиле нашем песнику ма-*

теријал. Стварно постојање места по имену Ејеја, утицало је на кредибилитет његове Ејеје, исто тако и Симплегаде на Планктама и Јасонов пролазак кроз њих. На исти начин су Скила и Харибда акредитовале пролаз [Одисеја] поред тих стена. У његово време људи су Понт апсолутно сматрали неком врстом другог Океана и стављали оне који су га преишли у исти кош са морепловцима који су прошли стубове (Хераклове). На њега се гледало као на највеће наше море, па је стога обично названо Океаном, на исти начин као што Хомера [називају] песником. Стога је, да би био добро прихваћен, вероватно пренео сцене са Понта у Океан, како не би поколебао опште веровање.

И он, дакле, поистовећује Планкте, Кијанске стене и Симплегаде али додаје им још Скилу и Харибду. Односно мисли да је Хомер црноморске приче сместио негде у Океан, као што смо већ видели у случају Кимеријанаца. Треба уочити да Страбон, ипак, нигде није рекао да је сцена Хомерове *Одисеје* Понт (Црно море), него да одатле потичу све те легенде са којима су и Аполоније и Хомер морали бити добро упознати. Али наставимо даље по Страбону:

(3.2.12) *Пошто је наш песник [Хомер] веома експлицитан и поседује велико искуство, даје разлог за веровање да му ови локалитети нису били непознати. У то се може уверити свако ко ће пажљиво испитати шта је написано о овим тачкама, како нетачним [коментарима], тако и онима који су бољи и истинитији. ... Увек црпећи своје приче из одређених стварних чињеница, његове Планкте су направљене по узору на Кијане. Он их описује као опасне стене, јер нам кажу да су Кијанске стене, [и] због чега се [у ствари] називају Симплегаде. Он овоме додаје приказ о Јасоновом кретању кроз њих. Теснаци стубова и Сицилија су му, такође, сугерисали причу о Планктама.*

(7.6.1) *Опет, од Аполоније до Кијана растојање је око хиљаду и пет стотина стадија, а у интервалу су Тинија, територија која припада Аполонијатима (Анхиале, која такође припада Аполонијатима), а такође и Финополис и Андријака, који се граниче са Салмидом. Салмид је пустињска и каменита плажа, без луке и широм отворена за северне ветрове, а у дужину се протеже све до Кијана, на удаљености од око седам стотина стадија, а сви који излазе на обалу пљачкају ове плаже. Асти су трачко племе које се налази изнад ње. Кијане су два острвца близу ушћа Понта, једно близу Европе, а друго у Азији. Одвојена су каналом од двадесетак стадија и удаљени су двадесетак стадија и од светилишта Бизантиона и од светилишта Халкидонаца. А ово је најужји део ушћа Еуксина, јер када се иде само десет стадија даље долази се до рта који чине мореуз само пет стадија ширине, а затим се мореуз отвара у већу ширину и почиње да формира Пропонтис.*

Према Страбону, Кијане су заједнички назив за два мала острва на Босфору. Та два острва постоје, јесу малена и једно јесте ближе Европи, а друго Азији. Баш као што Страбон описује. Најпре острвце, које је ближе Азији баш на излазу из Златног рога, а зове се Девојачка кула (Kız Kulesi). Друго је око 5 km северније и данас је познато као Галатасарај (Galatasaray Adası).

Кијане али и Симплегаде лоцира и Помпоније Мела, који у својој *Хорографији* каже само како се некад веровало да су та два острва тако звала. Она два која су била насупрот Трачког босфора:

(2.99) *Насупрот Трачког босфора, некада се веровало да се два острва која су*

мала и једва да су удаљена једно од другог, урушила. Зову се Кијане и Симплегаде. У Пропонтиди је насељен само Проконес.

Он очито мисли на нека острва која не постоје, а за која се мислило да су негде постојала, изгледа у Мраморном мору (Пропонтису).

Плиније Старији, у својој *Природној историји*, под (5.28.2), помиње Кијане и као град у Ликији, али и као једно од острва у Црном мору. Али каже још ово: (4.27.2) *У Еуксину се, на удаљености од 12 стадија од европске обале и 120 од ушћа у море, налазе два Кијанска острва, која су неки звали Симплегаде. У тој фантастичној причи наводе да су се кретала у супротном правцу, а разлог је околност што су раздвојена тако кратким размаком, да док онима који улазе у Еуксин, насупрот њима, изгледају као два различита острва. Али ако се посматрају искоса изгледају као да се постепено спајају у једно.*

(6.13.1) *Острва Еуксине су Планкте или Кијане, иначе названа Симплегаде.*

Плиније је објаснио и зашто је могла настати легенда о покретним стенама и где је могло бити исходиште ове легенде. Могуће да је ту и у праву, ко би знао. Кијане на Црном мору помиње и Дионисије из Александрије:

(31) *Овде се дуги ток реке Бористен меша са Понтом, директно у линији насупрот Кијана.*

Као и Плиније, за Кијане у Ликији зна и Паусанија, који је овај град поменуо у свом *Опису Хеладе*, (7.21.13). Кијане са Симплегадама поистовећује и хеленски географ из 2. века нове ере, Дионисије из Бизанта (Διονύσιος Βυζάντιος), у делу *Анаплус са Босфора* (Ανάπλους Βοσπόρου) ако смо га добро превели:

(89) *Његови крајеви и врх се називају Кијани, да не би поткопали веру у азијски мит да су се Кијани сукобљавали једни против других и да се називају Симплегадама због чињенице да су се сударали.*

Лутајуће стене (Планкте) помиње Псеудо-Аполодор у својој *Библиотеци*, али док препричава *Одисеју*. Он решава проблем Планкта, кроз које у *Одисеји* није описана пловидба, на Хомеров начин. Каже да их је Одисеј заобишао. Можда је то само закључак, али није сасвим искључена нити могућност друге верзије *Одисеје*, какву ми немамо на располагању. Ево шта он каже:

(е 7.21) *По савету Кирке, избегавао је пролаз поред Лутајућих стена и пловећи поред литице Скиле стајао је потпуно наоружан.*

Кирка га није нигде саветовала да заобиђе Планкте, али је писац располагао и неком верзијом *епа* у којој је стварно то и писало, а што данашња верзија нема. И Хигин, у свом већ помињаном делу, каже да су Кијанске стене, Симплегаде, али и Луталице или Планкте, једно исто и да се налазе на улазу у Црно море:

(21) *Када су Аргонаути ушли у море звано Еуксино, кроз Кијанске стене, које се зову Симплегаде и Луталице (Планкте)...*

Кијанске стене назива Симплегадама и Химерије, у раније поменутом, делу:

(62.3) *И у другом делу региона, Кијанске стене, које се назвају Симплегаде и затварају Пропонтиду (Пропонтис).*

И Амијан Марселин, у својој *Историји*, даје географску локацију Симплегада: (22.8.14) *Дуж ових обала, које се кривудају у простране заливе, реке Сангариј и Фил, Лик и Реба утичу у море, а наспрам њих су мрачне Симплегаде. То су двоструке стене које се уздижу са свих страна у стрмоглаве литице, које су у прошлим вековима имале обичај да јурну заједно и да своју огромну масу уда-*

рају једна о другу уз ужасан тресак, а затим да брзо устукну и врате се у почетни положај.

Са Марселином и завршавамо приче античких писаца на ову тему, тако да већ можемо резимирати овај део о Планктама. Можемо констатовати да је ту ипак највише помогао Аполоније са својом *Аргонаутиком*. Тако нам је један еп био кориснији од свих античких писаца заједно јер је једино у њему било података на основу којих се могло доћи до каквог таквог смисленог закључка у вези са Хомеровим Планктама. Како после Сирена Одисеј плови кроз Планкте, тако положај Планкти, ако га тачно одредимо, може указати и на положај острва Сирена. Дакле, ако су Планкте и Еолово острво у архипелагу Еоловог имена, онда има смисла да ту могу бити и Сирене. Тако се може десити да је и писац ове књиге правилно протумачио Хигинове речи. Наиме, подсећамо читаоца да би тако острво Сирена требало тражити међу Еолским острвима, проширеним за острво Устика у Тиренско мору. Ово острво није далеко од осталих, само не припада том архипелагу.

Скила и Харибда

После Планкти следе Скила и Харибда. Хомер описује Одисејев пролаз датом рутом, а исто то даје и Аполоније. Код обојице на моменте изгледа да Планкте стоје на оном истом месту где су Скила и Харибда, док се касније стиче утисак да нису. Зато смо и одвојили Скилу и Харибду као посебно поглавље. Скила се може наћи и под именом Сцила, у модерном латинском изговору, али ми ћемо користити старији изговор Скила, који је хеленски. Њено митолошко порекло можемо пронаћи и код хеленског песника Хесиода, у његовом сачуваном делу разасутим у фрагменте које данас тако и зовемо, *Фрагменти*. Тако да Хомеров помен Скиле и Харибде можда није био најстарији, из разлога што је постојало мишљење и да је Хесиод био старији од Хомера. Наравно, постоји и обрнуто, а оба мишљења постоје још од античких времена. После Хомера и Хесиода, већ код трагичара Есхила (Ἀἰσχύλος; 523–456) из Елеусине, оца хеленске трагедије, налазимо помен Скиле, у његовој трагедији *Агамемнон*. За ту његову трагедију сматра се да потиче из 458. године старе ере, што значи да ју је Есхил написао већ у својој старости. Ево шта он каже кроз лик Касандре:

(1210) *КАСАНДРА: Такву смелост има она, жена да убије човека. Каквим ли одвратним чудовиштем да је назовем? Амфисбена? Или Скила, која заузима стене, опасност за морнаре.*

Помена Скиле и Харибде има доста код старих писаца, али највише је то вида симбола избора између двеју погибељи. Зато ћемо се оријентисати само на оне који су се географски одредили. Почећемо од, кога другог, до Еурипида, који, у својој *Медеји*, види Скилу на тосканским обалама:

(1340) *Ти си лав. Твоја природа је зверскија од Скиле, тосканског чудовишта.*

(1350) *Ако хоћеш, зови ме лавицом или Скилом, која живи на обалама Тоскане.*

Еурипид, у својој драми *Тројанске жене*, помиње Харибду, као и Есхил и он је помиње кроз лик Каснадре:

(424) *КАСАНДРА: Јер после десет дугих година проведених у Троји, он ће извући још десет, а онда ће сасвим сам доћи у своју земљу, путем где Харибда вре-*

ба у уском каналу, покрај стена.

Ту већ по помињању *уског канала* и *тосканског чудовишта* можемо наслутити да се ради о мореузу између Сицилије и Италије. Тако Еурипид ужива примат првог који смешта Скилу и Харибду у воде Месинског мореуза, што и не каже. Први од историчара који помиње Харибду је Тукидид, који помиње Месински мореуз. Он даје прецизнији опис мореуза, директно га повезујући са Одисејем и његовом пловидбом кроз њега, па тако примат припада и њему. Први је био сасвим изричит:

(4.24) У међувремену су Сиракужани и њихови савезници на Сицилији довели у ескадру, која је чувала Месину, појачање, које им је омогућило да се спремају и одатле су наставили рат.....јер су рт Регија у Италији и Месина на Сицилији били толико близу једно другом да би Атињанима било немогуће да крстаре против њих и контролишу мореуз. Дотични мореуз састоји се од мора између Регија и Месине, на месту где се Сицилија приближава континенту, и представља Харибду кроз коју прича тера Одисеја да плови, а скученост пролаза и јачина струје која долази из огромних тиренских и сицилијанских праваца, с правом су му донеле лошу репутацију.

Цео век касније од Тукидида, Скилу помиње и Палефат (Παλαίφατος), у делу *О невероватним стварима*. За његово име су многи научници закључивали да је псеудоним, а сматра се да је потиче из касног 4. века старе ере. Ево шта каже:

(20) За Скилу се прича да је била чудовиште у Тиренији, жена до пупка, а остатак тела змија. Природа ове приче указује на велику наивност. Истина је следећа: тиренски бродови су пљачкали подручје Сицилије и Јонског залива. Један од ових бродова био је трирема, тада веома брза, по имену Скила, и ово је писало на прамцу. Ова трирема је више пута окупљала остале бродове. Тако је зарађивала и о томе се много причало. Одисеј је уз повољан јак ветар побегао од овог брода. Испричао је Алкиноју причу на Коркири, како су га гонили и како је побегао, као и облик брода. Развио се мит.

Палефат смешта Скилу негде око Сицилије, али треба имати у виду да помиње и Јонски залив, као воде по којима су гусариле тиренске триреме. Име Јонског залива су Хелени, у давнини, користили за Јадранско море, па је Палефат први антички аутор који указује на Јадранско море. Триреме су лађе које имају три реда весала, каквих у доба *Тројанског рата* није било. То је пресликавање које Палефат своди на своје време, па му немамо шта замерити. Он, у овом тексту, потврђује и да је краљ Алкиној живео на Коркири, на шта ћемо се мало касније посебно осврнути.

О Скили пише и Хераклит Парадоксограф (Ηρακλείτης), аутор мање познатог дела истог назива као оно Палефатово, *О невероватним стварима (причама)*. Палефат је био аутор познатијег дела парадоксографије са тим истим називом, које се често помиње у антици. Хераклитов *Пери Аπισтон* третираће хеленску митологију на рационализујући начин, који се изгледа више допао ондашњим хришћанским апологетима, у свом језгровитом језику и мишљењу. О аутору се ништа не зна, иако се чини да припада касном 1. или 2. веку нове ере, мада су га раније смештали у 3. век старе ере. Зато смо га овде поменули одмах после Палефата. Мало је вероватно да ће он бити неко од других људи који носе име Хераклит, које познајемо из антике. Но, ма ко да је он био и ма кад да је живео,

нас занима шта је рекао, а то је ово:

(2) *Скила: Прича се да је Скила прождирала оне који су пловили. У ствари, она је била прелепа куртизана, која је живела на острву, а око себе је имала прождрљивце који су је пратили као пси. Уз њихову помоћ упропаштавала је своје госте, међу којима су били и Одисејеви сапутници. Али њега није задобила јер је он надмудрио.*

Хераклит овде покушава повезати причу из *Одисеје* са реалним животом. Тако описује Скилу као куртизану која је мамила морнаре и упропашћавала их све са својим помоћницима. Новост је што каже да је Скила живела на острву, што нема код других аутора. Сасвим оригиналан приказ Скиле од Хераклита, после кога следи Аполоније са Родоса са својом *Аргонаутиком*. Њега смо раније већ цитирали, а сад само понављамо онај део који се односи на Скилу и Харибду: (4.770) *А сада их чека пут поред моћне стене Скиле и Харибде која ужасно бучи. И нека не падну беспомоћни у Харибду да их она не прогута једним гутљајем, или да се не приближе ужасној јазбини Скиле, аусонске Скиле смртоносне, коју ноћница Хеката, која се зове Кратаја, породи Форку. Да на њих не насрне својим страшним чељустима и уништи биране јунаке, ти води њихов брод у правцу где ће још за длаку бити спас од уништења.*

И Аполоније види Скилу на аусонијској обали, или Апенинском полуострву. Он не каже ништа прецизније од тога, али ни не мора. Очигледно је да то може одговарати само Месинском мореузу јер је то једино место где бродови морају проћи, а да има везе са аусонском обалом. Наиме, обилажење овог мореуза би захтевало дугу пловидбу око Сицилије. То би значило да брод мора прећи око 900 km више да дође на исто место, а то је превише у односу на свега неколико километара пловидбе кроз мореуз. Месински мореуз тражи најдужи обилазак на целом Медитерану, али поред њега постоји још једно место где је обилазак више стотина километара. То је Бонифацијев пролаз који је између Корзике и Сардиније. Он је значајно шири од Месинског али је познат морепловцима по својим опасним водама, са врло јаким струјама и бројним опасним гребенима. У новије време, овај мореуз је постао познат по бродолому француске фрегате *Sémillante*, која је страдала на гребенима острвља *Lavezzi*. Али та несрећа није била усамљена. Године 1993. дошло је и до несреће једног трговачког брода са опасним теретом, па је од тада забрањен пролаз свим бродовима који преносе опасан терет. Но, поред свега, сам помен *аусонске Скиле* опредељује Скилу и Харибду на Месински мореуз јер ни Сардинија ни Корзика никад нису биле називане Аусонијом. Тако би могли рећи да нам је Аполоније, на неки начин, нацртао Месински мореуз, као што је нацртао и Планкте.

Римљанин Марко Тулије Цицерон смешта Скилу и Харибду око Сицилије. Ево шта он каже у свом делу *О говорништву* (*Verrine Orations*):

(2.5.146) *јер не мислим да су ни Скила, ни Харибда били толики непријатељи морнарима, као што је тај човек био у истим водама.* (Сицилијанским)

Цицерон мисли да је легенда о Харибди настала од неке животиње, што и каже у својој *Филипици*:

(2.67) *Која је Харибда икада била тако прождрљива? Харибда, да кажем? Харибда, ако је уопште постојала, била је само једна животиња.*

Месински мореуз као Скилу и Харибду означава и Вергилије у својој *Енеиди*.

Он наглашава и колико је била опасна пловидба његовим водама, саветујући морепловце да је безбедније пловити око Сицилије, ма колико да је пловидба дуга. Тиме наглашава колика је била опасност јер предлаже пловидбу 900 km дугу, која је не само дужа већ није ни сасвим безопасна. Колико ли је тек била опасна пловидба Месинским мореузом? Ево Вергилијевих речи:

(3.356) *Али кад те ветар на одласку однесе на обалу Сицилије и препреке уског Пелора отворе се испред, идите од мора и копна до луке, у широком кругу, избегавајући обалу и воде на десној страни. Кажу, да су они некад били један непрекидни део земље, али су се једног дана распали, растргани силином огромног земљотреса (давни векови омогућавали су тако велике промене). Море је ушло у процеп између њих и пресекло Сицилију од Хесперије, а плимни вал је прогутао бројне градове и поља на супротним обалама. Скила држи десну страну, а неумољива Харибда леву, која у дубину понора вуче огромне таласе, три пута вуче у дубине и наизменично подиже у ваздух, запљускујући небеса својим таласима. Али пећина окружује Скилу мрачним скровиштима, где она истури своја уста и вуче бродове на стене. Горе има људски облик, девојка са љупким грудима, до пола тела, а доле је морско чудовиште огромне величине, са репом делфина спојеним са стомаком вучице. Премда се губи много времена, боље је заобићи око сицилијанског рта Пахина, кружећи око Сицилије на дугом путу, него да једном угледаш одвратну Скилу у њеној огромној пећини и стене које одјекују лавезом њених морских тамних паса.*

(3.548) *Тада се види Тарентов залив, Херкулов град, ако је прича истинита. Уз њега се диже храм Лацинијана Јунона, Каулонова тврђава, и Скилакеумова обала бродолома. Тада се из таласа појављује далеко сицилијанска Етна, чујемо јак хук мора и далеко подрхтавање стена, сломљени жамор обале, плићак кључа, а песак се меша са поплавом. Тада је мој отац Анхис рекао: „Ово мора да је Харибда: ово су литице, ово су ужасне стене које је прорекао Хелен. Одмакните се, другови, и станите заједно на весла. Не раде ништа мање него што се од њих тражи, а Палинурус је први да подигне свој брод који стење у леве таласе: сва наша чета тражи луку веслима и једрима. Пењемо се на небо на кривудава поплаву, и опет потонути са таласима који се повлаче у дубине Хада. Стене три пута буче у њиховим стеновитим пећинама, три пута видимо како прска и звезде капају. Онда ветар и сунчева светлост пусти изморење људе, и не знајући начин на који одлутамо до обале Киклопа. Ту је лука, сама велика и неометана ветровима који пролазе, али Етна тутњи у близини са страшним лавинама, сада бљује црне облаке на небо, димећи се, са мрклим турбуленцијама и ужареним пепелом, и баца пламене кугле, лижући звезде: сада баца високо камење које бљује, из планине поцепане изнутрице, и скупља растопљену лаву заједно у ваздуху уз рику, кипући из својих најнижих дубина.*

(3.655) *Хеленова упутства су упозоравала да се чувамо теснаца између Скиле и Харибде, где је тешко умаћи смрти. Зато смо се одлучили вратити, али је стигао Бореј из правца Пелора. Пловио сам поред литица стеновитог ушћа Пантагије, залива Мегаре и ниског Тапсуса. Пловили смо све док је Ахеменид, верни следбеник злосрећног Уликса, показивао сваку обалу, пошто је једном већ опловио ове пределе док је лутао са Уликсом.*

Последњи цитат је интересантан зато што Вергилије помиње Ахеменида који

је, наводно, пловио још са Одисејем, па је зато познавао те сицилијанске воде. Изгледа да му не смета та чињеница да се Одисеј једини вратио из *Тројанског рата*, барем тако каже Хомер, што значи да није могао постојати неко ко је с њиме пловио кроз сицилијанске, ни било које друге воде. То би истовремено значило да је Одисеј пловио око Сицилије, као што је већина античких аутора и веровала. Тако ни песник Вергилије није био изузетак, а да ли су у праву или не видећемо нешто касније. После Вергилија обично следи још један римски песник и то Овидије који, у својим *Метаморфозама*, смешта Скилу и Харибду у сицилијанске воде:

(7.51) *или се плашито Харибде, кобне за велике бродове, која усисава дубоко море у свом вртложном гротлу и промењивом снагом узноси далеко увис, или Скиле, окружене бесним псима који завијају од беса из дубоких сицилијанских таласа?*

(13.718) *Са пророчанствима која им је дао Хелен, Пријамов син, дошли су на Сицилију, чија три висока рта стрше у море. Од ове три тачке Пахин је окренут према југу, а Лилибајон је изложен благом Зефиру, али Пелор гледа према медведима који никада не додирују море. Тројанци су дошли тамо. Подстакнута плимом и активним веслањем, до ноћи је сва флота стигла заједно на Занклејски песак. Скила на десној страни хара обалом, Харибда, немирна с леве, уништава. Харибда гута, а затим повраћа несрећне бродове које је уништила, а Скилин тамни струк је опасан дивљим псима. Она има девојачко лице, и, ако можемо веровати ономе што песници причају, она је у стара времена била девојка. Удварали су јој се многи просци, али их је одбијала и пошто су је све Нереиде толико волеле, тражила је ове нимфе и причала како је побегла од заљубљених младића.*

(14.1) *...лево Занкле, такође и супротне зидине Регија, море, обилан узрок бродолома, које ограничено двоструким обалама омеђује Аусонију и Сицилију... Да бих открио узрок свог чудног лудила, нашао сам Скилу на италијанским обалама, тачно насупрот месинских зидина.*

(14.68) *Али Скила није напустила место своје несреће, а чим је имала прилику, због мржње према Кирки, је одузела Одисеју његове људе. Разбила би тројанске бродове, да претходно није била претворена у стену која до данас стоји као кршевита литица. Па чак и стена буди страх морнара.*

(14.75) *Након што су тројански бродови, веслајући, безбедно прошли поред Скиле и жестоке Харибде и полако се приближили аусонијској обали, јака бура их је однела далеко на југ до либијске обале.*

Исто понавља и у свом делу *Тристиа*, писаним из изгнанства у граду Томи на Црном мору:

(5.2.45) *Кад бих само могао да прећем одавде, нека Занклејска Харибдо, прогутај ме и пошаљи ме у Стикс у њеним таласима, или ме пусти да трпим пламен, у ватри похлепне Етне, или ћу бити бачен у дубину Океана, принесен леукадском богу. Оно што тражим је казна: заиста, не избегавам патњу, али молим да патим негде безбедније.*

(3.1.105) *...без урлања Скиле која терорише сицилијанске воде...*

Географ Страбон, више пута помиње Скилу и Скилајон, али само у два случаја даје нешто ново. Описујући лов на сабљарку у водама Скилајона, места које је

на калабријској страни мореуза, он закључује да:

(1.2.16) *Из ових чињеница (каже) можемо закључити да су Одисејева лутања била близу Сицилије, будући да Хомер описује Скилу као умешану у потеру потпуно сличну оној на Скилајону. Што се тиче Харибде, он описује управо оно што се дешава код Месинског мореуза: Сваког дана она трипут избацује, [Од. XII 105] уместо два пута, то је само грешка, писара или историчара.*

(1.2.17) *Онима који питају како то да Одисеј, иако је трипут путовао на Сицилију, ниједном није пловио мореузом, ми одговарамо да су, дуго после његовог времена, путници редовно избегавали тај пут.*

(1.2.18) *Он (Полибије) овде потпуно греши, иако је сасвим у праву када се ради о „Одисејевом лутању“ по Сицилији и Италији, што је чињеница коју сам Хомер утврђује. Исти је случај и са Сиренусом, са Месинским мореузом, Скилом и Харибдом, али и са Еолом.*

Као што знамо, Страбон се, у својим тумачењима хомерске географије, доста ослања на Полибија, са којим се понекад и не слаже. Углавном, за Полибија се сматра да је био тај који је први назначио да је Месински мореуз место које би одговарало Хомеровој Скили и Харибди. Међутим, видели смо да би се нешто слично могло закључити и из Еурипидових навода, али и из Тукидидових, што је добрано пре Полибија. Тако је и Полибијев примат, под упитником. Требало би приметити да и Страбон тврди како су морнари редовно избегавали опасну пловидбу мореузом, радије су пловили око Сицилије, као што смо видели код Вергилија. Изгледа да је стварно тако и било, бар неки период времена. Али на какву то потеру, коју Хомер описује, Страбон мисли, то само он и може знати. Наиме, кад је Одисејев брод пролазио Скила је изашла из своје пећине и појела му шест морнара. Није било никакве потере, бар у овој верзији *Одисеје* која је нама доступна али је могуће да је Страбон читао неку другу. Сетимо се и да је било оних аутора који су писали да је Скила било име пиратског брода и оних који су тврдили да је Одисеј причао на Коркири, краљу Алкиноју, како је ипак умакао потери. Ни тога нема у нама доступној верзији *Одисеје*, па смо тако све ближе томе да верзије на које се позивају антички писци нису биле идентичне овој која је доспела до наших дана. Али да ми наставимо полагамо даље. Опис Месинског мореуза, који сам повезује са Скилом и Харибдом даје и Помпоније Мела у свом делу *Хорографија*. Он, говорећи о Сицилији, каже:

(2.115) *Сицилија је давно била, како наводе, део континента и везана за Брутијум, али ју је касније пресекао мореуз који припада Сицилијском мору. Тај је теснац узак и струја тече у два правца. Једном делом струја тече у Тосканско море, а другим у Јонско. Страшно је, погубљено и познато по дивљим именима Скиле и Харибде. Скила је стена, Харибда морски вир. И једно и друго је-сте смртоносно за оне који су натерани на њих. Сама Сицилија је огромна, а простирући се у различитим правцима са своја три рта, изгледа као грчко слово које се зове „делта“.*

(2.116) *Рт који гледа ка Хелади зове се Пахин, Лилибајон онај који гледа према Африци, а Пелор, онај који се налази насупрот Скили. Његов имењак је кормилар Пелор, кога је Ханибал тамо сахранио.*

Помпоније Мела је очигледно добро познавао Месински мореуз. Тако је знао и да морске струје теку супротним смеровима кроз мореуз, што други аутори не

наводе. Било му је познато и да је рт Пелор назван по Ханибаловом кормилару истог имена, који је ту био сахрањен. Назив рта, дакле, потиче још из времена Картагине и Ханибала.

Још један Римљанин смешта Скилу и Харибду у Сицилијанско море, философ Луције Анеј Сенека (Lucius Annaeus Seneca; 4-65), који у своме познатом делу *Природњачки проблеми* (Naturales quaestiones) каже:

(3.29) *Више неће бити ни Јадрана, ни мореуза у Сицилијанском мору, ни Харибде, ни Скиле. Све баснословне опасности прогутале ново море, а постојећи Океан који окружује рубове Земље ће доћи у центар.*

Као што видимо, он помиње и Јадран, а не само Сицилијанско море. Ипак, овај помен Јадрана не би се никако могао повезати са Скилом и Харибдом. Такође, сведочи да се још у његово време веровало да Океан окружује рубове Земље, а самим тим и да Земља није округла већ равна. Хомер Океан зове и *Океан река*. Исте године, кад и Сенека, живот је завршио и римски песник Лукан (Marcus Annaeus Lucanus; 39- 65). Лукан је рођен у Кордуби (савремена Кордоба), али је школован у Атини. Написао је *Фарсалију* о грађанском рату између Јулија Цезара и Помпеја, у којој каже:

(1.600) *Челусти Етне су разјапљене од пламена, који се није дигао у небеса, него се стрмоглаво обрушио у димној струји ка италијанској обали. Онда је црна Харибда, из њене безграничне дубине, повратила крваво море, а у жалосним тоновима су завијали дивљи пси.*

Харибда је, дакле, негде близу Етне, која је јасно на Сицилији. Осим Лукана, још један римски аутор, кога често цитирамо, Плиније Старији, је описујући Италију, такође сместио Скилу и Харибду у Месински мореуз. Плиније каже:

(3.10.2) *Даље, град Скилајон, река Кратеј, Скилина мајка, каже се. Затим иде Регијски стуб, Сицилијански мореуз и два рта која су окренута један према другом, Каенис на италијанској и Пелор на сицилијанској страни, при чему је растојање између њих дванаест стадија.*

(3.14.2) *У овом мореузу је стена Скила, као и морски вртлог Харибда, обе познате по опасностима. Од овог троугла, рт, који се, као што смо већ споменули, зове Пелор, окренут је према Скили и стрши према Италији.*

Нешто слично Плинију, тврди и Силиус Италикус, у својој *Пуници*:

(2.282) *Напунили смо Скилине пећине олупинима бродова, када је наше флоте однела плима, видели смо Харибду како врти веслачке клупе и избацује из својих дубина.*

(2.309) *...сад Сицилијанским морем и таласима на Скилиној обали.*

(5.126) *...а на врху је стајала Скила, машући тежким сломљеним веслом и широм отварајући дивље челусти својих паса.*

(14.232) *и људи из Тауроменија, који виде Харибду како хвата бродове и гута их у свом вртлогу, а затим их поново одбацује из дубина до звезда.*

(14.453) *Сицилијанске Музе су волеле Дафниса. Аполон му је показао своју наклоност и дао му чобанску фрулу из Касталије, онда је заповедио потоцима да ћуте и срећним стадима да пожуре преко ливаде и поља да чују Дафниса, кад год би лежао на трави и певао. Када је свирао на својој фрули од седам трски и очаравао дрвеће, Сирена никада није послала своју уобичајену песму преко мора у исто време, Скилини пси су ћутали, црна Харибда је била непомична, а*

Киклопи на њиховим стеновитим висинама волели су да чују радосну песму. Све их је сместио на Сицилију: Музе, Киклопе, Сирене и Харибду. Па и фрула са седам трски, коју свира Дафнис, би требала бити налик оној коју именујемо Пановом. Отприлике у исто време, или нешто касније од Италикусове Пунике, излази Тебаида, латински еп у дванаест књига римског песника Статиуса (45-96). Он помиње некакву Скилу негде у континенталној Хелади. Она тешко да може имати везе са Хомеровом, али да је поменемо, онако за сваки случај:

(1.312) ...затим пролази крајем где се дуги Китаерон нежно спушта у равницу, спуштајући се са своје уморне висине до мора. Након тога вртоглавим успоном уз стеновиту стазу оставља иза себе злогласне Скиронове литице и Скилину земљу у којој је владао пурпурни монарх, љубазни Коринт, а у средњој равници чује се одјек двају обала.

Ово се вероватно односи на легенду о краљу Коринта и његовој кћерки Скили. Такође, Скилу и Харибду помиње Псеудо-Аполодор у својој *Библиотеци*, али се то углавном своди на пуко препричавање епова, уз мало додате митологије. Управо због то мало додатне митологије дајемо и њега:

(1.9.25) После Сирена, брод је наишао на Харибду, Скилу и Планкте (Лутајуће стене), изнад којих су се могли видети велики пламен и дим. Али Тетида је са Нереидама управљала бродом кроз њих на Херин позив.

(е.7.20) И након тога је дошао на два начина. На једној страни су биле Планкте (Лутајуће стене), а на другој две огромне литице. На једној од њих била је Скила, кћер Кратеје и Триена или Форка, са лицем и грудима жене, али са бокова је имала шест глава и дванаест паса.

(е.7.21) А на другој литици била је Харибда, која је три пута дневно хватала воду и поново је избацивала. По савету Кирке избегао је пролаз поред Лутајућих стена, а пловећи поред литице Скиле стајао је потпуно наоружан био на прамцу. Али се појавила Скила, зграбила шесторицу његових другова и појела.

(е.7.23) А када се брод разбио, Одисеј се држао за јарбол и одлутао до Харибде. А када је Харибда усисала јарбол, ухватио се за дивљу смокву и чекао. Када је видео да се јарбол поново подигао, бацио се на њега, и допловио на острво Огигија.

Први цитат се односи на пролаз Аргонаута, а следећа три на пролаз Одисејевог брода. Занимљиво је да Псеудо-Аполодор види Скилу и Харибду на истом том месту где и Планкте, само с друге стране, али не каже чега, вероватно мореуза јер не би другачије ни имало смисла. Након Псеудо-Аполодора на ред долази и Диктис Крићанин, код кога стоји да су Одисеја и остале преживеле спасили од смрти Феничани, односно феничански пирати:

(6.5) Затим поред стена Сирена, којима је вешито избегао. А онда је, коначно, изгубио већину својих бродова и људи због Скиле и Харибде, тог дивљег, вртоложног базена који усисава све на дохват руке. Тада су он и преживели дошли у руке феничанских пирата, који су их милосрдно спасили. Затим је Идоменеј, наш краљ, учинио како је Одисеј желео и дао му два брода са много плена, па га је послао Алкиноју, краљу Феачана.

Једино што, у *Одисеји*, Одисеј није погубио бродове приликом пролаза поред Скиле и Харибде већ код Лестригона, али Диктисова прича је сасма независна. И римски сатиричар Јувенал (Decimus Junius Juvenalis; 55-127), у делу *Сатире*,

смешта Харибду у Месински мореуз:

(5.66) *Виро, наш домаћин, служио се са лампомом, највећом у теснацу Месине, јер кад јужни ветар мирује и чучи тамо у својој пећини, сушећи му крила која капљу, мреже дрско пркосе Харибди, виру.*

А Хигин је, у својим *Фабулама*, објаснио Скилино митолошко порекло и навео и једну од хеленских легенди по којој је Херакло убио Скилу. Друга легенда је говорила да ју је касније њен отац поново оживео али Хигин за ову није знао. Према Хигину, један од Енејиних људи, Клоант, је имао лађу имена Скила. Он, дакле, помиње три различите Скиле. Једна која је убила свог оца Ниса, друга је чудовиште крај које је Одисеј пловио, а тек трећа је онај Колантов брод који је победио у посмртној трци посвећеној Анхису.

(с.35) *Скила која је била жена изнад, а псеће форме испод [она коју је Херкулес убио]*

(125) *ОДИСЕЈА: Одатле је дошао до Скиле, кћери Тифонове, који је горе била жена, а од кукова наниже риба, са шест паса спојених уз њено тело. Она је отела и прогутала шест људи са Уликовского брода.*

(198) *НИС: За Ниса, сина Марса, или како други кажу, Дејоне и краља Мегара, каже се да је имао пурпурни прамен косе на глави. Једно пророчиште му је рекло да ће владати све док чува тај прамен. Када је Мин, син Јупитера, дошао да га нападне, Скила, Нисова ћерка, заљубила се у њега на подстицај Венере. Да би га учинила победником, одсекла је кобни прамен свом уснулом оцу и тако је Мин освојио Ниса. Рекао је да свети Крит неће примити таквог злочинца. Бацила се у море да избегне потеру [?]. Нис је, међутим, у потрази за својом кћерком, претворен у морског орла. Скила, његова кћерка, претворена је у рибу коју зову кирус, а данас, ако икад птица види ту рибу како плива, зарони у воду, ухвати је и кида канџама.*

(199) *ДРУГА СКИЛА: За Скилу, кћерку реке Кратеје, кажу да је била најлепша девојка. Глаук ју је волео, али Кирка, Хелијева кћерка, волела је Глаука. Пошто је Скила била навикла да се купа у мору, Кирка, Хелијева кћерка, из љубо-море је затровала воду лековима, а када је Скила сишла у њу, пси су јој излетели из бутина, а она је постала чудовиште. Осветила је своје ране, јер му је, док је Уликс пловио, отела његове пратиоце.*

(255) *ЖЕНЕ КОЈЕ СУ БЕЗБОЖНЕ: Скила, Нисова ћерка, убила је свог оца.*

(273) *Тамо је Енеја обележио смрт свог оца и играма одао почасти умрлима. Први догађај је била трка бродова..... Мнестеј је имао брод Пистрис, Гијас брод Химеру, а Сергест брод Кентаур. Клоант је победио са лађом Скила, и добио као награду таланат сребра и златом извезену кламиду са Ганимедовим ликом утканом у пурпур.*

Положај Скиле се може препознати око Месинског мореуза и код још једног Хелена римског грађанина из Египта. То је Апијан из Александрије (Ἀππιανὸς Ἀλεξανδρεὺς; Appianus Alexandrinus; 95-165). Његово дело *Грађански ратови*, доводи до истог закључка као и дела других аутора тог времена. Он сам каже:

(4.11.85) *На тај начин је Помпеј заузео Сицилију. Помпеј је напредовао са великом флотом у сусрет Салвидиену, а између њих је дошло до поморског сукоба на улазу у мореуз близу рта Скилеја.*

(5.9.85) *Пошто је прешао већи део удаљености, док је пролазио поред Стили-*

са и скретао у Скилеј, Помпеј је излетео из Месане и дошао му позади...

Опијан (Οππιανός; Oppianus), познат и као Опијан из Аназарба, из Корики или из Киликије, хеленски и римски песник из 2. века, у свом дидатктичком епу о риболову, *Халиеутика* (Halieutica) каже:

(5.209) *И око многих вртлога набујали таласи праве удубину у води и море се дели на двоје. Као на ушћу Индијског и Тиренског мора, раздвојене воде теснаца које бесне под силовитим дахтањем Тифона, страшним напрегнутим ковитлацима кривећи брзи талас, а тамна Харибда кружи около, привучена њеним вртложним плимама.*

И он смешта Харибду у теснац Тиренског мора, дакле Месински мореуз. Није јасно само зашто Јонско море зове Индијско јер није познато да је икад носило то име. Рт Скилеј, који је добио име по Нисовој кћерки Скили, Паусанија, у свом *Опису Хеладе*, приказује на Пелопонесу. Ево шта тачно каже:

(2.34.7) *Само осамдесетак стадија даље налази се рт Скилеј, који добија име по Нисовој кћери. Јер када је због њене издаје Минос заузео Нисеју и Мегару, рекао је да је сада неће имати за жену, и наредио је својим Крићанима да је баце с брода. Она се удавила, а таласи су јој бацили тело на овај рт. Не показују њен гроб, али кажу да су морске птице могле да растргну мртво тело.*

(2.34.8) *Док пловите из Скилеја у правцу града, стижете до другог рта, имена Букефала (Воловска глава), а после рта, острва, од којих је прво било Халиуса (Славо острво). Ово обезбеђује луку где постоји добро сидриште. После ње је Питиуса (Острво борово), а треће зову Аристере.*

Атенеј (Ἀθηναῖος, Athēnaïos; 2/3 век) из Наукратиса у Египту, у свом познатом делу *Учењаци на гозби* (Δειπνοσοφισταί), указује на Скилин мореуз у Италији:

(7.88) *Скилин мореуз у шумовитој Италији садржи величанствени латус, дивну храну.*

Луције Касије Дион (Lucius Cassius Dio; 165–235), познатији као Дион Касије (Δίων Κασσιός), био је римски историчар и сенатор, по мајци је био хеленског порекла. Он у *Историји старог Рима*, наводи Скилејски рт у Италији, близу Сицилије:

(48.47.1) *Цезар се у то време затекао у Регију, а Секстови следбеници су, у страху да ће он прећи на Сицилију, и, осим тога, помало обесхрабрани Менекратовом смрћу, отпловили из Куме. Сабин их је гонио све до Скилеја, италијанског рта, без проблема, али док је заобилазио ту тачку, на њега је пао велики ветар, ударивши неке од бродова о рт, потопивши друге на мору, а све остале разбацавши.*

И Гај Јулије Солин у свом *Полихистору* такође помиње град Скилеј у Италији: (2.19) *Упут бисмо могли да приметимо ствари ту и тамо: цитаделе Тарента, област Скилакеја са градом Скилејем и реком Кратејом - Скилином мајком, како прича антика.*

Филострат (Φιλόστρατος; Lucius Philostratus; 170-247), у делу *Живот Аполонија и Тијане* (Τὰ εἰς τὸν Τριανέα Ἀπολλώνιον), означава везу Харибде и Сицилије:

(1.34) *За Платона кажу да је три пута прешао Харибду у потрази за богатством Сицилије.*

Као што је веза Харибде и Сицилије дата и у *Орфичкој Аргонаутици*:

(1246) *Када је зора донела светлост са истока, рано ујутру смо веслима рас-*

цепали море. Дошли смо на Сардинију у мору, у залив Латина и однели су нас на обале Аусонијских [италијанских] острва. После смо уз Лилибеј држали шумно море и кретали се дуж тространог острва [Сицилије], а пламен Етне покушавао је да нас задржи. Над пламеном су се из дубине уздизали опасни таласи, шиштећи из најдубљег понора, Харибда је узбурканим таласима узбуркала највеће зло. Али талас, окрећући се заузврат, задржао је брод назад на истом месту, неспособан да иде ни напред ни назад, већ је био приморан да кружи око бесног понора. Арго би сигурно био потопљен у дубинама да моћна кћерка, рођена старицу са мора, Тетида, није желела поново видети свог мужа Пелеја. Она се дигла из дубине, ослободила Арго од пропасти и чувала је од узбурканог мора.

Овде стоји да су Аргонаути посетили залив Латина на Сардинији, о чему нема ни помена код Аполонија. По њему су посетили лигурску Кирку на обали и никог више, док непознати аутор *Орфичке Аргонаутике* зна за некакву посету Сардинији. Тако бисмо могли доћи до закључка да је Киркино острво могло и бити Сардинија, али овде је реч о Скили и Харибди тако да можемо наставити не задржавајући се око Кирке. По питању Скиле и Харибде, доста конкретан је и софиста Химерије из Прусе у Битинији. Он се, у својим *Говорима*, определио за Сицилију:

(12.28) *Није се суочио са сицилијанском Скилом и Харибдом...*

Док се Свети Јероним Стридонски, у *Хроникама*, позива на Палефата кад каже: (Б1172) *Палефат у првој књизи својих Невероватних ствари пише оне ствари које говоре о Уликсу: како је Скила, којој је побегао, била тиренска тријера која је пљачкала госте.*

И тај део смо већ цитирали од самог Палефата, зато се коментар тамо и налази. После Светог Јеронима Стридонског, на реду је Еунапије из Сарда (Εὐνάπιος; 4–5 век) у Лидији, у свом делу *Животи философа и софиста* (Βίοι Φιλοσόφων καὶ Σοφιστῶν; *Vitae sophistarum*), се опредељује за острво Сицилију. Он каже:

(355) *и отпловио на Сицилију преко мореуза и Харибде, путем којим је, како се каже, пловио Одисеј.*

Највише детаља ипак даје Сервије, у својим *Коментарима Вергилијеве Енеиде*, с којим и завршавамо античку епоху. Ево шта он каже:

(3.пр) *Одатле је прошао обалу Грчке у Епиру и прихватио је Хеленово гостопримство, одакле је кренуо и задржао се у Калабрији. Одатле је одмах, престрављен због Диомедовог приближавања, отишао и отпловио до Скиле и Харибде, које су близу Етне. Одатле је, гоњен ветром, дошао у Дрепанум, окружен највећим делом Сицилије, где је, према Вергилију, изгубио оца.*

(3.420) *ХАРИБДА, која долази из Јоније, налази се на десној страни леве стране Скиле. Јер Скила је у Италији, Харибда на Сицилији. Скила је била кћерка нимфи Форка и Кратеје. Волео ју је Глаук, кога је волела Кирка. Али, пошто је био више наклоњен Скили, наљутила се Кирка и затрвала воду у којој је навикла да пере своје тело, па се, ужаснута својим деформитетом, бацила у море. Други кажу да је Кирку молио Глаук, када га је Скила одбацила, а да је, како кажу, била већ промењена. Друге је волео Нептун, док је она волела Глаука, промењена болом ривалства у ово чудовиште. Хомер каже да је ово било бесмртно чудовиште. Салустиј каже да је то стена сличног облика коју славе*

они који је виде издалека, али се из тог разлога замишљају пси и вукови, јер су сама места пуна морских чудовишта, а храпавост тамошњих стена имитира лавез паса. Заиста је постојала још једна Скила, о којој се више говори у Буколикама. Али Харибда, која се налазила на страни Сицилије, била је најпрождрљивија жена, рођена од Нептуна и Земље, коју је, пошто је украла волове Херкулове, оборио Јупитер и бацио у море, одакле природа чува оно прво; јер она прогута све што ухвати, а према Салустију је то учинила на обали око Тауроменија. О томе Цицерон каже у „Филипима“: „Харибда: која је, ако је постојала, била једна животиња“.

И наведену Цицеронову опаску смо већ цитирали, а знамо и за Анхисову смрт. (3.553) Бродолом јесте опасан за бродове. Скилеј је био прозван по сличности опасности, јер је Скила далеко одатле. Други кажу да је Уликс, након бродолома у Италији, саградио себи град од крхотина бродова, које је назвао „бродломни Скилеј“. Други наводе да су га основали Атињани, који су дошли предвођени Мнестејем, као повратици из Либије.

(3.555) И изгледа да је велики Пелагов уздах најпре однесен на обалу, а потом се вратио на Етну.

(3.557) описује суседна места Харибде: за која је веровао да су од велике опасности.

(3.559) за Скилу је рекао да су „стене“ „ужасне“.

(3.686) против препоруке Хелена они их упозоравају да не држе курс између Скиле и Харибде.

(6.286) Двообразна Скила је добро употребљена у множини, јер је и она, по некима, претворена у птицу, по некима у рибу. Стога је такође била раздвојена, као ова у теснацу Сицилије.

(11.263) Правилно прогнаници, али се за оне који оду у иностранство каже да су изгнаници. Наравно треба знати да је у време када је Менелај отишао у Египат изгубио губернатора Каноба, по коме је суседни град и понео име, које се и данас, мало измењено, зове Канопос. Са чуђењем је видео, додао је, да је „једном видео Скилу, безобличну и пусту, испод пећине“.

Према Сервију, Скилеј нема везе са Скилом, која је далеко од њега. Он такође преноси једну легенду по којој је Скилеј основао Одисеј, ударивши му темеље од остатака своје лађе. Скилеј је град на Калабријској обали близу Месинског мореуза, са његове североисточне стране. Можемо запазити да је сам Менелај имао прилике да види некакву Скилу испод пећине, али на свом путовању ка Египту. Ипак, ову Скилу би било тешко географски повезати са Хомеровом, осим по имену.

На крају можемо констатовати да сви аутори старог века сматрају да су Скила и Харибда Месински мореуз. Ту нема изузетака. Али није било изузетака ни у случају Киклопа, а тек у траговима у случају Лотофага и Лестригона. Ипак смо сва три оспорили, али Месински пролаз нећемо и не можемо. Иако ниједан од аутора није образложио зашто је у питању баш Месински мореуз, ни не мора јер друге могућности једноставно нема. Јасно је да се ту Одисеј враћа кући из Тиренског мора, а другог пута није имао осим да плови још данима око острва Сицилије. Сад ће бити довољно да констатујемо да се Одисеј враћа за Итаку из

Тиренског мора, што није ни потребно додатно елаборирати, а тад може проћи само кроз Месински мореуз, осим ако неће пловити око Сицилије. Зато нам за овакав закључак нису ни требали антички писци, осим да послуже као потврда овог закључка, што су видимо и учинили. Или другачије речено, наш закључак потврђује њихове наводе!

Тринакија – острво Хелијеве стоке

Након што су прошли Скилу и Харибду, Одисеј и његова посада се искрцавају на острву Тринакија. На овом острву су пасла говеда бога Хелија. Име које му даје Хомер, Тринакија, је скоро идентично имену Тринакрија, што је старо име острва Сицилије. Ово острво је добило такво име због свог троугаоног облика. Име острва јесте основни разлог због кога су сви стари писци Хелијева говеда смештали да пасу управо на Сицилији. На крају, Хомер и каже да је Тринакија острво, које Одисеј посећује после пролаза између Скиле и Харибде, а ту нема других острва. Додуше, поред Сицилије постоје неке стене које вире из мора, а које смо већ помињали у делу о Киклопима, али то није ни налик на острво на којем би могла пасти стока. Нека птица можда, али ништа више од тога. Зато и Тринакију, тим именом, не помиње велики број античких писаца. Тек они који се ослањају на препричавање *Одисеје* или *Аргонаутике*, где се такође помиње.

Осим Хомера, Хелијеву стоку први спомиње Еурипид, у делу *Тројанске жене*: (438) *бродоломци често на сланом морском таласу; воли да једе лотос и свету Хелијеву стоку, чије ће месо у данима који долазе проговорити људским гласом, испуњеним јадом Одисеју. Али да би накратко окончао ову историју, он ће се жив спустити у Хад, и, иако ће „избећи водену” поплаву, ипак ће наћи хиљаду невоља у свом дому када стигне. Доста, зашто причам о Одисејевим невољама?*

Еурипид препричава *Одисеју*, али, са данашњег становишта, на мало необичан начин. Наиме, Одисеј је сишао у Хад док је боравио код Кирке, а код Еурипида се стиче утисак да је то било након што је његова посада јела Хелијева говеда. Личи да је и Еурипид читао *Одисеју* која се разликовала од ове која нама стоји на располагању!

Да је Тринакрија исто што и Сицилија, сазнајемо већ од Тукидида, који каже: (6.2) *Чини се да су Сикани били следећи досељеници, иако се претварају да су били први од свих и домороци. Али чињенице показују да су то били Ибери, које су Лигури протерали са реке Сикан у Иберији. Од њих је острво, раније звано Тринакрија, добило име Сиканија, а до данас насељавају запад Сицилије.*

Поред Тринакије пролази и Арго али ту не пристаје, што описује Аполоније са Родоса у *Аргонаутици*:

(4.922) *Брзо прођоше поред тринакијских пашињака, где су се хранила Хелијева говеда. Тамо су нимфе, попут морских гњураца, урониле у дубине, када су испуниле налоге Зевсове жене. А у исто време блејање оваца допирало је до јунака кроз измаглицу и мукање говеда, надохват руке, ударало им је по ушима. А над росним лисама Фаетуса, најмлађа од кћери бога Хелија, напасала је овце, носећи у руци сребрни штап, док је Лампетија, чувала краве, витлајући штапом од ужареног орихалка. Ова стада (кине) су јунаци видели како пасу поред*

потока, преко равнице и мочварне ливаде; ниједан од њих није био тамне боје, већ су сви били бели као млеко и поносили се у својим златним роговима. Тако су их мимоишли дању, а када је пала ноћ, пловили су великим морским заливом, радујући се, док зора раноранка поново није бацила светлост на њихов пут.

(4.982) Њима је дошао Арго, чврсто се држећи у многим невољама, ношен поветарцима из Триначког мора, а Алкиној и његов народ са љубазним жртвовањем радо су дочекали њихов долазак.

Аполонијева Тринакија би могла бити Сицилија јер помиње поток и мочварне ливаде, али не може се искључити ни Калабрија јер Арго и туда пролази након Скиле и Харибде. Триначко или Тринакијско море јесте старији назив Јонског. Хелијеву стоку разјашњава Хераклит Парадоксограф, у делу *О невероватним стварима*:

(39) Хелијева стока: *Што се тиче Хелијеве стоке, открио сам алегорију у Илијади. Међу старима није било прихватљиво жртвовати радне волове боговима. То је посведочено у Аратосу, а јасно је и из саме песме. Јер Хекаба каже Атини: Теби ћу жртвовати једногодишњу јуницу широких обрва, коју још нико није упрегао у јарам. (Ил. 10.292-3) Не само ово: постоји и чињеница да су их звали „стока Хелија [Сунца]“ јер обрађују земљу и представљају наш извор издржавања. Одисејеви сапутници приредили су гозбу од радних волова, а не од Хелијеве стоке, и због сопственог безобразлука нанели су патње мимо своје воље. (Од. I 34)*

Хераклитово објашњење је прилично разложно и разумно звучи, али само ако Хелијева стока пасе на неком довољно великом острву на коме је било људи, па тако и радних волова. Хомер, међутим, на острву где стока пасе налази само оне који су ту стоку чували. Пастирице, кћерке бога Хелија наводи Аполоније, није било других људи на том острву. Тако Хераклитова прича, иако и изгледа вероватна, онако у првом моменту, никако се не слаже са Хомеровом причом.

Да је Тринакрија Сицилија, потврђује нам Диодор са Сицилије у *Библиотеци*:

(5.2.1) *А пошто смо овој књизи дали наслов „На острвима“, у складу са овим насловом, прво острво о коме ћемо говорити биће Сицилија, пошто је и најбогатије од острва и заузима прво место у погледу великог доба митова везаних за њега. Острво се у античко доба звало, по свом облику, Тринакрија, затим и Сиканија по Сиканима који су ту настанили, а на крају је добило име Сицилија по Сикелима (Сицилијанцима), који су преишли на њега из Италије. Његов обим је неких четири хиљаде триста шездесет стадија, јер од његове три стране, та која се протеже од Пелора до Лилибајона је хиљаду седам стотина стадија, а од Лилибајона до Пахина, на територији Сиракузе, хиљаду и пет стотина, а преостала страна је хиљаду сто четрдесет стадија.*

Тринакрију помиње Вергилије у *Енеиди*, описујући Енејину посету Сицилији:

(1.157) *Затим дели вино које је добри Аџестес спремио у врчевима, на тринакријској обали...*

(5.485) *Запањени, Тринакријци и Тројанци су стајали укупани на месту, молећи се боговима.*

По питању Тринакрије, као Сицилије, јасан је Дионисије из Халикарнаса, који у својим *Римским старинама* каже:

(1.22.2) Тада су га заузели Сикани, иберијска нација, који су се, бежећи од Лигура, тек недавно населили тамо и учинили да се острво, раније названо Тринакрија, по свом троугаоном облику, назове Сиканија, по њима самима. На њему је било врло мало становника за тако велико острво, а већи део је још био ненасељен. Сходно томе, када су се Сикели тамо искрцали, прво су се населили у западним деловима, а затим у неколико других и од ових људи острво се почело звати Сицилија.

Ни Плиније Старији не оставља места сумњи. Он у својој *Природној историји*, позивајући се на Тукидида каже:

(3.14.1) *СИЦИЛИЈА*: Али славнија од свега је Сицилија, коју су Тукидид и многи другу писци звали Тринакрија или Тринакија, названа и Сиканија, због свог троугаоног изгледа.

Плиније, поред Тринакрије, даје и облик Тринакија који налазимо код Хомера, а из текста се види да поистовећује оба назива, која се оба односе на Сицилију. Иако је знатно вероватније да је Хомерова Тринакија било неко мање острво, овде само наводимо ставове античких аутора. Ништа више од тога, сем неког коментара писца ове књиге. Плиније овде каже да је острво названо Сиканија због свог троугаоног облика, тако се може разумети али мисли на Тринакрију. Али, раније смо већ рекли да облик Тринакија, користе углавном аутори који само препричавају *Аргонаутiku* или *Одисеју*. Тако и Псеудо-Аполодор, који, у својој познатој *Библиотеци*, каже:

(1.9.25) Прошавши поред острва Тринакије, где су Хелијева говеда, дошли су до Коркире, острва Феачана, чији је краљ био Алкиној.

(е.7.22) И одатле је дошао у Тринакију, Хелијево острво, где су пасла говеда, где се задржао, везан ветром. Али када су његови другови заклали неколико говеда и гостили се, због недостатка хране, Хелије је то пријавио Зевсу, а када је Одисеј изашао на море, Зевс га је ударио громом.

Тринакрију и Тринакријско море помиње и Дионисије из Александрије у свом *Водичу кроз познати свет*:

(43) простира се огромна земља Додона. Иза ње, испод равнице Аракинтус, је велика равница Етола, која се простира ка југу. Кроз средину пролази сребрни Ахелој, који тече својим током, вијугајући до мора Тринакрије кроз острвца које зову Ехинаде. Ту и тамо следе градови суседних Кефалена.

(45) Па, онда, у средини испод западних стубова најдаље се Гадеира појављује пред људима, на морском острву, поред граница Океана. Овде живи раса Феничана која обожавала моћног Зевсовог сина, Херакла. И ово острво, које се међу старим људима звало Котинуса, а становници га зову Гадеира. Следе Гимнезијска острва.

(46) Нема шуме која је тако пространа као њена. После овога следе Еолова острва која чине круг у мору, Еол, син Хипота, краљ који дочекује странце, Еол, коме су додељени чудесни дарови међу људима, управљајући ветровима док бесне и док се одмарају. Он их има седам, које су људи назвали пловћим острвима, јер у својој средини имају кривудаву стазу којом се може опловити. После ових Тринакрија се протеже изван земље Аусона, стојећи са три стране. Њени ртови су Пахин, Пелор и Лилибеј.

Последњи цитат смо већ сусрели у делу о Еоловим острвима, а сад понављамо

због Тринакрије и Тринакријског мора. Аутор ту мисли на Сицилију и Јонско море, а у вези Трикарије као Сицилије изјашњава се и Пausанија, који ту каже: (5.7.3) *Овај Алфејев извештај . . . до Ортигије. Али да Алфеј пролази кроз море и меша своје воде са извором на овом месту, не могу да поверујем, јер знам да бог у Делфима потврђује причу. Јер када је послао Архију Коринћанина да оснује Сиракузу, изговорило је ово пророчиште: „Острво, Ортигија, лежи на магловитом Океану насупрот Тринакрије, где се Алфејева уста од мехурића мешају са изворима широке Аретусе. Из тог разлога, дакле, пошто се вода Алфеја меша са Аретусом, уверен сам да је настала она легенда о љубавној вези реке.* (мисли се на речног бога Алфеја)

Пausаније се овде осврће на једну стару легенду по којој река Алфеј тече кроз море све до острва Сицилије, али нама је важно што острво Ортигија на које су се Коринћани прво искрцали смешта тик до Тринакрије. Наравно, знамо и да је то оно острво Ортигија поред Сиракузе, које су Коринћани населили 734. старе ере, да би годину дана касније, на копну, основали град Сиракузу, најважнији град хеленске колоније Магна Греција. Најпознатији Сиракужанин је сигурно био Архимед, који је свима познат. Заиста, нема спора да је Тринакрија и била Сицилија, али досад нисмо наишли ни на шта друго осим на тврдње појединих аутора да би Хомерова Тринакија била исто што и Тринакрија. Разлика јесте у једном слову, али то је сасвим довољно да изазове озбиљнију сумњу. Ниједан антички писац који Хелијева говеда смешта на Сицилију није рекао и где пасу, јер Тринакрија је највеће медитеранско острво и зато није довољно само рећи да су на Сицилији. Треба бити конкретнији. Али, од многих античких писаца, који помињу Хелијева говеда, нађе се и понеко ко је био малчице прецизнији. Пример је Апијан, који у својим *Грађанским ратовима*, веже Хелијева говеда за сицилијански град Артемисиј:

(5.12.116) *Верујући да Агрипа покреће своју флоту против њега, Помпеј је променио свој положај на Пелор, напуштајући удубине око Миле; а Октавије их је заузео, као и Миле и Артемисиј, веома мали град, у коме су, кажу, била Хелијева говеда и где је Уликс заспао.*

Помпеј се, дакле, повукао према рту Фаро, античком Пелору, из градића Миле. Тај градић је био на истоименој речици, око 6 km јужније од Месине. Помпеј се дакле повукао према северу, а од поменуте речице је данас остало само суво корито. Ту у близини био је и градић Артемисиј, назван према Артемидином храму. Артемида је била веома поштована на Сицилији, а настарији и тиме и напоштованији њен храм био је онај на сиракужанском острву Ортигија. По Апијану су Хелијева говеда пасла у рејону Месине, мало јужније од данашњег града. Ни та легенда, коју Апијан преноси, нема много смисла јер се никако не види зашто би Одисеј уопште пловио поред сицилијанске обале кад би га пут за Итаку водио поред калабријске. Чак и Аргонаутима, који су хтели ићи око Пелопонеса, није одговарала пловидба сицилијанском страном већ супротном, калабријском као и Одисеју. Апијанов покушај јесте добар али ипак узалудан! Зато да наставимо даље. Тринакију помиње и Атенеј у свом *Деипнософисту*:

(1.22) *Хомер чак представља људе тог времена који су јели рибу и птице. На Тринакији, ионако, Одисејеви сапутници хватају „рибу, птице и све што им дође под руку, савијеним удицама“. Јер удице сигурно нису биле исковане на*

Тринакији, већ су морале бити донете са собом на путовање, што доказује да су имали праксу и вештину у лову на рибе. Штавише, оне Одисејеве сапутнике које је уграбила Скила, песник и упоређује са рибама које су ухваћене на дугом итапу и избачене на обалу.

Иако се Хомерови јунаци нису хранили рибом, осим у крајњој нужди, Атенеј и даје исправно запажање да су донели са собом удице и закључује да су морали поседовати и вештину риболова. Ако су и ловили у крајњој нужди, та нужда је била глад која их је задесила управо на острву Тринакији где је пасла Хелијева стока. Једино на том месту су ловили рибу и птице, што Атенеј добро запажа.

И Нон у свом *епу* посвећеном Дионису помиње Тринакију и Хелијева говеда: (15.261) *Не познајем Тринакију, не познајем његово рогато стадо, нема ових Хелијевих говеда које чувам у планинама.*

(38.163) *Дакле, дечак, једва одрастао, и још увек без пуха на уснама, понекад је посећивао кућу своје мајке Климене, понекад путовао чак и на ливаде Тринакије, где би често боравио и посећивао Лампетију, чувајући говеда и овце . . . Тамо би чезнуо за својим оцем божанским кочијашем.*

И Хелијев син је посећивао Тринакију, односно сестру Лампетију, пастирицу. Сицилију и Тринакрију поистовећује и Сервије у свом доста помињаном делу: (3.384) *ТРИНАКРИЈА, која се на латинском зове Трикуетра, што многи кажу Тринакрија, са овом разликом, да кад год се означава Сицилија, Тринакрија се као целина каже са 'р', кад год је Сицилија, са једним 'р', као што „Тринакија бива виђена као Етна“.*

(3.687) *ПЕЛОР И Сицилија се на грчком назива Тринакрија, јер изгледа да се пружа у море са три краја, које Грци зову акрас, Пахин који се окреће ка истоку, Лилибеј који гледа на Африку, Пелор који се протеже у Тиренско море.*

Према томе како је Сервије објаснио кад се користи Тринакрија, а кад опет иде Тринакија, излази да би се Хомерова и Аполонијева Тринакија односила само на крајеве око Етне. Мада, ако има везе са вулканом, Етна није једина. Постоје вулкани и на Еолским острвима, које не би могли и искључити из разматрања.

Тако и ово поглавље можемо закључити констатујући да дословно сви антички писци сматрају да је Хомерова Тринакија, то острво на којем је пасла Хелијева стока, данашње острво Сицилија. Наравно, то што се сви слажу не значи да то тако и јесте. Напросто и нису имали неког избора јер је Одисеј посетио острво Тринакију након што је прошао Сцилу и Харибду, што значи да је прешао и на акваторију Јонског мора. Како западна стана Јонског мора нема острва која би могла бити пашњак за стоку, нису ни имали ништа друго осим Сицилије. Нико се није ни осврнуо на то што је Сицилија већ била насељена у време Одисеја, а Хомер говори о острву где је пасла стока која је имала само чуваре. Исто каже и Аполоније. Иако се антички аутори слажу у томе да је Хомерова Тринакија острво Тринакрија, што је старији назив Сицилије, то не значи и да су у праву. Можемо чак и тврдити да нису, јер, иако су сложни, нису нимало убедљиви. Иако су имали све потребне податке нико од њих се није усудио да Хомерову Тринакију потражи на другој страни мореуза. Није се усудио ни да констатује да се епизода *Одисеје* која се односи на Тринакију и Хелијева говеда налази на погрешном месту у *епу*. Ово је толико очигледно да је тешко схватљиво како

то нико од античких писаца није приметио! Поготово што су знали да је било и редакција *епова* од доба Писистрата преко Александринаца и даље. Како кажу, Писистрат је сакупио расуте *Хомерове песме* и од њих саставио епове *Илијаду* и *Одисеју*. Тако се чини да је баш ова епизода са Тринакијом можда и најбоља потврда да је нешто у *еповима* било постављено на погрешно место приликом састављања. То, наравно, није једино што је на погрешном месту али како тек треба то да потврдимо или оповргнемо, видећемо кад на дође на ред. А сад да се вратимо Одисеју, који, након што је дочекао повољан ветар, напушта острво Тринакију, након чега их Зевс бије муњом, бесан због клања Хелијеве стоке, и доживе бродолом негде на пучини.

Калипсо – острво Огигија

Одисеј се једини спаси, држећи се за остатке брода, а таласи га напокон донесу до Харибде где сачека држећи се за смокву докле вир не избаци остатке брода. Затим поново скочи у воду и ухвати се за бродске греде. Веслајући на гредама до изнемоглости, избаци га на крају таласи на острво Огигију. Ту га пронађе на жалу нимфа Калипсо, код које Одисеј после проводи дуги низ година. Овај део не звучи баш сасвим смислено јер је Одисеј на копну када се попео на смокву изнад Харибде. Питање које се само намеће је да ли постоји бродоломац који би након што се дочепа сувог тла поново скочио у море, те самог себе начинио бродоломцем? Одговор је, наравно, да не постоји! Зато, ако у Хомеровој причи и има нешто истине, онда то сигурно није ово место где је Одисеј добровољно направио од себе бродоломца. Питање је да ли то уопште и потиче од Хомера или је и неко други *умешао прсте*? Но, то нам овде није тема јер ово поглавље посвећујемо острву Огигији и нимфи Калипси, да видимо где ли је то Калипсо живела по мишљењу античких аутора. Јасно је би Огигију заплускивале воде Јонског мора и то његовог западног дела, где таквог острва нема. И оно мало што их има више су острвца, без услова за живот људи, немају пећину у којој је, по Хомеру, живела Калипсо. Дакле исти проблем који смо већ имали и код Тринакије, а који су антички аутори решили на основу тога што је име налик Тринакрији, односно Сицилији. У ствари нису ни решили ништа, али су барем мислили да јесу. Тако нису могли и Огигију прогласити Сицилијом па је зато траже од Атлантика до Крфа. По питању Огигије је била најмања сагласност код античких писаца. Скоро да би могли рећи *свака вашка обашка*! Зато мало да видимо где је све и ко налазио Огигију, на којој живи Калипсо.

Најстарији помен Калипсе, осим Хомера, је код Хесиода, у његовој *Теогонији*, а Огигије у *Фрагментима*, који се сматрају Хесиодовим. Да видимо шта каже:

(346) *Азија и шармантна Калипсо.*

(1017) *И светла богиња Калипсо, придруживши се Одисеју у слаткој љубави, роди му Науситу и Наусину.*

(CV.F48) *КАЛИПСО Схолијаст о Хомеру: Хесиод каже да је Огигија унутра према западу, али Огигија лежи насупрот Криту: „Огигијанско море и..... острво Огигија.”*

Да ли је Хесиодова Огигија исто што и Хомерова, не можемо знати али могло би бити да јесте. Зато смо и дали ове Хесиодове речи, без посебних претензија. Калипсу и њено острво помиње и Апологије у својој *Аргонаутици*, иако Арго

није пристајао на њено острво, нити је Калипсо међу ликовима у његовом епу. Ови његови стихови послужили су као траг онима који су Калипсино острво, за које Аполоније каже да се зове *Нимфеја*, смештали у Јадран као и *Одисејева* лутања. Аполоније Калипсино острво помиње негде иза Мљета, или Мелите: (4.557) *али су далеко даље јурили полазећи од хилејске земље, остављајући за собом сва острва која су раније била препуна Колхиђана — Либурнска острва, острво за острвом, Ису, Дискеладус и дивну Питију. Следеће за њима проишли поред Коркире, где је Посејдон населио Асопову кћер, светлокосу Коркиру, далеко од земље Флиуса, одакле ју је одвео с љубављу. Морнари који је посматрају са мора, сву црну од њених мрачних шума, зову је Коркира Црна (Μελαίνα; Nigra). А затим су проишли поред Мелите, радујући се благом поветарцу, стрмог Кероса и Нимфеје, у даљини, где је живела госпођа Калипсо, кћерка Атласова;*

Како знамо да је Мелита античко име Мљета и положај Аполонијеве Нимфеје може најпре одговорати Локруму. Керос је можда Лопуд или Колочеп, али нас он не занима, битна нам је Нимфеја. Ако узмемо у обзир да Калипсино острво Аполоније види на Јадрану, онда сигурно мисли да се отуда вратио и Одисеј, мада то не каже експлицитно. Ипак, није баш ни сасвим јасно зашто би његов Арго пловио од Месинског мореуза до Крфа, а не према Пелопонесу, ако би се већ враћао у Јолк? То би имало смисла једино ако је Арго долазио са Јадрана. Истина Аполоније и доведе свој Арго све до Кераунијских планина у Епиру, а онда врати на север Јадрана и преко река По и Роне га доведе на другу страну Апенина, након чега дође преко Тиренског мора до Скиле и Харибде, односно Месинског мореуза. Ту је дефинитивно јасно да је он, ипак, овај део само узео од Хомера, а не из неког старијег епа. Аполоније, дакле, мисли да је Калипсо живела на Јадрану, само њено острво зове Нимфеја а не Огигија. Али географ Страбон, има сасвим другачије мишљење јер је он изгледа дословно схватао Хомеров израз *средиште мора*, па на таквом месту и сам види острво Огигију: (1.2.18) *На острву Огигија, средишту мора, где живи Атласова ћерка. Ови се одломци јасно односе на Атлантук.*

(1.2.37) *Аполодор, који се слаже са Ератостеном, много окривљује Калимаха што је, упркос свом карактеру граматичара, тврдио да су Гауд и Коркира били међу сценама Одисејевог лутања, а такво мишљење је потпуно супротно Хомеровој изјави и његовом опису места која се налазе у спољашњем Океану.*

(7.3.6) *А у Либији, наставља Аполодор, постоји „Дионисов град“ који је немогуће да исти човек икада двапут нађе. Он такође осуђује оне који говоре о хомерским Одисејевим лутањима као да су била у близини Сицилије; јер у том случају, каже он, треба наставити и рећи да је, иако су се ту лутања одвијала, песник је, митологије ради, сместио у Океан. И, додаје, писцима се уопште може и опростити, али не и Калимаху, јер се претвара да је научник, он Гаудос назива „острвом Калипсо“, док Коркиру сматра „Схеријом“.*

(9.2.18) *Ове градове је, кажу, основао Кекроп, када је владао Беотијом, која се тада звала Огигија, али су их касније збрисале поплаве.*

Огигија је, по Страбону, било старо име Беотије, што значи да су она надалеко позната *Огигијска врата*, Тебе у Беотији, била названа по земљи на којој су се налазила. Но нас интересује Хомерова Огигија, коју Страбон смешта негде на

Атлантук. Ако узмемо да је Хомер испевао како је Одисеј скочио са смокве на Харибди, ухватио се за греде свог брода и девет дана веслао само рукама док није стигао на Огигију, онда можемо закључити само да Страбон није имао *ни труна мозга*. Наиме, он сам заступа тезу да је већи део *Одисејевих лутања* био око Сицилије и да су Скила и Харибда Месински мореуз. Како би онда Одисеј могао, веслајући рукама, да за девет дана довезла до Атлантика? Бесмислица и то потпуна! Али, ако и није имао чиме да мисли, Страбон је добро обавештен и преноси нам и мишљења других аутора. Тако из његовог коментара Аполодора из Атине (Ἀπολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖος; 180-110), односно Аполодорове критике Калимаха, сазнајемо да је Калимах смештао Огигију на Гауд или Гаудос, једно од малтешких острва, данашњи Гозо. Занимљив нам је и Помпоније Мела, који у својој *Хорографији*, ставља Калипсу на Еејско острво, где је код Хомера била Кирка, коју Мела види у Месинском мореузу, а тамо нема никаквих острва. (2.120) *Близу Сицилије, у Сицилијанском мореузу, налази се острво Ееја, које је Калипсо наводно насељавала;*

Описујући Магна Грецију, у *Природној историји*, Плиније Старији износи: (3.15.1) *МАГНА ГРЕЦИЈА, ПОЧИЊЕ У ЛОКРИЈУ: Код Локрија почиње предњи део Италије, назван Магна Греција, чија се обала спушта у три залива формирана од Аусонијског мора, тзв. од Аусонеса, који су били први становници држава. ....У унутрашњости је град Петилија, а осим тога, планина Клибан, рт Лацинијум, испред којег се налази острво Диоскорон, деведесет стадија од копна, и друго које се зове острво Калипсо, за које се претпоставља да је Хомер помињао под именом Огигија; као и острва Тирис, Ерануса и Мелоса. Према Агрипи, рт Лацинијум је шесто стадија од Колона.*

Ова Плинијева прича интересантна је због тога што помиње острво Калипсо и још нека острва која су, и према његовом опису, на источној обали Калабрије. Међутим, на овом делу нема ниједног острва, нити постоје неки трагови да их је кад било. Постоје, додуше, сачуване легенде о Одисеју и о његовом боравку у Калабрији. Ово Калипсина острво се, према легенди, налазило одмах испред рта који се данас зове Колон, а то је управо антички Лацинијум који је помиње и Плиније. Иако је био и командант римске флоте, изгледа никад није посетио Калабрију. Да јесте, знао би да поменута острва не постоје. Зато се и позива на друге ауторе, који такође само препричавају неке старе легенде без да су сами посетили Калабрију. Додуше, у старо време се веровало да нека острва потону, али и да се нека нова појаве. Сличан случај смо већ срели у вези са Киркејским полуострвом, за које се у антици веровало да је у давнини било острво, што би се рекло да нема везе са реалношћу. Као што нема ни оно поменуто раздвајање острва Сицилије од Италије, које је описано као да се десило у историјско доба а не милонима године пре, као што се и десило. Стари народи немају знања из геологије, што је познато јер тада геологија уопште и није постојала као наука, тако да неке њихове фантазије нису никога посебно изненадиле. Али Плиније, ако и није лично лично никад био у Калабрији, по свој прилици је негде чуо ове легенде које су Калабријци причали и тако је он први који смешта Огигију код калабријске обале. Свеједно што је то на неком непостојећем острву.

После Плинија долази Псеудо-Аполодор који, препричавајући *Одисеју*, каже: (е.7.23) *А када се брод разбио, Одисеј се држао за јарбол и одлутао до Хариб-*

де. А када је Харибда усисала јарбол, ухватио је дивљу смокву и чекао, а када је видео да се јарбол поново подигао, бацио се на њега, и пренео се на острво Огигија.

(е.7.24) Тамо га је примила Калипсо, кћерка Атласова, која је са њим породила сина Латина. Са њом је остао пет година, а онда направио сплав и отпловио. Али на отвореном мору сплав је разбио Посејдонов гнев, а Одисеј је био наг избачен на обалу Феачана.

Први део смо већ цитирали код Харибде, а сад га понављамо због Огигије. Али Одисеј није остао код Калипсо пет, већ седам година. Тако да се поново отвара питање, какву је то Одисеју читао аутор? Ипак, једну наласку необичну тврдњу изнео је Местрије Плутарх из Херонеје (Πλούταρχος; 46-127). Он у свом опусу есеја и говора Моралија, у делу Лица које се појављују унутар Месечеве кугле, смешта Огигију далеко на Атлантику, чак пет дана пловидбе од Британије:

(941a) Ја ћу стога бити глумац, али ћу вам, пре него што пређем на своју улогу, представити песника или аутора, почевши, ако ништа не смета, са Хомеровим острвом Огигија које лежи у океанском загрљају, удаљено око пет дана пловидбе западно од Британије. Испред ње су још три, на једнакој удаљености једно од другог, а такође и од она, која се налазе на северозападу, где сунце лети залази. У једном од њих варвари се претварају да је Крон заточен од стране Зевса, који као његов син, који чува та острва и суседно море, названо Кронијанско, има своје седиште мало испод, а и континент, којим је велико море кружно окружено,

(941b) је удаљен од Огигије око пет хиљада стадија, али од осталих не тако далеко, људи су туда веслали на галијама, а море је тамо плитко и осекано, и тешко га је проћи великим бродовима због блата које је онамо донело мноштво река, које се, долазећи са копна, уливају у њега, а тамо подижу велике препреке и насипе који гуше реку и чине је тешко пловном, па се у давнини јавило мишљење да је замрзнут. Штавише, обале овог континента који лежи на мору су насељене Хеленима око залива који није много мањи од Меотског, чије ушће лежи у директној линији наспрам Каспијског мора. Ови себе називају и сматрају становницима чврсте земље,

Поред поменутог, Плутарх као да описује континент Северну Америку, за који се у његово доба није знало. Могуће да се угледао на Платона код кога можемо наћи нешто слично али не и идентично. Збуњује само то што на крају укључује Каспијско море и неке хеленске насеобине. Под појмом чврсте земље, мисли сигурно на људе са континента, а не са острва. Тај његов текст изазвао је доста разних полемика, а изазива их и данас. Али нама је битно да и он Калипсину Огигију смешта на исто море где и Страбон, дакле на Атлантук, али овај пут северни део. Узгред, ту видимо да ни Плутарх није превише одмакао Страбону по интелигенцији, па, јасно, ни по лупетању!

Хронолошки, после Плутарха је Хигин, са својим Фабулама, који нам говори о митолошком пореклу Огигије, а даље само препричава Хомерову Одисеју:

(11) НИОБИНА ДЕЦА: Тантал, Исмен, Еупинит, Федим, Сипил, Дамасихтон, Архенор; Неара, Фтија, Астикратија, Хлорис, [покварена], Евдокса, Огигија. Ово су синови и кћери Ниобе, жене Амфионове.

(69) АДРАСТ: Адраст не само да је дао војску већ је кренуо са још седам вођа,

пошто је Теба била затворена са седам капија. За Амфиона, који је окружио Тебу зидом који је у њему поставио седам капија названих по његовим кћерима. То су били Тера, Клеодокс, Астином, Астикратија, Кија, Огигија, Хлорис.

(125) Из свог разлога Јупитер је ударио њихов брод громом и спалио га. Одлутавши одавде, његови другови изгубљени су у бродолому, а он је отпливао до острва Ееја, где је живела Нимфа Калипсо, Атласова кћерка. Заљубила се у згодног Уликса, задржала га је целу годину и није желела да га пусти.

Занимљиво да Хигин наводи како је Калипсо живела на острву Ееја, а Хомер на ово острво смешта Кирку, са чиме смо се већ сусрели код Помпонија Меле. Такође каже да је Одисеј провео годину код Калипсе, док Хомер каже седам година. По Хигину Одисеј не иде после бродолома до Харибде већ директно на Огигију. Може бити да је Хигин нешто побркао или је, као и Мела, могао имати какву другу верзију Хомеровог *ена*? Мада звучи најреалније да је код Калипсе само презимио и да није после бродолома поново ишао до Харибде нити је тамо скакао у воду. Звучи сасвим реалистично да је испливао на жало код Калипсе и код ње презимио. То је нешто што се стварно могло и догодити. Касије Дион, у *Историји старог Рима*, каже да је једно место поред Авернског језера било посвећено Калипси и то место повезује са *Одисејевим лутањима*:

(48.50.3) Док су људи радили, статуа која је гледала на Авернус, била је Калипсо, којој је посвећено ово место, где је, како кажу, пловио и Уликс.

Филострат, у свом делу *Живот Апологија и Тијане*, повезује Калипсино острво са Сицилијом или, прецизије, са Месинским мореузом. Таман са местом где ни нема никаквих острва, осим оних неколико стена које сад носе Киклопово име. *(7.41) И сутрадан је позвао Дамиса и рекао: „Ја морам да се изјасним о својој одбрани у назначени дан, па иди у правцу Дикеархије, јер је боље ићи копном, а када поздравиш Деметрија, ти скрени на обалу мора где лежи острво Калипсо, јер ћеш тамо видети да ти се јављам.“ „Жив“, упита Дамис, „или како?“ Апологије му са осмехом одговори: „Као што и сам верујем, жив, али како ћете веровати, васкрсли из мртвих. Сходно томе, он каже да је отишао са великим жаљењем, јер иако није баш очајавао у животу свог господара, тешко да је очекивао да ће избећи смрт. А трећег дана стигао је у Дикеархију, где је одмах чуо вест о великој олуји која је беснела тих дана; јер је олуја са кишом проломила море, потопивши неке од бродова који су тамо пловили, и отеравши са курса оне који су се кретали ка Сицилији и теснацу Месине. И тада је схватио зашто му је Апологије рекао да иде копном.*

(8.11) Сутрадан га је изнова питао о истим појединостима, док је лутао дуж ивице мора с њим, које фигуре у бајкама причају о Калипси.

И Сервије, у својим *Коментарима на Вергилијеву Енеиду*, прича причу нешто другачију од *Одисеје*, по којој је Одисеја ухватила олуја након што је напустио Калипсу, са којом је кажу био десет година. Ово се нешто мало и разликује од Хомера, јер је Одисеј био код Калипсо седам година, а не десет као што каже Сервије. Поново се назире некаква другачија верзија *Одисеје*?

(3.678) јер нису браћа Полифема, кога Хомер назива Нептуновим сином. Одатле је Уликс, заслепљен њиме, поднео олују, која му је дошла након што је Калипсу, с којом је био десет година, напустио. Одакле се, као што смо горе рекли, извештај о времену не слаже са Вергилијевим изрекама.

Највећи могући простор обухвата пребивалиште нимфе Калипсо. Протеже се од северозападног Атлантика, па до Сицилије. Тумачења су, видимо, разнолика и то значајно, али сва полазе од тога да је Огигија острво, као што и каже Хомер. Можемо само констатовати да су сва тумачења маштовита али никако научно употребљива. Другим речима, нама су потпуно бескорисна, тако да се чини да смо на Огигију узалуд трошили време. Зато можемо полако прећи на следећу инстанцу, а то је острво Схерија. До њега је Одисеј пловио укупно 17 дана на свом сплаву да би следећег дана угледао обресе острва Феачана на хоризонту. Хомер описује ову пловидбу у смеру од запада према истоку. Овај податак нам може помоћи да закључимо како његова Огигија можда и није била острво већ полуострво. Наима, сви антички аутори су једногласни по питању тог острва. Кажу да је то острво Коркира, односно Керикира, које ми познајемо и као Крф. Ако усвојимо да је ова чињеница тачна и кренемо од Крфа према западу, дакле супротним смером *Одисејеве пловидбе*, тада стижемо на најисточније делове италијанских покрајина Апулије и Калабрије. Једино би са неког од тих места Одисеј могао стићи на Крф, пловећи према истоку као што је то Хомер описао. Ово су могли закључити и антички аутори, јер су имали довољно података за такав закључак. Могли јесу, али ипак нису већ су радије налазили Огигију на Атлантику и разним другим егзотичним местима. Тако да ни Плинијева прича о некаквом острву код обала Калабрије није баш сасвим бесмислена јер ако то острво и није постојало не можемо искључити обале Апулије и Калбрије, оне источне. Али да не дуљимо превише, већ се препустимо гостопримству краља Алкиноја и његових Феачана.

Острво Схерија - Алкинојева Феакија

Према Хомеру, Калипсо је пустила Одисеја да направи сплав, који га за четири дана и направи. Дајући му сва потребна упутства за пловидбу, храну и пиће за пут, Калипсо шаље Одисеја на пловидбу до острва Схерије. Ово острво је било дом Феачана којима владаше краљ Алкиној. О положају Схерије постоји висок степен слагања античких аутора, али не можемо рећи да су били баш потпуно јединствени. Већина је става да је Коркира или Крф Хомерова Схерија, зато да видимо ко шта има да саопшти о њеном положају.

Први антички аутор који се изјашњава о положају острва Схерије је Тукидид: (1.25) *због високог поморског положаја острва чија поморска слава датира из времена његових старих становника, Феачана.*

Острво о коме је овде реч јесте Керкира, колонија града Коринта, што се може видети из претходног дела Тукидидовог текста који смо овде због дужине цео изоставили. Ово острво, које знамо и као Крф је, према Тукидиду, било још од старина постојбина Феачана. Хомер острво Феачана зове Схерија, па је тако у питању једно те исто острво. Тукидид нигде не каже да је Схерија исто што и Керкира или Коркира али чим помиње да је то стара постојбина Феачана има исто значење. Ово Тукидидово тумачење прихвата већи број античких писаца, које, због бројности, нећемо наводити, али постојали су неки изузеци. Али сад да наставимо редом по старини. Најпре Палефат, у *Невероватним стварима*, ставља краља Алкиноја на Коркиру, а самим тим и Феачане на Схерију.

(20) *Одисеј је уз јак повољан ветар побегао са овог брода. Испричао је Алкиноју причу на Коркири, како су га гонили и како је побегао, као и облик свог пловила. Развио се мит.*

Ово је она прича да су Одисеја гонили кад је пролазио Скилу и Харибду, коју смо већ помињали, а које у *Одисеји* нема. Нема у нама доступној верзији *епа*, па тако делује да је Палефат читао некакву другачију верзију где је ово писало. Феачане и њихово острво помиње Аполоније са Родоса, у својој *Аргонаутици*, само га не зове Схерија него Дрепане, дајући и објашњење тог имена. Он каже: (4.982) *Јер Деметра је некада живела на том острву и учила Титане да жању класове, све за љубав Макриса. Отуда се (острво) зове Дрепане, света дојиља код Феачана; те су стога и сами Феачани рођени од крви Урана.*

Познато нам је да назив Дрепане Аполоније узима од свог учитеља Калимаха из Кирене (Καλλιμαχος; 310-240), који је знао за ову легенду коју нико други не помиње. Сам Аполоније даје, у свом *епу*, сасвим пристојне географске описе, а нарочито мора и острва па је могуће нешто прецизније одредити на шта аутор конкретно мисли. Наравно, треба нагласити да његов Дрепане такође одговара Керкири, односно Крфу, јер Аполоније помиње и Корчулу која је такође звана Керкира, али Керкира Мелаина (на латинском *pigra*, дакле црна), као што смо раније већ помињали. Код Аполонија проналазимо и легенду по коме је острво добило име:

(4.557) *Даље су дошли у Коркиру, где је Посејдон населио Асопову кћер, светлокосу Коркиру, далеко од земље Флиуса, одакле ју је одвео с љубављу; а морнари који је посматрају са мора, сву црну од њезиних мрачних шума, зову је Коркира Црна.*

Посејдон, бог мора, украо је Коркиру, једну од трију кћери речног бога Асопа и довео је на острво које је по њој названо. Међутим, ову причу већином вежу за острво Крф које се такође зове Коркира, док је Аполоније видимо смешта на Корчулу, која се исто зове. Можда су Хелени после то стварно и мислили, али ова легенда је старија он првих колонија Сиракужана на Корчули. Како знамо да су колоније на Корчули настале почетком 4. века старе ере, а то је довољно пре него што је Аполоније испевао свој *еп*, вероватно се легенда односи прво на Крф али је до Аполонијевог времена пренета и на Корчулу. Постојала су и два Асопа, реке које и данас носе иста имена. Једна је река у Беотији која носи своје воде у Малијски залив, док је друга, истоимена, река на Пелопонесу која се улива у Коринтски залив. Речни бог, Коркирин отац, је био са Пелопонеса и по његовим кћеркама су названа два острва и један град. Шта је све названо по коме сведочи нам Паусанија, који у свом *Опису Хеладе* каже:

(2.5.2) *Коркира и Егина дале су нова имена острвима Схерија и Енона, док је по Теби назван град испод Кадмеје.*

Он наводи све три кћери речног бога Асопа, а сведочи како су се раније звала острва која су по њима названа. Једно од њих је, као што видимо, Схерија која нас интересује, а ништа мање занимљива је и чињеница да се данашња Егина некад звала Енона. И Теба у Беотији, позната, по свом оснивачу, као Кадмова је добила име по Асоповој кћерки Теби. Због тога што се један Асоп налази и у Беотији, Беотјани су оспоравали да је реч о Асопу са Пелопонеса већ су гурали свој Асоп и тврдили да и његове кћерке морају потицати из Беотије.

О којој Коркири је овде реч можда најбоље видимо код Диодора са Сицилије: (1.2.18) *Коркиру је Посејдон одвео на острво које је по њој названо Коркира. Њој и Посејдону је рођен Феак, од кога су Феачани касније добили име.*

Поново значајно сведочење да је земља Феачана Крф, овог пута повезано и са митологијом, даје Вергилије, у *Енеиди*. Он Феакију описује код обале Епира и то у Хаонији, што одговара положају Крфа:

(3.278) *Ускоро остављамо за собом, ветром шибане, висине Феакије, проћи ћемо обалу Епира и ући у луку Хаоније и приближи се узвишеном граду Бутротуму.*

Њега прати и Овидије у својим *Метаморфозама*:

(13.718) *Потом су управили једра ка суседној земљи Феачана, богатој раскошним плодовима, онда у Епир и у Бутротос, а затим су дошли до реплике града Троје, којим је владао фригијски видовњак.*

Овидије препричава Енејина лутања по Вергилију, а фригијски видовњак кога помиње је Пријамов син Хелен који је и надалеко познати тројански видовњак. Антички писци често земљу краља Пријама зову Фригијом, па тако Овидије и тројанског принца Хелена зове фригијским видовњаком.

Схерију, дакле, Хомер још не зна као Керкиру, па је одатле лако закључити да је *Одисеја* морала настати пре него што је острву промењено име. Ко му је име променио говори нам Конон (Κόνων; (-63)-(+14)), један хеленски граматичар и митограф. Његово дело *Педесет нарација* било је пронађено у средњем веку у чувеној *Фотијевој библиотеци* у Цариграду. Ево шта он каже:

(3) *Треће, острво Схерија у Јонском мору, недалеко од копна и Кераунијских планина, имало је за прве насељенике Феачане, аутохтоне, народ који је име добио по неком краљу меиштана. Касније га је населио део Коринћана, променио му име у Керкира и завладао околним морем. Када је Феак, који је владао на острву, умро, његови синови Алкиној и Локрос су се, после свађе, поново окупили на основу тога да ће Алкиној бити краљ Феачана, а Локрос ће узети део наследства и људи да направи колонију. Отпловио је за Италију где га је угостио Латин, краљ Италијана, који му је дао своју кћер, Лаурину, за жену. Из тог разлога Феачани тврде да су им Локријанци, у Италији, рођаци. Херакле је отприлике у то време терао Герионове прелепе краве из Еритеје. Стигао је и Локрос га је љубазно угостио. Латин је дошао да посети своју кћерку, видео краве и отерао их. Откривши то, Херакле је одапео свој лук и убио га, а краве вратио. Локрос, бојећи се да би Херакле, који је био јак телом и духом, могао претрпети нешто страшно од Латина, похитао је у помоћ свом госту, обукавши војну опрему. Херакле га је угледао како трчи и помислио да је неко ко жури да подржи Латина, откачио је осовину и убио га. Након што је схватио кога је убио, гласно је тужовао и држао обреде за њега. И када је прошао међу људима, указао се људима као дух и наредио им да оснују град код Локросовог гроба, град чије име је у част Локроса.*

Овај Кононов текст је заиста драгоцен. Тек се на основу њега стиче утисак да је и Алкиној заиста био историјска, а не само митска личност. Конон помиње две колонизације. Прва, по хронолошком реду, је била колонизација Феачана у Италију и оснивање града Локрија у Калабрији. Према Конону, град је добио име по Алкинојевом брату Локросу, кога је Херакле грешком убио. Тако знамо

да је град био основан пре *Тројанског рата*, што се сасвим уклапа у Хомерову и Аполонијеву причу о Алкиноју. Ако је Конон у праву, то мора значити да је било колонизације обала Калабрије и много пре тога него што то историја зна. Наравно, ово би ипак требало узети с резервом јер је добро познато да Хелени оснивање бројних градова повезују са Хераклом, тако да ово може бити један од тих случајева. Наиме, историја зна да је Локри основан 680. старе ере, тамо на обали Калабрије као Локри Епизефири (Λοκροί Ἐπιζεφύριοι), у близини рта који носи назив Капо Зефири. Основан је, кажу, од стране Локријанаца, а они као да су већ постојали кад су своје име дали граду. Платон град зове цветом Италије, због карактеристика локалног народа. Локри је био место два велика светилишта, Персефониног и Афродитиног. Можда јединствено, Персефона је овде обожавана као заштитница брака и рађања, што је улога коју би обично преузимала Хера, а Диодор са Сицилије је тамошњи храм знао као онај који је био најславнији храм у целој Италији. У раним вековима Локри је био у савезу са Спартом, а касније са Сиракузом. Град је основао две колоније, Хипонион и Медма. У иконографији заветних плоча у Локрију, су Персефониног отмица и брак са Хадом служили као амблем брачног стања, деца у граду Локрију била су посвећена Персефони, а девојке које су требале да се венчају доносиле су и своје свадбене венце њој на благослов. Могућност да је Конон ипак у праву, у вези поменуте колонизације, требало би ипак боље проверити. Можда се деси, као много пута пре тога, да археолози то на крају и потврде? Колонизација, коју помиње Конон, а за коју сигурно знамо да се десила, је колонизација Крфа од стране Коринћана, коју помињу и други историчари. Не само да знамо да се ова колонизација десила, већ знамо и кад, 734. године старе ере. Дакле *Одисеја* би тако морала бити старија од промене имена острва јер Хомер не зна за име Керкира, него користи само старије име, Схерија. То име су му дали Феачани, први насељеници острва, док је име Керкира, како каже Конон, дошло тек од колониста Коринћана. Колонисти из Коринта сигурно нису одмах мењали име острву, него једну или две генерације касније, кад су *пустили корење* у новом завичају. Тако можемо апроксимативно узети да ново име није било старије од 700. старе ере, што је вероватно најкаснији период кад је Хомер *Одисеју* могао испевати. То би могао бити и одговор на једно од *хомерских питања*, наравно, ако је Конон у праву за чињеницу да су колонисти били ти који су дали острву ново име. Мада се не види неки ваљан разлог да би у то требало и посумњати! Подсећамо да смо датирање Одисеје обрадили у првој књизи ове трилогије и да је она и настала негде између 710. и 700. што се сасвим уклапа у закључке који следе из Кононовог текста и тиме потврђује његову тачност. Разлог више да се додатно провери и његови наводи о оснивању Локрија у Калабрији, јер ако је и ту у праву онда је колонизације Калабрије било још у време критско-микенског периода, што је много раније него што историја зна.

Да је Хомерова Схерија острво Крф углавном се мисли и данас, скоро да нема изузетака, као што је било и у антици. У антици је било исто тако али постојао је и један изузетак. То је био Страбон. Његов став по питању Схерије сасвим је другачији, што јасно изражава опредељујући се и ту за Атлантис:

(1.2.18) *И следеће у вези са Феачанима: Удаљени међу валовитим дубинама, ми држимо своје пребивалиште, највише од свих људи, слободни од мешања*

са страном расом. Ови одломци се јасно односе на Атлантук.

(1.2.37) *Аполодор, који се слаже са Ератостеном, много окривљује Калимаха што је, упркос свом карактеру граматичара, тврдио да су Гауд и Коркира били међу сценама Одисејевог лутања, а такво мишљење је потпуно супротно Хомеровој изјави и његовом опису места која се налазе у спољашњем Океану.*

Ово последње смо раније већ цитирали, уз примедбу да нема никакве изјаве од Хомера да се било које место негде налази. То је Страбон умислио и приписао Хомеру. То што се поново опредељује за Атлантук, само потврђује да није баш имао много *крста у глави*, али то је већ његов проблем. Али то никако није све од Страбона, који у 6. књизи своје *Географије*, доноси и нешто другачији став, који се слаже са Тукидидовим, или се бар тако чини. Међутим, Страбон овде само наводи шта се прича, док његов став видимо у претходном цитату. А то што се причало је:

(6.2.4) *И када је Архије, прича се даље, био на свом путовању на Сицилију, напустио је Херсикрата, из расе Хераклида, са делом експедиције да помогне у колонизацији онога што се сада зове Коркира, али се раније звало Схерија;*

(7.3.6) *А у Либији, наставља Аполодор, постоји „Дионисов град“ који је немогуће да исти човек икада двапут нађе. Он такође осуђује оне који говоре о хомерским Одисејевим лутањима, које су митологије ради, сместили у Океан. И додаје, писцима се уопште може и опростити, али не и Калимаху, јер се претвара да је научник, он Гаудос назива „острвом Калипсо“, док Коркиру сматра „Схеријом“.*

Део смо већ цитирали кад смо говорили о Огигији и Калипси, а сад га додајемо ради Схерије коју је и Калимах сматрао Коркиром. Калимах који је острво звао и Дрепане. Као што се да видети, Страбон се са оваквим ставом није слагао, а како каже није ни Аполодор из Атине. Страбон је, у свом ставу оријентисан на Хомерове речи по којима је Схерија негде на сред мора, а могуће да је још под утиском Хомеровог описа феачанских бродова. Управо тим бродовима Хомер даје нестварну брзину, описући бродове које као да води некаква аутоматика која наликује вештачкој интелигенцији. Управо овако описани феачки бродови су дали повода ловцима на древне ванземаљце да те брзе бродове прикажу као производ некакве напредне ванземаљске технологије. Када би Схерија заиста била на Атлантику, као што Страбон каже, а феачанске лађе, како Хомер каже, истог дана стигну до Еубеје и натраг, онда би лађе имале брзину авиона. Такве брзине нису биле чак ни замисливе све до модерног времена, али то Страбону изгледа није сметало, или му само рачун није био јача страна? Страбон је овде, пишући о Сицилији (6.2.4), рекао да је Схерија исто што и Коркира. Изгледа да је и овде само навео ставове неког другог аутора, иако се из текста то не може закључити. Но, ма како било, Страбон увек износи све оне опције за које зна.

Да назив Дрепане потиче од Калимаха и да је то Схерија, односно Феакија, је познато и Плинију Старијем, који овако описује Керкиру:

(4.19.1) *код Хомера постоје имена Схерија и Феакија; док Калимах то назива Дрепане.*

(4.982) *Испред Јонског залива налази се острво у Кераунијском мору, богато земљом, са луком са обе стране, испод које лежи сри, како легенда каже — дајте ми милост, о Музе, не желим да причам ову причу давних дана — чиме*

је Крон немилосрдно ушкочио свог оца. Али други га називају жетвеним српом Деметере, јер је некада живела на том острву и научила Титане да жању класје, све за љубав Макриса. Отац се зове Дрепане, као света дојиља код Феачана. Тако су и сами Фечани пореклом од Уранова рода. До њих је дошао Арго, изложен многим мукама, ношен ветровима са Тринакијског мора, а Алкиној и његов народ, са љубазним гостопримством, радо су дочекали њихов долазак и са њима се сав град развесели, рекао бих, као да су се радовали својим синовима.

Легенду о Крону, као и ону о Деметри и Макрису смо већ срели, али се на том не задржавамо јер нам је битно само да сазнамо које је то острво било Схерија. Силиус Италикус, у *Пуници*, такође помиње земљу Феачана у Епиру, односно покрај Теспротије, која је и сама део Епира. Острво Крф је, на мору, наспрам Теспротије, па је очигледно на шта се односи Силиусов опис. Ево шта он каже: (15.288) *Изашао је на море, стигавши на земље Феачана и Теспроћана, па је пројурио кроз Епир са походом који није довео ни до чега.*

Сасвим конкретан је Псеудо-Аполодор, који у својој Библиотеци каже како су Аргонаути дошли на острво Феачана, за које каже да је Коркира. Иако он само препричава *Аргонаутику*, аутор додаје да је острво Феачана баш Коркира. И са овим цитатом смо се већ срели код Тринакије, а сад га дајемо због Феачана:

(1.9.25) *Прошавши поред острва Тринакије, где су Хелијева говеда, дошли су до Коркире, острва Феачана, чији је Алкиној био краљ.*

Долазак Одисеја у земљу Феачана, исти аутор описује препричавајући Хомера: (е.7.25) *Сада је Наусикаја, кћерка краља Алкиноја, прала одећу, а када је Одисеј замолио њену заштиту, довела га је Алкиноју, који га је угостио, и након што му је дао поклоне, послао га је са лађом у његову родну земљу. Али Посејдон се разгневио на Феачане, претворио лађу у камен и обујмио град планином. Занимљиву причу налазимо и у Хроникама Диктиса Крићанина, где Алкиној помаже Одисеју да савлада просце, након чега се Телемах жени Наусикајом са којом добија сина Птолопорта:*

(6.6) *Тамо су већ знали за његову славу и забављали га много дана. Такође су му рекли да се Пенелопи удвара тридесет zgodних просаца, који су дошли из различитих крајева - из Закинта, Ехинаде, Леукаса и Итаке. Тада је натерао Алкиноја да плови с њим, да освети ову увреду за свој брак. Када су дошли на Итаку, Уликс је остао сакривен неко време, све док нису могли да обавесте Телемаха шта планирају. Затим су отишли у палату и побили удвараче, који су били засићени јелом. Када су људи сазнали да је Уликс дошао, пожелели су му добродошлицу и показали да фаворизују његову ствар, а од њих је сазнао све што је било код куће. Уликс је узвратио вернима даровима, невернима казнама. Што се тиче Пенелопе, њена репутација врлине је позната. Убрзо потом, као одговор на Уликове наде и молитве, Наусикаја, Алкинојева ћерка, била је удаа за Телемаха. То је било и време када је наш вођа Идоменеј умро на Криту; а, према праву наследства, краљевство је прешло на Мериона. Лаверт је, три године након што се његов син вратио, окончао свој живот. Наусикаја и Телемах су имали сина, коме је Уликс дао име Птолипорт (Врећар градова).*

Јувенал, у својим *Сатирама*, исто поистовећује Коркиру са земљом Феачана:

(15.1) *Да ли он мисли да смо ми Феачани толико празноглави? То би он, с правом, плакао, неки трезвени човек из Коркире, Онај ко је ограничио унос вина из препуног крчага, пошто Одисеј, уосталом, није имао ниједног сведока своје приче.*

Хомерову Одисеју преричава и Хигин, у својим *Фабулама*, као и многи други, али и он наводи нешто чега у *Одисеји* нема. Наиме, каже да је Одисеј поново доживео бродолом негде између острва Феачана и Итаке. Као да је и он имао некакву верзију *Одисеје* која је нама непозната. Додуше, Одисеј се представио Еумеју као бродоломник, па није искључено да Хигин није разумео да је прича о том бродолому била само Одисејева измишљотина. Али да видимо шта каже: (125) *Док су га таласали бацали, Леукотоја, коју зовемо Матер Матута, која вечно живи у мору, дала му је свој појас да га веже око груди и да га тако подиже. Када је то урадио, отпливао је на сигурно. Одатле је дошао на острво Феачана и сакрио своју голоотињу под лишћем дрвећа. Тамо је Наусикаја, кћерка краља Алкиноја, донела одећу до потока да је опере. Искрао се из лишћа и молио је за помоћ. Потакнута сажалењем, дала му је мантију и одвела га свом оцу. Алкиној га је дочекао љубазно и са гостопримством, почастиио га поклонима и послао у његову земљу, Итаку. Меркуровим гневом поново је доживео бродолом. После двадесете године, са губитком својих другова, вратио се сам у своју земљу. Када је стигао до своје куће, препознат, пронашао је просце који су тражили да се венчају са Пенелопом заузевши његову палату, па се претварао да је странац. Али његова дојиља Еуриклија, док му је купала ноге, препознала га је као Уликса по ожиљку. Касније, уз помоћ Минерве, он и његов син Телемах и двојица слугу убили су просце стрелама.*

(126) **ПРЕПОЗНАВАЊЕ УЛИКСА:** *Након што је Уликс био послат са даровима од краља Алкиноја, оца Наусикаје, доживео је бродолом и дошао је наг на Итаку у једну кућу где је човек, по имену Еумеј, био сибот, то јест свињар. Иако га је пас препознао и мазио му се, Еумеј га није познавао, пошто му је Минерва променила изглед и одећу. Еумеј га је упитао одакле је дошао, а он је одговорио да је доживео бродолом.*

За Коркиру, као земљу Феачана, се опредељује и Филострат, који у своме делу *Живот Аполонија и Тијане* каже следеће:

(4.20) *Његов дом била је Коркира, а своје порекло водио је до Алкиноја Феачанина, који је угостио Одисеја.*

Да је земља Феачана, Коркира, каже и загонетни аутор *Орфичке Аргонаутике*:

(1264) *Чак и након што је избегла ову судбину, брза Арго је завршила свој пролазак кроз таласно и кривудаво море, а ветар, који је дувао шумећи у крму, одвео нас је до божанске Коркире, где је живела раса вештих веслача и морепловаца, Феачана. Они су добили своје законе по заповести њиховог најправеднијег краља Алкиноја.*

Синесије из Кирене (Συνεσιος; 373-414), у својим *Писмима*, каже нешто сасвим ново. Он каже да су карпатски бродови, односно бродови са острва Карпат(ос) у Егејском мору, интелигентни као и бродови Феачана о којима пише Хомер:

(41.1) *Унајмио сам за вас брод опремљен посадом морнара богатог искуства, морнара који више верују вештини него случају у пловидби. Ови су карпатски бродови имали репутацију да су обдарени интелигенцијом, као што су били и*

чувени бродови Феачана пре него што се гнев богова спустио на њих и острво. Стварно наликује на некакве ванземаљце који су своју технологију уградили у феачанске бродове па се нешто на њих наљутили и однели је, али су пронашли боље клијенте на острву Карпат. Хомерова прича о постојању таквих бродова није и једина, јер сличну ето познаје и Синесије.

Феакију као Коркиру види и Сервије, у *Коментарима на Вергилијеву Енеиду*: (3.291) *ФЕАКУМ односно острво Коркира, које се налази између Епира и Калабрије, где је владао Алкиној, а које су насељавали Феачани.*

Давајући некакав резиме излагања античких аутора о Схерији, могли би рећи и да је Хомерову Схерију Тукидид, вероватно, правилно лоцирао, а са њим су се слагали и бројни антички аутори, од којих смо неке и навели, колико да мало и употпунимо али и потврдимо ставове Тукидида. Било је само једно другачије тумачење. Видели смо да је Страбон, који се сигурно изјаснио о највећем броју географских појмова из *Одисеје*, сместио и Схерију негде на Атлантук, како је пре тога сместио и Огигију. Мада је дао опцију која потврђује Тукидидов став. Конон је објаснио и ко је Схерији дао име Коркира, па из тога, приближно, већ можемо закључити и кад се то десило. Тако можемо дати за право Тукидиду и осталима који су тврдили да је Хомерова Схерија данашње острво Крф јер тај се закључак изводи из стихова *Одисеје*, што ћемо се и уверити нешто касније. Но, нека посебна анализа *Одисеје* није нам ни неопходна да бисмо се сложили са локацијом Схерије, јер је доста јасно да то може бити само једно од већих Јонских острва. Довољне величине да буде посебно краљевство. Како знамо да су Закинтос и Кефалонија били део Одисејевог краљевства, тако једино Крф и преостаје, ако занемаримо Страбонове фантазије о Атлантику. Схерија је Крф.

Итака – Одисејево острво

Феачки краљ Алкиној даје Одисеју поклоне и смешта га на брод који га вози за његову родну Итаку. То је и крај *Одисејевих лутања*, зато да видимо где се, по мишљењу писаца из антике налазило ово острво, на коме Одисеја чекају верна жена Пенелопа и син Телемах кога је оставио још као дете.

Сви, дословце сви, антички аутори сматрају да је Одисејева родна Итака исто што је и данашња Итака. Ово гостољубиво острво налази се на североисточној обали Кефалоније и на западу континенталне Хеладе. Острвљани своје острво зову Тиаки, именом које је вероватно новијег датума јер је потпуно непознато античким ауторима. Наиме, сви антички аутори користе искључиво име Итака, не знају ни за какво друго. Многи научници мисле да је Итака била централно острво Кефаленског краљевства, за које се сматра да је постојало у *микенском периоду*. Ово се може закључити из оба Хомерова *ена*, из којих следи да су то краљевство чинили Итака, на којој је живео краљ Одисеј, Сама што је античко име данашњег острва Кефалонија и Закинт, који, код Хомера, редовно носи и епитет шумовити. Археолошки је утврђено да је Итака била насељена још од праисторије, да би процветала током *микенског периода* (1500-1100) и после је полако пропадала. Пошто, код античких аутора, помена Итаке има и превише, бираћемо само оне цитате који указују на њену локацију.

Почећемо од Хомера, који помиње Итаку у оба своја *ена*, више ипак у *Одисеји*.

Поред њега, помиње је и Хесиод, Еурипид и тако даље. Као што смо већ рекли, почећемо с Хомером, али не са његовим *еповима*, него *Химном Аполону*:

(388) Тако је лађа једрила својим током и дошла до Арене, дражесне Аргифеје и Триона, Алфејевог брода, као и добро постављеног Епија, пешчаног Пила и људи са Пила. Прошла је поред Крунија и Халкиде, поред Диме и лепе Елиде, где владају Епеји. И у време када је ишла за Феру, радујући на поветарцу од Зевса, указаше им се испод облака стрма планина Итака, Дулихиј, Сама и шумовити Закинт.

Као што стоји и у његовим *еповима*, Сама и Закинт су са Итаком једно те исто краљевство, док је Дулихиј посебно, али се због свог географског положаја та острва увек помињу заједно. Тако излази да би Дулихиј могао бити и Лефкада. Уосталом то је једино веће острво које досад није било поменуто, а да припада истом архипелагу. Мада је Лефкада спојена са копном малом превлаком тако да је у ствари полуострво, иако пре делује као острво. Поменуто Кефаленско краљевство, којим је владао Одисеј, налазимо и код других античких писаца. Помиње га Хераклид Лембус (Ηρακλείδης Λέμβος), који је био старохеленски државник, историчар и философ. Не зна се тачно кад је живео, али је активан крајем 2. века старе ере. Он у својим *Уставима* говори и о Хомеру, за којег се причало да је био слеп. Лембус овде каже и кад се то десило:

(64) У Кефаленији је владао Промнесов син, који им није дозвољавао више од два празника нити да живе више од десет дана у месецу у граду. И сам је телесно познавао девице пре него што су се венчале. Антенор, који је обукао женску одећу и наоружао се бодезом, ушао је у кревет и убио га. Народ га је почастио и поставио за свог вођу, а девојка због које је напао тиранина се прославила. Прича се и да је Хомер прешао из Тиреније у Кефаленију и Итаку, кад је због болести изгубио вид.

Лембус је очигледно био присталица хипотезе да је Хомер живео у Тиренији, а кад је изгубио вид је прешао на Итаку. Тиме спаја две античке тезе о завичају песника јер се и Итака борила за ту част. Негде у исто време делује Дионисије (Διονύσιος) син Калифона, који је познат по делу које носи исти назив као што је и касније Паусанијево, *Опис Хеладе*. Он за каже:

(50) Кефаленска острва леже у њему: Итака дуга 80 стадија, уска, висока са три пристаништа... Западно од Етолије живе ... Испод је Хераклово светилиште, а друго је Афродитино. Земља има реку Ахелој. Обално путовање траје два дана и ноћи. Следи Етолија, у којој се налази полис Плеурон и светилиште посвећено Атини.

Иста острва помиње и Вергилије у *Енеиди*, с тим што се овде добија утисак да је Нерит друго острво и да нема везе са Итаком, а Нерит је планина на Итаци.

(3.209) И мој отац Анхис, раширених руку, на обали, позвао је велике богове и објавио дужну жртву: „Богови, спречите ове претње, богови, спречите ова дела и у миру заштите врлине!“ Онда нам је наредио да извучемо ужас са обале, размотамо и раширимо једра. Јужни ветрови затегли су једра, летели смо преко запенушаног мора, где год су нам ветрови и кормилар диктирали курс. Сада се шумовити Закинт појавио међу таласима, Дулихиј, Сама и Неритове стрме литице. Јурили смо поред Лаертовог краљевства, Итачких гребена, проклињући земљу која је одгајила суровог Уликса. Убрзо су се откриле

облачне висине планине Леуката, па и Аполонов рт, којег се плаше морнари. Уморно смо кренули ка њему и приближили се градићу. Сидро је бачено са пра-мца, крма је на жалу.

Поред Нерита, у Вергилијевом тексту, збуњује још нешто. Наиме, он помиње Дулихиј, који би могао бити Лефкада, али Вергилије изгледа тако не мисли јер његове планине Леуката наликују на планине Лефкаде. Да мисли баш на њих види се и по томе што помиње *Аполонов рт, којег се плаше морнари*. Ово јесте античко име најјужнијег рта Лефкаде, који се тако звао јер је на њему саграђен Аполонов храм. Овај рт је и данас познат под неколико имена, иако службено носи назив по острву. Рт се зове и Дукато али га познају и као Кавостис Кирас (Госпин рт) пошто је Сафо, древна песникиња са Лесбоса, скочила у море са њега и убила се након Фаоновог одбијања. Тако нам је Вергилије више задао главобољу него што је био од помоћи. Отворио је два питања. Ако Нерит није планина на Итаци, шта је и где онда? Ако Дулихиј није Лефкада, шта је онда и где се налази? Но, што се тиче мистериозног Нерита, Вергилије није једини. Сличан закључак следи из Овидијевих *Метаморфоза*:

(13.705) Затим, сећајући се како су Тројанци водили порекло од Теукрове расе, отпловили су на Крит, али тамо нису могли да поднесу невоље које је послао Јупитер, и, оставивши иза себе стотину градова, пожелеше да стигну до западних лука Аусонијске земље. Зимска мора тада су бацила ову херојску дру-жину, и у издајничкој луци тих острва, званој Строфади, Еол их је уплашио. Прошли су луку Дулихиј, и Итаку, Сам и све домове Нерита, царство лукавог варљивог човека, Уликса и стигли до Амбракије.

И код њега се стиче утисак да је Нерит било Одисејево царство, а Итака нешто посебно. Но, то и не треба да чуди пошто овде говори о Енеји, при чему се он, нормално, ослања на свог претходника Вергилија и његову *Енеиду*. Никако се не чини да се Вергилијеве и Овидијеве речи могу уклопити у постојећу слику. Али можда ће слика коју даје Страбон бити реалнија јер је он обично детаљан по свим географским питањима, као што је случај и овог пута. Ево и колико:

(1.3.18) Каже се да је Пиреј, који је раније био острво, А који се налазио на пе-раву, или поред обале, и тако добио своје име. Леукас су, напротив, Коринћани учинили острвом, који су пресекли превлаку која га је повезивала са обалом. У вези са овим местом Лаерт је присиљен да каже: „О да сам поседовао такву снагу сада као када сам под оружјем узео Нерик, континенталну градску об-ласт.“ Овде је човек уложио свој рад да направи раздвајање, као, у другим случајевима, на градњи тунела и мостова. Артемита, некада једна од Ехина-да, сада је део копна; исто се догодило и са неким другим острвцима у близи-ни Ахелоја, како кажу, на исти начин, алувијумом који је та река донела у мо-ре, а Хесиод нас уверава да их све чека слична судбина. Неки од Етолских рто-ва су раније била острва. Астериа, коју је Хомер назвао Астерис, више није оно што је била. „Постоји каменито острво усред мора, између Сама и Ита-ке, не велико, по имену Астерис. Има згодна пристаништа, у која се долази са обе стране.“ [Одисеја IV 844] Тамо сада нема доброг сидришта, нити на Ита-ци има пећине, ни оног уточишта нимфи које нам је описао Хомер. Чини се да је исправније приписати ово променама које су дошле на местима, него или незнању или романтици песника. Ово се, међутим, као неизвесно, треба пре-

пустити мишљењу сваког човека.

Леукас, који помиње Страбон, је Лефкада некадашње полуострво које су каже, Коринћани начинили острвом прокопавши канал на превлаци којом је острво био спојено с копном. Коринћана нема у овој области пре 734. старе ере, кад су колонизовали Коркиру (Крф). Значи да је у доба Одисеја ово било полуострво. Тиме мистерија Хомеровог Дулихија постаје још већа, ако је то уопште и било неко острво као што се и добија утисак из његових речи. Нама је најважније да Страбон Итаку описује поред Саме, данашње Кефалоније. Помиње Астериду, коју Хомер описује као мало острво између Саме и Итаке, а које је имало два пристаништа. Ово острво се тако зове и данас, а поменута пристаништа се већ нису користила у Страбовоме време, као што то сам каже. Острво и одговара Хомеровом опису и заиста има два погодна места за пристаниште али сасвим мала, какво је уосталом и острво. Ово острво је дуго око 175, а широко свега 50 метара. Ненасељено је, а на њему се налази капела посвећена Св. Николи. Поред имена Астерис, као код Хомера, зову га и Даскалио. Страбон није био у праву ни када тврди да нема ни пећине нимфи, коју је Хомер описао на Итаци. Напротив, ова пећина постоји и то баш онаква како је Хомер и описује, са два улаза као што песни и каже. И не само то, налази се тачно тамо где је то Хомер рекао, а постоји чак и археолошка потврда да је ту било светилиште посвећено нимфама. Страбон очито никад није посетио Итаку, али зато Хомер вероватно јесте! Но, да ми наставимо по Страбону јер има још доста места где се дотиче острва Итаке.

(2.4.4) После овога, Полибије наставља да исправља Ератостенове грешке, у чему је понекад доста и успешан. Код других су његове исправке на горе. На пример, Ератостен даје 300 стадија од Итаке до Коркире, а Полибије каже да је изнад 900.

У овом случају Полибије јесте у праву јер је од најсеверније тачке Крфа све до најјужније тачке Итаке 185 km, што приближно и јесте 900 стадија. Међутим, од најјужнијег рта Крфа до најсеверније тачке Итаке је 105 km, а то је око 500 стадија. Тако Ератостен много маши у процени, док је Полибијева била много тачнија али само у одређеном случају. Но, нама је и то довољно јер како знамо тачан положај Коркире, можемо одредити и Итаке.

(2.5.20) После Сицилије и мореуза са обе њене стране, постоје друга мора, на пример, она наспрам Сирта и Киренаике, сами Сирт и море које се раније звало Аусонијско, али које се спаја и чини део Сицилијског мора. Тако је сада познато под овим последњим именом. Море супротно од Сирта и Киренаике назива се Либијско море, а простира се до Египатског мора. Мали Сирт има око 1.600 стадија у обиму. Са обе стране његовог ушћа леже острва Меникс и Керкина. Велики Сирт је (према Ератостену) 5.000 стадија у кругу, а у дубину 1.800, од Хесперида до Аутомале, где је и граница која одваја Киренаику од остатка Либије. Према другима, његов обим је само 4.000 стадија, дубина 1.500 стадија, а ширина на саставу мора иста. Сицилијанско море пере Италију, од Регијског мореуза до Локрија, а такође и источну обалу Сицилије од Месене до Сиракузе и Пахина. На источној страни сеже до ртова Крита, окружује већи део Пелопонеса и испуњава Коринтски залив. На северу напредује до Јапигијског рта, ушћа у Јонско море, јужних делова Епира, све до Амбракијског

залива и наставка обале која формира Коринтски залив, близу Пелопонеса. Јонско море чини део онога што данас називамо Јадраном. Илирија чини њену десну страну, а Италија до удубљења где се налази Аквилеја, леву. Јадран се простире на север и запад, дуг је и узак, дугачак је око 6.000 стадија, највећа ширина му је 1.200. Овде се налазе многа острва наспрам обала Илирије, као што су Абсиртиди, Киритика и Либирниди, такође Иса, Трагуријум, Коркира Црна и Фарос. Насупрот Италији су Диомедова острва. За Сицилијско море се каже да има 4.500 стадија од Пахина до Крита, а толико и до Таенара у Лаконији. Од крајева Јапигије до дна Коринтског залива растојање је мање од 3.000 стадија, док је од Јапигије до Либије више од 4.000. У овом мору су острва Коркира и Сибота, наспрам обала Епира; а иза њих, наспрам Коринтског залива, Кефаленије, Итаке, Закинта и Ехинада.

(8.2.2) Западни део овог полуострва заузимају Елејци и Месењани, чије земље пере Сицилијанско море. Осим тога, они такође држе део морске обале у оба смера, јер Елејска земља кривуда према северу и почетку Коринтског залива све до рта Аракс (насупротив којем, преко теснаца, леже Акарнанија и острва поред њених обала — Закинтос, Кефаленија, Итака, а такође и Ехинаде, међу којима је и Дулихијум), док се већи део Месенске земље отвара према југу и Либијском мору све до онога што се зове Тирид, близу Тенарума. Следеће после Елејске земље долази племе Ахејаца, чија је земља окренута ка северу и простире се дуж Коринтског залива, завршавајући у Сикионији. Затим редом долазе Сикион и Коринт, територија овог последњег се протеже до превлаке. После Месенске земље долазе Лаконске и Аргивске, које се такође протежу до превлаке. Заливи на овој обали су: прво, Месенијски; друго, Лаконски; треће, Арголидски; четврто, Хермионски; и пето, Саронски, који су неки звали и Саламински. Од ових залива прва два испуњава Либијско море, а друга Критско и Миртојско море. Неки, међутим, Саронски залив називају „теснац“ или „море“. У унутрашњости полуострва је Аркадија, која се као сусед граничи са земљама свих тих других племена.

Страбон види Дулихиј као једно од острва која зовемо Ехинаде, а у наредном цитату наводи да су ова острва близу почетка Коринтског залива и ушћа реке Ахелоја.

(8.3.26) Из ових чињеница је, дакле, јасно да се земља која је подређена Нестору, коју песник назива „земљом Пилијанаца“, простире са обе стране Алфеја, али Алфеј нигде не додирује ни Месенију ни Коелску Елију. Јер отаџбина Несторова је у овој земљи коју зовемо Трифилска, или Аркадијска, или Лепрејска, Пила. И истина је да, док се друга места која се зову Пил могу видети на мору, овај Пил се налази на више од тридесет стадија изнад мора - чињеница која је јасна и из Хомерових стихова, јер, пре свега, Телемаховим сапутницима на лађу се шаље гласник да их позове на забаву, а друго, Телемах по повратку из Спарте не дозвољава Писистрату да га вози у град, већ га позива да скрене у страну према лађи, знајући да пут према граду није исти као и онај према месту сидришта. И тако би се о повратном путовању Телемаха могло на одговарајући начин говорити овим речима: „И прођоше поред Крунија и лепе Халкиде. И сунце зађе и сви путеви помрачише, а лађа, радујући се поветарцу од Зевса, приближи се Феји и прође поред лепе Елиде, где Епејци владају.“ До

сада, дакле, пловидба је ка северу, али се одатле савија у правцу истока. Односно, брод напушта прво путовање које је водило право до Итаке, јер су тамо просци поставили заседу „у мореузу између Итаке и кршевитог Сама“. „И одатле је поново кренуо ка острвима која су „тоај“, а под „тоај“ песник подразумева острва која су „шиљаста“. Они припадају групи Ехинада и близу су почетка Коринтског залива и ушћа реке Ахелоја. Поново, након што је прошао поред Итаке довољно далеко да је остави јужно од њега, Телемах се окреће ка правом току између Акарнаније и Итаке и пристаје на другој страни острва, а не на Кефаленском мореузу који су чували просци.

(8.3.27) У сваком случају, ако се замисли да је Елејски Пил Несторов Пил, песник не би могао на одговарајући начин да каже да је брод, након што је отуд отпловио, прошао поред Крунија и Халкиде пре заласка сунца, затим се ноћу приближио Феји и отпловио поред Елеје, јер су ова места јужно од Елеје: прво Феја, затим Халкида, затим Круни, а затим трифилски Пил и Самик. То би, дакле, било путовање за онога ко плови на југ из Елејског Пила, док онај који плови ка северу, где је Итака, оставља све ове крајеве за собом, а такође мора да плови поред саме Елеје — и то пре заласка сунца, мада песник каже после заласка сунца. И даље, ако би се прешло на другу претпоставку, да су Месенски Пил и Корифазиј почетак путовања од Нестора, удаљеност би била знатна и захтевало би више времена. У сваком случају, само растојање до Трифилијског Пила и Самијског Посидија је четири стотине стадија, а први део пловидбе није „покрај Крунија и Халкиде“ и Феје (имена нејасних река, тачније потока), већ поред Неде, затим поред Акидона, онда поред Алфеја и других места. И према овој претпоставци, та друга места је требало поменути касније, јер је путовање заиста обављено и поред њих.

У овом делу Страбон полемише о месту где се налазио Несторов Пил, који је посетио Телемах. Даје чак и прецизно откуд је пловио Телемах, у повратку, да би избегао заседу просаца на острву које је Хомер именовао као Астерис. Ако гледамо само редослед места у *Одисеји*, кад се иде од Месенског Пила према северу, онда је Страбон у праву. Међутим, сва позната места, која су поменута у *епу*, су на западној страни Пелопонеса, а што редослед није био баш сасвим исправан може се приписати томе да су Хомерови *епови* усмено преношени, а има и мањих делова који вероватно и нису од Хомера. Тако нисмо могли ни да очекујемо сасвим тачан редослед увек и на сваком месту. Страбон ову дилему покушава разрешити узимајући стихове *Одисеје* као тачне и непогрешиве, па му тако не преостаје друго него да узме неки други Пил. Иде му на руку и што Несторов Пил није био једини град с тим именом, него их је било више. Данас је познато сасвим поуздано да је управо овај Пил у Месенији био тај Несторов, што је потврдила и археологија. Нама је ово истовремено показатељ да је било премештања стихова и у *Одисеји*, а не само у *Илијади*. Страбонова примедба јесте на месту али не и његово објашњење. Дошло је једноставно до обичног премештања стихова. Ничег другог ту нема нити има основа да помислимо да би могло бити. Но, да наставимо:

(10.2.10) Али иако се у данашње време само народ острва Кефаленија назива Кефаленцима, Хомер тако назива све који су били потчињени *Одисеју*, међу којима су и Акарнанци. Јер након што је рекао, „али *Одисеј* је водио Кефале-

њане, који су држали Итаку и Нерит треперавог лишћа“ (Нерит је чувена планина на овом острву), као и када каже, „и оне из Дулихија и светих Ехинада“, а Дулихиј је сам био један од Ехинада. Или „они који су живели у Бупрасију и Елиди“, а Бупрасиј је у Елиди; или „они који су држали Еубеју и Халкиду и Еретрију, што значи да су ови градови били на Еубеји, или „Тројанци и Ликијци и Дарданци“, што значи да су Ликијци и Дарданци били Тројанци) — међутим, након што је помињао „Нерит, каже: „и живели су у Крокилеји и кршевитим Египитима, али и онима који су држали Закинт и онима који су живели око Сама, па и онима који су држали копно и живели у деловима наспрам острва“. Под „копном“ он, дакле, мисли на делове наспрам острва, желећи да уз Леукас укључи и остатак Акарнаније, о којој такође говори на овај начин: дванаест стада на копну, а исто толико и стада оваца, можда зато што се Епејротис (Епир?) проширио тако далеко у раним временима да је називан општим именом „копно“. Али под „Сам“ он мисли на данашњу Кефаленију, као, када каже, „у мореузу између Итаке и кршевите Саме“, јер по епитету разликује објекте који носе исто име, тако да се назив односи не на град, већ на острво. Јер острво је било тетраполис, а један од његова четири града био је град који се једноставно звао или Самос или Саме, носио је исто име као и острво. А када песник каже, „за све племиће који владају острвима, Дулихија, Саме и шумовитог Закинта“, он очигледно набраја острва и именује „Самом“ оно острво које је раније називао Самос. Али Аполодор, када у једном одломку каже да је нејасноћа отклоњена епитетом када песник каже „и кршевити Самос“, показујући да је мислио на острво, а затим, у другом пасусу, каже да треба преписати читање „Дулихиј и Самос“, уместо „Сама“, јасно заузима став да се град звао „Сама“ или „Самос“ неселективно, али само острво „Самос“, јер да се град звао Сама јасно је, према Аполодору, из чињенице да, набрајајући просце из неколико градова, песник је рекао: „из Саме је дошло двадесет и четири човека“, а такође и из изјаве о Ктимени, „они су је потом послали у Саму да се венча“. Али ово је отворено за расправу, јер песник се не изражава јасно ни о Кефаленији ни о Итаци или другим оближњим местима. Стога су коментатори и историчари у супротности једни са другима.

Страбон понавља да Дулихиј сматра једним од Ехинада, позивајући се опет на Хомера, који заиста помиње Ехинаде у *Илијади*. Ту каже да је Мегес, Филејев син, водио 40 бродова у Троју из Дулихија и светих острва Ехинада, која се налазе иза мора, наспрам Елиде. Поменути Филеј је био син Авгеја, краља Епејаца у Елиди, који је емигрирао на Дулихиј јер је на себе навукао гнев свог оца. У *Одисеји*, Дулихиј, који може бити једно од Ехинада али и не мора, се често помиње заједно са Самом (Кефалонија), Закинтом и Итаком. Понекад се чини да је Дулихијем владао Одисеј, а понекад и не. Видели смо да борце Дулихија под Троју води Мегес, док Одисеј води ратнике Итаке, Саме и Закинта, који су сви из Кефаленског краљевства. Према томе Дулихиј није био део краљевства којим је владао Одисеј, али кад видимо шта пише у *Одисеји* можемо доћи и до другачијег закључка. Наиме, Пенелопини просци долазе са саме Итаке, Саме и Закинта, али и са фамозног Дулихија. Хомер, у *Одисеји*, каже и колико одакле долази:

(XVI; 250) *Са Дулихија су стигла педесет и два одбрана младића, а са њима дођоше и шесторица слугу, док је са Саме стигло двадест и четири јунака, а са Закинта двадесет, све ахајске делије младе, овде с Итаке дванест њих, саме властеле.*

Како је Сама, данашња Кефалонија, највеће острво које је и најближе Итаци, очекивало би се да број просаца са овог острва био и највећи. Међутим, није тако. По Хомеру је Дулихиј дао сам више просаца него Сама и Закинт заједно. Тек кад им прибродимо и Итаку претекну Дулихиј, али сасвим мало. Ипак ако урачунамо и слуге онда Дулихиј буде бројнији. Тако се неизоставно добија и утисак да је Дулихиј краљевство, а не само острво као што Хомер каже. Али и поред свега тога Дулихиј углавном сврставају међу Ехинаде, позивајући се на Страбона. Ехинаде су архипелаг мањих острва, источно од Итаке, мало ближе обали, од којих ниједно није насељено нити има трагова да је икад било. То су пуста и безводна острва са минимумом вегетације. Тукидид и Псеудо-Скилакс, кад их наводе, кажу да су била ненасељена, док Страбон каже да су неплодна и храпава, а изузетак је једино Стефан Византијски, који је неки град Аполонију сместио на једно од ових острва. Међутим, археолози нису пронашли трагове да је на овим острвима икада било људи. Данас углавном влада мишљење да је Дулихиј острво Макри, које се налази северозападно од ушћа реке Ахелоја. То острво ни по чему не одудара од других и нема трагова живота у садашњости нити у прошлости, тако да ова претпоставка делује сасвим без икаквих основа. Еурипид (у *Ифигенеји у Аулиди*) поистовећује Ехинаде са острвљем Тафос, али је већина савремених научника, укључујући ту уреднике Барингтоновог атласа грчког и римског света, видела острвље Тафос у Меганисију, дакле источно од Лефкаде, што је прилично северозападно од Ехинада. Тако поменуто острвље укључује Меганиси, Каламос, Кастос и околна острва. Хомер, као што смо већ и видели, описује Ехинаде као насељене, па би се једно од ових острва могло и уклопити у Хомеров Дулихиј, а остале је онда Хомер заиста могао и сматрати Ехинадама. Касније су Ехинаде, како их види Хомер, могле бити подељене на две острвске групе како их данас познајемо. Ова друга острва су знатно већа и била су насељена још у бронзано доба, али свеједно остаје недоумица зато што је свако од њих значајно мање од Итаке, која ни сама није велика. То су острва Меганиси и Каламос, која су тако и главни кандидати за Хомеров Дулихиј. Али остаје и питање, зашто би неко острво, које није ни најближе Итаци, а при томе је још и најмање од свих које песник наводи, дало просаца као сва друга острва Кефаленског краљевства заједно? Ово би било тешко објашњиво чак и онда да Дулихиј јесте био Лефкада, а овако делује још невероватније. Можда је загонетни Дулихиј имао, за то време, повелики град, о коме ништа не знамо. Можда су и просци са Дулихија бројнији јер им је њихов краљ наредио да дођу у што већем броју не би ли се докопао и краљевства које је припадало Одисеју и тако га ујединио са својим? Хомер не каже да је Дулихиј био део краљевства којим је владао Одисеј, па ни оваква претпоставка није неоснована. Можда је чак и тачна, ко би то знао? Но, да се манемо ми више загонетног Дулихија и вратимо на Страбона и на Итаку, мада је и Дулихиј с њоме повезан.

(10.2.11) *На пример, када Хомер у вези са Итаком каже, „они који су држали Итаку и Нерит са треперавим лиићем“, он јасно указује епитетом да мисли*

на планину Нерит, а у другим деловима је изричито назива планином: „Али ја живим на сунчаној Итаци, где је планина Нерит, са треперавим лишићем, видљива издалека“. Али да ли под Итаком мисли на град или острво, није јасно, барем у следећем стиху: „они који су држали Итаку и Нерит“, јер ако неко узме ту реч у њеном правом смислу, протумачио би је као град, баш као да треба рећи „Атина и Ликабет“, или „Родос и Атабирис“, или „Лакедемон и Тајгет“; али ако то узме у поетском смислу, тачно је супротно. Међутим, у речима „али ја живим на сунчаној Итаци, где је планина, Нерит“, његово значење је јасно, јер је планина на острву, а не у граду. Али када каже следеће: „Ми смо дошли са Итаке испод Нејума, није јасно да ли мисли да је Нејум исто што и Нерит или другачије, или је то планина или место.

(10.2.12) Сматра се да следећи стих такође открива неку врсту контрадикције: „Сада сама Итака лежи ниско, високо на мору.“ Хомер на више места Итаку назива и „кршевитом“. И онда када пут који води од луке помиње као „кршевит пут кроз шумовито место“ и када каже „ни за једно од острва наслоњено на море или богато ливадама, а Итака их све надмањује“. Иако Хомерова фразеологија представља нескладности ове врсте, оне ипак нису лоше објашњене, јер, на првом месту, писци не тумаче реч, као што овде значи, ниско, већ „у близини копна“, пошто му је веома близу, и, друго, високо не тумаче као „највиши“, већ „највише према тами“, тј. , најудаљенији према северу од свих осталих, јер то је оно што он мисли под „према тами“, а супротно под „према југу“, као у „али друга острва леже према зори и сунцу, јер ова реч значи „на даљину“, или „раздвојено“, што имплицира да друга острва леже према југу и даље од копна, док Итака лежи близу копна и према северу. Да Хомер на овај начин мисли на јужни регион јасно је и из ових речи: „да ли иду удесно, према зори и сунцу, или пак лево према магловитом мраку, а још јасније из ових речи: „пријатељи моји, гле, сада не знамо где је место таме, нити зоре, ни где сунце, које даје светлост људима, иде испод земље, ни где излази“. Јер је заиста могуће тумачити ово као четири „климе“, ако „зору“ тумачимо као јужни регион (и ово има извесну веродостојност), али боље је замислити област која се налази дуж путање Сунца као постављену супротно северној области, јер песничке речи имају за циљ да означе значајну промену у небеским појавама, не само привремено прикривање „климе“, јер нужно прикривање долази сваки пут када се небо замагли, било дању или ноћу, али се небеске појаве мењају у већој мери како путујемо све даље ка југу или у супротном смеру. Ипак, ово путовање изазива скривање, не западног или источног неба, већ само јужног или северног, а заправо се ово скривање дешава када је небо ведро, јер је пол најсевернија тачка неба, али пошто се пол креће и понекад је у нашем зениту, а некада испод земље, с њим се мењају и арктички кругови и у току таквих путовања понекад нестају с њим, тако да не можете знати где је северна „клима“, па чак ни где она почиње. А ако је ово истина, не можете знати ни супротну „климу“. Круг Итаке је око осамдесет стадија. Толико о Итаки.

Страбон је поново насео, држећи да су сви стихови у *Одисеји* Хомерови. Тако се упустио у тумачење оних стихова који су Итаку сместили последњу према тами, што значи према западу. Јасно је да мисли на запад јер она друга острва

смешта према зори, односно истоку. Ови стихови тешко да потичу од некога ко је знао географију, а то према досадашњим сазнањима, није Хомер. Тако је, знајући где је Итака, Страбон незграпно покушао објаснити смештајући таму на северну, а аналогно томе зору и сунце на јужну страну. Ово је бесмислено и не постоји код античких писаца. Али зато јесте познато да је запад ка *тами и Еребу*, као што каже Хомер, а исток ка *сунцу и зори*. Занимљиво да се Страбон не позива овде на Хомера јер му то не одговара. Из тога следи да би поменуте стихове требало једноставно занемарити, односно третирати их допеваним јер само они одударују од Хомерових описа Итаке. Да су Хомерови *епови* били и преправљани и допевавани, се још у антици сматрало чињеницом у коју нико није сумњао. Међутим, код тумачења одређених делова, ову чињеницу нико не узима у обзир, па чак ни они који мање верују Хомеру од Страбона. Зато се не треба чудити што је ни Страбон не узима у обзир. Тако се, немајући куд даље, уредно излупетао о северној и јужној страни, о чему ништа не зна ниједан од античких писаца. Али, да видимо шта каже о осталим острвима Кефаленског краљевства, као и онима који су близу Итаке:

(10.2.13) *Што се тиче Кефаленије, која је тетраполис, песник под данашњим именом не помиње ни њу ни било који њен град осим једног, Саме или Самоса, који сада више не постоји, иако се његови трагови виде на пола пута пролаза до Итаке, а њен народ се зове Самејци. Остала три, међутим, опстају и до данас у малим градовима Палеис, Пронесус и Краниј. А у наше време Гај Антоније, стриц Марка Антонија, основао је још један град, када је, после свог конзулства [63. п.н.е.], које је имао са Цицероном, беседником, отишао у изгнанство, боравао у Кефаленији и држао цело острво у покорности као да је то његово приватно имање. Међутим, пре него што је успео да заврши насеље, добио је дозволу да се врати кући и посветио се другим пословима од већег значаја.*

(10.2.14) *Неки, међутим, нису оклевали да Кефаленију поистовете са Дулихијумом, а други са Тафом, називајући Кефаленце Тафијанима, а исто тако и Телебонима. Кажу и да је Амфитрион тамо пошао са Кефалом, Дејонејевим сином, кога је, као изгнаника из Атине, повео је са собом. Заузевши острво, Амфитрион га је, предао Кефалу, по коме је добило име, а градови по његовој деци. Али ово није у складу са Хомером, јер су Кефаленци били потчињени Одисеју и Лаерту, док је Таф био под Ментом. „Изјављујем да сам Мент, син мудрог Анхијала, господар Тафијана, љубитеља мора.“ Таф се сада зове Тафије. Ни Хеланик није у складу са Хомером када поистовећује Кефаленију са Дулихијем, јер Хомер Дулихиј и остатак Ехинада подвргава Мегу. Њихови становници су били Епејци, који су тамо дошли из Елиде, па због тога он назива Отуса Киленијана другом Филеидовим (Мег је син Филејев) и владаром великодушних Епејаца. „Али Одисеј је предводио великодушне Кефаленце.“ Према Хомеру, дакле, нити је Кефаленија Дулихиј нити је Дулихиј део Кефаленије, како каже Андрон, јер су Епејци држали Дулихиј, а Кефаленци целу Кефаленију и били су потчињени Одисеју, док су Епејци били подвргнути Мегу. Ни Палеис песник га не назива Дулихијем, како пише Ферекид. Али тај писац је највише супротстављен Хомеру који Кефаленију поистовећује са Дулихијем, ако је тачно да су „педесетдва“ просаца била „са Дулихија“, а „двадесет четири са Саме“,*

јер у том случају Хомер не би рекао да је педесет и два дошло са острва као цели-не и од тог броја мање два из једног од његова четири града? Међутим, ако неко прихвати ово, питаћу шта Хомер може да мисли под „Сама“ у одломку, „Дулихиј и Сама и шумовити Закинт“?

(10.2.15) Кефаленија лежи насупрот Акарнаније, на удаљености од педесетак стадија од Леуката (неки кажу четрдесет) и око сто осамдесет од Хелонатаса. Има периметар од око три стотине стадија, дугачка је, пружа се према Еуру, и планинска је. Највећа планина на њој је Ен, на којој се налази светилиште Зевса Енесија, а тамо где је острво најуже оно формира превлаку која је толико ниска да је често потопљена морем. И Палеис и Краниј су у заливу близу сужења.

Превлака коју Страбон помиње, тамо где је острво и најуже, није измишљена. Она стварно постоји на западу острва и широка је око 4 km. Спаја полуострво на западу са остатком острва. Међутим, надморска висина је превелика да би о било могуће, као што Страбон каже, да је прекрије море. То се, по Страбону, и често дешавало, па наликује на опис плимног таласа. Ипак, само је и потврда више да Страбон није лично овај крај посетио, што смо раније закључили по његовом опису Итаке, иначе не би овакве потпуно нетачне чињенице наводио. Међутим, ова његова прича се примила тек у наше време, кад су се појавиле и теорије да је полуострво Палики на западу Кефалоније било Итака. Упориште за овакве хипотезе су поменути Хомерови стихови, које смо већ означили као допеване, али не само то. Доприносило је сигурно и ово Страбоново писаније о тој превлаци на западу.

(10.2.16) Између Итаке и Кефаленије налази се мало острво Астерија (песник га назива Астерис), за које Скепсијанац каже да више не стоји тако као што га песник описује, „већ се на њему налазе луке безбедне за сидриште са улазима на обе стране“. Аполодор, међутим, каже да је то остало до данас, а помиње на њему град Алалкомене, који се налази на самој превлаци.

Астерију или Астерис смо већ разјаснили, а Скепсијанац је Страбонов старији колега Деметрије из Скепсиде у малоазијском делу Тројаде. Занимљиво је да и Страбон, позивајући се на Аполодора, каже да је острво било насељено и да се град на њему звао Алалкомене. Међутим, остаје нејасно на какву превлаку ту мисли јер је острво сувише мало и нема никакву превлаку. Помешао га је са Кефалонијом или Итаком, тако бар делује? Како то није лично видео, могуће!

(10.2.17) Песник користи и назив „Сам“ за ону Тракију коју данас зовемо Самотрака. И разумно је претпоставити да он познаје Јонски Сам, јер изгледа да зна и за јонску сеобу, иначе не би правио разлику између истоимених места када је говорио о Самотраки, коју својевремено означава сталним епитетом: „Високо на највишем врху, шумовитог, Трачког Сама“. Други пут га повезује са острвима близу њега, „до Сама и Имбра и негостољубивог Лемна. И опет, „између Сама и кришевитог Имбра“. Он је, дакле, познавао Јонско острво, иако га није именовао. У ствари оно се раније није звало истим именом, већ Мелампил, па Антемида, па Партенија, од реке Партеније, чије је име промењено у Имбрас. Од тада су се и Кефаленија и Самотрака у време Тројанског рата звале Сам (јер иначе Хекаба не би рекла да су били за продају њене деце коју би могао узети као заробљенике „до Сама и до Имбра“), а пошто Јонски

Сам још није био колонизован, име је очигледно добио по једном од острва која су раније носила исто име. Откуда је јасна и та друга чињеница, да ти писци противрече античкој историји која каже да су колонисти дошли са Сама после јонске сеобе и доласка Тембриона и назвали Самотраку Сам, пошто су ову причу измислили Самијци да би увећали славу свог острва. Вероватнији су они писци који кажу да је острво названо овим именом из чињенице да се узвишена места зову „сами“, „јер је одатле сва Ида била видљива, а јасно су се видели Пријамов град и бродови Ахејаца“. Али неки кажу да се острво звало Сам по Сајима, Трачанима који су га насељавали у ранијим временима, који су такође држали суседно копно, било да су ови Саји били исти народ као Сапеји или Синти (песник их назива Синтима) или неко друго племе. Саје помиње Архилох: „Један од Саја ми је отео штит, који сам, као врсно оружје, оставио иза себе поред грма, против своје воље“.

(10.2.18) Од острва класификованих као краљевство Одисеја, Закинт остаје да се опише. Налази се нешто западније од Пелопонеса од Кефаленије и лежи ближе овој другој. Круг око Закинта има сто шездесет стадија. Удаљено је шездесетак стадија од Кефаленије. То је заиста шумовито острво, али је и плодно. И његов град, који носи исто име, вредан је пажње. Удаљеност одатле до либијских Хесперида је три хиљаде триста стадија.

(10.2.19) Источно од Закинта и Кефаленије налазе се Ехинадска острва, међу којима је Дулихиј, који се сада зове Долиха, а такође и оно што се зове Океје, коју је песник назвао Тое. Долиха лежи насрам Ојнејаде и ушћа Ахелоја, на удаљености од стотину стадија од Аракса, рта Елејаца. Остале Ехинаде (а њих има неколико, све су лоше, прљаве и хрпаве) леже на излазу Ахелоја, при чему је најудаљенија удаљена петнаест стадија, а најближа пет. У ранијим временима лежали су на пучини, али муљ који је Ахелој донео већ је неке од њих спојио са копном, а то ће учинити и другима. Управо је овај муљ у раним временима проузроковао да земља звана Парахелоитис, коју река прелива, буде предмет спора, пошто је увек збуњивала одређене границе између Акарнанаца и Етољана, јер би они спор решавали оружјем, пошто нису имали арбитра, а моћнији од њих би однео победу. То је узрок измишљања извесног мита, који говори како је Херакле победио Ахелоја и, као награду за своју победу, добио руку Дејанире, Ојнејеве кћери, коју Софокле представља како говори овако: „За мог удварача био је речни бог, мислим Ахелој, који би захтевао од мог оца у три облика, долазећи час као бик у телесном облику, час као светлуцава змија у колутовима, час са трупом човека и предњим делом вола“. Неки писци додају миту, говорећи да је то био рог Амалтеје, који је Херакле откинуо од Ахелоја и поклатио Ојнеју као свадбени дар. Други, нагађајући истину из митова, кажу да се Ахелој, као и остале реке, звао „као бик“ од шума њених вода, а такође и од савијања њених потока, који су названи Роговима и „као змија“ због дужине и вијуга и „са предњим делом вола“ из истог разлога се звао „биковски“, а и да је Херакле, који је уопште био склон делима доброте, а посебно за Ојнеја, пошто је требало да се с њим удружи браком, регулисао неправилан ток реке помоћу насипа и канала. Тако је сувим учинио знатан део Парахелоитиса, све да би задовољио Ојнеја, а ово је био рог Амалтеје. А за Ехинаде, или Оксеје, Хомер каже да је њима у време Тројанског рата владао

Мег, „којег је родио витез Филеј, драг Зевсу, који је својевремено променио пребивалиште у Дулихиј јер се разљутио на свог оца. Отац му је био Авгеј, владар Елејске земље и Епејаца, а стога су Епејци који су кренули у Дулихиј са Филејем држали ова острва.

(10.2.20) Острва Тафијана, или, у ранијим временима, Телебоана, међу којима је био и Таф, који се сада зову Тафиј, разликовала су се од Ехинада, не само по питању удаљености (јер леже близу њих), већ по томе што су класификовани као под различитим командантима, Тафијанима и Телебонцима. А у ранијим временима Амфитрион је кренуо против њих са Кефалом, сином Дејонејевим, изгнаним из Атине, коме је предао власт над њима, али песник каже да су били под Ментовом командом и зове их пиратима, као што за све Телебонце кажу да су пирати. Толико о острвима у близини Акарнаније.

За Дулихиј, Страбон каже да се зове Долиха дајући доста прецизан опис њеног положаја, који одговара данашњем острву Макри. Из ових Страбонових речи и потиче да је Дулихиј данашњи Макри, о чему смо раније и писали. Толико од Страбона по питању Итаке, али и Дулихија и Несторовог Пила. Иако нам у ова последња два није нарочито помогао, а изгрешио је понешто и око Итаке, ипак је и по њему данашње острво Итака права Одисејева родна Итака. Као поштен истраживач јесте изнео и неке сумње, или боље речено нешто што по његовом мишљењу не одговара Хомеровом опису. То што је погрешио, ништа не смета, бар је покушао. Занимљиво је једно од објашњења за име Сама, како се зову и Кефалонија, Сам(ос) и Самотрака. Ако је *сами* био и назив за узвишена места, онда сва три Сама поседују високе планине. Самотрака преко 1.600, Самос је преко 1.400, а Кефалонија преко 1.500 метара висине. Нити има више планине на острвима у Јонском мору од Кефалоније, нити више на целом јужном делу Егејског мора од Самоса, а на оба мора нема вишег острва од Самотраке. Ту ово Страбово објашњење делује прилично вероватно, знатно вероватније од осталих. У сваком случају, од њега довољно, више од тога нисмо ни тражили, нити треба.

После ових подужих цитирања Страбона, следи Помпоније Мела, који, у својој *Хорографији*, одвојено помиње Нерит и Итаку, као што смо већ имали прилике видети код Вергилија и Овидија. Ево шта он каже:

(2.110) У Миртоанском мору, Китера наспрам Малеје, као и Тегануса и острва Ојнуса наспрам планине Акрита. У Јонском мору су: Проте, Астерија, Кефаленија, Нерит, Сама, Закинт, Дулихиј, и, међу онима који нису непознати, Итака, која је углавном славна по имену Уликса. У Епиру, група Ехинаде и друга група која се раније звала Плите, а сада се зове Строфаде. Наспрам Амбракиског залива, Леукадије и, на граници са Јадранским морем, Коркира. Ова острва леже близу обала Тракије и Хеладе.

И Мела је био првенствено географ, као и Страбон, али док Страбон Дулихиј сматра једним од Ехинада Мела га види као посебно острво како види и Нерит. Тиме, на неки начин, потврђује нашу хипотезу за острва Меганиси и Каламос. Оглашава се ту наравно и Плиније. И он се осврће на Итаку и суседна острва: *(4.19.3) Испред њих, леже на мору Кефаленија и Закинт, обе слободне, Итака, Дулихиј, Сама и Крокил. Кефаленија, раније позната као Мелена, лежи на удаљености од 90 стадија од Паксоса и има 800 стадија у обиму. Њен град Саму*

су Римљани сравнили са земљом, али ипак поседује три друга. Између овог острва и Ахаје лежи острво Закинт, изузетно по истоименом граду и по својој јединственој плодности. Раније се звао Хајрије, а налази се јужно од Кефаленије, на удаљености од 200 стадија, а на њему се налази чувена планина Елат. Ово острво има 300 стадија у обиму. На удаљености од 130 стадија од Закинта налази се Итака, на којој је гора Нерит, а њен обим је укупно 200 стадија. Сто стадија удаљен од овог острва је Аракс, рт Пелопонеса. Пре Итаке, која лежи у главном мору, налазе се Астерис и Проте, а пре Закинта, на удаљености од 300 стадија, у правцу југоисточног ветра, налазе се две Строфаде, од неких познатих као Плите. Пре Кефаленије лежи Летоја, пре Пила три Сфагије, а испред Месене Ојнуса, исто толико.

Плиније је макар јасан да је Нерит планина на Итаци, док се за Дулихиј ништа детаљније не може рећи. Нерит, одвојено од Итаке, помиње Силиус Италикус, у својој Пуници, али не само то. Ако смо га добро превели, код њега су Сама и Кефаленија различита острва. Бар се стиче такав утисак. Ево шта он каже:

(15.288) *Изашао је на море и дошао на земље Феачана и Теспроћана. Пројурio кроз Епир са походом који није довео ни до чега. Једном другом приликом изложио је своја знамења на обали Анакторија и сам прегазio заливе Амбракије и обалу Олпе. Његова весла су узбуркала побеснеле воде Леуката, где угледа, док је јурио, Аполонов храм на Акцијуму. Нити је оставио непосећене луке Итаке у којима је некада владао Лаерт, или удаљену Саму, или стене Кефаленије о које се руше таласи, или каменита поља Нерита.*

Једну занимљивост налазимо и у Хроникама Диктиса Крићанина, који наводи свега 30 Пенелопиних просаца, наводећи одакле су дошли, али не наводи Саму ни Дулихиј. Уместо њих наводи Лефкаду, која је тада била полуострво, али и Ехинаде које саме нису острво већ архипелаг:

(6.6) *Тамо су већ знали за његову славу и забављали га више дана. Такође су му рекли да Пенелопу проси тридесет zgodних удварача који су дошли из различитих крајева: из Закинта, Ехинаде, Леукаса и Итаке.*

Местрије Плутарх, у свом опусу Моралија, у делу Хеленска питања, каже да је Одисеј на крају завршио у Италији, али и он помиње три иста острва његовог краљевства која налазимо још код Хомера:

(14) *Ко су били Колијади међу Итачанима? А шта је био φάριλος ? Решење: После покоља просаца, неки блиски сродници покојника кренули су против Одисеја. Неоптолем, кога су обе стране узеле за арбитра, одредио је да Одисеј треба да се журно уклони из Кефаленије, Закинта и Итаке, због крви коју је тамо пролио, али да пријатељи и рођаци удварача плаћају годишњу накнаду Одисеју за зло учињено његовој породици. Одисеј је стога прешао у Италију, а све оставио сину, укључујући и одштету коју су Итачани требали да плате.*

(43) *Зашто се град Итачана зове Алалкомена? Решење: Већина тврди да је то било зато што је Антиклеју у време њеног девичанства силом приграбио Сизиф и однео је Одисеју. Али Истер Александријски нас је упознао, у својим мемоарима, да је Антиклеја била удата за Лаерта и да је доведена у место око Алалкомена у Беотији, одакле ју је Одисеј избавио, па је зато Одисеј назвао град Итаку истим именом, да би чувао успомену на место у коме је рођен. Плутархов извештај, према коме Одисеј завршава у Италији, потврђују бројне*

легенде које говоре о Одисеју, управо у самој Италији. Ова чињеница позната је и Страбону, али о томе нешто касније. Одисејев боравак у Италији се тако и не односи на његова лутања, односно не само на њих, већ је он тамо био после свог повратка на Итаку. Тако бар каже Плутарх. Осим тога, Плутарх разрешава и дилему око града Алалкомене, који је Страбон поменуо на острву Астерија, позивајући се на Аполодора. Као што знамо, Страбон уме да буде конфузан, па је и овог пута тај случај у питању. Раније смо већ констатовали да ова Астерија нема никакве превлаке, али Итака има. Алалкомена је дакле град на Итаци, као што напоскон сазнајемо од Плутарха, а да је на превлаци од Страбона. Како нам Плутарх сведочи, овај град се звао Итака, као острво на којем се налазио.

И Дионисије из Александрије, у свом *Водичу кроз познати свет*, идући обалом Јадрана од севера ка југу, помиње Итаку одмах после Алкинојеве Керкире:

(49) *Следећа после њих укорењена су Либуријска острва. На југу, после кераунијских шума, пре проласка брода, појавила би се на другој страни острва Амбрачани и плодна Керкира, вољена Алкинојева земља. После овога је одређено седиште Неритијанске Итаке и свих осталих острва око којих Ахелой, који тече из Халкиде, вијуга својим сребрним вировима. Многи се могу видети северно од Амниса: Егила, Китера и кршевита Калаурија.*

За крај остављамо Хигина, који се, у својим *Фабулама*, није изјаснио где Итаку треба да потражимо али приповеда ону познату легенду о Одисеју и Паламеду, у којој је објашњено зашто је Одисеј мрзео Паламеда. А по легенди, мрзео га је толико да је био узрочник његове пропасти. Ево шта каже:

(95) *УЛИКС: Када су Агамемнон и Менелај, Атрејеви синови, окупљали вође који су се обавезали да ће напасти Троју, дошли су на острво Итаку код Уликса, сина Лаертовог. Пророчиште га је упозорило да ће се, ако оде у Троју, вратити кући сам и у невољи, изгубивши другове, после двадесет година. И тако, када је сазнао да ће му доћи гласници, ставио је капу, претварајући се да је луд, коња и вола је упрягнуо за плуг. Када је то видео, Паламед је осетио да се претвара и узевши његовог сина Телемаха из колевке, ставио га је пред плуг уз речи: „Одустани од претварања и дођи и придружи се савезницима“. Тада је Уликс обећао да ће доћи, али је од тада био непријатељски расположен према Паламеду.*

Евидентно је да нико од античких аутора, нигде, чак ни не наговештава да би Одисејева Итака могла бити ишта друго до острво Итака, које лежи источно од Кефалоније. То се слаже и са Хомеровим описом острва, осим у два спорна стиха, која смо већ прокоментарисали и која вероватно нису Хомерова. Ако и не можемо бити сасвим сигурни које је острво Дулихиј и зашто неки планину Нерит на Итаци сматрају посебним острвом, можемо бити сигурни да сви ови антички писци, које смо навели, мисле да се Одисеј вратио баш на ову Итаку. Нема неког разлога да им не верујемо, зато Итаку можемо сматрати једним од оних места где се сви антички писци слажу и где су вероватно у праву. Мада, све ћемо ипак још проверити. Није да им противречимо али никад се не зна!

Страбон – Одисејева лутања

Као што смо се имали прилике уверити, највише смо материјала о *Одисејевим*

лутањима преузели од античког географа Страбона. Иако често конфузан и не баш превише бистар, он се ипак највише бавио *хомерским темама*. За њега се не зна како се звао, већ је познат по надимку *Страбо* што значи *Зрикави*. У овом одељку ћемо дати неке изводе из његове *Географије*, понављајући ту и тамо оно што смо већ навели, колико да не крњимо целину текста:

(1.2.7) *Хомер тачно описује многе далеке земље, а не само Хеладу и суседна места, како тврди Ератостен. И његова романса је у бољем стилу него код његових наследника. Он не измишља чудесне приче у свакој прилици, већ да би нас поучио што боље, а посебно у „Одисеји“, на околности које су му дошле на посматрање додаје алегорije, мудре харанге и примамљиве нарације. Што се тога тиче, Ератостен много греши када каже да су и Хомер и његови коментатори гомила будала. Али ова тема захтева мало више наше пажње.*

(1.2.11) *Пошто смо ово претпоставили, морамо узети у обзир и разлоге оних који тврде да Хомер тера Одисеја да одлута на Сицилију или Италију, као и оних који су то порицали. Истина је да он може бити подједнако тумачен о овој теми на било који начин, у зависности од тога да ли ми сами заузмемо исправан или неисправан поглед на ствари. Тачно, ако разумемо да је он био убеђен у реалност „Одисејевих лутања“ тамо, па је, узевши ту истину као темељ, на њој подигао поетску надградњу. И до сада је овај његов опис тачан, јер не само у Италији, већ до најудаљенијих крајева Иберије, још увек се могу наћи трагови његових лутања и трагови сличних авантуриста. Нетачно, ако се његова сценска слика прихвати као чињеница, његов Океан и Хад, Хелијева говеда, његова гостопримства од стране богиња, метаморфозе, гигантска величина Киклопа и Лестригона, монструозни изглед Скиле, далека путовања и друге сличне појединости, све су очигледно подједнако фантастичне. Исто тако узалудно је трошити речи са особом која на тај начин отворено клевета нашег песника, као што би било и са оним који би требало да тврди како су истините баш све појединости „Одисејевог повратка“ на Итаку, постојања просаца и борбе између њега и Итачана у пољу. Али ништа се не може рећи против човека који на рационалан начин разуме песникове речи.*

(1.2.13) *Даље, ако се они који описују географију одређених места не слажу са сваком појединошћу, да ли имамо оправдање да одједном одбацимо целу њихову нарацију? Често је то разлог зашто би требало да добију већи кредибилитет. На пример, у истраживању да ли је поприште „Одисејевог лутања“ била Сицилија или Италија, или које је прави положај Сирена, они се разликују утолико што их један поставља на Пелор, а други у Сиренеусу, али ниједан од њих се не одступа од идеје да је то негде близу Сицилије или Италије. Они тиме додају снагу овом ставу, будући да се не слажу око тачног локалитета, ни једно ни друго не доводе у питање, осим да је то било негде у близини Италије или Сицилије. Ако неко треће лице дода да је споменик Партенопи, која је била једна од Сирена, приказан у Напуљу, то нас само још више учвршћује у нашем уверењу, јер иако је треће место привукло нашу пажњу, као што је Напуљ који се налази у заливу који Ератостен назива Кумским, а који формирају Сирене, још смо сигурнији да је положај Сирена био негде близу. Да песник није тражио тачност у свакој ситуацији, то признајемо, али то не треба ни да очекујемо од њега. Ипак, у исто време не смемо поверовати да је своју песму ис-*

певао не истражујући историју „лутања“, нити где и како се оно догодило. (1.2.14) Ератостен сматра вероватним да је Хесиод, чувши за „Одисејева лутања“ која су се догодила у близини Сицилије и Италије, прихватио ово виђење случаја. Он не само да описује места о којима говори Хомер, већ такође Етну, острво Ортигију, близу Сиракузе и Тиренију. Што се тиче Хомера, он уопште није био упознат са овим местима, и даље, није желео да поставља поприште лутања у било ком добро познатом месту. Шта? Да ли су онда Етна и Тиренија биле тако позната места, а Скилајон, Харибда, Киркејон и Сирене, тако непозната? Или је Хесиод толико у праву да никада не пише глупости, већ увек следи добијена мишљења, док Хомер избацује све оно што је најгоре? Не узимајући у обзир наше напомене о карактеру и склоности „Хомерових митова“, велики број писаца такође сведоче о његовим изјавама, уз додатно сведочанство локалне традиције, довољан је доказ да то није измишљотина песника или савремених списатеља, већ запис правих актера и стварних сцена.

(1.2.15) Полибијева претпоставка у вези са појединостима „Одисејевих лутања“ је одлична. Он каже да је Еол подучавао морнаре како да плове мореузом, што је тешко због струја изазваних плинама и осекама, због чега је назван распришивачем ветрова и њиховим краљем. На исти начин и Данај што је указао на изворе воде који су били у Аргу и Атреа који је показао ретроградно кретање Сунца на небесима, од пуких врачаева и гатара, уздигнути су у достојанство самих краљева. А египатски свештеници, Халдејци и мудраци, одликујући се својом мудрошћу, изнад своје околине, задобили су од наших претходника част и власт, тако да се сваком од богова клањамо као утемељивачу неке од корисних уметности. Пошто је тако увео своју тему, он нам не дозвољава да сматрамо извештај о Еолу, па ни остатак „Одисеје“, потпуно митским. Овде има примеса фантастичног, као што их има и у „Тројанском рату“, али што се тиче острва Сицилије, песник је потпуно сагласан са осталим историчарима, који су писали о локалним традицијама Сицилије и Италије. Он у потпуности пориче правичност Ератостенове изреке, да се можемо надати да ћемо „открити где су била „Одисејаве лутања“, када пронађемо кожара који је зашио ветрове у кожној врећи“. И [додаје Полибије] његов опис лова на галеоте (сабљарке) код Скиле.

(1.2.16) Затим наставља (Полибије) да описује начин на који хватају сабљарку у Скилајону..... Из ових чињеница (он каже) можемо закључити да су „Одисејева лутања“ била близу Сицилије, будући да Хомер описује Скилу као умешану у потеру потпуно сличну оној која се води на Скилајону. Што се тиче Харибде, он описује управо оно што се дешава код Месинског мореуза: Сваког дана она се трипут излива, [Од. XII 105], уместо два пута, само грешка, било писара или историчара.

(1.2.17) Обичаји становника Меникса блиско одговарају опису Лотофага. Ако било шта не одговара, то треба приписати промени, или погрешном схватању, или песничкој слободи, коју чине историја, реторика и фикција. Истина је циљ историјског дела, као на пример у „Каталогу бродова“, где нас песник обавештава о посебностима сваког места, да је једно каменито, друго најдаљи град, да обилује голубовима, као и то да је поморско. Живо интересовање

је код реторике, као када нам указује на борбу, фикције, задовољства и запрепаићења. Пука измишљотина не би била ни убедљива ни хомерска, кад знамо да се његова песма генерално сматра научном расправом, без обзира на то шта Ератостен може да каже, када нам поручује да не судимо песме по мерилима интелекта, нити да их ипак не користимо за историју. Онима који се питају како то да Одисеј, иако је трипут путовао на Сицилију, никада није препловио мореуз, ми одговарамо да су, дуго после његовог времена, путници увек марљиво избегавали ту руту.

(1.2.18) Такво је мишљење код Полибија, које је у много чему прилично тачно, али када расправља о путовању иза Океана и улази у сићушне прорачуне односа удаљености према броју дана, у великој је заблуди. Он непрестано наводи речи песника: „Девет дана суровим олујама одатле сам ношен“; али у исто време не обраћа пажњу на овај израз, који је такође и његов: „А сада га носи према мору од речног тока Океана“; а ово: „На острву Огигија, средишту мора, где живи Атласова кћерка“. И следеће у вези са Феачанима: „Удаљени међу валовитим дубинама, ми држимо своје пребивалиште, највише од свих људи, слободни од мешања са страном расом“. Ови одломци се јасно односе на Атлантук, али иако су тако јасно изражени, Полибије је лукаво успео да их превиди. Овде он потпуно греши, иако је сасвим у праву када се ради о „Одисејевом лутању“ по Сицилији и Италији, што јесте чињеница коју сам Хомер утврђује. Иначе, који би то песник или писац могао да убеди Наполитанце који тврде да поседују гроб Партенопе Сирене, или становнике Кума, Дикеархије и Везува, који могу сведочити о Пирифлегетону, мочвари Ахерусије, пророчишту мртвих који је био близу Аорна, Бају и Мизену, Одисејевим сапутницима. Исти је случај са Сиренусом и са Месинским мореузом, или са Скилом и Харибдом, па и са Еолом, што све ствари не треба ни испитивати превише ригорозно, нити презрети као неосноване и неутемељене, подједнако удаљене од истине и историјске основе.

(1.2.19) Чини се да је Ератостен и сам имао нешто попут оваквог виђења случаја, када каже: „Свако би поверовао да је песник намеравао да западне области буду поприте „Одисејевих лутања“, али да је понекад одступио од чињеница због недостатка савршених информација, а понекад и зато што је желео да призорима да сјајнији и чудеснији изглед него што су они заиста изгледали. За сада је то тачно, али његова идеја о објекту који је песник имао у виду док је певао је лажна, стварна предност, а не безначајна, што је био његов циљ. Можемо оправдано да одбацимо његову тврдњу у вези са овим, као и тамо где он каже, да Хомер смешта сцену својих чуда у далеке земље да би лакше лагао. Удаљени локалитети нису му пружили ни приближно толико дивних нарација као Хелада и њене суседне земље, сведочење о Херакловим и Тезејевим мукама, бајкама о Криту, Сицилији и другим острвима, поред оних који су повезани са Китером, Хеликоном, Парнасом, Пелионом и целом Атиком и Пелопонесом. Зато немојмо да оптужујемо песнике за незнање због митова које користе, а будући да, далеко од тога да мит није водећи, они углавном користе стварне догађаје. Хомер то чини у великој мери као испитивач који ће тражити докле су ови антички писци залутали у фикцију, не треба да испитује у којој мери је фикција пренета, већ шта је истина о тим местима и

особама на које су фикције примењене. На пример, да ли су се „Одисејева лутања“ заиста догодила и где.

(1.2.37) Аполодор, који се слаже са Ератостеном, много окривљује Калимаха што је, упркос свом карактеру граматичара, тврдио да су Гауд и Коркира били међу сценама „Одисејевог лутања“, а такво мишљење је потпуно супротно Хомеровој изјави и његовом опису места која се налазе у спољашњем Океану. Ова критика је основана ако претпоставимо да се „лутање“ заправо никада није догодило и да је само резултат Хомерове бујне маште, али ако се јесте догодило, иако у другим областима, Аполодор је требало јасно да каже где су оне и тако исправи Калимахову грешку. Пошто, међутим, након оваквих доказа које смо изнели, не можемо да верујемо да је цео извештај фикција, а пошто ниједно друго вероватније место још није именовано, сматрамо да је граматичар ослобођен кривице.

(7.3.6) Овим критикама Аполодор додаје неке ситне сличне, а онда се зауставља, али већину их је позајмио од Ератостена које су, као што сам раније приметио, погрешне. Јер, иако се Ератостену и Аполодору мора признати да су се каснији писци показали боље упознати са таквим стварима од људи из ранијих времена, ипак је далеко од умерености то што чине, а посебно у случају Хомера, ствар је за што би их, како ми се чини, могао оправдано прекорити и рећи обрнуту изјаву: да где су и сами незналице, тамо песнику замерају незнање. Међутим, оно што остаје да се каже о овој теми налази се у мојим детаљним описима неколико земаља, као и у мом општем опису.

Из ових изабраних Страбонових текстова можемо разабрати да и није био баш такав слепи следбеник Хомера, као што му приписују. Није јер јасно разликује песничке фикције од стварности, што му се мора признати. Углавном се слаже са Полибијем, у вези Сицилије, осим у случајевима Огигије и Схерије, које сам смешта на Атлантук. Понегде се слаже и са својим противницима Ератостеном или Аполодором, али их ипак најчешће критикује. Ипак, ма шта да сам мисли, редовно нас обавештава о мишљењима других, чиме завређује поштовање као истраживач. Тако, тек преко њега, имамо прилике сазнати и о неким радовима других аутора, који су изгубљени. Занимљива је његова констатација да је траг *Одисејевих лутања* наложен у Италији, али и Шпанији. Вероватно Страбон ту не мисли материјалне трагове, већ на локалне легенде о Одисеју, али, *руку на срце*, таквих легенди је било по целом старом свету, а највише на Медитерану. То пре говори о великој распрострањености и популарности Хомера и његових *епова* у античко доба, мада није искључено да је нека од легенди могла бити и повезана са стварним догађајима. Страбон, који сам каже да је Одисеј три пута посетио Сицилију, пише да је било оних који су се питали како то да је једном прошао кроз мореуз. То би се свако ко мало мисли питао јер је према позицији Еоловог острва Одисеј морао три пута проћи кроз мореуз. На то је Страбон дао одговор да су морепловци дуго избегавали да туда плове. То значи да су радије пловили око Сицилије, а он није једини антички аутор који ово тврди. Али ни ово Страбоново објашњење нема смисла јер кад је Одисеј пловио од бога Еола према Итаци његова једра затеже Зефир, што никако не одговара пловидби око Сицилије. Ту би требало најмање три различита ветра. Већ ова чињеница јесте довољна да се може доћи до закључка како се епизода са Еолом можда налази

на погрешном месту у *епу*. Не можемо знати да ли су морнари увек избегавали пловидбу кроз Месински мореуз, као што Страбон каже. Пошто то не можемо знати, једино би могли констатовати да је то могло зависити од позиције луке у коју су се упутили, али и од оне из које је лађа кренула. Не делује вероватно да су се баш у свакој прилици морнари одлучивали на пут дужи око 900 km, а онај кроз мореуз је био свега 3-4. Тако ни то Страбоново објашњење не делује баш убедљиво, а разлози су више него очигледни. Ако су, како кажу, Киклопи на Сицилији око Етне, Еол је јасно на Еолским острвима, Страбон каже и на којем, онда Лестригони опет на јужној страни Етне, а ту негде су и Хелијева говеда, онда би *Одисејева рута* изгледала мало чудно. Кад би све и било тако, онда би Одисеј кроз Јонско море прво дошао до Киклопа, од којих је ишао на Еолска острва, било кроз мореуз или око Сицилије. Од Еола дође до Итаке, па га ветрови вратише назад Еолу, што значи да би прошао три пута кроз мореуз или, као алтернатива, опет око Сицилије. Онда поново, док плови од Еола до Лестригона, који су опет близу Етне, би морао кроз мореуз или око Сицилије. На крају, плови кроз мореуз враћајући се од Кирке, кад, очигледно, није ишао око Сицилије. Тако би Одисеј, ако се поуздамо у Страбона, прешао око 3.500 km пловећи све време око Сицилије да би сваки пут дошао на приближно исто место јер су локације Киклопа, Лестригона и Хелијевих говеда биле само око десетак километара једна од друге. На крају, ако је Одисеј једном већ прошао кроз мореуз, зашто не би и остала четири пута, или зашто би пролазио и један пут? Треба имати у виду да је Одисеј морао бити искусан морнар, уосталом и био је са острва што говори томе у прилог. Дакле, ма колико далеко га однела олуја, знао би приближан правац пловидбе према његовој Итаци. Тако је свака могућност да је пловио укруг око Сицилије сасвим искључена, јер ово што су нам сервирали антички аутори не би *прогутао ни пас с маслом*. Али ако већ не знамо где је Одисеј пловио, није нимало тешко закључити где није. Сигурно да није око Сицилије! Питање је чак да ли је уопште крочио ногом на Сицилију? Не чини се да јесте, али то ћемо покушати да утврдимо у даљем истраживању. Зато сад дајемо један додатак о Сицилији, ради тога да дамо шансу античким ауторима, мада нимало не личи да су били у праву!

Антички писци о Сицилији

Ма шта рекли, не можемо побећи од чињенице да се значајна већина античких аутора, по питању *Одисејевих лутања*, врти око Сицилије. Тачно је и да овакав њихов став није заснован на елементарној логици, док су чињенице које говоре томе у прилог више него мршаве. Али ми ћемо их ипак испоштовати, а то ћемо урадити тако што ћемо уврстити у рад и њихове речи о Сицилији. Како је овај део њима и намењен, то је условило да овај додатак посветимо Сицилији, иако смо близу ставу да Одисеј на њу није ни крочио. Но, ако су, ипак, негде били и у праву, дајмо им шансу!

Име Сицилије имамо већ код Хомера, али под старим именом, Сиканија. Ево и шта тачно пише у *Одисеји*:

(XXIV; 305) *син господара Афеиде Полипемонида, али моје име је Еперитус. Али божанство ме је натерало да лутам из Сиканије, да дођем овамо иако нисам желео, а мој брод стоји тамо, ван земље, далеко од града. Али што се*

тиче Одисеја, ово је већ пета година...

Пошто, врло приближно, знамо кад је *Одисеја* настала, тако знамо и да се ово острво тада већ одавно звало Сицилија. Ипак, назив Сиканија код Хомера је ту потврда да је и старије име било још дуго у употреби. Могуће да га је Хомер преузео из неке старије пелашке епске песме, с којом се упознао на Итаци. То би значило и да би таква песма морала бити бар 300 година старија од Хомера јер Сикели, по којима се Сицилија и зове, негде у ово доба и долазе на острво. Да је Сиканија старо име Сицилије сведочи већ Херодот из Халикарнаса, *отац историје*. Он, у својој *Историји*, управо то и каже:

(7.170) *Јер прича каже да је Минос, дошавши у Сиканију, која се сада зове Сицилија, у потрази за Дедалом, тамо умро насилном смрћу; а после извесног времена Крићани, подстакнути на то од бога, сви осим људи из Полихне и Прајса, дошли су са великим наоружањем на Сиканију и опседали седам година град Камикос.*

Више детаља налазимо код *оца критичке историје*, Тукидида из Халимунта, у његовом познатом делу *Историја Пелопонеског рата*. Он каже о Сицилији:

(6.2) *Првобитно је било уређено на следећи начин, а народи који су га насељавали су ови. Најранији становници о којима се говори у било ком делу земље су Киклопи и Лестригони; али не могу да кажем које су расе били, нити одакле су дошли ни куда су отишли, и морам да препустим својим читаоцима шта су песници рекли о њима и шта би могло бити опште познато о њима. Чини се да су Сикани били следећи досељеници, иако се претварају да су били први од свих и домороци; али чињенице показују да су то били Ибери, које су Лигури протерали са реке Сикан у Иберији. Од њих је острво, раније звано Тринакрија, добило име Сиканија, а до данас насељавају запад Сицилије. Приликом пада Илиона, неки од Тројанаца су побегли од Ахајаца, дошли лађама на Сицилију и настанили се поред Сиканаца под општим именом Елими; њихови градови се зову Ерикс и Егеста. Са њима су се населили неки од Фокићана које је олуја однела из Троје, прво у Либију, а затим одатле на Сицилију. Сикели су преишли на Сицилију из своје прве домовине Италије, једрећи са Опикана, како традиција каже и што се не чини мало вероватним, на сплавовима, посматрајући док ветар не стане у мореузу да би омогућио пролаз; иако су можда допловили и на неки други начин. Чак и данас у Италији још увек постоје Сикели; а земља је добила име Италија по Италу, краљу Сикела, тзв. Ови су отишли са великим господарем на Сицилију, победили Сикане у борби и натерали их да се уклоне на југ и запад острва, које је тако названо Сицилија уместо Сиканија, и након што су преишли наставили да уживају у најбогатијим деловима земље скоро три стотине година пре него што су Хелени дошли на Сицилију; заиста и даље држе центар и север острва. Било је и Феничана који су живели широм Сицилије, који су заузели ртове на морским обалама и суседним острвима ради трговине са Сикелима. Али када су Хелени почели да пристижу у знатнијем броју морским путем, Феничани су напустили већину својих станица и сви заједно су се настанили у Мотију, Солоису и Панорму, близу Елимија, делом зато што су се поверили свом савезу, а такође и јер су ово најближе тачке, за путовање између Картагине и Сицилије.*

После Киклопа и Лестригона су дошли Сикани и то негде из Иберије, само се

не зна кад. Тукидид, дакле, оспорава да су Сикани домороци, већ Киклопима и Лестригонима даје примат. Сикели, по којима се Сицилија касније и прозвала, дошли су око 1.000 старе ере, што би се дало закључити из Тукидидових речи јер су заузимали најбољу земљу скоро 300 година пре доласка Хелена. Како је прва хеленска насеобина на Сицилији настала 734. старе ере, исте године кад су Коринћани колонизовали и острво Крф, то значи да је долазак Сикела негде крајем 11. века старе ере. Прво хеленско насеље било је острво Ортигија, крај Сиракузе, да би већ следеће године била основана Сиракуза, од колониста из града Коринта. Иако Тукидид тврди да су домороци Киклопи и Лестригони, они очито у његово време не постоје, за разлику од Сикана за које зна и у ком делу острва живе. Тукидид не каже одакле му информације о домороцима чија имена налазимо код Хомера, нити да ли је ова имена од њега узео, али ако су ти народи били онакви као што их слика Хомер онда не би дозволили да се ико други ту досели. Тако Тукидидова прича о насељеним Тројанцима и Ахајцима који су дошли после *Тројанског рата* нема нимало основа, односно, ако та и има онда нема она о Киклопима и Лестригонима као о староседеоцима острва. Сикани, ако су ту били у време *Тројанског рата*, би вероватно примили неки мањи број људи који су ту били нешто попут избеглица, али Киклопи никако и Лестригони још мање. Видели смо како се с њима провео Одисеј. Тако да није изгледно да би могли бити на Сицилији, мада се тумачења *Одисејевих лутања*, у антици, углавном врте око Сицилије. Да ли је тако или не, утврдићемо, а сад идемо даље. Тукидид је довољно детаљан да нам више и не треба, али можемо, за сваки случај, размотрити шта ће да каже Диодор са Сицилије, у *Библиотеци*. После овог рођеног Сицилијанца, други аутори нам неће бити потребни, осим оних који кажу нешто што цитирани нису рекли. Ево Диодорових речи:

(4.23.5) *Херакло је прошао са својом стоком кроз унутрашњост острва, а када су му се домородци Сикани супротставили великом снагом, савладао их је у значајној бици и побио многе од њих, међу којима, према неким писцима митова, су били и неки угледни генерали који примају почасте које се до данас додељују херојима, као што су Леукаспис, Педијакрат, Буфон, Глихат, Битеја и Критида.*

(4.24.1) *Након овога, Херакле је, док је пролазио кроз равницу Леонтинија, задивљен лепотом земље, показао је своју наклоност према људима који су му одали почаст, оставивши за собом непролазне споменике свог присуства. И догодило се да се у близини града Агиријума догодила једна необична ствар. Овде је био почастиован равноправно са другим олимписким боговима светковинама и сјајним жртвама, па иако пре тога није прихватао жртве, тада је први пут дао свој пристанак, пошто му је божанство наговестило његову бесмртност. На пример, недалеко од града постојао је пут који је био сав од стена, а ипак је стока остављала трагове у њему као у воштаној материји. Пошто се, тада, исто догодило и у случају Херакла, а његов десети задатак се такође ближио крају, сматрао је да већ учествује у бесмртности у извесној мери и тако је прихватио годишње жртве које су му приносили људи из града.*

(4.30.3) *После овога Јолај је, по повратку у Хеладу, отпловио на Сицилију и провео доста времена на том острву. А у то време неколико од оних који су са*

његовим друштвом обилазили острво остадоше на Сицилији, због лепоте земље, те се, сјединивши са Сиканима, населише на острву, посебно почашићени од домородаца. Јолај је такође уживао велику добродошлицу, а пошто је многим људима доделио добробит, био је почашићен у многим градовима и светим областима, таквим одличјима која се додељују херојима. И једна необична и запањујућа ствар се догодила у вези са овом колонијом на Сардинији. Јер им бог рече у једном пророчишту да сви који се придруже овој колонији и њихови потомци треба да остану заувек слободни људи, а догађаји, у њиховом случају, су били у складу са пророчанством чак и до нашег времена.

(4.79.5) Међутим, Крићани са Сицилије, након Миносове смрти, западали су у фактичке сукобе, пошто нису имали владара. Пошто су њихове бродове спалили Сикани, који су служили под Кокалом, они су напустили сваку наду за повратак у родну земљу. Одлучивши се да остану на Сицилији, део њих је на овом острву основао град којем су дали име Миноа по свом краљу, док су други, лутајући унутрашњошћу острва, заузели место које је било природно утврђено и основали град коме су дали име Енејум по извору који је извирао у граду. А касније, после заузимања Троје, када је Крићанин Мерион дошао на обалу Сицилије, дочекали су, због сродства са њима, Крићане који су се искрцали с њим и дали им грађанство. Користећи као своју базу добро утврђен град и покоривши неке од суседних народа, обезбедили су себи прилично велику територију. И све време су постајали све јачи, они су градили храм Мајкама и указивали овим богињама необичне почасти, украшавајући свој храм многим заветним приносима. Култ ових богиња, како људи кажу, преселили су из свог дома на Криту, јер и Крићани овим богињама указују посебне почасти.

(4.83.3) сва друга светилишта су заиста уживала у бујици славе, али би их често разни догађаји срушили, док је ово једини храм који, основан као што је био на почетку времена, не само да никада није изостао да буде предмет поштовања, али је, напротив, како је време пролазило, наставио да ужива у великом порасту. Јер након што му је Ерик одао почасти које смо описали, Енеја, Афродитин син, када је касније био на путу за Италију и дошао да се усидри на острву, улепшао је светилиште, пошто је оно било његовој мајци, са много заветних приноса. После њега Сикани су одавали почит богињи током многих генерација и непрестано су је украшавали величанственим жртвама и заветним приносима, а после тог времена Картагињани, када су постали господари једног дела Сицилије, никада нису пропустили да одају посебну почит богињи. И најзад, Римљани, када су покорили сву Сицилију, надмашили су све људе који су их претходили у почасти које су јој одавали.

(5.2.1) А пошто смо овој књизи дали наслов „На острвима“, у складу са овим насловом, прво острво о коме ћемо говорити биће Сицилија, пошто је и најбогатије од острва, а заузима прво место у погледу на велико доба митова везаних за њега. Острво се у античко доба звало, по свом облику, Тринакрија, затим Сиканија по Сиканима који су се ту настанили, а на крају је добило име Сицилија по Сикелима који су прешли на њега из Италије. Његов обим је неких четири хиљаде триста шездесет стадија, јер од његове три стране, та која се протеже од Пелора до Лилибајона је хиљаду седам стотина стадија, док је од Лилибајона до Пахина на територији Сиракузе хиљаду и пет стотина, а

преостала страна је хиљаду сто четрдесет стадија.

(5.2.3) Сикели који живе на острву примили су предање од својих предака, при чему се ова прича преносила сукцесивно од најраније генерације, да је острво свето за Деметру и Кору. Иако има извесних песника који препричавају мит да је на венчању Хада (Плутона) и Персефоне (Коре) Зевс дао ово острво невести као свадбени поклон. Да су древни становници Сицилије, Сикани, били староседеоци, наводе најбољи ауторитети међу историчарима, такође да су се богиње које смо поменули прве појавиле на овом острву, које је због плодности земље, било прво да донесе житне плодове. Чињенице о којима сведочи и најпознатији песник када пише: „Али све ово расте за њих непосејано и необрађено, пишеница, јечам и винова лоза која дају вино какво даје фино грозђе, И киша Зевсова даје им раст. Заиста, у равници Леонтини, кажу нам, и у многим другим деловима Сицилије пишеница коју људи називају „дивљом“ расте и дан данас.

(5.2.5) И, уопштено говорећи, пре него што је жито откривено, ако би се поставило питање, каква је то била земља у насељеној земљи где су се плодови, које смо споменули, први пут појавили, част може разумно бити додељена најбогатијој земљи. У складу са оним што смо навели, такође треба приметити да су богиње које су направиле ово откриће оне које добијају највише почасти међу Сикелима.

(5.3.1) Опет, чињеница да се ова отмица догодила на Сицилији је, кажу људи, најочигледнији доказ да су богиње баи ово острво учиниле својим омиљеним уточиштем јер су га неговале више него остала. А силовање Коре, каже мит, догодило се на ливадама на територији Ене. Место се налази у близини града, место запањујуће лепоте због својих љубичица и сваке друге врсте цвећа, достојно богиње. А прича се да, због слатког мириса цвећа које ту расте, дресирани ловачки пси не могу да прате траг, јер им је природно чуло мириса загушено. А ливада коју смо поменули је равна у средини и свуда добро затворена, али на својој периферији се уздиже високо и обрубљена је стрмим литицама са свих страна. И замишљено је да лежи у самом центру острва, због чега га поједини писци називају пупком Сицилије.

(5.3.3) У близини су и свети гајеви, окружени мочварним равнима, али и огромна пећина која садржи провалију која води доле у земљу и отвара се на север, на коју се мит односи. Хад (Плутон), излази са његовом кочијом и уграби Персефону (Кору). И љубичице, кажу нам, али и остало цвеће које даје слатки мирис настављају да цветају, на нечије запрепишћење, током целе године, тако да је цео аспект места од цвећа и ужитка. И Атина и Артемида, каже мит даље, које су направиле исти избор девојаштва као и Кора и које су одгајане заједно са њом, придружиле су се њој у сакупљању цвећа, и све су заједно ткале огртач за свог оца Зевса. И због времена које су провели заједно и њихове блискости, сви су волели ово острво више од свих, и свака од њих је добила свој део територије. Атина је добила свој део у области Химере, где су нимфе, да би задовољиле Атину, изазвале да избију извори топле воде поводом Хераклове посете острву, а староседеоци су јој посветили град и парцелу која се до данас зове по Атини.

(5.3.5) И Артемида је од богова добила острво у Сиракузи које су и пророци и

људи назвали по њој, Ортигија. И на овом острву су нимфе, да би задовољиле Артемиду, изазвале избијање велике фонтане којој је дато име Аретуса. И не само у давна времена ова чесма је садржала велике рибе у великом броју, али и у наше време још увек налазимо ове рибе, које се сматрају светим и људи их не дирају. И у многим приликама, када су их неки људи јели усред ратних патњи, божанство је показало упечатљив знак подвргнувши великим патњама онога ко се усуђивао да их узме за храну. О овим стварима даћемо тачан приказ у вези са одговарајућим временским периодом.

(5.4.1) Као и две богиње које смо споменули, Кора, речено нам је, примила је као свој део, ливаде око Ене, али јој је и на територији Сиракузе посвећена велика фонтана и добила име Кијане или „Азурна фонтана“. Јер мит говори да је у близини Сиракузе Хад (Плутон) извршио отмицу Персефоне и одвео је својим кочијама, и да је, након што је расцепио земљу, сам сишао у Хад, водећи са собом невесту коју је отео. Тако је изазвао да избије фонтана по имену Кијане у близини, којој Сиракужани сваке године посвећују значајан празнични скуп, а људи приносе мање жртве, али када је церемонија у име заједнице, бикови се урањају у базен, а овај начин жртвовања је заповедио Херакле када је обишао целу Сицилију, терајући Герионову стоку.

(5.4.3) Након отмице Персефоне, мит наставља да приповеда да је Деметра (њена мајка), пошто није могла да пронађе своју кћерку, запалила бакље у кратерима планине Етна и посетила многе делове насељеног света, као и мушкарце, који су је примили са највећом наклоношћу, награђујући их даром жита. А пошто су Атињани пружили љубазнију добродошлицу богињи него било који други народ, они су први после Сикела добили плод пшенице, а у замену за овај дар грађани тог града су у скупштини одали почаст богињи изнад свих осталих успостављањем и најзначајнијих жртава и мистерија Елеусине, које су, због своје веома велике древности и светости, постале познате међу свим људима. Од Атињана су многи народи примили део благодатног дара жита, а они су, заузврат, поделивши дар семена са својим суседима, на тај начин учинили да цео насељен свет обилује њиме.

(5.4.5) А становници Сицилије, пошто су због блискости Деметре и Коре са њима први учествовали у житију након његовог открића, установили су свакој од богиња жртве и празнична окупљања, која су названа по њима, и до времена одабраног за њих прихватили дарове који су им били додељени. У случају Коре, на пример, установили су прославу њеног повратка отприлике у време када је утврђено да плодови житарица сазревају, а прослављају ову жртву и празнично окупљање са строгошћу и великом ревношћу, као што би разумно требало очекивати да ти људи покажу захвалност што су изабрани пред целим човечанством за тај највећи могући дар. Али у случају Деметре они су за жртву преферирали то време када се први пут започне сетва житарица и у периоду од десет дана одржавају празнични скуп који носи име ове богиње и највеличанственији је због блиставости њихове припреме за то, док у поштовању истог опонашају древни начин живота.

(5.5.1) Да се отмица Персефоне догодила на начин који смо описали потврђују многи антички историчари и песници. Каркин, песник трагичар, на пример, који је често посећивао Сиракузу и био сведок ревности коју су становници

показивали на жртвовању и празничним окупљањима и за Деметру и за Кору, у својим списима има следеће стихове: „Деметрина кћерка, коју нико не може именовати, тајним сплеткама Плутон (Хад) је, кажу људи, украо, а онда је пао у земаљске дубине, чија је светлост тама. Чезнући за несталом девојком њена мајка је тражила и обилазила све земље редом. А земља Сицилија крај Етних стена била је испуњена потоцима ватре којима нико није могао да приђе, стењући у тузи за девојком, а тада је народ и љубљени Зевс, пропадао без жита. Због тога они сада поштују ове богиње. Али не треба да изоставимо да поменемо веома велико доброчинство које је Деметра доделила човечанству; јер је осим што је била проналазач житарица, научила је и човечанство како да га спрема за храну и увела законе послушности на које су се људи навикли као на правду, што је, кажу нам, разлог зашто је добила епитет Тесмофор или Законодавац.

(5.5.3) Сигурно се не може наћи веће доброчинство од ових њених открића, јер они вечно живе и живе часно. Међутим, што се тиче митова који су актуелни међу Сикелима, бићемо задовољни оним што је речено.

(5.6.1) Морамо сада укратко написати о Сиканима који су били први становници Сицилије, с обзиром на чињеницу да се поједини историчари не слажу око овог народа. Филист, на пример, каже да су отишли из Иберије и населили острво, пошто су добили име које су носили по једној реци у Иберији по имену Сикан, али Тимеј наводи доказе незнања овог историчара и исправно изјављује да су они били староседеоци, а пошто су докази које он нуди о старини овог народа бројни, па мислимо да нема потребе да их препричавамо. Сикани су, дакле, првобитно правили домове у селима, градећи и своја насеља на најјачим брдима због гусара, јер ни они још нису били доведени под јединствену власт краља, већ је у сваком насељу постојао по један човек који је био господар.

(5.6.3) И у почетку су се настанили у сваком делу острва и обезбеђивали храну обрадом земље, али касније, када је Етна изазвала вулканске ерупције на све већем броју места и када се велика бујица лаве излила преко земље, догодило се да је велики део земље био уништен. А пошто је ватра све више година захватала велику површину земље, у страху су напустили источне делове Сицилије и склонили се у западне. И на крају, много генерација касније, људи из Сикелија су прешли из Италије на Сицилију и настанили се у земљама које су Сикани напустили. А пошто су Сикели стално постајали све похлепнији и пустошили земљу која се граничила са њиховом, настајали су чести ратови између њих и Сикана, све док на крају нису склопили договоре и поставили границе својих територија. Што се тиче Сикана, даћемо детаљнији извештај у вези са одговарајућим временским периодом.

(5.6.5) Хеленске колоније биле су последње које су подигнуте на Сицилији, а њихови градови су основани на мору. Сви становници су се помешали једни са другима, а пошто су Хелени дошли на острво у великом броју, староседеоци су научили њихов говор, а затим су, васпитани у хеленском начину живота, на крају изгубили и свој варварски говор, као своје име, сви се зову Сикелотима.

(5.8.1) Еолу су, речено нам је, рођени синови, њих шест, Астиох, Ксут и Андрокле, Феремон, Јокаст и Агатири. Сви су добили велико уважавање због славе свог оца и због сопствених високих достигнућа. Од њиховог броја Јокаст се

чврсто држао Италије и био је краљ обале све до региона око Регија, а Феремон и Андрокле су били господари Сицилије од мореуза до региона око Лилибајона. Од ове земље делове на истоку насељавали су Сикели, а оне на западу Сикани. Ова два народа су се свађала један с другим, али су се својом вољом покорили Еоловим синовима које смо споменули, како због побожности њиховог оца Еола, који је био познат надалеко, тако и због поштења самих синови. Ксут је био краљ над земљом у околини Леонтинија, која је по њему позната као Ксутија, све до данас. Агатирн, поставиши краљ земље која се сада зове Агатирнитис, основао је град који је по њему назван Агатирн, а Астиох је обезбедио власт над Липаром.

(5.8.3) Сви ови људи су следили пример који је њихов отац дао за побожност и за правду, због чега су уживали велико уважавање. Њихови потомци су наследили своје престоле током многих генерација, али су на крају краљеви из Еолове куће свргнути широм Сицилије.

(5.9.1) Након овога, Сикели су дали вођство, у сваком случају, у руке најспособнијег човека, али су се Сикани свађали око господства и ратовали једни против других током дугог временског периода. Али много година касније од ових догађаја, када су острва поново постајала све више оскудна становницима, неки људи са Книда и Родоса, који су били огорчени због грубог поступања којима су били изложени од стране азијских краљева, одлучили су да утемеље колонију. Сходно томе, пошто су за свог вођу изабрали Пентата из Книда, који је водио своје порекло од Хипота, који је био Хераклов потомак, у току Педесете олимпијаде, оне на којој је Епителида из Спарте освојио „стадион“, ови досељеници, затим, из чете Пентатлуса отпловили су на Сицилију у области око Лилибајона, где су затекли становнике Егесте и Селина у рату међу собом.

(12.71.1) У Азији је краљ Ксеркс умро после владавине од једне године, или, како неки бележе, два месеца, а његов брат Согдијан је наследио престо и владао седам месеци. Убио га је Дарије, који је владао деветнаест година. Од историчара, Антиох из Сиракузе закључио је овом годином своју историју Сицилије, која је започела Кокалом, краљем Сикана, а обухватала је девет књига.

(13.114.1) . . . Због тога је Хамилкар, делујући под притиском околности, послао гласника у Сиракузу позивајући побеђене да изгледе несугласице. Дионисије је био срећан да се повинује и они су закључили мир под следећим условима: Картагињанима ће припадати, заједно са њиховим првобитним колонистима, Елими и Сикани; становници Селина, Акрагаса и Химере као и они Геле и Камарине који могу живети у својим градовима, који ће бити неутврђени, али ће плаћати данак Картагињанима. Становници Леонтинија и Месене и Сикелија живеће по законима које су сами направили, а Сиракужане ће бити потчињени Дионисију. Заробљеници и бродови које држе биће враћени онима који су их изгубили.

(16.9.4) Дион је, отпловио из Закинтоса, који се налази поред Кефаленије, са два трговца, ушао је у луку Акрагас по имену Миноа. Ово је давно основао Минос, краљ Крићана, када га је, у потрази за Дедалом, забављао Кокал, краљ Сикана, али у периоду који нас занима овај град је био потчињен Картагињанима, а њен гувернер, по имену Парал, који је био Дионов пријатељ, примио га

је одушевљено.

(16.9.5) Дион, истоваривши од трговца пет хиљада оклопа, предао их је Паралу и замолио га да их превезе на колима у Сиракузу, док их је он сам, повевши са собом хиљаду најамника, повео на Сиракузу. У маршу је убедио народе Акрагаса, Геле и неке од Сикана и Сикела који су живели у унутрашњости, такође народ Камарине, да се придруже ослобађању Сиракужана, а затим је кренуо да збаци тирана.

Овај приказ сицилијанске историје, у режији Диодора са Сицилије, јесте мало подужи али не и предуг. С једне стране, занимало нас је ко су стварно били ти први становници острва, а то смо од Диодора и сазнали. Нема дилеме да су то били Сикани. Диодор, као рођени Сицилијанац, не помиње друге народе као домороце. Нема Тукидидових Киклопа ни Лестригона, мада помиње и област око Леонтинија где и Плиније помиње *Лестригонске равнице*. Нема разлога да сумњамо да је Плиније ово име измислио, па су тако ове равнице добиле име по Лестригонима из *Одисеје*, али очигледно тек после Диодоровог времена, јер би он у противном знао за ово име. Тако да и Лестригоне, за које је могло бити некаквих изгледа да су заиста живели на Сицилији, тешко можемо убројати у Сицилијанце. Причу о Хаду (Плутону) и Персефони (Кори) смо преузели баш од Диодора, иако је то једна од познатијих легенди. Наиме, сматрало се да је Персефона отета док је брала цвеће крај језера близу града Ена, у средишту острва. И Диодор помиње њен свети гај, што је било уобичајено да се подиже боговима, сасвим налик на Хомеров опис код Одисејеве посете Хаду, који и зове *Персефонин гај*. Одисеј је ишао тамо док је био код Кирке, а једно од тих места где су антички аутори смештали Кирку је и Сицилија. Међутим, нико не повезује тај улаз у Хад са овим сицилијанским. Вероватно, зато што је Одисеј тамо допутовао лађом, а град Ена је дубоко у унутрашњости острва. Сицилија је било омиљено острво Персефоне и њене мајке Деметре, а Диодор објашњава и зашто. Треба још приметити да овде и Диодор говори о Еолу као историјској личности, што је карактеристично за све античке историчаре. Диодор је сасвим јасан и недвосмислен, тако да других коментара и не треба. Можемо још мало погледати да ли неки аутор каже још нешто што не знамо за Сикане и довољно ће бити о Сицилији. Даћемо још коју реч о том острву од Страбона, конкретно о хеленској колонизацији Сицилије:

(6.2.4) Сиракузу је основао Архије, који је отпловио из Коринта отприлике у исто време када су Наксос и Мегара колонизовани. Прича се да је Архије отишао у Делфе у исто време када и Мискел, и када су се саветовали са пророчиштем, бог их је упитао да ли су изабрали богатство или здравље? Архије је изабрао богатство, док је Мискел изабрао здравље. Сходно томе, бог је дао првом да оснује Сиракузу, а другоме Кротон. И заиста се догодило да су се Кротоњани настанили у граду који је био изузетно здрав, као што сам испричао, а и да је Сиракуза стекла изузетно богатство да се име Сиракужана проширило по другим земљама у пословици која се примењује на претерано екстравагантне: „десетина Сиракужана не би била довољна за њих“. А када је Архије, настављајући причу, био на свом путовању на Сицилију, оставио је Херсикрата, из расе Хераклида, са делом експедиције да помогне у колонизацији онога што се сада зове Коркира, али се раније звало Схерија. Херсикрат је,

међутим, протерао Либурне, који су држали острво у поседу и колонизовао га новим насељеницима, док се Архије искрцао у Зефирију, где је открио да су неки Дорци који су напустили друштво оснивача Мегаре и који су се враћали кући стигли тамо са Сицилије, преузео их и заједно са њима основао Сиракузу. И град је растао, како због плодности тла, тако и због природног положаја својих лука. Штавише, људи из Сиракузе су се показали да имају дар вођства, тако да су, када су Сиракужанима владали тирани, владали над осталима, а када су се ослободили, ослободили су оне које су варвари тлачили. Што се тиче ових варвара, неки су били староседеоци, док су други дошли са копна. Хелени нису дозволили никоме од њих да се докопа обале, али нису били довољно јаки да их држе подаље од унутрашњости. Заиста, до данас су на острву настали да живе Сикели, Сикани, Моргети и неки други, међу којима је некада било Ибера, за које се, према Ефору, говорило да су први варвари насељеници Сицилије. Моргантијум су, разумно је претпоставити, населили Моргети, некада је био град, којег више нема. Када су Картагињани дошли, нису престали да злостављају и ове људе и Хелене, али су Сиракужани ипак издржали.

Коринћани су исте (734) колонизовали и Сицилију и Коркиру. Страбон каже да су Коркиром владали Либурни које су колонисти протерали са острва. Њих знамо као илирско племе, па је могуће да су то били Алкинојеви Феачани, који је Алкинојев отац Науситој довео из земље Хиперије. У Хиперији су нападани од Киклопа, па су зато побегли. Тако би Хомерови Феачани могли бити какви досељеници из Либурније, а негде поред њих су могли живети неки људи мало виши растом чак и за илирске стандарде. Знамо да су Илири познати по својој висини. Међутим, ово може бити и фантазија, јер као што су Коринћани могли протерати Либурне, исто тако су и Либурни, раније, могли протерати Феачане. Паусаније, у свом *Опису Хеладе*, каже да су Сикани, дошли из Италије, као и Сикели, али помиње и досељене Тројанце, са реке Скамандра, које сам назива Фригијцима. Такође су насељени Феничани и Африканци, обоји из Картагине, док од Хелена помиње Дорце, Јонце, Фокијане и Атичане. Зна и како је статуа Зевса Херкеја, ратни плен још из *Тројанског рата*, завршила на Сицилији. Ево његових речи:

(5.25.6) Сикани, Сикели и Фригијци; прва два су на њу (Сицилију) прешла из Италије, док су Фригијци дошли са реке Скамандра и земље Тројаде. Феничани и Либигијци су дошли на острво у заједничкој експедицији, а досељени су из Картагине. Такве су иностране расе на Сицилији. Хелени који су се тамо населили укључују Дорце и Јонце, са малим делом Фокијана и Атичана.

(8.46.2) Јасно је да Август није био први који је однео освојене заветне дарове и слике богова, већ је само следио старе обичаје. Јер када је Троја заузета и Хелени делили ратни плен, Стенелу, сину Капанејевом, дали су дрвени лик Зевса Херкеја. Много година касније, када су Дорци мигрирали на Сицилију, Антифем, оснивач Геле, након пљачке сиканског града Омфаке, пренео је у Гелу ову статуу коју је направио Дедал.

Паусанија такође помиње Хелене у *Тројанском рату*, мада они нису постојали у то време. Нападаци на Троју били су Ахајци који су пелашко племе, а они можда, помешани са придошлицама, спадају у претке потоњих Хелена. Бар се тако верује на основу сведочења античких писаца, почевши од Херодота.

Солин, у свом Полихистору, каже да су Сикани дошли из Иберије, много пре *Тројанског рата*. Њихово име и потиче од имена њиховог краља који се звао Сикан. Тиме се разликује од Тукидида, који каже да је Сикан било име реке у Иберији са које су дошли. Ево Солинових речи:

(5.7) *Град Лилибеј удостојава лилибејску гробницу Сибиле. Давно пре Тројанског рата, овде је стигао краљ Сикан са великом групом Ибера и назвао место „Сиканија“, по себи. Након тога, Сикул, Нептунов син, назвао је земљу „Сицилија“. Веома много Коринћана, Аргивљана, Илијенаца, Дораца и Крићана је хрлило овде. Међу њима је био и Дедал, вешт занатлија. Сицилија има свој главни град Сиракузу, где је време мирно чак и када је зима, а нема дана без сунца. Додајте овоме да је извор Аретусе у овом граду.*

Према свему што се могло сакупити, први становници Сицилије су ипак били Сикани, нико други. Да ли су на Сицилији од памтивека, или су дошли негде из Иберије или Италије, сасвим је свеједно. Наиме, они су у време *Тројанског рата* били једини становници Сицилије, па су тако једини које је Одисеј могао сусрести ако је икад крочио на Сицилију. Ако имамо у виду да нам Тукидид преноси како су Сикели, по којима је Тринакрија или Сиканија добила име, дошли тек крајем 11. века старе ере, тако да ни име Сицилија није постојало пре тога. Хомеру је позната Сиканија, али њу помиње у XXIV певању *Одисеје*. Како су, још неки антички аутори, сматрали ово певање допеваним, тако није сасвим сигурно да заиста потиче од Хомера. Зато ову чињеницу не морамо ни узимати у обзир, али зато има других које доводе до истог закључка. Неке смо већ изнели, у вези Страбоновог става. То су три позиције које се односе баш на Сицилију: Киклопи, Лестригони и Хелијева говеда, које већина смешта близу вулкана Етне. Али ни то није све што је смештено на Сицилију. Неки аутори ту виде и Кирку, па и Сирене. Сирене чак на два места на Сицилији, око рта Пелор, најближе тачке Калабрији, али и у области Леонтини, где други опет смештају Лестригоне. Иако много тога смештају на Сицилију, слабо да би се могло за то наћи и неког основа. Највише су обећавали Лестригони, који су деловали као стварно племе, али и њих је изгледа лансирао Тукидид на основу описа њихове луке у *Одисеји*. Ова лука је описана сасвим налик на фјорд, као левкасто ушће, не знамо чега јер Хомер не каже. Можда ушће неке речице или само потока, уске са високим обалама. Такво једно место је фјорд Бруколи на Сицилији у античкој области Леонтини. Тукидид или неко од кога је то узео је очито био упознат са овим местом, можда га је и посетио али и са Хомеровим описом у *Одисеји*. Место је толико специфично да сигурно нема много таквих на целом Медитерану. Изгледа да је ово место једино које је у хеленском свету одговарало опису, па се закључак сам наметнуо. Закључак јесте сумњив, али је једини који би могао имати бар некакве основе у географији. Да ли је добар? То ћемо тек да утврдимо, а засад остаје једини озбиљан кандидат за положај Лестригона, од свих које су понудили антички аутори. Толико о Сицилији на коју се односи највише записа античких аутора о *Одисејевим лутањима*.

Закључци из казивања античких писаца о *Одисејевим лутањима*

Поглед на руту *Одисејевих лутања* је од памтивека прилично разноврстан, мада

постоје и делови ове руте у којима су сви древни писци сагласни. Наравно, ако се више писаца с нечим слаже, то ствари не чини ништа тачнијим. Да бисмо се у нешто уверили потребне су чињенице на основу којих је могуће извести неке закључке који су једини могући закључци на одређену тему. Таквих чињеница нема баш много код древних писаца, али ипак их је довољно да у неке њихове ставове можемо поверовати. На основу тога, неке позиције *Одисејевих лутања* можемо прогласити тачним, друге кандидатима за тачност, а треће погрешним. На сву срећу, испоставило се да ипак има довољно тачних, што овај део чини и корисним у настојању да нађемо тачну руту *Одисејевих лутања*. Према досад изнетим аргументима античких писаца, које смо, онако нагрубо, упоредили са Хомеровим наводима у *Одисеји*, показује се да су врло тачно одређене следеће локације: Киконци као прва дестинација где Одисеј пристаје са ескадром, што је област данашње Маронеје у јужном делу Тракије; Еолово острво, конкретно Стромболи или можда Липара који припадају Еолским (Липарским) острвима у Тиренском мору; Скила и Харибда, као Месински мореуз; Схерија, као Крф; и на крају Итака, што је данашња Итака. Следећа група јесу локације које смо назвали кандидатима за тачност, као што су: Сардинија, где је живела Кирка, како тврди Псеудо-Скимно или Паусанија из Дамаска; Филикуди у Еолском архипелагу, за које Страбон и Плиније Старији кажу да је служило за испашу стоке, а то наликује Хомеровој Тринакији, што је закључак аутора ове књиге, док антички аутори то не уочавају; Планкте или Лутајуће стене, које су поред острва Панареа у Еолском архипелагу, што је поново закључак писца књиге и то уз помоћ античких аутора, највише Аполонија са Родоса; У ову групу још би могли уврстити и положај Лестригона у области Леонтинија на Сицилији. То место и даље сматрамо сасвим озбиљним кандидатом, иако смо раније већ изнели и неке супротне закључке, па остаје да то и проверимо. Сматрамо да је кандидат највише због Плинијевих *Лестригонских равница* и фјорда код места Бруколи, који у великој мери одговара Хомеровом опису луке код Лестригона. Остале дестинације које нуде антички аутори, а које смо све наводили у овом делу књиге сматрамо погрешним, а колико смо у праву показаће даљи рад на тему *Одисеје*. Сад још неколико речи о дестинацијама које смо прогласили као тачне од стране античких аутора.

Прво, нимало није спорна земља Киконаца, коју је Одисеј посетио као прву на поласку из Троје. Њихов град Исмар је дефинитивно био близу егејске обале Тракије, а што не можемо бити сигурни на ком је брду тачно био није превише значајно. У ствари мислимо да знамо на којем, али нисмо сигурни да је то баш Исмар. Ради се о брду Светог Георгија близу Маронеје. Ово је нешто што се у антици знало али је то знање после изгубљено. Киконци јесу историјски народ, који је имао традицију епског певања. Изнедрио је и чувеног Орфеја. Позиција земље Киконаца је добро позната и они су једино племе из *Одисејевих лутања* за које сигурно знамо да је постојало и где је тачно живело. Да су малко више познавали ветрове у области где живе Киконци и мало размислили, антички аутори су могли реконструисати, врло приближно, одакле је то Одисеј кренуо. Лако би утврдили да то није могло бити из Мале Азије већ је морало бити из јужне Тракије. Тако би лако дошли до ахајског логора од којег ни Троја није могла бити далеко. Могли су да су мислили али као што видимо нису, ако су

већ имали чиме мислити! Следећи је пролаз Одисеја и његове флоте поред рта Малија и острва Китере, кад их ветар баца источно од Крита. Све се и данас тако зове, па то нико није ни коментарисао тако да ни ми не морамо нити се види потреба. Антички аутори су прилично убедљиви и у случају Еола, који је код Хомера бог ветрова, као и положаја његовог острва. Тај Еол је са високом вероватноћом био историјска личност и краљ острва која се по њему зову све до данас. Он је, по Полибију, подучавао морнаре како да прођу кроз Месински мореуз, а према Страбону је живео на данашњем острву Стромболи. Теоретски је могуће и да је живео на Липару, али Стромболи је нешто вероватнији, макар зато што га именује Страбон као Еолов завичај. Око Еолских острва, слажу се сви антички аутори, без изузетака, који су очито у праву. Још око једног места су сви јединствени, а то је Месински мореуз као Скила и Харибда. Ни ту нема размимоилажења код античких аутора, а тешко да може и бити. Кад се реално погледа, једина места кроз која се обавезно мора пловити и не могу се никако заобићи на целом Медитерану, налазе се на његовом источном делу. Свима су добро познати мореузи Дарданели (Хелеспонт) и Босфор (Трачки Босфор) кроз које је једино могуће проћи између Егејског и Црног мора, али и мореуз Керч (Кимеријски Босфор), који је једини пролаз из Црног у Азовско море. Међутим довољно је само да знамо у ком мору је Еолово острво да дођемо до закључка како су *Одисејева лутања* била у морима западно од Хеладе. Тако сва места са источног дела не могу доћи у обзир. Остаје нам дакле запад где оваквих места као да нема. Односно има, али не одговарају сасвим Хомеровом опису опасне пловидбе. То су Гибралтарска врата на излазу у Атлантук, али овај пролаз је широк 14 km и није опасан за пловидбу. Следеће овакво место јесу Отрантска врата на улазу у Јадранско море али су она ширине око 75 km, па морепловац ни не примети када плови кроз њих. Како није ништа од наведеног, значи да није у питању ниједно место кроз које би се морало проћи. Остају само места на источном Медитерану где постоји некакав мореуз кроз који се обавезно не мора проћи, него се може заобићи али тако да обилазак дуго траје, због чега би морнари ризиковали и пловили кроз мореуз краћим путем. Ни оваких места нема значајан број, свега су два мореуза у питању. Бонифацијев мореуз између Сардиније и Корзике који је широк око 11 km, а избегавање овог мореуза би се svelo на пловидбу око два велика острва Сардиније или Корзике. Ту би, већ у зависности од циља пловидбе могло бити обилажење и до 700 km. Овај мореуз јесте довољно широк али није безопасан за пловидбу, углавном због ветрова и морских струја али и бројних мањих острва. Неке поморске несреће, у модерно доба, које су се десиле у овом мореузу, описали смо у делу о Скили и Харибди. Друго место је Месински мореуз, који сви антички писци сматрају местом које је описао Хомер као Скилу и Харибду, али није само Хомер, већ и Аполоније. Месински пролаз је познат као опасан за пловидбу још од давнина, па су га сви морепловци избегавали кад би ризик био превелики. Овај мореуз је познат по јаким морским струјама које достижу скоро 4 km/h. Основна струја текла би од југа према северу, односно од Јонског ка Тиренском мору али на сваких 6 сати мења смер. Кад се смер струје мења, не мења се одједном већ неко време теку струје у оба смера кроз мореуз. Управо то време јесте најпогодније за настанке вихора у мореузу којих зна бити и повећих. Највећи који настане обично зову

Харибда, по узору на Хомера и његову *Одисеју*. И море, у мореузу, на неким местима као да ври, као кад Харибда избацује воду коју је повукла у дубину. Баш као што је Хомер описује али и Аполоније у свом *ету*. Кад су околности пловидбе мореузом постале боље познате, морнари су чешће туда пловили, а некад би морали чекати целу недељу док се стекну повољни услови за пролаз. Ко то није поштовао био би у озбиљној опасности. Колика је та опасност била говори нам још Хомер, описујући Скилу и Харибду као чудовишта. Али било је и оспоравања да је Месински пролаз место које песници описују као Скилу и Харибду. Има их наравно и данас, а биће их сигурно и у будућности. Један од главних аргумената оспоравања је био тај да са калабријске стране мореуза, где би требало да је Скила, нема пећина. Подсетимо се да Хомер у неку пећину смешта чудовиште Скилу, па су мислили да ако нема пећине онда нема Скиле. Без намере да противречимо оваквом размишљању, можемо само извести да са калабријске стране мореуза те пећине постоје и то више њих. Постоје чак 4 пећине, а скоро су откривене још две, дакле укупно шест. Да ли нека има улаз према западу, као што каже Хомер, писцу ових редова није познато али јесте да неке од њих имају више улаза, па би се морао наћи бар један окренут према западу. Занимљиво је да су овим двома, које су скоро откривене, дали имена Одисејева пећина и Пећина нимфи. Овај низ пећина налази се западно од места Сцила, од којег почиње мореуз, Једна од поменутих пећина је Киклопова, опет названа по *Одисеји*. Следеће место које би могли, мирне савести, прихватити од античких аутора јесте Хомерова Схерија. То је острво Керкира, које зовемо и Крф. Ту су антички аутори сагласни, унаточ Страбоновом гледишту који ово острво смешта на Атлантук. Међутим, Хомеров опис заиста одговара Крфу, а и историчари су прилично убедљиви да је феачки краљ Алкиној заиста могао бити историјска личност. И на крају сама Итака, која јесте исто оно острво које данас знамо под тим именом. И ту су сви сагласни, а и Хомеров опис одговара, осим два стиха која су вероватно накнадно додата. Ово је све од тих елемената који могу бити реални, мада постоји сагласност и са неким другим локацијама *Одисејеве путе*. Такво место је Тринакија где су пасла Хелијева говеда. Име је налик на старо име Сицилије, Тринакрија. Међутим Хелијева говеда су сувише митска категорија која се ни таква не уклапа у Хомеров опис. Наиме, говеда су пасла на острву и имала само пастире. Очигледно је да није било других људи на острву, што никако не може одговарати Сицилији. И ма колико да су били сви антички писци сагласни са Сицилијом, то једноставно никако не одговара реалности. Разлог што су Хелијева говеда постављена на Сицилију, није само њено старо име, већ и то да нема острва после Скиле и Харибде, сем Сицилије, ако не рачунамо неколико стена поред ње саме. Тако да, ако су говеда пасла на острву, није било другог места где би могли пасти. Зашто су и где све антички аутори погрешили, видећемо кад се будемо бавили обрадом *Одисеје*, док овај део посвећујемо старим писцима. Зато нека тако и остане. Антички писци јесу потпуно сагласни и у случају Киклопа, које смештају на Сицилију и скоро па сасвим у случају Лестригона, које такође смештају на ово острво. Ни ту им не можемо дати за право, ма колико били сагласни, што смо раније и разјаснили. Иако смо рекли да Лестригони спадају у кандидате за Сицилију, не надамо се много. И на крају још једно од кандидата за Кирино Ђејско острво јесте била

Сардинија, као што нам саопштава Псеудо-Скимно или Паусанија из Дамаска. Наиме, после Киконаца за које се зна из историје, најлакше би било одредити Киркино острво. Ако не само острво, онда ширу област где се оно налази. То нам је Хомер практично нацртао јер каже да Одисеј на реци убија јелена, док нешто касније Одисеј плови у Хад један дан на југ. Тера га Бореј. Треба наћи острво које има најмање 100 km у правцу од севера ка југу, да има реке и да на њему живе јелени. То су само острва Сардинија и Корзика, јер ниједно друго не задовољава дате услове. Тако без детаљније анализе не можемо знати да ли је Паусаније из Дамаска сасвим у праву, али ако греши, онда не греши много. За Хад јесте погрешно јер га ставља на континент али би за Киркино острво и могао бити у праву. Места која су антички аутори погрешно лоцирали смо сва навели и прокоментарисали где и зашто нису у праву, нема сврхе понављати. Ипак, ма колико да су нам антички писци били од користи, не можемо да им не пребацимо што нико није приметио да се епизода са Еолом, као што је и она са Хелијевом стоком на погрешном месту у *епу*. Ово им замерамо зато што су знали за редакције *Хомерових епова*, као и да су касније мењани и дописивани. Толико смо предвидели од античких аутора о географији *Одисеје*, односно то се све односи на одређивање позиције *Одисејевих лутања*. Даље можемо прећи на *Илијаду*, да видимо ко ту шта има да каже од античких аутора.

Троја и друга географија *Илијаде* – из пера писца старог века

Пре него што започнемо, треба нагласити да се од памтивека сматра да Хомер пева о стварном *Тројанском рату*, а и да се он заиста и одвија на месту које је Хомер и описао. Међутим, ово је само обична хипотеза и ништа друго, која је, узгред, вероватно тачна али никаква потврда о томе не постоји. Упркос томе је ова хипотеза третирана као чињеница још од античких времена, па и данас важи исто мишљење. Али хипотеза је само хипотеза и не чини је ништа битно тачнијом ако више људи у њу поверује. Као да су сметнули с ума да је Хомер само песник и да је могао свој *еп* сместити било где и у њему опевати штогод му драго. Антички писци су редовно мешали митолошке и историјске слојеве својих прича, зато њихов овакав став о Хомеру некога не чуди, али је знатније веће изненађење да се у то верује и данас. *Илијада* је ипак само *еп* и то ће даље и остати док се не потврди другачије. Ово и нека наредна поглавља ћемо зато и посветити искључиво историји и античкој географији. Наиме, како трагамо за *историјском Тројом*, очекивано је да се можемо ослонити само на историјске чињенице. Да не буде забуне шта уопште сматрамо под тим појмом, ради се о чињеницама за које је могуће утврдити да нису изведене из митова и легенди, *кикличких епова*, или *Илијаде*. Премда се претходно изнети став, на изванредан начин, подразумева, није на одмет то још једном и посебно нагласити. Разлог томе је велики број древних историчара који, пишући о Троји или *Тројанском рату*, обилато користе и разне митолошке приче, третирајући их историјским чињеницама. Тако се, у антици, ни не да пронаћи значајнија количина писаног материјала ни о *историјској Троји*, ни о *Тројанском рату*, који би био лишен епске или митолошке основе. Добри познаваоци митова и легенди најчешће ће лако уочити ове митолошке слојеве, али ипак ни број оних који се откривају и није тако мали. У овом делу ћемо се зато и служити само чињеницама за које

можемо бити уверени да имају или би бар могле имати историјску основу, не избегавајући да се ипак понегде послужимо митовима и легендама, али само у оним деловима који би, макар, условно, могли бити засновани на историјским чињеницама. На тај начин нисмо прогласили епику и митологију историјским изворима, него је управо и један од циљева рада њихова провера њих помоћу историје и географије. Рад се дакле не ослања на епику ни на митологију, него управо проверава да ли у њима постоји нешто истинито. Тако ћемо од Хомера узети у разматрање тројанске савезнике, као и њихове земље, просто зато што за већину поуздано знамо да јесу постојали. То у суштини и значи да *Илијаду*, мирне савести, можемо сврстати у историјске изворе, бар по овом питању. Да ли можемо и по неком другом? Е то ћемо тек и да утврдимо у овом раду! Ми, практично, из *Илијаде* узимамо те географске податке за које поуздано знамо да су тачни. Дакле, *Илијаду* можемо узети као поуздан географски извор али само условно и као историјски. Мада, народи које Хомер помиње у *Илијади* јесу постојали, бар већина, што је историчарима добро познато. Одакле ко ту долази приказано је на карти 1 у прилогу, која је и израђена на основу Хомера или тачније, места у Илијади које знамо под називом Каталог бродова. Зато и нећемо посебно описивати ко је одакле дошао јер је то већ много пута причана и испричана прича. Уместо тога, задовољићемо се том картом, а причу ћемо ту усмерити на град Троју, а касније и нека друга места за која знамо да локација не одговара стварности. Односно, чија је локација погрешно протумачена.

У овом делу ћемо се бавити Тројом али и Тројадом. Или боље рећи Тројама, а не Тројом, јер је постојало више места која су у неком временском периоду и носила име Троја или Илион. Било их је толико да их и нема смисла помињати све, па ћемо се зато ограничити искључиво на просторе Медитерана. На овом простору их је било највише, а постоје итекако добри историјски основи да се баш на простору Мале Азије, али и Балкана, простирала некадашња Тројада! Посебно ћемо се још потрудити да растумачимо шта је то Шлиман ископао на Хисарлику, где се верује да се *историјска Троја* и налазила. Овај део је важан и то изузетно, будући да је баш Хисарлик, само под називом Троја, постао део светске културне баштине и као такав уцртан у све мапе под овим именом.

Троје на источном Средоземљу

У античком свету није постојао дословно нико ко би изразио и најмању сумњу да је *Тројански рат* историјска чињеница. Ако је, којим случајем, неко ипак и постојао, о томе не постоји писани траг. Но, иако су стари народи у ово чврсто веровали, не мора значити да се овај рат икад стварно и десио. Бројни антички писци који су писали на ову тему обилато су се служили митологијом или тек *Илијадом*, док је број чињеница које би могле имати некакав историјски основ заиста веома мали. Зато да чујемо напокон и историчаре! Занима нас да ли ту постоје некакве историјске чињенице, које би могле указивати и на постојање Троје, ма где да је била. Све што бисмо пронашли, повећало би могућност да је постојала *историјска Троја* и овај легендарни град, једном за свагда, могао из легенди прећи у стварност. Додуше, чињеница је да се Троја одавно сматрала историјским градом, што важи и за *Тројански рат*. Ипак, све то је на прилично

климавим ногама. Досад нису пронађене и неке валидне чињенице о постојању некакве стварне Троје, односно града за који је вођен *Тројански рат*. А и оних неколико врхова стрела пронађених близу Хисарлика, не морају значити ни да је ту било икаквог рата, а камоли да је ту била и Троја. Неоспорно је и да град Троју досад нисмо пронашли. Можда што смо је тражили на погрешном месту или стварно и није постојала! Наравно, мисли се на ону Троју за коју је и вођен чувени *Тројански рат*, јер знамо да је постојало више Троја, а све су, на неки начин, историјске. Никако не можемо рећи да градови који, у старој ери, носе имена Троја или Илион нису историјски. Напротив, није искључено да је баш и једно од ових места могло бити и она Троја која нас интересује. Управо се и, због овог недостатка историјских чињеница о *Тројанском рату*, неки европски историчари око 1870. године начелно сагласише да се рат ипак треба сместити само у митове и легенде, али је договор пореметио Шлиман који је убрзо после тога и објавио резултате својих ископавања. Његова Троја је ушла у уџбенике и уцртана у све географске карте, а то што за овакав закључак нема, ни близу, довољно материјалних чињеница изгледа мало коме смета. Даље ћемо се ипак уверити да историјске чињенице о Троји постоје. Нема их много, али довољно. Међутим, *Тројански рат* је сасвим друга прича. Ту су чињенице врло оскудне, једва да нешто уопште и постоји, а и то што има више се своди на закључке и то онако *изокола*.

Код свих античких писаца, без изузетка, појам Тројаде, као државе, се односи искључиво на простор Мале Азије и то њеног северозападног дела. Тај део је још од римског времена зван Тројадом и био је део римске провинције Азије. Ова област одговара данашњем полуострву Бига. Нико од античких писаца не каже директно да се Тројада могла простирати и на Тракију. Истини за вољу, постоји једно место код Страбона, где би се из једног превода то можда могло некако закључити, али ипак је само у питању погрешно разумевање текста. У оригиналном тексту Страбон то не каже иако би можда могли и тако разумети. Наравно, утолико боље ако јесте тако мислио али то ипак нигде није егзактно и написао. По овом питању, а имајући у виду Страбоново дело у целини, лако се може утврдити да Страбон нигде не помиње да се Тројада простирала и на Тракију. Могло би се рећи, онако уопштено, да су антички писци говорили о Тројади искључиво на полуострву Бига. Упориште за овакву тврдњу су имали у Хомеровој *Илијади*, у којој се и помињу сви градови на овом полуострву као део Пријамове државе. Но, поред тога се може уочити да извесни, не баш тако малобројни, антички аутори говоре о тој Троји у Малој Азији као историјском месту. Дакле овај податак има, не само епску основу, него и историјску. Морао је сигурно постојати неки ваљан разлог што само овај део историја помиње као Тројаду. Зато да видимо ко све и на којим местима помиње Тројаду, Троју или Илион.

Овде нећемо почети од најстаријег помена Троје, односно од Хомера, а ни од античких писаца, ниједног од њих, него од Стефана Византијског који, у својој *Етници*, наводи највише места под називом Троја или Илион. Ево и шта каже: (I330.18) *Илион, град у Тројади, назван по Илу, Тројанци су га звали и Ате по брду Ате (несреће)*. (Једна од легенди каже да је Илион је подигнут на овом

брду). Други Илион лежи код Пропонтиса (Мраморног мора), поред реке Риндакос. Трећи је у Македонији, основан од Хелена. Четврти у Тесалији. Пети у Тракији, у области Бизи.

(Т638.12) Троја, предео у Азији, раније називан Идаја (по планини Иди), затим Теукрис (Теукрида) (по Теукру, оснивачу државе и првом краљу), па Троја, названа по Троју (Тросу) (оснивачу града). Постоје и други градови који се зову Троја: једно село у Атици сада познато као Демос Ксипете. Такође постоји град који се зове Троја у хаонском пејсажу Кестрије. Ово је такође и град у Египту; чији се грађани називају Троитима (Тројанцима). У Египту постоји и Тројанска (Троитска) река, као и Тројанска (Троикон) планина. Постоји и Троја на јадранској обали Венета, а такође и једна на територији Латина.

(Т640.3) Тројада, област Илиона, која се некад звала још Теукрис, Дарданија и Ксанта.

Из претходних цитата се види да су аутору позната оба главна мита о оснутку града. Овде ћемо дати само кратку рекапитулацију. Први од њих говори да је Троја названа по Троју, оснивачу града, док је име Илион добила по Тројевом сину Илу, оном који је на брду изнад града изградио утврђену акропољу звану Пергамон. Пергамон је по њему назван и Илион. Друга легенда, која Троју не помиње, каже да је Ил основао Илион на брду Ате (несреће), што је био један од назива града. Значи поред ових познатих имена Троја, Илион или Пергамон, Стефан сведочи да је град називан и Ате. За Тројаду каже да је област Илиона, која се некад звала Теукрида (Теукрис), Дарданија и Ксанта. Теукрида је била названа по легендарном Теукру, првом тројанском краљу, а који је своју кћер Батеју удао за Дардана, родоначелника Дарданаца. Име Ксанта је било по реци у близини Троје коју помиње Хомер. Иако овај назив Тројаде и налазимо само код Стефана, вероватно је преузет из неког, данас непознатог, извора који се у великој мери ослања на *Илијаду*. Из његових навода је јасно да се име Тројада (Троас) односи на област или државу, док за Илион нема сумње да се мисли на град. Под називом Троја даје и област и насеље и на томе месту се тек види да мисли на Тројаду као област у Азији за коју наводи још и назив *Идаја*, према планини Иди. Илион на брду Ате би најпре био онај који одговара Хомеровом Илиону, који је јасно негде у Азији, а у области Тројаде, Теукриде, Дарданије, Идаје или Ксанте. Ипак Стефан нигде егзактно ово не каже где је, док је већ за следећи случај знатно одређенији.

Други Илион, који Стефан помиње у Малој Азији, је у области Пропонтиде и реке Риндакос. Ово је река у области античког града Кизика. Тај Кизик (Οικός, Syzicus) је древни град у историјској регији Мизији у Малој Азији, а касније је познат под називом Хелеспонт. Овај град се и налазио на полуострву Капу-Даг (Арктонесус), које је у давна времена (наводно) било острво, али је вештачким путем повезано са копном. Историјски је познат по чувеној поморској бици из *Пелопонеских ратова* 410. године старе ере, а у којој је атинска флота потпуно сатрла спартанску. Ову реку помиње *Житије Преподобног Теофана Сигријана, исповедника*. За Теофана се каже да је путовао овом реком баш у Кизик и да та река одваја Олимпијску и Сигријанску покрајину. У питању је она Олимпијска покрајина у Малој Азији, названа по ондашњој планини Олимпу. Народ је реку потом назвао *Велика*, што може бити интересантан податак. Ову реку на истом

месту помиње и Страбон у својој *Географији* (12.8.10), где о Олимпу каже да: *део између река Есепи и Риндакуса припада Долионима*, а даље исто (12.8.10): *Кизик је острво у Пропонτισу*. Значи да има истине у томе да је ово данашње полуострво вештачког порекла. Исту реку помиње и Стефан, реку у Фригији у области Кизика, као и неки други писци. Ова река се данас назива Simav Çayı. Дакле, не може бити сумње да је овај, други, Илион у Малој Азији.

За трећи Илион, каже да је био у Македонији и да је основан од Хелена, док се четврти налази негде у Тесалији. Где су тачно били и од кад постоје Стефан не каже. За Илион у Македонији могуће је закључити да није могао имати везе са *Тројанским ратом*, будући да је хеленски период наступио неколико стотина година касније. Ако бисмо веровали Хомеру, исто би важило и за тесалски јер су Тесалци у рату били на страни нападача.

Тек за пети Илион, који је у Тракији, зна да је био у области Бизи али не каже кад. Ипак, Бизи наводе многи антички аутори. Тако Страбон у (7.8.47) каже: *Бизи је био краљевска резиденција Аста* (трачког племена које је насељавало области између данашњег Цариграда и Једрена). Хелени изговарају као Визи, име града, због недостатка гласа *Б* у свом језику, као што се и данас зове. Овај Илион у Тракији, као и оба у Малој Азији могу бити кандидати за *историјску Троју*. Ипак, како Асте први помиње тек Тит Ливије (Titus Livius; (-59)-(+17)) и за њих се зна да су живели источно од Одриса којих, као ни Аста, нема нигде на историјској сцени пре 5. века старе ере, мада, не можемо знати и да ли Асти овде живе пре одриског краљевства. Тако није сасвим искључено да су могли и учествовати у *Тројанском рату*, али података о томе нема.

Даље следи Троја, односно поново више њих. Тако се звало једно село у Атици за које Стефан каже да у питању Демос Ксипете. Демос је једна област Атике, а Ксипете је име насеља у овој области. Могуће је да их је било и више широм Хеладе, па су тако свако називали и по области да би се знало на које се мисли. Диоген Лаертије, у свом делу *Животи угледних филозофа* под (3.42) помиње и *Демострата из Ксипете*. Вероватно баш ове Атичке.

Следећа Троја јесте у хаонском пејсажу Кестрије, што упућује на Епир, где су живели Хаони или Хаонци (Χάονες). Према Вергилију су Хаонци и названи по тројанском јунаку Хаону, који је био брат, или можда и побратим, Пријамовог сина Хелена. Кестрија (Κεστρία) је антички град у Хаонији, близу реке Тиамис (Θύαμις), која одваја Хаонију од суседне Теспротије. Ова река се и данас тако зове и налази око 6 km северно од Игуменеце, док се недалеко од ње, на десној обали, налази место Кестрини. А по једној легенди, Кестрин је син Пријамовог сина Хелена и Хекторове удовице Андромаче, за које Вергилије каже да их је Енеја посетио након што су већ подигли малу Троју. Поред града помиње још и реку Ксант, што може бити само данашњи Тиамис.

Кад се већ бавимо овим регионом, свакако је занимљиво да историчар Јован И. Деретић помиње да се град Круја некад звао Троја. На жалост, аутор овог рада се није сетио да га пита где је пронашао овај податак, док је био међу живима. Овај податак није из античких извора, али кад смо већ у Епиру, можемо ту још једну Троју додати. Свеједно, одакле год податак потицао, можемо додати још једну Троју кад се будемо пребројавали!

Следећа Стефанова Троја је град у Египту, где помиње још и *Тројанску реку* и

Тројанску планину. Ову Троју помиње и Милојевић у Одломцима називајући је Страбонова Троја, ево шта он каже (ст.53): На овом је месту била Страбонова Троја, отаџбина Тројанаца, за коју, и Страбон и Виргилије, говораху: да су је особито волели Тројанци.

И стихови: *Procedo et parvam Trojam, simulataque magnis, Pergama et argentem Xanthi cognomine rivum Agnosco.*

Или у слободном преводу: *Настављам и препознајем малу Троју, изгледа као велика, Пергам и сребрнолики поток по имену Ксант.*

Како Милојевић помиње Вергилија и Страбона, очекивало би се да су стихови Вергилијеви. И заиста се могу пронаћи (*Енеида* III, 349-351). Милојевић нас је већ самим називом Страбонова Троја јасно упутио, а истовремено и разјаснио одакле Стефану подаци о тој Троји у Египту. Ево и шта о тој египатској Троји каже Страбон:

(17.1.34) *Рекох на другом месту, да се на видiku пирамида, на другој страни у Арабији, и близу каменолома из којих су изграђене, налази се веома стеновита планина, која се зове Тројанска планина; испод ње су пећине, а близу пећина и река и село звано Троја, древно насеље заробљених Тројанаца који су пратили Менелаја и ту се настанили.*

Овај Страбонов навод је важан, али не само зато што Страбон помиње Троју и Тројанце у Египту, него што сведочи да су и дошли у Египат као Менелајеви заробљеници. За Страбона је познато да је пропутовао Египат, што значи да је све што је описао лично и посетио. То што помиње Арабију, значи да се ради о десној обали Нила. Још у Страбоново време Нил је био граница између Либије и Арабије. Десна обала је сматрана Арабијом, док је од леве почињала Либија. Интересантно је и то што Страбон помиње реку које данас и нема, само је суво корито. Он овим сведочи и о клими његовог времена. Откуд Менелај у Египту, то ћемо разјаснити у следећим поглављима, а сад да наставимо са Тројама.

Четврта и пета Стефанова Троја су јасно на Апенинима, иако је, рубом, земља Венета обухватала и северозападни део Хелма. За ову Троју у земљи Венета не знамо где се зачно налазила, осим да је била негде на обали. Писцу ове књиге је Слободан Јарчевић испричао једну легенду, коју је чуо негде у Далмацији, по којој је Трст био Троја. Трст јесте на рубу земље Венета и то би се могло и поклопити са овом Стефановом Тројом или у супротном имамо још једну на броју. Ова Троја у земљи Венета јесте интересантна и може имати неке везе са *Тројанским ратом*. Баш та веза указује да је рата ипак било. Један од највећих римских историчара Тит Ливије у делу *Од оснивања Града (Ab Urbe Condita)*, познатијем као *Римска историја* каже:

(1.1.1) *За почетак, генерално се признаје да су након заузимања Троје, док су остали Тројанци масакрирани, против двојице од њих, Енеје и Антенора, Ахејци су одбили да користе право на одмазду, делимично због старог гостопримства, а делом и зато што су ови људи одувек били за склапање мира и предају Хелене. Њихова потоња срећа била је различита. Антенор је упловио у најудаљенији део Јадрана, у пратњи бројних Енета који су после преврата протерани из Пафлагоније, након што су изгубили свог краља Пилемена под Тројом, тражили су место за насељавање и вођу.*

(1.1.3) *Заједничке снаге Енета и Тројанаца победиле су Еуганеје, који су живе-*

ли између Јадранског мора и Алпа и заузели њихову земљу. Место где су се искрцали звало се Троја, а име је проширено и на околни округ; цео народ се звао Венети. Сличне недаће довеле су до тога да Енеја постане луталица, али судбина му је спремила другачији усуд. Прво је посетио Македонију, а затим и Сицилију у потрази за насељем; са Сицилије је узео курс ка лаурентинској земљи. И овде се може наћи име Троје, ту су се Тројанци искрцали, а како им, после скоро бесконачних лутања, није остало ништа осим оружја и бродова, почели су да пљачкају околину. Домороци, који су заузимали земљу, са својим краљем Латином на челу, журно су се окупили из града и сеоских области да силом оружја одбију продоре странаца. О овоме постоје два предања. Према једном, Латин је поражен у бици, склопио је мир са Енејом, а потом и савез на основу породичних веза. (Вероватно неки брак?)

Из килчких епова сазнајемо да су Одисеј и Менелај пре рата долазили у Троју тражећи да се благо које је Парис опљачкао врати, заједно са Хеленом. Овај су предлог Тројанци одбили, а Менелаја су чак и исмејали. Антенор и Енеја били су за враћање Хелене и блага, а по једној верзији су Одисеј и Менелај чак били гости у Антеноровом дому. На то Тит Ливије мисли кад помиње да су Енеју и Антенора Ахајци пустили. Антенор је отпловио до најудаљенијег дела Јадрана, дакле све до крајњег севера. Пилемен је личност из *Илијаде*, стихови (2.851-2.852), којег Хомер помиње као пафлагонског краља и енетског вођу. Он гине под Тројом, па је очигледно да се овде Ливије ослања на Хомера. Међутим, то није случај код преврата у Пафлагонији, то Ливије узима из неког непознатог извора. Ради информације, Пафлагонија је античка земља у Малој Азији, која се налазила у приобаљу Црног мора, чија је локација тачно утврђена. Налазила се приближно на најсевернијем делу јужне црноморске обале. Кад су ту Енети и Тројанци победили домороце Еугенеје који су живели негде између Јадрана и Алпа и заузели њихову земљу, Ливије каже да се и место искрцавања звало Троја које се проширило на цео округ. Јасно да су име Троја и донели освајачи. Цео народ се каже звао Венети. Тако смо, од Ливија, добили неко објашњење одакле потиче назив за ову Троју у земљи Венета, као и где се она приближно могла налазити. Дао нам је и објашњење о називу и пореклу Венета. Очито да је реч о оном истом граду који помиње и Стефан у земљи Венета. Можемо је и назвати *Антенорова Троја*, јер Ливије у даљем тексту каже да је постојала још једна на Апенинима, коју, овај пут, повезује са Енејом.

За Енеју каже да се упутио прво у Македонију, што значи да је и поборник оне претпоставке да је тамо био основан град са његовим именом. Мада то на овом месту не помиње, то је једна по прилици стара легенда, која је толико позната да не можемо ни замислити да је Ливије није знао. Значи само да ју је сматрао легендом и ништа више. И у наредној књизи, где се додатно бавимо *Илијадом*, презентовано је да се радило о граду Енеосу, који налазимо још под неколико сличних назива на месту данашње Неа Миханионе, близу Солуна, а не о граду Енезу (Еносу) на ушћу Марице. Чињеницама је поткрепљена теза да овај град, под истим именом, није могао основати Енеја. Град је морао постојати и пре њега, ако је то град који помиње Хомер. Ливије ипак однекуд и зна да је Енеја прво отишао у Македонију, а не у Тракију као што то тврди песник Вергилије у *Енеиди*. Ни овога нема у митологији нити у килчким еповима, па је тако ту

поново у питању некакав, нама непознат, извор. Можда и историјски, то не би могли знати?

Даље Ливије води Енеју на Сицилију, што наводе и други аутори, на којој већ заиста постоје насеља за која кажу да их је основао Енеја. Чак постоји и река Скамандар, која се помиње још од времена *пунских ратова*. Овај некадашњи Скамандар, се данас зове Гагера (Gaggera), која се улива у Тиренско море код места Кастеламаре дел голфо. Постоји чак и бања на њеној левој обали, као и две реке које се спајају. Река доста меандрира, а и терен је са доста брда околу. Све заиста подсећа на описе из *Илијаде*. Ове чињенице нас наводе на помисао да можда ипак није све сасвим измишљено, или само говори о популарности *Илијаде*. Наравно да ни обе ове могућности истовремено нису искључене, мада тешко да ћемо то икад сигурно и утврдити!

Можемо на тренутак напустити Енејина лутања, како бисмо и проверили да ли постоји још тројанских хидронима, изван Мале Азије, а у античкој литератури. Наравно, постоји али их нема много. Свега још два, тако да нећемо бити много опширни ако оба наведемо. Плутарх, у свом делу *Хеленска питања*, пита:

(41) *Откуд у Беотији река код Елеона која се зове Скамандар? Решење: Дејмах, Елеонов син и Хераклов интимни пријатељ, учествовао је у опсади Троје. Али рат се показао дугим (као што се чини), па је узео Глауку, Скамандрову кћерку која се заљубила у њега и убрзо потом затруднела. У борби против Тројанаца, погинуо је. Глаука је онда, у страху од кажњавања, побегла код Херакла и упознала га са својом наклоношћу према Дејмаху и блискошћу коју је имала с њим. Херакле, обоје из сажаљења према жени, али и од радости што је остало потомство од доброг човека и његовог блиског пријатеља, повео је Глауку на брод; а када је родила сина, довео је у Беотију и предао њу и њено дете на бригу Елеону. Син је добио име Скамандар и постао владар у тој земљи. Реку Инах је назвао својим именом Скамандар, а следећу реку по својој мајци Глауки; али фонтану је назвао Акидуса по имену своје жене, са којом је имао три ћерке, које обожавају до данас, називајући их девицама.*

Плутарх нам је дао митолошко објашњење, одакле Скамандар у Беотији, где не постоји ништа спорно. Занимљиво је само зато што постоји веза са *тројанским Скамандром*, речним богом, који, по легенди, има сина Теукра, првог краља те државе коју зовемо Тројада, уз две кћерке. Плутарх му је овде придодао трећу, за коју се није знало и која постоји само код њега. Постојање те реке у Беотији можемо сматрати и поузданом информацијом, јер Плутарха родна Херонеја је у Беотији. Наравно, не мора значити да је податак о поменутом Скамандру на Сицилији непоуздан, само у овај Плутархов можемо имати више поверења.

Други и последњи тројански хидроним, а изван Тројаде, који помињу антички писци је Ксант у Ликији. Река која се звала Арна, по Стефану Византијском, и Сирбес по Страбону, као и Србица према Милошу Милојевићу или Светиславу Билбији. Као реку у Ликији је помиње и Хомер, што значи да њен назив не би могао имати везе ни са једном легендом у вези Троје. Зато није интересантна, а нешто детаљније објашњење њеног имена дато је у делу где се бавимо рекама. У претходној књизи смо изложили шта о томе каже Милан Будимир, који се ту позива и на Пјера Шантрена, иако је писац ове књиге извео закључке који су сасвим различити од Будимирових и Шантренових. Али то у следећој књизи.

Зато се сад можемо поново вратити на *Енејино путовање*.

Енеја затим напушта Сицилију упутивши се ка лаурентинској земљи, у широј околини града Рима. Постојао је град Лаурентум, који је био на морској обали, југоисточно од Остије према Анцију. Град се налазио нешто ближе Остији, на можда 15-20 km од ње. На месту где су се искрцали основали су Троју, која би сасвим одговарала Стефановој Троји на територији Латина. Овде је Ливије дао и објашење откуд име Латини јер помиње лаурентинског краља Латина. Према већ устаљеној пракси код старих народа, узимано је име првог значајног краља за име племена. Вероватно је тако било и у овом случају!

Данас постоји једна апенинска Троја на простору античког племена Дауна, код Фође у Апулији, али је нико од античких писаца не помиње. Тек да знамо и за њу кад се већ бавимо овим питањем!

Венете, до којих нас доводи Стефан, као и Пилемена, помињу и други писци али, уз сво уважавање, Ливије је и далеко детаљнији по тројанским питањима. Ипак, да бисмо испоштовали и остале, додаћемо још Страбонову претпоставку зашто их у његово време нема у Пафлагонији. Ево шта он каже:

(12.3.8) *А други кажу да је племе звано Енети, које се граничило са Кападокијцима, извршило експедицију са Кимеријцима, а затим је било протерано на Јадранско море, али оно око чега постоји општа сагласност је да су Енети, којима је припадао Пилемен, били најзначајније племе Пафлагонаца и да су, осим тога, ови извршили поход с њим, у великом броју, али су, изгубивши свог вођу, након заузимања Троје прешли у Тракију и у својим лутањима отишли у Енетску земљу, која се сада тако зове. Према неким писцима, Антенор и његова деца су учествовали у овој експедицији и настанили се на обалама Јадрана, као што сам раније споменуо у свом извештају о Италији. Стога је разумно претпоставити да су управо зато Енети нестали у Пафлагонији.*

Као што смо се могли уверити број Троја није тако мали, иако се ограничисмо само на простор Медитерана, чак не ни целог. Ипак, ни то није све, далеко од тога. Постоји још неколико и све су у Малој Азији. На послетку, ову Троју или Илион највећи број античких писаца помиње управо на овом простору. Нико у антици, ко је помињао Троју у Малој Азији, није изразио ни најмању сумњу да је баш ту био и *Тројански рат*. Ипак, мора се признати да има и оних који нису били баш уверени да је *права Троја* била баш на месту где се у њихово време и налазила. Неки су је очигледно и посетили.

Пре него што пређемо на истраживања Хисарлика, да ту поменемо још и једну карту од Абрахама Ортелијуса (1527–1598), фламанског картографа, географа и математичара. Ортелијус нам је, пре свега, познат по првом модерном атласу *Приказ света (Theatrum Orbis Terrarum)*, штампаног 1570. у Антверпену. Део, дат на карти 7, потиче из једног од наредних издања атласа, који је штампан у Антверпену 1595. Назив те карте је: *Graeciae Universae Secundum Hodiernum Situm Neoterica Descripto*. Као што видимо карта потиче из новог века али има основа да поверујемо да је рађена на основу података од античких писаца, па се зато и налази у овом делу који је посвећен старом веку. На карти је аутор приказао три Троје у Малој Азији. Једна од њих је, приближно, на географској ширини острва Тенеда, нешто дубље у копненом делу Тројаде, док друге две аутор наводи под називима *Троја стара* и *Троја нова (Troia Vechia, Troianova)*.

Обе Троје су на морској обали недалеко од ушћа реке Сарабат. Наведена *Троја стара* је на левој, а *Троја нова* на десној обали ове реке. Реку Сарабат знамо и као антички Хермус, данашњег имена Гедиз. Није познато где је аутор исте карте пронашао податке на основу којих је учртао у карту ова насеља, иако је и мало вероватно да карта није рађена на основу чињеница.

Кад већ помињемо Троје за којих нема историјског утемељења него само стоје усмена казивања, Јован И. Деретић је испричао писцу ове књиге како му један Смедеревац рече да постоји усмено предање да се и Београд некад звао Троја. Слично томе, тако је и писац ових редова, приликом читања бројних радова и студија, наишао на помен некакве Троје у области града Милета. Ко ју је и кад подигао нигде не пише, као ни то од ког античког аутора потиче информација. Таквих случајева сигурно има још, као и усмених предања, али овде се можемо само ослонити на податке из историјских извора. Зато ћемо се већ, у следећем поглављу, посветити томе да утврдимо чега све има у историјским изворима о Троји, или Тројама, на полуострву Бига у Малој Азији. Ово полуострво се, по античким писцима, у великој мери поклапа и са историјском Тројадом.

Од онолико Стефанових Троја, вероватно се она на брду Ате односи на Троју на полуострву Бига, односно у Тројади, иако он то нигде децидирано не каже. Готово је сигурно и да се бројни наводи античких аутора о Троји, негде у овом региону, односе на једно те исто место. Зато ћемо следеће поглавље посветити посетама царева и војсковођа Троји на полуострву Бига, што је вероватно она Троја на Хисарлику, коју је ископао Шлиман.

Цареви и војсковође у посети малоазијској Троји

Прво ћемо се посветити једном наводу, најстаријем, у којем се третира питање локације овог легендарног града. Овај навод спада у највише цитиране, зато се и сматра једном од најважнијих потврда о локацији Троје у Малој Азији или, нешто прецизније, на данашњем полуострву Бига. Ради се, о коме другом него, о Херодоту, *оцу историје*, који у својој *Историји* пише следеће:

(7.42) *Тако је војска наставила свој марш од Лидије до реке Каика и земље Мизије, а затим кренувши од Каика, прошавши планину Кану са леве стране, ишла је кроз област Атарнеја до града Карене. Одатле прође кроз равницу Тебе, пролазећи поред градова Адрамита и пелашког града Антандроса. Прошавши гору Иду с леве стране, дође до земље Илиона. И већ прве ноћи, на пре-ноћништу близу планине Иде, спусти се страшно невреме. Севале су муње и пуцали громови, од којих, на том месту, настрада веома велики број људи.*

(7.43) *Затим, када је војска дошла до реке Скамандар која је од свих река, до којих је дошла, пошто су пошли из Сарда и кренули у марш, била прва у којој није било довољно воде да се напију људи и напоји стока. Када је, кажем, Ксеркс дошао до ове реке, попео се горе на Пријамов Пергамон, желећи да га види. Пошто је све видео и о свему се распитао, жртвовао је хиљаду говеда Атине Илионској, а маги су понудили жртве леванице у славу херојима. После тога, обузе током ноћи велика страва војску. Затим у свитање наставише даље, остављајући се са леве стране градове Ретиј, Офриниј и Дарданију, од којих се овај последњи граничи са Абидом, а са десне стране оставише Теук-*

ријске Гергићане.

Треба нагласити да Херодот помињући леву и десну страну, мисли на западну и источну. Дакле војска која је прошла планине Кану и Иду с леве стране ишла је морском обалом, западно од ових планина, што је било и очекивано.

Овде је описан Ксерксов пут од Сарда у Лидији све до Абида на Хелеспонту, који се дешава негде у пролеће 480. старе ере. Ради се, наравно, о Ксерковом ратном походу на хеленске полисе. У питању је, свакако, Ксеркс I, цар Персије (486-465), из династије Ахеменида. Био је наследник Дарија Великог и Атосе, кћерке Кира Великог. Све до Ксеркса, владари ахеменидске династије познати су по изузетној верској толеранцији према свеколиким културама и религијама царства. Ксеркс, припадник зороастризма, није се држао те добре праксе својих претходника због чега је и ослабио царство. Избило је неколико побуна, а није искључено да је управо то допринело разлозима због којих је касније убијен у неким дворским сплеткама. За правилно разумевање тих Херодотових навода, важно је управо то Ксерково исповедање зороастризма, а и његова недовољна верска толеранција, у чему се није угледао на своје претходнике. Зороастризам је и изведен из хеленске варијанте имена Заратустре, које је гласило Зороастер. Модерна оријенталистичка филологија је то име реконструисала као Заратушт, тако да је и облик Заратустра знатно ближи изворном него хеленско Зороастер. Сматра се да је живео, приближно, око 1.200. године старе ере, највероватније на североистоку Ирана. Његови следбеници се и називају *заратустранци*. Ова се религија назива још и *маздаизам*, по богу *Ахура Мазди*, што на персијском језику значи *мудри господар*. На староперсијском су га звали и *Ормус*, што се одржало до данас у имену Ормушког мореуза који спаја Персијски и Омански залив. Заратустранска света књига је *Авеста*, која се и приписује Заратустри. Ова религија се сматра првом светском монотеистичком религијом и свакако је у већој или мањој мери утицала и на све остале, које су касније формиране. У одређеним формама постоји још и данас. *Ахура Мазда* је невидљиви бог, па тако *маздаизам* сасвим наликује највећем броју монотеистичких религија. Све основне одлике зороастризма су борба против многобоштва па и борба против жртвовања, што коначно разјашњава колико је могуће веровати у Херодотове наводе. Упрошћено речено, Херодот сведочи да је један припадник религије зороастризма поднео крвну жртву туђем богу, богу политеистичког пантеона, Атини Илионској. Не било који припадник ове религије него је у питању сам цар, који баш и није био познат по религијској толеранцији, напротив. Јасно је да нам Херодот, иначе поштен историчар, преноси нечију измишљотину и то некога ко није познавао друге културе ни туђе обичаје. Зато да видимо *из чије кухиње* ово потиче.

Неки за Херодота кажу да је верно описао и део персијске историје, зато што је потицао из Персије и, као такав, знао и персијски језик, а биле су му доступне и персијске архиве. Истина је да је његов родни Халикарнас припадао Персији, али остало никако не стоји. Зна се да је Херодотов отац био Карац, а мајка му је, верује се, била од хеленских колониста. Херодот је, још у раној младости, протеран на Самос због побуне. После смрти тиранина, који га је протерао, он се вратио у Халикарнас, одакле је убрзо отишао у Атину. Очито је да Херодот не зна ништа о Ксерковом походу из Халикарнаса, што је и очекивано, јер је

тада имао свега четири године. Тешко да се срео са неким од учесника похода у Халикарнасу јер све указује да се тек у Атини мало боље упознао и са овим ратовима Хелена и Персијанаца. О томе сведочи и тај хеленистички поглед на персијску религију, који извире из претходних цитата. Позната је она хеленска подела народа на Хелене и варваре, што само сведочи о хеленском интересу за друге народе. Нити су шта знали нити их је то занимало. Они су знали да су се зороастријански свештеници звали маги, што видимо код Херодота, али очито нису имали ни представе о основним начелима зороастризма. Тако бога *Ахура Мазду* зову *персијски Зевс*, што нам све говори. Зато се не треба чудити што су Ксерксу приписали обред из своје религије, жртвовање говеда. Овај обред су и Хелени, вероватно, наследили управо од староседелаца Пелазга, као много шта друго. Постојао је и код Трачана, а поменут је и у *Хомеровим еповима*. Већа од крвних жртава била је *стоволовка* или *хекатомба*, а највећа је *хиљадуоловка* или *килотомба*. У зороастризму није било баш никакве жртве, а камоли крвне. Чак ни помињање жртви леваница никако не стоји, јер је и то карактеристично само за Хелене, односно поново један обичај од Пелазга јер га Хомер помиње у *Илијади*. Истина, у Ксерксовој војсци јесте било и војника хеленског, па чак и трачког порекла. Они заиста јесу имали религију која је садржавала и крвну жртву. Међутим, *килотомба* је била толико велика да није било могуће и да је принесе нико осим самог цара, како је Херодот и рекао. Напросто није ни било никога ко је био толико богат осим самог цара. Како смо за цара већ утврдили да никако није могао у томе учествовати, тим пре то важи за његове поданике. Колико су Хелени знали о зороастризму назиремо и на другом месту, опет, код Херодота, кад описује прелаз Ксерксове војске преко реке Струме, коју и данас Хелени зову Стримон. Ево шта ту каже:

(7.113) *Пролазећи тако поред Пеона, Добера и Пеопла, који живе иза Пангеја према Бореју (северном ветру), он је ишао према вечерњи (према западу), док најзад није дошао до реке Стримон (Струма) и града Ејона, где је владао и био још у животу, Бог(ес), исти онај о коме сам малопре говорио. Ова земља, око планине Пангеја, зове се Филис (Филида), а простира се према вечерњи (према западу) до реке Ангите, која се улива у Стримон, а даље (ка југу) све до самог Стримона; коме су маги, за добра знамења, принели жртву убијајући ту беле коње.*

(7.114) *Учинивши ово и још многе друге враџбине, на „Девет путева“ у земљи Едонаца, они су прешли преко мостова које су на Стримону затекли. Сазнавши да се ово место зове „Девет путева“, они су тамо живе сахранили толики број дечака и девојака, деце староседелаца тог места. Сахрањивање живих људи је персијски обичај, а обавештен сам да је и Аместрис, Ксеркова жена, када је остарила, захвалила се за свој живот богу подземног света, тако што је два пута сахранила по седморо деце познатих Персијанаца.*

Овде се поново говори о жртвовању и то овај пут о жртвовању људи, на шта се згражава и Херодот који је и сам припадао религији која је практиковала крвне жртве, а жртвовањем белих коња се алудира на беле коње трачког краља Реса, које краду Одисеј и Диомед, у делу *Илијаде* који се зове *Долонија*. О овоме ће бити више детаља у наредној књизи. Тешко је поверовати да су персијски маги уопште знали за *Илијаду*, а још мање да су чули за мит у краљу Ресу. Тако није

ни Ксерксова жена могла жртвовати дечаке некаквом богу подземног света јер је и она морала бити исте религије као Ксеркс, па није ни имала никаквог бога подземног света већ једно *Ахура Мазду*. Наравно, никад и не би принели крвну жртву, па још и непостојећем богу. Тако да целу ову причу можемо и сматрати само још једном хеленском ујдурмом. Прича је корисна само зато што се из ње види да Хелени нису имали појма о религији Персијанаца, а најчудније и јесте што није ни Херодот који потиче из Халикарнаса, у тадашњој Персији. Поред свега изнетог, Херодот још помиње Иду, Скамандар и Илион. Али без обзира на све изнете примедбе у вези Ксерксове посете Илиону, морамо и то узети у обзир. Можда је персијски цар стварно и посетио некакав Илион на свом путу од Сарда до Абида, а Хелени су после измислили ту *килотомбу* што је и било складу са њиховом религијом. Узећемо Херодота у обзир је су његова изнета сведочења ипак најстарији помен појмова из *Илијаде* у овом делу Мале Азије, који су очигледно били познати и у време кад је живео Херодот. Поготово што ово није једино место код Херодота где се нешто од слично спомиње. У једном делу он каже за Писистратове синове:

(5.65) *Након тога су отишли из земље у Сигеион на Скамандру...*

Сигеон је антички град на полуострву Бига, близу истоименог рта, недалеко од ушћа реке за коју неки мисле да је била *Хомеров Скамандар*.

Иако смо већ навели доста добрих разлога због којих можемо посумњати у ове Херодотове наводе о Ксерксовој посети Троји, то нипошто није једина посета неког војсковође. Троју је такође посетио спартански адмирал Миндар (?-410) пре поморске *Битке код Абида*, а 69 година после Ксеркса. *Битка код Абида* је била једна од важнијих поморских битака у *Пелопонеским ратовима*, коју су и добили Атињани. О Миндаровој посети Троји сведочи и историчар Ксенофонт (Ξενοφών, 430-354), који у свом делу *Хеленика* (Ελληνικά), у 7 књига, даје целу хеленску историју, али од оног периода где је Тукидид завршио. Дакле, од 411. старе ере и *Битке код Абида*, све до *Битке код Мантинеје* 362. Он овде каже:

(1.1.4) *Сада је Миндар угледао битку док је приносио жртву Атини у Илиону, те је пожуривши према мору покренуо своје триреме и кренуо да покупи лађе под Доријем.*

Ксенофонт још помиње град Антандрос али и планину Иду у Малој Азији:

(1.1.25) *Штавише, окупивши генерале и капетане бродова из разних земаља, наредио им је да изграде триреме у Антандросу како би били једнаки по броју и надокнадили раније губитке, дајући им новац за ту сврху и рекавши им да узму дрво са планине Иде.*

За разлику од Херодотовог навода за Ксеркса, ова Ксенофонтова тврдња, да је Миндар приносио жртву Атини Илионској је вероватно тачна. Ако ништа бар је могућа, јер је Миндар био Спартанац. Код њих је крвна жртва постојала, а и веровали су у богињу Атину. Сасвим је могуће да Миндар хоће умилостивити богињу како би му помогла у предостојећој бици, али знајући да је изгубио ову битку, она му се изгледа није смиловала, остала је верна Атини, граду који има њено име. Антандрос који помиње Ксенофонт је град на југу полуострва Бига, а налазио се на обали насупрот острва Лесб(ос), док је Ида данашња планина Каздеги недалеко од Антандроса. Тако да знамо и шта је то Ксенофонт описао.

Вероватно је најпознатији посетилац Троје био цар Александар III Македонски (Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας или Μέγας Ἀλέξανδρος; 356-323), познат као Александар Велики из династије Аргијада. Он већ на самом почетку свог ратног похода на Персију посећује Троју, о чему сведочи више античких писаца.

Ево шта о томе каже Страбон из Амасеје:

(13.1.26) Речено је да је град садашњих Илионаца једно време био само село, у коме је било мало и јефтино светиште Атине, али да када је Александар отишао тамо после своје победе на реци Гранику, украсио је светилиште заветним понудама, дао је селу титулу града и наредио надлежнима да га побољшају зградама, а затим га прогласио слободним градом и ослободио од намета; а касније, после протеривања Персијанаца, послао је љубазно писмо у то место, обећавајући житељима да ће од њега направити велики град, да ће им саградити величанствено светилиште и прогласити свете игре. Али после његове смрти, Лисимах је посветио посебну пажњу граду, где је саградио храм и опасао град зидом од око четрдесет стадија. Обнављао је и околне градове, који су били стари и у лошем стању. У то време он је посветио пажњу Александрији, званој још и Антигонеја по свом оснивачу Антигону, која је променила име, јер се сматрало безбожним да Александрови наследници подижу градове који су раније носили његово име. Овај град се развијао и растао, тако да је, не само примио римске колонисте, него је постао и један од значајних градова света.

Ово Страбоново сведочење је важно, не само зато што говори о Александровој посети Троји, већ и због тога што се из њега недвосмислено може закључити и да Страбон овај крај ипак није посетио. О томе постоје опречна мишљења, јер уверљивих података нема. Како Страбон ништа не каже, нити је ишта познато његовим биографима, тако да се, на крају, све своди само на претпоставке. Али у претходном тексту наилазимо на податак, који нам јасно ставља до знања да овај регион није и лично обишао. Наиме он казује да је Александров сукцесор Лисимах опасао Илион са зидом од 40 стадија, што је приближно 8 km дужине. Тако лако можемо израчунати да је град имао око 4 квадратна километра, што износи око 400 ha. Ово је управо била површина Антигонеје или Александрије Тројанске, коју сам Страбон помиње. Како, пре тога, каже за Илион да је прво био мало село којем је тек Александар дао статус града, а потом је брзо расло и порасло у толики град да су му требале зидине од 40 стадија. Стадија је било и различитих дужина 177-264 m. Дужину Страбоновог стадија можемо узети око 200 m. У принципу, Страбон узима различите дужине стадија, већ у зависности од извора из којег узима податак. Кад сам даје процене удаљености, дужина је његовог стадија око 200 m. То се може израчунати из удаљености које сам даје првенствено међу насељима чије су нам тачне позиције познате. Тако можемо тврдити да је Страбон помешао Илион са Антигонејом, коју су Грци звали још и Тројом. Њу је, дакле, обновио и утврдио Лисимах, а не Илион. Антигонеја је за оно време била заиста велики град и није било вероватно и да се тако близу ње развије још један град ове величине. Овакву грешку не би направио нико ко је ову област икад посетио, што Страбон сигурно није!

После Страбоновог постоје још два мало познатија сведочења о Александровој посети Троји, доста слична Страбоновом тексту. Разликују се по томе што они

описују посету пре *Битке на Гранику*, док Страбон изричито наводи да се иста посета десила после битке. Мора се истаћи да је Страбонова тврдња прилично вероватнија, јер је тешко замисливо да Александар иде у посету икаквом граду на непријатељској територији пре него што је поразио његову војску. Ево шта о томе каже Местије Плутарх из Херонеје, у делу *Александров животопис*:

(15.7) *Такав је био жар и таква опрема са којом је прешао Хелеспонт. Затим, попевши се у Илион, принео је жртву Атини и излио леванице јунацима.*

(15.8) *Штавише, надгробни споменик Ахила он је помазао уљем, трчао поред њега са својим друговима, голи, по обичају, а затим га овенчао венцима, проглашавајући јунака срећним јер је, док је био жив, имао верног пријатеља, а после смрти блистави ореол славе.*

(15.9) *Док је ишао и разгледао градске знаменитости, неко га је упитао да ли жели да види Парисову лиру? „До те лире“, рече Александар, „мало ми је стало, али бих радо видео Ахилову, на којој је певао славна дела јунака.“*

Један од Александрових биографа, Луције Флавије Аријан Ксенофонт (Lucius Flavius Arrianus Xenophon, Ἀρριανός; 86-146) из чувене Никомедије, је римски историчар, војни генерал и филозоф грчког порекла (не мешати га са старијим Ксенофонтом кога смо већ помињали) пише дело о Александровом походу на Персију које познајемо под називом *Анабазе*:

(1.11.2) *Почетком пролећа кренуо је према Хелеспонту, поверивши Антипатру све послове Хеладе и Македоније. Са собом је повео нешто више од 30.000 пешака заједно са лако наоружаним трупама и стрелцима и више од 5.000 коњаника. Његов поход је ишао поред језера Керкинитис, према Амфилоју и ушћу реке Стримон. Прешавши ову реку, прошао је поред планине Пангеј, путем који води ка Абдери и Маронеји, хеленским градовима подигнутим на обали. Одатле је стигао до реке Еврос и лако је прешао. Одатле је кренуо преко земље Пета до реке Мелас, прешавши ову реку стигао у Сест, двадесети дан од када је кренуо од куће. Када је дошао у Елеј, принео је жртву Протесилају на гробу тог хероја, како из других разлога, тако и због тога што се веровало да је Протесилај био први од Хелена, који је учествовао са Агамемноном у походу на Илион, који се искрцао у Азији. Сврха ове жртве је била да искрцавање у Азији буде срећније за њега него за Протесилаја. Затим је Парменију наредио да превезе коњицу и већи део пешадије из Сеста у Абид; а прешли су ту у 160 трирема, поред многих трговачких пловила. Влада прича да је Александар кренуо из Елеја и ушао у ахајску луку, да је својом руком управљао командном лађом, те да је, када је био на средини канала Хелеспонта, жртвовао бика Посејдону и Нереидама, изливши им леваницу у море из златног пехара. Кажу и да је он био први човек који је сишао са брода у пуном оклопу на азијску земљу, те да је подигао олтаре Зевсу, Апобатерију, Атини и Хераклу, на месту у Европи одакле је кренуо, као и на месту у Азији где се искрцао. Такође се каже да је отишао у Илион и принео жртву Атини Тројанској; да је у храму оставио своје поклоне као заветне дарове и у замену за њих узео део освећеног оружја које је било сачувано из времена Тројанског рата. Такође се прича да су чувари са штитовима носили ово оружје испред себе у битке. Такође, прича се да је принео жртву Пријаму на олтару Зевса Херкеја, да би тако скинуо Пријамову клетву против Неоптолемовог потомства, од кога потиче и сам*

Александар. ПЕРСИЈСКИ ГЕНЕРАЛИ: Када се успео на Илион, Менојције кормилар га је крунисао златном круном, а после њега Харес Атињанин, који је дошао из Сигеја, као и неки други, како Хелени тако и староседеоци.

(1.12.1) АЛЕКСАНДАР НА АХИЛОВОМ ГРОБУ — МЕМНОНОВ САВЕТ КОЈИ ЈЕ ОДБАЦИО, учинио је исто. Александар затим венцем овенчава Ахилев гроб а кажу да је Хефестион на исти начин украсио и Патроклова. Заиста постоји извештај да је Александар прогласио Ахила срећним што је Хомер био весник његове славе потомцима. И у ствари, Александар је сматрао Ахила срећним посебно због тога, јер је самом Александру недостајала ова привилегија, што је сматрао лошом срећом. Његова достигнућа, дакле, нису повезана са човечанством на начин достојан хероја. Ни у прози ни у стиховима нико га није удостојио, нити је икада опеван у лирској песми у којој су хваљени стил поезије Хиеро, Гело, Тиро и многих других који се нимало не могу поредити са Александром. Због тога су Александрова дела далеко мање позната од неких мање достојних достигнућа антике. На пример, поход десет хиљада са Киријом у Персију против краља Артаксеркса, трагична судбина Кираха и оних који су били заробљени заједно с њим, поход истих људи доле до мора, у који их је предводио Ксенофонт, догађаји су много познатији људима кроз Ксенофонов наратив од Александра и његових достигнућа. Па ипак, Александар нити је пратио туђи поход, нити је у бекству од Великог Краља савладао оне који су му ометали поход до мора. И заиста, не постоји ниједан појединац међу Хеленима или варварима који је постигао тако велике или важне подвиге, било по броју или величини, као он. То је био разлог који ме је навео да се упустим у ову историју, не сматрајући се неспособним да људима обзнаним Александрова дела. Јер ко год да сам, то знам о себи, да нема потребе да истичем своје име, које није непознато људима, нити је потребно да говорим шта је моја домовина и породица, или да ли сам обављао неку јавну функцију у својој земљи. Али ово тврдим, да ово историјско дело јесте од моје младости, за мене еквивалентно родној земљи, породици и јавним функцијама. Због тога се не сматрам недостојним да се сврставам међу прве ауторе на хеленском језику, ако је Александар заиста међу првима по оружју.

(1.12.2) Из Илиона Александар је дошао у Арисбу, где се читава његова војска улогорила након што је прешла Хелеспонт, а сутрадан је дошао у Перкоту. Следећег дана, пролазећи поред Лампсакa, улогорио се у близини реке Практија, која тече са идејских планина и улива се у море између Хелеспонта и Еубојског мора. Одатле, пролазећи поред града Колоне, стигао је до Хермонта. Сада је послао извиђаче пред војску под командом Аминте, сина Арабејевог, који је имао ескадрон пратеће коњице која је долазила из Аполоније, под капетаном Сократом, сином Сатоновим, и четири ескадрона такозваних извиђача. У маришу је послао Панегора, Ликагориног сина, једног од пратилаца, да заузме град Приап, који су становници предали.

Протесијас је, по легенди, био први Ахајац који је ступио на тројанску земљу. Пророчиште је рекло да ће први који буде ступио на тројанско тло и погинути, па се нико од нападача није усудио искрцати, кад су бродови стигли на обалу. Лукави Одисеј, ко би други, баци свој штит на земљу и скочи на њега. Затим је скочио и Протесијас, један од тесалских вођа, видевши Одисеја на тлу, који је

убрзо био прободен копљем. Споменик који Аријан помиње је био у Елеју, на југу Трачког Херсонеса (Галипољског полуострва), тако да би могли, пуним правом, поставити питање, зашто би му неко подизао споменик на овом месту ако је искрцавање било у Малој Азији? Још од античких времена свима је било познато да је Протесилајев споменик био подигнут на његовом гробу, а који је, дабоме, био на месту искрцавања, или негде у близини, где је Протесилај био и прободен. Интересанто је запазити да дословце нико, од античких времена до данас, никад није поставио питање откуд Протесилајев гроб у Елеју ако је већ искрцавање било у Малој Азији. Ко би и зашто носио Протесилаја целих 5 km преко мора да га тамо сахрани? То пре наликује да су Агаменонове инвазионе снаге прво пристале код Елеја на југу Херсонеса. Једини изузетак, осим писца ове књиге, који му је познат, је рударски инжењер Златко Петровић, родом из царског града Призрена, који је такође поставио слично питање. Заиста и јесте чудно што ова чињеница ником другом није упала у очи! Изгледа да су сви, од памтивека, залуђени Тројом у Малој Азији. Но, вратимо се на даљи коментар. Такође, сматрало се да је краља Пријама убио Ахилев син Неоптолем (право име Пир) и да га је краљ на самрти проклео, како њега тако и његове потомке. Веровало се да је Александар његов потомак, па му је било важно да скине ту клетву приносећи жртву самом Пријаму. Такође, ако је Александар и пловио једним бродом од Елеја преко мора, тад не плови преко канала Хелеспонта већ преко отвореног мора. Тако није јасно откуд то Аријан помиње неку жртву на средини канала. Преко пута Елеја се налази рт Сигеј, близу кога се верује да је био ахајски логор. Ако се цар стварно ту искрцао, као што каже Аријан, онда и није тешко претпоставити да је посетио Троју на месту данашњег Хисарлика, па тако Аријан индиректно сведочи и о њеном положају. Само *cum grano salis*! Ако смо за Ксеркса и Миндара имали само по један извор о њиховим посетама Троји у Малој Азији, за посету од стране Александра имамо чак три. Видимо и да Аријан први помиње логор у Арисби, а помиње и још нека места која знамо из *Илијаде*. Град Перкоту и реку Практиј, као и Лампсак који Хомер спомиње као Питију, док за реку Практиј каже да тече са идејских планина. Река заиста извире на планинама које су Римљани звали Каликолонске планине, али је то изгледа именовано тек после Аријановог времена. Планине своје име дугују, по свој прилици, брду *Каликолон* из *Илијаде*, док Аријан то све сматра Идом.

Следећи важан посетилац, освајач, Илиона је био Гај Флавије Фимбрија (Gaius Flavius Fimbria), римски политичар и војсковођа из доба ратова Рима против понтоског краља Митридата (135-63). Не зна се тачно кад је Фимбрија рођен, али убијен је 84. старе ере у борби против Суле (138-78). Страбон, којег смо претходно цитирали приликом описа Александрове посете Троји, већ иза тога описује Фимбрију и његово заузимање града. При томе не пропушта прилику да укључи и Цезарову посету (Гај Јулије Цезар (Gaius Iulius Caesar; 100-44, римски војсковођа, политичар и писац), која се десила највероватније у време *Битке код Зеле* 47. старе ере, свеједно да ли је било пре или после битке, оне у којој је Цезар и изговорио своје познато: *Дођох, видех, победих (veni, vidi, vici)*! Неки тумаче и да се ова Цезарова посета десила 48. старе ере, што није од неке пресудне важности. Ево шта на ту тему каже Страбон:

(13.1.27) Садашњи Илион је такође био нека врста села-града када су Римљани први пут крочили у Азију и протерали Антиоха Великог из земаља са ове стране Тауруса (Бика). У сваком случају, Деметрије из Скепсиде каже да је, када је као дечак посетио град, затекао насеље толико запуштено да куће нису имале ни кровове од црепа. А Хегесијанакс каже да када су Галати прешли из Европе требало им је упориште, па су зато преузели град, али су га одмах и напустили због недостатка зидина. Али касније је и то знатно побољшано. А онда су га поново упропастили Римљани под Фимбријом, који су га заузели опсадом у току Митридатовог рата. Фимбрија је послат као квестор са конзулом Валеријем Флаком када је овоме дата команда против Митридата. Али је Фимбрија подигао побуну и убио конзула у околини Битиније, а сам је био постављен за заповедника војске. Када је напредовао до Илиона, Илионци га нису хтели примити као разбојника, те је зато једанаестог дана и применио силу и заузео место. А кад се похвалио како је сам једанаестог дана савладао град који је Агамемнон тек с муком заузео десете године, иако је овај имао у походу флоту од хиљаду бродова и целу Хеладу, на шта су Илионци рекли: „Да, јер заштитник града није био Хектор!“ Онда је Сула дошао, збацио Фимбрију и по договору послао Митридата у његову домовину, али је такође утешио Илионце бројним побољшањима. У моје време, међутим, обојени Цезар је био далеко промишљенији од њих, угледајући се на Александров пример. Александар је кренуо да их обезбеди на основу обнове древног сродства, а такође и зато што је био наклоњен Хомеру. У сваком случају, речено нам је о ревизији Хомерове поезије, коју зову Рецензија ковчега, коју је Александар, заједно са Калистеном и Анаксархом, прегледао и понешто прокоментарисао, а затим депонувао у богато ковани ковчег који је пронашао међу персијским благом. Сходно томе, због његове ревности за песника и због његовог порекла од Еакида, који су владали као краљеви Молошана, где је, како нам је такође речено, Андромаша, која је била Хекторова жена, владала као краљица. Александар је био благонаклон према Илионцима. Али Цезар, не само да је волео Александра, већ и пошто је имао боље познате доказе о сродству са Илионцима, био је охрабрен да им пружи наклоност. Познатији докази, прво, зато што је био Римљанин, а Римљани верују да је Енеја био њихов првобитни оснивач и друго, зато што је име Јулије изведено од имена извесног Јула који је био један од његових предака, а овај Јулије је добио име од Јула који је био један од Енејиних потомака. Због тога им је Цезар доделио територију, такође им је помогао да сачувају своју слободу и изузеће од опорезивања. Чак и до данас остали су у поседу ових привилегија. Али да ово није место античког Илиона, ако се то посматра у складу са Хомеровим извештајем, закључује се из следећих разматрања. Али прво морам да дам општи опис дотичног региона, почевши од оне тачке на обали где сам стао.

Страбон већ на самом почетку помиње садашњи Илион, што мора значити и да их, у неком временском периоду, било више у овој области. Ту помиње и свог, нешто старијег, колегу Деметрија (Δημήτριος ο Σκεψιος; 205-130), из градића Скепсиде (Скеписис) у Тројади. Њега су понекад једноставно називали Скеписис, према његовом родном граду, или само по имену, Деметрије. Знамо да је и он ватрени поборник Хомера, посебно хомеровске географије. На Деметријев рад

о Тројади се наставља Страбонов, који га често помиње. Страбон, за којег смо већ закључили да није лично посетио Тројаду, видно држи до Деметрија и до његовог мишљења, чак и онда кад се с њим сасвим не слаже. Он овде каже да је Деметрије, још као дечак, посетио *садашњи Илион* који је био запуштен чак толико да куће нису имале ни кровове од црепа, па чак ни градске зидине, кад су га Галати заузели. Испричао нам је и анегдоту, шта су Илионци одговорили Фимбрији, кад је заузео град. По њему је Цезар, као mudar владар, практично потврдио привилегије које је граду дао Александар. На крају је објаснио све о пореклу Јулијеваца. Из других извора знамо да Цезар помагао обнову Илиона, али како је недуго после убијен, са овом истом политиком је наставио и његов наследник цар Октавијан Август (Gaius Julius Caesar Octavianus Augustus; (-63) – (+14)). Кажу да су размишљали и о томе да главни град царства преместе из Рима у Троју, што се и одржало као идеја све до оснивања Константинопоља. Неки кажу да је ова Цезарова намера била главни разлог његовог убиства. Сам Страбон, у овом свом наводу, не види ништа противречно, иако ту противречи сам себи. Наиме, претходно је писао да је Лисимах утврдио Илион, а овде каже да није имао зидина кад су га Галати заузели. Јасно да је и претходно описивао Антигонеју, као што смо и констатовали. Очигледно да Страбон није био баш превише бистар јер није видео очигледну противречност у свом казивању, али не можемо се због тога жалити јер је, ипак, он најдетаљнији од свих античких писаца. Такође износи став да овај Илион, о коме пише, није Хомеров Илион, зато га и зове *садашњи Илион*. Данас мање више провлађује став да је Илион, који је Фимбрија заузео, онај на Хисарлику, исти онај који је ископао Шлиман. Фимбријино разарање града је мало другачије описао Апијан из Александрије ('Αππιανός 'Αλεξανδρεὺς, 95-165) хеленски историчар и римски грађанин који у свом делу *Митридатски ратови* каже:

(8.53) *Фимбрија је прошао покрајину Азију, казнио кападокијску фракцију и опустошио територију градова који му нису отворили врата. Становници Илиона, који су били под опсадом Фимбрије, апеловали су на Сулу за помоћ. Овај је рекао да ће доћи и рекао им да у међувремену кажу Фимбрији да су се поверили Сули. Када је то чуо, Фимбрија им је честитао што су већ пријатељи римског народа и наредио им да га приме у своје зидине јер је и он био Римљанин. Он је на ироничан начин говорио и о односу који постоји између Илиона и Рима. Када је примљен, извршио је неселективно клање и спалио цео град. Оне који су били у комуникацији са Сулом мучио је на разне начине. Није поштедео чак ни светиње, а ни особе које су побегле у Атинин храм, већ их је спалио са самим храмом. Срушио је зидове, а сутрадан извршио преглед да види да ли је нешто од тог места остало читаво. Утолико горе по град који је сада третирао један од његових рођака, горе него Агамемнон, да није остала ни кућа, ни храм, ни статуа. Неки кажу да је лик Атине, назван Паладијум, за који се претпостављало да је пао с неба, тада пронађен недирнут, а зидови који су падали формирали су лук над њим; што може бити тачно осим ако га Диомед и Одисеј нису однели из Илиона током Тројанског рата. Тако је Илион уништио Фимбрија на крају 173. Олимпијаде. Неки људи мисле да је 1050 година прошло између ове несреће и оне коју је град претрпео од Агамемнонове руке. Апијан се овде бави и датирањем пада Троје, што би по њему било 1135/34.*

старе ере. Овај податак ће нам касније затребати, кад дође на ред и ово питање. Ово би било све на тему посета Троји разних великодостојника, од којих неких са царском титулом, у старом веку. На основу тога могли бисмо закључити да је некаква Троја заиста тамо и била, не превише далеко од Хелеспонта. Добија се утисак да је ова Троја била дестинација за ходочаснике и својеврсна античка туристичка атракција. Поготово што су се ове посете наставиле и касније, пре свега од римских царева. Сматра се да је Троју посетио и Марко Улпије Нерва Трајан (Marcus Ulpius Nerva Traianus; 53-117), римски цар који је владао од 98. године, па све до своје смрти 117. године нове ере. Троју је посетио још један од ових припадника антонинске династије и то Трајанов посинак и наследник Публије Елије Трајан Хадријан (Publius Aelius Traianus Hadrianus; 76-138), за којег постоји сведочење да је приликом посете поклатио Илиону своју бисту. Зна се да је ова Хадријанова посета била уприличена 124. године.

Последња посета неке важне личности о којој постоји веродостојно сведочење је посета Јулијана Флавија Клаудија (Julianus Flavius Claudius; 331-363). Он је у кругу неоплатоничара познат и као Јулијан Философ (Julianus Philosophus), док је међу хришћанима познат и као Јулијан Отпадник (Julianus Apostata), римски цар (361-363). Био је син Јулија Констанција и његове друге супруге Базилине, унук Констанција Хлора и Теодоре и синовац Константина Великог. Он пише, у својим *Писмима*, о личној посети Троји:

(19.50) Путовао сам овим путем и након устајања у рану зору дошао сам из Тројаде у Илион око средине јутра. Пегасије ми је дошао у сусрет, пошто сам желео да истражим град, то је био мој изговор за посету светишћима и он је био мој водич и показао ми све знаменитости. Дозволите ми да вам сада кажем шта је урадио и рекао, а из тога се може наслућити да му није недостајало правих осећања према боговима. Хектор тамо има светилиште хероја и његова бронзана статуа стоји под малим наткровом. Насупрот томе поставили су лик великог Ахила у дворишту без крова. Ако сте видели представку, сигурно ћете препознати мој опис. Од водича можете чути причу која објашњава чињеницу да је велики Ахил постављен насупрот њему и да заузима цео двор без крова. Сада сам открио да олтари још увек горе, могао бих рећи да још увек пламте и да је лик Хектора био помазан све док није заблестао. Па сам погледао Пегасија и рекао: „Шта то значи? Да ли људи Илиона приносе жртве?“ Ово је требало да га тестира опрезно како би сазнао његове ставове. Он је одговорио: „Зар није природно да се клањају храбром човеку који је био њихов суграђанин, као што се ми клањамо мученицима?“ Сада би ова аналогија чудно звучала; али његово гледиште и намере биле су гледишта и намере човека који је поклоник културе, ако узмете у обзир и време у коме смо тада живели. Гледајте шта је уследило. „Хајдемо“, рече он, „у боравиште Атине Илионске“!

Ово је важно сведочење које потиче од самог цара, где видимо да се интерес за Троју није смањио ни када је дошло до увођења хришћанства. Видимо и да још увек постоје статуе Ахила и Хектора, а и некакво светилиште Атине Илионске. Баш је овај цар познат по томе што се вратио у паганизам. због чега је прозван Апостата. Назире се и да је у време док је текст писан цар још био хришћанин, али очито није осуђивао паганизам, што је и доста нетипично за његово време.

Тад је хришћанство и постајало нетолерантно према паганизму, готово једнако као што је некад и само било прогоњено. Може бити да се цар није паганизму ни вратио заправо, него је једноставно само био толерантан што је необично за оно време? Већ би га и тако прогласили отпадником, довољно је било само да није прогањао припаднике старе вере. Јулијаново сведочење је истовремено и последње о Илиону. После њега, град помињу само они писци који су писали о Хомеру, нико га не помиње као стварни град.

Да не би дошло до забуне што је Јулијан путовао из Тројаде у Илион, који је и сам био у Тројади, треба рећи да се овде под Тројадом (Троас) и не мисли само на област Тројаду него и на град који се звао Александрија Тројада. Већ смо га спомињали у једном од Страбонових цитата уз кратко објашњење. Тај град је и основао Александар Велики, као једну од бројних Александрија, а подигли су га његови сукцесори Антигон и Лисимах. Антигон I Монофталмос (Једнооки) (Ἀντίγονος ὁ Μονόφθαλμος; 382–301) је, као генерал Александра Великога, био и један од дијадоха, кажу најмоћнији од њих. Прогласио се краљем 306. старе ере успоставивши династију Антигонида. Једно време је владао готово целим азијским делом Александровог царства, као најмоћнији дијадох. Када Антигон гине, 301. старе ере (*Битка код Ипса*), део његове краљевине, у којем је била и Антигонеја, припао је другом дијадоху, Лисимаху (Λυσίμαχος; 360-281), који је био владар Тракије, Мале Азије и Македоније. Поред Александрије град је још носио име Антигонеја, Александрија Троада, или само Троада. По адмиралу и картографу Пирију Реису (رئیس یریپ; 1465–1554), Грци су је звали Троја. Исто то каже и Местрије Плутарх, а име Тројада, за овај град, тако налазимо и још код неколико античких или средњовековних писаца. Она се налазила на обали Егејског мора југоисточно од острва Тенед, код у данашњег Далјана. Била је, за своје време, изузетно велики град, врло добро уређен и модерно изграђен. Антигон је саградио овај град 306. годне старе ере, а када је ова територија пет година касније припала Лисимаху он је даље наставио развој града наредних двадесетак година. Све до своје смрти. Лисимах јесте утврдио и друге градове, што управо и карактерише период његове владавине. Познат по градитељству, неке градове је и обновио, рецимо Кардију на Галипољском полуострву, која је, њему у част, потом названа Лисимахија. Страбон пише да су градске зидине биле дуге око 40 стадија, што је око 8 km. И ово смо раније већ коментарисали, као његову очиту грешку јер је писао о Илиону. Из овог податка лако можемо израчунати и да је град имао око 400 ha, што га је, тек за оно време, чинило велеградом. Изградња града настављена је и након што су овај део Мале Азије заузели Римљани. Они су, између осталог, саградили још и један импресиван аквадукт са Иде, за који је заслужан Херод Атикус (Ἡρόδης; 101–177), једини римски сенатор хеленског порекла. Да се касније, поново, не враћамо и на ову Александрију у Тројади, можемо додати шта о њој још каже Страбон:

(13.1.33) Кебренија се протеже све до територије Скепсиде; а Скамандар, који тече између, је граница међу њима. Кебрењани и Скепсијанци су увек били у међусобној завади, а некад су и ратовали међусобно, све док Антигон није оба народа наставио заједно у Антигонеји, како се тада звала, или Александрији, како се сада зове. Сада су Кебрењани, додаје он, остали са осталима у Александрији, али су се, уз Лисимахову дозволу, Скепсијанци вратили у домо-

вину.

(13.1.47) *Лариса и Колон су некада биле у близини Ахеја, а раније су биле на делу копна који је припадао Тенеђанима; а затим се долази до садашње Хресе, која је била саграђена на стеновитом узвишењу изнад мора, па до Хамаксита, који лежи испод Лекта и уз њега. У данашње време Александрија се налази у близини Ахеја, а ти други градови, као и неколико тврђава, припадају Александрији, међу њима су Кебрен и Неандрија, чија је територија под њеном управом. Али место на коме сада лежи Александрија некада се звало Сигија.*

Занимљиво је да се свега неколико километара од ове Александрије или Троје налазе Кестамболски топли извори и река која се зове Илица или Илика. Ово одговара и Хомеровом опису, за разлику од Хисарлика. Додуше много се тога другог не слаже, али свеједно, можда се може и ту потражити Троја, ко мисли да је у Малој Азији. Страбон овде помиње још и рт Лект на југозападном делу полострва Бига, који је помиње и у *Илијади*.

Иако је кристално јасно да су се, описане, посете Троји десиле у Малој Азији, где је некаква Троја морала постојати у периоду од 480. старе до 360. нове ере, а вероватно и нешто дуже од тога. По свему судећи ради се о периоду од преко 1.000 година! Историја зна да је све до 6-7. века нове ере постојала Троја негде у Малој Азији, а после је препуштена забораву. На другом месту, о чему ћемо после говорити, Страбон каже да је Троја ту од доба *Креза*. То би значило да је Троја ту од средине 6. века старе ере, па је тако можемо пратити 1.200 година. Но, 6. век старе ере је доста временски удаљен од *Тројанског рата*, превише да ову Троју можемо повезати са временом *Тројанског рата*. Ми и не можемо али зато има оних који су управо то и урадили, о чему ће касније бити речи. Поред Троје, антички аутори помињу планину Иду, реку Скамандар и рт Лект. Све то се помиње и у *Илијади*, тако да и није чудо што су антички аутори сматрали да радња *Илијаде* дешава баш у овом региону. Наравно, такође и *Тројански рат*.

Сад да се још једном вратимо на идеју коју смо поменули као Цезарову, а то је пресељење главног града царства у Троју или Илион. Не сумњамо да је Цезар учинио за Илион све што је могао, али то није могло бити много. Убијен је већ 44. старе ере после чега долази и до грађанског рата у коме су победили Марко Антоније (Marcus Antonius; 83-30) и Октавијан Август. Африка и Азија су тако на управу припали Антонију, који изгледа и није много водио бригу о Тројади, напротив. Забележено је да неколико статуа јунака из *Тројанског рата* одатле преселио у Египат, да би их, тек после његове смрти, Октавијан поново вратио тамо где су припадале, односно у Тројаду. О томе сведочи и Страбон:

(13.1.30) *Потом је дошао Ретиј, град смештен на брду, поред којег је ниска обала, на којој су Ајантов (Ајаксов) гроб и храм, као и његова статуа, коју је Антоније узео и однео у Египат. Статуу је Август Цезар поново вратио Ретијанцима, баш као што је вратио и друге њиховим власницима. Јер, Антоније је однео најлепше посвете из најпознатијих храмова како би угоднио египатској жени, али их је Август вратио боговима.*

Уверили смо се да је, поред Илиона, у Малој Азији постојала и Троја као други ентитет, Александрија Тројада као оновремени велеград. Зато би се пре могло

претпоставити да се Цезарова идеја односила на овај град, а не на Илион. Ипак постоји и сведочење да је Константин Велики (Constantinus Magnus; 272-337) започео градњу на неком трећем месту у Тројади пре градње Константинопоља. Ево шта о томе каже Зосим (Ζώσιμος; 460-520), у свом делу *Нова Историја*: (2.30) *Пошто није могао да издржи клетве скоро целог града, тражио је други град велики попут Рима, где би себи саградио палату. Пошто је, дакле, открио погодно место између Тројаде и старог Илиона, он је ту поставио темеље и подигао део зидова знатне висине, које би могао видети свако ко плови према Хелеспонту. Потом је променио своју намеру, оставивши своје дело недовршено и отишао у Византион, где се дивио положају тог места, зато је решио, када га је знатно увећао, да тамо направи резиденцију достојну цара.* Према Зосиму је, дакле, царска резиденција већ добрано започета негде између Александрије и Илиона, али се цар после и предомислио када је видео положај Византиона. Ово место је, мора се признати, било бољи избор, ако ни због чега другог било је лакше брањиво од свих других у Тројади. Као и Јулијан, тако и Зосим сведочи о постојању Троје и Илиона, истовремено у овој области.

На крају овог поглавља, а после толико царева који су посетили Троју у Малој Азији, већ можемо са сигурношћу констатовати да је тамо и била, јер *царска се не пориче*. Где је и кад тачно била, треба тек да утврдимо. Зато ћемо Зосимом и завршити ово поглавље. Мада смо се ту највише служили историјом, она је ту само била у служби географије. Конкретно положаја Троје. Иако има античких аутора које смо још могли цитирати, то је сасвим довољно да се сваки читалац увери зашто никад у античком свету није ни вођена расправа о положају Троје. Сви су знали за Троју и Илион, свеједно што су Тројом звали Антигонеју. Оба ова места егзистирала су на полуострву Бига у Малој Азији, недалеко једно од другог. Како положај Антигонеје тачно знамо, можемо приближно одредити и даљину Илиона према времену путовања Јулијана отпадника. Ово износи 4-5 сати хода, што би одговарало и положају Хисарлика, али не треба занемарити ни нека друга могућа места. Зато је код античких писаца било мањих расправа о неким другим, неважним, локацијама из *Илијаде*, али нимало и око положаја Троје. Скамандар, Симоис, Лект, Ида и њен врх Гаргар, које нисмо помињали, су били сувише познати у антици да би неко и помислио да их некуд премести са полуострва Бига. Такође, Илион али и Троја (Александрија), веома добро су били познати у антици. Сумњу у праву позицију града изразио је само Ликург (Λυκοῦργος; 390-324), познати атински оратор, политичар и философ. И он је био један од посетилаца Троје у Малој Азији, али смо ту посету изоставили јер није био ни цар нити војсковођа. За Ликурга знамо и да је први који је изразио сумњу да град који је посетио јесте баш онај за који се водио *Тројански рат* и то скоро два века пре Деметрија. Ипак, ни он није сумњао да се и овај древни град налазио у Малој Азији, што се може уочити у његовим сачуваним делима. После њега јесу и Деметрије и Страбон изразили сумњу да је садашњи Илион исто што и Хомеров Илион, али ни они се нигде нису макнули из ове области. Дакле, ако је и било некаквих сумњи око тога на којем је брду била Троја, није било никаквих сумњи у којој је то области. Дакле, полуострво Бига у Малој Азији, без икаквих алтернатива. То је недвосмислен закључак из описа посета

неких царева и војсковођа Троји, а ако смо добро закључили, што верујемо да јесмо, онда се исто мора закључити и из географских описа полуострва Бига. Баш томе смо и посветили следеће поглавље.

Троја и Тројада у Малој Азији

Већина истраживача, у периоду од почетка 17. па све до краја 19. века, који су писали о Тројади, углавном су и радили све по Страбону и Деметрију. Обојица су једноставно незаобилазни, као и свеприсутни Хомер. Главни проблем је са њиховим радовима превелико поверење у Хомера. Зато сви називи из *Илијаде*, које обилато употребљавају, редовно падају под лупу као не сасвим поуздани. Нико не зна да ли су стање на терену само уклапали у *Илијаду* или су стварно били у питању баш ови исти називи. Један пример је Моритова сумња како ни Деметрије није знао како се зове река која је текла поред његовог родног града. Оних Деметријевих 26 књига, најмање толико, *О топографији Тројаде* није се сачувало и о њима тек понешто можемо сазнати од Страбона, мада постоји још нешто мало и код других писаца који су писали о Тројади. Код Страбона јесте озбиљан проблем што овај крај није лично посетио, што смо већ констатовали, него се ослањао само на Деметрија уз понешто других аутора. Уз то, Страбон понегде уме бити конфузан у свом излагању. Почне једну тему, затим настави другу и поново се врати на прву. Тако да некад нисмо сигурни о чему стварно говори. Но, уз све примедбе, локације места, а понекад и њихове удаљености, су му, у већини случајева, прилично поуздане, као и описи речних токова. Он тачно даје која река тече у ком правцу и где се улива, чак и за мање значајне водотокове. Прилично је поздан и са планинама, тако да је његов извештај о Тројади ипак далеко најбољи од свих које имамо на располагању. Зато и ово поглавље намеравамо радити према Страбоновом опису Тројаде, убацујући повремено и неке цитате других античких писаца где то буде било потребно. Да видимо шта он каже, најпре где смешта Тројаду:

(13.1.2) Раван Пропонтиде се протеже од Кизика, у области река Есеп и Граник, све до Абида и Сеста, док се делови око Илиона, Тенедат и Тројанске Александрије протежу од Абида до Лекта. Према томе, планина Ида која се протеже до Лекта лежи изнад свих ових места. Од Лекта до реке Каик и до Кане (планина), како се назива, налазе се делови око Аса и Адрамита, Атарнеја и Питане, као и Елаитског залива. Острво Лесбос простира се целом дужином насупрот свих ових места. Затим следе делови око Киме, који се протежу до Херма и Фокеје, која чини почетак Јоније и крај Еолије. Такав положај места, као што песник указује, говори о томе да су Тројанци живели од подручја реке Есеп, близу садашњег Кизика до реке Каик, династички подељени на осам или девет делова, док се маса њихових помоћних снага убраја међу савезнике.

Већ на самом почетку видимо да Страбон, ватрени присталица Хомера, ставља границе Тројаде на основу неког свог тумачења Хомера. Тако ју је проширио и према југу, смештајући Лелеге као и Киличане директно под Пријамову власт, без обзира што за њих Хомер помиње посебне краљеве. Додаје ту још и целу планину Кану и област нама познату као *Телефова Мизија*, све до реке Каика. Вероватно му се Тројада од Кизика до Хамаксита чини премалом и ту је очито у праву. Помиње и град Сест који се налазио са европске стране, а преко пута

Абида, који смешта у Тројаду. Занимљиво је да у својој 7. књизи *Географије*, у којој описује Тракију, нигде не помиње да је Трачки Херсонес (то старо име за Галипољско полуострво) био део Тројаде. Међутим, управо и 7. књига његове *Географије* није у целости сачувана него је реконструисана из радова других аутора који су се на њу позивали. Највише из радова Стефана Византинца кога смо већ спомињали. Сест је морао бити у Тројади и ту ћемо дати Страбону за право! Видећемо касније и зашто, а сад да наставимо:

(13.1.22) Абид су основали Милешани, а основан је дозволом Гига, краља Лидије. Овај округ и цела Тројада били су под његовом влашћу, а близу Дарданије постоји област под називом Гигас. Абид лежи на саставу Пропонтиде и Хелеспонта, а налази се на истој удаљености од Лампсака и Илиона, око сто седамдесет стадија.

Гиг или Гигес (Γύγης) је био краљ Лидије (716-678), легендарни пастир који је стицајем необичних околности постао краљ Лидије, о чему постоји забележено неколико различитих предања. За град Абид се и сматра да је основан око 680. старе ере што се слаже са овим Страбоновим наводом. Сест је основан око 80 година касније, бар по данас познатим подацима. Све то и не би било нимало чудно да се управо оба ова града не помињу у *Илијади*. Тако може бити и да су ови градови већ постојали и раније под истим именом или Хомер стварно није био старији од 6. века старе ере као што мисли наш академик Милан Будимир. Додуше, неки историчари кажу да је Абид основан 670. старе ере, што би било после Гиговог времена али та разлика је безначајна да би утицала на закључке. Положај Абида је добро познат, као и оближњег Лампсака. Страбон је у праву да је Абид приближно на пола пута између Илиона и Лампсака, али је ипак нешто ближи Лампсаку. Наравно, ако се ради о Илиону на Хисарлику. Дакле да наставимо даље са Страбоном, можда нам и каже још штогод интересантно: *(1.13.24) Изван Абида налази се територија Илиона - делови на обали који се протежу до Лекта и места у тројанској низини, а делови са стране планине Иде.*

Страбон овде указује да се територија Илиона протеже изван територије Абида према рту Лект, дакле на југ од Абида. Територија ту захвата обронке планине Иде, што је још једно сведочење да је у овом крају постојала и планина таквог имена. Управо на овој територији се налази и Хисарлик.

(1.13.25) Платон претпоставља, међутим, да су се после поплава формирале три врсте цивилизације: прва, она на планинским врховима, која је била једноставна и дивља, када су људи били у страху од вода које су још дубоко покривале равнице; друга, она у подножју, када су се људи постепено охрабрили јер су равнице почеле да се ослобађају од вода и трећу, ону у равници. Могло би се подједнако говорити о четвртој и петом, или чак и више, али најзад то на морској обали и на острвима, када су људи коначно били ослобођени сваког таквог страха; јер већа или мања храброст коју су добили при приближавању мору би указивала на неколико различитих цивилизацијских етапа и манира, прво као у случају квалитета доброте и дивљине, који су, на неки начин, даље служили као основа за финије особине у другој фази. Али у другој фази такође треба приметити разлику, мислим између рустичних и полурустичних и цивилизованих квалитета. Почевши од ових последњих особина, постепено усваја-

ње нових појмова завршило се највишим културним напретком, у складу са променом понашања на боље уз промене места становања и начина живота. Ове разлике, према Платону, сугерише песник, који као пример прве фазе цивилизације наводи живот Киклопа, који су живели од сировог воћа заузимајући врхове планина, живећи у пећинама: али све ово ствара им, каже, невоље, њиве су им незасејане и неоране, немају скупштине или савета, нити одређене законе, него живе на врховима високих планина у шупљим пећинама, где је свако сам законодавац својој деци и својим женама. Као пример друге етапе, живот у време Дардана, који је основао Дарданију; јер свети Илион, град смртника, још није био изграђен, већ су живели у подножју Иде са много извора. И трећа етапа, живот у равници у време Ила; јер је он традиционални оснивач Илиона и по њему је град добио име. Разумно је претпоставити, такође, да је био сахрањен усред равнице из разлога што је био први који се настанио у равницама: „И пројурише поред гробнице древног Ила, потомка Дардановог, кроз сред равнице поред дивље смокве.“ Ипак, ни Илов град није био на месту где се сада налази, већ тридесетак стадија према истоку, а према планини Иди и Дарданији, на месту које се сада назива Село Илионаца. Али људи садашњег Илиона, који су волели славу и желели показати да је баш њихов Илион древни град, понудили су сумњиве аргументе, онима који се тиме баве, у Хомеровој поезији, јер се чинило да њихов Илион није био Хомерски град. Остали истраживачи такође откривају да је град неколико пута мењао локацију, док напokon, у доба Креза, није трајно насељен тамо где се сада и налази. Узимам здраво за готово да таква пресељења у ниже делове, која су се десила у то време, указују на различите фазе у начину живота и цивилизације; али то се мора даље истражити у неко друго време.

Овај део је већ значајно важнији. Зато смо тај цитат и поделили на три дела, од којих ћемо прво прокоментарисати други део, док ћемо први коментарисати касније. Трећи део је само једна реченица која се наставља на први део и није нарочито битна. Наведена је само да се не би окрњила целина. Видимо да ту Страбон помиње два Илиона, један зове Садашњи, док онај други назива Село Илионаца приближно дајући и његову позицију у односу на Садашњи Илион. Може се уочити да у његово време оба још постоје и на основу тога што каже данас се назива Село Илионаца. По Страбону је ово село било Хомеров Илион, док су се становници Садашњег Илиона трудили да пронађу аргументе којима би убедили посетиоце да је баш њихов Илион био онај прави. При томе треба имати у виду и да се у античко време сматрало да је Хомер опевао баш стварни Тројански рат на сасвим конкретном месту. Становницима Илиона је очито и било важно да баш њихов Илион буде онај прави, будући да је овај град, још у антици био својеврсна туристичка атракција. Као што смо закључили, нешто раније, Страбон није овај крај лично посетио него се углавном служио радом Деметрија, уз додатак још покојег писца. Очито се користио и радовима неких других, нама непознатих, аутора јер се појам Село Илионаца код Деметрија не може пронаћи. Као што смо већ помињали, Деметрије је сматрао и да се прави Илион налазио негде у рејону данашњих насеља Пинарбаши и Таштепе, што је приближно око 8 km југоисточно од Хисарлика. Ово је и једно од ретких места где се Страбон не слаже са Деметријем (ако нам је овај Деметријев рад ваљано

пренет јер оригинала нема) мада он сам то не каже, тако да је и ово закључак. Ипак, тешко да је могуће ишта друго закључити јер Страбон егзактно ту каже *тридестак стадија према истоку*. Ако под појмом *садашњи Илион* можемо и подразумевати Хисарлик, онда Страбон и Деметрије мисле на различита места. Исто место би могло бити само ако би *садашњи Илион* био тридестак стадија западно од Пинарбашија. Страбон у свом тексту помиње и друге истраживаче, па је вероватно податак о *Селу Илионаца* пронашао код некога од њих, као још и чињеницу да је град неколико пута мењао локацију. Шта му ово тачно значи, тешко је рећи. Један град није кутија шибица да га можемо тако преместити са једног места на друго. Вероватно су још нека насеља у тој области носила име Илион, која су била на неким различитим местима и у различитим временским периодима. Ова насеља су могла бити разорена ратним дејствима или можда и земљотресима који су чести у овој области. Тако су и поменути Илиони могли нестајати и потом поново настајати на неком другом месту. Премда тек у овом Страбоновом наводу није баш сасвим јасно да ли се то и односи на онај Илион за који је вођен *Тројански рат*, или просто мисли само на насеља која су некад носила ово име. Иако је излагање помало конфузно, типично за Страбона, овде се вероватно ради о Илиону који он зове *садашњим* јер нема смисла да се онај Илион, који би се могао довести у везу са ратом, могао икад налазити на више локација. Како је таквих Илиона било неколико, тако се ту и ради вероватно о периоду од неколико стотина година. За *садашњи Илион* каже да је био из доба Креза (595-546), последњег краља античке Лидије. Ови су подаци, у неку руку, дали за право Шлиману који каже да је Илион постојао већ 797. старе ере кад су Лиђани заузели ову област. То стварно јесте могуће ако је Илион неколико пута мењао место, али је невоља у томе што се Шлиман овде позива управо на Страбона код којег то децидирано не пише. Бар не пише у некој од тих верзија доступних на интернету. Ипак, узевши у обзир то да постоји неких петнаестак верзија Страбонове *Географије*, Шлиман то вероватно није измислио, чак би и било могуће извући сличан закључак и из Страбоновог казивања. Зато ако смо могли ми, што не би и Шлиман, није тешко ове Страбонове наводе повезати са историјским чињеницама. Шлиманове цитате по овим питањима нећемо дати у оригиналу, пошто не доприносе разрешењу било које дилеме. Зато ћемо само укратко препричати оно што је интересантније за тему из његових радова, који су сви добро познати и лако доступни.

Није на одмет рећи још неку реч о земљотресима у овој области. Већ смо сами констатовали да је област у изузетно трустној зони, што се може видети и кроз археолошке пресеке Хисарлика. Неколико пута град на овом месту и разрушен је у земљотресу. У овој зони заиста су могући веома јаки, чак и катаклизмички земљотреси, о којима постоје бројна сведочења у писаној историји. Наиме, ту испод Мраморног мора, недалеко од Цариграда у југоисточном правцу, спаја се *Евроазијска* са две мање тектонске плоче које са југа из правца Мале Азије гура *Афричка плоча*. Једна од ових мањих је и *Егејска тектонска плоча*. Све се три поменуте плоче спајају практично у истој тачки. То ову зону чини једном од најтрустнијих на планети, па тако заиста постоји реална могућност да јесу многи градови у области били разорени земљотресом. Јасно да се то онда мора односити и на Илион, што можда објашњава Страбонову тврдњу да их је било

више и на различитим местима.

Овај Страбонов цитат је, вероватно, главни кривац што се касније ту појављују појмови *Стари Илион* и *Нови Илион*, које су уобичајено користили и нововеки писци. Тако да и овде морамо дати Шлиману за право кад на коментаре оних који кажу да је открио римски град Нови Илион, одговара да такав град никад није постојао, само Илион. Уосталом, од античких писаца ова два појма заиста нико не помиње, осим Страбона који их, као што смо видели, назива и нешто другачије. Зато да наставимо по Страбону који каже:

(13.1.26) *Речено је да је град садашњих Илионаца једно време био само село, у коме је било мало и јефтино светиште Атине, али да када је Александар отишао тамо после своје победе на реци Гранику, украсио је светилиште заветним понудама, дао је селу титулу града и наредио надлежнима да га побољшају зградама, а затим га прогласио слободним градом и ослободио од намета.*

Овај део смо већ цитирали у претходном излагању, тако да овде наглашавамо да је Илион који Страбон назива *садашњим* у почетку био само обично село са *јефтиним Атининим светилиштем*, а тек Александар га је *прогласио градом*. (13.1.27) *Садашњи Илион је такође био нека врста села-града када су Римљани први пут крочили у Азију и протерали Антиоха Великог из земље са ове стране Тауруса (Бика). У сваком случају, Деметрије из Скепсиде каже да је, када је као дечак посетио град, затекао насеље толико запуштено да куће нису имале ни кровове од црепа. А Хегесијанакс каже да када су Галати прешли из Европе, требало им је упориште, па су зато преузели град, али су га одмах напустили због недостатка зидина. Али касније је то знатно побољшано.* И овај део смо већ цитирали у претходном излагању, у Фимбријином освајању Илиона, зато овде издвајамо само онај део који нам треба. Код овог цитата бар нема дилеме на који Илион се односи и управо овај Илион јесте, још као дечак, посетио Деметрије, *Садашњи Илион*. Дакле, Деметрије није посетио место које Страбон зове *Село Илионаца*. Деметрије у свом раду не помиње ништа слично, што само потврђује да је Страбон поседовао и друге изворе, као Хегесијанакса којег и помиње. Он каже да је у Деметријево време то било једно запуштено насеље без зидина, чије куће нису имале чак ни кровове од црепа, што се мало касније знатно побољшало, док продор Галата у Малу Азију затиче овај град и без зидина. Ови Галати (Γαλάται) су келтско племе које се, у првој половини 3. века старе ере, населило у Галатији у Малој Азији, недалеко данашње Анкаре. Познати су нам из посланице коју им је упутио свети апостол Павле. Галати су прешли у Малу Азију 278. старе ере и ако су ти Страбонови наводи, тачни, онда значи да Лисимах није могао изградити зидине Илиона јер је три године пре продора Галата већ био мртав. Ако Галати нису ту затекли зидине, значи да их није ни било. Очито да је Лисимах и утврдио само Антигонеју, односно Тројанску Александрију, о чему смо већ писали. Иако можда тако и не изгледа на први поглед, баш овај део јесте веома интересантан. Наиме, ако овај цитат повежемо са археолошким налазима на Хисарлику можемо извући и одређене закључке. Знамо да су археолози, који су, сасвим оправдано, сви критиковали Шлиманове методе рада, рекли да је Шлиман упропастио налазиште наводећи при томе и извесни *Лисимахов зид*. Шта су они подразумевали под називом тог

зида, нисмо сасвим сигурни, али вероватно се ради о неком од спољних зидова града. По овоме што можемо закључити из Страбонових навода, таквог зида није било. Ипак, ако и јесте, онда Страбон *Садашњи Илион* није могао бити на Хисарлику! Зато у наставку морамо покушати разрешити ову дилему.

(13.1.28) *Након Абида, долази Дардански праг, који сам малопре споменуо, као и град Дарданија, који је седамдесет стадија удаљен од Абида. Између ова два насеља улива се река Родиј, насупрот које се, на Херсонесу, налази Кинос-Сема за коју се каже да је гробница Хекабе. Ипак неки кажу да се Родиј улива у Есеп. Ово је такође једна од река које песник спомиње: „Рес, Хептапор, Карес и Родиј,” које затим поново врати у старе токове. Дарданија је била древно насеље, али су га неки краљеви често премештали у Абид, а затим су га други поново враћали на његово место. Ту су се срели римски заповедник Корнелије Сула и Митридат Еупатор да би уговорили услове за престанак рата.*

И овај део из Страбонове *Географије* смо већ цитирали у претходном делу, већ у неком другом контексту. Овога пута обратимо пажњу и на то што Страбон помиње Херсонес, практично као део Тројаде. Место *Кинос-Сема*, где је био и легендарни гроб тројанске краљице Хекабе, значи *Кучкин гроб* јер, као што то легенда каже, краљица Хекаба пред крај живота је постала кучка. Хекаба је, по једној од легенди, после пада Троје са свом својом свитом отишла на Херсонес где је и умрла. Река Родиј је река Дарданели које протиче кроз Чанкале, којем и дугује своје данашње име. Она је та која истиче из језера Птелеос (Atikhisar Dam). За Родиј, Страбон наводи још и другу верзију, по којој се улива у Есеп. Хомера зове само песник, што је била и честа пракса у античком свету, као да није било и других песника. Даље даје још неколико река које Хомер помиње, али у неком скраћеном облику који је и мало нејасан. Наиме, преноси онај део *Илијаде* у коме Аполон и Посејдон користе воде осам река које сведу на једно ушће да сруше ахајски бедем око логора, а после тога их врате у своје токове. Шта Страбону значи да је Дарданија често премештана у Абид и после враћана натраг није баш сасвим јасно. Можда као административни центар области, а може бити и да мисли на пресељење становника? На крају потврђује и да је то управо и Дарданија где је склопљен *Дардански мир* између Суле и Митридата.

(13.1.29) *У близини је Офриниј, у близини којег је на видљивом месту Хекторов свети гај. Следи језеро Птелеос.*

Овај део није нарочито битан, осим што се помиње *Хекторов свети гај*, што је још једна чињеница у низу која доприноси постојању *митолошке Троје* у овом региону, заједно са помињањем Хекабе у претходном цитату. Неће сметати да, онако успут, поменемо и то, поготово што код Страбона таквих података нема много.

(13.1.30) *Потом је дошао Ретиј, град смештен на брду, поред којег је ниска обала, на којој су Ајантов (Ајакс) гроб и храм, као и његова статуа, коју је Антоније узео и однео у Египат.*

И овај део нам је већ познат из претходног дела текста. Овде тек наглашавамо Ајантов гроб и храм у намери да наведемо ове споменике јунацима *Тројанског рата*, као и град Ретиј.

(13.1.31) *Након Ретија долази Сигеј, уништени град, поморска станица и ахајска лука, ахајски логор и Стомалимне, како се назива, ушће Скамандра; јер*

након што се Симоис и Скамандар састану у равници, они носе велике количине алувијума, праве муљ дуж обале и формирају слепо ушће, лагуне и мочваре. Насупрот сигејског рта на Херсонесу су Елеј и Протесилагајев храм, које сам и споменуо у свом опису Тракије.

Овде се помиње град Сигеј, који је био у близини истоименог рта, а у времену Страбона је већ био уништен. Сигеј (Σιγεῖον; Sigeum) је древни хеленски град на ушћу Скамандра (данашњи Карамендерес). Његово име значи *тихо место* и потиче од старохеленског *σιγη* (*сиге*), *тишина*. Још у класичној антици наводи се као пример антифрастичног назива. Овај назив и указује на карактеристику места супротну стварности, јер је море на овом месту познато по јаким олујама и великим таласима који се разбијају о рт. Тако рту свакако најмање одговара назив *тихи*. Случајеви антифрастичних имена нису чести у антици и свакако једно од могућих објашњења оваквих имена може бити да су их сва колонисти донели, из старог завичаја где је више одговарало стварности. То може бити и у случају Сигеја. Од када рт носи ово име, није познато, али је сигурно тај град добио име по рту, а не обрнуто. На Сигеј ћемо се још вратити, тек након једног другог Страбоновог цитата, а сад да наставимо даље. За ахајски логор се верује да је био близу Сигеја, са јужне стране, очито на том истом месту које називају и *поморска* или *наутичка станица* и *ахајска лука*. Могли бисмо рећи и ахајско поморско упориште јер је било на морској обали. Иако се ради о једном истом појму, на моменат се чини као да Страбон говори о различитим. Углавном баш ништа од посебне важности, само још један у низу покушаја да се ова област и препозна у *Илијади*, што смо већ истакли као општу карактеристику Страбона. Даље је већ нешто интересантније, помиње да се Скамандар и Симоис састају у равници дајући нову реку коју зове *Стомалимне*. Ове реке носе доста муља, стварају слепа ушћа, градећи при том лагуне и мочваре. Овај Страбонов опис никако не одговара данашњој хидрографији овог места. Наиме, реке за које он мисли да су биле Скамандар и Симоис, а то су ове данашње реке, које су нам углавном познате под називима Карамендерес и Думрек, нигде се и не састају. Оне додуше при самом ушћу имају један заједнички рукавац који их спаја при неком вишем водостају али далеко од тога да чине неку нову реку, нити ту има трагова да је оваква хидрографска слика могла постојати икада у прошлости, ако је Карамендерес био Скамандар. Можда Страбон овде описује спајање два потока на око 2 km удаљености од Хисарлика у равници? Један већ поменути поток Думрек (Dümrek), који смо из поштовања према Страбону звали реком, настављен је каналом Gümrekdere Kurtuma. Овај канал је вероватно само мало преправљени стари ток потока за који се каже да би требао бити Симоис. Јер у супротном се Думрек не би уливао нигде. Онај други поток, који се и спаја са Думреком, је Хамамлик и тек њиховим спајањем и настаје нешто што, онако условно, можемо назвати реком, која и даље носи име Хамамлик. Ово можда и може бити Страбонов *Стомалимне* јер највише одговара његовом опису, бар према данашњој хидрографији. Међутим, оба ова потока су толико мала да се могу без проблема прескочити, а не постоје ни назнаке да су икад била битније већа. Да јесу остао би бар макар некакав траг у њиховом кориту. Тек о томе да су имали довољно воде за слепа ушћа, лагуне и мочваре нема ни говора. Према том критеријуму значило би да Скамандар мора бити данашњи Карамендерес.

Очито се код Страбона нешто не слаже са стварношћу, бар не овом данашњом. Исто тако нема неких назнака да је у прошлости могло бити битно другачије, иако и о томе постоје извесне претпоставке. Тако једни говоре да Скамандар, у свом доњем току, имало у прошлости сасвим друго корито и да је ово данашње вештачки изграђено, што не изгледа превише вероватно. И у датом случају би бар негде морао остати траг старог тока, а таквих трагова нема. Сем тога, сам Скамандар меандрира и у доњем току што искључује било какву интервенцију на његовом току. Канали су се увек копали најкраћим путем у правој линији и ту није било никаквих изузетака. Други опет тврде да се све до Хисарлика још протезао дубок залив, који су временом испунили речни наноси Скамандра и претворили га у копно. Поменути залив приказан је на карти 8. Једина јавно доступна чињеница у прилог овој тврдњи је да су у равници поред Хисарлика пронађене неке шкољке, односно њихове љуштуре. Ову чињеницу, која и није спорна, зову и доказом, са чиме се тешко сложити. Прво нико не наводи какве су шкољке у питању, морске или слатководне, на којој су дубини пронађене и ко је и којим методама вршио њихово датирање. Наиме, разна датирања често се свode само на процене, које се после узимају као научне чињенице. Шкољке редовно прате и љуштуре пужева, које нико не помиње иако су за датирања и погоднији од шкољки. Зато хајде да покушамо размотрити све могућности што су у вези са овим заливом, о којем говоре многи еминентни научници, који има чак и своје име. Нормално, зову га *Тројански залив*. Додуше, ни тиме се нећемо битније приближити решењу наше енигме где се тачно налазио тај Страбонов *Садашњи Илион*, али ћемо макар решити дилему *Тројанског залива* ако то буде могуће. Тиме дајемо још више на значају претходном Страбоновом цитату, јер је сасвим могуће да је управо он један од главних криваца што је изнета таква претпоставка да је река, временом, донела и толику количину наноса, којима је испунила цео залив и тако га претворила у копно. Страбон, истина, каже да су две реке у питању али је разлика количина воде међу њима толика да Симоис слободно можемо и занемарити. Податке о количини наноса за данашњу реку Карамендерес немамо, а ако можда и неки ипак постоје тешко их је пронаћи на интернету. Све што можемо је да покушамо пронаћи податке за сличну реку, а ту смо имали среће јер таква река постоји за коју је урађена и тражена студија. Постоји, недалеко одатле, једна река која је доста слична Карамендересу. То је река Лутра у Тракији која тече од севера ка југу, десетак километара западније од реке Марице или приближно толико ка истоку од града Александрополиса. Протиче кроз насеље истог имена, у којем се налази и бања. Бања носи име по реци и римском цару Трајану, који је у близини ње подигао град Трајанополис. Тако да и добијамо Лутра Трајанополис. Ова река је слична Карамендересу по томе што извире на планини, а њен доњи ток је у равничарском делу. Ширина обе реке је скоро идентична, као и дубина, на местима где се може проверити. Аутор овог рада имао је прилику чак 6 пута прећи ову реку која практично, ту ниже поменуте бање, више и не постоји. Мања брана која је ту била подигнута зауставља чак и оно мало воде што је још преостало, тако да у доњем току има воде тек нешто ближе ушћу и то морске. Остали део корита је, како би рекли, *сув као барут*, на неким местим зарастао у коров уз нешто ливадског биља. Ту нема чак ни барске вегетације. У време док је ова река још текла целим својим

током, група, вероватно грчких, научника је урадила управо оно што тражимо, истраживање о наносима које ова река носи у море. Писац ових редова, имао је срећу да то пронађе на интернету. Овај рад, му је привукао пажњу тиме што је на његовом крају писало да је и рађен због *одређивања положаја старе Троје*. У први мах се учинило као да је неко знао за некакву Троју у Тракији, мада се испоставило да није било то у питању. Рад је свакако подужи за цитирање, па је зато само укратко представљен. Из резултата рада грчких научника се лако могло доћи до приближног проширења копна на рачун мора рачунајући дату количину наноса. Ова бројка је смешно мала, ради се о свега неколико метара у хиљаду година у најбољем случају 5 m, не више. При томе нисмо узимали у обзир утицај морских таласа и струја које могу значајно смањити чак и овако малу бројку, нити разлике у растворљивости наноса у сланој и слаткој води, а који то опет могу незнатно повећати. Овај последњи критеријум је био по свој прилици занемарив чак и за море тако високог салинитета као што је Егејско, тако да нема потребе укључивати озбиљну хемију у истраживање. Значи да је Карамендерес, за који кажу да је био Скамандар, морао донети сав материјал којим би испунио залив површине око 100 квадратних километара. Ово звучи као немогућ подухват, или боље речено као добра шала. Наиме, тек просечна надморска висина овог дела који је био под тим тобожњим *Тројанским заливом* износи око 15 m. Лако је израчунати да је Карамендерес, морао овде донети ($15 \times 100 \times 1.000.000 = 1.500.000.000$), или најмање 1,5 милијарди кубних метара наноса и то у периоду од највише 800 година, да би испунио цели овај залив. Највише толико, јер овај залив не помињу антички писци. Нема код Херодота, као ни код писаца на које се позива Страбон, а који су старији од њега. Толика количина наноса, која би испунила целу површину залива, била би превелика чак и за реку попут великог и моћног Дунава, зато је та претпоставка сасвим и нереална. Али вратимо се поново на рад грчких научника о тој Лутри, реци без воде. Овај рад је или новијег датума, што је мања могућност, или можда један од старијих који су само у новије време постављени на интернет. Очито да је у време док је истраживање рађено река још и имала толику количину воде да је стизала до мора. Личи да је рад био наручен и то од некога ко се бавио и неким истраживањем у вези Троје, што на крају рада и пише. Шта је истраживано не знамо поуздано, можда баш овај *Тројански залив*, ко би знао. Ипак, ту нема ни трага о томе да се односио на некакву Троју у Тракији. Питање које би свакоме прво пало на ум је, ако се то односио на ону Троју на Хисарлику, зашто грчки научници нису урадили истраживање на реци Карамендерес? Одговор би био пре политичке него научне природе. Наиме, често односи Грчке и Турске знају бити затегнути па је стога сасвим вероватно да се то истраживање и одвијало баш у једном од тих периода. Тако грчки научници, у немогућности да допру до оне реке која их занима, само изаберу једну реку, која је по свему налик на Карамендерес, на њиховој територији. На крају, можда би они који су тражили дозволу за некакво истраживање у Турској имали сасвим другачије мишљење. Добро знају шта им је све за то требало и колико су времена, али и новца, на то морали утрошити, уз напомену да ни Грчка није ништа боља. Рад и помињемо само зато што се односио на некакво истраживање у вези Троје, али смо могли комотно и без њега. Довољно је било само израчунати колико би наноса једна

река морала донети у неком временском периоду да се уверимо да таква река не постоји. Могли смо то и нешто једноставније, ако је река саградила овај део копна за мање од 800 година (јер у Херодотово време овог залива није било), како то да у наредних 2.500 година, све до нашег времена, није донела баш ни метра? Водећи се критеријумом да је овај део копна донела река, можемо лако закључити да се то није могло десити и да је равница, која се протеже између Егејског мора и Хисарлика, морала бити и у време *Тројанског рата*, каква је и сад. Наравно уз небитне разлике, сигурно је било поплава кад се река изливала што објашњава и то присуство шкољки у неким деловима равнице. Постојање слатководних шкољки дакле није никакво чудо, чак је ту и очекивано. Помоћу њих, у одређеним слојевима, се сигурно и могу датирати веће поплаве, а како је овај регион доста истраживан није искључено да подаци о воме већ и постоје.

Ако река није могла значајније проширити копно, онда остаје да се размотри и могућност формирања *Тројанског залива* услед повећања нивоа мора. Дакле да видимо шта би се могло закључити на ту тему. Некакво научно објашњење ту каже да је током холоценске епохе, пре 6-7.000 година и дошло до појаве овог *Тројанског залива* у доњем току реке Карамендерес који се простирао око 17 km претежно у јужном правцу од најистуренијег дела морске обале, Сигејског рта. Баш од тог времена алувијални наноси, услед деловања река, померали су обалу према северу и мореузу Дарданели, а пад нивоа мора за око 2 m, који се десио у бронзаном добу убрзао је овај процес. Тако је Троја (Хисарлик) била у почетку насеље на обали, док је равница западно од града у периодима Троје IV, V, VI била мочварна речна делта. Море је ту у обалном појасу делте било веома плитко, а цело копно прекривено бројним мочварама. Такво географско окружење никад није било погодно за успостављање некакве важне луке, а ни било каквог града чији би развој зависио од лучких делатности.

Видимо да овај део садржи промену нивоа мора, као и седimente које је овде и нанела река. У принципу се поново све своди на то да је ту био плитак морски залив који је касније испунила река, с тим што је овај процес убрзан након што се море повукло. Море се повукло негде током бронзаног доба, не знамо само прецизније кад. Ова информација о мору је сасвим у сагласности са тврђењима океанолога, да од тог последњег повлачења мора у бронзаном добу и није било значајнијих промена његовог нивоа у односу на данашњи. Ако је ранији ниво био за 2 m виши, а равница око Хисарлика била на истом нивоу којем и данас, онда ниво мора виши за само 2 m није био довољан да се створи икакав залив. За залив, какав је приказан на карти 8, требало би бар 18 m виши ниво, док би још за оних 17 km, који се помињу у тексту, требало и неколико метара више, можда 21-22. Ако претпоставимо да би овако велики пораст нивоа мора и био уопште могућ, досад би већ сигурно наишли на некакве трагове. Ниво мора и највише зависи од количине леда, пре свега у ледницима. Тако да би потпуно топљење леда само на Гренланду повећало ниво светског мора за чак 7 m, док би топљење леда на Антарктику било знатно утицајније, чак до 60 m. Није тек немогуће ни да данашње глобално отопљавање није и једино у доба холоцена, а да је то једноставно недовољно познато. Тако и Платон помиње 4 потопа за која зна у људској историји, од којих за 3 знамо и имена: *Огигијев*, *Дарданов* и

Деукалионов. Између прва два постојао је још један који Платон не именује, па га можда по њему треба и назвати. Овај потоп само он помиње, док се остала три могу пронаћи и код других античких писаца, тако да, по том питању, сам Платон није никакав изузетак. Свакако добар пример је опис потоба, који даје Диодор са Сицилије у својој надалеко познатој *Историјској библиотеци*, везан за егејско острво Самотраку. Ево шта он о томе каже:

(5.47.3) *Првобитни становници користили су древни језик који им је био својствен и од којег су многе речи сачуване до данас у ритуалу њиховог приношења жртава. А Самотрачани имају причу да се, пре поплава које су задесиле њихове народе, међу њима десила велика, у току које је прво раздвојен испуст код Кијанских стена, а затим и Хелеспонт. Јер Понт, који је у то време имао облик језера, био је толико набујао рекама које се у њега уливале, да су, због велике поплаве која се у њега излила, његове воде силовито избиле у Хелеспонт и поплавиле велики део обале Азије. Претвориле су, не мали, део равнице Самотраке у море и то је разлог, кажу нам, зашто су у каснијим временима рибари, с времена на време, подизали у својим мрежама камене капителе стубова, пошто су чак и градови били поплавлени.*

(5.47.5) *Становници које је поплава захватила, прича се даље, отрчали су у више крајеве острва; а како се море све више дизало, молили су се домаћим боговима. Пошто им је живот био поштеђен, у знак сећања на њихово спасење поставили су гранично камење укруг око целог острва и посвећене олтаре на којима приносе жртве чак и дан данас. Из ових разлога је очигледно да су они населили Самотраку пре потоба.*

И Диодор дакле помиње више поплава, од којих једну већу и разјашњава. Оне су важне јер се помоћу њих може објаснити порекло морских шкољки и у овој равници западно од Хисарлика. Али то је само и једно од могућих објашњења. Цунами који је погодио цео Егеј после ерупције Санторинија средином другог миленијума старе ере могао је донети шкољке дубоко у копно где би оне тад и остале. Познато је да вода са цунамијем надире великом брзином доспевајући дубоко у копно, да би се после полако повукла. Тако, мање више, све што вода донесе остане на копну. Поред овог цунамија, за који знамо и који је и оставио бројне трагове, неке мање су могли изазвати још земљотреси са хипоцентрима испод морског дна. Такви би тек могли дати допринос у виду морских шкољки и пужева. Премда нико не каже какве су све шкољке пронађене, и у којим је то слојевима, сигурно не би било никакво изненађење да су пронађне и обе врсте, морске и слатководне. Узгред, поплава коју описује Диодор, није се ни могла десити пре 7. века старе ере, што се може закључити из чињенице да су рибари подизали у својим мрежама камене капителе стубова. Јер и камени капители, одвојени од тела стуба, постоје тек од 7. века старе ере. Тако да је питање чију то причу Диодор преноси, а да је нико други не помиње? Диодорова прича да је поплаву изазвало Црно море је, наравно, бесмислена, јер кад је вода пробила мореуз Босфор Средоземно море је било вишег нивоа од Црног и вода је текла ка Црном мору, где се поплава и десила. Ову чињеницу је утврдила подморска археологија и данас је то добро познато.

Поплаве помиње и Страбон на неколико места, а једно заслужује и коментар. Тако да је сад време за коментар првог дела цитата (13.1.25), где се Страбон и

позива на Платона.

Страбон, односно Платон, описује где су људи све обитавали, у зависности од нивоа мора. У првој етапи се држе брда, односно планинских области. Помиње чак и страх од воде. Другу етапу, коју и смешта у доба Дардана, карактерише и силазак у подножје планина. Силазак у низину, који и смешта у доба Ила, јесте обележје треће етапе. По предању, Дардан је био Илов прадеда тако да можемо разумно претпоставити да их је делио приближно један век. Вода се и морала полако повлачити још и пре Дардановог времена јер је већ тад било могуће и населити се у подножју. Зато, ако је Страбон у праву, можемо закључити да је опадање тог високог водостаја мора могло трајати око два века. Тада се Земља морала хладити и просечна температура се у овом периоду очито и смањивала, што је довело до поновног стварања леда, који се и отопио 3-4 хиљаде година раније. Шта је томе разлог то и јесте питање свих питања, можда је и повећана вулканска активност и подигла довољно честица горе у атмосферу да се смањи осунчаност на планетарном нивоу. Шта год да је било, ми и располажемо само чињеницом да је негде током овог периода ниво мора опао за око 2 m, што нам је једино и важно. Уз Стабонову помоћ смо могли и прецизније одредити и кад се то десило јер Дардан је вероватно живео у 15. веку старе ере. Постоји и нека могућност да је један век млађи јер није још са сигурношћу утврђено кад је то био *Тројански рат*. Но, један век овде не игра никакву улогу, битно је да нам и Страбон преноси информацију да се у Илово време вода већ повукла и био је могућ живот у равници. Ил је, као што знамо, био Пријамов деда, па ако воде није било у Илово време није могло бити ни у Пријамово. Ово значи да није у време *Тројанског рата* могло бити никаквог залива, како у околини Хисарлика тако и на неком другом месту. Вода се повукла знатно пре тога. Такође, ако је Илов град тај град који ми зовемо *историјска Троја*, као што Страбон мисли да јесте, а кад још узмемо у обзир све што смо до сада закључили, онда би могли, са високом поузданошћу, тврдити да повећани водостај за око 2 m нема готово никаквог утицаја на равницу код Хисарлика, море би ту узело свега један метар обале на простору од неколико стотина метара близу ушћа Карамендереса. Ни више ни мање од тога. Овде нас је Страбон довео и даље, јер је јасно да се Ил, за којег каже да се спустио у долину, никако није могао спустити у ову долину близу Хисарлика која није ни била под водом, него неку другу. То исто важи и за Дардана, овде није било потребе да подиже насеље у подножју, тако да је и то морало бити на неком другом месту. Страбон индиректно потврђује и оно што знамо из митологије, да је град Илион заиста негде близу Дарданије, што наравно не мора ништа да значи. Даље би се већ могли питати, ако већ Ил није сишао у долину код Хисарлика где онда јесте? То и не можемо тачно утврдити јер постоји више кандидата за ово месту. Посматрајући само овај регион, око Дарданела, на удаљености не већој од 100 km, постоје 4 места где би повећање нивоа мора од 2 m могло направити иоле приметан залив. Два су баш на северу Тројаде и одговарају ушћима двеју река, које су се некад звале Граник и Есеп. Ту би настао залив око 1,6 km урезан у копно на Гранику и око 2 km на Есепу. Треће место јесте равница Тебе, што је њен некадашњи назив. Она се и налази на континенталном делу источно од острва Лесбос. Овде постоји место где би се море могло увући скоро 1,5 km у копно али истина на веома уском делу. Тај

део је значајно шири у претходна два случаја али се ни у ком случају не може назвати широким. Ипак, све три локације се морају одбацити и из разлога што Страбонове речи да се Ил спустио у долину кад се вода повукла и не би имале смисла. Све три ове долине су већ биле у највећој мери *на сувом* и сва три ова залива које смо помињали нису заузимала значајнији део долину. Ил би већ ту имао највећи део долине на располагању и знатно пре повлачења воде. Остаје још само једно место које можда испуњава задате услове, а то јесте делта реке Марице, коју Грци зову Еврос. На десној обали реке би повећање водостаја од 2 m направило залив и до 15 km у копно све до Дорискоса, који би ту прекрио већи део *Тројанске низине*, како ју је називао Хомер. Тек на овом месту и дато Страбоново казивање, у цитату који коментаришемо, већ може имати смисла! Занимљиво да нас је баш и Страбон, који чврсто верује у Троју у Малој Азији, што би рекли *ничим изазван*, довео до тога да размотримо и Тракију. Наравно, и уз малу помоћ додатних информација које њему нису биле на располагању. Заиста делује парадоксално да нас, док је писао о Хисарлику или можда неком другом месту недалеко од њега, упуту на сасвим други континент, али ако све пажљиво проанализирамо видимо да је управо тако. Сасвим друга ствар је што то нико није могао очекивати, али у истраживању се нађе понеко изненађење. Кога више занима како су изгледале области које смо помињали за повишени ниво мора може видети из програма за симулацију (<https://www.floodmap.net/>). Карте нема потребе давати као додатак будући да је *Тројански залив* споредни део рада. За препоруку је да се погледају стања за нивое од +2 и +3 m у односу на садашњи јер симулација не води рачуна да су људи могли имати и знатнији утицај претварајући некадашње морско дно у обрадиву земљу. Зато је вернији приказ ако се узму у обзир оба нивоа мора. Негде је стање ближе једном, негде другом, али разлике нису значајне.

Такође, по легенди, Дардан води колонисте са Пелопонеса на Самотраку. Ова колонизација је била узрокована последицама неке велике поплаве. Ни ово не би било немогуће јер ако би ниво мора подигли за 2 m као у Дарданово време, значајан део обрадиве земље уз морску обалу на западу Пелопонеса био би под водом. Пре свега део око ушћа реке Неде, а и на остатаку обале према северу. Обрадиве земље у овом делу свакако нема нешто много, зато би сваки губитак био значајан. Довољна је била и бујица узрокована већом количином падавина да уништи усеве, јер се највећи део обрадиве земље управо и налазио у речним долинама и приобаљу. Страбон је знао за ову легенду јер већ у (8.3.19) помиње и пећину које је *поприште прича о Атласовим кћерима и Дардановом рођењу*, док и пре каже: (7.8.49) *Јасион и Дардан, два брата, живели су на Самотраки*. Недостаје део у којем би објаснио како је то Дардан доспео на Самотраку, што само потврђује констатације о повременој конфузности његовог казивања. Сви знамо да се потоп помиње у *Библији*, па и у сумерским легендама. Мало је тих народа који у свом колективном памћењу немају бар нешто о каквом потопу, поплавама или нечем сличном. Ипак, поплаве нису она приоритетна тема овог рада па се тиме нећемо бавити више него што је потребно, оне су свакако тема за себе и надамо се да ће се некад, у будућности, њима и позабавити бар један озбиљан научник. Разних бајкописаца је стварно већ преко главе!

Дакле, према свим чињеницама које смо сакупили, нема никаквог *Тројанског*

залива у рејону Хисарлика ни пре, а камоли за време *Тројанског рата*. Каквим то још чињеницама располажу научници који су изнели ову тврдњу тешко је и замислити, да постоје ваљда би их неко и изнео. Једино што нисмо размотрили као могућност је подизање морског дна, што није сасвим немогуће али није ни много вероватно. Уздизање морског дна се по правилу дешава на местима где се срећу тектонске плоче и на таквим местима се углавном већ налазе планине. Цео западни део Мале азије лежи на Егејској тектонској плочи, па иако и друге тектонске плоче нису тако далеко према северу или истоку, довољно су далеко да значајно подизање морског дна не би било могуће. С друге стране сасвим су довољно близу за веома јаке земљотресе. Да је и у прошлости постојала оваква тектонска активност, морала би постојати и данас, да не кажемо још да би она сигурно оставила такве трагове који не би могли остати непримећени. Тако би се рекло да ни са ове стране нема ништа од *Тројанског залива*!

Након што смо коначно ставили тачку на *Тројански залив*, можемо рећи покоју реч о нивоу Егејског мора у прошлим временима. По свему судећи, има основа да је некад у прошлости ниво мора могао бити и нижи, а не само виши од овог данашњег. Постоје трагови и за такав сценарио, као што су градови под водом. Њих има и на Јадрану, не само на Егеју. На пример у Тракији, поред Маронеје, коју смо већ помињали у вези са киконским Исмаром, постоји град под морем, због чега је на том месту забрањено купање. Још један случај за који јесте мало вероватно да је могао завршити под морем тако што је овде дошло до потонућа земљишта. Ово није никакав усамљени случај ни на Егеју, а већ смо рекли и да таквих градова има и на Јадрану. Могао је бити у питању и раст нивоа мора, па је очигледно током само холоценске епохе, да не укључујемо друге, могло још бити промена нивоа мора, било навише или наниже. Другачије објашњење је и толико мало вероватно да га можемо сматрати и готово немогућим. Наиме, она најизразенија набирања горњих слојева Земљине коре, било синклиналног или антиклиналног типа, дешавала су се током *орогенза*, што је грчка реч за процес формирања планина. Биле ту у питању геолошке синклинале или антиклинале, оне су по правилу захватале значајно веће просторе од ових које и посматрамо, без обзира да ли се ради о хипотетичком спуштању тла код Маронеје или само издизању као у случају хипотетичког *Тројанског залива*. Ако оваквих процеса и има, трајали би неколико десетина милиона година, колико трају орогенезе. Тако да је наших хиљаду година, у геолошком смислу, тек једна милисекунда и то у најбољем случају, што све разматране могућности по овом питању, чини потпуно невероватним. Решење дакле није у геологији него у океанологији јер постоје наравно и трагови вишег нивоа мора, а на Егеју је свакако најпознатији пример антички град Ефес, који је 5-6 km унутар копна, иако је био познат као једна од важнијих трговачких лука на овом мору. Лука се може и данас видети поред града, дубоку у копну. Овај закључак би неизоставно донео и посетилац остатака тог, светски познатог, античког града, где је било једно од 7 светских чуда старог века, чувени Артемидин храм. Ефес је и Хераклитов родни град. Но, са Ефесом није све баш тако као што видимо, морамо ипак понешто знати. Ефес потиче још од краја бронзаног доба и познато је да је осниван више пута и то на различитим местима. Остаци старог Ефеса, поред којег је лука, потичу

из времена цара Августа уз дограђене делове у неким каснијим периодима, пре свега из времена римских царева Трајана и Хадријана. И ефешка лука је једно омање вештачко језеро димензија приближно 550x350 m, широким каналом од око 100 m, повезано са реком Кајстер. Овај канал је близу 2 km дужине. Лука се налази близу римског Ефеса са западне стране, а чувени је Артемидин храм био око 2 km источније где је сигурно у то време био и град. Лисимах је баш у последњој години своје владавине (281), из овог Ефеса, и преселио све његове становнике у новоизграђени град на другој локацији. Познато је да имао с тим доста потешкоћа па је чак и прекидао становницима старог Ефеса снабдевање водом. Један Ефес је био и на ушћу реке Кајстер у море. За овај Ефес се верује да у питању други по реду, значи да је постојао и старији, а његов је епонимни оснивач био Андроколо, син атинског краља Кодра. Ако сад ту подигнемо ниво мора за 2 m видимо да би се поред реке створио залив који би продирао и до 6 km у дубину копна, што оставља простор да је неки од ових неколико Ефеса и био на мору. Ово је вероватно разлог што неки мисле да се овај римски Ефес и налази баш на месту најстаријег од њих, а да су вештачко језеро у којем је лука Римљани само проширили. Неки кажу друкчије, а то је да су Римљани језеро и ископали кад већ овај део није био близу воде, али су га ископали на месту где је била лука док је град био на мору. Овакве хипотезе сигурно не можемо баш назвати научним јер и саме почивају на другим хипотезама, али ко зна? Знамо да су Римљани имали обичај да граде насеља на местима где је некад постојало старије насеље, зато не можемо искључити да нешто од наведеног може бити и тачно. Ма колико мало вероватно било, може се десити да је могло бити и тако како би сваки обичан посетилац и закључио. Али изнета критика и даље стоји.

После овог, мало подужег, излета на неке од споредних тема, до којих нас је и довео Страбон, можемо се напокон вратити и на место смо стали, мада смо већ толико далеко отишли да је мало ко то и упамтио. Вратимо се на реке Симоис и Скамандар. Симоис је оправдано под сумњом као један од случајева, честих код Страбона, у којима постојеће стање само покушава пресликати на *Илијаду*. Наравно, највећи број оваквих случајева налазимо баш у 13. књизи *Географије*, односно у делу који се односи на Тројаду. Симоис је баш ретко помињан и код других античких писаца, а где и јесте увек се стиче утисак да је у питању само податак од Хомера, као и у Страбоновом случају. Није поменут ни код једног од античких писаца који су описивали своје или туђе посете Илиону, те га и не можемо третирати као географску чињеницу и поред тога што га Страбон овде помиње. Са Скамандром није такав случај, он се помиње много више, али њега од свих описа посета Илиону помиње само Херодот, али и он од података из Атине. Под Скамандром се мисли на ону реку која извире на некадашњој Иди, данашњем Каздегију (Кас-даг), под именом Мендерес, што је турски назив и за реку Меандар. Мендерес се зове и насеље, које је тек северни део нешто већег Бајрамича од којег га дели ова река. На око 2 km према западу од ових насеља Мендерес се спаја са реком Кусакли, која приближно носи исту количину воде као и Мендерес. Ове две реке стварају нову реку која се може наћи и под више имена. Једно од њих смо већ и употребљавали, а то је Карамендерес, или Црни Меандар. Друго од њих, вероватно ништа мање учестаности је Кучукмендерес

(Küçük Menderes) што значи Мали Меандар, мада постоји и друга река у Малој Азији која се улива у Егејско море истог назива. Може се пронаћи под именом Menderes Suyu, а реч *suyu* можемо превести као *сок*. Поред ова три назива која можемо пронаћи у литератури или на разним мапама, постоји и четврти који користи понеко од локалног становништва. Овај назив је можда и природнији пошто се ради о рекама скоро исте величине, а то је Кусакли Мендерес што бисмо превели као Опасани Меандар. Наиме, *кусакли* има значење *појас* или *опасач*. Ова река прави доста меандара и овај назив јој тако сасвим одговара. Одакле потиче њено име, то ћемо растумачити у посебном поглављу. На овом Меандру у Тројади живео је Деметрије, у граду Скепсиди (Скепису) који се и налазио око 7 km источније од данашњег Бајрамича, у рејону језера овог истог имена. Зато и јесте изгледало помало чудно кад га је Морит оптужио да не зна како се зове река крај које је живео, што смо већ помињали. Очито да оно што смо сматрали чудним баш и није превише необично. Ни ми данас то не знамо. Није искључено да поред свих наведених назива постоји још неки који нисмо открили. Ипак, највише нас занима да ли се ова река некад звала Скамандар? А одговор би био, могуће је да јесте, али ништа више од тога. Наравно, исто тако је могуће и да није. Заиста не можемо пронаћи баш никакву потврду да су Ида, Скамандар, Симоис, Гаргара и још понеки топоним из *Илијаде* постојали игде у овој области пре 5. или у најбољем случају 6. века старе ере, што се слаже са датирањима хумки које су припадале некаквим патрицијима за које кажу да су носили имена по јунацима из *Тројанског рата*. Ово сасвим и одговара времену *Писистратове редакције* Хомера и пре говори о популарности *Илијаде* у овом региону. Мада ни ово правило се не може узети баш за све такве називе. Тако су Арисба и Лариса, а вероватно и Питија сигурно ту и били па су и поменуте у *Илијади*, док Сест и Абид који, по томе што знамо, још нису ни постојали, не можемо ништа рећи. Ако је то што каже Страбон тачно, да је Илион мењао место неколико пута, онда је некакво насеље овог имена морало ту постојати знатно пре, можда и два века раније. Тако су, уз Илион, лако могли настајати Скамандар, Ида и све остало. Скамандар је могло бити име пренето из Тракије након *Тројанског рата* јер на месту где тече Карамендерес није могло настати. Ако је ово објашњење тачно, што вероватно јесте, јер постоји сасвим довољно чињеница томе у прилог, то би значило и индиректну потврду да је *Тројанског рата* ипак било и тако разрешило ову важну дилему. Међутим, ово није једино могуће објашњење. Постоји значајан број градова у овој области за које важи и да су им оснивачи Енејин син Асканије или Хекторов син Скамандрије. Овај је последњи, познат још из *Илијаде* као Астијанакс (заштитник града), који јесте носио име по речном богу Скамандру и био градитељ и оснивач градова, јесте сигурно и заслужио почаст да реку назову по њему. Његовом имену могли би се приписати и називи два мања градића, недалеко од десне обале Скамандра релативно близу један другом, Скамандрија и Скамандрос. Та насеља Страбон, који се ослања на радове својих претходника, нигде не спомиње иако је макар једно од њих могло постојати и у његово време, бар према казивању Плинија Старијег, који су свом капиталном делу *Природна историја* каже:

(5.33.1) ТРОЈАДА И ПРИДРУЖЕНИ НАРОДИ: Прво место у Тројади је Хамаксит, затим Кебренија, па сама Троја(да), раније названа Антигонија, а са-

да Александрија, римска колонија. Затим долазимо до града Нее, Скамандра, пловне реке и места где је у давним временима стајао град Сигеј, на рту. Затим долазимо до луке Ахајаца, где се Ксант улива након сједињења са Симоисом, формирајући Палескамандар, који је раније био језеро. Остале реке, које је Хомер прославио, наиме, Рес, Хептапор, Карес и Родиј, нису оставиле трагове свог постојања. Граник се, другим путем, улива у Пропонтиду. Мали град Скамандрија, међутим, још увек постоји, док је на удаљености од 14 стадија од његове луке, Илион, место ослобођено плаћања данка и град свеопште и непролазне славе.

За нас је занимљиво што и Плиније помиње спајање река само ту насталу реку, коју Страбон именује као *Стомалимне*, Плиније зове *Палескамандром*. Новост је то што помиње да је ту некад било језеро, док Страбон спомиње само лагуне и мочваре. Такође, за четири реке, од Хомерових осам, каже да нема никаквих трагова њиховог постојања, што значи да је Страбонов извештај о овим рекама ипак само покушај да смести *хомерске хидрониме*. За град Скамандрију каже и да *још увек постоји*, што значи да се за њега дуго знало, док за реку Скамандар каже да је пловна, само не каже и докле. Наводи и Симоис што некако већ пре *мирише на Хомера* него на стварну хидрографију ове области. Оно помињање Ксанта, треће реке код Троје, говори да је у питању само свођење на *Илијаду* и ништа друго. Значи чак ни Плиније, који је, по питању Хомера, сигурно битно објективнији од Страбона, не може без *Илијаде*. Видимо да Скамандрија није далеко од Илиона, иако су на разним атласима који приказују тај период та два поменута града доста удаљена. Ова информација и није од посебне важности, а Плинијев текст смо употребили само зато да документујемо постојање бар још неког топонима који носи име по Скамандру. Али вратимо се поново и на онај Страбонов цитат који коментаришемо. На крају, Страбон поново помиње Елеј, који се налази на Херсонесу где се налазио Протесилајев гроб. Очито још један пример да Тројада не би имала смисла без Херсонеса. Страбон напомиње да је ово већ рекао кад је писао о Тракији, што је наравно истина. Ево шта је рекао: (7.8.51) *Елеј, где је светилиште Протесилаја, насупрот коме је, четрдесет стадија удаљен, Сигеј, рт Тројаде*.

Раније смо већ цитирали Аријана, који Протесилајев гроб смешта на ово исто место као и Страбон, приликом чега смо се укратко осврнули на ову легенду о Протесилају. За нас је положај гроба и храма посвећеног Протесилају у Елеју, граду који се налазио на југу Херсонеса, много значи. Истина, удаљеност до рта Сигеј је око 5 km што је мање него Страбонових 40 стадија али не смета. Према овој легенди изгледа да је искрцавање Ахајаца, оно којим и отпочиње *Тројански рат*, било прво на Херсонесу. Заиста се не види баш ниједан разлог зашто би неко овде преносио Протесилајеве кости ако није ту и погинуо. Сви антички писци који помињу Протесилајев гроб, помињу га на истом месту. А примера ради, можемо навести Херодота као најстаријег од њих. Он у својој *Историји* помиње Протесилајев гроб чак на три места: (7.33), (9.116), (9.120). Ако га помиње Херодот, онда значи да морао ту постојати најмање од 6. века старе ере, бар светилиште. Гроб би наравно био још од *Тројанског рата*, као и Хекабин гроб, који смо помињали. Занимљиво је да су оба ова гроба, за које и постоји могућност да су из времена *Тројанског рата*, са исте стране Дарданела

и то европске. Ко не верује у коинциденцију, то би за њега био врло јасан одјек *Тројанског рата*. На крају крајева, ко зна, ако би игде у легендама, од којих и потичу ове информације било зрнце истине, могло би то најпре бити управо у овом случају. Но, ма шта да јесте истина, да коначно већ и завршимо са овим Страбоновим цитатом, чија нам се анализа одужила и наставимо са следећим:

(13.1.32) *Дужина ове обале, мислим у правој линији од Ретија до Сигеја и Ахиловог споменика, је шездесет стадија, а цела лежи испод Илиона. Не само Садашњег Илиона, који је од ахајске луке удаљен дванаест стадија, већ и од Ранијег Илиона, који лежи тридесет стадија даље у унутрашњост у правцу планине Иде. Сада је ту храм и споменик Ахилу близу Сигеја, као и споменици Патроклу и Антилоку. Илионци приносе жртве за сва четири хероја, поред ових и Ајанту, али не и Хераклу, из разлога што је опустошио град.*

Удаљеност ахајске луке од Илиона је према Страбону дванаест стадија, што и износи 2,4 km и никако не одговара положају Троје на Хисарлику која је око 6 km далеко од тог места за које се мисли да је било ахајско упориште на обали. Ово као да потврђује претпоставку да је обала била ближе Хисарлику, што смо већ закључили да није било могуће. Следеће могуће објашњење је да се и овде ипак не ради о Хисарлику, које исто тако не делује могуће јер на удаљености од ахајске луке коју наводи Страбон практично да не постоји погодно место за насеље. Трећа могућност је да ахајска лука није била на левој обали реке него на десној, где постоји једно погодно место. Ако је тако, онда је и ту Хисарлик мало даље него што Страбон каже, око 4,7 km, али би место данашњег насеља Кумкале сасвим могло одговарати опису. Није сасвим немогућа ни опција да Страбон користи различите дужине стадија, будући да се и ослања на текстове различитих аутора, од којих неке и помиње, а који користе стадије различитих дужина. Тако је Страбон, само преносећи оно што је прочитао, тек могао дати погрешну удаљеност, као и много пута пре тога. Тиме смо можда и разрешили дилему, за коју смо раније рекли да ће се можда разрешити у даљем излагању, а то је повремено значајно одступање удаљености између појединих места од оних које Страбон наводи. Даље понавља да је постојао *Ранији Илион*, удаљен тридесет стадија правцу Иде. Овде не каже, као раније, да је и ово насеље било према истоку али понавља да насеље још постоји јер каже *који лежи*, дакле у садашњем времену. Истини за вољу, ако се узме у обзир и конфигурација овог терена, лако се види да на овој удаљености од морске обале нигде и не постоји погодно место за утврђено насеље. Цела област се налази на низбрдици, мањој или већој. Рачунамо удаљеност од морске обале јер је тако сигурније. Наиме, још нисмо сигурни да ли се ради Хисарлику, или може бити Кумкале. Можда и нешто треће. Тако излази да ако је некакав *Ранији Илион* икад постојао у овој области, тешко да је могао бити тамо где га смешта Страбон. На крају даје, на ком простору су се налазили споменици оних хероја, којима приносе жртве.

(13.1.33) *То је земља коју песник потчињава Енеји и Антеноровим синовима, називајући је Дарданијом; а испод ње је Кебренија, која је највећим делом у равници и лежи приближно паралелно са Дарданијом; а у њему је некада био град Кебрен. Деметрије сумња да се територија Илиона под Хектором простира у унутрашњост од морнаричке станице све до Кебрена, јер он каже да тамо постоји, истакнута гробница Александра, као и Оиноне, која је, пре-*

ма историчарима, била супруга Александра пре него што је отео Хелену. Настављајући, песник помиње Кебриона, сина (копиле) славног Пријама, по коме је, како се може претпоставити, добила име земља, а вероватно и град.

Овај сегмент је такође већ цитиран, само други део. Опет део текста који смо поделили на два дела, према потреби. Страбон каже да се цела та област звала Кебенија, а у њој је некад био град Кебрен. Повезујући називе и са *Илијадом*, мисли да су добили име по Пријамовом сину Кебрену или Кебриону. Ово би и требало упамтити јер се са *земљом Кебрена* срећемо код Страбона и у Тракији, али му ту није ни било на крај памети да је повеже са Хомером. Са овим делом ћемо се упознати нешто касније. Док овде, као значајну, издвајамо само једну Деметријеву тврдњу да је у граду Кебрену постојала, на истакнутом месту, и гробница Александра и Оиноне. Александар је име тројанског принца Париса, који је, по једној од легенди, преживео рат и управо он био тај који је обновио тројанску државу. Постоје добри основи да ова легенда може бити и истинита, са чиме ћемо се срести у даљем излагању, што је и главни разлог зашто је овде наводимо. Наравно, увек треба имати у виду да свака легенда обично и не буде ништа више од пукe митолошке приче, иако постоје и изузеци. И у хеленској митологији, често, постоји више верзија једног догађаја, па тако овај Парисов случај није никакав изузетак. Постоји легенда и да је погинуо у рату, а након што је био рањен, подлегао је ранама јер га његова некадашња жена, ова речна нимфа Оинона, није хтела излечити. Разлог њеног поступка је очигледан, што ју је оставио због лепе Хелене. Оинона је била кћерка речног бога Кебрена, па је зато у граду истог имена сахрањена поред Париса. Кебрен је још био и назив реке, леве притоке Скамандра, поред које је град Кебрен био подигнут. Друга обала реке је била Деметријева постојбина јер се Скепсида налази на супротној обали Скамандра у односу на Кебрен. Скепсида је недалеко од Кебрена тако да је он Деметрије могао лично видети овај гроб за који се мислило да је Парисов. Зато нема разлога да посумњамо у његов извештај, али има места за сумњу да су житељи Кебрена стварно могли знати то коме припада неки прастари гроб. Можда једног дана археолози буду могли дати неки поузданији одговор. Засад, ова легенда може само допринети постојању, у овом делу света, једне од Троја које зовемо *митолошким Тројама*. То јесте разлог због којег наводимо све ове легенде које антички писци смештају у овај крај. Овај крај, односно рејон око реке Карамендерес, јесте једно од прва два места са највећим бројем легенди и назива везаних за *Тројански рат*. Друго такво место је око доњег тока Марице, за које постоји више легенди везаних за *Тројански рат*. Постоје овакве легенде и на другим местима, али нигде више од једне. Где их постоји више, везане су за исту тему и баве се митским оснивањем града. Тако да и статус *митолошке Троје*, првог реда, може припасти само двома Тројама, једна је на полуострву Бига у Малој Азији, а друга у доњем току Марице у Тракији. Ако гледамо само митологију онда би по њој могла бити само два кандидата за Троју, али тим се мислимо позабавити у последњој књизи ове трилогије. Али што кажу легенде не мора имати везе се истином, па тако ни са оном стварном Тројом, коју смо назвали *историјска Троја*. Као што смо се могли и уверити, постојало је више таквих места која су се некад звала Троја или Илион. За нека знамо кад су била основана, док за друга то не знамо али знамо и да су сва веома велике старине.

Зато не можемо рећи да град који је стар најмање 2,5 хиљаде година не бисмо могли назвати историјским, ако и знамо да је у питању само једна од каснијих реплика Троје. То му, ни у ком случају, не умањује вредност, али ми тражимо град за који се и водио *Тројански рат*. Зато само ову Троју можемо звати оном историјском. А сад да наставимо по Страбону.

(13.1.34) *Из планинског ланца Иде у овом региону, према Деметрију, пружају се два гребена ка мору, један према Ретију, а други према Сигеју, сачињавајући полукружну линију, која завршава у равници на истој удаљености од мора као садашњи Илион. Овај Илион, према томе, лежи између крајева поменутих гребена, док старо насеље лежи између њихових почетака. Ови гребени, додаје он, укључују и Симоиску равницу кроз коју пролази Симоис и Скамандријску равницу кроз коју тече Скамандар. То се назива Тројанска равница у правом смислу речи. Овде је песник сместио већину борби које су се дешавале, јер је она шира. Овде видимо истакнута и места која је именовао песник Еринеј, Езитов гроб, Батеју и Илов споменик. Реке Скамандар и Симоис, након што су текле близу Сигеја и Ретија, састају се мало испред садашњег Илиона, а затим теку према Сигеју и формирају Стомалимне, како се зове. Две горе наведене равнице одвојене су једна од друге великом територијом која се простире у правој линији између поменутих гребена, почевши од садашњег Илиона, са којим су повезане, све до Кебреније, а уз гребене са обе стране, формира комплетно слово Е.*

Овде нам Страбон преноси Деметријев опис и то је управо онај део у ком и сам Деметрије помиње *старо насеље*, где се види да податак о два Илиона потиче од њега. По опису је то Илион у рејону насеља Пинарбаши, онај који смо већ и раније помињали тако да овде само дајемо писмену потврду порекла података. Занимљиво је да и овај Деметријев опис дат у садашњем времену, што значи и да је *старо насеље* морало постојати у његово време. Ово хипотетичко насеље је удаљено приближно 8 km од Хисарлика у правцу југоистока и невероватно да га Деметрије није посетио. Посетио је Страбонов *Садашњи Илион*, као што сам сведочи, док насеље свега неколико километара даље није. Узевши у обзир да је Деметријев родни град, Скепсида, свега 40 km удаљен од Хисарлика, ако би ишао преко планине, или десетак километара више ако би ишао реком или уз њу, што је вероватније, те да му је на овом путу и место које назива *старим насељем* било, у правом смислу речи, успут. Немогуће да га није посетио ако је постојало. Највероватније ће ипак бити да то насеље и није постојало у његово време, а дабоме није ни у Страбоново. Ипак, ако већ и није постојало, мора се признати и да Деметријева позиција града има више смисла него Страбонова. Разлог је то што се у близини Пинарбашија још може пронаћи по једно брдо, са обе стране реке, које би било погодније за утврђени град, док у области где нас упућује Страбон такво место не постоји. Зато је ова Деметријева тврдња и имала толики број присталица, чак и након Шлимановог открића, а има их још и данас. Наравно, познато је и да су оба ова места истражена и том приликом истраживања нису дала очекиване резултате, тако да ту немамо шта замерити Деметрију који то никако није могао знати. Ово Деметријево казивање и јесте, очигледно, Страбон другачије протумачио или је креирао свој текст не само по Деметрију, јер сам помиње песника Еринеја. Наиме, Деметрије јасно говори о

два гробена која иду према Ретију и према Сигеју, а њихов почетак је управо негде у рејону Пинарбашија и ту нема спора. Тек код река, које помиње, јесте тотална конфузија. Реке свака за себе теку близу Сигеја и Ретија, споје се код Илиона, па тек кад формирају трећу реку наставе опет да теку према Сигеју. То значи и да се једна река враћа одакле је и дошла, што је немогуће, на било ком месту. Такође, грубо гледано, гробени јесу у правцу Кебреније али далеко од ње, шта је Страбон овде мислио вероватно не зна ни он сам. На крају каже да гробени формирају слово Е, што значи да мисли на слику са три гробена, мада је овде пре тога описао само два. Слика са три гробена стварно постоји и они заиста формирају обрнуто слово Е, а између њих се простире *Тројанска равница*. На крајевима ова три гробена су Кумкале, Хисарлик и Калафат, а за опис би могли рећи да је одговарајући, мада се стиче утисак да Страбон овде није баш добро разумео Деметрија. Тако је, тумачећи Деметрија, сместио своје *Село Илионаца* 30 стадија источно од *Садашњег Илиона*, где се стварно налази почетак ова три гробена. Према опису две речне долине са територијом између њих рекло би се да се стварно ради о Хисарлику, иако су ту наблизу Кумкале и Калафат. Таман довољно близу да не можемо бити сигурни. Очигледно је да су на основу овог текста настале све три позиције за које се веровало да су могле бити локација *историјске Троје*. Једна по Страбоновом тумачењу Деметрија и друге две, а по тумачењу других, обе око Пинарбашија само са различитих страна реке. Није ни било много тешко утврдити да је Страбон погрешио, оно што смо ми уочили могли су и други, тако и преостаје рејон око Пинарбашија. То објашњава и зашто је тамо започето истраживање пре Хисарлика. Мислили су да се тамо налазила она права, *историјска Троја*. Страбон даље наставља:

(13.1.35) *Мало изнад овога је Село Илионаца, где се сматра да се у ранијим временима налазио древни Илион, на удаљености од тридесет стадија од данашњег града. А десет стадија изнад Села Илионаца је Каликолон, брдо, крај којег, на удаљености од пет стадија, тече Симоис.....*

Опет, речи: „А под Тимбром је легао део Ликијаца“, што је више погодно за древно насеље, јер се у близини њега налази равница Тимбра, као и река Тимбриј, која тече кроз равницу и улива се у Скамандар код храма Тимбријског Аполона, а Тимбра је заправо удаљена педесет стадија од садашњег Илиона.

Ни уз највећу маштовитост, овај Страбонов опис не може се уклопити баш ни у какву слику која би могла одговарати стварном стању. Његова река Тимбра не одговара ниједном познатом потоку, чак не постоји ни назнаке да је нешто слично могло постојати у прошлости. И ово је, очигледно, само један покушај свођења на *Илијаду*, у којој налазимо све од поменутих имена, само вероватно најнеуспешнији од свих досадашњих. Ништа није различит ни наставак, зато га нећемо ни цитирати у потпуности.

(13.1.36) *Ипак нису имали храбрости да марширају и опколе станицу кад је још била неутврђена и на малој удаљености, јер је близу Сигеја, а Скамандар се улива близу њега, на удаљености од двадесет стадија од Илиона. Али ако неко каже да је ахајска лука, како се данас назива, морнаричка станица, он ће говорити о месту које је још ближе, само дванаест стадија од града.*

Једино што је ново је удаљеност Илиона од ушћа Скамандра од 20 стадија, све остало већ знамо. Страбон греша за 5 стадија у процени, што и није много али

ни удаљеност није велика, ако је у питању Хисарлик, који је даље, а толико и ако је у питању Кумкале, који је ближе и више одговара кад се узме у обзир и удаљеност од ахајске луке. Иако удаљености које даје Страбон нису довољно тачне да бисмо их могли третирали озбиљно, морамо их навести и за случај да нешто ипак погоди. Међутим, ако узмемо максималну познату дужину стадија од 265 m, онда удаљености које даје Страбон имају знатно више смисла. Рекло би се да подаци које узима од Деметрија садрже нешто већу дужину стадија, а код других аутора је стадиј дужине од 200 m. Тако се претпоставка употребе различитих дужина стадија у Страбоновом извештају, по свој прилици показује као тачна. Даље следи нешто знатно конкретније:

(13.1.37) *Јер се Ајантова хумка истиче на удаљености од пет стадија на путу за Александрију. Ни „чист тркачки простор“ Хектора око града није лако разумети, јер садашњи Илион нема „чист тркачки простор“, због гребена који му се придружује. Међутим, древни град има „чист простор за трчање“ око њега.*

На основу удаљености Ајантове хумке од града, може се лако закључити да је *Садашњи Илион* Хисарлик. Тако би та хумка морала бити негде око Калафата, који се налази на око *пет стадија на путу за Александрију* (Тројанску). Једино би ту могла бити на неком узвишењу, док би у случају да се радило о Калафату била тачно у реци, а у случају Кумкалеа у долини. Хумке су подизане, кад год је то било могуће, на теренима који нису могли бити угрожени поплавом, тако да Кумкале и Калафат не би задовољили овај критеријум. Даље каже *Садашњи Илион* нема *чист тркачки простор Хектора око града*, због тога што се град и наслања на гребен и да то *није лако разумети*. Ово је изненађујуће, барем кад у питању Страбон за којег знамо да је био велики поклоник Хомера. Као да је он ту сметнуо с ума да у *Илијади* Ахил јури Хектора око града и то три цела круга или, што ће пре бити, не разуме како то да овај гребен смета чистом *тркачком простору*. Наиме, сасвим је јасно да и ову тачку Страбон пише по Деметрију, и неколико претходних, али и наредних. Негде то нагласи, а негде не. Али и овде то није тешко закључити јер сам каже *није лако разумети*, што значи да је и то негде прочитао. Још једна потврда да је Деметрије посетио ово место, а знамо да Страбон није. Деметрија је мучило и што се место није слагало са *Илијадом*, па је покушавао лоцирати и неко друго, а које би се више уклапало. Најближе брдо које се могло обићи пешке је тако и пронашао близу Пинарбашија, које је морао посетити и лично обићи. У то време другог начина није ни било. Тим би пре онда посетио и насеље које се евентуално ту могло и налазити, а нарочито ако је мислио да је баш ту била Троја. Тешко је замисливо да нас о овој посети ревносни Страбон не би известио, ако ју је сам Деметрије описао. Тако да ћемо овде потврдити ранији закључак, да *Село Илионаца* није постојало, што пише у наставку.

(13.1.38) *Али ни траг древног града није сачуван, што је природно, јер су градови око њега били разорени, али не и потпуно уништени, али тај град је био толико уништен да је извађено из њега све камење да би обновили остале. У сваком случају, за Археанака из Митилене се каже да је саградио зид око Сигеја са камењем однетим одатле.*

Мора се запазити да Страбон, који оперише са *Садашњим Илионом* и *старим*

Селом Илионаца, често покушава да уклопи друге чињенице било са једним или другим. Нарочито кад се ради о слагању са Хомером! Иако Страбон каже да *садашњи Илион* није права Троја, на моменте се прави да јесте, као што је и овде случај. Од Илиона дакле није остао ни камен на камену, каже, град је био потпуно девастиран и његов грађевински материјал искоришћен за изградњу и обнову других, мање разорених, градова. У суштини, Страбон нам је саопштио да, ако икад будемо пронашли место где се *историјска Троја* налазила, али под условом да је уопште и постојала, нећемо пронаћи *ни камен на камену*, јер све је било разнето за обнову и изградњу других насеља. То значи да ако некад већ и пронађемо остатке града Троје, у најбољем случају би се могли надати тек да пронађемо веће камење у темељима градских зидина, које је било теже однети. Било због велике тежине или зато што је било дубље у земљи. Страбон наводи, као пример, градњу Сигеја који је Археанак из Митилене утврдио камењем са Илиона. Сигеј, о којем смо већ писали, су основали Митилењани са оближњег Лесбоса у 8. или 7. веку старе ере, не зна се ништа прецизније. Зна се да је град постојао пред крај 7. века старе ере кад су Атињани тамо послали олимпијског победника Фринона да га освоји. Страбонову тврдњу, ту о зидању старог града Сигеја камењем са Илиона, потврђују археолошки налази на Хисарлику. Рекло би се у потпуности јер, у време градње Сигеја, локалитет Хисарлик није ни био насељен. Нормално да то и не би било могуће ако је овде постојало насеље, јер нико не би дозволио да му неко руши куће или зидине да би градио други град. Познато нам је да северни зид на Хисарлику, онај који је и припадао насељима познатим под називима Троја VI и Троја VII, не постоји. Потпуно је срушен, а камење однето са локације. Не може бити никакве сумње да се ради управо о Хисарлику, мада смо то раније већ закључили и без помоћи археолога. Тако је, уз Страбонову помоћ, лако доћи до закључка да је овај његов *Садашњи Илион* на десној обали Скамандра, у његовом доњем току. У целој овој области само су три погодна места за утврђени град, сва три знамо, то су Хисарлик, Кумкале и Калафат. У пракси нису забележени већи градови толико близу један другог, па само постојање већег утврђења на Хисарлику искључује оба друга места. Ту су могла бити нека насеља сеоског типа, али никако и град. Ради информације, Кумкале је свега 2,5 km удаљен од Хисарлика, а Калафат је и упола ближе. Но, без икакве помоћи археолога, успели смо закључити да је у питању Хисарлик и то само на основу Страбоновог извештаја. Други антички аутори су само ову слику употпунили али, у суштини, нису битније утицали. Довољна је била већ пажљива анализа 13. књиге Страбонове *Географије*, чак не ни целе. Међутим, истини за вољу, све кључне информације које нам је Страбон пренео и потичу од Деметрија, што значи да, у неку руку, њему дугујемо захвалност што су ови археолози могли знати да треба копати баш на Хисарлику. То што је већ било и других тумачења која су археологе одводила на погрешан пут је само наук да озбиљно треба водити рачуна о античким писцима и сва њихова дела пажљиво проучавати. Тако ћемо сигурно мање лутати. Ако од Илиона, каже Страбон, и није остало ништа, онда није могло бити ни *старог Села Илионаца*, као што се може и закључити. А сад да се вратимо Страбону који наставља по Деметрију. Иако већ имамо све што нам је потребно, могуће је и да сазнамо још понешто занимљиво.

(13.1.39) *Деметрије каже да Тимеј измишља кад нас обавештава да је Периндер утврдио Ахилеон против Атињана камењем са Илиона, како би помогао Питаковој војсци.*

Овде нас Деметрије обавештава о постојању приче да је Ахилеон, град који је био неколико километара јужније од Сигеја, такође био утврђиван камењем са Илиона. При томе помиње Питакову војску, тако да можемо знати о ком се ту периоду ради. Овај Питак, један од *Седам хеленских мудраца*, војсковођа али и државник са Лесбоса (640-568), је био вођа Митилењана у рату против атинске војске за Ахилеон. По томе што Страбон каже, Илион на Хисарлику још и није могао постојати у Питаково време, тако да то што, по Деметрију, тврди Тимеј није било немогуће. Ипак, Деметрије однекуд зна да то није тачно и могуће је да јесте у праву. У супротном би на Хисарлику морало недостајати и више од једног зида. Ко год да је овде у праву, Ахилеон није био много даље од Илиона него Сигеон, па је Тимејева тврдња само још једна чињеница да се овде могло радити о Илиону на Хисарлику. Да ли је било баш тако или не, није и превише значајно, зато да наставимо даље.

(13.1.40) *Садашњи Илионци нам надаље говоре да град у ствари није био потпуно уништен од стране Ахајаца када су га освојили и да никада није био напуштен.*

(13.1.41) *Тако нам кажу Илионци, али Хомер изричито каже да је град збрисан, а изнети су други такви докази исте ствари; на пример, да дрвена статуа Атине која се сада види стоји усправно, док Хомер јасно указује да седи, јер је наређено да се „стави огртач“ на колена Атине. Много је древних приказа Атине у седећем положају, као што је, на пример, у Фокеји, Масалији, Риму, Хиосу и неколико других места. Такође новији писци се слажу да је град збрисан, а међу њима је и оратор Ликург, који, спомињући град Илион, каже: „Ко то није чуо да су га једном заувек Хелени сравнили са земљом, а ненасељен је?“*

Претходне две тачке коментаришемо уједно, с тим што другу, која јесте мање важна, дајемо само у сегментима који су нешто интересантнији. Дакле, ови се Илионци труде, *из петних жила*, да прикажу овај свој град и као *древни Илион* истичући да град никад није био потпуно напуштен. Њихову тежњу Страбон је помињао и раније. Чињеница да Деметрије није сматрао да је то *древни Илион*, са чиме се и Страбон слагао, објашњена је статуом Атине која стоји, док је она Хомерова седела. Овај разлог је, по Деметрију, и један од пресудних за сумњу. Поново се потврђује закључак да се Деметријева тврдња, да *древни Илион* није на Хисарлику, базира искључиво на поређењу са *Илијадом*. Углавном ништа што већ нисмо раније знали само са још понеком новом чињеницом. Ипак, на самог крају текста је нешто што завређује и нешто већу пажњу. Ово помињање Ликурга (Λυκοῦργος; 390-324), атинског политичара, оратора и филозофа јесте интересантно само зато што је познато да је он исто био један од посетилаца Троје у Малој Азији. Како није био ни цар ни војсковођа, његову посету нисмо описали у једном од претходних поглавља везаних за ову тему, као уосталом и неке друге. За Ликурга знамо да је први који је и изразио сумњу да град који је посетио јесте онај за који се водио легендарни *Тројански рат* и то скоро два века пре Деметрија. Ипак, ни он није сумњао да се овај древни град налазио у

Малој Азији, што се може и уочити у његовим сачуваним делима. Међутим, упада у очи да је тврдио да је град ненасељен, како нам је Страбон и пренео. Сад знамо да је могао посетити баш Хисарлик, али исто тако знамо и да је он у Ликургово време био насељен, па нам Страбон вероватно говори и о његовој посети неком другом, напуштеном, насељу за које је сам Ликург веровао да је било древна Троја. Можда је Ликург посетио остатке неког од ранијих градова који су носили име Илион? Очигледно још једна енигма за одгонетање, што би свакако захтевало посебно истраживање.

Можемо само, још једном, поновити да сви истраживачи, од античких времена па до данас, упорно понављају исту грешку поистовећујући *историјску Троју* са *Хомеровом*. Тако је једна претпоставка, која уосталом може бити и тачна, проглашена чињеницом. Но, без обзира да ли је ова претпоставка тачна или не, такав је приступ ненаучан и обезвређује све радове који у темељима почивају на овој претпоставци. Овај рад би зато требао разрешити и ову дилему, за шта се надамо пронаћи све потребне чињенице. Зато да видимо, шта још преноси Страбон од Деметрија.

(13.1.42) *Претпоставља се да су они који су касније размишљали о поновном оснивању града сматрали то место лошим, било због његове несреће или због тога што је, у складу са древним обичајем, Агамемнон на њега бацрио проклетство, као и Крез, након што је уништио Сидену, где је тиранин Глаук нашао уточиште, проклео све људе који би утврдили ово место поново. Због чега су они напустили то место и утврдили друго. Астипалејци који су имали у поседу Ретиј, били су први који су населили Полиј, који се сада зове Полисма, на реци Симоис, али не на добро заштићеном месту, па је стога убрзо порушен. У време Лиђана је основано данашње насеље, као и светилиште. То, међутим, није био град и тек кроз много векова се постепено, као што сам рекао, повећавао. Али Хеланик, да би задовољио Илионце, јер такав је био дух овог човека, слаже се са њима да је садашњи Илион исти као и древни. Када је град збрисан, његова територија је подељена између становника Сигеја и Ретија и неколико других суседних народа, али је враћена када је место поново основано.*

Овде Страбон даје много убедљивији аргумент и зашто његов *Саданшњи Илион* није *историјска Троја*, иако то, у први мах, тако не изгледа. Наиме, он наводи једно веровање старих народа које сеже све до данашњег времена, а и добро је познато сваком познаваоцу обичаја и веровања балканских народа. Могуће је да слична веровања постоје и код других народа, само што то није ни довољно познато писцу ових редова. Прво је реч о веровању да се неко насеље које буде уништено, никад не обнавља на истом месту ако би му давали исто име, или би добијало друго име ако би га обнављали на том истом месту. Сматрали су и да се одагнава *зла коб*, ако би се нешто променило. Ово веровање и данас постоји у породицама које не дају неко одређено име јер су деца која су га носила рано умирала, па га тако сматрају несрећним. У прошлости је то било изражено због велике смртности новорођенчади. Ту је свака породица понаособ имала и своја веровања и обичаје, али увек базирана на истом правилу. Значи, ако ли ствари крену по злу, промени нешто. О једном обичају истог корена може сведочити и писац ових редова, будући да постоји у његовој породици. Ако се име детета даје по неком претку, никад се не даје по живом. То значи и да је ова породица

некад у прошлости имала такве случајеве са несрећним исходом, док већ неке друге породице немају овакво искуство и за њих то правило не важи. Такође, скоро да нема забележених случајева да би име оног новорођенчета које је тек умрло било дато следећем. Све ово су веровања истог корена, без обзира и на шта су се конкретно односила, а досежу у дубине векова. Тим пре, је исто ово правило важило и за насеља, за шта постоје бројни примери на Балкану још из турског времена. Додуше постојали су и изузеци, што говори о томе да је ова пракса временом била полако напуштана. У античко време су оваква и слична веровања била испоштована без изузетака, зато и можемо бити готово сигурни да нико не би обновио град назван Илион на истом месту где је овај град некад био. Ако су при томе још веровали и у постојање какве Агамемнонове клетве, као што каже Страбон, то је за старе народе био сасвим довољан разлог да ово место буде трајно напуштено. Вероватно стотинама година, све док сећање не ишчили из народног памћења. На основу овога можемо мирне савести тврдити да ниједан град који је носио име Илион или Троја сигурно није био та *древна Троја*, па тако ни Хисарлик. Сам Страбон, даље, наводи и пример колико су се људи плашили клетви, чиме и потврђује ове наше констатације. После тога, је опет постао конфузан, јер пише о некаквом граду Полију који изгледа и некако претвара у Илион. Тај Полиј на реци Симоис, касније постаје Полисма, али је и био разрушен јер није био на погодном месту, а после је и премештен на боље. Заиста, постоје и овакви случајеви у антици, а то су насеља била на неким врло чудним местима, крајње неповољним за живот. Разлог су, могуће, опет и разна веровања јер су људи пре него што почну градњу увек за то тражили савете од разних пророчишта. Мада оваких случајева нема много, ипак су постојали и ето Страбон наводи један такав пример. Тако није јасно да ли је у доба Лиђана саграђена Полисма или Илион, док се наставак односи на Илион. Није јасно ни на коју пропаст Илиона мисли на крају, после које су ову територију поделили становници Сигеја и Ретија јер ови градови још нису могли постојати у време *Тројанског рата*. Можда су они Илиони које помиње да су постојали пре овог последњег сви из доба Лиђана? Ово је вероватно нагнало Шлимана на тврдњу да је Илион већ постојао у овој области кад су је Лиђани заузели. Но, да већ не калкулишемо даље, можемо прећи на последњи део, изабран од Страбона.

(13.1.43) *Сматра се да је епитет „много фонтана“ посебно примењен на планину Иду због великог броја река које теку из ње, посебно у подножју, где лежи територија Дарданије која се протеже чак до Скепсиде и региона Илиона. Деметрије, који је као домородац био упознат са топографијом земље, на једном месту каже: На Иди постоји брдо звано Котилус; а то брдо лежи око сто двадесет стадија изнад Скепсиде. Ту извиру Скамандар, Граник и Есеп, при чему последња два теку према северу и Пропонтиди, скупљајући воде потока из више извора, док Скамандар тече према западу само из једног извора. Сви извори леже близу један другог на удаљености од двадесет стадија. Уиће Есеп је најдаље од његовог извора, отприлике пет стотина стадија. Али поставља се питање шта песник мисли када каже: „И дошли су до два потока, где истичу два извора Скамандра, а један тече врелом водом“. Даље песник додаје: „и око ње се диже дим као из пламтеће ватре, док је други чак и усред лета хладан попут туче или хладног снега“. Али прво, сада се на овом месту*

не може наћи топла вода, а друго, извор Скамандра се не може наћи тамо већ у планини, где има само један извор, не два. Разумно је претпостави-ти, да је топло врело пресахнуло, док је хладно измештено из Скамандра кроз подземни пролаз и издиже се на површину овде, или пак, да је због близине Скамандра ова вода стварни извор Скамандра, јер људи неће на овај начин приписати неколико извора истој реци.

Страбон прво истиче Деметријево познавање ове територије, на којој је живео. Он помиње *брдо Котилус* из којег извиру Скамандар, Граник и Есеп, што је у суштини тачно, мада је ово брдо нешто даље него што каже и пре би га могли назвати планином јер заузима шири простор. У овом случају се исто добија и знатно тачније одстојање ако се узме вредност стадија по Деметрију, од 264 m. Све друго што Страбон каже о рекама је тачно, осим дужине Есепа која нешто одступа од стварне, али не значајно. Деметрије сведочи да река Скамандар има само један извор и то у планини, што је потпуно тачно. Онда следи тај покушај уклапања са *Илијадом* у којој се помињу два извора код града, хладни и топли. Најинтереснатније од свега је објашњење зашто их данас нема. Топли је само и пресушио, а хладни измештен у подземни пролаз. По томе изгледа да је тунеле и сам Деметрије познавао, оне подземне тунеле за водоснабдевање тог насеља на Хисарлику, које су археолози открили тек скоро, а приликом Корфманових истраживања. Тек још једна потврда да је Деметрије заиста посетио ово место, мада није јасно зашто поново Хисарлик пореди са *Илијадом* кад већ мисли да ту није била права Троја. Свакако, могли би се упитати где су му била ова два извора на месту за које је мислио да је право? У Деметријево време, очигледно је постојао само један Илион и то овај на Хисарлику, никаквог другог ту и није било. Мора се запазити да сви, упорно, своде и локалну географију на *Илијаду*, али никоме не смета што поменути извори нису оставили баш никаквог трага. Шлиман, који је такође покушавао све повезати са Хомером, је духовитији, он каже да то треба схватити метафорички и да извори и постоје негде у планини. Тиме је дао је универзалну формулу. Све што нам не одговара, можемо једино схватити метафорички или још лакше прогласити допеваним. Али што се тиче самог Шлимана, њега је, у почетку, доста бринуло што ове изворе није нашао, нарочито онај топли. Онда су му домороци, наводно, рекли да код њих и није никакво чудо да се топли извори појаве негде у области, а затим пресуше, да би се после појавили на неком другом месту. Шлиману је то одговарало, па је прихватио онако *здро*во за *гото*во. Међутим, за ових 150 година тако нешто се никад није догодило. Најближи топли извори су, 24 km од Хисарлика, названи Кестамболски извори, које смо већ помињали, док у целој области Хисарлика не постоји ништа слично. Не само да не постоји, већ нема чак ни трагова да је икад постојало. Шлиман заиста јесте пронашао град који је некад носио назив Илион, у то нема никакве сумње. Е сад, што ту није била и она Троја која нас занима, то је већ нешто сасвим друго, у шта има још мање сумње. Тај Илион на Хисарлику су посетили сви они силни цареви и војсковође чије смо посете описали, као и многи други. Он се, према Страбону, на том месту налазио од средине 6. века старе ере, док је пре тога неколико пута мењао место.

Кад је први од ових Илиона основан не знамо, али ко су били његови оснивачи

можемо пронаћи код Питера Едмунда Лорента (Laurent, Peter Edmund; 1796-1837). Он у свом делу *Увод у проучавање древне географије* (Оксфорд 1830; стране; 197-201; *An introduction to the study of ancient geography*) наводи доста интересантне податаке. Не знамо њихов извор јер се тада извори и не наводе, али то ни у ком случају неће и умањити значај ових података. Сам Лорент се, у највећој мери, држао античких писаца, тек уз повремено укључивање и неких његових савременика. Из дела се види да се највише ослањао на Страбона, али и на Деметрија и Херодота, мада подаци које ћемо овде навести не потичу баш ни од једног од њих. Иако се и код Лорента могу пронаћи неке грешке, попут таквих да нека река тече у погрешном правцу или да град смести на погрешну обалу реке, подаци које износи су углавном корисни. Зато је ово његово дело и било уџбеник античке географије током дужег временског периода. Лорент не бива детаљан као Страбон, али и поред тога није да нема шта да нам саопшти. Погледајмо каква нам то нова сазнања он доноси:

Становници ове земље, звани Теукрани (Теукри), Дарданци, Тројанци, били су трачког порекла, цивилизованији и напреднији од Грка, од којих су били покорени. Ово краљевство, обогато екстензивном трговином и радом у рудницима на Иди, уништили су Грци 1.200. године старе ере.

Лорент тврди да су Тројанци, наводећи оба њихова алтернативна имена, били трачког порекла. Самим тим потврђује и једну од верзија легенде о Скамандру као речном богу, што имамо и код Хомера. Ова легенда је тако морала настати у Тројади, а знамо и где. Јасно у Тракији, јер ако су Тројанци Трачани онда то мора бити и њихов први краљ Теукро, као епонимни предак Теукрана, тим пре и његов митски отац, речни бог Скамандар. Овде можемо запазити да постоји јасан траг који води према Тракији. Даље Лорент наводи нешто што баш веома ретко можемо пронаћи и код савремених истраживача, а у антици га није било ни у траговима. Он каже да су Тројанци, били Трачани, али цивилизованији и напреднији од Грка од којих су били покорени. Чак и у данашње време може се, у најбољем случају, извући да Трачани нису били и мање цивилизовани од Грка, док је у Лорентово време углавном важио стереотип наметнут од Грка и Римљана о Трачанима као нецивилизованим дивљим хордама. Римљани су ове и сличне предрасуде само преузели од Грка, који су Трачане сматрали не само нецивилизованим него и глупим. Тако је ова Лорентова тврдња, у времену кад је настала, морала звучати крајње јеретички. Даље, каже да богатство Тројаде потиче од трговине и рудника на Иди и наводи кад је Троја пала. То последње у суштини није ништа ново. Рудник злата у Тројади помиње и Страбон, које у његово време већ био напуштен, а постојао је и бар један рудник сребра нешто јужније од Хисарлика. Да Троја своје богатство дугује екстензивној трговини, кажу и други. Ту Лорент није никакав изузетак, али ћемо и то проанализирати нешто касније. Наравно, иако револуционаран по свом погледу на Трачане, као и њихову цивилизацију и он нападаче зове Грцима, што је и општи стереотип. Наиме, знамо да се Грци још нису формирали као народ у времену *Тројанског рата*. Али нећемо му то много замерити, зато настављамо даље:

Троја и њена цитадела Пергам морају стајати на тридесетак стадија југоисточно од Новог Илиона, на изолованом брду између обе реке; у близини места два потока теку прилично близу један другом, и спајајући се мало западније,

упутивши своје воде кроз низине и мочваре до Хелеспонта; овај Пергам је доминирао равницом, спуштајући се у северозападном правцу према морској обали. Након разарања Троје од стране Грка, град су, у извесној мери, обновили становници који су се вратили из Гергиса, Мизи, Фриги и еолски емигранти, који су тамо дошли да начине хероје свог народа (статуете). Нови град је садржао Паладијум, а овде, у Пријамовом Пергаму, Ксеркс је принео жртву од 1.000 говеда Минерви, као касније и Александар. По заповести овог последњег, Нови Илион је подигнут ближе обали, удаљен само двадесетак стадија од ушћа Скамандра: ово место, под Македонцима и Римљанима, је постало град, док је стара Троја утонула у стање села, странци су већ почели да мешају нову Троју са старом. Становници Новог Илиона су коначно уништили стари Илион, узели све светиње и себе коначно сматрали становницима праве Троје. Страбон, уз ауторитет Деметрија, домаћег географа, громко узвикује против ове пермутације. Али чак и Нови Илион, који је опстао само захваљујући својим светињама, а Римљани су га сматрали изворним градом својих предака, сада је нестао: изгледа да се налазио негде у близини модерног засеока Бужек. Недалеко од Старог Илиона налазило се степенасто брдо Каликолон, у близини модерног Бунарбашија, северозападно од којег се налазила Троја. Тимбра, безначајно место и пољу, од којег се логор тројанских савезника пружао доле до Адрамитског залива; овде је била и река Тимбрик.

Лорент, такође, користи термине *Стари Илион* и *Нови Илион* као и код других аутора његовог времена, дајући и удаљеност између ових насеља од 30 стадија, што узима од Страбона и Деметрија. Ако је Хисарлик био *Нови Илион*, онда и позиција *Старог Илиона* долази у рејон Таштепе и Пинарбаши (у Лорентово време Бунарбаши), ако се рачуна дужина стадија по Деметрију. Он је сматрао, опет по Деметрију, да је Троја била на десној обали реке негде у рејону насеља Таштепе, док на супротну страну ове реке смешта Каликолон, брдо познато из *Илијаде*, тако да ни он очито не може без Хомера. Занимљиво је да и он назива Каликолон *степенастим брдом*, што је епитет који се не може наћи ни у једној од доступних верзија *Илијаде* на оригиналу. Кажемо и он, јер није једини који то каже. Кажу и други који су читали преводе *Илијаде* на енглески језик, а који су рађени на основу неких латинских превода. Сви англосаксонски преводи *Илијаде* помињу ово брдо као степенасто, а што очигледно и потиче од неких, нама непознатих, превода на латински језик где се овако нешто и појављује. Наиме, где год да имамо тај степенasti Каликолон ту имамо и римска имена богова, па тако и код Лорента. Пример имамо и у овом тексту где за Атину употребљава њено римско име, Минерва. Али у овом делу књиге се не бавимо Хомером, па дајемо и као успутну опаску. Зато да наставимо даље по Лоренту. Где је Лоренту то *изоловано*, што можда треба разумети и као усамљено, *брдо између две реке*, то само он зна. Слична конфигурација не постоји нигде у овој области, иако је тачно да река заиста тече према Хелеспонту, као и понеки од потока. Ипак, где постоји такво брдо, ту нема те две реке, или потока свеједно. Где постоји некакво брдо нема ниједне реке, док на местима где се спајају два потока нема брда нигде у близини. Тачно је да је тројанска цитадела, Пергамон или Пергам, морала доминирати равницом јер је сигурно морала бити на врху неког узвишења. Међутим, то би сигурно важило за било које брдо али и било

какво узвишење, тако да ништа не говори о месту где се оно могло и налазити. Ни то што се брдо спуштало према мору у северозападном правцу, није ни од какве помоћи да се утврди где је било. Тако да се са овим делом нисмо нешто усрећили, али следи нешто што заиста јесте новост и не може се пронаћи код античких аутора. Односно, ако и може, то писцу ових редова и није пошло за руком. Зато се надамо да је то податак који је Лорент негде пронашао, а не тек некаква његова конструкција. Свеједно да ли је у питању закључак или само и измишљотина. Тако ћемо ове информације узети са нешто већим опрезом, ма шта да је у питању. Лорент каже да је Троја после разарања била и делимично обновљена и то изгледа на истом месту, или би се то бар могло тако схватити. Прецизније, Лорент је вероватно тако схватао, будући да и после оног цитата Страбона који се односи на народна веровања можемо готово са сигурношћу тврдити да управо тако није могло бити. Поготово што Страбон сведочи да од Троје није ништа остало после разарања јер је све камење разнето за обнову и изградњу околних насеља, што је, морамо признати, прилично вероватно. Но, свеједно, вероватније је да је негде у Тројади подигнута реплика Троје, али се не може потпуно искључити ни да је ипак обновљена и стара Троја. Град јесу подигли становници који су се вратили из Гергиса, Мизи, Фриги и колонисти еолског таласа, па ове информације можемо искористити да, тек приближно, одредимо и време кад се то могло десити.

Кренимо од Миза, Мизијаца, Мижана, Мишана, Мизијанаца, како их већ зову. То је европски народ који се једним делом преселио у Малу Азију, али јесте у значајном броју остао и у постојбини. Сматра се да су негде средином другог миленијума старе ере већ живели у Малој Азији у деловима који су нам знани под називима Велика и Мала Мизија, а делом ове друге сматрала се и Тројада. Обоји Мизи познати су још Хомеру, што можемо пронаћи у *Илијади*. У нашем случају, Мизи нам нису од помоћи да одредимо временски период градње прве реплике Троје, чак не знамо ни на ком је то континенту јер Мизи на оба живе и то прилично дуго. Ствари стоје знатније боље кад је реч о *еолској колонизацији* Мале Азије. Поменути догађај историчари смештају у 1096. годину старе ере. Ова колонизација је захватила обалу Мале Азије на једном ширем простору од Дарданела на северу, до античке Смирне (Измира) на југу, укључујући и нека острва од којих је најважнији Лесбос. Управо је ово острво, али нешто касније, било полазна тачка колонизација према Малој Азији, али још и према Тракији. Митилењани, становници највећег града на овом острву, били су и оснивачи бројних градова. Један такав случај смо већ навели, а описао га је Страбон, на примеру града Сигеја у Тројади. Еолци су бар разрешили дилему о ком се овде континенту радило, сад можемо тек бити и сигурни да је у питању Мала Азија. Такође, можемо узети за сигурно да прва реплика Троје никако није ни могла бити подигнута пре половине 11. века старе ере, јер је сасвим мало или готово нимало вероватно да су колонисти одмах након насељавања једне територије подизали град у *славу хероја свог народа*, као што то каже и Лорент. Потребне би биле бар две генерације да се устали живот у новом завичају, а могуће чак и нешто више од тога. Прво би подигли насеља у којима су живели, са кућама, улицама, лукама, путевима и којечим другим, док би све остало, ипак, било у другом плану. Тако излази да би ова изградња морала захватити време *јонске*

колонизације, која је била пола века после еолске. Градња би морала бити око век и по после *Тројанског рата*, а могуће и два и по века касније, јер ни време рата није прецизно утврђено. Да бисмо могли говорити о обнови овог *дрвног Илиона*, то би се морало десити непосредно после рата и било би могуће само ако град не би био потпуно уништен, као што су и говорили житељи *садашњег Илиона*, за који и Страбон сам каже да није онај прави, а ми смо утврдили да је у праву. Ако град не би био обновљен одмах после уништења, све камење би било разнето по околини, што се по Страбону и десило. Узевши у обзир све то, имамо случај старог насеља практично без остатака на временској дистанци од 150-250 година од *Тројанског рата*, за које је тешко поверовати да је ко могао знати шта се ту некад налазило. Ако је и остао некакав, па макар и мршав, траг насеља нико није могао знати да је у питању баш Троја. Могло се једино још десити да је град случајно подигнут баш на истом месту, али је и могући број таквих места толико велики да оваква могућност није вредна ни помена, а ни истраживања. Тако да можемо бити готово сигурни да је у питању тек реплика Троје, вероватно најстарија од оних које су биле у Малој Азији, али и по свему судећи млађа од већине Троја и Илиона које је навео Стефан Византијски. То важи за све друге градове са овим именима које су основале неке избеглице из Тројаде, под условом да је то стварно тако и било. Условно би ови градови већ имали везе са *Тројанским ратом*, далеко више од Троје о којој пише и Лорент. Даље следи да су у изградњи града учествовали и Фриги. Ти Фриги, Фригијци, Фрижани су народ који, по Херодоту, потиче од европских Брига, од којих се део преселио у Малу Азију назвавши се Фригима. О Фригима ће бити још речи нешто касније, док нам је сад најважније да ли их можемо везати за неко мало одређеније време, конкретно долазак Фрига у Малу Азију. По некима се то већ дешава средином другог миленијума старе ере, што је у сагласности са речима Хомера који помиње Фриге у области реке Сангариј, данас Sakarya, али није и са археологијом. Археолози нису потврдили и присуство Фрига у Малој Азији пре 8. века старе ере. У новије време је наводно нешто пронађено више од два века старије, али је тешко дознати шта и где. Ако бисмо веровали археолозима онда ова Троја не би била старија од 8. века старе ере, што би се слагало да је у доба Лиђана, односно њиховог краљевста, постојало више Троја, по Страбону, на различитим местима и највероватније у различитим временским периодима. Тако би археолози знатно смањили могућу старост ове реплике Троје, док опет историчари не би. Дакле по питању Фрига, не можемо бити сигурни због ових несагласности између историје и археологије, зато да видимо шта можемо још сазнати од последњих од Лорентових градитеља прве реплике Илиона, дакле од Гергићана. Мада су они у тексту први поменути, њих смо оставили за крај. Њих Лорент зове *становници који су се вратили из Гергиса*, шта год да је то значило. Већ смо се сусрели са овим Гергићанима, истим оним које Херодот зове *Теукријским Гергићанима или Гергитима*. Они су при пролазу Ксерксове војске остали десно, односно, источно од њеног правца од југа према северу. Град Гергис се, колико је познато, налазио десетак километара северозападно од Скепсиде, Деметријевог родног града. Занимљиво је да је Скепис у српској транскрипцији Скепсида, док нико Гергис не зове Гергида. Гергис, дакле, није био ни близу пута Ксерксове војске и потпуно је нејасно зашто га је Херодот и

помињао на овом месту. Иако ово изгледа као да је било бар два Горгиса, ни то није све, ни изблиза, постојало их је још неколико које помиње Страбон. Ево и шта он каже о Горгису:

(13.1.19) *На територији Лампсака налази се место Горгис (Горгитиум) које је богато виновом лозом; а постојао је и град који се звао Горгита од Горгитана на територији Киме, јер је и овде постојао град који се звао Горгита, у женском роду множине, родно место Кефалона Горгитског. И данас се на територији Киме, код Ларисе, истиче место звано Горгитиум.*

(13.1.70) *Из Темнуса тече река Мисиус, која се улива у Каикос испод својих извора. У близини извора налази се село по имену Горгита, у које је Атал пребацио Горгитане из Тројаде када је уништио њихово место.*

Као што видимо, Страбон је ствар само додатно закомпликовао. На почетку и помиње Горгис на територији Лампсака у Тројади, као место које је и у његово време још постојало. Лампсак је данашњи град Лапсеки на Дарданелима преко пута Галипоља, на око 6 km према југу. Овај град је у *Илијади* поменут али под његовим старијим називом Питија. Тај Лампсак је неких 30 km североисточно од Абида, крајње тачке Ксерксове војске на путу кроз Малу Азију, што никако не одговара позицијама друга два поменута Горгиса. Страбон овде помиње још Горгиту и Горгитиум на територији Киме, прецизирајући да је Горгитиум био на територији Ларисе. Положај ове Ларисе је добро познат и она се налазила на десној обали реке Хермос (Ερμος), латинизовано као Hermus, данас Гедиз Нехри, на територији села данашњег имена Buguncuk. На крају, Страбон овде помиње и село Горгита у сливу Каика за које се и не зна тачна позиција али га углавном смештају неколико километара источније од данашњег града Соме, који се налази нешто више од 60 km од ушћа Каика. Иако су и тачне позиције ових Горгиса, изван Тројаде, од мањег значаја, сазнање о овом последњем ипак јесте. У овај Горгис су пресељени сви становници тог Горгиса у Тројади, након што им је пергамски краљ Атал уништио насеље. У питању је Атал I (Ἀτταλος; 269-197), познат по надимку Сотер (Σωτήρ), што би значило *Спаситељ*, и први владар, а касније и краљ Пергама (241-197). Према томе, не може бити Горгиса у Тројади јер је био уништен много пре Страбоновог времена. Тако и Страбон, по ко зна који пут, противречи сам себи. Но, сасвим друга ствар је Херодотово време, јер ако је Страбонова прича о пресељењу тачна, онда је некакав Горгис морао постојати, у време проласка Ксерксове војске, негде у Тројади. Иако ту имамо различите податке где би могао бити, не морамо овим разбијати главу јер нам је једино важно да ли је постојао и кад. Није превише битно и где, већ је довољно да знамо да је био у Тројади.

У вези Горгиса остаје још да прокоментаришемо на шта је Лорент мислио под *становници који су се вратили из Горгиса*, као и шта већ том приликом греша. Наиме, видели смо да су Горгитани из Тројаде пресељени у онај Горгис који се налазио у сливу реке Каика, данас Bakırcay, док не постоји ниједан податак да су се некад и вратили. О каквим би повратницима онда могло бити речи? Биће дакле да је ипак у питању нешто друго, па да видимо и шта. Постоји легенда о оснивању града Саламине на Кипру, античког града на источној обали острва који се налазио на приближно 6 km од данашње Фамагусте. Митски је оснивач Саламине Теукро, син Теламона, којег отац није хтео примити кад се вратио из

Тројанског рата у његову родну Саламину, јер није осветио брата Ајанта. Он се, немајући куд, упуту на Кипар где је основао град, који је назвао по родном граду Саламини. Теукро је тада на својим лађама повео и заробљене Тројанце, населивши их у новооснованом граду заједно са својим војницима. Али након неког времена, неки од заробљеника или још вероватније њихових потомака, знајући своје порекло, отишли су да посете Тројаду. Тамо су изгледа и остали, основавши град Гергис. Тако су ови Гергићани познати као *Теукрани са Кипра повратници у Тројаду* или краће само *повратници са Кипра*, али и *повратници Гергићани*. Иако постоје чак и модерни историчари који овој легенди придају и историјски значај, очито да она Лоренту није била позната. Тако је ово његово последње, *повратници Гергићани*, погрешно разумео и зато их приказао као *становнике који су се вратили из Гергиса*. Нико се ту није вратио из Гергиса, него су Гергис основали повратници у Тројаду. Могуће да је ово било познато Херодоту, јер иначе не би употребио назив *теукријски Гергићани*. Било да су Гергићани Тројанци или само њихови потомци, они су носили име по Теукру са Саламине, а не по првом краљу Тројаде овог истог имена. Иако Херодот за Тројанце увек употребљава баш назив Теукри или Теукрани, овај пут се ради о Теукранима названим по сасвим другом Теукру, који није имао никакве везе са Тројадом осим што је и сам учествовао у *Тројанском рату*.

Саламина на Кипру је, дакле, добила име по атичкој Саламини, а интересно је да су се код обе од њих одиграле и велике поморске битке у ратовима Грка и Песијанаца. Обе су познате под истим називом, као *Битка код Саламине*, само је ова кипарска била 30 година касније од прве *Битке код Саламине*.

Митска прича, везана за Саламину на Кипру, делује поприлично веродостојно, што је можда разлог због којег јој неки историчари дају историјску тежину. Не и целом миту, него само његовом последњем делу где се каже да су тај Гергис у Тројади основали колонисти са Кипра. То да ли су они старином пореклом из Тројаде или не засад остаје у митолошком домену. Наиме, знамо и да су многи антички градови проналазили своје митске осниваче међу јунацима *Тројанског рата*, па тешко да је и у случају Саламине било шта другачије. Како се тачно и зна њена локација, на којој постоји довољно археолошких остатака, тако и није тешко проверљиво може ли у овој легенди бити и нешто истине. Дакле, већ и по археолозима, најранији налази са ове локације потичу из 11. века старе ере, што значи у касно бронзано доба. Ово, јасно, целу легенду о оснивању града и оставља тамо где је и била, међу митовима и легендама, као што се углавном и могло очекивати. Било би право чудо да је другачије, што изгледа није случај и са колонизацијом Тројаде са овог острва. А ево и зашто.

Моћна асирска држава је око 877. старе ере избила на обалу Медитерана. Као царство у експанзији, које два века касније достиже највећу величину у својој дугој историји, по избијању на обалу мора настоји да се прошири гледајући и на острва као потенцијални правац експанзије. При томе је прво на реду било острво Кипар, делом зато шта је најближе обали коју су заузимали, а највише ипак због руде бакра која се вадилa на Кипру и тиме острво учинила значајним местом на трговачким путевима. То није било одмах изводљиво јер је Асирија била само копнена сила и тек је заузимање обале Сирије омогућило да се гради довољно јака флота. У асирским натписима се помињу све знане краљевине на

Кипру, па тако и Саламина као једна од њих. Ови градови-краљевине на Кипру су дуго одолевали Асирцима и тек 708. старе ере одали почаст краљу Саргону II. Под управом Асирије, градови-државе су уживали и релативну независност све док су плаћали свој данак асирском краљу, што је тек омогућило њиховим краљевима да и сами постану веома богати. Знајући све ово, можемо сигурно и закључити да су у периоду од доласка Асираца на Медитеран, па све и до пада Кипра под њихову власт могли постојати разлози за исељење са Кипра, а због опасности од Асираца. Вероватно и у Тројаду пре њеног пада под Лиђане 797. старе ере, па чак и после тога јер је баш Лидија била препозната и као једна од најбогатијих држава током дужег временског периода. Ако су колонисти сами веровали да су пореклом Тројанци, а њихов град основан тек 200-300 година после пропасти Троје, онда је још толико година и могло проћи од оснивања града да би неко у ту легенду могао поверовати. У ранијем периоду је још и морало постојати сећање, а легенда долази тек кад се сећање на неки стварни догађај изгуби. Дакле, као и у претходном случају, опет добијамо приближно исти век. Тако се, из анализе о Гергићанима, добија приближно исти резултат као и са Фригима, што се слаже са Страбоном, али и са археологијом. Значи да прва реплика Троје у Малој Азији највероватније није могла бити старија од 8. века старе ере. У најгорем могућем случају могла би бити 2-3 века старија, али ни у једном случају није било могуће да су они који су ту подизали град могли знати где је била прва Троја. Нису могли знати ни да ли је уопште и постојала, као што и ми дан данас не знамо.

Иако смо од Лорента сазнали све што нас је занимало, нашло би се још нешто занимљиво. Он каже да је тај нови град, који је подигнут, имао и Паладијум на којем је Ксеркс жртвовао килотомбу Атине, коју сам назива римским именом Минерва, а исто тако и Александар касније. Тврди и да је баш то био Пријамов Пергам, иако га у истој реченици назива новим градом, што је у контрадикцији не само с тим, већ и са ранијом тврдњом о обнављању града, који наводно није био у потпуности разрушен. Понавља и Херодотову причу, као и многи други, о чему смо већ све потребно рекли коментаришући Херодота. Даље каже да је Александар Велики наредио да се подигне *Нови Илион* и преузима Страбонову удаљеност од ушћа реке Скамандра, која приближно одговара Хисарлику, али за дужину стадија по Деметрију. Још је занимљивија тврдња да су становници *Новог Илиона* били они који су *Стари Илион* и потпуно уништили јер су хтели бити једини прави Тројанци. Где је ово Лорент нашао само он зна или је само то извео као закључак. Нико од Александрових хроничара не каже да је он сам наредио да се оснује неки други град у Тројади, осим Александрије. Није било ни помена о чему другом. Нема помена ни да су житељи једног Илиона сасвим уништили други, бар не код античких писаца. Нико од њих и није помињао два Илиона, осим Страбона и Деметерија, тако да је и ово, што Лорент саопштава као чињеницу, вероватно ипак само закључак. Његов или тек неког од његових савременика, свеједно. Можда је само погрешно протумачио наводе Страбона и Деметрија јер је тешко поверовати да баш нико није ништа знао о томе да су житељи *Новог Илиона* уништили *Стари*. Да се овако нешто и десило, морало би се десити после Александровог времена и тешко да би могло остати сасвим незабележено. То је већ време писане историје и зато је у тако шта и мало теже

поверовати. На крају, Лорент помиње град Тимбру који и ставља доста далеко од Троје у Адрамитски залив поред речице за коју каже да се и звала Тимбрик. Ово је појам из *Илијаде* и тешко да заслужује пажњу, осим шта је и на једнако бесмисленом месту као и код Страбона. Не види се и шта би то ахајска војска тамо тражила јер је, по Хомеру, цела долина била већ раније опљачкана. Све у свему, овај Лорентов извештај није ни сасвим бескористан и поред евидентних нетачности на којима му нећемо много замерити. Зато би, пре него наставимо, могли дати кратак резиме досадашњег сазнања у светлу новијих чињеница и закључака.

Хисарлик јесте био и Илион, али, у најбољем случају, од средине 6. века старе ере, за шта постоје и археолошке потврде. Вероватно да ово није било насеље које је најстарије тог имена у овој области, а ако је овакво насеље и постојало тешко да је било старије од 8. века старе ере. Постоји могућност, али и сасвим мало вероватна, да је могло бити и 2-3 века старије. Ни ово насеље, иако само хипотетичко, није могло бити *историјска Троја*. Чак би се већ само постојање *митолошке Троје*, у овој области, могло ставити под упитник, мада управо ту налазимо доста имена из митологије, која ипак потичу од Хомера. Наиме, Ил се овде не би могао спустити у долину кад се вода повукла, јер воде у долини никад није ни било. То важи за целу област. Исто тако, ни Трој који је основао град Троју на једном не превише стрмом брду на обронцима Иде није га могао основати на Хисарлику. На том месту је већ био град и пре и после Троја, што су археолози поуздано утврдили без обзира да ли је Трој живео и више стотина година раније него што ми мислимо. Практично ниједна од бројних легенди не указује на ову област, нити постоје икакви трагови који би нас тек ту директно довели. Оба ова услова су задовољена у доњем току Марице, па тако додајемо две чињенице више у прилог закључку да је баш тамо била *митолошка Троја*. Ако бисмо имали среће да тамо пронађемо и *историјску Троју*, потврдили би тиме тачност ових легенди. Ипак, поред свега, неће ни сметати да и Хисарлику оставимо титулу *митолошке Троје*. Ту јесте био, какав такав, Илион који се и налазио у окружењу са доста назива из *Илијаде* и митологије. На крају, овај је део и био Тројада, тако да и није никакво изненађење што их ту има и највише. Додуше, нема никаквих података да се ишта поменуто тако звало пре 5. или, у најбољем случају, 6. века старе ере, што ће пре сведочити тек о популарности Хомера, не само у целом античком свету, него пре свега, у овом региону. Ту и највише. Тако нема ваљаног разлога за сумњу да су житељи ове области тврдо веровали да је баш ту био и легендарни *Тројански рат*, што могу и потврдити околне хумке, у којима су сахрањивани важнији и богатији становници, који су већином носили имена јунака из *Илијаде*. Већ нам је добро познато да ни те хумке нису могле бити старије од *Писистратове редакције Хомерових епова*, а можда су чак и један век млађе, што потврђује све претходне закључке. Зато и можемо констатовати како смо, у претходном делу, разрешили многе дилеме и енигме, али још увек не знамо где треба да тражимо *историјску Троју*. Знамо и да она није била, на Хисарлику, нити игде у Малој Азији. Тако нам остаје само Тракија, јер извесни елементи указују да је могла и тамо бити.

Географско хомерско питање у средњем веку

Географска хомерска питања антике обрадили смо по темама, док ћемо сада изабрати поделу по ауторима. Већином је избор пао на теме из *Одисеје*, пошто о положају Троје, скоро да нема ништа директно. И даље се нико тиме не бави, али се може, понегде, доћи до закључка да је Троја у Малој Азији. Ипак и ту је постојао један изузетак. У питању је, већ помињани хроничар Јован Малала, добро обавештени аутор *Хроника* (*Χρονογραφία*), који каже за Амазонке:

(5.125) *У међувремену, Пентесилеја је стигла са друге стране Херсонеса, доводећи велики број Амазонки и храбрих људи. Када је сазнала да је Хектор убијен, кренула је да се врати. Парис је то сазнао и убедио је да остане дајући јој много злата.*

Познато је да су Амазонке дошле у помоћ краљу Пријаму у *Тројанском рату*, а помиње их и Хомер у *Илијади*. Амазонке су живеле у области око античке реке Термодонт, на истоку Мале Азије. Ова река се улива у Црно море. Тако се бар мислило у Малалино време, мада ове информације наводи још Херодот. Неке друге локације земље Амазонки, од Либије, преко Балкана и Меотског језера (Азовског мора) овде нису битне јер их Малалини савременици смештају крај Термодонта. Но, то не игра улогу јер Малала каже: *Пентесилеја је стигла са друге стране Херсонеса*. Херсонес или Трачки Херсонес јесте назив данашњег Галипољског полуострва. *Прва страна* Херсонеса би, јасно, могао бити једино сам Херсонес. Тако *друга страна* остаје само за Малу Азију. Амазонке су тако дошле из Мале Азије у Тракију како би учествовале у *Тројанском рату*, који се очито онда и дешавао у Тракији. Можда баш на самом Херсонесу? Питање је откуд Малали ова информација? Шта је он то знао што не наводи ниједан нама познати антички аутор? Да ли је у питању само неки изгубљени антички извор или је сазнао неку легенду у Тракији? Обе претпоставке су једнако вероватне, јер је Малала живео у Цариграду. Сам Цариград је у Тракији, а ту се најлакше могло доћи до античке литературе. Још није почео неки већи прогон античких писаца и њихових дела, иако је хришћанство већ добрано пустило корење. Ту можемо констатовати да је овај Малалин цитат најважнији који је дао средњи век јер недвосмислено указује на Троју у Тракији! Али то није све од Малале:

(5.114) *Мислим на Киклопа, Антифанта и Полифема, синове рођене Сикану, краљу острва.*

(5.115) *Убили су приличан број Одисејеве војске, па је узевши сопствени брод отпловио одатле на други део острва, који је припадао Киклопу, планине Киклопије. Када је то сазнао, Киклоп је пошао против њега са својом пратњом.*

(5.116) *Тако је баш око вечери пустио њега и његове људе. Одмах по пуштању, Одисеј, уплашен дивљаштва овог човека, одмах је отпловио са те територије. Киклопи су напали ноћу. Не нашавши бродове, он је, у бесу, наредио да се сво камење баца у море како би се вратили на копно. Била је средина ноћи, мрак је прекрио земљу и море, па су, не знајући ова места, пришли другом делу острва, који је припадао Полифему, брату Киклопа и Антифанта. Овај Полифем, сазнавши да је неко ноћу допловио и приближио се његовој територији, одмах је повео своју пратњу и ступио у битку са Одисејем. Борили су се целе ноћи и многи су пали на Одисејевој страни. Ујутру је Одисеј донео поклоне Полифему и пао му пред ноге, говорећи да је дошао лутајући изгубљен из тројанских места, вођен принудом таласа и набрајао му је све разне догодовштине и недаће*

које су му се догодиле. Овај Полифем је саосећао с њим и сажалио се. Узео је њега и његове људе код себе, све док није било прикладно за пловидбу. Полифемова ћерка Елпе постала је љубавно расположена према неком згодном човеку из Одисејеве посаде, по имену Леион. Када је дунуо повољан ветар, отели су је и кренули са Сицилије.

(5.117) Мудри Еурипид је објавио драму о Киклопу, који је имао три ока, што означава три брата, који саосећају један са другим, прате један другог. Одисеј је дошао са Сицилије на Еолска острва, где га је дочекао Еол, краљ острва. Када је требало да умре, поделио је два острва својим ћеркама, и оне су биле краљице два острва. Кирка је била Хелијева свештеница, коју је њен отац дао као дете да се одгаја у светилишту на острву Ајаја. Када је одрасла, постала је мистични маг. Била је веома привлачна.

(5.118) Њена сестра Калипсо јој је завидела и гајила велико непријатељство према њој. Рекла је: „Зашто пориче свог оца Атласа и каже да је ћерка Титана Хелија?“ Кирка се плашила, пошто је Калипсо имала гомилу храбрих људи на свом острву, па би се могла наљутити, напасти је и лоше поступати према њој. Тако је Кирка, неспособна да било кога регрутује у војску као свог чувара, припремила напитака од неких биљака. Кажу да је дочекивала стране путнике, а кроз дозу пића, страшног напитка ропства, задржавања и заборавља завичаја, натерала је странце који су га пили да јој се придруже (или да са њом ступе у сношај). Сви су остали с њом на њеном острву, заборављајући своју домовину. Окупила је многе. Када је Кирка сазнала да су Одисејеви бродови стигли до њеног острва, наредила је свом народу да угости Одисеја и његову војску. Желела је да он и његови људи буду њени савезници у рату. Чим је Одисеј дошао на њено острво, видео је много људи на острву из разних земаља. Препознао је неке људе из ахејске војске, пришао им и упитао их: „Зашто живите на овом острву? Рекли су му:

(5.119) „Ми смо из ахејске војске и сила таласа нас је отерала на обалу овог острва. Прихватили смо магично пиће од краљице Кирке и били погођени страшном љубављу према њој. Ово је сада наш дом, пошто смо се одrekli свих других.“ Када је Одисеј то чуо, окупио је све своје људе и наредио им да не узимају ништа од свега што им је дала Кирка, било да се ради о храни или пићу, већ да једу само храну и пиће које им је обезбедио краљ Еол или из залиха које су раније имали на својим лађама. Када је Кирка донела њему, војсци и морнарима храну и пиће, они од ње нису прихватили баш ништа. Сазнавши то, Кирка је претпоставила да Одисеј познаје неку мистичну магију и да је унапред знао за њене сплетке, па га је позвала да дође у светилиште. Дошао је до ње са оружаном пратњом и ахејском лудошћу (απονοιας), доносећи за њу тројанске дарове. Када је видела њега и његову пратњу, замолила га је да остане на острву док не прође зимско време. Она му се заклела боговима да неће учинити ништа да науди њему или било коме од његових људи. Убеђен, Одисеј је на кратко остао код ње, имајући с њом брачни однос, по њеној жељи. Најмудрији од свих Сизиф Коан и Диктис са Крита испричали су ове ствари о Кирки.

(5.121) Полазећи са Киркиног острва, Одисеј је однесен на друго острво, избачен је на обалу противним ветровима. Калипсо, Киркина сестра, примила га је

тамо са великом пажњом и имала је секс са њим, а одатле га упутише тамо где је било велико језеро близу мора, звано Некиопомпос, а тамошњи становници су били пророци. Рекли су му све што ће му се догодити. Одатле га је однела велика морска олуја и бацила на стене зване Серениде, које од удараца таласа дају карактеристичан звук. Одатле је стигао до Харибде, на дивља, стрма места. Ту је изгубио све остале своје бродове и војску. Сам Одисеј је ношен на једном од својих бродских трупаца, очекујући насилну смрт у мору. Неки феничански морнари су га видели како плива у води, сажалили се и спасили га. Довели су га на Крит, код Идоменеја, егзарха Хелена. Када је Идоменеј видео Одисеја голог и убогог, поступио је љубазно према њему. Дао му је много дарова, војску и војсковођу, са два брода и некима од људи који су га избили, га је послао на Итаку.

Иако првенствено препричава Одисеју, Малала убацује у своју причу и разне митолошке елементе, од којих неке не постоје код античких аутора. Како сам каже део је од Сизифа Коана, а део од Диктиса Крићанина. Тако је ова његова прича само налик на Хомерову. Једино Малала помиње језеро Некиопомпос, што треба да је језеро мртвих, за које нико не зна где је било, а Малала ништа не каже. Каже само да је било крај мора и да су његови становници и пророци. Једино што, у *Одисеји*, Хомер пре описује мочвару, а не језеро, где га упућује Кирка, а не Калипсо, како пише Малала. Тако да и Малала, или није прочитао *Одисеју* или, ако и јесте, онда је морао читати неку другу верзију. Каже да су Кирка и Калипсо биле сестре и да су владале са два суседна острва. Одакле му ова информација не каже, али ни не звучи немогуће. Малала нас извештава да је Сикан, родоначелник првих становника Сицилије који су се по њему звали и први краљ острва, био отац *Киклопа*, *Антифанта* и *Полифема*. Тиме оспорава тврдње Тукидида, да су Киклопи и Лестригони били домороци Сицилије. Ако је то што нам Малала преноси тачно, онда можемо закључити да краљ Сикан долази на острво једну генерацију пре *Тројанског рата*, па Одисеј ту сусреће његове синове. О сваком случају и Малала, кад говори о Киклопима, говори о племену овог имена. По њему је Полифем био брат Киклопа и Антифата, али су његову кћерку Елпе отели и кренули са Сицилије. Међутим, да ни Малала није баш савим поуздан говори последњи цитат, у коме се позива на Еурипида и његовог *Киклопа*. Каже да је Еурипид описао свог Киклопа са три ока, али то није тачно! Еурипидов Киклоп има једно око, као и Хомеров, мада Киклопе са три ока митологија познаје, што смо у претходном тексту и помињали. Чак су, у ту сврху, изнете и неке теорије о пореклу овог мита. Малала је очигледно чуо за Еурипидовог Киклопа, али се није потрудио или није имао ни прилике да га прочита. Он тврди да је управо овај краљ Еол дочекао Одисеја и тиме повезује острва са *Одисејевим лутањима*, али зна и да краљ Еол није имао синова па су га наследиле две кћерке. Ово не помиње нико осим Малале, па нам он поново даје податак из неког, нама непознатог, изгубљеног античког дела.

Ипак, постојали су и они који су оспоравали да је Киркино пребивалиште било на рту и планини који су по њој названи. Један од њих јесте, Малалин вршњак, Прокопије Кесаријски (Цезарејски) (Προκόπιος ὁ Καισαρεύς; око 490-565), који, у свом делу од осам књига *Историја Јустинијанових ратова* (*De bellis*), изражава сумњу у једну античку легенду о Киркином завичају. Ево шта каже:

(5.8.1) *И Велизар, поставивши страже у Сиракузи и Панорму, пређе са осталом војском из Месане у Регијум (где митови песника кажу да су биле Скила и Харибда).*

(5.11.1) *Према томе, када су чули да је Напуљ заузет, одмах су почели да га отворено оптужују и окупили су се на месту двеста осамдесет стадија удаљеном од Рима које Римљани зову Регата. И чинило им се да је најбоље да се улогоре на том месту, јер тамо постоје простране равнице које пружају пашињаке за коње. А поред места тече и река, коју становници на латинском зову Десепновит, јер протиче преко деветнаест миљоказа, растојање које износи сто тринаест стадија, пре него што се улива у море код града Тарацине. Врло близу тог места је планина Киркеум, где причају да се Одисеј сусрео са Кирком, иако ми се прича чини неуверљивом, јер Хомер изјављује да је Киркино пребивалиште било на острву. Ово, међутим, могу рећи, да ова планина Киркејон, која се пружа далеко у море, личи на острво, тако да и онима који плове близу њега и онима који ходају до обале у суседству изгледа као да је острво. И тек када се човек упусти у то, схвати да се преварио у свом пређашњем мишљењу. И из тог разлога је Хомер то место можда назвао острвом.*

(8.6.19) *Али ово није изолован случај, јер и у мореузу који дели Италију од Сицилије природа прави много чудних трикова. Јер, изгледа да струја тече у овај теснац из мора званог Јадран, и то упркос чињеници да се напредно кретање мора одвија од Океана и Гадира. Али постоје и бројни вртлози који се ту изненада појављују из нама очигледног разлога и уништавају бродове. Због тога и песници кажу да Харибда гута чамце када се нађу у овом теснацу у то време. Али заговорници другог гледишта мисле да сви ови крајње чудни феномени који се појављују у свим теснацима настају као последица приближавања две стране једне другој, јер вода је, кажу, ограничена простором, подложна некој чудној и необјашњивој сили.*

Прокопије Јонско море овде зове Јадранским док за струју из Тиренског мора каже да је од Океана и Гадира. И он зна да струје иду контра смером кроз овај мореуз, а преноси и објашњење зашто настају вирови који гутају чамце. То је објашњење погрешно, али нећемо му то замерити. Он потврђује да су Скила и Харибда Месински мореуз, а познато му је да Хомерова Кирка живи на острву. Зато износи једну могућност како је легенда настала, односно ово полуострво издалека личи на острво, како каже. Значи да верује како је Хомер посетио ово место, иако то директно не каже. Но, личило на острво или не, идемо ми даље. Прокопије износи и сасвим нову теорију о положају Огигије. Констатујући да између Месинског мореуза и Крфа нема других острва, осим оних неколицине мањих на северу Крфа, Прокопије износи као могућност да је једно од њих то острво на којем је живела Калипсо и са којег је онда Одисеј, сплавом или како другачије, дошао до Крфа. Прокопије није једини кога је бунило то што после Месинског мореуза нема острва које би се могло сматрати местом које Хомер приписује Калипси. Већ смо се сусрели и са измишљањем острва близу обала Калабрије, што су неки антички писци нудили као решење, али за разлику од тога Прокопијев предлог има каквог таквог смисла. Макар није измишљао та непостојећа острва. Мада се сви држе Хомера, код кога је Калипсо живела на острву, ово не мора да буде тако. Можда је само Хомеру то било погодније за

његову причу, или је само уградио у њу некакве старе легенде о Одисеју. Ево шта Прокопије тачно каже:

(8.22.17) *Тотила је сада попунио Готе са чак три стотине ратних бродова и наредио им да оду у Хеладу, налажући им да уложи све напоре да заробе оне који су им били на путу. Али ова флота, све до земље Феачана, која се сада зове Керкира, није могла да учини никакву штету. Јер како се дешава да у оном делу мора који се протеже од Харибдиног мореуза до Керкире нема насељеног острва, тако да сам много пута, пролазећи тим путем, био у недоумици да знам где је било Калипсина острво. Јер нигде у том мору нисам видео ниједно острво са изузетком три недалеко од Феакије, удаљена од ње само око три стотине стадија, збијена једно уз друго и веома мала, на којима нема ни људи, ни животиња, ни било чега другог. Ова острва се сада зову Отони. И могло би се рећи да је ту живела Калипсо, а да се Одисеј, дакле, недалеко од земље Феакије, превезао одавде на сплаву, како каже Хомер, или на неки други начин без икаквог пловила. Али нека ово буде само као могућа интерпретација. Јер није лако помирити стварне чињенице управо са веома древним записима, пошто дуги проток времена обично често мења називе места и веровања у вези са њима.*

Прокопије такође потврђује и да је Феакија или Хомерова Схерија острво Крф и даје сасвим нову идеју за Калипсину Оигију, острво Отони на северу Крфа.

(8.22.23) *Такав је случај са лађом која стоји на обали острва у земљи Феачана, направљена од белог камена, за коју неки претпостављају да је управо она била та која је носила Одисеја на Итаку, у време када је уживао гостопримство на богатој Феакији. Па ипак, ова лађа није монолитна, већ састављена од великог броја камења. На њој је урезан натпис који каже да је неки трговац у ранијим временима дао ову понуду Зевсу Касију. Јер људи овог места су некада почастили Зевса Касија, а сам град у коме се налази овај чамац до данас се зове Касопе. На исти начин је тај брод направљен од много камења које је Агамемнон, син Атреја, поставио Артемиди у Гересту на Еубеји, желећи чак и на тај начин да поништи увреду коју јој је нанео, у време када је кроз патњу Ифигеније Артемиде дозволила Грцима да исплове. О томе говори натпис на овом чапцу у хексаметрима који је уклесан тада или касније. И мада је већина тога нестала због протока времена, први стихови су видљиви и данас и теку овако: „Овде на овом месту ме постави Агамемнон, лађу од мермера, знак флоти са Хеленима који плове у Троју.“ И на крају стоје речи: „Направио помиловани од Артемиде, која је задржала тројанску експедицију супротним ветровима.*

(8.22.30) *Када је ова готска експедиција стигла до Керкире, они су је у изненадном нападу темељито опљачкали, као и остала острва која се зову Сиботе, која леже близу ње. Затим изненада, прешавши на копно, опљачкаше целу земљу око Додоне, а посебно Никопол и Анхијалу, где староседеоци кажу да је Анхис, Енејин отац, отишао са овог света, док је са сином пловио из заузете Троје, и тако дао месту своје име.*

Према Прокопију, излази да је поменута камена лађа налази у данашњем месту Касиопи на Крфу, за које каже да носи име по Зевсу Касију. Тако ако се Одисеј стварно искрцао на Крф, онда то није могло бити далеко од места Касиопи јер

знамо да се искрцао негде на северу Крфа.

Након Малале и Прокопија, цитираћемо даље још једног њиховог савременика из Доње Мезије, историчара Јорданеса. И овај, аутор дела *О пореклу и делима Гота* (*De origine actibusque Getarum*), познатог као *Гетика*, потврђује античке ауторе који поистовећују Тринакрију са Сицилијом. Ево шта он има да каже:

(308) *Овај мудри генерал је веровао да неће моћи победити готску нацију, осим ако прво не заузме Сицилију, њихову хранитељицу. Сходно томе, он је то и учинио. Чим је ушао у Тринакрију, Готи, који су опседали град Сиракузу, установили су да им то не успева и сами су се предали Велизарију, са својим вођом Синдеритом. Када је римски војсковођа стигао на Сицилију, Теодахад је потражио Евермуда, свог зета, и послао га са војском да чува мореуз који се налази између Кампаније и Сицилије и вуче од кривине Тиренског мора огромну плим у Јадран.*

Занимљиво је да и Јорданес зове Јонско море Јадран, у чему није усамљен јер имамо више оваквих случајева. Довољно да можемо потврдити да је и Јонско море називано Јадраном, а не само да је Јадран називан Јонским заливом. Овај цитат смо и дали због тога, а не због Тринакрије јер није ништа ново да се сви слажу које је острво у питању.

Поменућемо још једног савременика Малале, Прокопија и Јорданеса. Стефана Византијског (Στέφανος Βυζάντιος), који у својој *Етници* (*Εθνικά*) из 6. века, такође помиње митску Огигију, али нимфу, овај пут у малоазијској Ликији:

(Т633.8) *Тремиле: Ликија се тако звала од Тремила, како Панјас каже: „Овде је живео Велики Тремил, и оженио се кћерком, огигијском нимфом, коју зову Пракидике, на сребрном Сибросу поред узбуркане реке. Њена деца су: Глос, Ксант, Пинар и моћни Краг, који су опљачкали сву земљу.*

Неколико векова после поменутих аутора, оглашава се цариградски патријарх Фотије, који у својој чувеној *Библиотеци* каже о Кимеријанцима:

(166.2) *После несреће која их је задесила, девојка је са братом одведена на Родос; одатле је отишла, лутајући, на Крит, затим у земљу Тирена, на одатле код оних званих Кимеријанци. Тамо је видела Хад и сазнала све шта се тамо дешава, упућена од њене слушкиње Мирто, која је била одавно мртва али се вратила из мртвих да подучава своју господарицу.*

Његови Кимеријанци су у некој земљи у коју се долази из земље Тирена, само не каже где али није искључено и неко острво јер девојка о којој пише, као што видимо, лута по острвима. Мада ни сама земља Тирена није сасвим искључена. За Месински мореуз, као Скилу и Харибду, опредељује се енциклопедија Суда, из 10. века, издата у Цариграду. Ево шта нам каже Суда:

(chi 144) *Χαρυβδῖς: Харибда: Усисава море око Гадеире и поново се бесно врти около. Кажу да све то води у хаос и деструкцију. Сам Приск о Харибди каже: „Они плове поред Сицилије испред Месене и до мореуза Италије где је Харибда са олујним ветровима који су наилазили и потопили све те људе.“ Харибда и Скила, које леже на уском месту, подлежу струјама Океана и потапају оне који плове. Ту Одисеј изгуби све своје сапутнике са лађама, а он сам је однесен морским струјама држећи се за даску. Јер неки Феничани су га видели како плута у води, узели су га и голог одвели на Крит пред Идоменеја. Он га је угостио преко зиме, а затим га је послао на Феакију, која се сада зове Коркира, а*

испратише га са две лађе и посадом.

Одисеј није изгубио лађе пловећи између Скиле и Харибде, није ни могао јер их није ни имао. По *Одисеји* је пловио само с једном лађом. Није изгубио ни ту једну лађу пролазећи мореуз, већ далеко на пучини у бродолому. Након тога је сам завршио на смокви које је расла изнад Харибде. Зато ово и наликује некој другој, нама непознатој, верзији *Одисеје*. Да су га спасли Феничани и икрцали на Криту, очигледно потиче из *Хроника Диктиса Крићанина*, које су биле врло популарне у Цариграду и по којима се и учила историја *Тројанског рата*. Но, нама је важно где су ту Скила и Харибда, остало је сасвим споредно.

По питању Феакије и Феачана, кратко и јасно наводи енциклопедија *Суда*:

(phi.150) *Φαακία*: *Фајакија, Феакија: Земља Феачана, која се зове и Керкира.*

Занимљиво је да у енциклопедији *Суда*, стоји да придев огигијски значи нешто древно, старо или изузетно велико, а пише и да је Огиг био први владар Тебе (у Беотији) и да је Тринакрија Сицилија:

(omg.13) *Ὠγυγιον*: *Огигијски: [Значи нешто] древно, старо, или изузетно велика; или зато што је Огиг први завладао Тебом.*

(tau.993) *Τρινάκρια*: *Тринакрија: Назив места. Садашње острво Сицилија.*

После *Суде* пређимо на Јована Цецеса (Ἰωάννης Τζετζης; 1110–1180), песника и граматичара, који живео је у Цариграду. Њему исто имамо да захвалимо што је сачувано од пропасти и заборава мноштво вредних података из антике, како старохеленске књижевности, тако и античких учења. Тако Цецес заслужује да баш њему укажемо част да стави тачку на једну тему, па ћемо тако и учинити. Он у свом делу које знамо под именом *Историје или Килијаде* каже следеће:

(1.330) (T14) *У ВЕЗИ СА СИРЕНАМА: За Сирене, Хомер, Ликофрон, Еурипид и сви остали пишу да су својом музиком очарале људе. Уништавају својом песмом, испуњавајући сваку жељу. Само је Одисеј успео да их прође, кажу, запушивши уши својих сапутника воском, док је слушао, везан за јарбол. Кажу да су то младе жене у облику птице, Леукосија, Лигеја и Партенопа, деца бога реке Ахелој и Терпсихоре, неки кажу Мелпомене, а дају им и друга имена.*

(3.950) *Као што је учинила и Скила, према Хомеру у Одисеји.*

(6.714) (TE2.75 E8) *У ВЕЗИ СА СИРЕНАМА: Сирене, које су све мамиле својим песмама, биле су три на броју, Леукосија, Лигеја и Партенопа. Други кажу да су били Аглаофем, Аглаоное и Телксипеја. Биле су ћерке речног бога Ахелоја и Музе Терпсихоре. Више о овом последњем ћете наћи у горе поменутиим причама, Наиме у XIV причи.*

(7.670) *А Филостефан наводи бројне друге детаље, чак и о језеру у сицилијанској земљи, које избацује на обалу своје купаче. „У земљи Тринакрији, језеро Сицилија, иако мало, има поток са тако јаким током, самим током, који, ако закорачиш у њега изразито те гура назад на свој суви песак.*

Даје нам и нека непозната имена Сирена и помиње језеро Сицилија на острву.

(10.309) (TE2.326) *ДА ЈЕ: „ЗА КОРКИРИЈАНСКЕ ФЕАЧАНЕ ЈЕ ИЗВЕЋАНО ДА СУ НАЈВЕЋИ МОРНАРИ ОД СВИХ ЉУДИ“ Коркиријански Феачани, у Одисеји, Хомер наводи да су они највећи морнари од свих људи, јер су своје умове и срца усмерили само ка поморској вештини. И сви њихови градови, места и поља, мора и луке стајале су, без иједног капетана.*

(10.314) (TE2.327) *О: „ФЕАЧАНКА, ВЕШТА У ТКАЊУ, КАО ЛИШЋЕ ВИСО-*

КЕ ЦРНЕ ТОПОЛЕ“ Хомер, у Одисеји, као што сам већ рекао, прогласио је да су Феачани највећи морепловци од свих људи, али желео је и да покаже да су њихове жене боље од свих других у уметности ткања. Као што су Феачани, каже, били најбољи од свих у управљању бродом и њихови капетани на мору. (10.320) Дакле, Феачанке су биле најбоље од свих жена у вештини ткања. Да га цитирам: „Седе, као лииће високе црне тополе, а њихово мокро каиразно платно натопљено је маслиновим уљем.”

И Цецес, недвосмислено, повезује Феакију краља Алкиноја са Коркиром. Али на другом месту, које ћемо и навести, Цецес каже да су ти Феачани неговали и Диомедов култ, за који знамо да јесте постојао на Јадранском и Јонском мору. Археолози су пронашли и његово светилиште на острву Палагружи, а Тремита су некад били Диомедова острва. Ова острва се налазе на италијанској страни Јадрана поред полуострва Монте Гаргано.

(10.920) *Јер Сицилијанци су се, у далекој прошлости, звали Киклопи, када нису знали за поморска пловила, а убијали би из страха оне странце који су на њихову територију стигли бродовима. Да странци не заузму њихову земљу.*

(10.940) *Дакле, када су Киклопи напали своје суседе Лестригоне, Лестригони су их, као што сам рекао, побили све, осим једне групе, о којој сам говорио.*

Као и Тукидид, Цецес исто тврди да су се Сицилијанци у далекој прошлости звали Киклопи. Разлика је само што је Тукидид тврдио да су Киклопи посебно старо племе, док Цецес говори само старом називу за домороце Сицилије. Тек, према Цецесу, би могло бити и да су се Сикани некад звали Киклопи, а баш то Тукидид искључује. То да нису имали пловила је Цецес преузео из *Одисеје*, а није ни могуће. Неко ко живи на острву морао је ту некако доћи, а како нису знали да лете могли су једино доћи некаквим пловилом. Зато то не можемо ни узети у разматрање али према последњем наводу, јасно је да су и Киклопи и Лестригони Сицилијанци и да су у питању племена која ратују међусобно.

(10.979) *(ТЕ2.361) КАКО ЈЕ ПЛАТОН ТРИ ПУТА МЕРИО СИЦИЛИЈАНСКУ ХАРИБДУ: Скила и Харибда су на Сицилији. Али Скила се састоји од ртова, Ужасна и страшна са својим гребенима и стенама, где морска створења расту сва преко мере. Харибда је, с друге стране, ужасан водоток, тече и жубори као казан. За то су одговорне реке Сенон и Хадријан, за овај страшни ток, када се уливају у Јонско море. Други кажу да постоје три мора, о којима ћу говорити, а то чини Харибду тако страшно, повећавајући проток.*

Све што смо пронашли код Цецеса смо већ знали од античких аутора. Једино је новост његово објашњење да су за феномен Харибде одговорне две реке, а то не може бити тачно осим ако под рекама не подразумевамо морске струје. Из његових речи можемо разумети да су Киклопи и Лестригони живели негде на Сицилији и да су Лестригони збрисали Киклопе у рату. Ко зна? Можда и јесу живели недалеко једни од других, било на Сицилији или већ негде другде. Али то није једино Цецесово дело које ћемо цитирати. Постоји још једно које се бави Ликофроном. То су коментари (схолије) на Ликофронову *Александру*, које обично зову само *О Ликофрону*. Ту Цецес каже:

(168) *Иначе, Кимеријанци, народ, имају своје настамбе око западног Океана, како каже и Хомер. Митски, Ахерон је река Хада, историјски и периегетски, Ахерон је река Хераклеје близу Синопе, која се сада зове Соонаутес. Не знам*

где овај Ликофрон каже да је Ахерон.

(174) У Колхиди се Ајет оженио Еидијом, кћерком Океана, у граду Китају, а родила му је Медеју и Ансирта. Сестре Ајета и Алоје, или Хелиосове ћерке, су Кирка и Пасифаја, а према другима (Малала страна 153) и Калипсо.

(175) Прошли су Еридан, острва Сиртис и Сирене док је Орфеј свирао своју формингу. Само је Бут изашао на њих. После Сирена, прошли су поред Харибде, плавих литица Скиле, а Тетида их је провела кроз њих на Херин захтев. Прођоше Тринакију, која је имала Хелијеву стоку, и дођоше на Феакију, до краља Алкиноја. Од Колхиђана који су их прогонили, неки су се населили у Кераунијским планинама, други у Илирији и на острвима Ансиртида, а неки у Феакији.

(630) „Али он је бог,“ Феачани обожавају Диомеда, који је око Јонског мора, јер убија змаја који је тамо дошао из Колхиде у потрази за златним руном. Неки су, међутим, чули да је змај разбојник. Феакија је око Јонског залива, а Јонски залив је, према Ликофрону и Есхилу, добио име по Јону.

(648-бис) Сиртис, такође познат као Харибда, је назив места у мору око Месене и Либије, где се Тиренско море сусреће са Јадраном, стварајући страшну Харибду. Адриас и Сенон су имена река које се уливају у Јонски залив.

(650) „Бродо-разарач“: Кажу да Скила има шест глава звери, прву од морског чудо-вишта, другу од лава, трећу од пса, четврту од Горгоне, пету од кита и шесту од човека. „Видиковац“ се односе на стене. А Хомер каже: „Тамо је пецала око стене“ „разарајући“.

(650бис) „Микс-звер“ од Скиле, која је, по мени, била кћерка Ниса из Мегаре. Пошто му је одсекла златну косу и учинила га немоћним - јер је у тој коси била сва његова снага, као и код Самсона - убио га је Минос, коме је она издала свог оца. Затим је била окачена о прамац његовог брода и вучена кроз море, па је тако, мислим, и место у мору добило име. Други кажу да је ова жена била лепа, а када је Амфитрит сазнао да спава са Посејдоном, ставио је напатак у извор где се Скила купала и претворио је у звер са шест глава, од морског чудовишта, пса, лава, Горгоне, кита и човека. То су митске глупости, али ја сам то алегоризовао позади.

(651) Херакле ју је убио, пловећи покрај области у којој је живела Скила, када је водио Герионову стоку. Али њен отац Форкис се вратио и, спаливши је, поново је васкрсао (34 25).

(653) „Харпија са ногама“ је изведена од израза „птичје ноге“ јер су доњи делови птица били харпије, врста птица. Он говори о Сиренама; јер су биле крилате. Музе су, пошто су их победиле, овенчане њиховим крилима, па су Музе у уметности приказиване са крилима на главама. Једино Терпсихора нема крила на глави јер им је била мајка. „Харпиноноги“ од Сирена, „славују“ због њиховог миловечног гласа, „сировоједи“ због једења рибе и клања Хелијеве стоке. „Харпинонога“, говори о Сиренама које су биле кћери музе Терпсихоре и бога реке Ахелој, која тече између Етолије и Акарнаније, али и Амбракије, која се сада зове Никопол након победе Октавијана Цезара над Антонијем тамо. Харпија је врста птице а исто тако и ветрови се зову харпије као имена крилатих женских демона. Сирене назива „харпијским“, као „птичијим ногама“, јер су биле крилате, имале су доње делове птица и горње делове људи. Музе,

победивши их у певању, овенчане су својим крилима, осим Терпсихоре, јер је она била мајка Сирена. Ове ствари су се десиле на Криту, отуда и град Антира на Криту, назван по Сиренама које су ту поражене и изгубиле своја крила. Сирене су, као што смо рекли, имале доње делове птица и горње делове људи, а живеле су око Тиреније, као што је Скила имала шест глава, као што смо рекли (216 9), а горњи делови човека око Регија, насупрот Сицилије, близу које је и Харибда око Месене (35 15) баш као и Горгоне у Тартесу Иберијском, а неки кажу да су биле у Тарсу (Мал. 43) али и ове су биле крилате и имале су змијолику косу као харпије у Тракији, медвеђе уши, тела лешинара, лица врана и Ехидна. У Лидији су имале груди и главу девојчице, али доњи део је био змија, као и Ортрис, Герионов пас у Еритеји, са две псеће главе и седам змајева. главе, а Астериус, такође познат као Минотаур на Криту, имао је лице бика, али остатак тела је био људски. Одступили смо да говоримо о монструозним животињама, јер су Сирене такође биле митске и, како смо претпоставили, монструозне. Али више алегоријски, Сирене су задовољство. Млађи Плутарх каже да су то биле куртизане које су својим шармантним разговором задржавале пролазнике. Постоје и сирене које су мале животиње, сличне пчелама. (668) „Харибда“ је водени талас, „мешавина девојка-пас“ је Скила о којој смо често говорили.

(670) „Стерилне“; Јер су девице и због тога су неплодне. Сирене назива славујима због њиховог певања. И о овом смо говорили (218 8). Сирене назива нероткињама јер су девице, а и мене, јер су они који су их чули постали неплодни и бездетни, јер су умрли. Иначе, Сирене назива славујима због њихове привлачности (219 6), стерилним или зато што су девице или зато што је она која стоји умрла не породивши „Кентаурове убице“, јер су Кентаури бежећи из Тесалије од Херакла дошли на острво Сирена, очарани њима, страдали су. Јер се Херакле, у Фолоји, наљутио на Фола Кентаура и Фол му је умешао најлепше вино, отварајући заједничку чашу Кентаура. Али Кентаури су дошли и знајући шта се догодило по мирису вина, били су љути. А Херакле је узевши лук убио неке од њих као Хирона, ненамерно га погодивши, мислим, око колена, остале је јурио који бежећи, како рекох (над. 9), око острва Сирена изгинуше.

(671) „Куретис“: Неки кажу да су Сирене кћери Ахелоја и Музе Терпсихоре. Ахелој протиче средином Етолије и Акарнаније. Рекли смо да су Сирене кћери Музе Терпсихоре и Ахелоја, речног бога (218 9). Ахелој, најслађа од свих река, тече између Етолије и Куретиса, али и Акарнаније и Амбракије, али сада тече из Никопоља. Отуда је настала дилема, да ли Ахелој припада Етолији, односно Акарнанији. Неки кажу да су се Акарнанци прво звали Курети. Ахелој је добио име по некоме по имену Ахелој који се удавио у њему. Или зато што је његова вода благотворна за ране и болове. Стога је Ахелој, онај који ублажава и лечи бол, прикладно назван.

(695) Кимеријанци, према Хомеру, леже око западног Океана, али према Периегету, „Кимеријанци – Бик“

(698) Иначе, Пирифлегетон је река у Хаду како каже и Хомер. Не знам где он каже да је Пирифлегетон, осим ако није тамо где су град Снова и Платонова Република.

(700) „Полидегмон“ је висока планина у Италији, од које, кажу, теку све реке

у Италији, јер, како каже Трофион, ова планина је пупак Хада. „Брдо“ и узвишење, односно планина која се зове Полидегмон. Ликофрон се односи према Пирифлегетону и Кокиту као италијанским рекама које извиру из Полидегмона, тамошње највише планине Еуст.

(702) За Аусоне једни кажу да су од Аусона, сина Одисеја и Кирке, по другима од Аусона, сина Итала и Леутарије, други кажу од другог Аусона.

(712) „И убије девојку“; се односи на Сирене, које су кћери Ахелоја. Ахелој је син Океана и Тетије. Сирене су се, не могавши да поднесу пораз, удавиле. Њихова мајка је Терпсихора.

(715) „Тирсеникон“; Сирене су живееле, према неким, у Пелору, а према другима у Сиренуси, који су три рта Италије. Имена ових сирена јесу Партенопа, Леукосија и Лигеја, јер неки кажу да их је три. „Диптоусас“ значи „лет са крилима“, пошто су имали тела девојака и птица. Зато се зову Сирене. Биле су то птице са крилима.

(716) „Где је платнени радник“; платно Мојра, односно судбина. Где им је горка нит Мојраја заповедала да умру. (Сиренама је била таква судбина.)

(717) Фалер, град у Опикоју, где је Сирена избачена на обалу. Фалер је основао Напуљ у Италији. Дакле, каже да је Партенопа пала у Напуљу.

(721) „Богиња птица“; Сирене назива птицама јер су помешане од птица, а богињама јер имају тако шармантну моћ да могу да држе и убијају оне који чују њихову песму.

(723) „Леукосија“ је назив Сирене од које је острво такође названо Леукосија.

(724) Стена, острво. Леукосија Сирена, пошто је сакривена, сахрањена је у светилишту Посејдона. Партенопа је била прва међу њима. Тако се каже зато што има глас младе девице или зато што личи на младу девицу. Леукосија, будући да је извесно бела, има беле уши или је ћерка извесног Леука или има Леукусове уши. Лигеја, због сласти њене трагедије.

(740) „Бичем грома“, Одисеј и његови пријатељи пристали су на острво Тринакију, где је пасла Хелијева стока. Ту су провели доста времена јер ветрови нису били погодни за пловидбу. Његови сапутници, потрошивши све потрепштине и измучени глађу док је Одисеј боравио на острву, ухватише нешто од Хелијева стоке и убише их, јер су пасли близу њих. Хелије је, сазнавши то од Лампетије, јавио Зевсу, рекавши... Зевс их је, љутивши се, ударио громом. Ликофрон прича о Одисеју лоше, збуњено и неповезано, јер на том скретању, Одисејев брод није ударио гром, као ни самог Одисеја, који изгледа да је погођен громом, као галеб, седи после грома на грани смокве, да не би био угушен од Харибде, али када је његов брод ударио гром, он се сам, држећи кормило, окренуо ветровима око Харибде и окачио на смокву тамо, након што су његови сапутници на Сицилији појели Хелијеву стоку.

(744) „Али кратко“: а ипак је дуго провео са Калипсо, јер је провео седам година. Треба рећи да их је у односу на њену преференцију било мало, јер је хтела да га „учини бесмртним и безвременим у све дане“ (е 136). Али он, не желећи да трпи и жудећи за сопственом женом, није желео бесмртност. Ево шта значи „кратко“: да је Одисеј време са Калипсо сматрао дужим од десет година, које је провео пловећи до Троје са Хеленима, али Калипсо, савладана жељом, није чак ни седам година сматрала као седам дана са њом.

(759) *Иначе, Хермеса је Зевс послао до Калипсе, да је наговори да пусти Одисеја кући. Она прво наређује Одисеју да направи сплав, а затим га испраћа са одећом и многим другим стварима. Пловећи седамнаест дана, осамнаестог дана приближи се земљи Феачана, али Посејдон видећи га нанесе олује свих врста ветрова, који га отераше далеко од његовог сплава и одбацише га и уништише, али га Леукотеја спасе давши му њен вео.*

(762) *„Харпа“, каже он, односи се на Керкиру, односно Феакију где је био сакривен срп, којим је Зевс кастрирао Крона, или зато што је тамо био срп, који је Деметра узела од Хефеста да пожање класје. Острво Феакија, Керкира, где је био сакривен срп, а срп се зове Дрепанон. Постоји и сицилијанско место Дрепанон, названо по српу који је ту био сакривен, којим је Крон кастрирао Уранове гениталије. „Мезеа“ се зову гениталије, а „харпе“ је срп.*

(764) *Брбљаће о својој митској несрећи Алкиноју, краљу Феачана или Коркире.*

(768) *„Јер ће доћи“; наулохос се зове лука. Реитро је било име луке на Итаки, а он је метафорички поменуо Итаку као што је учинио и Хомер „у луци Реитро“. Нерит је планина на Итаци, а Хомер каже „и лиснати Нерит“.*

(798) *Ајет и Кирка су Хелијева деца, а Телегон је Киркин син, тако да су Телегон и Медеја рођаци, које ми називамо егзаделфијски.*

(805) *Други кажу да је Одисеја, кога је убио Телегон, Кирка поново оживела својим напитком и удала Касифону за Телемаха, а Пенелопа се на Острвима Блажених удала за Телегона.*

(808) *Оно што он каже је следеће: Одисеј ће умрети видећи патње Кирке коју убија Телемах, а њега Касифона, његова рођена ћерка.*

(815) *Веслали су до острва Еја, дома Кирке, која је људе претворила у животиње. Одисеј је сишао и повео своје друге пријатеље, који су били са Еурилохом, а они су проводили време са Кирком, с којом је Одисеј спавао. Одисеј је, у сваком случају, намазао уши својих сапутника воском и отпловио мимо, viseћи са јарбола и остављајући уши непокривене. Прошавши ливаду Сирена и удова (костију), оних који су слушали били очарани и умрли, одвезали су Одисеја са јарбола. Затим су пловили поред Лутајућих стена, које су се сударале једна против друге и направиле страшну буку — оне се такође зову Кијане и леже између Киликије и Памфилије, по Хомеру и неким другима... О Сиренама, Лутајућим стенама, Скили, Харибди, стоци Хелија и свему оста-лом: Дошли су преко Харибде и Скиле, ближе Скили. Када је Скила отела шесторицу људи са брода, остали су, снажније користећи весла, побегли... Око ноћи су се приближили Хелијевом острву, Тринакији, и Одисеј им је наредио да плове поред њега, али они нису послушали и искрцали се и у почетку су живели од лова и риболова, али се подигао Нот (јужни ветар) целог месеца, Одисеј је отишао у унутрашњост острва да се моли и спава, а они су са Еурилохом клали и јели Хелијеву стоку целих шест дана. Када је страшни ветар престао и они су кренули да плове са Зефиром (западним ветром), прво их је разбио велики талас, а затим их је ударио гром. Када је страшни ветар престао и они су кренули да плове са западним ветром, прво их је разбио велики талас, а затим их је ударио гром. Одисеј сам, држећи свој курс, ношен је кроз ноћ, и са излазећим сунцем, крећући се на запад, дошао је до Харибде и, ухвативши се за смокву која је тамо стајала, висио је над њом, док су дрва тонула у дубине. Касно у току*

дана, када су изронила, пустио је смокву и ухватио се за дрва. И тако је лутао девет дана, а десетог дана је дошао на острво Огигију, дом Калипсо, код које је остао седам година. У осмој години пуштен је када се Зевс наљутио на Калипсо. И тако је Одисеј на сплаву пловио седамнаест дана, а осамнаестог дана угледао је Феакију, или Коркиру. Али када су се ветрови подигли у Посејдоновом гневу, сплав је био преплављен, и цела два дана он је лебдео. Трећег дана, Леукотеја се смиловала над њим и дала му свој вео, којим је отпливао у земљу Феачана. Испиљен, заспао је у шикари. Када је Алкинојева ћерка Наусика дошла са својим слушкињама да перу одећу и играју игре, њихова вика је пробудила Одисеја, који ју је молио за помоћ. Дала му је храну и одећу и рекла му да оде у кућу њеног оца и моли њену мајку Арете за помоћ, како би добио оно што је желео. Када је стигао тамо, испитивали су га Алкиној и Арета, и он им је испричао целу причу коју смо ми испричали, и примивши од њих многе поклоне, послат је на Итаку.

(966) „Трокрака“: јер је Сицилија трокрака, коју такође зову Тринакија и Тринакрија и Триакрија, која има три тачке: Лилибеј, Пахин, Пелор.

(1206) Огиг је био древни краљ Тебе, по коме је добила име Огигијска капија у Теби. Кажу да се по њему све древно зове огигијско, јер је био веома стар.

(1285) „Хелино море“ је Хелеспонт. Хелеспонт раздваја одређене области Европе и Тракије. Често смо говорили зашто је назван Хелеспонт (22 22). Треба знати да је Хелеспонт област од Сеста до Абида, где је краљ Ксеркс саградио мост до нашег Трачког босфора, који је Дарије, Ксерксов отац, премостио и пре него што је Ксеркс премостио Хелеспонт. „Стене Симплегаде“ које Хомер назива „Лутајуће стене“ (Планкте) (м 61), каже да су око Тиреније, али их Ератостен назива „Стенама које се сукобљавају“ (схо. Еур. Мед. 2), али он говори нејасно и тајанствено (м 69) о Понту или мореузу. Али Апологије и овај Ликофрон их називају и Симплегадама. Али изгледа да је овај Ликофрон између ових, говорећи да је такозвана Реума од обичних варвара између Халкидона и Бизантиона, али Апологије понекад изгледа да говори о Црном мору или „Кључу теснаца“, а понекад слично као што пише Ликофрон. „Непријатељске Плегаде и где су крвави оброци“. Симплегаде су, како кажу, биле стене које су се спајале и сламале бродове; али након што је Арго пловио поред њих, остале су укопане на месту. Кажу, међутим, да су Симплегаде две стене, једна у Европи близу Бизантиона, а друга у Азији код Халкидона. „Симплегаде“ су оне које плове заједно и сударају се једна са другом, а „Лутајуће стене“ (Планкте) оне које лутају обалама.

Цецес каже да Симплегаде Ератостен зове Стене које се сукобљавају, што би одговарало њиховом опису по митологији, док Хомерове Планкте смешта прво између Киликије и Памфилије, па у Тиренско море. То је мало чудно јер их ту, у Тиренско море, смешта Апологије, док Хомер нигде не каже која је локација његових. То је Цецес изгледа сам тако протумачио. Такође, Цецес је погрешно кад каже да Хелеспонт раздваја одређене области Европе и Тракије, требало би Азије уместо Тракије. Легенду по којој Кирка оживи Одисеја, смо већ сусрели, а ову легенду, као што видимо, знао је и Цецес. Међутим, пред оне легенде да је Одисеја убио његов син Телегон, коју наводе и други, Цецес нам преноси и легенду да га је убила његова ћерка Касифона, а Телемах Кирку. Реке које је

Хомер помињао, у вези са Хадом, су митолошке, зато није чудо што се Цецес, ни Ликофрон, кога овде коментарише, не изјашњавају где су. Иако Ахерон(т) постоји као стварна река на два места. Једна у Епиру, а друга у црноморском делу Мале Азије. Обе су сигурно назване по митолошком Ахерон(т)у. Тако је и Цецесова тврдња, да Хомер смешта Кимеријанце негде око западног Океана, само његов закључак. Нигде се Хомер не изјашњава где су, али како су митски Кимеријанци народ таме, а тама је везана за запад и залазеће сунце, тако Цецес закључује да су Хомерови Кимеријанци на западним морима. Цецесу се, зато на оваквом закључку, не може дати примедба, осим тврдње да Хомер то каже, што није тачно. Хомер се не изјашњава али сви воле да му понешто припишу јер ваљда мисле да су тако убедљивији. Да се човек упита ко је читао Хомера? (1427) *Кимеријанци су народ прекривен тамом око Океана. Значење: као што сенка Кимеријанаца која заклања светлост чини таму, тако ће и персијске стреле које се шаљу покрити сунце.*

(1463) „Сирена“; назвала је себе Сиреном јер прориче будућност или због слатких речи, будући да су и Сирене биле примамљиве (219 б). „Она је стењала“ примамљиво и слатко попут Сирене о којој се причало. Постоји и створење налик пчелама које се зове сирена (219 4).

И на самом крају, *Грчка антологија*, која повезује Феачане са Коркиром:

(303) *Народ Кимеријанаца, без зрака свевидећег Сунца, чуо је име Троје.*

(5.223) *Али као што си једном угледао Сунце у Климениној одаји, кренуо си спорије према западу, тако у овој ноћи за којом сам чезнуо, једва се надајући, задржао сам се у твој доласку, као у Кимеријанској земљи.*

(9.555) *КРИНАГОРАС На острву Сибота; Ја сам острво, мало, седам стадија дуго, иако су географи заборавили (?) да ме измере, али ћеш ипак видети да кад сам преоран рајам богате усева и да сам пребогат свим врстама воћа, али и да имам доста рибе за улов, хладан поветарац у псећим данима и благост непомућене луке. Ја сам близу Феачке Коркире. Да би ме исмевали, узео сам ово име [свињар] на које сам веома поносан.*

Овде се ради о једном од неколико мањих острва крај Сивоте, наспрам јужног Крфа, које је стварно богато зеленилом и без трунке голети.

На крају, ни овај део није био бескористан. Све што би могли издвојити су оне Малалине речи о доласку Амазонки на Галипољско полуострво или рат између Киклопа и Лестригона. То значи да су живели близу једни другима. Малалине речи су да се рат међу њима десио на Сицилији, али то може бити и неко друго острво или чак континентални део. Од Малале потиче и да су Кирка и Калипсо сестре које владају над два суседна острва. Прокопије уводи у игру острво које знамо као Отони, за Огигију. Остало је ту препричавање античких аутора или *Одисеје*, где има и неких новости које су само занимљиве али не баш корисне за сврху овог истраживања. Ипак, дали смо и неке информације за које смо већ унапред знали да су бескорисне, са намером да се читалац што боље упозна.

Географско хомерско питање у новом веку

Теорија локације *Хомерове Троје* и остала географија *Илијаде*

Теорија руте *Одисејева лутања* и остала географија *Одисеје*

Иако и *географске теорије* делимо у две гране, овде их обрађујемо заједно јер су се многи коју су тражили Троју изјашњавали и о рути *Одисејевих лутања* и обратно. Теорије разних аутора износићемо хронолошким редом, колико да већ покријемо све периоде њиховог настанка и сва мора. Било да се ради о Троји или о *Одисејевим лутањима*. Пошто оваквих теорија има превише, не можемо баш све навести нити за тим има потребе. Код *Одисејевих лутања*, руководимо се, углавном, правилом да издвајамо морепловце који су претпостављену руту сами препловили. За Троју ћемо издвојити само најинтересантније, које је виде изван Мале Азије. Код *Одисејевих лутања* ћемо посебну пажњу посветити тим истраживачима који сматрају да је Одисеј лутао Јадранском морем. Наравно, не зато што мислимо да су у праву, већ зато што су и Сицилију и околна мора обрадили антички писци. Како је Јадранско море новост, њему ћемо зато овде посветити нешто већу пажњу.

Питање *Хомерове Троје* се у антици није постављало бар не у том смислу да су постојале теорије које би изместиле Пријамов град игде изван области јужног дела Дараданела. Тако никад није ни постало *хомерско питање* у оном правом смислу речи, око којег би се водиле некакве жучне расправе. Међутим, сасвим друга ствар је била са *Одисејевим лутањима*. У то смо се могли сами уверити у претходном тексту, где је античка потрага за Тројом празан скуп док сасвим другачије бива са *Одисејевим лутањима*. Међутим у новом веку није тако, ту имамо позамашан број и једних и других. Толико да смо многе и изоставили.

Први од нововековних аутора, који се осврће на *Одисејева лутања*, је географ и историчар Филип Кливер (Philipp Clüver; 1580-1622). Он је 1619. у Лајдену објавио књигу о острву Сицилији, под називом *Sicilia Antiqua*. Књига садржи и есеј о *Одисејевом путовању*, а сам Кливер је пропутовао многе земље о којима је писао. Он од почетка ставља до знања да тумачи само Хомерово казивање о путовању, а не стварно путовање историјског Одисеја. Он верује да се скоро па све хомерске локације могу наћи на Сицилији и Италији, које је приказао и као станице на једном непрекидном, кохерентном путовању. У своме путовању, он се ослања на античке писце који су преферирали исте локације, али има и неке своје идеје. Кливер помиње онај крај око језера Аверно као место Одисејевог подземног света, са пећином која служи као улаз у подземни свет. Свестан је, на пример, легенде по којој Енеја и Одисеј заједно путују у Италију, а сигуран је да је Енеја посетио Аверно и да је то у предањима било много пре Вергилија и његовог *ена*. Тако је Вергилије само искористио легенду која је већ постојала у народу. Могуће да је Кливер имао прилике и чути неке од легенди, па његова хипотеза и не мора бити сасвим без основа. Међутим, он није дао аргументе на основу којих би било могуће и успоставити везу Аверна са подземним светом. Знамо да ово потиче из антике и није ништа ново, али зато локација Киклопа и Козјег острва, које даје Кливер, јесте. По њему је на западу Сицилије, а никако на истоку била земља Киклопа. Разлог је што су, по њему, једино острва Егади нудила одговарајућег кандидата за Козје острво. Наравно, осим оних неколико острваца, или боље рећи стена, на истоку Сицилије нема острва, али на западу их има. Кливер тако одређује положај земље Киклопа на основу Козјег острва,

које Хомер описује негде близу земље Киклопа. Како се сматра да су Киклопи живели на Сицилији, што тврде антички писци, он се опредељује баш за запад овог острва где има неколико мањих острва на којима се могло живети. Једно од његових објашњења је да сматра како воде залива Лукрине и језера Аверно представљају Океан из Хомерове епизоде, мада није објаснио и зашто. Кливер се уопште не труди да тумачи *Одисеју*, иако сам пише о *Одисејевим лутањима*. Тако не наводи ниједан Хомеров стих. Ипак, ако ћемо бити поштени, Кливер показује завидно знање о митолошким и књижевним традицијама антике, веће и значајно супериорније од знања многих модерних истраживача, оних који се баве Хомером и његовим *еповима*. Тако већ на самом почетку 17. века почиње интересовање истраживача за *Одисејеву лутања*. Доста дуго времена Кливер је био једини који је о томе писао. Тек се век и по касније о томе неко огласио, коментаришући Кливерове ставове. То је био адвокат, преводилац и песник Фридрих Леополд Граф цу Столберг-Штолберг (Friedrich Leopold Graf zu Stolberg-Stolberg; 1750-1819). Он понегде критикује Кливера али му негде даје и за право. Слаже се са Кливеровим ставом да су Киклопи живели на западу острва Сицилије и мисли да је то само песнички преувеличани приказ староседелаца острва. Оспорава локацију Хада око језера Аверно, као и то да ова област има ишта што би је могли повезати са Хомеровом Океан-реком, ни кроз хиперболе. Отприлике у исто време кад и Столбергова, можда коју годину касније, излази на светло дана и хипотеза његовог старијег савременика, једног фландријског правника, политичара и писца. Његово име било је Карел Јозеф де Грав (Karel Jozef de Graeve; 1731-1805), а он је изнео једну екстравагантну хипотезу да би историјски и митолошки оквир *Хомерових епова* требало потражити негде на западу Европе. Де Грав је тврдио да је Хад који посећује Одисеј био на неким острвима на ушћу реке Рајне. Тако смо, све до последње четвртине 19. века и имали свега три хипотезе, од којих је једино она Кливерова била макар колико толико аргументована, макар и аргументима које би тешко могли тако назвати. Остале две ни толико, па их не можемо озбиљније ни разматрати.

Приближно један век касније белгијски правник Théophile Cailleux (1816-1890) у својему *Pays atlantiques décrits par Homère: Ibérie, Gaule, Bretagne, Archipels, Amériques. Théorie nouvelle?* из 1878. године износи сличну тврдњу. Он смешта радњу *Хомерових епова* на обале Атлантика, тврдећи да је Троја била негде у близини Кембрица, док острво Итаку проналази на Пиринејском полуострву између градова Хереза и Кадиза. Као што видимо, разних теорија је било и пре Шлимановог открића на Хисарлику, док је после његовог открића доста дуго времена била стагнација. Вероватно је било још, а које нису познате јавности? Иако су оба претходно поменута истраживача били, за своје време, прилично образовани људи, морамо признати да њихове теорије делују екстравагантно, да не кажемо и неку тежу реч.

Десетак година касније, амерички новинар, дипломата, историчар, фотограф и писац Вилијам Џејмс Стилман (William James Stillman; 1828-1901), издаје, а са свог путовања по Јонском мору, књигу под називом *На трагу Уликса* (*On the Track of Ulysses*). Ова књига је и настала као цео низ чланака у којима Стилман описује своје путовање Јонским морем, пратећи географију за коју верује да је Хомерова. Он је, слично Страбону, сматрао Одисеју *не само првом историјом*

путовања, већ и првом географијом, јер је несумњиво расадник знања о земљи у дану када је састављена. Одисејево путовање приказује на мапи Медитерана већ на почетку своје књиге. Стилман га сматра углавном бајком, мада бележи неке древне стандардне локализације и оклевајући прихвата да неколико њих јесу могуће. Његова главна брига јесте оно што је Хомер видео, зато на крају превише смело закључује: *Чини се да Хомер и нема никакву менталну визију земаља и острва, оних о којима Уликс говори у својој причи – земље Киклопа Кимеријнаца, Лестригона, Лотофага, завичају Кирке и Калипсе, како причају.* Стилман оспорава да је *Одисеја* настала око 850. старе ере, какав је и био став уобичајен у науци његовог времена, износећи хипотезу да је настала пре 1000. старе ере. Иако су његове хипотезе и академски засноване, бар у неку руку, уз лично искуство путовања, нису привукле и озбиљнију пажњу научне јавности. Нису нешто много ни критиковане, једноставно су игнорисане, а касније скроз скрајнуте. Тако, у данашње време, мало кога уопште можемо пронаћи да и зна за Стилмана, а камоли и шта је писао о *Одисејевим лутањима*.

Коју годину после Стилмана, је ништа мање екстравагантну теорију од својих претходника изнедрио Семјуел Батлер (Samuel Butler; 1835-1902), преводилац *Илијаде* и *Одисеје*, у прози, чији су преводи и данас актуелни. Он је тврдио да је *Одисеју* написала жена, што излаже у студији *The Humour of Homer* (1892), а разрађује у делу *Authoress of the Odyssey* (1897). По њему, *Одисеју* је испевала једна жена са Сицилије, која је била из Трапанија на западној обали Сицилије. Њено име је било Наусика, односно Наусикаја, као што се, у *Одисеји*, звала и кћерка феачанског краља Алкиноја. Батлер тврди да многи описи из *Одисеје* и одговарају обали Сицилије, конкретно области Трапани са острвима. Као што већ знамо, Сицилију преферира и већина античких аутора и то по више основа. Редовно на Сицилији виде Киклопе, Хелијева говеда, Лестригоне, понеко још Кирку и Сирене. Сирене чак на два места. Међутим, све од античких писаца се односи на источни део острва и околину Етне. Тако да, ако и можемо рећи да и Батлер није дао ништа ново опредељујући се за Сицилију, то није сасвим тако. Сицилија је велико острво, највеће на целом Медитерану, тако да ипак и јесте новост Батлерово увођење западне обале Сицилије. Тога код античких писаца нема. Батлер на западну обалу Сицилије ставља и Полифема, у једну пећину на обали близу острва Фавињана, за које каже да је Хомерово Козје острво. Запад Сицилије је у ствари први увео Кливер, али нема података да је Батлер уопште знао за његов рад. Тако увођење у игру запада Сицилије, ако и не припада баш самом Батлеру ипак припада нововековним ауторима. Батлер се, за разлику од Кливера, изјаснио за конкретно острво, док се Кливер задовољио Егадима као архипелагом. Своје тезе, Батлер је наговестио још у фуснотама и предговору *Илијаде* и *Одисеје*, али су, од плејаде његових савременика, листом одбачене као неодговорне и неозбиљне. Иако је провео значајно време на Сицилији, он није покушао поновити *Одисејево путовање*, али су, ипак, његови аргументи утицали на многе касније путописце, књижевнике и историчаре, а посебно на место Полифемове пећине и Козјег острва. Он није знао за Стилманову књигу, али се зато кратко позива на два савременика (Столберг, Муре), који су и били ти који су дали локализацију епизоде с Полифемом на западу Сицилије. Иако Батлер није знао за Кливеров рад, могуће да поменути Столберг и Муре, које и

наводи, јесу. Батлер је додатно разрадио ову идеју и лоцирао је већину епизода *Одисејевих лутања* по Сицилији или око ње. Он креће од оног ахајског логора близу Хисарлика и води Одисеја у земљу Киконаца, област данашње Маронеје у јужном делу Тракије, ниједног тренутка се не питајући зашто би Одисеј туда водио своју флоту. Није му то било на рути повратка, а није имао ни повољан ветар за пловидбу у том правцу, а ако и јесте то је било доста ретко и кратко. У сваком случају недовољно за дужу пловидбу. Кад бежи од Киконаца, Одисеја води мало чудним путем. Наиме, он плови преко отвореног мора, што баш није било уобичајено за пловидбу у Одисејево време. Морнари би радије пловили путем ближе копну или каквом острву, што због оријентације и безбедности у случају изненадних олуја. Та рута није у складу са *Одисејом*, јер Хомер каже да су ишли око Малије, познатог рта на југоистоку Пелопонеса, док тога нема код Батлера.

Даље, земљу Лотофага смешта на острво Ђерба у данашњем Тунису, тамо где је види и највише античких аутора. Од Ђербе, Батлер шаље Одисеја на запад Сицилије, као што смо већ описали, док јесте оригиналан са Еоловим острвом. Њега види као данашње острво Устика у Тиренском мору, што немамо ни код једног античког аутора. Затим враћа Одисеја на север Сицилије, негде у област Чефалу где смешта Лестригоне. Од свих народа које Хомер помиње у *Одисеји*, за Лестригоне јесте и највећа могућност да су могли постојати, осим наравно Киконаца за које историја зна. Међутим, ово место нема историјско упориште јер сви писци античког периода који Лестригоне виде на Сицилији смештају их у област Леонтини, данашњи Лентини. Исту ону коју Плиније Старији зове *Лестригонске равнице*. Мада, Тукидид, који их први и помиње на Сицилији, не каже где су живели, па тако не можемо искључити ни Батлерову претпоставку. Затим води Одисеја до Кирке, која му је на Липарским (Еолским) острвима, на којима изгледа види и Сирене. У позицију Сирена, аутор овог рада није сасвим сигуран јер не поседује оригиналан Батлеров рад, па се ослања само на то што су други аутори о њему писали. Нигде не помиње Планкте или Лутајуће стене, нити Хад који је Одисеј посетио, то једноставно игнорише или већ писац ових редова није успео код њега пронаћи. Од античких писаца Батлер преузима и да су Скила и Харибда Месински мореуз, док Хелијева говеда види у области код Таормине која се налази на Сицилији, близу Етне. И то преузима од античких писаца, али прецизира локацију. За Калипсо и острво Огигију даје сасвим нову локацију. Једино он Огигију види на острву Пантелеира, које јесте италијански посед, мада је ближе Тунису него Сицилији. И на послетку опет враћа Одисеја близу Лилибејског рта на западу Сицилије, где смешта Хомерову Схерију, коју зове Дрепанум, изведеници од Дрепане, исто као што имамо и код Аполонија са Родоса у његовој *Аргонаутици*. Овај назив потиче од Аполонијевог учитеља Калимаха из Кирене. И по овом питању јесте био оригиналан, јер нико ни пре ни после њега није Схерију повезао са Сицилијом, нити Кирку, али и Сирене, са Еолским (Липарским) острвима. Дрепанум јесте античко место на Сицилији што је можда утицало да се Батлер определи за ово острво, али то само он зна. Иако су Батлерове тезе о пореклу *Одисеје*, у доброј мери оригиналне, требало би истаћи да постоје сличне тезе које потичу од Фотија, а од њега је вероватно преузео, три века млађи, Евстатије Солунски кога, као креатора ове тезе, неки,

мање упућени, неосновано цитирају. Фотије, један од најученијих теолога али и најзначајнијих поглаваре *Цариградске патријаршије*, у *Библиотеци* каже: (190.42) *Фантазија, жена Мемфиса, ћерка Никарха, саставила је пре Хомера сагу о Тројанском рату и Одисејевим пустоловинама. Књиге су депоноване, како кажу, у Мемфису; Хомер је отишао тамо и набавио примерке од Фанитеса, писца храма, певајући под овом инспирацијом.*

Ову Фотијеву информацију смо раније већ цитирали, а овде је понављамо да би се подсетили. Али ако још додамо и једну тврдњу античких аутора, ону из 2. века старе ере, Хеланика и Ксенона, да Хомер није испевао *Одисеју*, видимо *откуда ветар дува*, да сличне *егзотичне теорије* потичу још из антике. Фотијев податак, као да се наставља на тезу Хеланика и Ксенона. Ову информацију још и данас неки наводе, али позивајући се на модерне ауторе. Тек боље упућени позвају се на поменутог Евстатија Солунског, који је и сам изнео информацију не помињући извор. Фотија не помиње дословно нико, па је ово и једна једина прилика да исправимо ту погрешку или боље речено непрецизност. Наравно и нанесену неправду према Светом Фотију. И ово смо раније прокоментарисали, тако да и овде понављамо коментар, да би читалац лакше упамтио шта је стварно тачно. А што се тиче Батлерових теза, оне су, ма колико, неке од њих, звучале сасвим неозбиљно, више бајковито него научно, имале присталица. И то не само оних пуких присталица него и правих следбенике који су их даље разрађивали. Тако се њима послужио књижевник Роберт Грејвс (Robert Graves; 1895-1985), који у свом роману *Homer's Daughter* (1955) користи ове Батлерове тезе. После њега следи лингвиста, преводилац и историчар Ендру Далби (Andrew Dalby; 1947). Ако се Грејвс њоме и послужио у роману, то се некако још може разумети, али Далби ову тезу користи у научној расправи *Rediscovering Homer* (2006). У расправи разрађује теорију да је и *Илијад*у и *Одисеју* стварно испевала жена, а у прилог својој тврдњи истиче суптилност, комплексност и универзалност *епова*. Ипак, каква је то наука и ко то објављује и такве расправе, нека свако сам просуди!

Ако би Батлеру могли замерити што своје локације изван Сицилије није лично обишао, као што је урадио Стилман, ово свакако не бисмо могли приговорити америчком путописцу и врлом авантуристи Ричарду Халибартону (Halliburton Richard; 1900-1939). Он је највећи део *Одисејеве руте* сам препловио, што је и описао у књизи *Славна авантура* (*The Glorious Adventure*; 1927). Ова забавна путописна књига користи Одисеја као водича кроз авантуру, посвећујући сву потребну пажњу местима његовог путовања. Наравно, оним местима за која је Халибартон сматрао да их је Одисеј посетио, укључујући острво Скир. Наиме, ово острво није поменуто као део *Одисејеве руте у Хомеровом епу*, али га зато митологија види као острво са којег Ахајци узеше Ахила на путу ка Троји. Са истог острва је Одисеј довео Ахиловог сина Пира, кога су звали и Неоптолем. Зато Халибартон укључује и Скир као део пута којим је Одисеј пловио, али не само то, укључује и његов долазак од Итаке до Аулиде и одатле преко острва Скира до Троје. Тако *Одисејев повратак* започиње од Троје у Малој Азији, оне на Хисарлику и води Одисеја у постојбину Киконаца у јужној Тракији. Али се нико ни пре ни после њега, ни он сам, не пита се зашто би Одисеј уопште туда пловио, па оно што смо замерали античким писцима можемо замерити и њему.

Наиме, посета Киконцима никако не би била на *Одисејевој рути*, ако је пловио са места где се мисли да је био ахајски логор у Малој Азији. Ово смо, детаљно, раније већ разјаснили, а сад се на то осврћемо и код Халибартона. Киконци су, као и њихова земља, добро познати античким ауторима, па ту Халибартон није превише морао разбијати главу. Ипак, он се осмелио да прецизира *Одисејеву руту* од земље Киконаца до рта Малија на југоистоку Пелопонеса. Одисеј је, каже, пловио поред Лемна, Скира, Дела и Мила, идући ка Малији. Ништа од тога не пише у *Одисеји*, па је то само Халибартонова претпоставка за коју се може рећи да није немогућа, али ништа више од тога. Овај део руте, тај о коме Хомер ништа не каже, вероватно је преузео од Батлера, чији му је рад познат. Само за разлику од Батлера, Халибартон не игнорише рт Малију. Затим води Одисеја поред Китере, кога затим ветар донесе у земљу Лотофага, за коју нуди две опције. Једна је да га ветар носи поред Малте и донесе до места на којем је у потоњим вековима настала Картагина, што је данашњи град Тунис. Ни такву опцију не нуде антички аутори, па је и ту Халибартон оригиналан. Поред ове, понудио је и острво Ђерба у Тунису, што је преузео од античких аутора. Ипак, ниједна од две могућности не би се могла назвати сасвим невероватном, па их, као такве, треба узети у обзир. Обе путање се спајају, у повратку, на месту где ставља Киклопе и Козје острво. То је преузео од Батлера, који их, како знамо, налази негде у области Трапани на крајњем западу Сицилије, у близини острва Фавињана, које му је Козје острво. После тога плови даље до Еолских острва, односно до једног од њих, а то је острво Стромболи за које каже још и Страбон да је баш оно било Еолово острво које помиње Хомер. Ту се битније разликује од Батлера, који је Еола сместио на Устику, али је већ ону позицију где налази Лестригоне преузео од њега. После острва Стромболи плови на северну обалу Сицилије, где каже да су били Лестригони. То смо већ раније коментарисали, код Батлера, па не морамо и овде. Није оригиналан ни за Киркино острво, кога види на Киркејском рту у Италији. Ово није острво нити је икад било, али то је старим народима тако одговарало, зато су и измислили ову причу. Ово је једно од места где антички писци смештају Кирку, а за њега се, ето, определио и сам Халибартон. Није оригиналан ни за посету Одисеја Хаду, који и смешта негде далеко на западу, као што приказују бројни антички аутори. Но, како нико не каже где се то место тачно налазило, Халибартон јест оригиналан по томе што шаље Одисеја који плови, од Кирке кроз Бонифацијев мореуз, негде далеко на запад и истим путем се враћа код Кирке. Бонифацијев мореуз смо раније већ и помињали, као мореуз између Сардиније и Корзике. За тачну позицију острва Сирена, прихвата једну од опција које нуде антички писци, ону која се односи на острва Гали (Li Galli), названа и острва Сирена. Нема ни помена Планктима, односно Лутајућим стенама. То једноставно изоставља, по чему није изузетак. Њихову позицију не помиње ни неколико претходних аутора, који се помињу у овом раду. За Скилу и Харибду, није тешко погодити да је Месински пролаз, као што мисле сви антички писци. Исти јесу сагласни још и са местом испаше Хелијевих говеда, које и Халибартон види поред Таормине у области Етне на Сицилији. За Калипсину Огигију прихвата стару Калимахову идеју, што значи да је смешта на Гозо, које је друго по величини острво малтешког архипелага. Даље је сагласан са античким ауторима, па му је Хомерова Схерија Крф, Итака

је данашња Итака.

Одисејевим лутањима се ту, највише и најдетаљније, позабавио Виктор Берар (Victor Bérard; 1864-1931), француски хелениста, археолог, политичар, писац и дипломата. Познат је по препеву Хомерове *Одисеје* на француски и покушају да дочара *Одисејево путовање*. У Србији је најпознатији као аутор дела која се тичу и српског народа, каква су: *Турска и хеленизам*, *Путовање у Македонију*. Берар је био осведоточени и доказани велики пријатељ српског народа, што је постао и пре *Првог светског рата*, у коме је чврсто пријатељство два народа запечаћено заједничком крвљу проливеном на *Солунском фронту*. Већина је потомака ових јуначних француских ратника касније сасвим презрела крвљу запечаћени завет својих предака, али то није била кривица Виктора Берара ни других Француза који су остали прави људи, верни завету својих предака. Тако је, после Викторове смрти, одржан велики број комеморација у целом српском народу, које се одржавају још и данас, али знатно ређе, на округле годишњице. Берар потпуно прихвата ставове који потичу од античког географа Страбона, а знамо да је Страбон имао неограничено поверење у Хомера као географа. Овај Страбонов прилаз Хомеру, као географу, имаће и пресудан утицај да се Берар заинтересује за проучавање Хомера, што је постало његово животно дело. Али уопште, Берар се интересовао за све у вези са хеленизмом. Тако је и у младим данима, 1891. године, проучавао хеленске натписе на локалитету Олимпоса у Ликији, античког града у близини села Чраљ, 70 километара од Анталије. Чак је и његова докторска дисертација (1894) наслова *О пореклу култова Аркадије* била заснована на резултатима његових ископавања у Аркадији. Свега око две године након доктората Берар почиње са препевом *Одисеје* на француски језик и од тада му проучавање Хомера и *Одисеје* постаје животна преокупација. На свом препеву *Одисеје* у ритмичким прозама Берар је радио 30 година, да би га напослетку објавио 1924. године. Овај препев, као врхунац његовог рада, тада постаје најзначајнији филолошки догађај у Француској, у години објављивања. Но, Берар се није задовољавао само преводилачком делатношћу. Под утицајем Страбона о реалности *хомерске географије* и открићима Хајнриха Шлимана на Хисарлику, Берар сматра да је све у *Одисеји* географски тачно и да Хомер није ништа измислио. Зато се упустио у детаљно проучавање навигације античких морепловаца и покушао реконструкцију древне пловидбе Средоземним морем, према Хомеровом опису обала које је Одисеј посетио. Он користи податке дате у *Одисеји* да направи свој брод, којим је препловио целу руту којом је пловио Одисеј. Истраживачке претпоставке и идеје Берара јесу биле и интересантне и прихватљиве али су, ипак, деценијама критиковане. Она главна критика била је потпуно бесмислена и сводила се на чињеницу да Берар обнавља *Одисејево путовање* у модерном броду, коришћењем техника које нису биле познате ни старим Хеленима нити другим античким поморцима. Критика је била потпуно без основа кад се узме у обзир да је Берар посебно, за ту прилику, конструисао брод према подацима из *Одисеје* али и према свему што се знало о бродовима оног времена, захваљујући подацима из археологије. Берар је то, као археолог, сигурно добро познавао. Јасно, користио је једра из свог времена, али ту би се само могло разликовати време пута од оног које наводи Хомер. Но, ни то није битно јер се не зна којом је брзином дувао ветар у *Одисеји*. Зна се само који је.

Поред тога, Берар је тврдио да Хомер ништа из *епа* није измислио, већ описује стварна места, што можда и јесте контроверзно, али само можда. Тако да и та критика можда јесте у реду, али само можда, јер како је у питању само обична хипотеза, то не стоји ни критика, јер Берар је својим путовањем управо своју хипотезу покушавао потврдити. Но, ако је и био неосновано на зубу критике, то никако не значи да су му све хипотезе биле исправне. Али, како се Хомеру приписују два епа тако се питања која Берар поставља и покушава разрешити односе само на *Одисеју*. *Илијадом* се није бавио, нити покушао и да је препева. Све што је рекао о *Илијади* већ нам је пренео Милан Будимир у свом раду који смо цитирали. И Будимир је ту показао колико цени Берара и његов рад.

Берар је, у свом трагању за рутом *Одисејевих лутања*, ипак учинио највише од свих. Сам је препевао *Одисеју* и био њен изузетно велики познавалац, а поред тога, вероватно је препловио више од свих осталих који су покушали пловити *Одисејевом рутом*. Више чак од Халибартонa, који је такође препловио много километара. Наиме, Берар је пловио чак до Гибралтара, где је сместио Огигију, чиме се доста разликује од свог узора Страбона, који је Огигију али и Схерију сместио на Атлантук.

Своје гледиште на *Одисејева лутања* Берар је изнео крајем двадесетих година 20. века у књизи *Les navigations d'Ulysse*. Ова подугачка четворотомна књига, била је допуњена 1933. још једном књигом, *Dans le Sillage d'Ulysse*, која је, за разлику од претходне, била опремљеној прелепим фотографијама на којима се виде многа места у недирнутом стању од потоње поплаве туризма која је после тог времена уследила на Медитерану. Оне такође већ подсећају на искуствени квалитет Бераровог истраживања и његовог путовања лађом све до тих места о којима говори. Берарови аргументи и јесу прилично разнородни у званичним публикацијама, али су згодно и концизно сажети у завршним напоменама. Они су мешавина древних локализација, али и оригиналних идентификација које су засноване на многобројним топографским разматрањима. Мада, иако је скупии велики број присталица, неколико Берарових идеја и даље сматрају спорним. Једна од њих је повезивање кратера у вулканском подручју близу Напуљског залива са једнооким Киклопима. Његова земља Киклопа, у Позилипу, је била оригинална идеја, па била спорна или не његова је. Наравно, да се и оспорити.

Берарова рута *Одисејевих лутања*, као и код свих других, почиње већ од Троје у Малој Азији и киконске земље, коју већ знамо где се налазила. Али ни Берар се није питао зашто би Одисеј пловио баш тудa, као што се не пита ниједан од његових претходника. Иако је овај детаљ код свију исти, тој чињеници се увек човек мора зачудити. Као да нико није ни покушао макар малчице размислити. Земља Лотофага би се налазила на острву Ђерба, тамо где је види највећи број античких аутора, укључујући и Страбона. Место где Берар види Киклопе, као што смо већ приметили, сасвим је оригинално. Он Киклопе (Округлооке) веже за кратер вулкана Везува, што не можемо наћи код других писаца. Та Берарова идеја је критикована највише од свих, а ту би можда већ његовим критичарима и могли дати за право, нарочито ако њихову критику повежемо и са оним што смо изложили о Киклопима. Сви тумачи Хомера, све од антике до данас, јесу повезивали Киклопе са вулканом, јер су митолошки приказивани као ковачи и то не обични ковачи, него уметници. Зато их сви и смештају близу Етне, као и

што их је Берар, за промену, смештао око Везува. Могли би још приметити и да Берара, због Киклопа, углавном критикују они који смештају Киклопе око Етне, а у ствари је све њих могуће искритиковати јер Хомерови Киклопи нису били ковачи него сточари. Због тога и нема разлога да се повезују са некаквом вулканском активношћу. Мада, треба признати, да би било боље да има јер би то сузило избор места где су могли живети. Много је мање вулкана на морима широм Медитерана, него добријех места за испашу стоке. Ни то са Хомеровим Киклопима није тако просто као што би могло деловати на први поглед. Козје острво поред земље Киклопа је, према Берару, вероватно Капри, које и значи јарац, што би могло и уклопити у Хомерову причу. Ово последње је закључак аутора овог рада, који није имао прилике то код некога прочитати, већ то само изгледа вероватно. После Киклопа, је Одисеј допловио на Еолово острво, које Берар смешта на острво Стромболи у архипелагу Липари, који се задржао, све време, своје античко име, Еолска острва. Страбон Еола смешта на Стромболи. На овом месту се стриктно држи Страбона, који је острво Стромболи означио као место на коме је живео краљ Еол, упућујући морепловце како да безбедно преплове кроз Месински мореуз. Страбон се, за ову тврдњу, знамо, ослањао на Полибија, придајући јој велики значај. После Еоловог острва, Одисеј стиже у земљу Лестригона, у чијој луци губи 11 бродова од 12, колико је имала његова флота. И на овом месту Берар је потпуно оригиналан, али сада са историјским упориштем, за разлику од земље Киклопа. Његова лука Лестригона налази се на крајњем северу острва Сардиније, гледајући према Бонифацијевом мореузу. Историјско упориште за земљу Лестригона на најсевернијем делу Сардиније је постојање племена Лестрикони или Лестригони, за које се верује да потиче са острва Корзика и то њеног најужнијег дела, оног који заплъскују воде мореуза Бонифацијевог имена, о коме смо већ писали. У давној прошлости, Лестригони су из своје матичне земље прешли на Сардинију на којој се нису проширивали, остали су на крајњем североистоку Сардиније. Тако су заузимали источни део најсевернијег полуострва на овом великом острву. То племе сматрају Корсима, зато се и верује да су пореклом били са Корзике, иако о томе ни историја нема података. Закључак је донесен само према имену. Управо на том полуострву, а са његове источне стране налази се један дубок фјорд, који се простира све до 4 km у копно, ширине око 400-800 m. Са западне стране фјорда, на око 2 km од улаза и око 700 m од места Порто Поцо налази се еустуаријско, или левкасто, ушће мање реке, или пре потока, са високим обалама са свију страна. То место савршено одговара Хомеровом опису луке Лестригона, али већ смо се и могли уверити да то није једино на Медитерану. Једно такво место смо лоцирали и на Сицилији у месту Бруколи, што смо такође и описали у ранијим поглављима. Истина, ово на Сицилији има нешто мање стрме обале али ипак довољно, још је и на ушћу мање реке, а једина мана му је што нема трагова оног извора који описује Хомер. Осим тога, Сардинија и Корзика имају залива који наликују на фјордове, за разлику од Сицилије, али немају реку осим овог једног јединог на Сардинији и поменутог на Сицилији. Пресудан детаљ је да су ушли бродовима до ушћа. Хомер не каже ушћа чега али не може ништа друго бити сем реке или потока. Дакле су и даље у морској води и нису ушли у реку. Ово искључује сва друга места на Медитерану, осим два наведена. Да ли је Берар знао за оба ова

места, писцу ових редова није познато јер се о Бераровом раду информисао из радова других, без директног увида у његов оригинални рад. Једноставно овај Бераров рад није било могуће пронаћи у електронском облику, а ни писцу ових редова није било ни на крај памети да наручује онолике књижурина у писаној форми. Имајући у виду још и то да је на француском, који аутор овог рада још и не зна, или зна тек толико да може превести понеку реченицу, ни близу није да био у стању прочитати онолике књиге које је Берар написао. Како је Берар дошао до овог места, тешко је рећи, али је сасвим могуће да је, као образован човек, знао да племе Лестригона постоји на Сардинији, да би затим применио Хомеров опис. Ако би то било од неке користи, Лестригоне је нашао на истом месту и аутор овог рада и то примењујући Хомеров опис луке на сва могућа и немогућа места на Медитерану, а тек потом претражио историјске изворе који су му били на располагању, а њих је поприличан број. Да ли су Лестригони са Сардиније, Корзике, Сицилије или Апенина утврдићемо касније, а сад идемо даље по Берару који можда каже још нешто оригинално. Киркино острво, које знамо као Ајаје или Еејско Берар види на Киркејској планини, или истоименом рту у Тиренском мору, што поново само преузима од античких аутора. То каже и Страбон који је највише утицао на Бераров рад, али не само он. Подсетимо и да је ово место, боравиште Кирке, оспоравао Прокопије Кесаријски, јер није на острву, мада се ни антички аутори нису много обазирали шта је било на острву а шта на копну. Тако се ова пракса наставила миленијуме касније, што видимо и код Берара. Хомер и Киклопе смешта на острво, што Берару није сметало да их смести на италијанско копно, па тако му није сметало ни да Киркино острво смести на то полуострво. Хад, који посећује Одисеј, види у близини Куме, где га налази и Енеја у *Енеиди*. Кума је била код Авернског језера близу Напуља, о којем смо већ писали. Ово није узео од Страбона јер он то не каже, али то кажу други аутори међу којима је и најстарији Пausанија из Дамаска, познатији као Псеудо-Скимно. Можда је ово узео од неког млађег али сигурно не измишља. Острво Сирена би му се налазило на обали Луканије, на малим острвима Гали (Li Galli), која називају и острва Сирена, која су недалеко од рта Соренто и од острва Капри у Тиренском мору. И ово није ништа ново јер слично мисли део античких аутора. За разлику од свих осталих, Берар, по свој прилици, лоцира и Планкте, које зову и Лутајуће стене и то негде у Тиренском мору, али изгледа негде ближе копну. Ипак, за Берарове Планкте није сасвим сигурно јер оне не постоје уцртане на карти, а сама информација потиче од писања других, а то и може бити упитно. Мада би било тешко замислити да познавалац *Одисеје*, као Берар, овако нешто изостави. Долазимо и до опасних Скиле и Харибде, што је наравно био Месински мореуз, како мисле сви антички аутори. Тринакија, где пасу Хелијева говеда је Сицилија, с чиме су сагласни антички аутори. Разлог је што Хомер наводи име острва као Тринакија, што наликује античком имену за острво Сицилију, Тринакрија. Одисеј тамо стиже одмах после пролаза између Скиле и Харибде. Како с те стране нема других острва осим Сицилије, било је најлакше одредити се за ту опцију. О неколико стена поред саме Сицилије, које вире из мора већ смо писали и не можемо их третирати и местима где би могла пасти стока. Међутим, ни Берар овде не поставља питање зашто Одисеј, након пролаза кроз мореуз, уопште плови поред обале Сицилије, кад га је смер

ка његовој Итаци водио поред обала Калабрије. Ни Калипсо Берар није ставио на острво, као што пише код Хомера, већ негде на афричку обалу Гибралтара. Овде се не слаже са Страбоном, који је Калипсо видео на Атлантику. Можда је Берару било лакше да се овде с њим не сложи, јер би у супротном морао даље пловити Атлантиком? Можда му је већ код Гибралтара досадила пловидба, јер није јасно зашто Калипсину Огигију ставља баш тамо. Острво Феачана је било Коркира, односно Крф, што је усвојено од свих античких аутора сем Страбона, а најранија идентификација потиче још од Тукидида. На крају се Одисеј враћа на Итаку, које је данашња Итака по мишљењу свих античких аутора. То острво домороци зову Тиаки, близу је Коринтског залива између Лефкаде на северу и Саме, данашње Кефалоније на западу.

Виктор Берар је поделио *географију Одисеје* на три главна региона: На Итаку и Пелопонес (јужни део континенталне Грчке), као домовину Одисеја и Ахајаца, онда источни део Медитерана и Троја, који чине цивилизовани свет, а на крају, западне земље као мистериозни негостољубиви свет. Дуго времена је Берарова студија била најдетаљније дело о *Одисејевим путовањима*, али је чак и данас у самом врху. Иако је усвојио општи референтни оквир античких коментатора, Берар се разликовао од њих у неким детаљима, које смо изложили. Берарови ставови су узети као стандард у *Атласу класичног света* из 1959. године, а то су, у великој мери, остали до данас јер их је у целини, или делимично, сасвим усвојило неколико каснијих писаца. Тако је и француски новинар Мишел Гал, пратио Берара све време, осим што је Лестригоне поставио на јужну Корзику. И он је, дакле, знао историју јер се овај народ вероватно и населио на острво Сардинију са Корзике, што је могао знати и Берар. Зато Гала и његове тезе ни нећемо посебно обрађивати, јер све друго већ имамо код Берара. Мада би овде Берару морали дати за право јер на Сардинији постоји место које се потпуно и уклапа у Хомеров опис, док на Корзици постоје неки фјордови али ниједан са реком. Ово би било све од Берара, па можемо наставити даље.

Геран Шилт (Schildt Göran; 1917-2009), објављује 1953. своју књигу *На трагу Уликса (In the Wake of Ulysses)*. Путописна књига описује једну једриличарску експедицију Герана и његове супруге из 1950. године. Они плове једном малом једрилицом, званом *Дафне*, низ обалу Италије, до Јонских острва, плове и кроз Коринтски канал, око Киклада и на крају до Крита. Када су се усидрили близу Монте Киркеја, тада капетан почиње први пут читати *Одисеју*, а та се хомерска прича наставља док плове кроз Месински мореуз и посећују Итаку. Већина је места која би могла бити и део *Одисејевих лутања* описана кратко, док нека од њих нису ни поменута. Истина, уноточ наслову, *Одисејева лутања* нису била и примарна сврха Шилтове књиге, коју само због наслова помињемо, али и зато што је Шилт био још један морнар Медитераном. Али не само то, био је и први озбиљнији научник који се ухватио теме *Одисеје*, после скоро четврт века како је Виктор Берар објавио своја истраживања. Додуше, овако великој паузи јесте сигурно значајно допринео и Други светски рат. Герана Шилта, који је био син писца Рунара Шилта, сматрају финским и шведским, историчарем уметности и писцем, мада се школовао и докторирао на париској Сорбони.

Две године касније од Шилтовог, излази један путопис енглеског писца Луиса Голдинга (Golding Louis; 1895-1958). Голдинг је био веома познат писац свога

времена, посебно по својим романима, иако је данас у великој мери занемарен. Осим романа писао је и кратке приче, есеје, фантазије, путописе и поезију. Ни Голдингова књига *Збогом Итака* (*Good-bye to Ithaca*; 1955), у ствари, није баш класичан путопис већ је и једна занимљива мешавина митологије, археологије, историје и путописа, која повезује два велика ауторова путовања (1916; 1953) инспирисана Хомером, као и разна друга, мала, путовања током више година. Аутор детаљно описује пејзаж, атмосферу и културу свих места које посећује. Голдинг је био веома добро информисан о академским теоријама а и свежијим археолошким открићима свог времена, али не даје и много објашњења за своје локализације *Одисејевих лутања*. Уместо тога, он се ослања, пре свега, на оне древне идентификације, локалне традиције и аргументе других истраживача. Наратив се често креће напред-назад између антике и садашњости, непрестано са тематским фокусом на Хомера и Одисеја. Сам аутор изражава уверење да је путовање које описује Хомер можда било историјско, или барем инспирисано стварним местима. Његова сопствена путовања на крају се завршавају посетом Итаки. Иако Голдинг не даје ништа ново по питању места која је Одисеј можда посетио, већ се креће утабаним стазама од антике до његовог времена, овде га ипак јесмо уврстили као још једног морепловца.

Још један морепловац Медитераном чија је пловидба инспирисана *Одисејевим лутањем* био је Бени Ролоф (Roloff, Beny; 1924–1984), канадски фотограф који је већи део свог живота провео у Риму, а део и на својим честим фотографским путовањима широм света. Предузео је путовање Медитераном 1962. године, а исте године је издао и књигу названу *Време богова* (*A Time of the Gods*; 1962). Ова књига је покушај да се визуализује цела *Одисеја*, а не и *Одисејева лутања*, што аутор чини на сасвим оригиналан начин. Наиме, његовој књизи припадао би пре назив сликовница јер је састављена од фотографија сложених у серији. Прати редослед *Одисеје*, а не само *Одисејева путовања*. Мада, овај аутор није ни покушавао реконструисати *Одисејева путовања*, понекад је ипак очигледан утицај теорија локализације разних аутора. На пример, када преплови до самог Гибралтарског мореуза у потрази за Калипсо, пратећи Берара. Остале локације укључују острво Ђербу, острво Вулкано, Месински мореуз, острва Гали и Крф. Али аутор често користи слику само да илуструје неку епизоду из *Одисеје*, без импликације локализације, где, као пример, можемо узети снимак Аргентарија са обале Тоскане као пролаза ка Козјем острву. Као новост аутор уводи острво Вулкано као Еолово острво, мада и њега понегде већ и наговештавају антички аутори, иако не директно. Наиме, Еол је живео на острву које је имало активни вулкан или на острву с којег се и видео активни вулкан, а Вулкано га има. Сва остала места су нам већ позната јер аутор на свом путу прати Виктора Берара, од кога се разликује само утолико што Берар сматра да је Еолово острво било Стромболи, а не Вулкано.

Морепловац је био и Ернл Бредфорд (Ernle Dugate Selby Bradford; 1922-1986), познати британски историчар специјализован за медитерански свет и поморске теме и неоспорни ауторитет у области античког накита. Он издаје, нешто мало после Ролофа, књигу *Пронађени Одисеј* (*Ulysses Found*; 1963). Ова књига јесте занимљива јер не описује Бредфордово истраживање *Одисејевог путовања*, не само пуко истраживање, већ га доста вешто комбинује и са његовим опсежним

искуством у поморству на Медитерану и са солидним образовањем из класике. Он израчунава ветрове, струје, брзине и растојања како би одредио *Одисејеву руту*, посматрајући Одисеја као древног Колумба, али допушта да би *еп* могао садржавати некакве извештаје из друге руке о грчком истраживању западног Медитерана. Сва традиционална тумачења *Одисејевог путовања*, укључујући и она из антике, Бредфорд вреднује и ватрено брани. Образложење је опширно и детаљно, ако и није увек убедљиво. *Одисеја*, коју Бредфорд, још у младости, као познавалац старохеленског, читао на оригиналу, опширно је цитирана, али је понекад тумачена прилично дословно. Ако бисмо тражили какву књигу која најбоље спаја мит и стварност онда би Бредфордова спадала у оне изванредне примере овог жанра. Иако се ослања на позната тумачења каже понеку новину. Неке новине Ернл Бредфорд даје и након изласка његове књига. Тако је земљу Киклопа видео око Марсале на западној Сицилији, а Еолово острво је Устика у Тиренском мору, док Калипсо види на Малти. Додуше питање је што јесу код Бредфорда стварно новине? Наиме, Киклопе на запад Сицилије први смешта Батлер и то у област Трапани, док их је Бредфорд само померио 25 km јужније. Тако област није новост али место јесте. Од Семујела Батлера узима идеју и за Еолово острво, које Батлер види као Устику, тако да овде нема новине чак ни у детаљу. Разлика у детаљу је Малта као Калипсино острво, мада и ова хипотеза потиче још од античког аутора Калимаха. Он се опредељује за оближњи Гозо, тако да Малта је новина, колико и у случају Киклопа. Поткрепљујући тачност места за које мисли да је било острво Сирена, а које такође узима од античких аутора, Бредфорд прича да се некад чују и чудни звуци близу острва Гали или острва Сирена. Још један детаљ који можемо истаћи као новост је да место где се Одисеј искрцао на Крф било на западу острва. Ову Бредфордову локацију је оспоравао књижевник Лоренс Дарел (Lawrence George Darrell; 1912-1990), сам наводећи да је саградио своју кућу на оној плажи на коју је Одисеј избачен на обалу, на источној страни острва и да је открио рушевине феачке палате изнад у брдима! На шта је Дарел овде конкретно мислио само он зна, јер писац ових редова не зна ни за какве рушевине феачке палате иако је провео скоро па цела два месеца на Крфу, од којих бар пола времена и на северу острва. Није спорно да је Алкинојева палата морала бити на северу острва, ако је уопште постојала, али никако у брдима, као што каже Дарел, већ само на обали. Хомер описује то Алкинојево седиште као град са две луке, па тако и није упитно да је на обали. Изледа да су шездесетих година прошлог века биле популарније фотографске интерпретације, па тако, три године касније од Ролофове, сличну презентује и аустријски фотограф Ерих Лесинг (Lessing Erich; 1923-2018). И он 1965. издаје *Уликова путовања* (*The Voyages of Ulysses*), као фотографску интерпретацију *Хомеровог епа*. Своју књигу сам дефинише, још у предговору, као имагинарни музеј *Одисејевог путовања*. Највећи део књиге чине фотографије уметничких предмета из разних музеја и медитеранских пејзажа, са оних места која Лесинг повезује са *Одисејевим путовањем*. У лоцирању места, која је посетио Одисеј, Лесинг се скоро сасвим ослања на Виктора Берара, директно или индиректно. Тачније, он се највише ослања на француског новинара Мишела Гала (Michel Gall; 1932-), који се такође ослања на Виктора Берара, иако га повремено чак и критикује. Критикује и Бредфорда, на којег се доста ослања, али зато не остаје

дужан критике и древних локализација *Одисејевих лутања*. Разлика ове Галове *Одисејеве руте* од Берарове је само у томе што Гал Лестригоне налази на југу Корзике, док их Виктор Берар види на северу Сардиније. Иако оба места нису без упоришта у историји, а географски претежно одговарају Хомеровом опису, вероватно је Берар ипак у праву. Наиме, на исто место указују и истраживања писца ових редова, који се и сам определио за север Сардиније јер се описано место налази на ушћу једног потока, што се у потпуности слаже са Хомеровим стиховима. Могуће је да Гал није ни знао да су Лестригони заузимали и крајњи североисток Сардиније, што је Берару било познато? Гал је, вероватно, знао да припадају Корсима, па се определио на основу тога. Али овде је реч о Лесингу, док смо о Галу већ говорили и раније. Зато да наставимо са Лесингом. Његово прво издање књиге обилује разним есејима других аутора, од којих смо и узели за пример Гала али Лесинг понавља измењено издање и то у скраћеној форми 1970. Ова верзија, *Уликсове авантуре* је, у правом смислу речи, *Хомеров еп* и то само у сликама, јер избацује есеје, осим уводног, дајући у књизи искључиво фотографије. У овој верзији се не бави локализацијама *Одисејевих путовања*, бар не у форми текста, мада читалац може доћи до одређених закључака и на основу самих слика. Треба још нагласити да је и Лесинг препловио највећи део *Одисејеве руте*, о чему говоре и приложене фотографије у његовој књизи.

Разне теорије *Одисејевих лутања*, у новом веку, започели смо западом Европе и Атлантиком, за које се језгро могло пронаћи још у антици. У то смо се могли уверити у претходном тексту, мада, већина античких аутора претежно се држи Средоземља, углавном Тиренског мора, укључујући Јонско и Егејско. Код њих других мора није било. Али крајем шездесетих година прошлог века појављује се ново море *Одисејевих лутања*, а то је Јадран. Тако, поред осталих, добијамо *јадранску теорију*, чији је утемељивач био један Дубровчанин. У питању јесте Аристид Вучетић (1884-1975), који своје вишегодишње истраживање крунише радом који је завршио 1969. године. Колико се интензивно сам Вучетић заиста бавио *Одисејевим лутањима* није познато јер постоје различити подаци. Тако Роберто Салинас Прајс, о коме ће касније бити речи, пише да се Вучетић овом проблематиком бави још од 1936. године, кад се појавио *Одисејев манускрипт*, есеј који није познат нашој јавности али Прајсу је изгледа био. Да ли му је рад Вучетић лично дао на увид, или је дошао до њега на други начин, Прајс нигде не помиње. Али да се Вучетић дуго бавио овом проблематиком помиње чак и Милан Ристановић, о коме ћемо такође касније писати, који каже да се бавио целих 50 година, или од 1925. Ристановић каже да је Вучетић знао *Хомерове епове* напамет и то на оригиналу, мада се тај утисак не добија из Вучетићевог рада. Његов рад је ипак објављен, још за његовог живота, али у виду фељтона у *Политици*. Које је то године било, аутору овог рада није познато јер сам није у поседу поменутог фељтона. Салинас Прајс помиње 1973. али и 1983. годину, док Милан Ристановић наводи 1972. и 1973. годину. Ристановић у свом списку литературе у књизи *Одисејево златно руно Јадрана*, наводи 1973. док у тексту помиње 1972. годину. Међутим, иако писац ових редова није имао на увид тај фељтон, располаже копијом Вучетићевог оригиналног рада на коме пише да је завршен 1969. Тако смо га ставили на место где хронолошки припада, негде на

крај шездесетих почетак седамдесетих година, кад је шира читалачка публика могла сазнати за ове теорије. Вучетић је имао, као инжењер геодезије и војни геодета, прилике да преплови Јадранско море уздуж и попреко, па је дошао на идеју да се баш на Јадрану могу налазити острва која је Хомер описао у својој *Одисеји*. Идеју је вероватно црпео још од античких аутора јер му је било добро познато да Псеудо-Скилакс налази Лотофаге на Јадрану. Ову чињеницу јесте и поменуо у свом раду, па тако није упитно да ли му је била позната. Наравно, као и већина осталих, ни Вучетић не помиње да исти Псеудо-Скилакс помиње Лотофаге и у Африци, а не само на Јадрану. Та оба Псеудо-Скилаксова цитата дали смо у поглављу које смо посветили Лотофазима, да се свако увери шта он заиста каже. Вучетић је направио писану и сликану, својом руком, комплетну реконструкцију Јадранске обале према *Одисеји*, *Аргонаутици* и неким другим античким делима под називом *Одисејево лутање по Јадрану*. И он је користио *Аполонијев еп*, за реконструкцију *Одисејеве руте*, али поново изоставља оно што му из њега није одговарало. И Аполоније помиње Калипсина острво негде између Мелите (Мљета) и Кераунијских планина, а удаљено од Мелите више него што је Керкира Мелаина (Црна Керкира), односно данашња Корчула. То би најпре одговарало данашњем Локруму близу Дубровника али како Вучетић Мљет проглашава Калипсиним острвом, ова позиција му не одговара. Зато ове Аполонијеве наводе изоставља. Аполонијеве речи смо цитирали код поглавља посвећеном Оигији и Калипси у претходном делу. Аполоније острво, на којем живи Калипсо, зове *Нимфеја* и његова позиција је прво античко указивање да се Одисеј можда ипак могао вратити на своју родну Итаку са Јадрана. Наравно, Аполоније то нигде директно не тврди али се то може закључити. Можда је он и послужио Вучетићу да формулише своју идеју, али га на крају изоставља јер је дошао до другачијег закључка. Вучетић каже и да је прво познато Одисејево прибежиште (одбежиште), односно земља Лотофага, било на данашњем Гружу у Дубровнику. Рт Гружа се, каже, чак и данас зове другим именом Кантафиг, а то је изведеница од старохеленске речи катафеигос (*катаφύγις*), одбежиште. Ту су Одисеју одбегли морнари који су хтели да се населе у земљи Лотофага, за које Вучетић тврди да су једно илирско племе које је живело изнад данашње Ријеке дубровачке, у Херцеговини. Одисеј је своје одбегле морнаре похватао, повезео и бацио под бродске клупе. У прилог своје теорије о Лотофазима овде помиње Псеудо-Скилакса који их помиње на Јадрану, али, као што смо већ приметили, не спомиње оне у Африци које помиње исти аутор у истом делу. Лотофаге још помињу многи антички писци, о чему се може видети у њима посвећеном делу у овој књизи. Можемо констатовати да их помиње доста велики број античких аутора и сви их смештају у Африку. Тако да је помен Лотофага на Јадрану био сасвим усамљен у античком свету и пре је изузетак него правило. Наравно, не мора значити да Вучетић није у праву, али он афричке Лотофаге не помиње па, самим тим чином и разјашњава зашто мисли да је само Псеудо-Скилакс био у праву и да су живели искључиво на Јадрану, занемарујући оне Афричке. Тако се већ на почетку види да Вучетићу недостаје знања и то озбиљно, јер ако није тако онда је веома тенденциозан и све што му не иде у прилог игнорише. Вучетић се позива и на Херодота који помиње три врсте лотоса, биљке коју једу Лотофази. Један је египатски, а други либијски,

док трећи расте у Хелади и Троји, у чију зону спада и источна обала Јадрана. Зато сматра да је овај Хомеров лотос биљка чичимак (*Ziziphus zizyphus*), звана жиждола, ћићиндула, цициндра, јујуба и кинеска датула (урма). Расте широм Медитерана, а на Јадрану посебно код Дубровника и Трогира. Вучетић наводи и латинско име *ziziphus lotus phaga (sativa)*, које обухвата један род биљака, од којих све можемо пронаћи на Медитерану. Међутим, биљку повезује са оним лотосом који расте у Троји и Хелади, лотос који Хомер помиње у *Илијади*. Али знамо, овај лотос из *Илијаде* је врста детелине и никако се не може повезати са кинеском датулом. То Вучетићу, очигледно, није било познато. Једноставно, лотос или лотус јесте најучесталије име које су Хелени давали за разне биљке, тако да само име мало шта значи. Вероватно је Вучетић, као добар познавалац Јадрана, добро знао да кинеска датула расте око Дубровника, па је сигурно и то утицало да ту смести своје Лотофаге. Међутим, кинеска датула не спада у халуциногене биљке, као што је Хомер описао лотос из *Одисеје*, што значи да жиждола не одговара Хомеровом опису. Но, да се манемо ботанике и наставимо даље према Вучетићу. После Лотофага Одисеј долази у земљу Киклопа, за коју каже да је била на острву. То је, по Вучетићу, острво Шћедро, које је Козје острво, а оближње острво, на ком је живео Полифем, је Питиеја, данашњи Хвар, док је пећина у којој је он живео Грапчева спилја на Хвару. Као потврду ове тезе Вучетић даје листу 30 пећина на Хвару са траговима људских насеља још од праисторије. То што каже јесте истина, јер заиста постоји велики број пећина на Хвару у којима су пронађени трагови људског битисања још од неолита и то је неспорно. Ако још узмемо у обзир Хомеров опис у *Одисеји*, Хвар би заиста и могао бити једно од места на Медитерану које овом опису одговарају, али никако и једино. Пећине су учестала појава на многобројним острвима на Медитерану, мада их Хвар има доста за укупну величину острва. Као додатни покушај да своје тезе и потврди Вучетић даје цртеже зидина које зове киклопским, јер су од великих каменних блокова и цртеже неких античких артефаката који су и пронађени у Грапчевој спилји. Мада све ово са *Одисејом* нема никакве везе, Вучетић очигледно мисли да има. Срећа да Вучетић не помиње оних шест костура, које је историчар али и археолог Грго Новак (1888-1978), рођени Хваранин, пронашао у тој спилји. Не помиње у свом раду, а ако се и помиње у фељтону у *Политици*, онда неко ко је то написао, дефинитивно, је сишао с ума, повезујући чињеницу и са оном епизодом из *Одисеје* у којој Полифем поједе шест Одисејевих морнара. Заиста, повезивати ово са *Одисејом* је преиспољна будалаштина, ма ко био креатор. У епизоди о Киклопу, Вучетић користи прилику да искритикује острва Киклопа код Катаније, о којима смо већ писали, мада нико на њих и не ставља Киклопе, само их евентуално понеко види као Козје острво, док Киклопе виде на обали поред острва. Може се још приметити и да би, према Вучетићу, Одисеј ту допловио до Хвара из прваца Дубровника што је 130 km пловидбе према северозападу. Питање које се овде морало поставити је зашто би Одисеј пловио у супротном правцу од Итаке? Као искусан морнар, каквих је вероватно била већина људи у његовој флоти, Одисеј би знао, макар и приближан правац пловидбе ка Итаци. Ако и јесте завршио у непознатим водама, где га је донела олуја, није се могао баш толико изгубити да плови у супротном правцу од Итаке и то од своје воље јер не

помиње никакву олују док плови од Лотофага према Киклопима. Дакле, ако и јесте земља Киклопа била на Хвару, никако није могла земља Лотофага бити област Гружа, као што то мисли Вучетић, већ само неко друго место које је северозападно од Хвара. Сваки евентуални курс, који би узео Одисеј, различит од курса према Итаци је крајње невероватан, наравно, ако је Одисејева ескадра пловила својом вољом! После земље Киклопа Одисеј долази на Еолово острво, за које Аристид Вучетић нуди две опције. Једно је Светац, познат и као Свети Андрија, а друго је Бишево, оба у близини Виса. Изглед ових мањих острва, по Вучетићу, је сасвим одговарајући Хомеровом опису. За Бишево чак каже да се морнарима који му прилазе причињава као да плута, а подсетимо се да Еолово острво Хомер назива плутајућим. Бишево је, додуше, много зеленије од Светог Андрије, који такође није сасвим каменит мада има литица које су сасма налик Хомеровом опису. Ипак, претпоставка је слабо вероватна, јер би до оба острва било немогуће допловити од Хвара а да се не наиђе на Вис. Тако би значило да је Одисеј пловио према југозападу, уместо према југоистоку и Корчули која је у правцу руте која води за Итаку. Од Еола је, у *Одисеји*, дата једна мало чудна епизода да Еол даје Зефир Одисеју док друге ветрове затворе у мешину и тај Зефир их доведе близу Итаке. Онда његови морнари отворе мешину, ветрови подивљају и врате га Еолу. Значи као да се ништа није десило и Одисеј је опет ту где је и био, осим што је сад могао знати у ком правцу треба да плови, ако и неким случајем раније није знао. Ово је доста битно због следеће дестинације Одисеја и његове флоте, а то је земља Лестригона. Њих Вучетић проналази на ушћу реке Цетине, где је данашњи Омиш. Иако помиње стихове из *Одисеје* у којима стоји да су од Еола, био он на Свецу или Бишеву, пловили шест дана, не објашњава зашто им је требало да 90 km пређу за толико времена, кад је то била само једнодневна пловидба. Такође није јасно ни зашто би Одисеј пловио северозападним правцем према обали кад му је југозападни правац био на рути за повратак на Итаку. Да не говоримо да је у непознатим водама морао и наћи пролаз између Брача и Шолте, који данас зовемо Сплитска врата, а која су свега 750 m ширине и мора им се прићи довољно близу и под одређеним углом да би се мореуз уопште видео. Постоји још једна могућност, а то је да прођу Брач са јужне стране, што је око 50 km, а затим се врате до Омиша са северне стране, што је још 30 km. Ова путања јесте теоретски могућа али је суштински сасвим бесмислена. Зашто би Одисеј уопште пловио према обали, а ако и би зашто би опет пловио према северозападу. Оправдавајући ту своју хипотезу о ушћу реке Цетине, Вучетић даје скицу како је то по њему изгледало пре 3.000 година. На скици се види да мисли како је целокупну копнену површину све од кланца до мора донела река Цетина. И овде тешко да је у праву јер толики део обале није могао донети ни моћни Дунав за тако кратко време. Копна је једноставно мало превише за реку као што је Цетина, а хиљаду година вероватно и није више од геолошке наносекунде. Вучетић једноставно полази од претпоставке да Одисеј лута Јадраном и покушава по сваку цену наћи нешто слично на Јадрану. Зато и јесте потребно да помери морску обалу и приближи Одисејеву флоту стенама са којих су могли Лестригони бацати камење, као што пише Хомер, да лађе не уђу у реку. Хомер каже да су дошли до ушћа што је цитирао и Вучетић. Ушће Цетине можда јесте најсличније Хомеровом опису на целом Јадрану али ипак

није довољно слично. Много су сличнија места на Сицилији и Сардинији која смо помињали, а и историчари на оба места помињу Лестригоне, док нико не зна да их је икад било на Јадрану. То ће остати само Вучетићева претпоставка и то без наде да ће се икад моћи потврдити, јер тешко да ће се и пронаћи некакав антички текст за који се већ не зна. Но, можда буде имало и неког туристичког успеха јер већ постоји туристичка агенција Лестригон, где другде до у Омишу? Бежећи од Лестригона који су му уништили 11 бродова Одисеј доплови, оним једним преосталим бродом, на Киркино острво, које је Хомер назвао Еејским, што је, по Вучетићу данашња Корчула. Како су, по њему, бежали из Омиша, то значи да су морали да оплове Хвар и доплове до истока Корчуле, код данашње Лумбарде. Вероватно лоцира на Лумбарду Одисејево место искрцавања јер она једино има пешчану плажу, коју Хомер помиње. У близину ставља и Киркине дворе, ту поново дајући цртеже некаквих античких предмета, а и киклопских зидина. Какве то везе има са Кирком, Вучетић нигде није ни поменуо. Ипак је, цитирајући стихове из *Одисеје*, који се односе на место где је Одисеј пристао, изоставио оне који говоре да је Одисеј на некој реци убио јелена. Јелена није изоставио али реку јесте. То наравно не одговара Корчули јер нема ни једно ни друго, мада на суседном острвцу Бадији живе јелени лопатари, али за њих је познато да тамо донети са Бриона, тек 1958. Река би тако у старту обесмислила Вучетићеву тезу о Корчули јер нема ни трага да је некад на њој постојала. Ово тешко да је могло бити случајно. Тиме је Вучетић дефинитивно себе сврстао у непоштене или блаже речено тенденциозне истраживаче. У то више не можемо сумњати, али да не буде да смо набедили некога без аргумената ово ћемо зато и да документујемо. Наиме, Вучетићев рад се састоји претежно од слика, које је аутор, цртач карата, лично нацртао. На цртежима су, његовом руком, писани коментари и запажања, а текст се углавном своди на стихове из *Одисеје* куцане писаћом машином. За оно време уобичајена појава. Стихови које Вучетић овде цитира су препев Томислава (Томе) Маретића. Код навођења цитата, Вучетић нигде не наводи бројеве стихова, па и тиме побуђује сумњу код читалаца. Зато дајемо оригиналне стихове *Одисеје*, превод Томе Маретића, без изостављања:

- 147 *Na gredoviti ja se vidikovac popnem i stanem,
Pa mi se pričini dim s širokòstaznè zemlje da ide,
I to iz Kirkinih dvora kroz guštaru i šumu uvis;*
- 150 *(Te se zamislim onda u duši i u srcu svome,
Biš li pošo razaznat, kad i dim žarkasti vidjeh.
I misleć tako smislih, da ovo bolje će biti:)
Najprije k lađi brzoi i k obali morskoj da dođem
I da nahranim društvo i tada ih razgledat pošljem,*
- 155 *Al' kad pristupih k lađi uzvijenōj nā oba kraja,
Neki se smiluje bog na mène sama onako
Tè ōn jèlena, vèljèg dugòrogōg prèdā me pošlje
(Na stazu; jelen je s paše na pòtok upravo išo
Napit se željan, jer sila sunčānā ga mučila veće.)*

160 *Kad se pomaljao on, u kičmènjaču pogodim njega,*

У загради су стихови које Вучетић изоставља, а од којих изостављени стихови 158-159 јасно указују на намештање јер избацују поток. Вучетић ту не прекида

овај цитат већ наставља стих после та два избачена. Тако је и његова намера да наведе читаоца на погрешан закључак, не давајући му све информације, доста очигледна. Аутор нам овде дефинитивно подваљује! Да не би било забуне, ево тих истих стихова у препеву нашег академика Милоша Н. Ђурића:

- Тада се попех на кршино на место за разглед и стадох:
пред собом угледах дим где сукља од простране земље,
150 и то из Киркиних двора кроз грмове густе и шуму.
И ту станем размишљат' у своме срцу и души,
бих ли крен'о разгледат', кад видех и облаке дима.
Док сам тако размишљ'о, к'о најбоље наш'о сам ово:
најпре да брзој лађи и морској обали кренем и ту
нахраним дружбу и тад је у претрагу пошљем,
ал' кад стигох до лађе свијене на оба два краја,
неки се сажали бог кад самога виде ме онде,
те он преда ме пошље дугорогог јелена крупног
на пут; јелен је с паше на реку из шуме хито
160 да се напије жедан, јер већ га мучила жегга.
Кад се примиц'о он, у рптењачу погодим њега,
посред хрпта, и копље од меди прободје га сасвим;
он се сруши у прах, зацмили, а душа му оде.*

Дати стихови су из X певања *Одисеје*, а за случај да су наши академици, због метрике, били принуђени да измене или изоставе понеку реч, даћемо и прозни превод аутора овог рада, стихова 145-170:

*Управо тада сам зграбио своје копље и оштар мач и брзо се попео са брода до видиковца, у нади да ћу некако видети дела и чути звуке смртника. Попео сам се на неравни видиковац и стао, а видео сам дим са широке земље, у Киркиној палати, кроз густе шикаре и шуму. Онда сам размислио у свом уму и срцу да ли да одем и сазнам, пошто сам видео светлуцави дим. Овај начин ми се чинио бољим док сам размишљао, да пођем прво на мој брзи брод и морску обалу, дам мојим друговима вечеру и њих пошаљем да сазнају. Али када сам, на путу, био близу своје лађе савијене на оба краја, тада се неки бог, кад виде ме самог, смиловао на мене и послао високорогог јелена, великог, право на мој пут. Сишао је на реку са свог пашњака у шуми, да пије, јер га је сунчева снага већ обузела. Ударио сам га, доле у кичму, у средину леђа, а бронзано копље га прободје. Пао је цичећи у прашину, а дух му је одлетео. Нагазивши га, извукао сам бронзано копље из ране, нагнуо га и оставио на земљи. Тада сам чукао гранчице и врбе, испleo конопац дугачак метар, добро исплетен преко и попреко, спојио ноге страшног чудовишта, и, носећи га на врату, отишао до мог црног брода. Дефинитивно, јелен, којег убија Одисеј, долази на реку да угаси жеђ. Хомер то потврђује и врбом од чијих грана Одисеј прави носилку за убијеног јелена, јер знамо да врбе расту само на слатким водама. Истина, јелена можда није везао врбом него конопљиком, али и она воли воду и расте свукуда по Медитерану. Тако дилеме не може бити, а то што Маретић преводи као поток, а Ђурић река није од значаја јер је у питању именица *потацос*, коју можемо превести на оба начина. Ради се о водотоку који се чешће преводи као река, па је тако превео и писац ових редова. Но, ма како превели, поента је у томе што Вучетић очито и*

ово намерно изоставља зато што му не одговара. Изоставља реку, а и прекида цитат пре него што Хомер помене врбу. (Вучетић чита превод, а у преводу већ и пише врба. Овај део са конопљиком јест примедба аутора овог рада.) Тако је ствар јасна јер ако и нисмо сигурни да ли је на неком острву на Јадрану и било јелена, сигурни смо да није било река, нити их има данас. Тако искључујемо, и то не само Корчулу него, и сва друга јадранска острва као Киркино острво, док се тиме и потпуно обесмишљава *Одисејева рута* Јадраном. Аристид Вучетић, свакако је био довољно и образован и интелигентан да то схвати, па покушава да нас *преведе жедне преко воде*. Мада се овај пут ради о води зачињеној и са сољу, тешко да ће му успети! При помену јелена Вучетић нигде не разрађује и могућност да ли су могли живети на Корчули у прошлости, вероватно мисли да јесу. Томе у прилог можда говори и име *Елафитских острва*, које помиње Плиније Старији у својој *Природној историји*. Он под (3.30.2) помиње седам Елафита, после Мелите (Мљета). Њихово име преводимо као *Јеленска острва*, што је низ острва од Мљета до Дубровника. Највеће острво у групи је Шипан, а групу чине још Лопуд, Колочеп (Каламота), Јакљан, Руда, Голеч и Црквина, али и нека мања острва. Неки су делом Елафита сматрали још острво Локрум. Судећи по имену овог архипелага, на њему је у прошлости можда било јелена, а одатле није далеко ни Корчула која је и близу обале Пељешца одакле није ни био проблем јеленима да преливају. Дешава се и данас да неки јелен преплива са копна на острво, па се могло дешавати и у прошлости. Ипак, постојање реке је без сумње елиминисујући чинилац за Корчулу као Киркиног острва, а сасвим и руши Вучетићеву тезу о Јадрану као месту *Одисејевих лутања*. Но, овде нам није циљ да критикујемо Аристиду Вучетића, чији вишегодишњи рад завређује озбиљно поштовање, то најмање. Наиме, ова епизода осликава како су радили поједини истраживачи. Наравно, нису сви али, нажалост, многи од њих и јесу. Узимају само оно што им одговара, док остало, безмало увек, игноришу, па се после чуде кад буду изложени критици научне заједнице. За ту критику *ни по јада*, него буду изложени подсмеху, а неки су и игнорисани. Но, да наставимо са Вучетићем, иако би ово досад било више него довољно да и Вучетићев рад сместимо у канту за отпатке. Наставићемо зато што у овом поглављу пишемо о изабраним теоријама других, па ћемо тако и Вучетићев рад изложити до краја. Ипак, ма колики био манипулатор, можда до краја каже и нешто употребљиво. Одисеј, од Кирке, иде у Хад и враћа се на исту пешчану плажу. То је путовање од једног дана, за које му је Кирка послала Бореј. Ово место Вучетић смешта у делту реке По, наводећи и разне аргументе зашто може одговарати Хомеровом опису, али и нека запажања која се односе на имена река у Хаду преносећи их са континенталне Хеладе. Ипак, то уопште није важно јер је сама његова теза о положају Хада у старту осуђена на пропаст. Наиме, од Лумбарде се према југу, куд ветар дува, налази Бари на другој страни Јадрана. Бари је удаљен 200 km, па је чак и то 2-3 дана пловидбе, док је делта реке По удаљена око 440 km од Лумбарде. То је бар пет дана пловидбе и то у северозападном правцу. Овде се Вучетић показао као да се нама руга, јер је просто невероватно да неко не види овако просте ствари које је и лако проверити, јер нема куће која нема приступа *Одисеји*. Острво Сирена Вучетић смешта на острвце Лијерица или Лирица које се налази близу места Жуљане на Пељешцу, на самом улазу у Мљетски канал.

При томе критикује оне античке локације у Тиренском мору, конкретно острва Гали, позивајући се на чињеницу да га Хомер назива цветним. Ни он нигде не помиње Планкте, али то смо досад већ навикли јер свакако нико не зна шта су тачно биле и да ли су уопште постојале. Скилу и Харибду поставља на пролазе са страна острва Олипа, у мореузе Мали и Велики Вратник. Мали Вратник се налази између полуострва Мачолет на Пељешцу и острва Олипа. Тај је мореуз, ширине око 200 m, Вучетић назвао Скилом. Али пре овога мореуза, а на рту Мачолет, Вучетић је учртао пећину које нема на картама нити она постоји на списку пећина Пељешца. Може бити да је Вучетић, као војни картограф, знао нешто што се данас не зна. На овом месту је чувени гусар Алихоца из заседе и вребао своје жртве, бар тако каже Вучетић. Та пећина, коју је учртао, додуше гледа према југу, а не према западу као Хомерова, али Вучетић то није и уочио за пећину, или је намерно игнорисао. Једна пећина и постоји на Мачолету, али око два километра удаљена од мореуза и на висини од преко 80 m. Тај Велики Вратник, који зове Харибдом је између Олипа и Јакљана и ширине око 850 m. Одисејев пут кући води поред Олипа и Јакљана и није јасно зашто би скретао с пута и пловио према обали, да би тад морао проћи кроз један од два Вратника? Куд би то ишао, јер му је следеће место на које пристаје Тринакија, оно острво Хелијевих говеда? За Тринакију Вучетић нуди две опције. Једна јесте Јакљан, а друга Шипан, коју више преферира. Ма које од њих било Тринакија, на оба је могао пристати са трасе свог пута, не пролазећи ни кроз један Вратник. То је и иначе проблем целог Јадрана, по питању Скиле и Харибде, који нема ниједног мореуза који се не би могао избећи, без да морепловци за то избегавање морају пловити 10 дана, као што би морали ако иду око Сицилије, или неки дан мање као око Сардиније или Корзике. Као и раније, Вучетић даје и слику Месинског пролаза, са својим опаскама. Позива се да је преширок дајући мере које су од 4 до 12 km, именујући стране као Псеудо-Скилу и Псеудо-Харибду, док Псеудо-Еоловим зове и Липарска острва. Ипак главна критика му јесте да са Скилине стране нема ниједне пећине, што знамо да није тачно јер има шест пећина. Две од њих су откривене после Вучетићеве смрти и за њих није могао знати, али за остале је могао. За једну нарочито, које је позната, јер је у њој био манастир стар вековима. Такође, ширина овог мореуза је најмање 3.090 m, па и на том месту очигледно греша.

Скилу и Харибду, са *псеудо* префиксом, Вучетић даје на свом приказу Јонског мора, смештајући их на улаз у Амбаракијски залив, који је и историјски познат по Акцију, оном рту код којег је била чувена поморска битка између Антонија и Октавијана. Битку и познајемо по имену овог рта. Један рт, на улазу у залив, је у давнини заиста и био зван Скила, а одакле је аутор *ископао* Харибду остаје мистерија. Можда је само сматрао да су Скила и Харибда увек у пару, или знао нешто што писцу ових редова није познато? Но, то је свакако већ од споредног значаја, тако да ћемо наставити даље, по *Одисеји*. Следи бродолом који Одисеј једини преживи и заврши на смокви код Харибде. Ту се ухватио за греде брода које је вир избацио и после девет дана доплутао до Оигије, острва Атлантове кћерке, нимфе Калипсо. Она је била, каже Аристид, на острву Мљету, античкој Мелити. Узевши у обзир и да је Харибду сместио на оближњи Јакљан, од којег је 6 km до Мљета, Вучетић не објашњава како је то Одисеју требало чак 9 дана

да стигне до Мљета, него то једноставно игнорише. Већ овим поступком, он и потврђује, већ му додељени, статус тенденциозног истраживача. На том истом месту, у свом раду, Вучетић помиње и Аполонија, па се види да му је и његова *Аргонаутика* била позната. Њу помиње још на два места у раду, али приписује Аполонију речи да је на Мелити живела нимфа Калипсо, Атлантова кћерка, у близини античке Керкире црне, данашње Корчуле, што није тачно. Шта тачно Аполоније каже за позицију Нимфеје, Калипсиног острва, већ смо навели. То острво је после Мелите у правцу кретања брода Арго, а то значи да је једно од острва ближе Дубровнику. Вучетић даље каже да и Мљет, под именом Мелета знамо још од Константина Порфирогенита и да је био место бродолома светог апостола Павла којег је на том острву ујела змија. Име острва се одржало још од античких времена у готово непромењеном облику, уочава Вучетић. Тачно је да је име острва познато још од древних времена, само се не види какве везе то има са Хомером и његовом Калипсо? Вучетић даје и две скице острва Мљет на којима пише име неког монсињора Палунка чија је то идеја била, да је Калипсо живела на Мљету и то баш у спиљи Галичњак. Спиља се тачно налази између Оукља и Марановића, ближе источном делу острва. Узгред, на острву Мљету постоји *Одисејева спиља*, а у новије време су и једном хотелу дали Одисејево име. Можда им и упали, па привуку неког туристу више?

Једну целу страну, свог рада, Вучетић посвећује објашњавајући како Хомеров Океан представља прво Јадран, а кад су га Грци упознали Океан селе даље на запад. Онда даје неколико карти северног неба, где укључује чак и прецесију Земље, што је заиста за сваку похвалу. Међутим, ако и јесте за похвалу, што је узео у обзир и прецесију, то није било неопходно. Период за који Земљина оса начини пун круг, или, прецизније, обиђе прецесиону купу, док пролетња тачка обиђе пун круг по небеском екватору, зове се *Платонова година*, која износи 25.800 година. Тако да за 3.000 година разлике у слици неба и нису значајније, мада постоје. Због ефеката прецесије ће, у будућности, данашњу Северњачу (α Малог медведа) замењивати друге звезде, као што су је замењивале и некада у прошлости. Тако је, пре око 5.000 година, северни пол маркирала звезда Тубан (α Змаја). Раније је била и Вега, која ће опет бити за око 12.000 година. Нама то није толико значајно јер, напосто, Хомер није и толико прецизан да би могло бити. Постоје само 4 сазвежђа која помиње, онда кад Одисеј иде од Огигије ка Схерији, од којих је само једно дато као могући оријентир. Наиме, Калипсо ту говори Одисеју да током пловидбе *држи Медведа на левој руци* и то је једино битно. Влашићи, Волар и Орион се овде помињу само као песнички украс. Али Медвед на левој руци реално покрива од пловидбе ка југоистоку до пловидбе ка североистоку јер се све између ових праваца Медвед налазио са леве стране правца пловидбе. Прихватамо да и није морало бити баш сасвим лево, него и полулево. Зато нам слика неба од пре 3.000 година коју Вучетић приказује не значи баш толико. Вучетићу значи да Одисеј плови ка југоистоку и зато каже да Калипсо каже да сва наведена сазвежђа треба да држи с леве стране, али то нема смисла јер би тако више пута током ноћи мењао правац пловидбе и то све више ка југу, па и даље у круг ка југозападу. Калипсо каже Одисеју само то да *држи Медведа на левој руци*, а остала сазвежђа набраја Одисеј јер их гледа на небу током пловидбе. Поново Вучетић наводи нетачне податке, односно оне

које преправља како би одговарале његовим хипотезама. Уосталом, када би се Одисеј враћао на Итаку с Мљета, Калипсо му не би ни помињала звезде јер му не би ни требале. Имајући у виду да су се антички морнари још и подуго после Одисејевог времена држали обале, кад год су могли, што због безбедности што због лакше оријентације, Калипсо би му могла рећи да плови уз обалу све док не стигне до куће. То би важило и за друга острва на Јадрану, не само за Мљет. Ако игде Одисеј није требао звезде за оријентацију онда је то било на Јадрану, ма колико да му је то море било непознато. Толико што се тиче тих сазвежђа, помоћу којих Одисеј стиже на Схерију, земљу Феачана којом је владао краљ Алкиној. Ту Вучетић нема двоумљења да је у питању Крф, што потиче још из антике, почевши од Тукидида. С тиме су се слагали сви антички аутори осим Страбона, а дословце сви без изузетка у средњем и новом веку. Наравно, слаже се и Вучетић, с тим што даје и скицу обале на коју је Одисеј испливао, где га је нашла Наусикаја. То је североисточни део острва, како сам каже, мада та скица коју даје није сасвим препознатљива. На њој се налази и река, а на тој страни острва река нема. Ипак, североисточни део Крфа је област Касиопија, што би одговарало Хомеровом опису, осим што нема реку нигде у околини. Итака је данашња Итака и о томе Вучетић и не расправља, као што не пише ништа ни о првом делу *Одисејевог пута*. Тај део пута, од Троје преко Исмара до Китере, даје на карти која приказује целу руту. Ту тек видимо да и он креће од ахајског логора близу Хисарлика, Киконце и њихов Исмар ставља где и сви други и где су уосталом и живели, једино што води Одисеја поред Еубеје (Евије) околу рта Герест па до Малијског рта и Китере. Иако Хомер не каже да је Одисеј пловио поред Еубеје, знамо да јесу Диомед, Нестор и Менелај, зато ова рута делује као највероватнија. Тако изгледа да је Вучетић у праву за све што није на Јадрану. Ни Вучетић није уочио да се помоћу полагаја земље Киконаца већ лако може утврдити да Одисеј није могао кренути из Мале Азије, може и без познавања ветрова у овој области. По томе није изузетак у односу на друге истраживаче који једнако греше.

Кад је изашао поменути фељтон *Политике*, ова Вучетићева прича је доспела у јавност и побудила занимање код великог дела читалачке публике. Његове су тезе биле хваљене али и нападане. Наравно, нападане су највише од Италијана којима је *стао на жуљ*. Плашили су се да у Вучетићеву причу неко можда и не поверује и тиме њихов *одисејски туризам*, у Тиренском мору, тако и пошаље у пензију. Међутим, то што тумачења многих од антике на овамо, која указују на Сицилију, имају још мање смисла, никоме не смета, јер бизнис је бизнис. Тако је и ова занимљива прича Аристиде Вучетића све више постала експлоатисана у туристичкој понуди на далматинској обали, јер, као што и рекосмо, бизнис је бизнис. Можда неко и поверује у Аристидову причу, кад је могао поверовати у сицилијанску зашто не би и у његову. А истина? Кога то уопште још и занима?

Сви досад помињани путовали су мањим или већим лађама, једрилицама, бар већим деловима руте којом су сматрали да је прошао и Одисеј. Али први који је то чинио малим авионом био је Маурицио Обрегон (Mauricio Obregón; 1921-1998). Он је, заједно са својом супругом, предузео једну ваздушну експедицију са фотографским апаратом у руци. Своју аеро-експедицију је и описао у књизи

Одисеја у ваздуху (*Ulysses Airborne*; 1971), богато опремљеној фотографијама. Фотографије су занимљиве, а Обрегон, уз њих, често цитира делове из *Одисеје* с нагласком на Хомерове топографске описе. Места која обилази су, могли би рећи, стандардна и нама већ добро позната, али Обрегон уочава и једну важну чињеницу која карактерише *Одисеју*. Обрегон тврди да би позивање на време и удаљености у *Хомеровом епу* требало сматрати типолошким и бескорисним за локализацију. По томе је јединствен јер су бројни аутори овом делу придавали превише пажње. Дајући Обрегону за право, можемо само уложити и примедбу да није дао образложење како је дошао до овог закључка, па ћемо га касније и допунити по овом питању. Иако Обрегон на свом путовању прати Бредфорда у бројним идентификацијама, додаје неколико које су оригиналне. Лотофази су му у заливу Сидра, што имамо и код античких аутора, а Киклопи и Еол му се налазе на Балеарским острвима, што је изненађујуће. Острво Кирке види као Искију у Напуљском заливу, а најнеочекиваније је што он Хомерову Схерију смешта на Кипар. Можда зато што су и Кипрани имали паметне бродове као Феачани, што је претходно наведено?

Досад помињани истраживачи су, уз мале изузетке, били углавном посвећени *Одисејевим лутањима*, а сад настављамо са једним истраживачем који се њима није бавио. Њима није али потрагом за Тројом јесте. То је, свакако, дојен међу *трагачима за Тројом*, Роберто Салинас Прајс (*Roberto Salinas Price*; 1938-2012). Овај хотелијер из Сан Антонија у Тексасу изазвао је својевремено знатну буру међу истраживачима. Његова појава била је својеврсна прекретница. Бројност тих истраживача који су покушавали реконструисати руту *Одисејевих лутања* или пронаћи град Троју била је још подношљива, пре појаве Салинаса Прајса. Ма колико било међу њима екстравагантних теорија тим се, мање више, бавио озбиљан и образован свет. Али све се то променило откада је Прајс изашао са својом првом књигом. Тако слободно можемо сва она истраживања која су на тему *географских хомерских питања* поделити на периоде пре и после Прајса. У овом другом периоду нађе се међу истраживачима, као што каже наш народ, *и кусих и репатих*. Не само да се нађе, већ такви доминирају. Не зна се има ли више оних који покушавају реконструкцију *Одисејевих лутања* или *трагача за Тројом*, али и једни и други буду често везани за разна егзотична или више екстравагантна места. Тако ћемо у овом постпрајсовском периоду већину њих изоставити јер их има превише да о свима кажемо по коју реч. На крају, сви и нису познати аутору овог рада, па их не може поменути ни да хоће. Ипак, биће их и овако довољно, а почећемо, наравно, од самог Прајса.

Роберто Салинас Прајс у његовој књизи *Homer's Blind Audience: An Essay on the Iliad's Geographical Prerequisites for the Site of Ilios*, из 1984. (или *Хомерова слепа публика*), тврди да се једино подручје јужне Херцеговине сасвим уклапа у *Хомерову причу* о Троји. Ову своју теорију додатно разрађује у књизи *Атлас хомерске географије* (*Atlas of Homeric Geography*), која је изашла 1992. године. Троју смешта у Габелу на Неретви, од острва Брач прави Лесб, Вис је Лемно, а Корчула Тенед, док му је тројански Скамандар Неретва. Лект за који Хомер не каже да је острво нити се то може извести из контекста, Прајс види на острву Хвару, на који смешта и Гаргар, врх тројанске планине Иде, за коју Хомер није нигде рекао да је на острву. Острво Имбро је каже Бишево близу Виса, Ахајце

смешта у Италију, а њихове савезнике на Балеаре и Корзику, Крит му је негде око реке Тибар, Спарта близу Венеције, Микенце и Трачане види у средишњој Италији, док му је Несторов Пил близу Равене. Осим у његовој бујној машти, његове хипотезе су лишене сваког разумног упоришта у науци. Прајс тако ни за једну од својих хипотеза не наводи ништа у прилог, или боље речено ништа што би било смислено. Не помиње ниједног античког аутора који би потврдио бар једну од његових хипотеза. Својевремено су његове теорије изазвале баш велику пажњу читалаца широм света, али његове књиге, иако су преведене на многе језике, су од научне јавности проглашене квазинаучним. То свакако не треба да чуди јер је превише маштарија у њима, без икаквог упоришта у науци. Прајс је поменуте своје маштарије започео шездесетих година прошлог века, па је 1967. године, у потрази за локалитетом који би можда одговарао Хомеровим описима из *Илијаде*, дошао у Југославију где се лично упознао са инжењером из Дубровника Аристидом Вучетићем. Тако се упознао и са његовом, изнетом, хипотезом да еп *Одисеја* говори о местима и острвима на далматинској обали Јадрана. Сам Салинас Прајс о томе каже, у *Хомерова слепа публика*:

Најзад, читаоцу треба рећи да књига која иде уз ову књигу (или је њен наставак) јесте „Одисејев манускрипт“, о открићу Аристиде Вучетића 1935. године, да је Одисеј лутао по јадранском архипелагу, поред тројанске обале. Вучетићево дело је дошло до мене касно (мада сам га површио знао и 1967. године), да бих модификовао првобитни план ове публикације и да бих га унео овде (Прајс мисли на публикацију Homer's Blind Audience). Како се за „Одисеју“ може рећи да је друга половина „Илијаде“ (јер, у географском смислу, док се „Илијада“ опширно бави информацијама и народима изван Троје, „Одисеја“ се ограничава на давање приличног броја обавештења и тројанској обали), Вучетићев „Одисејев манускрипт“ је значајан за оно што се овде говори о географији Троје. И обрнуто, оно што се овде говори о географији Троје значајно је за боље разумевање Одисејевог истинског сценарија дуж тројанске обале.

Прајс чак и у овом кратком трактату о Аристиду Вучетићу сасвим изврће неке чињенице. Наиме, овде приписује Аристиду Вучетићу и његовом *Одисејевом манускрипту* речи да је Одисеј лутао по јадранском архипелагу, који је поред тројанске обале. Пошто смо се са Вучетићевим радом већ упознали, знамо и да то није тако. Вучетић се Тројом није бавио. Само се на једној карти, коју је сам нацртао, јасно види одакле креће Одисеј, а то је Троја која одговара данашњем Хисарлику. Такође и тврдња да Хомерова *Одисеја* даје неки број обавештења о тројанској обали нема никаквог смисла са Вучетићевог гледишта. То је тврдио Прајс а не Вучетић, како му овде Прајс приписује. У *Одисеји* се једино помиње земља Киконаца и нека острва, полуострва и ртови у Егејском мору, што нигде Вучетић није оспоравао. Вучетић није измишљао имена познатих острва, која се и данас тако зову, нити их премешта у друго море. Ту праксу је, у модерно време, увео тек Прајс. Зато је у Вучетићевим хипотезама бар тачно оно што се односи на део од Хелеспонта до Итаке. Код Прајса није чак ни то, јер он Троју види на Јадрану. Тако њихове приче нису, нити могу бити, компатибилне, као што Прајс тврди. Управо је супротно. Међусобно се потпуно искључују. Код Прајса је Лект, који је пре неко место на копну, острво Хвар које је, знамо, код

Вучетића земља Киклопа, а та два се међусобно потпуно искључују. Исто тако, да је Прајс мало завирио и у *Одисеју*, лако би видео да му овде недостају многа острва у Егејском мору, онда нека полуострва и ртови. Све то наведено и данас носи иста имена, без икаквог трага да је ишта од тога икада постојало на неком другом мору. Поред његове бујне маште, игноришући географију *Одисеје*, сам Прајс испада смешан и незналица, осим ако је то игнорисао намерно. Ако већ Вучетићева теорија и јесте погрешна и тенденциозна, макар није скроз смешна јер је било теоретски могуће да Нот (југо) однесе *Одисеја* у Јадран. Јесте мало вероватно и не одговара свим описима из *Одисеје*, али јест могуће као догађај. Троја би у том случају морала бити близу Хелеспонта, где је ставља и Вучетић. Прајс јесте био добар човек, то и нема спора, али његова теорија је потпуно без смисла са становишта *Хомерових епова*. Не могу се донети добри ни поуздани закључци посматрајући само један од *Хомерових епова*, а искључујући други. Анализирати се могу и појединачно, али је увек потребно имати у виду и њих као целину. Наравно, ова чињеница важи и за географију у *еповима*, која јесте целовита и недељива, па и за већину разних других елемената. Како се овде о географији и ради, јасно је да Салинас Прајс греши у приступу, због чега није ни могао добити икакав смислен резултат. Наиме, кад би Троја заиста била на Јадрану, онда *Одисејевих лутања* не би било! На Јадрану се немогуће изгубити ако би се Одисеј враћао на своју родну Итаку. Требало је да се током пловидбе држи обале и плови у смеру из кога је и дошао. Тако би већ постојање *Одисеје* искључивало Јадран као опцију за Троју! Ипак, у Прајсовим маштаријама није све без смисла. Нађе се понешто и употребљиво. Он је обрађујући астрономске појаве у Хомеровој *Илијад*и, позвао помоћ једног инжењера Гиљерма Малена Фулертонa (Gullermo Mallen Fullerton), екс-председника *Sociedad Astronomica de Mexico*, који му је израчунао азимуте Сунца и звезде Спике, а све то за 1183. годину старе ере, кад се верује да је крај *Тројанског рата*. Прајс азимуте даје у поменутој књизи *Хомерова слепа публика*, на странама 33-35. Управо овај део уврстили смо у свој рад, мада нам то није било неопходно. Уврстили смо га у знак поштовања према Роберту Салинасу Прајсу. Наиме, Прајс се показао као истински хуманиста и велики човек, кад је платио трошкове болничког лечења у САД и превоз до Париза Олги Луковић-Пјановић (1920-1998). Наиме, Олга је током гостовања у САД доживела мождани удар, а није имала новца за лечење ни здравствено осигурање. Салинас Прајс је овим хуманим гестом заслужио да буде поменут по добру и у овом раду. Пошто не можемо све поменути који су се бавили овом и сличним темама, зато помињемо Прајса те одајемо признање свим истраживачима који су се некад бавили Тројом и *Одисејевим лутањима*, Хомером или сличним питањима. Ма шта да су успели или нису, многи су на ове теме потрошили небројене године рада, на чему им треба одати признање. Како нисмо у прилици ни да све њих поменемо, а камоли да о свима нешто и напишемо, зато смо изабрали Роберта Салинаса Прајса који се сматра доајеном модерних *трагача за Тројом*. Салинас Прајс је умро 2012. године, а пепео му је, по његовом завештању, присут на брду изнад Габеле. Ово је била Прајсова последња жеља, коју му је син и испунио.

После Прајса настаје права поплава сличних појединаца, који су већ по узору

на њега проналазили Троје на разним, чак и неким веома егзотичним, местима углавном се служећи разним фантазијама без икаквог научног основа. Ништа боље није ни са *Одисејевим лутањима*. Препун је интернет разних карата које приказују куда се то Одисеј кретао. Оваквих теорија данас има безброј, широм света, док их је о Троји вероватно највише на Балкану. Наравно, треба истаћи да Прајс није нигде могао пронаћи податак да се Брач икад звао Лесб, као ни за остало што је преименовао, што важи и за друге истраживаче, оне пре и после њега. Не ради се ни о каквим научним, чак ни о ненаучним хипотезама, него је ту у питању просто измишљање. Зато се не треба чудити негативним оценама, како научне јавности тако и оног мало образованијег дела читалачке публике. Такође, заједничка карактеристика, код практично свих, оваквих теорија јесте извлачење из контекста али и *фризирање* и уклапање чињеница којима се тако читалац наводи на један одређени закључак. При томе се чињенице које томе не иду у прилог игноришу или, ако се ради о неком од *Хомерових епова*, онда се све што не одговара изнетој тези прогласи допеваним ако пре тога већ није било игнорисано. Један такав случај смо документовали на примеру Аристиде Вучетића, а видимо да их има и код Прајса. Формула је прилично једноставна, замислимо шта год нам је драго и узмимо све што томе иде у прилог. Оно што не иде, то је наравно допевано или треба схватити метафорички, ако већ, пре тога, исто нисмо игнорисали. Могуће је, попут Прајса, прогласити и одређену претпоставку чињеницом, као што је она да су, одавно у старом веку, Хелени преправили Хомера, односно географију *епова* како би град Троју сместили у области где су биле њихове колоније. Ово звучи помало као теорија завере, а оне увек добро пролазе код читалаца. Прајс је један од оних истраживача који тврде да су *епови* преведени, док су изворно били испевани на некој архаичној варијанти словенских језика. Нешто слично је, пре готово два века, тврдио и пољски лингвиста Грегор Данковски (Gregor Dankovsky, 1784-1857). Он је до закључка дошао анализирајући Хомерове речи, тако да ни то није ништа ново. Међутим, Прајс ничим не показује да му је рад Данковског био познат, па је та хипотеза оригинално његова, мада су му аргументи прилично танки. Но, танки или не, покрива га Данковски, за којег није ни знао да постоји. Можда некад и успемо утврдити да ли су праву, ако ништа бар да покушамо, јер чак и радови које научна заједница одбацује садрже понекад и нешто корисно. Зато ништа не треба категорички одбацивати, ма како наоко то изгледало неперспективно. Тако сви радови на ове теме после Прајсовог изузетно личе на његов, своје или туђе претпоставке прогласе чињеницама и *на тим темељима назидају зграду*. Ипак, као ни многи други, ни аутор овог рада се не може отети утиску да неки од њих јесу и преваранти, јер је стварно тешко поверовати да неко баш толико не зна! Пре свега географију, али и митологију, неки и сопствену!

После изузетка са Прајсом, који сам није пловио Медитераном, да се вратимо нашим морепловцима. У време кад је Прајс изнео своју теорију, појавила су се извесна размишљања да је Одисеј био све време близу грчке обале, па је тако за Киркино станиште сматрано острво Пакси, јужно од Крфа. Подсетимо се да смо још код Прокопија имали случај да Калипсину Огигију смешта на острво Отони, на северу Крфа, па тако и ове теорије одавно постоје. Ову хипотезу је и

лансирао британски истраживач, историчар и писац Тимоти Северин (Timothy Severin; 1940-2020), познат по свом раду на понављању легендарних путовања историјских личности. Поновио је тако два путовања која су нама занимљива. Најпре путовање Јасона и Аргонаута (1984), руководећи се епом *Аргонаутика*, Аполонија са Родоса. Припрема за ово његово путовање трајала је три године, а почела је темељним истраживањем о древним хеленским бродовима и неким детаљима текста *Аргонаутике* и *Одисеје*, од 1981. године. Северинова сазнања о античкој бродоградњи је, мајстор, који се бавио изградњом чамаца, Василис Делимитрос из Спетсеса својеручно и преточио у реплику галије из бронзаног доба дужине 16,5 метара. Та лађа је названа *Арго*, као и Јасонова, јер је требало поновити део пута Аргонаута и то онај део до Колхиде. Тако је 1984. године са двадесет веслача добровољаца, Северин веслао и пловио из северне Грчке кроз Дарданеле, прешао Мраморно море и прошао кроз Босфор све до Црног мора и достигао делту реке Фасиса у тадашњој совјетској Грузији. На путовању дугом 2.400 km, успут су идентификовали неке знаменитости које су посетили Јасон и његови Аргонаути и изнашли могуће објашњење за легенду о Златном руну. Северин је описао своју експедицију у путопису *Јасоново путовање* (*The Jason Voyage*; 1985). Северинов Арго запловио је већ наредне године (1985) поново. Овај пут да преплови део *Одисејевог путовања*, од Троје до Итаке. Северин је, успут, направио пробне или коначне идентификације земље Лотофага, палате краља Нестора, Хадских двора, Лутајућих стена, Скиле и Харибде и Сирена. Путопис са овог путовања он је објавио 1987. године под насловом: *Одисејево путовање: Морска потрага за Одисејем* (*The Ulysses Voyage: Sea Search For the Odyssey*). У њему говори о експедицији, историјским истраживањима која су је обухватила и открићима до којих су Северин и његова посада дошли на том путу. Северин је заправо направио каријеру пратећи путовања стварних и митских путника. У овој путописној књизи Северин и његова посада покушали су поново створити древно искуство једрења описаног у *Одисеји*. Ове његове хипотезе о *Одисејевом путовању* засноване су и на критеријумима као што су топографија, археологија, топоними и локалне легенде, али и искуство из прве руке, као кључна метода. На крају, Северин мора да се повуче на спекулације јер му изненадни увиди, до којих долази на путу, условљавају често одступање од руте замишљеног *Одисејевог пута*. Нетрадиционална локализација се више повећава како Северин напредује, тако да на крају поставља многа од места на Јонско море, око Итаке. Но, разлози због којих је Северин преферирао Јонско море потичу највише од једног текста који смо раније већ цитирали, а потиче из Паусанијевог *Описа Хеладе*. Текст није дугачак, па га можемо и поновити: (1.17.5) *Међу знаменитостима Теспротије су Зевсово светилиште у Додони и њему посвећени храст. У близини Кихира налази се језеро Ахерусија и река Ахерон. Ту је и Кокит, најнепријатнији поток. Верујем да се Хомер одважио да у својим песмама опише области Хада зато што је лично видео ова места, па је дао рекама у свом епу имена оних у Теспротији.* Међутим, Паусанијеве речи нису много узимане у обзир све док није археолог Сотирис Дакарис 1958. ископао место у овој области, на коме је пронашао и доказе о жртвовању мртвима. Археолошки налази сасвим су одговарали оном Хомеровом опису Одисејевих радњи у Хаду. Зато је, радећи на претпоставци

да би нова открића на Ахерону могла да доведу у питање неке традиционалне претпоставке о географији *Одисеје*, Тим Северин предузео је своју пловидбу, репликом грчког једрењака, рутом од Троје до Итаке, пратећи правце пловидбе који би се могли издвојити из *Одисеје*. Једрењак је био направљен за пловидбу рутом Аргонаута, па је тако био и назван по њиховом Аргу. Ипак, Дакарисово откриће заиста је заинтересовало Северина, па је тад испланирао да још једном исплови својом лађом. Овога пута пловио је траговима *Одисеја*. Пловећи овом зацртаном рутом, проналазио је извесне локације које су се, како је сам тврдио, много више слагале са текстом од оних уобичајених познатих идентификација *Одисејеве руте*. Такође је закључио да цео низ авантура од Кирке па надаље произилази из посебног итинерера све до оне секвенце која се завршавала са Лестригонима и да је вероватно изведена из прича о Аргонаутима. Овде само морамо приметити да је Кирка у *Одисеји* тек после Лестригона, а не овако како Северин каже. Многе од каснијих епизода поставио је на северозападну грчку обалу, близу Ахерона. Успут је пронашао рт Скила (улаз у Амбракијски залив) и друга имена која су имплицирала традиционалне везе са *Одисејом*. (Овај рт је уочио и Аристид Вучетић.) Северин се слаже са уобичајеним мишљењем да су Лотофази били у северној Африци (Иако их је сместио у данашњу Либију, а не у Тунис.) и да је Схерија Коркира. Кључни део тезе коју заступа Северин је да, иако текст *Одисеје* садржи много назива места источно и јужно од Грчке, постоји врло мало препознатљивих референци за места која су на западу. Као резултат тога, он доводи у питање оне легенде које требају бити познате на западном Медитерану у време Одисеја и изражава сумњу да те приче могу водити порекло са запада Медитерана. Поред тога, приметио је да је Ахерон означен на мапи, али се традиционално игнорише, док *Аргонаутика* Аполонија са Родоса, води Аргонауте кроз Јадранско и Јонско море, што исто одговара северозападној Грчкој, локацији многих каснијих авантура. Путопис о коме говоримо, можда и јесте интересантан као путопис, али се он, нигде даље од Егејског мора, не може повезати са Хомером. Тако се и своди само на чисте спекулације. Јонско море је место где се налази Итака, а по свим античким али и средњовековним ауторима, осим Страбона, ту је и Схерија, односно Коркира или данашњи Крф. Прокопије на острва Отони, на северу Крфа, смешта своју Огигију, па тако неке од ових дестинације већ припадају Јонском мору, још од антике. Ипак, Северин додаје још неке које су пре спекулативне него што могу бити стварне. Као да му је у једном моменту досадила пловидба, па је решио и да *Одисејеву руту* мало редигује или се само стиче такав утисак? Ипак, његове спекулације су изгледа пријале *Краљевском географском друштву* у Лондону, које га награђује својом *Медаљом оснивача*, а награђен је и *Ливингстоновом медаљом*, *Шкотског краљевског географског друштва*. Добио је још и награду *Thomas Cook Travel book* за своју књигу *Синдабдово путовање* (*The Sindbad Voyage*; 1982). Наравно, медаље су биле награда за све дориносе географији са Северинових путовања, а никако за спекулације. Нама су и његове спекулације интересантне јер први извесне локације смешта у Јонско море. Свеједно што то нема неког нарочитог смисла. Уз Виктора Берара, једино Северин помиње и Планкте или Лутајуће стене. Свеједно што су му биле на погрешном месту, он тај детаљ не игнорише за разлику од других истраживача, осим Берара.

Исте године кад и Северинова књига, појављује се и теза Новака Андесилица (1953) из села Комарнице код Шавника који живи у Подгорици. Најпре је своју идеју изложио у раду од 22 стране и заштитио у Ауторској агенцији Србије 23. јануара 1987. Да би је исте године, априла месеца, објавио у нашем познатом часопису за популаризацију науке *Галаскија*, у броју 180. Затим у периоду до 1990. године објављује неколико десетина чланака у часописима *Стварање* и *Омладински покрет* из Подгорице, као и *Нострадамус* и *Тајне* из Београда. Књига *Троја на Скадарском језеру* изашла је 1994. године у Подгорици, као и књига *Троја и Атлантида* коју издаје у граду Ужицу у коауторству са братом Драгољубом. Настављајући издавачу делатност, Андесилић објављује књигу *Хомер и Његош у Зети*, у Пљевљима 2001. и даље књигу *Црна Гора Хомерова колијевка*, 2009. у Подгорици. У међувремену објављује многобројне чланке у београдској *Политици*, новосадском *Дневнику* и подгоричкој *Побједи*. Новак Андесилић је интересантно поменути зато што је он један од првих, на нашим просторима, којег је заинтересовала она Прајсова хипотеза о Троји на Јадрану. Новак Андесилић се слагао с морем, али не и са локацијом. Он Троју замишља негде око Скадарског језера, а основна идеја му је била сличност речи *Ска-дар*, са тројанском реком *Ска-ман-дар*, што је занимљива језичка паралела. Мада се његова теза, која је била детаљније разажена у његовим књигама, односи само на град Троју, из ње следи да су *Одисејева лутања* била на Јадрану где је, по њему, била и Троја. Што се тиче *Одисејевих лутања*, Андесилић о томе каже да се Одисеј задржао на окупираним острвима Тројаде: Вису (у пећини нимфе Калипсе, која је позната Титова пећина на Вису), Хвару, Корчули за коју каже да је Киркино острво, Пељешцу, Мљету, Ластову и другим острвима. Тако је и Одисејева Итака, по Андесилићу, била на Лошињу, одакле је пловио дуж обале према Троји, у смеру југоистока. Истим правцем али супротним смером онда се наравно и враћао. По њему је Одисеј десетак година владао острвима јужне Далмације. Андесилић није једини који Троју смешта на јужни Јадран, он јесте први од многих коју су експлоатисали његову идеју. Тако имамо још неколико истраживача из Албаније, који, јасно, Троју смештају у Албанију. Додуше, у области Елбасана постоји село Тројас (Тројѐ), у округу Мирдита, и Тројак, село у области и округу Дебар. Међутим, Словенка Марић наводи ова насеља као имена српског порекла, именована по Тројану из наше митологије. У Скадар стављају Троју и неки истраживачи из Србије али и Хрватске, али ти су радови само разрада основне идеје Новака Андесилица. За све њихове теорије важи, наравно, све што смо рекли за јужни део Јадрана. Проблем је то што ту нема острва, нити је икад било. Како нам овде није циљ да кога исмевамо, већ само да читаоца информишемо шта све постоји, тако нећемо ове тезе ни помињати. Има их једноставно превише, па то не би имало много смисла.

Ако Прајсове тезе о Троји у Габели можемо назвати бесмисленим, онда би све друге хипотезе о Троји на јужном Јадрану морали назвати још бесмисленијим, јер на том делу мора нема ниједног острва. Зато су поклоници ове бесмислене хипотезе били присиљени да неке планине прогласе острвима, чиме упадају у још веће проблеме. Прајс је бар имао острва која је могао лако преименовати, а није их морао измишљати. Андесилићева теза није вредна помена, осим што је он први преселио Троју на јужни део Јадрана, што *Одисејева лутања* потпуно

обесмишљава као један историјски могућ догађај. Наиме, Одисеј тако од ушћа Бојане до Итаке има око 400 km пловидбе и то уз обалу. Пловећи до Крфа нема ни острва. Потпуно је искључено да би ико на том путу могао да залута, а тек најмање искусан поморац као Одисеј. Чак ни пут не би трајао више од 4 дана, а не оне силне дане које Хомер помиње. Зато, у оваквим бајкама, аутори морају измислити и некакву непостојећу Итаку на северу Јадрана, али ни тада никако није могуће залутати. Треба се само држати линије обале, баш како су антички поморци и практиковали. Како су Одисеја на Итаку одвезли Феачани који су живели на Крфу, а који би Одисеју био на пола пута од ушћа реке Бојане, то би значило да је Одисеј залутао на путу од 200 km и то уз обалу на коју се могао лако склонити у случају олује. Да се човек стварно упита и коме су овде *врале попиле мозак*? Да ли онима који овакве бајке уопште износе или онима који у њих могу поверовати? Мада, врале би код неког можда могле остати и гладне! Досад смо се срели са тројицом истраживача, који *Одисејева лутања* смештају у Јадранско море, било директно као Аристид Вучетић и Новак Андесиљих или индиректно као Салинас Прајс. Јонско море је у игру увео Тимоти Северин, то само он зна због чега. Већ на самом почетку овог дела срели смо се и са неким идејама о Атлантику, за које знамо још од антике. Новост је понудила Гркиња Маријана Коромила (Μαριάννα Κορομυλά; 1949), која је своју радио каријеру започела 1966. Касније је радила као туристички водич, а такође је успела да заврши студије историје и философије у Паризу. Вратила се у Грчку 1975. да ради на радију и од тада је произвела више од 2.000 радио емисија које говоре о историјским темама. Много је путовала по Блиском истоку, Турској, Црном мору и Балкану, а сарађивала је са многим грчким и међународним издавачима и ТВ каналима. Године 1991. добила је награду *Атинске академије* за књигу *Грци на Црном мору*. Она је била и кључни инспиратор за оснивање *Културног друштва Панорама* у Атини. Њена књига *Трагом Одисеја*, издата 1994. године није о *Одисејевим лутањима*, бар не директно, већ о Јанкосу Данијелопулосу, црноморском Грку који је живео у 20. веку. Већ у предговору ове књиге, њена ауторка сугерише да је његов живот био *путујући еп* износећи хипотезу да се и *Одисејево путовање* првобитно догодило на Црном мору. Отуда и закључак да *Одисеја* понавља многа искуства првих јонских морнара и трговаца који су се усудили да прате ток Аргоса ..... У ствари, *Одисеја* и почиње одражавањем Јасонових истраживања. Тврди да би Сирене требале бити постављене, барем симболично, у Мраморном мору, а Скилу, Харибду, Сукобљене стене, познате као Симплегаде, треба да буду повезане са Босфором, а само Црно море могло би представљати подземни свет. Истина, за одређене делове *Одисеје* је Хомер, можда, узео термине са Црног мора, као што каже и Страбон, али нико други није *Одисејева лутања* повезао директно са Црним морем. Мада је, хроничар Јован Малала у својим *Хроникама*, поменуо и да је Одисеј морао побећи према Црном мору након што је Ајант убијен једне ноћи у свом шатору. Вероватно је био набеђен да га је он убио? Тако Малала води Одисеја путем од Црног мора до Сицилије. Аутор ове књиге не зна да ли Коромила познавала Малалин рад, али по свој прилици је сама дошла на идеју о Црном мору. Али свеједно, да ми ипак видимо шта то Малала каже:

(5.114) *Ајант, који се супротставио Одисеју, Агамемнону и Диомеду, отишао*

је у свој шатор. Током ноћи Ајант је убијен гвозденом оштрицом, а ујутру је пронађено његово тело. Његова и Пирова војска умрла је против Одисеја, желећи да га убију, па је Одисеј узео своје бродове и побегао, упловивши у Понтско море. Пошто је тамо провео неко време, вратио се одатле, желећи да се са својим бродовима и војском врати на Итаку, своју отаџбину. Када је пристао у земљу Марона, дошло је до отпора локалног становништва. Борио се, победио их и постао власник много плена. Он је интернализовао идеју да у којој год земљи да се појави, може да победи народ те земље и да однесе њено богатство са собом. Стигао је у земљу Лотофага и упустио се у битку. Народ те земље га је победио, и само за мало су избегли да сви буду побијени. Бежећи одатле, захватила га је олуја и отпутовао је на дуго путовање на острво Сикела, које се сада зове Сицилија. Ово острво је било веома велико и подељено између три велика, моћна брата који су се бринули један о другом. Мислим на Киклопа и Антифанта и Полифема, синове рођене Сикану, краљу острва. Ова три брата су били груби људи који никада нису примали странце, већ су их убијали.

Мада је Малала заменио Лестригоне са Лотофазима, што се лако може уочити, нама је битно да Одисеј прво побегне у Црно море, антички Понт. Тако имамо *Одисејева лутања* у црноморском региону као теорију у раном средњем веку, а конкретно код Јована Малале. Одакле му ови подаци, само он зна, јер ово нико други не каже или само аутор овог рада то нигде није успео пронаћи.

Годину дана касније од Коромилијине књиге, италијански нуклеарни физичар и историчар аматер Felice Vinci (1946) издаје своју интригантну књигу *Omero nel Baltico, saggio sulla geografia omerica* (1995). Он поставља *Хомерову Троју* у Скандинавију, а Средоземно и Егејско море замењује Балтичким. По његовој теорији су стари Ахајци дошли са севера на југ због наглих промена климе, да би се прилагодили региону данашње Грчке и Турске које су населили. Они су, каже аутор, поставили темеље Микенске културе (чије се порекло на зна), а са собом су донели традицију усменог песништва у виду нордијских сага. Аутор *Тројански рат* датира у XVIII век старе ере, док су, нама познате, песме о рату испеване након неких 800- 900 година усменог преношења. Аутор даје цео низ тематских аналогича између *Хомерове поезије* и културолошких, митолошких, антрополошких, географских, теолошких, обичајних, климатских али и војних описа. Његова гледишта су, поред великог противљења, стекла низ поборника који су сматрали да их никако не треба и категорички одбацити без да буду научно потврђена или оповргнута. Његова Троја је насевернија од понуђених, па га због тога и помињемо. Тек као својеврсни куриозитет, који не би могли сврстати, ни близу, у научне хипотезе.

Следећи морепловац и писац је Хал Рот (Hal Roth; 1927-2008), који је награђен са *Blue Water Medal* познатог *Cruising Club of America*, а он објављује *Пратили смо Одисеја (We Followed Odysseus; 1999)*, у којој описује пловидбу заједно са својом женом у њиховом чамцу. Они покушавају пловити *Одисејевим трагом*, ослањајући се, у највећој мери, на интерпретацију путовања коју је представио Бредфорд. Удвоје, задовољно плове од луке до луке, при чему Рот и процењује вероватноћу сваке од локација као основу *Хомерове епизоде*, али и не оспорава стандардне локализације. Аутор је био веома плодан хроничар једриличарских

авантура које је са својом супругом предузимао широм света. Поменута књига бележи једно путовање, па тако најпре представља путопис, не само академско проучавање теорија локализације. Управо је зато уврштена у овај рад, мада не даје ништа ново по питању локализације *Одисејевих лутања*.

Приближно у исто време кад и Рот, конкретно (1999-2001), један морепловац, вишедеценијског искуства пловидбе Медитераном, покушавао је препловити *Одисејеву руту*. То је био француски антрополог Жан Кузенијер Царамбо (Jean Cuisenier's Tzarambo). Кузенијер је и сарађивао са многобројним стручњацима из различитих области, укључујући археологију, ботанику и метеорологију. У сврху истраживања предузео је две експедиције у две године. Прво 1999. иде на Сардинију, Сицилију и Еолска острва, где је проучавао и емпиријско знање локалних рибара, у нади да ће то бацити светло на древно поморство. Његова наредна експедиција, из 2000. године, истраживала је и неке локације повезане са *Тројанским ратом*. Обе експедиције и примењену методологију опширно је описао у *Одисејева пловидба (Le Périple d'Ulysse; 2003)*. Посебну пажњу у тој књизи Кузенијер посвећује Италији, на којој је провео и највише времена. Овде је посетио пећину нимфи и друга места које је Хомер поменуо, као што је брдо Нерит. Чак је и пио воду са извора Аретусе, одакле је пио Одисеј. Цитирајући *Одисеју* аутор се ослањао на два француска превода, Виктора Берара и Филипа Жакотеа, али при томе понекад понуди и сопствени превод. И његови преводи делова *Одисеје* јесу веома занимљиви јер су више били прилагођени поморској етнологији и узимају у обзир и старогрчки, као и неке од најновијих података из археологије и метеорологије. Аутор не занемарује недоследности песме! Он низа делове текста рапсодa према моментима композиције, маритимној логици и колективним представама у то време. Такође, зна и да су политичке и верске моћи много допринеле фиксирању текста које је развила тадашња елита. Рута Кузенијерова *Одисејева лутања* се у највећој могућој мери слаже са Бераром, па тако Лотофаге проналази на острву Ђерба у Тунису. То није ништа ново јер их ту види већина античких аутора, што су млађи од њих и преузели. За лотос, као лек заборавља, каже да међу туниским становништвом из Матмате, али још и међу неким другим либијским народима, знамо за екстазу изазвану гутањем *lotos ziziphus*, седатива, аналгетика, анти-инфламаторног и хипогликемичког плода жижуре са укусом меда. Одакле му ови подаци не каже, а колико писац ових редова зна плод жижуре не изазива поменута дејства. Биљка се уосталом зове *zizyphus jujuba*, има је око 50 врста и познатија је као кинеска урма. Спада у јестиве, па чак и лековите и нема познатих података о њеним халуциногеним својствима ни у ком облику. Додуше, од ње се може правити вино, као што за лотос каже Херодот, али и ракија, чије је деловање свима познато, па га зато и не морамо посебно описивати. Експедицијски извештај, у коме су забележене ове опаске о биљним оброцима, наставља се путовањем ка северу, на обронке Етне, где су Киклопи (Округлооки), љубитељи мяса и сира, који се сматрају и канибалским дивовима. Тај Киклоп који подригује, повраћа, смрди јест, према Кузенијеру, митолошка фигура вулкана. Овде аутор мало одступа од Берара и приклања се античким ауторима, који листом Киклопе стављају на Сицилију, али не било где на овом острву, него близу вулкана Етне. Еол је, стандардно, на Липарима и то на острву Стромболи, где га смештају Полибије и Страбон.

За ово острво аутор каже да је тек на њему и могуће схватити зашто је Уликс жртвовао деветогодишњег бика и сашио кожу у облику меха за воду да огради ветрове са свих путева. Од Еола је Кузенијер пратио Одисеја до Лестригона. Сам каже да је тек након веома дугог рада на текстовима и описаним местима схватио да је њихова земља била Сардинија, чије нас утврде назване нураге и трonoшци враћају у касно бронзано доба. Он је тако други који је пловио и до Сардиније у потрази за Лестригонима. Први је, као што знамо, пловио Виктор Берар. Ако је Кузенијер сам дошао до истог закључка као и Виктор Берар, тим боље јер је до овог истог закључка дошао и писац ових редова, не познавајући радове Берара и Кузенијера. Према томе су, каже Кузенијер, ови Лестригони били острвски ратници који су масакрирали Одисејеве људе на броду камењем разбивши једанаест од дванаест бродова флотиле. Шта би друго и били, кад је Сардинија острво? Његова пловидба се потом наставља на тиренским обалама Етрурије, у домену Киркејског рта. Недалеко од овог рта налази Сирене али и Лутајуће стене (Планкте) и то код Сорента и Каприја, што опет све, изузевши Планкте, налазимо код античких аутора. Кузенијер је тако постао једини од модерних истраживача, уз Виктора Берара, који уопште помиње Планкте и то, по свој прилици, на истом месту где и Берар. Онда описује и невероватно јак ураган, као и спасавање Одисеја, милошћу богиње Атине, код Калипсо. Као и Виктор Берар, њу смешта негде на Гибралтарском мореузу, где Одисеј прави пловило од кедрa и атласке јове, којим долази на Феакију, а најзад и на Итаку испред, поменуте, пећине нимфи. Узгред, Одисеј прави сплав од тополе и јеле, а затим га оплете врбовим прућем, не од кедрa и јове!

Исте године кад и Кузенијерова, појавила се занимљива књига *Сицилијанска Одисеја* (*Sicilian Odyssey*; 2003), Франсине Прозе (*Prose Francine*; 1947), аутора романа и кратких прича из САД. Ова есејисткиња и критичарка, рођена је баш на сам први април. Она није била морепловац, али је њена књига сугестивног наслова, који сам за себе све говори, већ на почетку фиксирала Сицилију као *Хелијево острво* из Одисеје. Мада, хомерска локализација и није од примарног значаја у овом путопису, који јесте забаван и добро поткрепљен чињеницама. Ауторкина *Сицилијанска Одисеја* препричава сва њена путовања по Сицилији. Проза често помиње Полифема и његову везу са подручјем Ривијере Киклопа али и долазак Хелена на Сицилију. Сматра да је колонизација Сицилије била у *исто време када је Хомер слао Одисеја у његове авантуре*. Ово последње нам је интересно, због чега смо њену књигу и уврстили у овај изабрани каталог, док остало имамо и код других. Наиме, писац ових редова је исто тако дошао до сличног закључка, а то је да песник родио у доба хеленске колонизације тог највећег медитеранског острва. Подсећамо да се тај долазак првих досељеника на Сицилију десио 734. године старе ере.

После Франсине, на реду је неко, већ најављен, коме смо и посветили већи део овог поглавља. Посветили смо му највећи део не зато што би сам његов рад то и заслуживао, по свом научном доприносу, него зато што он описује *Одисејева лутања* Јадраном. Како таквих хипотеза није било у антици, већ се појављују у 20. веку решили смо да им овде посветимо понешто већу пажњу него другима. Већ смо се сусрели са Тројама на Јадрану и са *Одисејевим лутањима* на истом

мору, а аутор, кога ћемо у наставку обрадити, преузима поменуте хипотезе, од којих неке и допуњава. Књига која је, наоко, највише обећавала, иако се убрзо испоставило да није, ни изблиза, тако и било. Само још један прочитати промашај! На линији Аристида Вучетића је био, недавно преминули, Милан Ристановић (1932-2018), кога смо већ најавили. Он је, завршио основне студије у Београду, а докторирао на париској *Сорбони* где је и остао као професор све до краја свог радног века. Као филолог и преводилац, познавалац десетак језика, он је био и редован члан *Удружења књижевника Француске*. Од Ристановића потиче она информација да је досад о *хомерском питању* написано више од 5.000 књига. Његов став је да углавном у њима не пише ништа јер им је Троја на погрешном месту. То погрешно место је по њему Хисарлик. Мада, за Хисарлик може бити у праву, питање какве то везе има положај Троје са *хомерским питањем* остаје без одговора, јер он наравно не каже. Положај Троје никад није био упитан, па тако није ни сврстан у *хомерска питања* античког периода него се појављује као питање тек пре нешто више од једног века. Додуше, са неким од питања и може имати индиректне везе али са већином ипак не. Но, да не причамо даље о његовим ставовима, он се ипак бавио *Одисејевим лутањима*, али нешто мало и Аполонијевом *Аргонаутиком*, па чак и Атлантидом и то све у тој једној књизи. Већ из наслова његове књиге, *Одисејево златно руно Јадрана* (2006), видимо и на које море мисли. Он истиче да се радња оба *Хомерова епа* одиграва на мору или на самој обали. Морем се путује једрењацима, снагом ветра, а тек ређе на весла кад ветар стане. Имајући још у виду астрономске појаве, попут положаја звезда, ветрове, морске струје и разне друге факторе које Хомер наводи, аутор закључује да је Одисеј лутао Јадраном. Антички аутори, они старији од 7. века старе ере, каже Ристановић, имали су само неке магловитије представе које су искључиво базиране на легендама. Тако је Хомеру баш ово море било идеално за гајење чудовишта, па их код њега зато толико и има. Облици и удаљености острва која Хомер помиње у *Одисеји* се, каже Ристановић, поклапају се баш у потпуности са острвима у Јадранском мору. Острво Огигија, на ком је живела нимфа Калипсо, где је Одисеј провео седам година је острво Мљет. Исто каже и Аристид Вучетић, кога Ристановић често помиње, већином се и слажући са његовим локацијама. Једина разлика је то што је код Вучетића Еолово острво Светац (Свети Андрија) или Бишево, док је код Ристановића то Вис, можда и Ластово. Код чаробнице Кирке на Ајаји, данашњој Корчули, Одисеј је провео годину дана. Ту је Ристановић, по дужини сунчевог лука, закључио да Одисеј други пут креће за Итаку средином октобра. Кирка живи у својим дворима док Калипсо живи у угодно намештеној пећини у којој је њен стан где господарица поваздан тка и певуши, као што чине све жене у динарском региону, посебно у Црној Гори и Херцеговини. На средини пећине горела је ватра, а у ватри кедар, клека и бор, којих има на Мљету. Поред тога, истиче Ристановић, тамо постоје и акумулације слатке воде и има високих стабала тополе и јове. И на Мљету се такође нешто разликују Вучетић и Ристановић. Ристановић сматра да Калипсо живи ближе западном делу острва и језера на Мљету, које је слатководно, каже он. Управо то и јесте оно најтужније, јер је и Ристановић пловио дуж Јадрана, остајући на неким острвима и по неколико недеља. Сам то сведочи за Хвар. Не каже да је био на Мљету, али се то из његових описа може закључити. Зато је и

морао знати да су оба језера на овом острву и Мало и Велико повезана с морем и никако не могу бити слатководна. Истина, сматра се да су некад могла бити, док је ниво мора био нижи, али то је било много пре преисторијског доба и не може се узети у разматрање. Даље, као и Аристид Вучетић, Козје острво види на Шћедру, Киклопово острво на Хвару, а Скилу и Харибду, према Вучетићу, види у дубровачком архипелагу и то између Мљета, Шипана и Корчуле, оним већ помињаним пролазима Мали и Велики Вратник. Хелијева говеда су му на Шипану, као и Вучетићу који нуди Јакљан као алтернативу, види и Лотофаге код Дубровника, позивајући се на Вучетића и његов Кантафиг, а на ушћу реке Цетине види Лестригоне. Легенда о Калипси, каже Ристановић, није сачувана на Мљету, али ту постоји једна пећина коју мештани и зову *Одисејева пећина*. Планкте уопште и не помиње, као што их не помиње већина других. Одисеја у Хад шаље у делту реке По, што је Вучетићева идеја, коју смо и коментарисали. *Хомер је, закључује већ Ристановић, доследан ништа мање него Херодот или Тукидид и никад не прави грешке*. Овде Ристановић можда и јесте био у праву? Међутим, ако Хомер не прави грешке Ристановић их прави и то не ни небитне, нити их прави мало. Али да не прејудицирамо ствари, даћемо шансу аутору да образложи све своје ставове. Дали смо свима осталима, па зашто не би и њему. Већ на почетку своје књиге, дајући увод о познатијим енигмама из доба антике Ристановић пише о Атлантиди, која, наравно, нема никакве везе са *Одисејевим лутањима*. Али чак и ако би хтели да ову епизоду некако пробамо занемарити, Ристановић нам то не дозвољава. Он, на крају 12. стране своје књиге, тврди да је Хомер морао знати за Атлантиду речима:

Нема никакве сумње да је Хомер био добро упознат са енигмом званом Атлантида, што неколико алузија у „Одисеји“ јасно показују.

Које су то алузије Ристановић не каже али, већ у наставку, најављује посебно поглавље у вези са овом тврдњом. Тако и на 264. страни каже:

Свако ко прочита „Одисеју“ и Платонов „Запис“ уочиће да Хомеров опис Алкинојева двора фрапантно личи на дворац краља Атланта у Атлантиди, што је непобитан доказ да је Хомер знао за Атлантиду. Хомер, у ствари, правећи алузије на велику, праву Атлантиду, на сред Океана хоће да каже како је његов поморски херој путовао до велике праве Атлантиде, наравно у песничким метафорама. Тако читаоци и слушаоци, који нису знали ни за постојање велике Атлантиде у океану, нити неких истоимених острва северно од Теспротије, разумеју да је Одисеј заиста био на великој Атлантиди! Нигде више, ни на глиненим таблицама, ни у периплусима не налазимо топониме „Схерија“ и „Огигија“. Истини за вољу, Јасон феачанско острво назива тим именом.

Употребљеним речима свако се издаје ко је и шта је, па тако и Ристановић, јер, као што кажу, *речи су највећи издајници*. Овде се то види по речима *непобитан доказ*, што је иначе правни термин који је, као такав, врло смешан свима било каквог егзактнијег занимања. Чак да не знамо ништа о овом аутору, овај његов *непобитан доказ* би био потврда да је некакве друштвене провинцијенције. Кад смо већ код смешних тврдњи, којима Ристановићева књига обилује, једна јесте већ у продужетку текста. Наиме, закључак да је Хомер знао за Атлантиду јер и његов опис Алкинојеве палате потпуно одговарао опису Атлантовог дворца у Атлантиди. При томе не каже одакле потиче поменути опис тог дворца краља

Атланта, од Платона или од неког другог, али свеједно. Бројни историчари су коментарисали овај Хомеров опис, запажајући да делом одговара палатама из Микенског периода, а делом палатама из 8. века старе ере. Било ко млађи од Хомера је опис могао преузети из *Одисеје*, која је била свима позната, никако обрнуто. Ово није ни тешко приметити, па је Ристановић индиректно поставио хипотезу да је Платон читао *Одисеју* тек након што је писао о Атлантиди, како би своју тезу некако и оправдао. Наравно, чим неко разјашњава и шта је Хомер мислио, а шта не, као и кад је Платон шта и којим редом читао, не може да не изазове смех код озбиљног читаоца. Чак и тврдња да је Јасон Схерију звао тим именом није тачна. Аполоније са Родоса острво Феачана зове Дрепане, Хомер Схерија. Мада то јесте исто острво Аполоније у *Аргонаутици* нигде не помиње његово име кроз Јасонова уста. Ово није једино на шта се аутор спотакао. Ево шта он каже на ту тему:

Штавише, да је Платон знао за Атлантиду пре Солоновог путовања у Египат он би приметио сличност Хомерових стихова са описом Атлантиде. Он то, очигледно није приметио, осим, ако није читао Хомерову „Одисеју“ пре тога!

Како би могао Платон (427-347) знати за Атлантиду пре Солоновог путовања, кад је значајно млађи од Солон (640-558). То Ристановић не каже, мада је већ немогуће да интелектуалац таквог калибра није знао када је ко од ове двојице поменутих живео. У његов клуб Атлантиђана Ристановић прима и Аристида Вучетића, а оно што тврди је вероватно прочитао у фељтону *Политике* на који се позива. Ристановић даље каже:

Аристид Вучетић, иде чак дотле да сматра како су та острва, заиста била колонија Атлантиде, па су као успомену на њену катаклизму сачувале та имена. Алкиној стално понавља да они живе „на крају хучног мора“ и „нико се са нама не дружи“, „далеко од свих људи“. Ристановић се даље пита: Зар је то „далеко“ негде на Медитерану? Или са оне стране Хераклових стубова? Неке узрочно-последичне везе намећу се саме од себе.

Ово последње допуњава Вучетићев рад, што захваљујемо Ристановићу будући да писац ових редова тај податак код Вучетића није пронашао. Ако би ико од читалаца Ристановићеве књиге пре тога прочитао само оно досад написано, он вероватно књигу не би даље ни читао. Ипак, у овој књизи има нешто добрих и корисних елемената, па иако најважнији закључци немају смисла, неки од њих ипак имају. Зато да наставимо даље по Ристановићу, кад смо већ започели.

У жељи да потврди своје јадранске хипотезе, које, у ствари, све јесу и хипотезе Аристида Вучетића, које Ристановић покушава потврдити, аутор се ослања на радове Мозеса Финлија (Moses Immanuel Finley), америчког научника који још 1954. године, због Макартијевог лова на вештице био присиљен да емигрира у Велику Британију јер је био оптужен да је комуниста. Мозес Финли се ухватио задатка да потврди постојање света какав је описан у *Хомеровим еповима* и то му је, према општем мишљењу, изузетно добро успело. У ствари, Финли је дао себи задатак да открије све законитости функционисања хеленског друштва у раздобљу од 12. до 8. века старе ере. Ристановићев став о Финлијевом делу дао би се сажети у једну његову реченицу:

Анализирајући егзактно херојско доба, његове узроке и последице Финли прави,

по први пут видљив и ухватљив продор у саму суштину хомерске енигме.

Финли је дакле дао свој допринос потврди да је такво друштво, начин живота, митологија и обичаји, које Хомер описује заиста могло постојати. Ако већ све остало јесте зашто тад не би било *Тројанског рата* и *Одисејевих лутања*. Нема тога ко ово не би помислио, па је сигурно морао помислити и Ристановић. Ако то већ и директно не каже, јасно је видљиво у његовој књизи. Ево шта он каже и како се с поштовањем изражава о Финлију и његовом раду:

Финли је први од хомеролога поставио хомерску дилему као проблем у кондиционалу: или је Одисеј историјска личност, а његове авантуре истинити догађаји, или је све измаштао неки песник у чије се постојање не можемо поузда-ти. Као што смо већ поменули, ако усвојимо другу опцију, онда је непостојећи Одисеј путовао у непостојећу земљу, а све је то опевао непостојећи песник ког зову Хомером. Или, како је Финли закључио, Одисеј је путовао у „Земљу Недођију“. Наш је задатак да докажемо да Финлијева „Земља Недођија“ заи-ста постоји, чак и где се тачно налази.

Осврћући се на хомерско питање, Ристановић констатује да је хомерологија у *ћорсокаку*, дајући врло интересантну поделу. По њему егзистирају *формално-факултативни* приступ и *гатачко-нагађачка* методологија. Ако би неко већ и уложио примедбу на ову Ристановићеву поделу, писац ових редова не би имао основа јер је и сам поделио *хомерологију* на два помало слична правца: *труло-академски* метод и метод *врач-погађач*, а то, као што видимо, сасвим наликује на ову Ристановићеву. Додатни коментар, чини се, није потребан. У наставку (страна 29), Ристановић показује и да му је позната Прајсова књига *Хомерова слепа публика*, док о Прајсовој хипотези о Троји у Габели каже:

Та теза, додуше, још није археолошки потврђена, јер то нико није ни покушао, али у њој има толико логике да је тешко остати равнодушан. Река Неретва је једина на читавом Медитерану која се идеално уклапа у хомерски амбијент, са својих осам притока које чине сливну мраву Скамандра, Ова књига је доче-кана „на нож“, па су према аутору заузели, не противнички, него непријатељ-ски став!

Самим ставом према Прајсовој књизи и у њој изнетим хипотезама, Ристановић је одредио сам себе, односно своје знање и логичко мишљење. Заиста се човек има чему зачудити! Зар је могуће да нико не види да *Одисеје* не би ни било ако би Пријамова Троја била на Јадрану, а и Одисејева Итака била данашња Итака. Било где да је била Троја на Јадрану, Одисеј би знао куда треба да плови према својој Итаци. Чак и у случају олује, брзо би се склонио на обалу или на неко од бројних острва. Ако сваки пут не би знао где је тачно пристао, нема сумње да би знао у ком правцу треба да плови даље! Којем би то искусном поморцу, а то је Одисеј сигурно био, било проблем да се врати истим путем којим је дошао? Не би му требали ни Сунце, ни Месец или звезде, само је требало да му обала буде се леве стране приликом повратка кући.

Више пута, у својој књизи, Ристановић истиче интердисциплинарност његовог истраживања, као преко потребну да би се овај проблем успешно решио и ту је сасвим у праву. Такав приступ и јесте покушао применити, али му изгледа није био сасвим дорастао. Види се да ради сам, а грешке је направио примењујући научне дисциплине које сам не познаје довољно добро. Да је користио и помоћ

стручних особа из датих области, могао је доћи и до другачијих закључака. Но, тако је како је, урадио је шта је урадио и сад нема назад. Сам прича да се овом проблематиком бавио 30 година. Не каже и колико интензивно, али ако се неко толике године бави једном темом, сигурно је макар нешто морао и открити. Па да онда наставимо даље, јер можда нешто употребљиво ипак и пронађемо!

Ристановић правилно уочава елементе дугог трајања у природи, чије промене су, у раздобљу од 2-3 хиљаде година, занемариве. Од мноштва таквих издваја четири: *геоморфолошки облици, хидрографске констелације, метеоролошке феномене на одређеним просторима и космичко-астрономске констелације и појаве*. И ова Ристановићева подела јесте добра и нема јој се шта приговорити. Брда јесу тамо где су била и у доба краља Пријама, као што јесу и мора и реке. Тако су стални ветрови исти као што су описани и код Хомера, а ни звездано небо није се битније разликовало. Аристид Вучетић, па и Салинас Прајс, јесу давали небо од пре 3.000 година, где су укључили и прецесију Земље, али већ смо констатовали да нису ни морали јер нам толика прецизност није потребна. За разлику од њих, Милан Ристановић је то добро уочио, па није на то трошио време. Своје вишегодишње истраживање Ристановић сажима у свега 13 тачака, почевши од стране 39 у својој књизи. Овај део јесте интересантан па би га зато могли и цитирати:

(Т-1) *Хомер је, очигледно, симбиоза даровитог песника и филозофа склоног доношењу логичких закључака, којима не може бити приговора. Он је мудрац великог животног искуства који је дубоко продро у суштину настајања, трајања и нестајања, врстан историчар који објективно суди о људима и догађајима у прошлости и садашњости. Као енциклопедиста, сажео је сва доступна знања, искуства и мудрости претходних нараштаја и сублимирао их у једноставне формулације, стихове божанског сазвучја. Митолошке наслаге, које још увек недовољно разумемо, имају неку тајанствену привлачну моћ. Најбољи доказ за ту чињеницу су његова дела која су очувала своју магичну лепоту и мудрост кроз све историјске епохе, код свих народа у непрекидном трајању од скоро три миленијума.*

Леп приказ Хомера, али онаквог Хомера како га и доживљава Ристановић. Али познаваоци *хомерске епике*, којима су познате и све противречности *Хомерове поезије*, можда се не би сасвим сложили с оваквим приказом. Писац ове књиге се ту ипак више слаже са Ристановићем, јер сматра да поменуте недоследности нису од Хомера него су у питању постхомерски додаци и преправке. За њих се зна да су постојали, још од античких писаца. Нико од њих ову чињеницу није доводио у питање, а нису ни нововековни *хомеролози*. Ипак, то што их у своме тексту Ристановић описује као *стихове који су божанског сазвучја* јесте можда претерано, бар за једног Србина за којег знамо да добро познаје и српски епски десетерац, какав је био и Ристановић. Ако *Хомерови стихови* и јесу *божанског сазвучја*, онда су божански за хеленске богове и Хелене, који од ових бољих и немају. Хеленски епски хексаметар пева оно што у њему стоји, а српски епски десетерац уз то пева некако и сам за себе! Аутор је старином из Херцеговине, где се епски десетерац посебно негује и тешко да би имао другачији утисак од писца ових редова али овде пише о Хомеру. Зато нећемо противречити, него га само мало допунити и евентуално понешто прокоментарисати.

(Т-2) *Први доказ хомерске аутентичности јесте његова беспрекорна доследност. У својим описима географских објеката он увек има истоветне димензије и „стајну тачку“. Сви ти објекти увек задржавају „истоветан међусобни однос“. Ако Хомер помене исто име града на два различита места, то је стога што су та два града истог имена, заиста постојала.*

Добро запажање што се тиче географских појмова у Хомеровим еповима. Ипак, за епове у целини ни најмање није карактеристична доследност, а камоли да је још и беспрекорна како је карактерише Ристановић. Број недоследности у тим еповима је толики да би их пре назвали недоследним, али писац ових редова је мишљења да Хомер није за то одговоран. Зато се, по овом питању, чак и може сложити са Ристановићевом опаском.

(Т-3) *Хомер никад не меша личности, њихове пословне и приватне односе. То су особе високог личног интегритета, славни поморци, ратници и јунаци који су учинили велика јуначка дела да их историја не може заборавити. Принцип доследности најочигледније је на протагонистима његових поема – особама које познаје читав цивилизовани свет због њихових херојских дела. Они имају јасне и чврсте карактерне особине које се ни у каквим приликама не мењају. Да не би било дилеме о њиховом постојању, он даје родослов, понекад чак до петог претка.*

О каквим пословним и приватним односима Ристановић овде говори, не каже? Очигледно је да верује како су сви Хомерови јунаци постојали као историјске личности. Пошто нисмо за то пронашли и потврде остаје нам једино веровање. Чак ни то што Хомер не меша личности није потврда доследности. Тако нешто се једноставно подразумева. На шта би тек личили епови да још и ово побрка?

(Т-4) *Хомерска доследност је можда најјаче изражена у третману историјских догађаја, који имају своју логичну повезаност, условљеност и међузависност. Никад се код Хомера не догађа да се један историјски догађај збио истовремено на два места, или да су се два догађаја догодила истовремено на једном месту, што није редак случај, чак и у скорашњој историји. Ако нема ниједне такве сумњиве појаве, то значи да он пева искључиво о „историјским догађајима“.*

Опет Ристановић говори о доследности. Показује да верује да је Хомер описао историјске догађаје, што би могло бити и тачно. Ипак, потврда за то нема, па нам преостаје једино вера, шта друго! А ова констатација да код песника нема случајева да се један историјски догађај збио истовремено на два места, нити случајева да су се два различита историјска догађаја догодила истовремено на једном месту, није тачна. Оба случаја имамо у *Илијади*, кад Тројанци нападају оба ахајска логора, али се може стећи и утисак да се то дешава само на једном месту. Као ни други истраживачи, тако ни Ристановић није уочио два ахајска логора на два различита места. Да јесте, не би овако нешто ни тврдио. О та два ахајска логора, ћемо се нешто детаљније информисати касније. Додатно би нас објашњење доста скренуло с теме, па га зато остављамо за касније. Не може се докучити ни одакле Ристановићу закључак да ако ових појава нема у еповима, онда то треба значити да Хомер пева искључиво о историјским догађајима. Та веза, између оваквог приказа у еповима и историјских догађаја, се једноставно не може успоставити, јер нема на основу чега. На крају, показали смо да већ и

Ристановић греши, па бисмо онда требали закључити да песник измишља све догађаје, које у том случају никако не би могли сматрати историјским. То би било по Ристановићевој логици коју нигде не објашњава. Ипак, не можемо ни тако. Ако и верујемо да у *Хомеровим еповима* постоји нешто историјско, не можемо знати и шта. О раздобљу које песник описује једноставно има премало података који не би били *завијени у обланде* митова и легенди. У овом се делу текста макар можемо уверити да је Ристановић прилично *посвађан* са тачном употребом појма који обично зовемо логичко мишљење. Тако његово пречесто позивање на логику и логичко мишљење, више делује смешно него озбиљно. Међутим, ни овде није све тако црно као што се чини, бар је таквог мишљења писац ових редова. Ни то што је дошло до мешања два логора у *Илијади* није кривица самог Хомера, већ, пре свега, последица накнадних интервенција на његовим *еповима*. Писац ових редова је за то окривио Александринце, који и не морају бити једини кривци али главни свакако јесу. Тако би можда и могли Ристановићев сулуди закључак због чега су овде у питању историјски догађаји сматрати можда и тачним, што га, наравно, не чини ништа мање сулудим јер је човек закључио нешто ни из чега, што никако не иде!

(Т-5) *Природну вегетацију Хомер слика као ботаничар. По опису вегетације лако можемо у природи препознати регион који он описује. На истом месту никад не расту бор и оморица, буква и храст с једне стране, и маслина, чемпрес и смоква с друге. Врба и жоха се, додуше, појављују на острву Огигији, али тачно на мочварном терену поред језера! Јела, оморица, граб, јасен и брест се појављују на средњим висинама – тачно тамо где им је природа одредила место. Никад палма, смоква, маслина или лоза не „напуштају“ морску обалу, како би направиле „излет“ међу врбе и раките, а камоли међу јеле и борове. Хомеровско растиње има своје природне ареале, тако тачно распоређене да боље не би учинио ни професионални ботаничар. Растине и јесте сјајан индикатор локације неког региона.*

Хомерова слика вегетације заиста јесте тачна и можемо се у њу поуздати. Исти закључак је извео и писац ових редова анализирајући *Илијаду*. Нема разлога да са *Одисејом* буде другачије, ако је и она Хомерова, као што се верује да јесте. То да по опису вегетације можемо препознати регион који се описује је поново Ристановићево претеривање. Наиме, можемо препознати регионе, јер их често буде више. Понекад и превише, па нам то није од помоћи, мада има случајева кад заиста и јесте, што је пре изузетак него правило. Ни она констатација да: *На истом месту никад не расту бор и оморица, буква и храст с једне стране, и маслина, чемпрес и смоква, с друге*, није тачна. Смоква је и поред тројанског зида, а близу града је и света буква. Око реке су брестови, а трка двоколица је око храстовог или боровог пања. Као да није пажљиво прочитао *Илијаду*, где је све набројано управо око града Троје, укључујући још и брест, који заборавља да помене. Не само брест, већ на врховима оближње планине Иде, расту и јеле које Ристановић помиње на средњим висинама. Није тачно ни да се врба и жоха појављују поред језера. Хомер их истина помиње на Огигији, као што каже и Ристановић, али на овом острву не помиње никакво језеро. То је Ристановић умислио да је на Мљету поред језера, за које тврди да је слатководно, о чему смо већ писали. Тиме Ристановић показује флагрантно незнање, али додатну

конфузију изазива и тиме што читалац стиче утисак да то потиче од Хомера. Да ли је случајно или намерно, тешко је рећи. У следећој реченици се сетио и јеле, граба и бреста али поново помиње оморикау што му јеате највећа грешка. Наиме, Ристановић је, бар колико знамо, знао старогрчки, показујући то више пута и у својој књизи. Могао је, дакле, читати Хомера на оригиналу, што је и чинио али изгледа само на неким местима. Није се либио ни да исправи препев свог професора Милоша Ђурића, који је Одисејво пловило назвао чамац. Овде је Ристановић унео исправку превodeћи га као сплав, што је и потпуно у праву. Јасно је и да је читао Ђурићев препев, који наводи и у списку литературе, што се види и по погрешном преводу *оморика*. Није тако превео само Ђурић, него и Маретић много пре њега. То песнички можда и може да прође, као што може и чамац. Наиме, уклапајући се у метрику хексаметра преводиоци су принуђени понекад нешто и променити. Ристановићу изгледа то није падало на ум, јер да јесте сам би преводио стихове. Најтужније је што је он то могао, али очито да није радио. Наравно, тиме не оправдавамо то што Ђурић и Маретић две врсте бора превode као оморика. Морали су знати да оморика расте једино на Тари и Копаонику, што се учи у нижим разредима основне школе. Бар је тада научио писац ове књиге. То би онда значило да би и Троја требала бити негде под тим планинама, што дабоме нема никаквог смисла. Очигледно да наши академици нису водили рачуна о томе, па су то забрљали у свом препеву. Но, они се баве искључиво литерарним делом, па нису могли изазвати већу штету. Много већи је зато Ристановићев пропуст јер њега занима и географски део. Ако већ сам и није знао где расте оморика могао је питати неког основца из комшилука. Ето толико о његовој интердисциплинарности. Овде смо дефинитивно сигурни да јој он није дорастао. Има озбиљан недостатак елементарних знања, а узгред се и као филолог, што му је била струка, прописно обрүкао. Кад је већ и исправио превод пловила, што није неважно али свакако много мање важно од оморике, како му се могао десити овако крупан пропуст. Наравно, његова реч о песнику, као поузданом ботаничару, стоји. Погрешне интерпретације нестручњака то не кваре, нити би могли покварити. На срећу још увек имамо света који понешто и зна, па му је тешко *продати рог за свећу*.

(Т-6) У Хомеровим поемама је подједнако заступљена и фауна свих поднебља: сувоzemног, морског и ваздушног. Птице никад не „греше“ – никад чавку или креју нећете срести у приморју или галеба у високим планинама. Врапци, чешљугари, јаребице, чак и крупне птице као што су орао и тетреб, увек се појављују у стаништима која им је природа одредила – на средњим и великим висинама, у амбијенту црногорице и листопадног дрвећа. Вук, лисица, зец, дивља свиња, дивокоза доследно се појављују у истом ареалу. Рибама се Хомер мало бави, али једна је врло важна – јегуља. Ото Мук је, као што је познато, помоћу јегуље аргументовао локацију Атлантиде, а Хомер тачно зна чудне навике ове рибе. Он је добро познавао и народ Енхелеја, који своје име носи по јегуљи и које су околни народи прозвали „јегуљарима“. Овај народ, према сведочењу античких хроничара, имао је станиште на Црно Дубокој реци, а то је антички топоним данашње Боке Которске.

Све што Ристановић констатује о фауни Хомерових епова је мање-више тачно, што може потврдити и писац ових редова. Овде би у потпуности могли дати

Ристановићу за право да није поново прибегао оним својим, већ уобичајеним, измишљотинама. Наиме, Хомер нигде не показује да зна некакве чудне навике јегуља. Он јегуље помиње само два пута у *Илијади*, а притом о њима ништа не каже. Не помиње ни Енхелејце, нити ичим показује да су му они били познати. Ристановић је ово једноставно измислио. Очигледно је да му је одговарало јер су Енхелејци живели на Јадрану. То бар није измислио, па има нешто и тачно. Но, макар је схватио да треба обратити пажњу и на фауну, што многобројни други истраживачи нису. Да ли је стварно он обратио и колико, то ћемо тек да утврдимо. А сад идемо полако даље.

(Т-7) Ваздушна струјања имају једнако велику снагу и код Хомера и у природи. У античко доба пловидба је била тешко замислива без ветрова, а то је феномен који се не покорава ни вољи богова, ни људи. У античким делима врло често приносе жртве боговима да би им пустили повољне ветрове. Да би умилостивио богове, Агамемнон на жртву приноси своју кћер, како би ахејска Армада могла отпловити под Троју. Тачност и прецизност које песник примењује у опису и распореду ветрова и у описима последица које ти ветрови остављају, сведочи да је био метеоролог највише ранга. Још је јаснија хомерска метеорологија кад су у питању падавине. У зонама Одисејевих лутања, Хомер није ниједном поменуо снег, осим у метафорама, чак и ту увек у зонама у којима се по природним законима манифестује. Испод границе тих зона снег се у природи изузетно појављује, а код Хомера – никад!

Ристановић истиче важност ветрова, хвалећи Хомерову тачност и прецизност, као метеоролога највишег ранга. Ово је скоро па сасвим тачно. Можда једини изузетак јесте Телемахова пловидба у Пил, кад му Атина даје Зефир, а требао би му Бореј. Ово је могло бити и накнадно замењено од неког не баш превише образованог песника у постхомеровском периоду, па тако ипак Ристановићева констатација остаје. Ипак, може му се дати примедба што наведени случај није запазио. Истина, ма колико да *Хомерови епови* јесу прецизни, по питању свих ветрова, често нам ни то није користи да одредимо сасвим тачан смер. Разлог је што Хомер помиње само четири основна ветра, који захватају ширу област. Тако Зефир захвата област од северозапада до југозапада, док северац Бореј од северозапада до североистока и тако редом. Понегде нам је и то буде довољно али најчешће није. Тако да Хомерова прецизност постоји али условно. Такође, Агаменонова жртва, на коју се Ристановић позива, се не помиње код Хомера. Ристановић то додуше и не каже, али мање образован читалац већ може стећи такав утисак. Тачно је што каже и за падавине, али се на основу њих и не може много тога закључити. Понешто може али не и то где се догађај заиста одвија.

(Т-8) Хомер даје тачне астрономске прилике свог времена, положај у међусобни однос појединих небеских тела, при чему се Сунце и Месец најчешће појављују. Он беспрекорно даје величину сунчаног лука па коме лако распознајемо о коме се годишњем добу ради. Тачно одређује положај појединих звезданих система, као Млечни пут, Плејаде итд. На основу тих података астрономи могу одредити стајну тачку на којој се Одисеј нашао, у којем годишњем добу, чак приближно и у који дан. У корелацији са другим природним феноменима, можемо реконструисати полазну тачку, дужину трајекторије, годину и доба године поласка појединих Одисејевих путовања, чак и приближан датум по-

ласка ахејске Армаде под Троју. Ако Одисеј плови на југ сунце му излази иза копна, са његове леве стране. Три пута он плови истим правцем и увек доживљава исту појаву – то не може бити случајност, ради се о природној законитости.

Понешто од овога што Ристановић каже је и тачно, али много тога није. Хомер помиње поједина сазвежђа и наравно Сунце и Месец, али се нигде и не бави ни њиховим положајем нити међусобним односом. Не даје ни величину сунчевог лука, бар не директно, иако се понекад о томе нешто и може закључити. Нема говора да се може одредити иједна стајна тачка само на основу астрономских појава, нити би могло доба године, а ни близу који дан. Доба године може на основу других података али никако на основу астрономских. Тако су те изјаве Ристановића о одређивању тачног датума Одисејевог поласка на пут кући или поласку Армаде под Троју, само пуке маштарије. Немају никаквих основа, као она констатација да је *Одисеју кад плови на југ сунце излазило иза копна*. Јесте с леве стране, не може ни бити с неке друге кад плови на југ, а то са копном је поново Ристановићева измишљотина. Није проблем у хипотези, већ то што је Ристановић саопштава као чињеницу, што јесте стварно неопростиво за некога ко би требало да се истакне научним приступом. Не каже ни где то Одисеј *три пута плови истим правцем*. Хомер то нигде не каже, нити се из његових *епова* може извести такав закључак. Али Ристановић изгледа може, без да се потруди да свој закључак како-тако и разјасни.

(Т-9) Медитеран је, као што је познато безводна зона, оскудна у водотоцима и изворима. Два велика медитеранска архипелага – егејски и јадрански управо се и драстично разликују по изворима и водотоцима: сиромаштво извора очигледно је у првом, а богатство очигледно у другом. Та чињеница би нам била довољна да идентификујемо архипелаг по коме је пловио Одисеј, кад не бисмо имали јачих аргумената. У зони својих лутања Одисеј проналази изворе где год се заустави. Острво дивокоса је мало равно и ниско, али Одисејви морнари одмах проналазе два извора добре питке воде. Неки од тих извора, као онај код Лестригона, толико су познати морепловцима да имају и своја имена. Хомерске слике се откривају саме од себе – поред Атракије је ушће велике реке, или обратно – лестригонски извор Атракија налази се поред ушћа велике реке, изнад које је лестригонска тврђава. Хомерска хидрографија у региону Одисејевих путовања беспрекорно показује који архипелаг никако не може бити онај хомерски за којим трагамо, а који једино мора бити.

Медитеран се, у општем смислу, заиста не би могао сматрати и зоном богатом рекама и потоцима и од понуђена два архипелага јадрански заиста јесте доста богатији изворима него егејски, мада је далеко од тога да би га могли назвати богатим. Ни, најмање. Пре би одговарало мање сиромашан. Познато је да се на Јадрану некад скупљала кишница, што је случај и данас. Исти случај је био на егејским острвима у још већој мери. Тек водотокова немају ни један ни други архипелаг. То јесу чињенице, које нису нимало спорне. Споран је опет један од Ристанових бесмислених закључака. Он мисли да је то довољно за закључак да је Одисеј пловио Јадраном, а не Егејским морем јер Хомер помиње изворе на два места описујући *Одисејева лутања*??? Ако се из овога већ и може понешто закључити, онда је то само да су Ристановићу и дефинитивно *вране попиле сав*

мозак! Шта друго човек да помисли кад Хомер лепо описује *Одисејев пут* и то најпре Егејским, а после тога неким непознатим морима. То може бити Јадран, али би то требало и потврдити, али чињеница је да Јадранско и Егејско море не можемо поредити јер је *Одисејев пут* Егејским морем неспоран. Има и толико острва која Хомер помиње на Егеју, почевши од приче о повратку Нестора или Диомеда, па чак и Менелаја да се то не може оспорити никаквим аргументима. Нико ко је *при чистој свести и здравој памети* то не би ни покушао, па се тако Ристановић сам сврстао. Острва која Хомер помиње, а којих нема нигде другде сем на Егејском мору јесу: Трачки Сам (Самотраки), Лемно, Лесб, Имбро, Хио, Тенед, Псир, Еубеја и Скир; онда Китера и Крит, који су већ Средоземно море али у наставку Егеја. Даље, полуострва Атос и Мимант, затим и ртови Герест на Еубеји, Сунио на копну са Посејдоновим храмом и рт Малија на југоистоку Пелопонеса. Све се и данас тако зове, само што Турци зову другачије Мимант, Имбро и Тенед, који су на њиховој територији, док их Грци још зову античким именима. Ништа од овога нема ни на једном другом мору, па је сваки коментар излишан. Такође, није тачно да Одисеј и његова посада налазе и неке изворе на Острву дивокоза (Козје острво) јер тамо нису ни пристајали, пристали су само на острву Киклопа, у безбедној луци, од које је Острво дивокоза било *ни близу ни далеко*. Ристановић није баш пажљиво прочитао шта пише у *Одисеји*, али и по томе није изузетак. Постојали су антички писци који су исто ово тврдили, а то једноставно није оно што је Хомер рекао. Ни тај извор код Лестригона није ни близу велике реке, нити Хомер икаву велику реку ту спомиње. Поменуо је само ушће али не и чега. Мада би требало да је нека река или поток, што друго да буде, али никако велика. То је Ристановић додао, јер му је требало да личи на Цетину. Вероватно рачуна да ће бити убедљивији ако мало *досоли!* На крају тврди да *хомерска хидрографија* у региону *Одисејевих лутања* показује и који архипелаг није али и који мора бити. Као да су ова два мора која је понудио да пореди једина на Медитерану. Да се човек упита да ли је овај икад погледао на неку географску карту Медитерана и да ли је уопште прочитао шта од Хомера или је само наводио оно што би му могло требати за унапред донете закључке? (Т-10) У „*Илијади*“ помиње *многобројне народе*. *Оскуднија у подацима „Одисеја“* помиње само четири народа. *Лотофаге, Киклопе, Лестригоне и Феачане*. *Остаје нејасно ко су поданици краља Ајета и његове сестре Кирке и да ли их имају. Иако о тим народима веома мало знамо, верујемо да ниједан није измишљен већ да су заиста постојали. Можда њихови потомци, под другим именима још увек живе на истим просторима, а најбољи доказ јесу управо Лотофази. Тај народ је неким истраживачима служио за манипулисање, па су њихово станиште налазили чак на афричкој обали. Имамо поуздану потврду да је тај народ постојао и то на Јадранској обали. Логограф Псеудо-Скилакс у свом опису јадранске обале бележи: „...тамо живе барбари Лотофази, Хијеростамни и Булини“.*

Ако смо досад и сумњали да ли је Ристановић тенденциозан истраживач, овде се јасно види да јесте. Набраја само четири народа из *Одисеје*, од којих ни за један не знамо да ли је стварно био народ, иако постоји могућност да стварно и јесте. При томе не помиње једине за које стварно знамо да су били историјски народ, за који се тачно зна где су живели. То су, дабоме, Киконци, то Орфејево

племе, које Одисеј прво посећује на повратку из Троје. Очигледно да их није и случајно изоставио јер се поуздано зна да су живели на простору између језера Вистонида и реке Марице. То му наравно не одговара, јер није могао пронаћи ништа што би их сместило на Јадран, па је решио да их једноставно изостави. Даље само још и потврђује своју тенденциозност помињући да Лотофаге неки стављају на афричку обалу, позивајући се на текст Псеудо-Скилакса који их је сместио на Јадран. Ни он не каже да их исти тај аутор помиње и у Африци, као што ради и његов узор Аристид Вучетић. Обојица покушавају да нам подвале и то на прилично неинтелигентан начин, који се доста лако открива. Шта их на то наводи, тешко је рећи. Можда ће неки психолог то боље знати? Ипак је то случај за њих, а што је најгоре није усамљен. У фусноти, уз ову тачку, аутор и Псеудо-Скилакса, познатог по свом *Периплусу*, приказује већ као логографа из Каријадне, који је живео у IV веку старе ере. Ово је тачно за Скилакса али не и за Псеудо-Скилакса. Некад се сматрало да ово дело заиста и припада Скилаксу из Каријадне, а кад је утврђено да није његово непознати аутор је назван као и он са префиксом псеудо. Постоје још бројна дела у антици која познајемо као Псеудо-Платонова, Псеудо-Плутархова и разних других аутора. Проблем је у томе што антички писци своја дела никад нису потписивали, па обично и није лако утврдити чија су. Једно од њих које је доживело овакву судбу је и чувена Аполодорова *Библиотека*, коју данас приписују Псеудо-Аполодору. Издвајамо је јер смо је користили у истраживању, као и Псеудо-Скилаксов *Периплус*.

(Т-11) *Хомер добро познаје обичаје и начин живота појединих народа. Он поуздано зна који су народи примитивни и агресивни, који су гостољубиви; зна и који народи познају земљорадњу, који се баве сточарством и скупљањем плодова у природи и какве имају домове и породице. За реконструкцију далеке прошлости јадранских простора боља и поузданија документација и не постоји. Те етничке скупине, кад буду добро изучене биће најбољи индикатор региона по коме је Одисеј пловио, као и далеке прошлости народа Западног Балкана.*

Свашта! Из чиста мира или што би рекли ничим изазван, Ристановић прогласи *Хомерове епове* најбољом постојећом документацијом за реконструкцију неке далеке прошлости јадранских простора јер мисли да је дао доста аргумената да је Хомер баш ове просторе и описивао. Можда га неко озбиљно схвати кад да бар један аргумент, јер ово што је досад напричао може *окачити мачку о реп!*

(Т-12) *Не можемо се отети утиску да је Хомер добро познавао језике и дијалекте многих народа. Он зна да се савезници тројанске коалиције тешко међусобно споразумевају, јер говоре различитим језицима. Тројанци и Ахејци, међутим лако се споразумевају, а то је драгоцен податак из кога произилазе многи закључци. Кирка се, на пример, лако споразумева са Одисејем, јер очигледно добро познаје његов језик пошто је, вероватно, у сталном контакту са ахејским морепловцима. Како се Одисеј споразумева са Калипсом, није јасно. Уосталом, ако је код ње боравио седам година, како сам каже, морао је да научи њен језик. Са Феачанима се Одисеј споразумева лако, на свом језику – па или су они народ истог етничког порекла, или су у сталном контакту са Ахејцима. Језик јесте снажан индикатор, али обиље података које је Хомер оставио могло би дати одговоре на питања која нисмо ни слутили, о чему ћемо говори-*

ти у књизи о „Илијади“.

Опет иста прича. Уводи разне претпоставке али овога пута то бар не делује као да саопштава чињенице. Истина је да једно можемо закључити како су Ахајци, који су сигурно били Пелазги, имали сличан језик са Тројанцима, који су ипак навероватније били Трачани. Не можемо даље од тога а да не улазимо више у разне спекулације, што нам није намера. Доста нам је и ових Ристановићевих! Додуше, истина је да Ахајци и Тројанци међусобно разговарају, као и то да се Одисеј добро разуме са Кирком и са Калипсом. За Феачане није никакво чудо јер су у суседству Итаке, али слично се дешава и у српској народној епизици. Ту Срби разговарају са Турцима и Арапима, а да песник не води рачуна и о томе на ком језику. Не види се зашто би другачије било код Хомера.

(Т-13) Многи истраживачи, који нису дубоко продрли у суштину Хомерових казивања, сматрали су да Хомер не описује реалне догађаје. Њима је руке везивала митологија, чији је утицај код Хомера толико велики, да је нису могли разумети. Космичке хиперболе, како смо их назвали, доводиле су их у забуну: здрав разум не може прихватити да једно антропоморфно створење прогута шест одраслих људи за „вечеру“! Митологија и филологија су се показале превелике тежаким областима за истраживаче. Нико од њих није чак ни покушао да утврди тачан однос реалности и фантазије у Хомеровим поемама. Наше народно стваралаштво је пуно „нечисте силе“: иза сваког пања, јаруге, плота чим се смрачи већ вреба неки вукодлак, вампир, нека баба Рога. Ипак, у њиховом деловању има одређене законитости – нестају са сцене чим запевају петли, нису гладни, него жедни и уместо вина или медовине, највише воле крв. Нико код нас, а ни код Хомера, никад није поставио питање „аутентичности“ приказа, бокснамика и кросплоткиња. Онај ко такво питање постави, не треба да слуша, или чита наша народна казивања, још мење Хомерове поеме. То је материја превелике непрозирна и непробојна онима који не припадају том цивилизацијском кругу и не може се учити и студирати. Она се наслеђује од предака као завет и аманет и преноси потомцима као највеће духовно благо. По том критеријуму народи се деле на срећне наследнике и на оне који то нису. Хомерска традиција и народна филозофија, чији је он носилац, необично је слична, повремено идентична нашој народној традицији. Та чињеница је драгоцене не само за нас и народ из кога Хомер потиче, него и за многе друге народе који насељавају обале Средоземног мора. Ово су чињенице које обавезују истраживача да се одговорно и објективно односи према великом благу које смо наследили. Стога, он нема право да буде само задивљени посматрач који се наслађује божанском поезијом, већ је обавезан да трага за истином, а ако тако поступа не може бити ни субјективан, ни пристрасан, нити пак, некритички епигон. Задатак је, дакле, да у границама сопствених могућности доносимо објективне судове.

Дајући резиме у 13. тачки Ристановић очигледно мисли да је испунио задатак дајући објективне судове у границама сопствених могућности. Ако је стварно тако онда очигледно није био свестан колико не зна, или свестан и сопствених немогућности. Но, то и не би био толики проблем да се није при томе служио и подметањем. Не само да је намерно изостављао то што му се не уклапа у тезу, коју је унапред прогласио закључком и то тачним, него је извесне чињенице и

измислио, а неке и лажирао, све у циљу да наведе неуког читаоца да прихвати његове закључке! Као да мисли да су сви читаоци неуки па је лакше подвалити таквом читаоцу. Мада, можда је и тако јер би само необразован читалац дошао оволико далеко са Ристановићевом књигом. Свако образованије би већ одавно одустао да не губи време. Али писац ови редова се трудио да издржи до краја јер је сматрао да треба испунити план овог едукативног излагања до краја.

У досадашњем излагању посвећеном Ристановићу видели смо сасвим довољно ваљаних разлога да тај његов фамозни тридесетогодишњи рад окарактеришемо као квазинаучан и тенденциозан, који ипак садржи, нешто мањи, део научних елемената. Иако је јасно да на њега не треба губити време, аутора овог рада је заинтересовало да открије како је било могуће до неко коме су научне методе биле добро, чак и предобро познате, дође до овако накарадних закључака. Зато ћемо још нешто времена посветити Ристановићу и његовој књизи.

Покушавајући применити научне методе, аутор изграђује свој сопствени метод који би био оптималан за дату проблематику. Тако, на 43. страни своје књиге, у поглављу назива *Разгранавање хомерског питања*, он опет даје нових седам тачака. Ту и нема нешто нарочито ново у односу на претходних 13, па се и не морамо на то много освртати. Понешто је ипак и интересантно, као то што је *Хомерове епове* назвао ветровитим, а *Одисеју* најветровитијим делом античке књижевности алудирајући на велику важност ветрова код Хомера али и њихову учестаност. Наравно, наставља по старом. Понегде, свој *дубокоумни* закључак припише Хомеру. Тако у осмој тачки почиње речима:

Из Хомерових казивања лако закључујемо да су ахејске лађе, у време инвазије на Троју, пловиле у истом простору по коме пливи Одисеј.

Опет једна Ристановићева пикантерија! Он можда лако закључује али само оно што би му одговарало. Истина, Одисеј, на свом повратку из Троје, пливи прво Егејским морем којим је пловила и ахајска флота у походу на Троју. Даље од тога нема ни говора да би се икако могло и говорити о истом простору. Пошто Ристановић негира Егејско море, већ преферира да се *Тројански рат*, па тиме и *Одисејева лутања*, одигравају на Јадрану, онда запада у све већа противречја и улази у *ћорсокак* из којег нема излаза. Ово што тврди Ристановић се никако не може закључити из *Хомерових поема*, осим ако човек не води рачуна о правим чињеницама, као што све време ради Ристановић. Закључи шта му одговара. У истој тачки, простор *Одисејевих лутања* назива *Регион X*, који је и дефинисао. То наоко и може деловати научно и изгледати као објективан приступ. Можда би му то и прошло да се није пре тога више пута већ определио како је Одисеј лутао Јадраном, на којем је била и Троја. То је, наравно, далеко од објективног и научног приступа, па се своди тек на симулирање научне методе. Ристановић сам није тога свестан, или ако јесте онда је обичан манипулатор. Иако није ни претерано вешт. Већину текста даље даје рашчлањено по тачкама. Није увек н имао за тим потребе, али то му једноставно јесте стил и то је сасвим у реду. Но нешто друго ипак није у реду. Стил му је и да неке своје хипотезе, било да су основане или неосноване приказује као научне истине. Могли смо се и уверити да често ту умеша и Хомера, *ни крива ни дужна*. Тако на страни 54, под тачком

3, противречи самом себи и наставља да тврди и оно што се тврдити не може: *Разлике у начину путовања у „Илијади“ и „Одисеји“ су евидентне: ахејска инвазиона екадра одлази и враћа се истим путем а супротним смером и потврду да је то правац југозапад-североисток, гледано из Грчке, налазимо баш у „Одисеји“ – увек кад покушава да се врати у домовину, Одисеј плови на југ-југоисток.*

Потпуно је тачно да су нападачи на Троју дошли из правца југозапада јер су од Аулиде пловили ка Хелеспонту (Дарданелима). Аулида се налази на источној обали континенталне Хеладе што јесте у правцу југозапада од Дарданела. Али, то подразумева Егејско море, које сам Ристановић оспорава, јер пре тога тврди да је Троја на Јадрану. Нису се сви нападачи на Троју ни враћали истим путем јер су постојала три могућа за повратак, у зависности од смера ветрова. То је и зависило од тога кад су се враћали, јер су у различитим периодима године ту и дували различити ветрови, бар они стални. Аутор је то морао знати али по свој прилици није знао. Више пута је Ристановић истицао важност ветрова, само то није увек и примењивао. Овде се већ назире шта то може бити разлог потпуне промашености његовог рада, унаточ примени исправне методологије. Очито да се није у свим случајевима држао сопствене методологије, а јасни су и разлози одступања. Види да овде постоје унапред формиран закључци и из ове једне реченице. Опет те издајничке речи! У последњој реченици Ристановић поново измишља. Одисеј само кад бежи од Киконаца и кад иде од Кирке у Хад, плови на југ, док са Еоловог и Калипсиног острва плови према истоку. Истина овај је исток могао бити и североисток или југоисток али то заиста из *Одисеје* није ни видљиво. Видљиво је да не плови на југ, као што тврди Ристановић! За осталу *Одисејеву пловидбу* Хомер не каже ништа, па тако не можемо ништа ни знати. Можемо једино понешто наслућивати. Но, ако ми већ и не знамо, Ристановић изгледа зна, само што се није удостојио да и нама објасни како. Истичући сву проблематику растојања појединих стајних тачака на *Одисејевој рути*, поново убацује некакве своје претоставке као да су то чињенице. Тако каже да острво Огигија припада архипелагу али каже и да га планински гребен, који се пружа средином, чини неприступачним. Ово је наравно измишљотина јер тога код Хомера нема, нити се ишта слично може чак и наслутити, али добро осликава Ристановићев приступ. Ту се, још једном, јасно опредељује за обалу Јадрана:

У компоновању хомерског мозаика покушали смо да повежемо тачке на Одисејевим путовањима, с намером да укажемо на њихову припадност истом географском подручју, Ако то буде могуће, неће бити сумње да Хомер опева постојеће геоморфолошке просторе, који се налазе у зони источне Јадранске обале.

Тиме се у старту определио да му рад не можемо сматрати научним јер полази од унапред претпостављеног закључка до којег аутор покушава доћи извртањем чињеница и избегавањем оних које нису у сагласности са резултатом. Постоје, ипак, елементи које Ристановић добро уочава. Он истиче и античке *Периплусе*, или *Пловидбе*, као најпоузданије међу античким текстовима, јер су засновани на разним белешкама морепловаца. Затим даје и истините опаске о античким пловидбама. *Најинтензивнија таква пловидба одвијала се Медитераном, и то уз обалу, на „пристојној“ удаљености, како каже Ристановић.* И ту се показује

као пристрасан јер одмах наставља да описује само пловидбу Јадраном. Иако то што, овом приликом, описује углавном јесте тачно, не види какве тај опис пловидбе има везе било којим местом са руте *Одисејевих лутања*. Ако би икад утврдили или потврдили да је Одисеј лутао Јадраном, можда би и могло имати, али још нико то није потврдио, па ни Ристановић. Барем не још, иако је више него очигледно да у то верује. Ипак, нисмо још дошли до самог краја његовог излагања, можда и да неку неспорну чињеницу или закључак томе у прилог? Засад још није, али не значи да неће, јер никад се не зна!

У жељи да своје хипотезе *увије у обланде* научне методологије, Ристановић већ на почетку дела своје књиге, који зове *Књига друга*, започиње насловом који је научно утемељен: *ПРИНЦИПИ У ПРОУЧАВАЊУ ХОМЕРОВИХ ДЕЛА*. Макар тако изгледа. Ту даје принципе којих се треба придржавати:

У жељи да се избегне лутање у проучавању проблема везаних за хомерску енигму, потребно је усвојити принципе који чине потпуни заокрет у овој научној области. Изучавајући проблематику „Одисеје“ као неопходне, усвајамо следеће принципе:

- принцип троструке могућности (принцип „тројства“),
- принцип хомерске доследности,
- принцип законитости у Хомеровим поемама,
- принцип повратних узајамних веза,
- принцип ауторства и поверења у аутора,
- принцип објективне мултидисциплинарности,
- принцип очигледне логике,
- принцип егзактности и научне аргументације.

Ево како Ристановић описује постављене принципе:

(П-1) *Принцип троструке могућности: Проучавајући Хомерове поеме лишени смо могућности да користимо документовани материјал који је веома оскудан и непоуздан. Још мање нам стоје на располагању мемоари, белешке, дневници, казивања сведока. У историографији хомерских времена налазимо само нејасне назнаке да су се догађаји, које Хомер описује, стварно и одиграли. Према томе, истраживач је, у овом случају лишен елемената који би му у нормалним приликама служили да уђе у проблематику и донесе релевантне судове. Другим речима, истраживач нема у рукама ништа осим Хомеровог текста, и то је једино на шта се може ослонити.*

Ипак, ако усвојимо латинску изреку „est modus in rebus“, онда закључујемо да и у Хомеровој енигми мора постојати неки „начин“. Прво начело које морамо на почетку применити је принцип могућности, или принцип природног тројства. Он се грана у три гране: а) оно што се није могло догодити, б) оно што се могло догодити, в) оно што се морало догодити. Први члан се базира на негацији, други – на хипотези, трећи – на афирмацији, категорији која означава стварност.

Ако имамо основне појмове о материји коју обрађујемо веома брзо уочавамо шта се није могло догодити, а како знамо шта се није могло догодити, близу смо открића шта се морало догодити. Елиминацијом негације, базирамо се на хипотези која нас уз аргументацију, приближава афирмацији.

Првом принципу се не може дати некаква озбиљнија замерка, осим што није и

сасвим јасно како то Ристановић закључује, да смо, знајући шта се није могло догодити, близу открића шта се морало догодити. Али ту и није проблем самог постављеног принципа већ ауторовог закључивања, за које смо већ и утврдили да је сумњиво. И у *Хомеровим еповима* свакако постоје догађаји који се никако нису могли догодити. То су они догађаји који су митолошки обојени, мада ни то није увек случај. На пример, Еол, који је код Хомера бог ветрова, могао је и постојати као стварна личност, односно као човек кога је песник приказао као бога. Знамо да га још Полибије приказује као краља на Еолским острвима који је морепловце подучавао како да преброде мореуз, а кога је Хомер могао, мало мистификујући и улепшавајући свој *еп*, приказати као бога. Тако се и у неким митолошки обојеним темама могу пронаћи догађаји који су се могли и десити. Сви остали догађаји, осим оних који се нису могли десити, су се, јасно, могли десити. Међутим, догађаја треће групе једноставно нема. Не постоји ниједан за који би могли тврдити да се морао десити, изузевши да је Одисеј кренуо кући после пада Троје. Једино то би могли сврстати у оне догађаје који су се морали десити, али под условом да је *Тројанског рата* уопште било, за шта не постоји никаква потврда. Тако да Ристановићев *тројни принцип не држи воду*. Могли би га поставити као двојни али се потреба да се постави као принцип уопште не може учити, јер сва књижевна дела садрже неке догађаје који су се могли десити, као и оне који нису. Дизање ове чињенице на ранг принципа тако нема никаквог смисла јер нема ни назнаке да то може допринети решењу било које од *хомерских енигми*.

(П-2) *Принцип хомерске доследности: Без обзира на митолошку фантастику у песничким метафорама, истраживач брзо уочава да је Хомер доследан ништа мање него Херодот, или Тукидид. Он никад не прави грешке: земље, градови, мора, океани и народи увек се помињу једнако и на исти начин. Та стабилност чињеница се односи дословно на све географске облике, климу, правце ваздушних струјања, констелацију небеских тела, хидрографију, вегетацију, продуктивне активности, догађаје и личности. Он личности наводи по личном имену, „презимену“ (очевом имену), по месту рођења и становања. Он изводи њихов родослов понекад до петог, шестог претка. Сумњати у податке који сами себе доказују крајње је неозбиљно.*

Овога смо се раније већ дотакли. Гледајући *Хомерове епове* у целини, пре би и могли закључити да су далеко од било какве доследности. Напротив, *епови* су познати по бројним противречностима. Но, ипак постоје у њима елементи који би могли бити тачни. Нарочито они географски, док су и ове противречности у њима можда резултат наредних измена, па их тако ни не можемо ставити *на душу* Хомеру. Једноставно не можемо ни у шта бити сигурни, па нема основа да Хомера прогласимо непогрешивим. Још мање има смисла да ову Хомерову непогрешивост уздигнемо на ниво принципа, као што се и усудио Ристановић. Тиме је показао сву своју неозбиљност, а нарочито последњом реченицом, где сам тврди да је крајње неозбиљно сумњати у податке који сами себе доказују. Свима је познато да ниједна наука незна за нешто слично, јер је и сам појам да нешто доказује само себе потпуно бесмислен.

(П-3) *Принцип законитости: Основна грешка у истраживању хомерске енигме састојала се у погрешној хипотези. Ако пођете од претпоставке да су ње-*

гове поеме скуп фантастичних, неповезаних и недоследних прича – такви ће вам бити и резултати истраживања: неповезани и недоследни. У својој књизи о Атлантиди, Ото Мук применио је мултидисциплинарни приступ, при чему је користио сазнања бар десетак научних дисциплина из области природних наука. Тај приступ му је омогућио дубок продор у материју која је, уз класичан приступ остала недостижна. Трагајући за материјалном истином закључили смо да се у хомерским енигмама преплићу подаци из свих природних и друштвених наука. То откриће је захтевало да се за сваку појаву примени одговарајућа дисциплина.

Не би се баш могло рећи да је Ристановић и разјаснио шта му је тачно принцип законитости, чак се једва може наслутити шта је под тим подразумевао. Али је потпуно у праву за ову погрешну хипотезу као основну грешку у истраживању хомерске енигме. Но, како каже народ: *У туђем оку тражи трн, док у свом не види пањ!* Управо Ристановић ради исто то што код других критикује, али сам то не види. И он полази од хипотезе, за коју унапред верује да је тачна! Зато би му, као таквом, више пристајала религија него наука јер веровање је и основна карактеристика религије. У науци нема места ни за какво веровање! Али иако је Ристановић у праву да се ради о погрешним хипотезама, у које би требало и његову уврстити, није само то у питању. Није реч само о погрешним, него се овде ради о било каквим хипотезама. Чак и да су тачне, *хомерски проблеми* се на овај начин решавати не могу. Једини могућ и поуздан начин је свеобухватна анализа, која укључује све потребне научне дисциплине, после које се већ могу извући закључци. Начин на који ради добар део истраживача, па и Ристановић, се заиста своди на то да прво поставе хипотезу, а потом узму само оно што им иде у прилог. Како све друго занемаре, односно игноришу, изведу закључке из тога што су навели, а закључак им толико и вреди. Зато није никакво чудо што им се научна јавност руга, јер добију резултат који су желели да имају. Аутор је даље у праву кад тврди да су резултати неповезани и недоследни, само што је изоставио да томе прикључи и свој резултат. У праву је, наравно, кад истиче потребу за мултидисциплинарим приступом, мада је сам више пута показао да овакавом приступу није дорастао. Можемо му дати за право и кад каже да се у *хомерским енигмама* преплићу подаци из свих природних и друштвених наука, мада је мало претерао. Није баш свих, али да их има доста је чињеница која се ничим не да оспорити. Јесте у праву и кад истиче важност природних наука, као кључних у решењу хомерских али и других енигми. Међутим, како је оптерећен потребом да потврди своју хипотезу, сам се није тога држао, није сасвим. Држао се само тамо где му је одговарало. Јер ако би и његов принцип законитости био да треба употребити одговарајуће научне дисциплине, да би се решили конкретни проблеми, онда би могли рећи и да је у праву. Мада, то није нагласио па заиста не можемо погађати на шта ли је мислио. Зашто је ставио и ово у принципе и шта му је ту уопште принцип, није баш најјасније?

(П-4) *Принцип узајамних повратних веза: Повратна веза, у овом случају, означава логичко повезивање Хомерових података са појавом у природи. Ако се Хомерова имагинарна слика може применити на нешто конкретно у природи, то је знак да та слика и није имагинарна и легендарна. Та стварна пројекција потврђује истинитост Хомерових казивања и података које је оставио. Гео-*

морфолошка грађа рељефа, на првом месту, даје могућност реконструкције хомерских казивања. Прва степеница не овом путу јесте проналажење у природи облика који личе на оно што Хомер описује. Поклапање појединачне слике била би случајност, али ако је ланац хомерских слика подударан ланцу геоморфолошких карактеристика, то је онда узајамна и двострука подударност – потврђује се да Хомер описује стварне и постојеће појаве у природи. Тако, по принципу подударних слика затварамо круг хомерске доследности. Можемо трагати по читавом Медитерану тражећи геоморфолошке облике које Хомер описује у земљи Лестригона. Можда би неко рекао да се хомерска слика може применити на стотине предела, али научна анализа показује да постоји само један локалитет на Медитерану који се поклапа са Хомеровом сликом. Принцип узајамних подударних слика у континуитету само се законито манифестује на том локалитету и нигде на другом месту! Принцип узајамних хомерских слика подупиरे метода елиминације. Кад уочимо сличност, онда трагамо за подацима који ће потврдити да се само један објект у природи идеално поклапа са хомерском сликом. При том, никакве недоследности, или случајности не може бити: хомерске слике су беспрекорно профилисане по обиму, површини и дубини са бројним детаљима који, практично искључују могућност грешке или заблуде. Тај низ узајамних хомерских слика идентификујемо, у границама могућности појединачно, најзад скупно као хомерски мозаик. Поклапање низа узајамних слика са низом објеката не може бити случајност, него беспрекорна законитост.

Овај принцип Ристановић дефинише као поређење низа географских података из Хомерових епова са реланом географијом, само што му даје неодговарајући назив. Наиме, повратна веза или спрега је добро позната у аутоматици. Она се своди на корекцију улазних параметара на основу информација излазне стране. Овом корекцијом улазних параметара се и на излазној страни ближимо неком жељеном резултату. Тако би примена овог принципа на поређење Хомерових епова и реалне географије било управо погубна, у научном смислу. Наиме, ту би географија била као излазни параметар, с она је онаква каква јесте, какви су и Хомерови епови, који су улазни параметар. То би значило да треба мењати и садржај епова све док се не би добио жељени закључак. Тако повратна спрега заиста постоји код Ристановића, који је мењао и једно и друго. У то смо се већ досад могли уверити у више наврата и то прилично поуздано. Нејасно је и шта Ристановић, у овом делу, уопште описује јер све време нам говори о *принципу узајамних хомерских слика*, за који није јасно шта значи. Каквог уопште може имати смисла појам *узајамна слика* и како је овај појам повезан и са *узајамним повратним везама*? Како ово уопште и може прогласити принципом, а зна ли и шта је стварно повратна веза? Наравно, свакоме је јасно да ту Хомерове описе само треба упоредити са реалном географијом и да је то једини могући начин рада. Али се никако не може, не сме, ни за живу главу то проглашавати неким принципом!

Ни Ристановићева тврдња да постоји само једно место на Медитерану које би одговарало Хомеровом опису луке Лестригона није тачна. Очигледно да аутор није познавао довољно добро Медитеран. Он овде не каже које је то место, али знамо да мисли на Омиш и ушће реке Цетине. То место јесте понешто и налик

на Хомеров опис, вероватно најсличније на целом Јадрану, али не сасвим. Ту се види да друга места на Медитерану Ристановић није ни разматрао, што неки поштен истраживач никад не би урадио. Он показује да не зна ни историју, бар не онолико колико ова проблематика захтева. Није знао да још антички писци помињу троје Лестригоне. Једне на Сицилији, друге у Италији, док су трећи на северу Сардиније. И Хомеров опис лестригонске луке се знатно више слаже са два места на којима се помињу Лестригони на Сицилији и Сардинији. Место на Сардинији сасвим одговара Хомеровом опису. Тешко је поверовати да један интелектуалац, као што је Ристановић, није прочитао Тукидиду, или Плинија Старијег и Виктора Берара. Сву тројицу је могао прочитати на оригиналу. Ако заиста јесте прочитао, онда није у питању незнање него подвала. Но, ма шта да јесте резултат је исти. На крају је рекао и нешто тачно, али ни то није сасвим. Тачно је да поклапање *хомеровских слика* са низом објеката нема баш значајнију вероватноћу да буде случајно, али никако не мора бити сигурно као што тврди Ристановић. Ипак, нека му буде, да му негде дамо и за право.

(П-5) Хомерски принцип аутентичности: Хомер у својим делима помиње догађаје за које нема сигурне потврде да су се заиста одиграли у историји. Он, такође, помиње и личности за које нема документоване потврде да су постојале. Научни бирократа може уопштено давати „мишљење“ о наводном постојању појединих личности, али, узети скупно у околностима које Хомер детаљно описује, „мишљења“ више немају никаквог смисла. Међусобне везе и односи показују логичну целину чију активност повезују снажне законитости. Документовани материјал садржан у поемама неспорно потврђује да су Агамемнон, Ахил, Патрокло, оба Ајанта, Менелај и други, аутентичне историјске личности. Уласком у легенду они су, додуше, изгубили реалне димензије. Као да је хтео да потврди њихово постојање, Хомер даје податке о њиховим прецима и потомцима, о породицама, брачним везама, породичним приликама за време и после рата. Он, такође, даје податке о њиховом социјалном и грађанском статусу, звању и положају, имовинском стању; о личностима које историја, уопште не помиње, па ако ми о њима ништа не знамо то не значи да они нису постојали. Проблем је у нашем знању, а не у Хомеровом казивању. У својим студијама проф. Мозес Финли непобитно је доказао постојање античке хеленске цивилизације. Својим постојањем, начином живота, активностима и стваралаштвом тај свет се потпуно подудара са оним који Хомер слика у својим поемама. Финлијава студија „Свет Одисејев“ је, у ствари беспрекорна пројекција некадашњег друштва, његовог социјалног статуса и положаја јединке у друштву. Финли открива социјалне категорије свих позива и занимања, херојских појединаца...Детаљи из свакодневног живота припадника разних слојева друштва које Финли анализира истоветни су са Хомеровим.

Принцип аутентичности најбоље се открива на Схерији која припада хеленском цивилизацијском кругу. Навике и обичаји Феачана, њихове физичке и менталне карактеристике, посебно духовне, њихов однос према животу, смрти, божанском свету, начин казивања, предмети у домаћој употреби, алати и прибори, средства за рад, покућство, истоветни су са онима који се употребљавају у његовој домовини. Још је очигледнија аутентичност народа који живи у региону Одисејевих путовања. „Одисеја“ је написана да прослави подвиге

великог хеленског поморца и путника, који је преживео и савладао „хиљада мука“. Остале личности су ситне и безначајне. Неке од тих народа помињу хроничари и путници-морепловци, о чему ћемо касније говорити. Одисеј и Јасон помињу Кирку и Ајеа – Ајетово име, додуше, није оставило трага на јадранским просторима, али је име Кирке остало у топонимима: река Крка и острво Крк. (Вокални глас –р не постоји ни у једном светском језику, чак ни у једном словенском, осим у српском. Ни антички грчки језик, а ни модерни, не познаје тај глас, због тога Грци и нису могли да изговоре име жене која се звала Крка, па су морали у тај слог убацити неки вокал –и. Ни Грци, ни Словени немају полугласник као Бугари, Турци, Румуни и још неки народи. У турском језику –крк се не изговара са вокалним –р, већ се изговара полугласник –кирк.) Све личности носе своје карактерне особине и никад их не мењају. Ахил, на пример, силан и необуздан, самовољан младић ради све на своју руку, не зазира ни од државе, ни од коалиције, ни од националних интереса. Тек погибија вољеног пријатеља мења његово расположење. Смрт Патроклова изазива жељу за осветом, а не промену карактерних особина.

Ни Агамемнон, ни Диомед, ни Ајант не мењају своје карактерне особине. Док је Нестор мудар старац, дотле је Агамемнон, необуздан, набузит, пргав и самовољан и мудрост није особина његовог карактера. Менелај је сушта супротност брату: благ, разуман, увек добро расположен, истовремено храбар ратник, частан борац, који се бори за повређену породичну част. Ни он, нити ико од његових другова не мења карактер кроз цео еп и то је знак да Хомер описује реалне догађаје и личности. Теогонија и митологија су области у којима је врло тешко одржати линију доследности. Легенде, као воља богова су неухватљиве, па ипак линија доследности је спроведена и у овим областима. Богови имају строгу хијерархију у којој владају строга правила понашања. Ретко се ко од њих усуди да покаже самовољу и непослушност. Богови, очигледно, имају људске особине. Изреку: „Богови су створили људе да би они створили њих“, Хомер доследно поштује. Богови имају људске особине, али зато понеки човек има божанске, атрибут „божански“ иде уз многе хероје. Штавише, родбинске везе између људи и богова нису ретке, многе богиње су родила многе смртнике.

Хомерска доследност је необичан феномен у духовном стваралаштву – у свих 27 000 стихова готово да и нема примера искривљавања стварности, или недоследности у поретку догађаја и њиховом логичком редоследу. По принципу узајамних веза и подударности, та чињеница сведочи да је Хомер аутентичан хроничар свога времена и времена која су му претходила.

Оно што је Ристановић пре дефинисао и као принцип ауторства и поверења у аутора, сад зове хомерски принцип аутентичности. Ова два принципа нужно ни не морају имати везе један с другим. Наиме, неко може имати и поверења у аутора и без уверења у аутентичност, а и сама аутентичност не мора обавезно резултирати поверењем у аутора. Ни приказивање ликова из Хомерових епова, којима песник не мења карактер, нимало не доприноси томе да се уверимо и у аутентичност самих ликова. Ристановић поново уводи некакав свој нерезонски резон, на који смо већ навикли. Хомерови ликови су зато морали бити стварне личности јер им Хомер не мења карактер. Заиста не знамо да ли су неки били и

стварни или их је Хомер измислио јер података о томе немамо. Међутим, било овако или онако, баш никакве везе нема са карактеризацијом коју Хомер даје својим ликовима. Нити значи да су постојали јер им не мења карактер, нити би значило да нису ако би га мењао. Поново тврди да је Мозес Финли *непобитно доказао*, као да је на суду. У суштини Финли јесте показао да је тај свет какав описује Хомер могао постојати. Наравно, то не мора значити да стварно и јесте постојао. Мада, Финли јест повећао вероватноћу да то стварно буде и могуће, али само то се може потврдити. Ипак, ништа више од тога. Ристановић поново потеже јадранску хипотезу, кроз објашњење да је име Кирка и настало од речи Крк или Крка. Ни вокално –р није карактеристична само за Србе, као што овде тврди, већ и за друге јужнословенске народе, изузев Бугара. Мада, изговорити –р као самогласник могу и Чеси. То како објашњава Кирку је једна од могућих хипотеза, коју, у свом стилу, Ристановић, поново, и износи у виду чињенице. Уосталом, на месту где дефинише и објашњава неке принципе није место било каквој теорији, па ни јадранској! На крају, опет потеже свој принцип који зове *принципом узајамних веза и подударности* да закључи и како је песник Хомер *аутентични хроничар свога времена и времена која су му претходила*. Али при томе не даје никакво објашњење на основу чега је то закључио. Ту можда јесте у праву, али то никако не можемо прихватити као закључак. Очито, да њему и није било скупо да хипотезу прогласи закључком, или чак чињеницом!

(П-6) *Принцип мултидисциплинарног приступа: Песници су у принципу ствараоци ограниченог домета, мада сами сматрају да поетско казивање нема граница. Многи од њих живе у заблуди да је довољно познавати законитости књижевног стваралаштва, а посебно поезије. Из те заблуде произилази друга: песници сматрају да је поезија „богиња“ међу уметностима кадра да на свој начин изрази сва осећања која прате настанак, трајање и нестанак појава у природи и људском друштву. Поезија, наводно, нема граница простора и времена. Заблуда често доводи до замене теза, те се поезији приписују својства филозофије. Разлика је велика: поезија исказује квантитет, а филозофија квалитет појава. Филозоф је обавезан на мултидисциплинарно познавање статике и динамике у природи и давање својих судова о њима; песник те обавезе нема. Поезија и филозофија нису комплеметарне делатности: песник не мора приказивати појаве егзактно и истинито, а филозоф - мора. Интеграција поезије и филозофије ретка је појава, ма колико се песници трудили да личе на филозофе. Песници-филозофи веома су ретки, а филозофи-песници још ређи. Филозоф-песник мора да интегрише природну истинитост и законитост и егзактност закључака и судова са законитостима песничке слободе, а то су два неспојива параметра. Ипак, само једном песнику је то пошло за руком – Хомеру. Он је успео да споји ове две неспојиве дисциплине. Лингвистику смо навели као једну од дисциплина за решавање хомерске енигме, у ствари, изучавање хомерске поезије не може се ни замислити без познавања великог броја језика и дијалеката. Нема никакве сумње да је Одисеј лутао по илирским земљама и сусретао се са племенима која су говорила различите језике. Од тих језика, нажалост, остао је мали број топонима. Ипак, ма колико малобројни, они су драгоцени као зраци светлости који нам показују пут у тамна времена историје.*

Ристановић даје свој поглед на *хомерску поезију* у светлу погледа на поезију и философију. То нема потребе ни да коментаришемо али нешто друго ипак има. Поново тврди да је Одисеј лутао Јадраном, на којем се *по илирским земљама и сусретао са племенима која су говорила различите језике*. Хипотеза, коју опет износи као да је у питању чињеница, што баш није карактеристика озбиљних научника. Није баш јасно ни шта аутор ту уопште подразумева под принципом мултидисциплинарности јер наводи само да је потребно знати много језика. Но и то је под упитником, јер тешко да једном темељном истраживачу треба ишта друго од оригиналног језика *Хомерових епова*. Чак ни то Ристановић није баш много користио, иако је био у стању. Могли смо се у то уверити и на примеру оморике. Такође није објаснио на шта мисли кад помиње познавање статике и динамике у природи? Наравно да јесте потребно познавати оба дела механике, само то досад нисмо видели код Ристановића. Тешко да ћемо и видети јер није много вероватно да један филолог зна механику, али даћемо му ипак ту шансу. На крају се морамо сложити са Ристановићем констатацијом о тој потреби за мултидисциплинарношћу, иако се то из његовог објашњења не да закључити. Ово свакако није једини проблем који тражи мултидисциплинарни приступ, па ни у датом случају Ристановић *није открио Америку*. Уосталом, како би могло другачије?

Разјашњавајући постављене принципе Ристановић изоставља два најважнија, *принцип очигледне логике и принцип егзактности и научне аргументације*. За њих је вероватно мислио да су очигледни па их не треба ни тумачити. Мада и сам није показао да их примењује, напротив. Ова два принципа јесу довољна, других и не требамо јер је у овима све садржано. Треба их се једино доследно придржавати, а Ристановић није ни то радио, односно јесте кад му то одговара. Све прилагођава унапред донетом закључку али то му не смета јер, на страни 85, излаже своју методологију, речима:

Драгоцена дела Мозеса Финлија послужиће за примену сопствене методологије, створене искључиво за ту сврху, следећим редоследом: 1. Метода компарације, 2. Метода узрочно-последичних веза, 3. Метода подударних слика, 4. Метода узајамне потврде, 5. Метода сепарације реалности и фантастике.

Свих пет тачака он појединачно разјашњава али овог пута ћемо остати само на тим насловима, јер разрада ових метода не садржи ништа што већ није речено, а и оно што је ново саопштио углавном није ништа значајно. Ако већ и постоји унапред донети закључак, као код Ристановића, онда никаква методологија ни принципи немају смисла. Зато се даље овим нећемо бавити већ ћемо покушати да пронађемо да ли у његовој књизи има бар нешто интересантно истраживачу ове проблематике, какав је, без сумње, и писац ових редова. Ако је Ристановић заиста истраживао 30 година Хомера, могуће да је пронашао бар нешто што би могли и искористити?

Примењујући тако своје методе и принципе, тамо где му одговара, Ристановић тобоже тражи *Регион Х*, онај којим је лутао Одисеј. Ту даје доста претенциозне наслове поглављима: *Где Регион Х није могао бити* или *Где је Регион Х морао бити*. У првом тврди: *Да тај простор није никако могао бити на Медитерану, већ смо поуздано утврдили*. Можда смо и утврдили, али само тако да нам је то Ристановић саопштио, не дајући никакву потврду за свој став, осим нејасних

инсинуација и врло бледих, или чак никаквих чињеница. Не треба бити пророк да погодимо како је, код Ристановића, место где је његов *Регион X* морао бити Јадран. Не и цео Јадран већ *простор између реке Цетине и Дубровачке ријеке, а ова граница би се могла померити према северу и северозападу ако претпоставимо да је хомерска Еолија острво Вис, а Хвар – Земља Киклопа. Хипотеза да би Ластово могло бити хомерска Еолија мало је вероватна, мада није за одбацавање ако неко верује да је Одисеј лутао Јадраном*. Ово је први пут да се Ристановић изјашњава о конкретним местима која је Одисеј посетио. Даље већ наставља своје тзв. *мултидисциплинарно истраживање са унапред познатим резултатом*, са посебним освртом на ветрове и пловидбу у античко време. Ту се ослања на студију Linel-a Casson-a *Navi e marini nell'antiquita*, као и студију Albert-a Severyns-a *Grecia e Vicino Oriente prima di Omero*. Ту се види да је аутор добро упознат са античком пловидбом Медитераном, међутим то помиње само успут, док пловидбу Јадраном детаљније разрађује. Показује и да су му је биле добро познате опасности пловидбе око рта Малије и острва Китере и најављује посебно поглавље о томе. У наставку, на страни 118 он разрађује принцип свог безрезервног поверења у Хомера, овај пут у 10 тачака. *За склапање хомерског мозаика, потребно је:*

(Т-1) *Усвојити без сумње и резерве хомерске топониме, без икаквих интервенција, поправки или додатака, без обзира што се они данас (ако заиста постоје) друкчије зову;*

(Т-2) *Усвојити хомерске антропониме као имена особа, које смо јуче срели негде у пролазу;*

(Т-3) *Историјске догађаје о којима Хомер пева усвојити као реалне историјске догађаје, који су се заиста догодили мање-више онако како их је Хомер описао.*

(Т-4) *Ахејски и тројански јунаци, Ахил, Хектор, Менелај, Диомед, Астеропеј и остали су историјске личности ништа мање, него Александар Македонски, Јулије Цезар, Карло Велики, Фридрих Барбароса, Наполеон, Кутузов, маршал Жуков, генерал Де Гол;*

(Т-5) *Етапе Одисејевих путовања усвајамо мање-више као стварне и поуздане, као рутинске извештаје преписане из неког периплуса;*

(Т-6) *Бесмртна створења као што су богови, полубогови, нимфе, харпије, сирене и друга митолошка бића, прихватамо условно као стварне особе, оне су овоземаљска (чак и кад су „оноземаљска“) створења, све док се другачије не докаже;*

(Т-7) *Народе и племена које Хомер помиње прихватамо као популације које су некада, у неком историјском периоду, заиста постојали, који су ишчезли, или њихови потомци још увек живе на непознатим местима, под непознатим именима;*

(Т-8) *Ако песник тврди да су те лађе у то доба године, по том ветру пловиле у том правцу – тврдњу узимамо као непобитну чињеницу;*

(Т-9) *Ако песник тврди да је на том острву сусрео чопор звериња које очигледно, никад није видело људско створење, нема разлога да не поверујемо у истинитост тога податка;*

(Т-10) *Ако песник чак тврди да је на том локалитету за време пловидбе пао*

снег и да се море заледило, ми ћемо и у тај податак поверовати. Те тврдње нема у Хомеровим поемама, али смо утврдили да у Региону X понекад снег падне чак и на морској обали и да се добар комад неког залива заледи, што упућује да је море, којим је Одисеј бродило континентално море.

Ово је Ристановић могао рећи и једноставније. *Треба слепо веровати Хомеру* и то је довољно. Али како да му верујемо и оно што није рекао, а то Ристановић предлаже у последњој тачки. Наравно да није баш научно унапред прогласити нешто истином. Ипак то морамо и потврдити, али Ристановић изгледа не мора. Да се човек упита, чему онда уопште служи анализа *Хомерових поема*, кад све већ знамо унапред? Мистерија је и одакле му тај податак да се море заледи, јер тако нешто код Хомера не постоји што примећује и сам Ристановић.

Ристановић је изгледа кумовао да и други истраживачи обратe пажњу на то ко је како дошао под Троју, односно ко је пловио, а ко је пешачио. Тако на страни 120, он каже:

Према ономе што је „утврдио“ један „хомеролог“ испада да је Одисеј бар делимично на свом епохалном путовању пловио копном! Тај „хомеролог“ је, уосталом, у праву: ако је Пријамова Троја била у Малој Азији, онда су Дардани, Ликијци, Пеони и остали учесници рата препливали Егејско море или су њихове лађе пловиле копненим путем преко Тракије.

Ристановић као да није прочитао *Илијад*у, односно није из ње ништа упамтио како треба. Хомер нигде не каже да су народи, које и Ристановић овде помиње, уопште дошли лађом. Каже да су ту, не бавећи се тиме како су дошли. Ликијци и Пеони су баш добар пример јер су једни из Мале Азије, а други са Балкана. Ма с које стране Дарданела да је била Троја, једни морају прећи преко мора. Неко их је очигледно морао превести лађом преко Дарданела, једне или друге, свеједно. Мореуз Дарданели на најужем месту има око 1,2 km, па некога није било проблем превести. То није био неки нарочито тежак задатак за тројанску флоту, коју су Тројанци морали имати. Чак ни да је тројанска флота превозила савезничку војску преко Мраморног мора, не би био неки проблем, једино би мало дуже трајало него преко Дарданела. Није коректно ни оно тумачење да је народ Киклопа живео у Хипербореји, што ставља уста Алкиноју. Ово нисмо цитирали али Алкиној помиње Хиперију из које је Науситој довео Феачане на Схерију, а то никако не може бити исто што и Хипербореја. Сам Ристановић је довољно знао хомерски језик да је морао знати и како Хиперија има другачије значење него што има Хипербореја. Њему је, одговарала баш Хипербореја, па је преиначио и овај појам. Одговарао му је север, на који би јасно указивала Хипербореја јер Бореј је бог северног ветра. Хеленска реч *хипер* значи *више* па је тако и Хипербореја *земља више-Бореја*, што је наравно север. Ово би могло бити подметање, али и знак излапелости. Но, шта је да је, није тачно. Ради се о Хиперији, коју никако не можемо повезати са севером. Наравно, не значи да није могла бити и тамо, али ни више ни мање него на неким другим местима. Овој Хипербореји, коју Хомер нигде није помињао, јесте посвећено неколико поглавља у Ристановићевој књизи али се не види нека потреба за њима јер не постоји код Хомера. Зашто ли је Хиперију преименовао у Хипербореју, то нам Ристановић не каже, али зато на страни 139 каже нешто друго, што је супотно његовом *принципу слепог веровања у Хомера*. Ристановић га, додуше, зове и

нешто другачије али се у суштини своди на исто како смо га именовали. Даље Ристановић каже:

Може бити одласка без повратка, али не може бити повратка без одласка, а управо код Хомера испада тако: Одисеј и Ахејци су се вратили (осим оних који су изгинули), али нису отишли! Песник има право на своју песничку аутономију и није обавезан да приказује објективну истину. Он има право манипулације историјским чињеницама, право да прикаже неку другу стварност, на коју су наша чула слабо припремљена.

Јасно је истакнуто да песник ужива сву слободу и да никако није дужан бити и објективан, па није јасно како је онда могао од њега и тражити доследност или истинитост, а не да то постави још и као принцип? О каквом то повратку без одласка пише, Ристановић не каже, али је јасно да мисли на Хомера. Песнику је познато да је ахајска флота кренула из Аулиде и то се види у *Илијади*, тако да нема никаквог повратка без одласка. Ово је Ристановићу изгледа промакло. Пишући о вегетацији код Хомера Ристановић даље каже:

Сличност и подударност хомерске вегетације у „Одисеји“ и оне постојеће у природи на јужном Јадрану може открити свако, ко буде пажљиво читао његову поему. Ова компарација ће нас подстаћи да поставимо питање: да ли се на медитеранским просторима могу уочити феномени, исти или слични хомерским? Одговор је врло једноставан: те сличности и подударности нема нигде осим на јадранским поморским просторима!

Ово сад дефинитивно заслужује праву квалификацију. Ристановић ту намерно подмеће или само лупета. Ако лупа онда не лупа мало него што би народ рекао *као Максим по дивизији!* Наиме, не постоји ни једно једино дрво или ма каква друга биљка, у *Одисеји*, која би била ендемска врста, па се тако не може везати ни за један регион Медитерана. Наравно, не може тако ни за Јадран. И овде је Ристановић сам себи противречио, али овог пута то не примећује, тако да то не мора бити намерно. Ако је већ прописао своје принципе, који подразумевају и поверење у Хомера, онда верује и да је Огигија стварно било острво. Он верује не само да је острво него и да је било на Јадрану. Баш на том острву сам Хомер помиње јелу, а то управо искључује сва острва на Јадрану. Ни на једном нема јела, јер су напосто прениска за јеле. Тако знамо да их није могло ту бити ни у прошлости јер јеле расту на надморским висинама изнад 800 m. Тако већ јела искључује Огигију на Јадрану и тиме и Ристановића и његову теорију шаље у пензију! Да ли је Милан Ристановић уопште знао ову чињеницу или не, нисмо у прилици да га питамо јер се нажалост пре неколико година упокојио. Тешко је веровати да није јер се ова станишта црногорице уче још у нижим разредима основне школе, мада се писац ових редова, на своје запрепашћење, срео са њих доста који ову чињеницу не знају. Тако да дилема да ли Ристановић не зна или подмеће, ипак остаје. Тако на страни 156 читаоцу изгледа и као да препричава *Одисеју*, иако је и то мало преиначио или препричао онако како би он волео да јесте. Ево како он то перфидно ради, подмећући ове речи Хомеру:

Стигавши на Еолију, Одисеј је одмах запазио да је то острво, и то не нарочито велико. Код Лотофага и Лестригона он је брзо приметио да се они налазе на континенту и то одмах саопштава. Кад је по ноћи стигао до Острва дивокоза, није знао о кавом се копну ради. Чим је свануло, он је приметио да је то

неки оточић, раван и шумовит. Испред њега у правцу севера простирало се копно, и чим се попео до Полифемове пећине приметио је да је то острво прилично великих димензија. Испред њега у правцу запада, видео је много малих острва.

За Еолово острва Хомер, кроз уста самог Одисеја, каже да је острво. Даје опис његових литица али нигде не каже да острво није велико. Једноставно не каже ништа о величини, па је ово само још једна Ристановићева измишљотина. Код Лотофага и Лестригона Хомер нигде не каже да су на континенту, као што то каже Ристановић. Једино не каже да су на острву. Овде се стиче утисак као да Ристановић препричава *Одисеју* по сећању, које се мало извитоперило, а према потреби своје хипотезе. Као да је читао оно што треба тамо да пише, а не оно што стварно и пише? Истовремено показује да су му добро познати ветрови на Медитерану јер истиче чворишта ветрова на Отрантским вратима и подручју око рта Малије на Пелопонесу и острва Китера. Ветрови јесу направили доста проблема на оба ова места античким поморцима, нарочито на подручју око рта Малије. Исто то помиње и Хомер, описујући повратак Одисеја, па и Менелаја. Менелаја су однели до Крита, потом и до Египта, а Одисеја, као што знамо, у земљу Лотофага. Нестор, који се такође морао враћати око Малије, није имао проблема јер је наишао на миран период. Хомер помиње и да су неки ветрови однели Одисеја северно од острва Схерије, па тако индиректно помиње област Отрантских врата. Наравно, ако је Схерија данашњи Крф као што каже већина античких аутора. Хомер је ту умешао Посејдона, што је његову причу учинило интересантнијом, али се тај догађај заиста могао десити. А ако се већ и десио, највећу вероватноћу, на целом Медитерану, имало би подручје око Крфа. Из текста је видљиво да је и Ристановић ово добро знао јер каже:

Постоје два локалитета на Медитерану, која су због тог феномена на злом гласу. То су Отрантска врата и морски теснац између Китере и Малеје, на крајњем југу Грчке – појаве детаљно обрађене и у научној и у уметничкој литератури. Феномен глобалног судара ветрова на Отрантским вратима изучен је до детаља уз обиље поуздане литературе.

Ту се види да је сударе ветрова добро изучио јер баш судари су правили често и непремостиве препреке за ондашње лађе. То је наравно било добро познато и Ристановићу и могли би рећи да је овде сасвим у праву, да није и на истој (172) страни опет измишљао:

О том феномену Хомер сведочи чак четири пута: два пута Ното Одисејеве бродове тера према северу, два пута их Зефир и Бореја враћају према југу. По том принципу Ното је дотерао Одисеја на Огигију, а Зефир, његов сплав на Схерију!

Где Хомер сведочи о том феномену већ смо видели, а од осталог је тачно само да Зефир дотера Одисејев сплав на Схерију. Остало је опет само Ристановићева уобразиља базирана на његовом унапред донетом закључку. У овом поглављу, на крају, Ристановић покушава одредити и када је Одисеј стигао код Феачана, па каже:

Можда ће неко од скептика сматрати да писац ових редова претерује ако покушава да одреди тачан датум Одисејевог искрцавања на Схерију, још више да одреди тачно место искрцавања. Па, ипак... Сви индикатори показују да је

он на то острво стигао почетком новембра, највероватније између петог и десетог дана новембра. Око тог датума нема никаквог спора међу морепловцима, метеоролозима и ботаничарима. Што се тиче места, ту никакве дилеме не може бити – ако се Одисеј искрцао на данашњој грчкој Коркири, онда се искрцао код места по имену Караоуседехес, на ушћу речице која се ту улива у море.

Није проблем што Ристановић има хипотезу кад се Одисеј искрцао на Схерију, већ то што је поново излаже као да је чињеница. Наравно, ниједном речју није рекао зашто тако мисли. Изгледа, опет метода *врач-погађач*? Али место где се Одисеј искрцао је Ристановић добро одредио јер се искрцао на тој реци која се налази на северу острва. Ако је Схерија Крф, онда то може бити и та река коју Ристановић помиње јер друге нема на северу острва. Једино име тог места које помиње није тачно пренето. Оно се тачно зове Кароусадес, што би писац ових редова могао посведочити из личног искуства јер је боравио баш у овом месту готово месец дана. Не баш у самом селу него ближе обали. Ова река удаљена је од села око 2,5 km док је њено ушће мање од 500 метара од Сидарија, па би је прецизније било дефинисати преко Сидарија као познатијег места. Мада ту постоји и једна мања река која је још ближе Сидарију али са западне стране, за коју је још вероватније да је Одисеј испливао на њеном ушћу. Тако, ако је ту и погрешно, није много. Што се тиче времена кад се Одисеј искрцао на Схерију, тешко да може бити новембар јер је Одисеј провео доста времена у води која у то доба године буде прилично хладна и човек не може дуго у њој издржати.

Доста истраживача *Одисеје* бавило се и *Аргонаутиком*, сметнувши с ума да је овај еп настао више векова после *Одисеје*. *Аргонаутика* се односи на време од пре *Тројанског рата*, па то некад и заведе истраживаче. Тако би се *Аполонијев еп* могао узети као једно тумачење *Одисеје*, док обрнуто не важи. Тако је, један део своје књиге Ристановић посветио Јасону и његовој експедицији, пошто он и Колхиду види на Јадрану. Тако на страни 139 каже:

Јасон искрено признаје да је путовао по Јадрану, а Аполоније до детаља описује његов повратак. Јасон невестио скрива свој одлазак. И један и други песник јасно и отворено говоре о повратку. Код Аргонаута је чак и одлазак детаљно описан, што би било логично и лако прихватљиво да није друге манипулације: Јасонов одлазак је лажан и измишљен. Измишљене су све земље, мора и владари са којима Јасон има контакте, и сва она чудовишта која побеђује. Путовање у Колхиду није било лажно, али је лажна она – сама Колхида! Обиље аргумената показују да он није путовао у ону Колхиду о којој песник пева, то јест кавкаску Колхиду. Проблему Колхиде посветили смо читаво поглавље у којем смо тачно утврдили у коју је Колхиду Јасон путовао. Јасонов повратак је потпуно истинито приказан. Песник многоструко аргументује да се Јасон вратио са Јадрана. Да ли је „Арго“ пао с неба или је пловио горама и водама – аутор не казује, него чак предочава лажне слике. Разлог за обману и скривање истине о одласку познат је само делимично. Однос одласка и повратка има своју логику и законитост.

Како тема нашег рада није Аполоније, већ Хомер, зато се на Ристановићевим истраживањима о Аргонаутима нећемо много задржавати. Није уосталом ни

Милан Ристановић, јер је томе посветио око шестине своје књиге. Најпре Јасон ништа не признаје, као што Ристановић каже, него Аполоније именује и нека јадранска острва приликом повратка Аргонаута. Повратак Аргонаута заиста је доста детаљно описан у *Аполонијевом епу* и ту је Ристановић потпуно у праву. Међутим, као што то све време ради, поново изоставља то што му не одговара. Не каже ни реч о томе да после Јадрана Аргонаути плове Лигурским, а после и Аусонским (Тиренским) морем. Аполоније Кирку зове и лигурска Кирка. Тако не може бити дискусије на ком је мору види Аполоније. Он тврди да је Јасонов одлазак у Колхиду био лажан, па је зато измишљен. Биле су, каже, измишљене све земље и сва мора која је том приликом посетио. Изгледа да не зна како баш о тим земљама и народима пишу и други антички историчари? Или се прави да не зна? Онда већ у следећој реченици побија обе претходне кад тврди и да ово Јасоново путовање ипак није било лажно, већ је била лажна сама Колхида! Као да је полудео начисто или прави лудим читаоце. Обе тврдње које Ристановић износи су међусобно искључиве, па је аутор очигледно ту у *озбиљној свађи* са елементарном логиком. Најсмешније је што се управо на њу све време позива! *Аполонијевом епу*, касније је посветио педесетак страна своје књига, почевши од стране 175, од чега ћемо издвојити тек неколико најзанимљивијих детаља. Запажа да Арго, пловећи Истросом (Дунавом) није могао доспети у Јадран јер би морао ићи значајан комад пута преко планина, што, јасно, никако није било могуће. Ту јесте у праву, али пропустио је објаснити да се у антици и мислило да се Дунав грана и утиче у два мора. О томе нас извештава Аполоније, а још се мислило да се Дунав са два крака улива у Јадран. Тим другим краком и јесу Колхиђани стигли до Јадрана пре Аргонаута. У причу о бифуркацији Дунава се дуго веровало, практично све док римске легије нису избиле на Дунав. Исту причу нам је пренео Аполоније и за реку Еридан, што се мисли да је данашњи По, који је био повезан са Роном. Тако је Арго Роном избио на Лигурско море, дошавши код Кирке. Одатле Тиренским морем, некадашњим Аусонским, па после Скиле и Харибде пролазе Тринакрију и море које се по њој и зове, дакле Тринакријско море. Тринакрија је старо име Сицилије, а море које Аполоније назива Тринакријско, је јужни део Јонског мора. Ова пловидба је заиста скроз немогућа јер нико не може пловити по сувом, али овде није битно шта стварно јесте већ оно што песник *Аргонаутике* мисли да јесте. *Аргонаутика* је само еп, а сам Ристановић је исправно дао своје запажање да песници нису били дужни описивати ствари онакве какве јесу. Аполоније је дао све називе за Јадранско, Тиренско и Јонско море који су у његово време постојали, односно скоро све јер помиње и Кроново море али изоставља Рејин залив. Ова чињеница чини и његову *Аргонаутiku* занимљивом за историчаре али још више за географе. Да је Ристановић прихватио тумачење античких писаца да Скила и Харибда јесу Месински мореуз, могао би се питати зашто Аргонаути одатле плове на Крф, а не назад у Јолк одакле пођоше. Тако да је правац њиховог пута морао бити око Пелопонеса, никако према Коркири. Да Ристановић понекад меша *Одисеју* са *Аргонаутиком* показује и то што помиње Схерију пишући о *Аргонаутици*, а то је назив из *Одисеје*. Наиме, Аполоније ово острво Феачана назива Дрепане. А главни разлог што Колхиду смешта на Јадран, аутору је и што пловидба преко планина није била могућа. Ако је Јасон пловио Јадраном, а није могао ту доћи

преко планина, онда је дошао морем и то кроз Отрантска врата. Зато закључује Ристановић да Колхида није била на Кавказу него на Јадрану. *Ти истраживачи који су покушали поход Аргонаута повезати са кавкаском Колхидом доживели су разочарење јер тамо нема никаквих острва, а још мање архипелага. Али с друге стране, у легендама кавкаских народа нема ни помена о некаквом краљу Ајету и његовој кћерки Медеји, или сестри Кирки.* Заиста нема помена, ту јесте у праву. Међутим, нема помена ни на Јадрану, али аутору не пада на ум да и о томе обавести читаоца. Ту јасно показује тенденцију која би требала да наведе читаоца на *своју воденицу*. Тако Колхида није могла бити на Кавказу него на Јадрану. Чак и сам појам златно руно, који налазимо у кавкаским језицима, у ствари је само једна техника добијања злата и без традиционалног испирања. Ова техника је базирана на томе да се на дно златоносне реке постави овчије руно и притисне камењем. Вуна има својство магнетисања путем трења, па тако привлачи златне честице. Ту Ристановић истиче Аристида Вучетића као вероватно најбољег познаваоца ове традиционалне рударске вештине на целој источној обали Јадрана, који сведочи да се та вештина сачувала у Динаридима све до почетка 20. века. Ради се, дакле, о злату са реке Цетине, док ова идеја о Колхиди на Јадрану, потиче од Вучетића. Вероватно је то и писало у његовом фељтону у *Политици*, који наводи Ристановић, у издању из августа 1972. Било тако или не, то се никако не да уклопити у Вучетићеву теорију да је ушће реке Цетине припадало Лестригонима. Тако, по Ристановићу, испада да је Колхида на Јадрану и то на истом месту где каже да су Хомерови Лестригони. Испада и да су се Колхиђани у једној генерацији претворили у Лестригоне. Ово наравно, звучи смешно свима осим Ристановићу. Нисмо сигурни да ли то исто важи и за Вучетића, мада делује да би могло важити и за њега. Толико о Аргонаутима.

У наставку текста Ристановић критикује Шлимана, тврдећи и да је према свим садашњим сазнањима његова Троја на Хисарлику неодржива. Међутим ни сам се није баш прославио знањем историје јер лоцирајући земљу Дардана, према другим научницима, показује да зна само за једне Дардане или Дарданце. Сви научници на које се овом приликом позива (страна 205) јесу Стипчевић, Дује Рендић-Миочевећ и Фанула Папазоглу, па тако излази да ни они нису знали за друге Дарданце. Том приликом се Ристановић не позива на академика Милана Будимира, који му је био професор, што је мало чудно. Но, ни то му овде не би помогло јер ни наш академик није знао да постоји више Дарданаца. Како је ова Дарданија, која је Ристановићу позната, била у нашим крајевима, а Дарданци су били тројански народ, онда он закључује да Троја није могла бити у Малој Азији. Немогуће би било, каже Ристановић, да је Пријам краљевао и народом удаљеним 1.600 km. Ту наравно јесте у праву, али Дарданцима у Тракији јесте могао краљевати. Једино што за њих не зна ни Ристановић, нити они на које се позива. Лако се погрешно закључи кад немаш све информације, па је боље да се ништа не закључује док није сигурно да има на основу чега! Ко не зна боље нека ћути! Проблем су обично они који мисле да знају. Ти праве највећу штету а ту очигледно спада и Ристановић! Досад смо мало корисног и истинитог код њега пронашли, али не губимо наду. Нешто можда ипак буде. Покушавајући да нам објасни како Троја није могла бити у Малој Азији, Ристановић каже: *Први Тројански савезници су чувени борци, Ликијци, које предводи легендарни*

Сарпедон. Њима не треба више од два дана да стигну под Троју, али то није сметало једном Шлимановом епигону да открије Ликију у Малој Азији на основу једне глинене плочице на којој је писало „Ликија“. (Проф. Фелоуз тврди да је глинена таблица коју је открио у Малој Азији имала угравиран натпис „Ликија“. Мада се не зна ни на ком је језику, ни из ког је времена, Фелоуз се похвалио да је открио Хомерову Ликију. Сарпедонову домовину.) О некој другој Ликији наравно ни помена нема. Народ Пеона имао је своју државу на средњем Вардару између Скопља и Велеса. Њихов вођа у тројанској коалицији је чувени јунак Астеропеј, уморан од дугог пешачења изјављује да му је „ово једанаесто јутро од како је из домовине кренуо“. Ако су Пеони путовали у Троју која се налазила на Хисарлику, онда су Пеони препешачили читаво Егејско море, Астеропеј не помиње никаква пловна средства.

Овде је Ристановић дефинитивно потврдио своје површно познавање *Илијаде*, али и историје. Прво не уочава да се на тројанској страни боре двоји Ликијци. Једне од њих Хомер сматра Тројанцима, како их и назива, а друге тројанским савезницима. Обоји су из Мале Азије, с тим што су ти тројански Ликијци, били на крајњем истоку државе краља Пријама. Њих је предводио Пандар, чувени стрелац, коме је сам бог Аполон поклонио лук. Пандар је син Ликов, по коме се називају Ликијци. Њихова земља је била западно од језера Куш, близу реке Есепа коју Хомер такође помиње. Тачно се зна која је ово река, ту нема ништа што би се могло оспоравати. Наравно, код Ристановића има јер не уочава да и Хомер помиње двоје Ликијце. Истина је да овим тројанским Ликијцима и није требало више од два дана да дођу до Троје, као што Ристановић и каже. Једино не каже како је то закључио јер Хомер о томе ништа не каже. Други Ликијци, савезници Тројанаца, живели су на крајњем југозападу Мале Азије и добро су познати историчарима. Њих јесте предводио Сарпедон али и Глаук. Хомер их описује поред реке Ксанта, коју добро познајемо, која се некад звала и Арна, као што тврди Стефан Византијски (Στέφανος Βυζάντιος), из 6. века, у његовој *Етници* (Ἐθνικά), док је Страбон ову реку звао Сирбес. Исту реку наш Милош Милојевић зове Србица, као што је зове и Светислав Билбија. Ова Ликија звала се некад Милија, а народ који ју је насељавао Солими, о којима пише и Хомер. Ликија је историјска земља, која је описана код персијских, македонских и код римских освајања. Зна се да су код римских освајања становници града Ксанта (Ксантоса) извршили колективно самоубиство да не падну Римљанима у руке. Такође, горе поменути, Светислав Билбија је превео и текст стеле са Ксантоса, још 1986. године, што Ристановићу изгледа није познато. Тако да овај Фелоуз, за којег Ристановић зна, никако није једини који даје место Ликије. То што он за друге не зна, не значи да их нема. Лакше му је да спори постојање Ликије у Малој Азији, мада је то неоспорна историјска чињеница. Он се изгледа држао правила да постоји само оно за шта је он чуо, а то очито баш није тако много! Тако његова тврдња да о некој другој Ликији ни помена нема, говори да он сам превише тога не зна. Није добро разумео Хомера, што можда и не био толики проблем да он сам не мисли да јесте. Потврда ове тврдње следи већ у следећој реченици где тврди да је Астеропеј уморан од дугог пешачења, што Хомер не помиње. Ово је већ ко зна који пут да Ристановић потура Хомеру оно што није рекао, као што ради и у наставку текста где погрешно цитира Хомера тврдећи

да је *Астеропеју ово једанаесто јутро од како је из домовине кренуо*. Стихови су из 21. певања *Илијаде* које ћемо дати прво у преводу Милоша Ђурића, чији је препев Ристановић користио од стиха 154:

*Ја сам из далеке замље Пеоније плодне, а у бој
водим с копљима дугим Пеонце; ово ми јутро
сија једанаесто што у град Илијски стигох,*

Даћемо и препев истих стихова од Томе Маретића:

*Ја сам из грудасте далјне Пеоније; са собом водим
У бој с копљима дугим Пеонце; ово је meni
Јутро једанаесто, што у град Илијски дођох.*

Дилеме не може бити. Из оба прпева је јасно да је Астеропеј једанаести дан у Троји. Сигурно јесте некако дошао али се Хомер тиме не бави. Нити се бавио нити негде каже да је уморан од пута. Не каже ни да је уопште путовао, нити се изјашњава како. Исто ово је Ристановић поновио и у усменом излагању, које је снимљено, па тако не може бити штампарска грешка. Привиђа му се све оно што би му одговарало, можда чак и не измишља намерно али ако већ то и ради намерно, зашто измишља оно што свако може лако проверити? И на другом се месту, такође, показао као површан познавалац *Илијаде*, кад је тврдио да река Скамандар има осам притока, исто што је тврдио и Прајс. Хомер то нигде није рекао, напротив, каже да је свака од тих осам река које помиње, које извиру на Иди, има своје ушће и то Хелеспонт. Њих су Аполон и Поседон ујединили у једно да би могли ахајски логор, односно његове послератне остатке, свалити у Хелеспонт. Овде су умешали и Зевса, који је послао вишедневне кише да буде што више воде. Уопште, употреба и овог дела *Илијаде* показује површност у приступу јер сваки ће вам *хомеролог* рећи да је баш овај део допеван. Иако у *Илијади* такође постоје неки други, мањи или већи, делови који су вероватно допевани, најсигурнији смо да је допеван овај у ком песник помиње поименце ових осам река. Као што то није знао Прајс, не зна ни Ристановић који каже:

Ако је ахејска инвазиона Ескадра пловила до Троје правцем југоисток-северо-запад, као што сведоче и Ахејци и богови, онда је она кренула из Сирије и пловила преко планинских ланаца Мале Азије копненим путем више од 800 km. Ако је путовала на тај начин, онда она није стигла под Троју, као што сведочи Хомер, него изнад Троје на Хисарлику.

Ове две последње реченице су и посебно интересантне. Не зато што је у њима има нешто паметно, већ напротив. Дефинитивно потврђује две ствари. Прво да је скроз *пролупао* и друго да се некад и на основу погрешних чињеница може и донети исправан закључак. Никакви Ахајци, богови ни било ко други нигде не сведоче да се ахајска инвазиона флота кретала правцем који Ристановић овде наводи. То је он смислио у својој глави, а овде приказује као да стварно пише код Хомера. Знамо да је флота кренула из Аулиде према Дарданелима. Аулиду помиње и Хомер, а и за Хелеспонт се може лако закључити из *Илијаде*. Али се тек на другом месту види да Ристановић заступа идеју да је флота кренула са Пелопонеса, што је толико бесмислено да је писац ових редова мислио да је у питању штампарска грешка. Овде се види да ипак није била грешка већ једино Ристановићева пикантерија. Ахајска флота је пошла на Троју добро познатим правцем југозапад-североисток, друкчије није ни могла. Међутим, Ристановић

мисли да је Троја била на Јадрану, па тако и шаље флоту са Пелопонеса према Јадрану, а то јесте онда правац југоисток-северозапад, што треба Ристановићу. Тако је његова опаска да би овим правцем према Дарданелима та флота заиста морала кренути из правца Сирије, само типична замена теза. Прво усвојимо правац и смер који би нам одговарали, па онда изведемо закључак. Ово је баш пример како не треба радити! Требало би учинити баш обратно, да из познатих података изведемо закључак о правцу, што Ристановић није радио. Односно и јесте, али из података у његовој глави, а не од Хомера. Ако је досад и деловао смешно сад већ постаје тужно. Да ли је икад сам помислио да ће његову књигу прочитати и неко *писмен*? Запањује да је на крају даје исправан закључак, јер ахајска флота заиста није стигла под Троју на Хисарлику већ су се извазионе снаге по свој прилици прво искрцале на Трачки Херсонес. Ово показују нека истраживања писца ових редова, па је тако Ристановић заменом теза, а мало и фризирањем података нешто ипак погодио. Мада, разлика између та два места искрцавања је свега који километар, па би флота свако пловила истим правцем и смером све до самог краја. Ристановић је тако из нетачних података које сам измишља, можда извео тачан закључак, да Троја није била на Хисарлику. Није то, додуше, личило на закључак али га је Ристановић већ тако приказао. Даље пише о Шлиману, критикујући саму његову личност. Сматра га и преварантом који се није либио ничега, што можда и јесте у праву. Али био у праву или не, потпуно је неважно јер следи и закључак који је апсолутно недостојан једног академског грађанина. Наиме, Ристановић закључује да Троја није могла бити на Хисарлику јер је Шлиман преварант. Да ли то значи да би могла бити само да је ово ахеолошко налазиште истражио неко други? Какве то уопште може имати везе са оним који га је истражио? Да ли је Ристановић *сишао с ума* или мисли да су сишли читаоци? Зар уопште има некога ко би могао прихватити овако нешто? Ако стварно има и таквих читалаца онда само можемо бити у дилеми да ли је то пре смешно или је већ јадно? Из оних неколико поменутих локација на којима се зауставио Одисеј, види се да се и Ристановић све време ослања на Аристиду Вучетића, којег помиње и у вези *Аргонаутике*. Али, тек се на страни 210 своје књиге изјашњава шта тачно мисли о Вучетићевом раду:

Аристид Вучетић никад није успео да усклади Одисејева путовања Јадраном са Шлимановом Тројом у Малој Азији. Тако би Одисеј, после разарања Троје, путовао скоро 2 000 км по источној Јадранској обали. Никако се у ту шему нису уклапали ни киклопи, ни Лотофази, ни Лестригони. Киклоп Полифем је имао пристојну пећину, а на малоазијској обали, уопште их нема. Лестригони станују на ушћу велике реке, а тамо око Хисарлика нема ни малих, а камоли великих река!

Ристановић је дефинитивно *сишао с ума*. Изгледа да уопште није био свестан шта пише? Наиме, Вучетић никад није ни усклађивао *Одисејева лутања* ни са каквом Шлимановом Тројом. Он приказује да је Одисеј кренуо од Хисарлика ка Киконцима од којих је дошао до Малије и Китере. После је каже завршио у Јадрану. Ни близу да је могао прећи 2 000 km источним Јадраном! То нити ко каже, нити се може из чега закључити. Како се у ту шему не уклапају Киклопи, Лотофази и Лестригони, Ристановић не каже, али последња реченица сасвим га сврстава у *излапеле дедице*. Полифемова пећина није на малоазијској обали

где нема пећина, али то нико никад није тврдио, најмање Вучетић. Следеће је и најсмешније, Лестригони који нису на Хисарлику јер станују крај велике реке које тамо нема. Ово је јадно, да јадније не може бити. Нико никад није стављао Лестригоне ни близу Троје, ни Вучетић ни ико други. Какве су везе они могли имати са Хисарликом, који је у Малој Азији, кад их и Вучетић смешта на ушће Цетине, а с њим се слаже и Ристановић. Он овде пише о Вучетићу не знајући ни сам шта пише. Изгледало је да мисли да је Вучетићева хипотеза у реду, али му је Троја на погрешном месту, али сад више тако не делује тако. Изгледа да Ристановић ни сам не зна шта мисли, ако уопште нешто мисли? Ристановић се већ одавно пласирао да му купимо добош да не лупа на празно, али ако је неко помислио да је крај његовим пикантеријама ево још:

Још горе је прошао А. Стипчевић. Он је беспрекорно тачно уцртао дарданску државу у којој влада краљ Пријам која избија на Јадранску обалу на средњем Јадрану. Њему није никако било јасно да Пријам влада из Мале Азије народом који је настањен на средњем Јадрану! Испада доста комично да између краља и народа којим он влада зјати морски бездан до кога је једрењаку потребно неколико месеци!

Да су Стипчевић и Ристановић знали да ово нису једини Дарданци, можда би и схватили где греше. Али можемо дати још примедби на Ристановићеве тврдње. Између Шлиманове Троје и средњег Јадрана није никакав морски бездан, и све се може копном. Једино море су Дарданели, који су само мореуз. Кад би било море, не би требало неколико месеци пловидбе као што каже Ристановић. Опет нешто уображава, али већ смо констатовали да му нису све козе на броју. Тек у последњем делу књиге Ристановић се изјашњава где је шта од оних места која Одисеј обилаз. Не ради ни то редом који је био код Хомера него неким својим, пишући успут и о оним местима која не одговарају наслову поглавља. Успут и додаје неке своје хипотезе који су пре измишљотине, али се упорно држи свог принципа да их саопшти као да су чињенице. Редовно покушава одредити које је годишње доба, а често и време путовања. Покушава постићи тачност у сате, али то само наводи без икаквих објашњења, па тако звучи неозбиљно. Никакво чудо јер ни досад није деловао озбиљно, па се ничем другом нисмо могли већ ни надати. Прво почиње од Тринакије, оног острва на којем су пасла Хелијева говеда. Овде пише и о Кирки али све потпуне измишљотине:

Чим је испловио са Киркиног острва, Одисеј је запазио да му је са леве стране био непрегедни континентални ланац, а с десне стране отворено море.

Ово наравно нигде не пише нити постоји иједан податак из којег би се и нешто слично дало закључити, али Ристановићу тако треба па га ништа не кошта да и то мало досоли. То може продати онима који нису читали *Одисеју*, а вероватно и већини оних који јесу, јер мало њих нешто и упамти. На то Ристановић може бити и рачуна. Али као што смо већ споменули, Ристановић се претежно држи Аристиде Вучетића и његових теза, уз незнатне разлике. Разлике су једино за позиције Еоловог острва али и Калипсине пећине. За разлику од Вучетића, он мисли да је Троја била у Габели, због чега чак и критикује Вучетића да није ту све уклопио. Очигледно није свестан да *Одисејева лутања* никако нису била на истом мору на којем је била Троја. Да је тако, онда не би ни било Хомерове *Одисеје*. Зато даље нећемо наводити где Ристановић шта смешта, јер смо већ

на почетку све навели, што уосталом имамо код Вучетића. Покушаћемо само да пронађемо да ли до краја књиге има барем нешто корисно и интересно, иако нема основа да се понадамо превише.

Познавајући временске прилике и неприлике на подручју између рта Малије и острва Китере, Ристановић увиђа и да се Хомерова прича не слаже са његовом. Покушава да се извуче тако што стихове, у којима се описује Одисејев пролаз овим опасним местом за пловидбу, проглашава допеваним. Шта му је друго и преостало? Међутим, заборавља да прогласи допевним оне приче о Несторову и Менелајеву путу, јер обојица иду тим путем. Прву је станицу на *Одисејевом повратку*, такође изоставио јер му не одговара. Киконце и њихов град Исмар, за које знамо где су се налазили. Дакле, посету Одисеја јужној Тракији, он није ни споменуо, па је тиме показао и своје поштење као истраживач. И она силна острва, полуострва и ртове на Егејском мору, исто тако није помињао. Упорно читаоца прави лудим! Но, иако његов рад никако не можемо звати корисним, понегде и нешто добро закључи. Тако на страни 266 Ристановић сумира своје закључке у пет тачака:

(Т-1) *Одисеј на Схерију стиже са северозапада, по Зефиру. Приликом путовања, њему сунце излази са леве стране у односу на правац кретања.*

(Т-2) *Од долази из региона до кога није још стигла медитеранска цивилизација. После 20 година боравка и сам се већ одвикао од обичаја који владају у његовој домовини.*

(Т-3) *Вегетација, климатологија, богатство плодова сведочи да Хомер слика објективну стварност како ју је Одисеј видео.*

(Т-4) *Не можемо проверити Одисејеву изјаву да је са Огигије до Схерије на сплаву пловио 17 дана, али имамо један други податак – удаљеност Одисејеве Итаке од феачанске Схерије. То растојање, које по казивању Одисејеву, износи једну јесенску ноћ пловидбе сасвим се добро уклапа у удаљеност између Итаке и Коркире које износи око 60 НМ.*

(Т-5) *Феачани нису хеленски народ, али припадају медитеранском цивилизацијском кругу. Они немају непријатеља, ни с ким не ратују и негују мирољубиве односе са околним народима и племенима. Њихово име асоцира на Феничане, али тај податак треба користити опрезно. Веома су важна њихова имена која завршавају на два вокала (Науситоо, Наусикаа, Алкиноо). Са Тројанцима нису у сукобу и не учествују у походу на Троју, ахејска Ескадра пролази мимо њиховог острва мирољубиво. Сви аргументи које смо навели показују да је Схерија морала бити прво велико острво јужно од Отрантских врата, значи да није могла бити јужније од 39 нити северније од 40 степени северне ширине. Ни на Медитерану, ни на Јадрану нема ниједног острва које би се, по својим координатама тако идеално уклапало у пројекцију Хомерове Схерије.*

Како је Ристановић закључио да Одисеј стиже на Схерију са северозапада нам може бити јасно јер се опредељује за хипотезу да стиже с Јадрана. Тачно је да његов сплав гони Зефир, али то је могао бити било који правац ветра у распону од северозапада до југозапада. Ристановић изводи закључак из хипотезе, што нема никакву научну нити какву другу вредност. Човек прича своје бајке али и то смо већ навикли! И то да је Одисеју сунце с леве стране у односу на правац и смер кретања је измишљотина. Хомер сунце нигде не помиње код Одисејеве

пловидбе на сплаву, па је тако и ово једна Ристановићева измишљотина. Друга тачка, у којој износи закључак да Одисеј долази из неког региона који је изван медитеранске цивилизације би се могла узети у обзир као могућност. Ипак, не знамо довољно о медитеранској цивилизацији из тог доба да бисмо могли ово потврдити нити оповргнути. Како је Ристановић знао да се Одисеј одвикао од обичаја који су владали у његовој домовини, наравно, не каже. Ипак, то се из *Хомеровог епа* не може закључити, па тако изгледа поново као Ристановићева маштарија. Не објашњава ни како је дошао до закључка да је Хомер и осликао реалну стварност виђену Одисејевим очима. Мада ово може бити и истина, не види се како се то може закључити из вегетације, те климатологије и богатства плодова? Никако се не да закључити да је Одисеј пловио од Схерије до Итаке једну јесенску ноћ. Хомер то нигде не каже чак ни у назнакама, а ако би већ ту требали закључивати о годишњем добу пре би се определили за пролеће. Није ни тачна удаљеност коју је Одисеј прешао у повратку. Она од севера Крфа до места искрцавања на Итаци износи преко 180 km, што је много више него што аутор каже. Као да није погледао на неку карту већ процењује само по сећању. Ипак, постоји једна констатација вредна пажње. У последњој тачки аутор даје закључак да *Феачани нису хеленски народ али јесу припадали медитеранском цивилизацијском кругу*. Као и обично, Ристановић овде не каже на основу чега је дошао до таквог закључка али то можемо наслутити. Подсетимо се да земљу Хиперију, из које су дошли Феачани, зове Хипербореја коју налазимо северно. Овакав закључак би заиста могао следити из дате претпоставке, коју је аутор, без икаквих основа, претворио у чињеницу. Занимљиво је да касније, у својој књизи, поново користи реч Хиперија као код Хомера. Тако изгледа да је скроз наскроз посенилио, ако се не спрда са читаоцем! Иако је до њега дошао сасвим погрешним путем, закључак би се могао показати и тачним. Али и то само као један од могућих закључака, никако као једини могућ, али та два Ристановић очито не разликује. Додуше, мало ко разликује, па ту ни аутор као Ристановић није изузетак. Најчудније од свега је што и поистовећивање Схерије са Крфом приказује као свој закључак, до кога је лично дошао примењујуће своје научне методе и принципе, мада сви антички аутори говоре то исто, још од Тукидида. Само Страбон Схерију ставља на Атлантис, иако је на другом месту у раду већ и он види на Коркири. Тако бисмо те Ристановићеве закључке углавном могли окarakterисати као нетачне, неке од њих толико да би им пре пристајао епитет безумни. Нађе се и тачних, али стварно у траговима. Чињеница ипак има више тачних, много више него закључака, мада их има доста које су само хипотезе. То што их је Ристановић прогласио чињеницама не може их вратити у живот. Остају и даље само хипотезе и пукe фантазије! Ту и тамо, Ристановић каже и понешто интересантно. Ево једног таквог примера са стране 269, ове књиге: *Тражити реке и језера, баре и мочваре на острвима, безмало јесте посао као тражити песак на Антарктику, и лед у Сахари. На медитеранским острвима, зависно од региона, извора има, али река и језера нема, док на јадранским острвима нема ни река нити језера. Њихови геоморфолошки облици и крашки терени једноставно не дозвољавају задржавање воде на површини земље. Па, ипак...*

У јадранском архипелагу има једно острво које је, пре много векова имало ма-

лу речицу на којој су мештани чак направили воденице! Кажу да је била богата и рибом! Тај чудни водоток феничански и грчки извори нигде не помињу, али помињу римски. Довољно је консултовати радове академика Грга Новака о острву Хвару. (Хварска река (potamos peitheikos), према опису римских географа извирала је испод моста Дол, текла кроз равницу под именом Кнежина и уливала се у море испред места данашњег хотела „Хелиос“. Читав узани и дубоки хварски фјорд, острво са севера је ушће неке реке. Данашња дубина мора испред хотела „Хелиос“ је три метра, а одатле до врха залива има 400 метара.)

Ристановић лепо примећује да на медитеранским острвима нема ни река нити језера, што строго узевши није тачно. Река и потока нема ни тако мало, али је то већином резервисано само за већа острва на којима се нађе и понеко језерце. Тачно је да на јадранским острвима нема ни река ни језера. Овде се чак чини и да третира језера на Мљету као заливе. Да је био поштен истраживач, који је у стању повезати макар две ствари, Ристановић би закључио да Киркино острво није могло бити на Јадрану јер нема реке на којој је Одисеј могао убити јелена. Узгред, немамо доказа ни да је било јелена. Ако и јесте писац ових редова за њих не зна. Кад би Ристановићу могли веровати, онда би река Кнежина коју је поменуо на Хвару била интересантна. По опису који је дао, ова река је текла од Дола до Старог града. То је максимално 2 km и чудно је што та река никакве трагове није за собом оставила. Ако стварно јесте постојала, оставила би неки траг свог корита. Није ни прва ни последња река која је пресушила али су све и даље имале корита, док са овом то није случај. Тако да можемо сумњати у те римске изворе на које се Ристановић позива, преко Грга Новака. Мада он није навео где то тачно пише, мало је вероватно да је податак измишљен. Податак о постојању реке на Хвару је веома значајан. Он би могао значити да река која се помиње на Киркином острву нужно не искључује Јадран. Али ипак, да се не би прерано понадали, то би значило да је Киркино острво могао бити само Хвар. Ипак, ово острво није ни близу шумовито како га Хомер описује, а и једино је јадранско острво са великим бројем пећина. Аристид Вучетић их даје 30, док их на неким другим местима наводе 28. Зато је логично да баш њега изабере за постојбину Киклопа. По том питању Хвар нема алтернативу на целом Јадрану, а никако није могуће да буде истовремено острво Киклопа и острво Кирке, јер једно друго искључује за острво ове величине. Ако додамо да Киркино острво има и пешчано жало то поново искључује Хвар, па ту остаје само Корчула која једно ипак има. Међутим, Корчула би морала отпасти јер нема реку, па поново долазимо до тога да морамо цео Јадран искључити. Ристановић очигледно ово не повезује, било да није у стању или се само *прави Тоша*? Ипак, ако и римски писци помињу реку на Хвару са именом Кнежина, могли би се и упитати откуд реци то словенско име у доба Рима, кад су се Словени, наводно, доселили бар два века после пропасти западног дела Римског царства. Тако и тврди званична историја. Зто би проналазак извора који помиње реку Кнежину много чега ту пореметио. Треба видети где је то Новак пронашао и откад потиче овај његов извор. Но, нама то сада није у теми, зато настављамо по Ристановићевој књизи. На истом месту, Ристановић објашњава могућности настанка језера у крашким пределима Јадрана:

Услови за опстанак језера на неком острву у безводној геоморфолошкој зони Јадранског архипелага су, практично непостојећи. Ова острва су издуженог облика са планинским хрбатом по уздужној оси који се уздиже на око 500-600 м висине изнад морске површине. У таквим просторима нема физичког простора на коме би се вода задржала, а акумулирана вода не би могла опстати ни због полутропских температура које у том подручју владају. Осим тога тло је састављано од крашке подлоге која нимало не задржава воду.

Поново сам себи противречи! Ако језеро и не може настати, откуд му онда оно слатководно језеро на Мљету? Додуше, оно није слатководно али аутор мисли да јесте. Посебно пише о овом језеру у поглављу *Огигијско језеро и Одисејева пећина*. Већ из наслова, читалац који не зна добро шта стварно пише у *Одисеји* добија утисак као да Хомер помиње некакво језеро на Огигији. То, наравно, не одговара стварности, односно није тачно. Нема ни помена некаквог језера. Али Ристановић и даље тера своје, па каже:

Ипак, Мљет је изузетно и јединствено острво, не само на Јадрану, него и на Медитерану. Највећа и најчуднија његова природна атракција је Велико језеро, како га мештани зову! То је велики базен природно слатке воде на крајњем западу острва. Ниво воде у њему се скоро никад не мења, како то природа регулише – није познато. У кишном периоду, за наглих и дуготрајних пљускова који нису ретки, ниво се мало подигне, па се опет врати на пређашње стање. Језеро је иначе обрасло континенталном вегетацијом. Поред изобиља трске, на његовим обалама расту врбе и тополе, а нису ретке ни иве и раките.

Иако се писцу ових редова чинило да је Ристановић посетио Мљет, изгледа да се то није десило. Додуше, ни сам то не каже, али вели да неко време проводи у истраживању на Хвару и да је давне 1969. године, са Аристидом Вучетићем, путовао у залеђе током Цетине. Знамо да је, већ у старости, посетио Одисејеву Итаку, а да ли обишао још неку дестинацију остаће мистерија? Тако да упорно тврди како језера на Мљету нису испуњена сланом него слатком водом. Ово је, наравно, потпуно нетачно, што смо раније већ и напоменули. Овде Ристановић противречи сам себи јер је претходно објаснио и зашто нема језера на Јадрану. Оба језера, која су међусобно повезана каналом, су наравно повезана каналом са морем што значи да никако не би могла бити слатководна. Тек у најбољем случају би језерска вода могла бити нешто нижег салинитета, ако овде постоји значајнији број подводних и копнених извора слатке воде. Зашто Ристановићу треба да језеро буде слатководно да се наслутити из последње реченице, где и помиње вегетацију око језера: трску, врбе и тополе. Топола јесте била једно од стабала од којег Одисеј гради сплав, који оплете врбом. Зато Ристановићу оне требају на Огигији, па му је најлакше да нам покуша подвалити тако што ће то језеро прогласити слатководним. Ни трска, ни врба нити топола не расту ни на једном јадранском острву, па тако ни на Мљету. Не расту јер ту нема довољно слатке воде, нити су икад ту расле јер довољно воде никад није ни било. Може бити да их је било на Хвару, ако је та река коју наводно помињу римски писци стварно постојала. Ни у то нисмо сигурни али барем постоји теоретска шанса. Ристановић правилно уочава да би положај Калипсине Огигије могао одредити помоћу дрвећа која Хомер помиње на Калипсином острву. Мада се, знамо, већ определио за Мљет, од стране 277 покушава доћи до тог закључка. То је само

обрнутим редом, прво донесе закључак па онда елаборира како је до закључка дошао, али не смета. То је управо пример како не треба, па да видимо како и то ради. Једно поглавље посвећује тополи и каже:

Хомерова логичка примена природних законитости у поетским деловима нај-снажније је дошла до изражаја приликом описа Одисејеве изградње сплава на Огигији. Изградња направе која може пловити, ма колико примитивна била, захтева читав низ физичких и умних способности. Одисеј је том приликом могао да изведе мноштво компликованих операција и употреби мноштво грађевинских материјала. Његова направа, наравно није имала ниједан метални део, а то је још више компликовало употребу, искључиво дрвених делова.

Као врстан ботаничар Хомер је, претходно прилично детаљно описао вегетацију на Огигији. Познато је да на огњишту Калипсином гори клека, кукрика и „мирисна“ селвија. За Одисејев подухват потребна су управо стабла и то не било каква, а о боровим шумама на острвима знамо: то је поднебље на коме бор успева. Међутим, сирови бор, због своје велике тежине и тврдоће није нимало повољно дрво за изградњу пловног објекта. Сува, пак, боровина због велике тврдоће сасвим је неприкладна за ручну обраду. То знају Калипса и Одисеј.

Овде се можемо сложити са Ристановићем, али не у потпуности. На огњишту Калипсе горе само клека и кеदार, док је остало дрвеће расло око њене пећине. Опет прича по сећању, које никад није сасвим поуздано. Бар не Ристановићево, што се више пута потврдило. Мада је свака биљка, коју Хомер помиње, битна, дрвеће је ипак најбитније. Нарочито оно од којег Одисеј гради свој сплав. Зато ћемо наставити све док га не сагради. Непосредно пре овог дела Ристановић се осврнуо и на алатке које је Калипсо дала Одисеју да сагради пловило, али смо то изоставили као мање важно. Мада је Ристановић и њих повезао са Јадраном, као да их на другим местима није било. Алатке никако не могу допринети томе да се одреди где је била Огигија, па је зато овај део и изостављен. Даље каже:

Да је Одисеј боравио на било ком острву Јужног Јадрана, тешко би му пошло за руком да свој пројекат реализује, значи да је Огигија једино острво на коме је то било могуће учинити.

Овде Ристановић сам каже да Одисеј нигде на јужном делу Јадрана није могао изградити сплав. Нигде сем Огигије, за коју мисли да је Мљет, који се и налази на јужном делу Јадрана. Ту поново упада у противречност. Тако излази да ако је Огигија Мљет, онда тај Мљет није могао бити на југу Јадрана, док за други Мљет не знамо. Ристановића стварно човек не може ухватити ни за главу ни за реп, али да наставимо даље:

Пошто га је снабдела алатом, Калипса га води „острву на крај“, али не било где него на тачно одређено место:

*.....где високих има стабала
беше топола и јоха и јела што дотичу небо
све се осушило давно, за брзу пловидбу добро.*

Калипса је, дакле тачно знала од кога дрвета ваља правити пловило које ће имати најмању тежину и лакоћу да се може лако обрађивати. То може бити само топола и то не сирова већ сува. Сирова је додуше лакша за обраду, али тежа за пловидбу. Топола има најмању тежину по кубној јединици мере, па је чак три пута лакша од боровине. Хомер просто утврђује законитости које

владају у природи: топола је најмекше дрво, а расте на мочварним теренима близу неке реке, баре, или језера. Стабла осушене тополе Одисеј налази поред слатководног језера на Огигији – последњем острву архипелага према југу. На острвима јадранског архипелага нема водотокова, нити било каквих акумулација слатке воде, а ако нема подводних терена онда не може бити ни барског растиња. На тај начин би топола била искључена као непостојећа биљка на острвима јадранског архипелага. Следи закључак да Одисеј свој сплав није могао саградити на на једном острву јадранског архипелага, пошто тамо ниједно стабло тополе није могао наћи! Али, какве ли случајности да се то острво са великом акумулацијом слатке воде у виду језера појављује у природном амбијенту тачно на месту где је Хомер фиксирао своју Огигију! Од свих очигледних компоненти подударности истакнимо оне које су уочљиве голим оком: а) Мљет и Огигија су последње острво у низу јадранског архипелага према југу б) Мљет је, исто као и Огигија, једино острво на чијој површини лежи акумулација слатке воде! Да је хомерска Огигија последње острво у низу, Одисеј показује чак два пута: кад су га таласи с југа избадили на Огигију и кад је, коначно с ње испловио. Никакакв други део копна ни у Малом архипелагу, нити у јадранском, осим Мљета не може се идентификовати са хомерском Огигијом.

Као и обично, Ристановић лепо почне али до краја редовно масно забрља. Лепо наводи стихове из *Одисеје* у којима пише да Калипса води Одисеја на то место где постоје висока сува стабла тополе, јохе и јеле. Прихватљиво је и то његово објашњење о погодности суве тополе за изградњу пловила. Једино није сасвим тачно да је специфична тежина тополе три пута мања него боровине из разлога што има више врста бора које се знају и знатније разликовати по специфичној тежини. Али то није толико битно, важно је да тачно каже где то топола расте. Али већ у следећој реченици поново измишља кад каже да је Одисеј те тополе нашао управо поред слатководног језера на Огигији. По ко зна већ који пут, ту морамо рећи да Хомер није поменуо никакво језеро на Огигији, тако да аутор ову своју тврдњу може слободно *окачити мачку о реп*. Наставља и да читаоца прави будалом, што му баш не служи на част! Затим наставља, али са потпуно тачним закључком. Једним јединим који се може извести анализирајући флору *Хомерова епа*. Следи закључак да Одисеј свој сплав није могао саградити ни на једном острву јадранског архипелага, пошто ниједно стабло тополе тамо не би могао наћи! Да је на овоме остао не би испао смешан, али он поново налази слатководно језеро на Мљету око којег расту тополе. Тако да још једном треба поновити да на Мљету не постоји никакво слатководно језеро, али Ристановић све време верује да постоји. Сва даља већа лупетања и проистичу из тог језера, па је ауторов закључак који је у последњем пасусу већ тужан. Толико незнање и недостатак елементарне логике није више ни смешан, пре је тужан. Тим пре што му не би помогло ни да језеро које помиње стварно јесте базен са слатком водом. Тад би ту могле расти топола и врба, али никако јела. Јер поред тополе Хомер на овом месту помиње јоху и јелу, а које Ристановић уредно игнорише. Раније смо већ рекли да јеле нема ни на једном јадранском острву јер су нижа од 800 метара, а јела ниже не расте. Постојање јеле потпуно искључује сваку помисао на јадранска острва али и скоро сва преостала острва на Медитерану. Изузеци су само два острва. Корзика на којој расте европска јела и Кефалонија

која је постојбина грчке јеле. Ристановић ово не зна, или ако зна онда се прави луд. Истина, овај пут се не чини да ово намерно сакрива, будући да кад цитира Хомерове стихове помиње и јелу, тако је, ипак, пре у питању обично незнање. Нешто раније, у својој књизи, Ристановић је показао да су му познати магични бројеви које користи Хомер, као што су били познати и Милану Будимиру. То није тешко уочљиво, те су их вероватно уочили и многи други *хомеролози*, па и писац ових редова. Ристановићев проблем је што о њима није водио рачуна, иако су му били познати. Већина ових бројева су уграђени и у дане пловидбе, Одисеја и његове посаде. Најчешће коришћен је број шест, а потом три, девет и дванаест. Тако не би могли ниједан од наведених узети у обзир као стварне дане пловидбе, а тиме су потпуно обесмишљени Ристановићеви покушаји да изведе удаљености између неких места на која је Одисеј пристао. Нема нити једног случаја са овим бројевима који би могао довести до тачног закључка, осим случајно. Тако је Ристановићу, али и осталим истраживачима који су ту и покушавали нешто слично, труд био узалудан. Код оних истраживача који ово нису уочили овакав поступак и не чуди, али чуди код Ристановића који јесте! Од истраживача који нису истински *хомеролози* ово се и није могло очекивати, али од једног доктора са Сорбоне, студента наших академика Милоша Ђурића и Милана Будимира, човека који је добро познавао језик *Хомерових епова*, као што је био Милан Ристановић, јесте! Но, не постаје се тако лако ни истински *хомеролог*! Ристановићу то очигледно није пошло за руком!

Излагање о Ристановићевом раду завршићемо делом поглавља које сам аутор именује као *Шта тачно пише у Одисеји*. Прочитавши назив поглавља, аутор овог рада се није могао отети утиску да овим насловом и Ристановић признаје да је све што је досад говорио о *Одисеји* било нетачно. Истина, да није баш све али много тога јесте. Зато да видимо да ли ће бар на крају мало поправити сву неславну репутацију коју је стекао овом књигом! У овом делу напokon помиње Киконце и даје свој став о рту Малији. Ово смо раније већ коментарисали, док ћемо сад само цитирати шта стварно каже:

Локалитет Малија - Китера представља врло опасну зону за једрењаке, једну од најопаснијих на пловидбеним путевима на Медитерану. То је природна поморска „окука“ на којој бродови са севера скрећу под правим углом на исток према Понту, а бродови са истока који плове на север, скрећу под правим углом на север. Зона је једнако изложена силини северних и јужних ветрова. Бурра која ту повремено дува орканском снагом спречава једрењаке да скрену удесно, у тежим случајевима може их, заиста отерати на афричку обалу. Ништа бољу судбину немају ни једрењаци који су по јакој бури стизали са севера. Случај који је задесио Менелаја при повратку из Тројанског рата најбоље илуструје самовољу стихије, којој мала пловила нису могла да се супротставе. Географско-метеоролошка ситуација у Менелајевом случају је непрекорна и уверљива. Сасвим другачије стоји ствар са Одисејевом причом о Феачанима.

Зборка која је настала у овој епизоди не би привлачила нашу пажњу кад његова жртва не би био народ Лотофага. Одисеј Феачанима прича како је одмах после рата напао киконски град Исмар, како га је разорио и опљачкао. Из тога

закључујемо да је између Троје и Исмара мала раздаљина, односно да се налазе у истој географској зони.

Ристановићево да бродови са севера скрећу под правим углом на исток према Понту. Могло се односити на бродове који долазе из Јонског мора. Област о којој се овде ради је на крајњем југоистоку Пелопонеса и бродови који долазе са севера могу доћи Егејом и то правцем север-југ. Приближили би се Малији из правца североистока, а кад би скретали на исток, као што каже Ристановић, пловили би у правцу острва Санторини. Ово нема баш никаквог смисла, а још мање да плове према Понту који би им био у правцу из кога су и дошли. Зато мислимо да је аутор мислио на бродове који су долазили из Јонског мора, а не из Егејског. Несхватљиво би било да постоји неко ко толико не зна географију. Ристановић је сигурно толико морао знати, па и ове његове речи указују као да потичу од излапелог маторог дедице. Менелајева пловидба око Малије њему је уверљива, док иста таква Одисејева није. Како смо о овоме већ раније писали, тада смо оптужили аутора да не помиње Менелајев пут око Малије, нити игде запажа да је туда морао проћи и Нестор. Овде Менелајев пут најзад помиње, а Несторов и даље не. Мада, Нестор и није имао проблема па можда не мора али може му се замерити и да све излаже превише испрекидано и конфузно. Нигде не групише чињенице на једну тему на истом месту, па је понекад тешко да их читалац све *похвата*. Е сад, шта нам уопште значи помен Менелаја? Знамо да се и он враћа из *Тројанског рата*, као и Одисеј, па су тако морали и кренути са истог места. Да би дошао до Лаконског залива, на југу Пелопонеса, где може и пристати на обалу, одкле је могао до Спарте која је око 40 km далеко ако не би ишао преко високог Тајгета, или свега око 25, ако пристане на месту данашње Каламате која се налази у Месенском заливу. Менелај би морао око Малије ако се враћа са Егејског мора, из Троје. Ристановић ово и не спори, нити би то могао спорити, мада се са оваквим муштеријама никад не зна. Тако признаје да се Менелај враћа са Егејског мора, а индиректно и да је на њему Троја, док то исто оспорава у случају Одисеја. Нестора игнорише, иако се и он враћа истим путем. Све три пловидбе јесу биле истог смера, што је и очекивано јер се сви и враћају из *Тројанског рата*. Тако да и не подлежу произвољном тумачењу јер Хомер поименце помиње Малију и Китеру. Како је био веома добро упознат са опасностима око Малије и Китере, Ристановић тиме само даје на уверљивости Хомеровој причи. Зашто би Одисеј пловио око Малије кад је са Итаке, ако би се враћао са Јадрана, као што каже Ристановић? Шта му друго и преостаје него да те стихове сматра додатим? Међутим, исто би важило и за Менелаја. Не би ни он пловио око Малије да се враћао са Јадрана, преко Јонског мора. Пристао би пре Малије, а Нестор би пристао још пре јер је његов Пил био на југозападу Пелопонеса. Чудно је да Ристановић није и овде узео свој принцип са Јадрана и преместио Итаку у Егејско море, тако макар не би имао потребе оспоравати Одисејев пролазак поред Малије. Додуше, онда би морао нешто друго, што би можда још теже *прогутали*. У сваком случају, он не спори да је Менелај дошао из правца Егејског мора, иако то директно не тврди. Тиме обара своју хипотезу о *Одисејевим лутањима* по Јадрану, али на жалост сам то не увиђа, па се тако издаје и колико је интелигентан. Колико је поштен свако је могао закључити и сам, а ми ћемо само додати да је наводно истраживање у залеђу Омиша 1969.

са Аристидом Вучетићем измислио. Ово је сам Ристановић признао Миодрагу Милановићу, мада није ни морао јер је превара очигледна зато што Вучетић у то време гази већ позне године које и искључују свако теренско истраживање. На крају, напосред помиње Киконце и њихов град Исмар, а правилно закључује да је морао бити негде близу Троје. Ту је напосред нешто и у праву али се ипак у наставку пита у ком се *крају Медитерана налазе та два града*. Да је знао где су живели Киконци видео би и сам колико Троја на Јадрану нема смисла, али кад све узмемо у обзир посумњао да је ипак знао само што намерно није рекао јер му није одговарало. Наиме, Киконце помиње још Херодот и они су заиста једино племе из *Одисеје*, али и *Илијаде*, за које сигурно знамо и где је живело. Из тога следи или да је Ристановић незналица или нам намерно подмеће, али морамо констатовати да једно не искључује друго. Затим даје и неко сумњиво објашњење о ветровима и боговима да би некако Ното постао од Бореја:

Према опису који даје аутор, то није Бореја него Ното који је Одисејеве бродове могао потиснути на север, право у Одисејев завичај!

Ово последње је можда и најсмешније у целој књизи. Показује на шта су то све спремни истраживачи да убеду читаоце. Дају мишљење без аргумената, а такво мишљење можемо само *окачити мачку о реп*. Срећа да писац ових редова има мачка и то са дугачким репом. Надамо се да је довољно макар за Ристановића!

Морамо констатовати да нам се ово са Ристановићем доста и одужило, иако смо коментарисали само оно најважније. Ово није био лов на нечије грешке, па ни на Ристановићеве. Значајан број њих смо изоставили, трудећи се да похвалимо кад год смо имали шта. Он је, по сопственом признању, у то уложио 30 година рада. Ипак, од једног доктора са Сорбоне очекивао би се научнији приступ или бар мање дилетантски од овог који смо имали прилике упознати. Ова књига је смешна, а друкчија није ни могла испасти кад је базирана на унапред донетом закључку. Тенденциозна је, а одише и ауторовим незнањем из разних научних дисциплина, иако су му *пуна уста* мултидисциплинарности. Ипак, углавном се своди више на *мултидисциплинарно лупетање* и то од стране некога ко је врло посвађан са елементарном логиком, коју често истиче. Мада аутор то нигде не каже, може се закључити да његово интересовање за *Одисејеву лутања* потиче од доајена јадранске теорије *Одисејевих лутања* Аристиде Вучетића с којим је Ристановић 1969. истраживао по Мосору, Биокову и другим местима залеђа. Можемо уочити да се Вучетић и Ристановић готово у потпуности слажу, па тако можемо обојици упутити исту примедбу. Унапред су поставили одређену теорију и апострофирају само оно што се слаже са њиховим тезама, док су оно што се не слаже једноставно игнорисали. Ристановић све ради по Вучетићу, а Атлантиду по Мозесу Финлију. Вучетић бар не изврће *Хомерове стихове* већ само неке изоставља, док је код Ристановића извртање честа појава. Он дакле све решава Атлантиду, Троју, путеве Одисеја и Јасона, па се и не треба чудити што Ристановића, како сам каже, одбише бројни издавачи у Француској. Чим неко каже да је све решио нико га не узме озбиљно, па га одбију а да рад нису ни погледали. Издавача је ипак пронашао у Србији јер код нас постоје бројни издавачи који књигу штампају, а да је нико пре тога није ни прочитао. Још би горе било да је неко штампао овакву књигу ако ју је пре тога прочитао јер она

је дефинитивно намерно залуђивање читалаца. Неке Ристановићеве приче јесу свакако интересантне и маштовите, једини је проблем што нису научне. Могла би се уложити и примедба да све време Ристановић говори о некаквим Грцима, који у време *Тројанског рата* још нису постојали, али како је и то већ уобичајено код других можемо прогутати и код Ристановића. Иако у суштини, то значи извртање историјских чињеница, никоме то не смета. И на послетку, поштујући Ристановића и његових 30 година рада на овој теми, не можемо не прокоментарисати да није урадио ништа корисно. Јесте, ту и тамо, можда и дао понеки исправан закључак који би потом одмах и покварио својом погрешном хипотезом претварајући је у закључак. Сам приступ му је онемогућио да реши проблем, па и да се принципијелно држи сопствених метода и принципа. Зато можемо само рећи: Тужно и јадно! Срамотно за сваког, а посебно тек за једног доктора са париске Сорбоне! Какви ли су тек остали истраживачи?

Какви су остали истраживачи, показује се већ 2007. године, кад један правник из Србије излази са књигом *Троја, српска престоница Скадар*. То је Милутин Јаћимовић, чија невелика књига је касније преведена и на руски језик. Њоме је Милутин добио место у *Петровској академији наука*, а постао је и члан руског удружења књижевника. После овако бомбастичне најаве, читалац би могао да помисли да се ради о неком вредном делу али би се ту грдно преварио. Ово је само једна обична бајковита причица којој не би ни било места у оваквом типу књиге. Не би јер смо неке занимљивије већ изоставили, а ова прича јесте само разрада старе идеје Новака Андесилица о Троји на Скадарском језеру коју смо већ помињали. Једина разлика од Новакове хипотезе, која се односи на област око Скадарског језера, је та што се Јаћимовић опредељује стриктно на Скадар. Андесилич га, наравно, прозива да је плагијатор али Јаћимовић се сам уредно позвао на Андесилица и његов рад нигде не спорећи да иза те хипотезе стоје и други аутори. Напротив, често је то и истицао. Колико имају смисла хипотезе о Троји на југу Јадрана смо већ детаљно образложили, зато Јаћимовићев рад и нећемо коментарисати. Рад нећемо али нешто друго хоћемо, преписку између два пријатеља: Слободана Јарчевића и писца ове књиге Ранка Бошњака. Ту је писац ових редова коментарисао низ тврдњи Слободана Јарчевића који још у то време верује да је Троја била у Скадру. Ни Јаћимовић није оставио неки утисак својим образовањем нити познавањем *Илијаде*. Пример је да борце из пелашке Ларисе, који су тројански савезници смешта у град Ларису на реци Пенеју (данашњи Пиниос). Ова Лариса јесте најстарија од двадесетак градова овог имена у хеленском свету, али се налази у Тесалији. Тесалија је ратовала на ахајској страни и Хомер помиње сигурно петнаестак вођа из Тесалије који су водили војску. Највећи ахајски јунак Ахил и његов побратим Патрокло су такође из Тесалије, затим Протесидај и остали. Неко ко је пажљиво прочитао *Илијаду* и ко зна да је постојало више Лариса, никад не би извалио оволику глупост. Тиме Јаћимовић показује своје незнање античке географије, а уз то и историје и флагрантно непознавање *Илијаде*. Показује и непознавање хеленске митологије јер Посејдона ставља на Кораб или Шар планину, а Посејдон као бог мора увек седи на врху највише планине неког острва. Самотрака је оно острво на којем седи, а како на јужном Јадрану нема острва онда прибегавају

измишљању па планине прогласе острвима. Али да се манемо ми Јаћимовића и пређемо на ту најављену преписку, која се одвијала у јесен и зиму 2019/2020.

Поздрав добри мој чича!

Ево као што сам ономад обећао, шаљем ти шта си све погрешно у тумачењима Хомера. Не шаљем ти шта сам нашао од штампарских грешака у оном првом издању (у три књиге), пошто кажеш да је у наредним издањима то исправљено. Најсмешније ми је било што на подоста места уместо Одисеј пишеш Доситеј, што значи да те текстове нико не чита пре него што заврше у штампи. Зваћу и Мирославу да је нагрдим за неозбиљност! Што се тиче самог препева, ту ти ја одајем признање! Пре свега зато што си ствар истерао до краја, што још нико није успео, ни Његош, ни Лаза Костић, али ни неки који су започели. Види се да десетерац носиш, тако рећи, у рукаву. Ово је условило да све можеш брзо и лако испевати. Твој пријатељ Бранко Драгаш те исхвалио у једном тексту, који овде користим. Ту је издвојен део са твојим фуснотама из *Илијаде*, па то нисам морао сам. Део узимам са неког твог текста са интернета, а део сам додао и сам из твојих наступа на јутјуб каналима. Има понешто и од тога што смо већ нас двојица причали, уживо или телефоном. Из твог препева се види да си радио онако убрзано, можда 2-3 месеца, сумњам да је више. Енглески песник Поуп са почетка 18. века, радио је на препеву *Илијаде* 6 година. Но, и поред тог кратког времена, бар једна трећина стихова су одлични. Не држи ме за реч око тачног процента, нисам се бави пребројавањем. Друга трећина је нешто слабија али и може да прође, а трећу трећину би требало препевати уз мање или веће дораде. Онако народски речено, *испекао си добру ракију од које сад треба направити препеченицу*. Мени мало смета што препев није на ијекавици, која више лежи десетерцу. Знам да би ти то било тешко пошто си икавац који је одрастао међу екавцима. Ијекавицима није проблем прећи на екавицу или икавицу, пошто је то прелаз са сложенијег на једноставнији облик. Обратно и јесте теже јер може бити *мјесо*, *вјечера* и томе слично. На много места почињеш стих везницима, углавном „и“ или „а“, чега нема у нашој народној епици. Сигурно читаш песме модерних гуслара код којих тога има, па ти је *ушло у уши*. Сви овакви стихови се обавезно морају препевати! И поред овога све похвале с моје стране, а знаш да сам велики познавалац и љубитељ наше епске поезије! Толико о препеву, а сад да пређемо на ствар. Ево шта каже Бранко Драгаш са мојим коментарима: *Посебну пажњу желим да посветим одговору на вечито неразјашњено питање – где је била Троја и ко се, заправо, сукобио у том рату код Троје, јер сада пажљивим читањем ИЛИЈАДЕ можемо да, детаљним описима из епа, оборимо фалсификовану германску историју да је Троја била у Малој Азији, где је немачки археолог Хајнрих Шлиман, наводно, пронашао 1868. године Троју, испод брежуљака Хисарика, древни град, користећи се описима из ИЛИЈАДЕ. Јарчевић у свом препеву, у фуснотама на дну странице, наводи места која оповргавају Шлиманову теорију да је Троја била у Малој Азији и цитира и подржава ауторе који сматрају да је Троја била на месту данашњег града Скадра, некадашње старе српске престонице.*

Детаљним описима из *епа* не можемо оборити неку фалсификовану германску историју јер напосто епове не можемо узимати као историјске изворе. Могуће

је, па чак и вероватно, да у сваком епу има нешто истине, само што не можемо унапред знати шта је истина, а шта није. То је понекад могуће утврдити неким истраживањем, мада понекад ни најдетаљнија истраживања нису и разрешили дилеме које постоје. Истини за вољу, Шлиман је ископао поменуте рушевине на Хисарлику тек 1871. Али нећемо цепидлачити, која година ни тамо ни вамо. Уврежена прича је да је Шлимана на Хисарлик упутио Франк Калверт, али по идеји шкотског публицисте Стјуарта још од 1822. Што није тачно. Имам неке радове са краја 18. века у којима се расправља о локацији Троје на Хисарлику. Чак и век раније се о овоме расправљало, а нешто слично можемо пронаћи још код Деметрија из Скепсиде у Тројади из 3. века старе ере на којег се позива и Страбон. Овде се ради о погрешном приступу теми Троје, како код Шлимана тако и код тебе, а и свих осталих које сам имао прилике да читам. Грешка је у томе што се унапред уводи једна претпоставка као непобитна чињеница. Ова претпоставка се своди на то да је Хомер опевао стварну историјску Троју па и *Тројански рат*. Ово је погрешно! Не знамо да ли је икад било *Тројанског рата* или је то само легенда, јер, напосто, ни немамо за то иоле валидне историјске чињенице. Поред тога, *Илијада* је само еп и Хомер је напосто могао опевати своје родно место, или нешто друго. Ко би му на томе могао замерити? Ако је случајно и опевао историјски град то тек треба утврдити истраживањем. Све до тада може бити само претпоставка, никако чињеница! Све теорије о Троји, које сам имао прилике да упознам, су на исти калуп, само им је Троја била на различитом месту. Формулу је дао Роберто Салинас Прајс, којег си, као што си ми причао, имао прилике да упознаш лично. Хипотезе се базирају на унапред претпостављеној локацији Троје и узимању свега што томе иде у прилог, било од Хомера, било од неког другог. При томе се игнорише оно што противречи или се део и прогласи допеваним, без давања неког конкретнoг разлога за то. Формулу је дао сам Шлиман који је на питање где су му топли и хладни извор поред града, које Хомер помиње, одговорио да има само један извор и он је у планини док ово што пише у *Илијади* треба схватити метафорички. Шлиман бар није измишљао неку нову географију, то је увео тек Прајс. Он каже и да је острво Лесбос из *Илијаде* данашњи Брач, не дајући при томе чињенице кад се острво тако звало и код кога то пише. Исто тако Прајс премешта и сва остала острва, градове и народе. Под истом формулом је и та твоја Троја у Скадру. За Троје око Скадарског језера је поставио основу твој дугар Новак Андесић, који је 1986. дошао на идеју да ту потражи Троју. Он је дошао на ову идеју на основу сличности имена Скадар и Скамандар (једна од тројанских река), после се прича развила даље. Већ идуће године он је објавио ову своју идеју у једном чланку у *Галаксији*. Касније се предомислио и преместио је ближе Подгорици, а ову идеју је узео као своју твој пријатељ Милутин Јаћимовић. Као што си ми ти рекао, Новак га напада да му је украо идеју, за што је још добио приде неку академску титулу исте академија које си и ти члан и то чак пре од тебе. Ваљда се ради о Петровској академији у Ст. Петербургу. Без увреде, али ово много и говори о тој академији. Мислим да је ту члан и Славица Штетина, опет твоја пријатељица, чију сам само једну књигу прочитао и сигурно нећу више читати ниједну. То ми подвалила наша пријатељица Мирослава. Изгледа да што више лупеташ бићеш већи академик. После је Слободан Филиповић, још један твој

пријатељ, дао податак Јаћимовићу да су се Проклетије некад звале Тројанске планине, што сте сви узели као крунски доказ. Ипак о томе у посебној теми. То да је Хомерова Троја била на Балкану и да то проистиче из *Илијаде*, је тачно, само што то није Скадар. Али о томе касније. Типична прича је да је Шлиман лажов и преварант и да германска историја све лаже, што вероватно није баш ни далеко од истине. Проблем је само што многи од оних који то тврде упорно покушавају да надлажу и Шлимана и ту вашу германску историју. Тиме губе поверење читалаца, који онда не верују ни и у оно што је тачно! Али да не дуљим више, наставићу по Драгашу:

Ради лакшег праћења овог великог народног епа, таксативно набрајам само неке необориве чињенице које говоре у прилог томе да је Троја била на Балкану – Хелму и да је овај еп испевао наши древни народ, док су га Грци, попут свега другог из Подунавске цивилизације, преко цивилизације Крита и Микене, само преузели и превели на свој језик.

-Троја се налазила на језеру, у Малој Азији нема језера, док град Скадар има језеро – Скадарско језеро,

Троја се није налазила на језеру, односно можда и јесте само не и Троја о којој Хомер пише јер он то нигде не каже. То је измишљотина, само не знам чија је. Тачно је да поред Троје на Хисарлику нема језера, али то не говори баш ништа о њеној локацији јер га нема ни у *Илијади*. Језеро се у *Илијади* помиње свега три пута. Једно је на југозападу Мале Азије, друго је у Беотији и треће је негде близу њега. Ниједно није ни близу Троје, где год да је сместимо, јер сигурно да није била ни у Беотији ни на југозападу Мале Азије. Истина је да град Скадар има језеро али то језеро нема никакве везе са *Илијадом*. Могли би и закључити да би Хомер тешко могао превидети толико језеро поред града, кад је помињао много мања језера и реке. И мање језеро поред Троје би морало имати озбиљну улогу у *Илијади*, а тек величине Скадарског да и не говоримо. Дакле постојање језера на било ком месту би пре указивало на то да управо на том месту никако није могла бити Троја, што јасно важи и за Скадар! Не знам да ли то измислио ти или неко други, али ма ко био не служи му на част! Ако си ти, двострука је брука јер си препевао *Илијаду* а не знаш шта у њој пише. Ако ти је неко други то подметнуо опет је и твоја брука јер си препевао *Илијаду*! Ма ко да нам је то подметнуо, није ми јасно зашто подмеће нешто што је лако проверити?

-Описује се да је језеро препуно јегуља и да се оне мресте у језеру, Скадарско језеро је и данас познато по томе,

Ја из тога закључујем да је Троја била на Саргашком мору, проблем је само то што оно нема обала па немамо где да сместимо Скадар! Али ко мари за обале! Ово што ти тврдиш је ноторна измишљотина! Пошто ту нема језера нема ни јегуља у језеру. Јегуље се помињу два пута али оба пута у реци, а не и у језеру (којег нема). Јегуље се наравно не мресте ни у Скадарском ни у неком другом језеру, али ни реци, него у Саргашком мору. Ово је једно флагрантно незнање. Ти често умеш да приговориш историчарима да би нешто знали чак и ђаци из основне школе, па ето ти га сад. Ово баш спада у ниво нижих разреда и говори о образовању аутора. Ово очигледно не зна ни Бранко, иначе не би ни објавио без да прокоментарише! Ову ујдурму са јегуљама је лансирао Салинас Прајс уз своју теорију о Троји у Габели. Он није добро знао станишта јегуља, па је тако

тврдио да их нема у рекама Егејског мора. То наравно није тачно. Јегуље јесу нешто ређе само у сливу Црног мора, али их има и тамо. Уз помоћ јегуља не би никако могли да се одредимо на ком је мору Троја. Благо УЖАС знања, односно незнања, мада је Прајс знао где се јегуље мресте, за разлику од вас Скадараца. Уловите неку јегуљу која се измрестила у Скадарском језеру, па ме зовите да направимо паприкаш!

-Две велике и бујне реке, које носе коње и јунаке, које носе Хектора, уливају се у море, у Малој Азији постоји само један мали поточић који лети пресуши,

Ни за ово у принципу не можемо рећи да је дословно тачно, иако није и много погрешно. Стварно постоје две реке у *Илијади*, можда и три, зависно од тога како схватимо Хомера. Једна ваља камење, суве храстове и борове (Не носи и оморице као што пише код Ђурића и Маретића, а и код тебе, њима је требало за метрику а ти си преузео од Ђурића, ипак би било добро да то исправиш ако радиш нову верзију. Проверио сам све на оригиналу.) Реке се уливају у море, то је тачно али не носе Хектора, њега рањеног преносе преко *брода* (моста или газа на реци). Међутим, заиста носе *коње и јунаке*, што јесте препев који је баш у духу наше народне епике. Ако већ мислиш да је Троја српски град, онда само размисли која река у нашој народној епици *носи коње и јунаке*, па си решио и дилему *Хомерове Троје*! (Да те подсетим, постоје две такве реке. То су Марица и Ситница на Косову.) За Малу Азију је делимично тачно, поток који је ближе Хисарлику заиста није богат водом, али недалеко, свега 2 km, је река која има ширину корита око 25 m и коју сматрају античким Скамандром. И данас се она слично зове, Мали Меандар или Црни Меандар.

-Једна река тече из самог језера, рачва се и улива се у море са два слива, Бојана баш тако тече из Скадарског језера и улива се у Јадранско море са два слива, Измишљотина! Нема језера ни реке која из њега тече, а нигде не пише ни да се река улива у море у два слива или крака. Истини за вољу, то за уливање у два крака би се можда могло и закључити из неколико различитих делова Илијаде, али то децидирано у епу не пише. Ово за Бојану јесте тачно, али какве то везе има са Илијадом?

-Та река са другом реком прави речни рукавац, Дрим и Бојана то имају, Нема ни тога у *Илијади*. Тамо стоји да те две (тројанске) реке здружују *токове* (воде, вале), што може бити и да се једна улива у другу, а истини за вољу могу имати и заједнички рукавац што је у природи мало ређа појава. Ово дакле није сасвим погрешно, само није комплетно и поприлично је тенденциозно, наводи читаоца да помисли да у *Илијади* пише како постоје две реке које имају и један заједнички рукавац. Мени звучи као намерна превара, али можда ме утисак ту и вара. Бојана и Дрим заиста имају заједнички рукавац и то није спорно, али то је само једно од многих места које би се могло, према овом критеријуму, сасма сложити са *Илијадом*.

-Између Троје и мора се налазио један град у коме су живели, како еп каже, културан народ, што је једино могуће код Скадра, који је удаљен 25 km од морске обале и могао је да постоји још један град, док је у Малој Азији Троја удаљена од мора свега 6 km и мала је вероватноћа да је на такој малој раздаљини постојао неки град,

Ни то не пише у *Илијади*, то је само нечије тумачење и то погрешно. У питању

је град Тимбра, за који би се рекло да је нека мања напуштена тврђава или ако није напуштена онда је са тројанском посадом. Под градом је био ноћни бивак дела тројанске војске код напада на ахајске лађе. Наиме, Ахајци су имали два логора и овај град се налазио недалеко од оног удаљенијег. (То са два логора је моје тумачење, са ослонцем на *Илијаду*.) Никакав културни нити икакав други народ, који је живео у том граду Хомер не помиње. Не помиње ни некултурни, напросто не даје податке о томе. Опет је неко изгледа био маштовит! Тачно је да на удаљености од 25 km од мора може постојати град, док је на 6 km то већ мало теже могуће. Међутим, то нам не доприноси лоцирању Троје, осим ако пронађемо где је тачно био тај град. Такође, Тимбра се и помиње у 10. певању *Илијаде* за које се сматрало, још у антици, да не потиче од Хомера, него су сви оптуживали Писистрата да га је додао. Певање је познато као *Долонија* али и као *Песма о Долону*. (Ја мислим да није додато, бар не у целости, али то је већ мало дужа прича.)

-Према легенди оснивачи Троје су били илирско-трачки народ Дардани који је живео на територији данашње југоисточне Србије и говорили су и писали старосрбско писмо винчаницу,

Делимично тачно! Постојали су бар двоји Дардани или Дарданци. Једнима је епонимни предак Дардан, син Илира и унук Посејдона и Галатеје и то су били ти Дарданци које ти помињеш. Како су то говорили винчаницу, то ћемо узети као шалу (вероватно је Бранкова грешка), а то да су писали винчаницом нико не зна. Осим ако ти ниси нешто ново открио? Дарданци, које помињеш, немају везе са оснивањем Троје. Троју су основали сасвим други Дарданци, они чији је епонимни предак Дардан, син Зевса и Плејаде Електре. Та два Дардана су различите особе. Дардан није било ретко име. Тако се звао један борац у који учествује у *Тројанском рату*, док Диодор са Сицилије помиње Идеју, кћерку скитског краља Дардана. Он каже и да су сви Дарданци изван Тракије потомци овог тројанског Дардана, што значи да зна да је у Тракији било и неких других Дарданаца. Исто тако значи да је Дарданаца било и изван Тракије, можда и у Илирији и Малој Азији. Тако ови наши, илирски, Дарданци у принципу могу бити и потомци ових тројанских, али не могу нам никако и бити од помоћи да елиминишемо и евентуалну Троју у Малој Азији. Поред ових, Страбон помиње још и некакву Дарданију између Беотије и Македоније, а Херодот помиње неке Дарданце у Месопотамији. Опет коментаришеш оно што не знаш, ти или неко други, свеједно!

-Троја се звала ИЛИЈ и њен оснивач је ИЛ, који је био праунук Дардана оснивача Дарданије, у српским народним именима постоји име Илија,

Коначно нешто и тачно! Све је ово познато, само треба додати и да је по једној легенди Ил основао град, али има и друга. Град оснива Трој, Дарданов унук, а Тројев син Ил је подигао утврђену градску акрополу, Пергамон, која је према њему названа Илион. Хомеру су очито биле познате обе легенде. Он каже да је Ил основао град, али помиње сва три имена. Дардан јесте основао град који је по њему добио име и то негде близу Троје. Хтео је основати свој град на месту Троје али му је Аполоново пророчиште рекло да је то место уклето. Зато је он основао Дарданију негде на обронцима Иде близу тог места. Код нас постоји и име Илија, које можда и потиче од Хелије (Хелиос, Илиос) једног од сунчаних

божанстава предхеленског порекла које је касније постало једно од имена бога Аполона. Друга верзија је да потиче од „ил-о“, трачке речи за земљу или блато, а коју имамо у нашем савременом језику у истом значењу. Можда назив Илион и нема везе са Илом, него може значити и насеље у мочварним пределима јер и Хомер помиње „мочварне пашњаке“ недалеко од Троје? Ту је, по њему, пасло 3.000 Ерихтонијевих кобила, али мора бити да је било и друге стоке. То значи да је морало бити најмање 2.000 хектара ритова, а то већ указује на неку речну делту и то веће реке. То би могле бити Марица или Вардар, али се ни Неретва не би могла одбацити. Остале реке на Егеју и Јадрану морају отпасти, па тако и Бојана. Такође, улажем примедбу што мало пише србски а мало српски. Не би знао чије је то масло, али не верујем да је твоје јер знам да си доста писмен!

-Дарданци су живели на Балкану, подигли град на мору где је најближе било – Скадар, зашто би ишли у далеку Малу Азију да подижу град на мору,

Тачно је да су Дарданци живели на Балкану, а већ смо казали да и ови *илирски* Дарданци нису били и једини са тим именом на Балкану, били су и *тројански*. По Диодору је ових тројанских било и изван Тракије, вероватно негде у Малој Азији? Тако питање зашто би неко ишао у Малу Азију да дигне град на мору нема смисла. За разлику од околине Скадра, заиста је постојао град на мору и то баш у Малој Азији који се звао Дарданија. Град је чак и историјски познат по Дарданском миру између Суле и Митридата у *Понтским ратовима* и то је једини град Дарданија за коју знамо. Град се налази на обали око 2 km јужније од данашњег Чанкалеа. Ни он нема везе са Тројом, јер није постојао пре 6. века старе ере и носи име по Дардану који је био локални владар у то време и чији је тумулус познат и може се посетити. Али то сад није тема! Ипак, кад нешто већ желиш да тумачиш, онда није лоше да научиш и мало историје. Толико да не испадаш смешан, више не треба. Рачунај да ово чита и писмен свет!

-Главна врата на улазу у Троју су се звала Дарданска врата,

То је закључак није чињеница. Узгред, овај закључак је вероватно тачан! Нема никаквих главних врата у Троји, тај превод *главна* је из твоје кухиње. Никаква главна не пишу ни на оригиналу *Илијаде* нити има у препевима других аутора. Логично је да су врата по имену родоначелника Тројанаца била најважнија и вероватно највећа, али то се нигде не каже у *Илијади*. Не можеш потурати тај закључак као чињеницу, без обзира на то што је добар! Тако доводиш читаоца у заблуду.

-Ликејци и Лидијци живе западно од Троје и они долазе коњима да помогну Тројанцима, док званична историја Ликејце и Лидијце смешта у Малу Азију и они су источно од Троје и морали би лађама да дођу под Троју,

Измишљотина! То је само твоје тумачење које и Ликију и Лидију смешта негде на Балкан. И није Ликејци него Ликијци! На Балкану додуше постоји Лика, али за Меонце је већ само на нивоу хипотезе. (Меонци су Лидијци) Наиме, није ни било немогуће да су Меонци из Мале Азије пореклом са Балкана, једино нема потврда за ову хипотезу. У *Илијади* постоје двоји Ликијци где си се ти збунио, као и многи други. Међутим, добро си приметио да су час далеко, а час близу. Што си дао у фуснотама свог препева. Они издаље су из Ликије или Лике, са реке Ксанта коју Страбон зове Сирбес, а Милојевић и Билбија Србица. Ова се река се звала и Арда (То имаш код Стефана Византијског али он постоји само

на грчком који ти не знаш, па и не очекујем да си ово и могао знати.) Ликија је покрајина на југозападу Мале Азије, некад звана Милија. Овде је живео народ звани Солими, које помиње и Хомер у *Илијади*. Ово би требао знати јер си сам препевао *Илијаду*! Тако да не може бити сумње. Други Ликијци су називани и *борци из Зелије* са реке Есепе које је предводи Пандар, син Ликаона, по коме су и названи Ликијци. Те Ликијце Хомер зове и Тројанцима. Лидијци или Лиђани су у *Илијади* називани Меонцима, по свом родоначелнику Меону. Добро си то и сам дешифровао, да се ради о Лидијцима и то северним суседима Ликијаца (Милијаца). Хомер не каже како су дошли ни једни ни други, а Пандар прича да је оставио коње код куће и дошао до Троје пешке. Ако ово *пешке* узмемо онако дословце, онда испада да је Троја у Малој Азији, јер ако је Пандар био са Есепе и дошао пешке онда би Троја морала бити у Малој Азији. Знамо да је Есеп река у Малој Азији, то је она са тамном водом описана у *Илијади* која је таква и данас. Ово је историјски позната река. Ту је била улогорена персијска војска пре битке на Гранику 334. старе ере. Грци је и данас тако зову, иако су јој Турци променили име. Хомер нигде не каже ни да ли су они источно или западно, он нигде и не користи те појмове који у његово време нису постојали, него су стране света називане по ветровима који су дували са тих страна. Оно о лађама нема никаквог смисла јер се Хомер није бавио тиме ко је како дошао, осим у неколико изузетака он чак и не каже да је било ко дошао, а камоли још и како. Само видимо да су ту и то је то! По теби, ако Ликијци и Лиђани нису ишли лађама, онда испада да Хомер пева о Троји у Малој Азији. То не би био проблем да све време не тврдиш управо супротно. Ти или неко други?

-Пелазги јуре коњима из данашње Македоније и Бугарске да помогну Тројанцима, јер им је Троја била у суседству,

Измишљотина! Пелазги су тројански савезници из Ларисе, какве Македоније и Бугарске? Било је сигурно 20-так Лариса од којих једна и у Македонији, која је основана више стотина година после *Тројанског рата*. У Бугарској и није било града са овим именом. Ово је још већа глупост него што је она код Јахимовића, који каже да су ти Пелазги дошли из Ларисе на Пенеју, у Тесалији. Хомер даје и поименце набраја бар 15 тесалских вођа који се сви боре у ахајској војсци. Али човек зна само за једну Ларису па бар нема дилему. Ови Пелазги су из Ларисе у Малој Азији, њихове колоније од пре *Тројанског рата*. Овај град је на обали, највише 40 km од Хисарлика. Ако је и Троја била у Малој Азији стварно им је била у суседству, па ту не би одговарло што је један ратник из Ларисе погинуо под Тројом *далеко од грудасте Ларисе*. И то је потврда да Хомер није певао о Троји у Малој Азији. О коњима наравно нема ни говора, то си опет измислио, ти или неко други. Знамо да су Пелазги из Ларисе ту али не и како су дошли!

-Трачани живе на Балкану и коњима су дошли до Троје,

Прво је констатација и то тачна, али у *Илијади* се каже и да *Тракију Хелеспонт целу окружује*. То да су дошли на коњима је опет измишљотина! Можда неки и јесу али Хомер то не каже! Не види се какве везе то, где су Трачани живели, има везе са локацијом Троје. Хелеспонт (Дарданели) је на најужем месту свега 1,2 km, што није нека непремостива природна препрека. Било га је доста лако пребродити. На основу тога не можемо закључити да ли је Троја била у Малој

Азији или на Балкану. Трачанима би сигурно било лакше ако би Троја била на Балкану, али су могли без проблема доћи и у Малу Азију. Узгред и преко пута у Малој Азији је био део, око Босфора, називан Мала Тракија због пресељења великог боја Трачана у тај регион.

-Племена које живе на Сави и Дунаву долазе коњима,

Овде не пише која су то племена, али знам да мислиш на Пеонце. Нисам само сигуран да ли сам то чуо у неком твом наступу на ју-тјуб каналима или смо ми о томе дискутовали. Могуће да је и једно и друго, али није баш ни важно. Нема племена која живе на Сави и Дунаву да учествују у *Тројанском рату*, наравно мислим на она која Хомер помиње. Пеонци које Хомер помиње су живели на реци Аксију, као што и сам Хомер каже. Аксиј је старо име Вардара, што ниси изгледа знао, па их одсели на Саву и Дунав. Истина, исто то име се помиње и у Панонији, али тамо нема никаквог Аксија. Ово племе је историјски познато па знамо да је живело око средњег тока Вардара, ширећи се и према југу и према истоку. Херодот их помиње и око Струме. Та твоја, или чија већ, теорија да је свако за кога Хомер није рекао да је пловио морем ишао пешке или како већ ти кажеш на коњима је само претпоставка и то погрешна. И Хомер само на једном месту помиње те борце који су дошли са (или на, то не знамо) *великим риђим коњима*, а то су борци из Арисбе (или Аризбе). Арисба је град у Малој Азији, близу Абида на Хелеспонту али више у копну и не излази на море, Хомер каже да је на реци Селент. Тај град је историјски познат по томе што је тамо било и командно место Александра кад је прешао са војском у Малу Азију 334. старе ере. Такође се сматра да је одатле владао Теукро, као први краљ Тројаде. Исти град се помиње и у *Енеиди*, кад Енеја говори како су га разрушили или нешто слично, пре него што је започет *Тројански рат*. Препоручујем ти да то малко и погледаш у препеву *Енеиде* на десетерац од извесног Слободана Јарчевића!!! Ако смо сад буквалисти и сматрамо да коње није било могуће превести преко Хелеспонта, онда би се морали питати како су прешли преко река, а нарочито већих. Тако би дошли, твојом логиком, до тога да је Троја морала бити само у оквиру исте копнене масе као и Арисба, дакле у Малој Азији. Сасвим супротно томе што ти тврдиш. То наравно није тако, али све ово време *наводиш воду на Шлиманову воденицу*, вероватно несвесно. Што се мене тиче, то није никакав проблем, мени је свеједно о чему то Хомер пева, али теби видим није. Но, кад смо већ код теме где Хомер каже ко је како дошао у рат има и још један случај, пошто смо Пандара и његове Ликијце већ поменули, а то је Ифидамас, син од Тројанца Антенора. Он долази однекуд из Тракије и то лађама које оставља у Перкоти и наставља пешке до Троје. Перкота је био град на Хелеспонту који је са малоазијске стране и то би, по твом резону, обавезно значило да је баш тамо била и Троја. Сад да ја тебе питам, зашто би неко оставио лађе на Хелеспонту па ишао пешке до Скадра, без обзира да ли је дошао са Црног или, још горе, са Егејског мора? Где је теби нека друга Перкота на неком другом Хелеспонту и какве чињенице имаш томе у прилог? Наравно, измишљену географију ту не признајемо, осим у бајкама!

-Енеја је рођен на реци Марици,

ТАЧНО! Иако овако храбра тврдња изгледа помало претенциозно, изгледа да си у праву! Ако се сећаш, о овоме смо већ причали па се ти ниси сећао где си

то прочитао. Прво си рекао у *Енеиди*, па када смо утврдили и да тога тамо нема онда си рекао да си прочитао у неком Вергилијевом тексту, али се ниси сећао где. Али ево да ти освежим меморију, открио сам одакле ти ово из једног твог текста на интернету за који си вероватно заборавио. Чисто истине ради, то није чињеница него закључак. То не пише ни код Хомера, ни код Вергилија. Ипак, потиче из *Енеиде* са места где Афродита долази свом сину Енеји. Она личи на *Спартанку* и на *Трачанку Хипарлику*, носи лук као *Трачанка* и као *девојка је претицала коње и брзотеки Хебар*. Хебар или латински Хебрус, а грчки Еврос, или српски Марица. Ти појаву препознајеш као да се ту ради о Енејиној правој мајци, а не митској у лику Афродите и то кажеш у фусноти. Ако претпоставка *држи воду* онда је јасно да његова права мајка и одрасла на Марици. Али само под још једним условом, а то је да је нису удали негде далеко од родног краја. Онда би стајало да је Енеја заиста рођен на Марици. Е сад још само повежи то са *Илијадом*, препоручујем да узмеш препев од извесног Слободана Јарчевића. Он је човек све препевао на десетерац који песнички лежи овом нашем лепом језику, брзо и лако се чита и још лакше памти! Да ти мало помогнем ево и шта тамо тачно кажеш за Енеју: *Анхису га роди Афродита, након што у доловима идским спавао са човеком смртним*. Ида је, као што и сам кажеш мало даље у тексту, планина изнад Троје, што свако може закључити из *Илијаде*. Значи, ако је Енеја рођен на Марици и у *доловима идским*, онда су и ти *долови идски* негде поред Марице. С друге стране ти *долови идски* морају бити и негде близу Троје, а даље ти остаје да сам закључиш где је онда била Троја. Узгред, Скадар је, колико знам, на Бојани, не знам да је био неки и на Марици! Наравно, може се упутити примедба да ово није једини могући закључак из датих стихова, али свеједно свака ти част на интуицији! Иако знам да сам ти доста пута рекао и да си *матор* и *излапео*, повлачим реч! Само си *матор*, ниси још сасвим *излапео*! За све што се се претходно налупетао и наизмишљао, сад си се ипак извукао! Али ево да ти дам језиком српског епског десетерца кад ове Хомерове ове речи искажемо онако како би их изрекао наш народни песник. Преведимо Хомера у српском духу десетерца и његово да река носи глиб, песак, камење, суво борје и хршће, али и коње и људе, и кажемо простије да *ваља дрвље и камење, носи коње и јунаке*, а ево и како би могло да гласи:

*Ишетао Пријам господару,
ишетао пред господске дворе.
Баи пред дворе, вр' Тројана града.
Погледује низ поље тројанско,
сузе рони низ бијело лице.
Пољем тече Ксанта вировита,
љепотека, силна, подубока,
штоно ваља дрвље и камење,
у ње јесу подубоки вири.
Ту се двије сударише војске,
силне војске крај воде студене.
Изгибоше тројански јунаци,
по избору бољи од бољега.*

*Погуби их бесни Ахилеју,
украј Ксанте, украј воде 'ладне,
што протиче мутна и крвава,
собом носи коње и јунаке.*

Дакле, пошто си *матор и излапео*, ево тек да те подсетим из којих је то песама.
Прво неколико стихова из песме *Марко Краљевић познаје очину сабљу*:

*Рано рани Туркиња ђевојка,
Прије зоре и бијела дана,
На Марицу бијелити платно.
До сунца јој бистра вода била,
Од сунца се вода замутила,
Ударила мутна и крвава,
Па проноси коње и калпаке,
Испред подне рањене јунаке...*

Или друга верзија те исте песме:

*Подранила Туркиња ђевојка
На Марицу, на водицу ладну,
Подранила бијелити платно.
До сунца јој бистра вода била,
А од сунца мутна и крвава,
Прносила коње и јунаке.*

Следећа вода која носи коње и јунаке је Ситница, у песми *Мусић Стеван*:

*Ал' беседи Косовка девојка:
„Здраво да си, кнежева војводо!
Нисам нигди на ограију била;
рано ме је пробудила мајка,
ми ранимо те воду грабимо:
кад ја дођо на воду Ситницу,
ал' Ситница мутна и поводна,
носи, брате, коње и јунаке,
турске капе и бијеле чалме,
красне српске бијеле клобуке;“*

Из исте песме је чувена кнежева клетва, од које ћу један део искористити да ти упутим поруку. Из следећих стихова ће свако:

*Ко је Србин и србскога рода,
а од србске крви и колена,
он ће знати с књигом бесједити,
мутној води разазнати знаке,
што разноси коње и јунаке.*

Па ти сад види шта ћеш да закључиш!

*-Јадран се помиње, река која се налази северно од Троје, то је данас река Јад-
ар која се улива у Дрину, што је северно од Скадра,*

Преиспољна будалаштина и јавашлук најгоре врсте! Овде си дао коментар и на штампарску грешку у Ђурићевом препеву! У *Илијади* се помиње река Јардан, а не Јадран (проверено на оригиналу). Без обзира што не знаш старогрчки ово си

могао проверити у неком другом препеву где ове грешке нема. То и јесте мање позната река и не замерам ти што је не знаш, да си и погрешно у имену, бар да ниси писао коментар на основу штампарске грешке. Ову реку помиње Нестор у једној од његових прича о неким минулим биткама. Нестор је краљ Месеније на југозападу Пелопонеса из града Пила. Битка на реци Јардан коју помиње се одвија у Елији, што је део Пелопонеса северно од Месеније. Ове области се и данас тако зову, тако да је овде у питању флагрантно незнање. Реку је описао Паусанија у свом делу *Опис Еладе* и тачно знамо где се она налазила. Данас је само, мање или више, суво корито и не знам да ли уопште има неко име. Али и Хомер нигде не каже где је ова река у односу на Троју и то је опет једно твоје погрешно тумачење или измишљотина. Река Јадар се улива у Дрину и то јесте северно од Скадра. Ипак то са реком Јардан из *Илијаде* има таман толико везе као и Скадар са Тројом, или ти са античком географијом, значи нимало!

-Планина ИДА се помиње да се налази изнад Троје, то је Шар-планина са које богови гледају град Троју, а иза града се види море, то се може видети само са Шар планине град Скадар и Јадранско море, тога нема у Малој Азији, Тачно је да се планина Ида помиње и то чак 47 пута у *Илијади*, а тачно је и да мора бити изнад Троје. *Чудна ми купуса*, јасно је да Троја није била на врх ове планине где Хомер помиње врх Гаргар. Свакако да та планина није могла бити испод Троје. То да је Ида Шар-планина је тумачење и то не погрешно него би можда права реч била криминално. Са Гаргара, највишег врха Иде и не гледају никакви богови него само један бог и то Зевс, главом и брадом. Бркаш Шару са Проклетијама јер на другом месту кажеш да је Шара Трачки Сам, а то кажу и други поборници Скадра. А на Трачком Саму седи бог мора Посејдон, он који види град Троју, ахајске лађе и свог брата Зевса на Гаргару, том највишем врху Иде. Ево твојих стихова из једног твог текста на интернету у коме изостављаш да Посејдон види и Зевса и да је Трачки сам шумовит:

Земљотресац божје Посејдоне,

Моћни божје чудно се бици,

Чудио се и борбама љутим,

Јер сеђаше на највишем врху,

А на врху горе Трачког Сама,

Видео је он планину Идску,

Видео је Пријамова града

И видео све ахејске лађе – стр. 227. другог тома.

Најпре идску би требало писати малим словом, а то сигурно не потиче од тебе. Овде је све *јасно као дан*, острво Самотраку или *шумовити Трачки Сам* ви сте прогласили Шар-планином! Јасно и зашто. Ваша Троја је на југу Јадрана, где нема острва, па не можете чак ни као Прајс да Брач прогласите Лесбосом, Вис Тенедом и томе слично, него морате неке планине прогласити острвима. Зевса на некој било којој копненој планини, то би још некако и прогутали, али већ за Посејдона је то прилично рогобатно. Да знате имало митологије знали би да он као бог мора увек гледа са врха неког острва, а Зевс са копнене планине. Да се острво Самотраки или Самотрака некад звало Трачки Сам пише ти то код твог Вергилија, па погледај у сопственом препеву мада то свако може видети већ из имена. Детаље имаш код Страбона и Диодора са Сицилије који кажу то исто у

неколико верзија. Острво се звало Самос, као и онај Самос или Сам уз обалу Мале Азије, па кад је овај други насељен онда је овај у Трачком мору назван Трачки Сам, а касније је од Самос-Тракос настало Самотрака. Друга верзија каже да су га населили Самијанци који су протерани са оног другог Самоса, а потом и Трачани, па је тако назван по једнима и другима. Ако те занима, рекао сам ти где имаш детаљније. Дакле острво Самотрака има врх, планину Саос (старо име острва) или Фенгари, висок око 1600 m и то је највиши врх егејских острва, а планина јесте са северне стране шумовита, баш као што каже Хомер. Одатле се за добре видљивости заиста види Мала Азија и Хисарлик није даље од 80 km. Овај врх је, као највиши врх свих острва на Егејском мору, и главни оријентир морепловцима и, симболички, Посејдон, као бог мора, седи на њему као највишем врху свег острвља. Нема шта тражити на копненој планини, које су под Зевсовом јурисдикцијом. Ако томе додамо и да сте Зевса сместили на врх Проклетија, тврдећи да је то Гаргар из *Илијаде*, то је исто таква ординарна глупост да немам речи, а ево и зашто. Богиња Хера и бог Сан (Хипнос) долазе код Зевса на Гаргар (по Хомеру највиши врх Иде) и Сан се ту пење на највишу јелу на планини. Значи да на Гаргару има јела, па тако Гаргар мора бити врх на надморској висини између 800-1600 m за Европу или већ 750-1500 m за Малу Азију (на ова два континента су различите врсте јела). О овоме нисте водили рачуна, тако да сте Зевса сместили на врх који је значајно виши од 1600 m, на којем нема никакве вегетације. Ни званична верзија, са Идом у Малој Азији, није ништа паметнија јер смешта Зевса на врх висок 1747 m, на којем такође нема вегетације. Ово тумачење је својеврсно *силовање Хомера*, као и ваше јер на највишим врховима Проклетија нема никакве вегетације, па тако нема ни јела. Да наставим у твом стилу, ово је исто на нивоу нижих разреда основне школе. Као и јегуље. Значи да сте тешке незналице или намерно лажете неук народ, можда и обоје! Што је најзанимљивије, ипак постоје и људи који могу *купити* чак и овако смешну причу, лишени труна здраве памети, као и ви!

-Планине изнад Троје имају снежне врхове, што нема ниједна планина у Малој Азији,

Можда и имају само што то Хомер нигде не каже. Радња *Илијаде* се дешава у лето и Хомер помиње снег и лед само као метафоре. Могао си, брате, нешто и упамтити из те *Илијаде*, кад си је већ препевао. Једине планине где се помињу *снежни врхови коњокрота Трачана* се могу тачно одредити где су и нису ни близу Троје. Оне се помињу кад богиња Хера иде са Олимпа на Гаргар Зевсу, а преко острва Лемноса и Имброса. Иде преко Пијерије, ематских (македонских) крајева, преко *снежних врхова коњокрота Трачана* и даље на Атос са којег већ почиње пут преко мора. Пијерија се и данас тако зове, на коју се наслањају ови македонски (ематски) крајеви па и Кисејске планине (античко име) источно од Солуна. Ове планине су више од 1000 m и могле су имати снежне врхове. Не знам где су теби Лемнос и Имброс, вероватно опет неки планински врхови? То да нема снежних врхова у Малој Азији је основно непознавање климатских услова чак и у данашње време, а о прошлости да и не говоримо. Снег и ту пада чак и на нижим надморским висинама, погледај мало на интернету. Имаш тога на фотографијама колико ти воља. Такође отвори неку карту па види и колико тамо има високих планина. Све у свему та констатација није тачна. Не видим

како то уопште доприноси тврдњи да је Скадар био Троја. Тих снежних врхова има по целом Балкану и по великом делу Мале Азије чак и данас кад знамо да је просечна температура за неколико степени виша него у доба Хомера.

-Проклетије су се све до 1907. године звале Тројанске планине, али их је Јован Цвијић записао у картама као Проклетије,

Ту јесте тачно, да их је Јован Цвијић увео у географску номенклатуру 1907. Са именом Проклетије. Никад се нису звале Тројанске планине али део њих увек се звао по Тројану. Сам си помињао да се један од виших врхова ових планина зове Тројан и то је тачно. Постоји два Тројан, Велики и Мали по којима тај део данашњих Проклетија и даље зову Тројан. Ово име можемо наћи још на неким картама из 20. века и након тога што их је Цвијић забележио као Проклетије. Назив Проклетије Цвијић није измислио, као што ти тврдиш, а још мање су га на то наговорили некакви Немци или кога си већ измислио. (Ово је Јарчевић испричао писцу ових редова усмено, па га овом приликом на то и подсећамо.) Назив Проклетија помиње још Вук у свом *Рјечнику* из 1852. године, такође се помиње и у једном уџбенику из 1872. а после и у једном атласу из 1899. Назив је, као што видиш, исти, само је Цвијић уместо назива Проклетија узео ово име у множини, Проклетије. Вероватно зато што је овде у питању планински венац попут Алпа, што им је и било једно од имена, Северноалбанске Алпе или Алпе на југу Европе. Досад није забележен случај да су географи, кад су проводили извесну стандардизацију назива, икад неко име измислили. Увек су и узимали локалне називе, па је тако урадио и Цвијић. Узео је име којим га је звао народ, српски и албански, Проклете планине или Проклетије. Тако нападаш Цвијића који ту није ништа скривио, а на основу свог сопственог незнања. То је, брате, срамота и брука, али за тебе не и за Цвијића! Да се не залажеш за то да требао остати тај назив Северноалбанске Алпе? Знам и да је вама Скадарцима послао Слободан Филиповић карту оног Венецијанца (мислим да је са краја 16. века) на којој је уписан назив *Monti Troiani*, што сте превели као *Тројанске планине* јер вам је то *легло ко будали шамар*. Одакле њему овај назив то на карти не видимо али је, по свој прилици, од некога чуо да овај део планине домороци зову Тројан, како га и данас зову. То се, условно, може превести као *Тројанске планине* али је више у духу српског језика превод *Планине* (планина) *Тројана*, што и одговара народном називу ове планине, а то је Тројан. Ви Скадарци сте превели онако како вам је више одговарало да би то повезали са некаквом Тројом у Скадру, који је, као што знамо са јужне стране Проклетија. Једино што то нема никакве везе са Тројом. Ти си написао и једну пристојну књигу о нашој старој религији, дотичући се и митологије, на којој ти одајем признање. Нарочито на томе што си практично потврдио и једну моју стару хипотезу да наши преци нису били многобошци, не у правом смислу речи. Зато мислим да си требао знати, да је постојао Тројан, било као неко божанство или неко друго митолошко биће. Он је, по неким тумачењима, еквивалент Триглава и оставио је свој траг у многим географским називима. Тако имамо врх Тројан али и Тројанов град на Церу, врх Тројан на Пештеру, има и негде у Босни (не сећам се где,) врхови Тројан су на Проклетијама (Велики и Мали Тројан), које сам помињао, онда Тројанске планине, па и град Тројан у Бугарској који се и данас тако зову. Постоје и бројни називи за потоке, изворе, чесме, ливаде и томе

слично. Код нас постоји мушко име Тројан или Тројано, па и женско Тројанке. Све ово је по том Тројану и нема никакве везе са Тројом, иако се не може ни искључити и могућност да је Трој или Трос управо хеленизовани Тројан! Мада би то могло бити и обрнуто. Обрати пажњу да је сви ти врхови зову Тројан, а не Тројанац, тако да би назив Тројанове планине више одговарао. Да би нешто протумачили није лоше знати малко и од наше митологије, а не само грчку и римску. Не знам ни зашто нисте узели Тројан и Тројанске планине у Бугарској као Троју, бар је име исто, или и оне Тројанске планине у Египту које помиње Страбон, који ту помиње чак и Троју и Тројанску реку и каже да су ову Троју основали управо Тројанци. Ту имате све на окупу! Имаш још Троју у Италији поред Фође, тако се још данас зове! Треба још додати оно што овде ниси рекао да су код вас Проклетије Ида, коју си претходно побркао са Шар-планином, па је онда ту највиши врх Гаргар где седи Зевс. То би, по вама, онда био Језерски врх, висок 2.694 м. И ту треба да проверите да ли се виде Троја и лађе или има између врхова који би и ометали видик. Пошто не знате да рачунате, чекаћу фотографију, можете и о истом трошку кад будете ишли на Шару, није далеко! За Гаргар знамо да је на њему био Зевсов свети гај, а Хомер нам каже да на њему расту и јеле, на оном истом месту где описује Херино путовање. Можеш то лако пронаћи у свим препевима, па тако и у свом. Е сад опет и мало нижих разреда основне школе. Јеле расту на надморским висинама 800-1600 m овде у Европи где је и хабитат европске јеле или 750-1500 m у Малој Азији где расте тројанска јела. Наравно, на Језерском врху где сте ставили Зевса, не да нема јела, већ нема ничега. Нема говора ни о каквом гају, светом или не! Толико сте површни и шупљи да дува промаја на све стране! Како ли се само усудите да ви неком нешто тумачите!

-Сунце када се рађа иде преко трачких планина и обасјава источна врата Троје, што је једино могуће ако је то Скадар,

Опет измишљотина! То нигде не пише! Трачке планине се не помињу нигде у вези са Тројом, помињу се само једном и то код путовања Хере са Олимпа на Гаргар. Како сам то већ претходно објаснио, не морам понављати. Такође, ни некаква *источна врата Троје* не постоје. Називи за стране света не постоје у *Илијади* јер у Хомерово време нису ни постојали. Изражавање су метафорички преко ветрова као: Бореј за север, Нот(ос) за југ, Еур(ос) за исток и Зефир(ос) за запад. За западну и источну страну је коришћено још и лева и десна страна, по веровањима у знаке богова (лет птица). Требало се окренути лицем према северу па би онда требало чекати знаке богова. Најчешће је то био лет птица, али је могла бити и муња или нека друга природна појава. Ако знак дође с леве (западне) стране, то је био лош знак, док је десна (источна) страна значила већ повољно знамење. Ти ово ниси знао и види се, у фуснотама, да си укапирао тек негде у 12. певању. Тебе су птице асоцирале на наша *два врана гаврана* али то је само симбол гласника лоших вести, никакве везе са тим старим веровањима нема! Понекад би за исток и запад користили и појмове о изласку или заласку сунца. Чак и кад би у *Илијади* постојало све то што кажеш, то да је то једино и могуће у Скадру је обично лупетање. Таквих места би могло бити безброј и по Илирији и по Тракији. Погледај мало на неку карту, па закључи сам! И леба ти не коментариши оно што не знаш, али је и проблем што ти мислиш да знаш!

-Описана је река Зета која има много зелених алги у води и која је због тога тамна, такве реке нема у Малој Азији,

Опет неко погрешно тумачење! Никаква Зета није описана у *Илијади*, иако је и тачно да Зета има доста акватичне вегетације због свог спорог тока. Као река са тамном водом се помиње река Есеп. То сам већ објаснио да се не понављам. То је река у Малој Азији у чијој области је био антички град Зелија, за који се такође тачно зна где је био. Овај део јесте припадао Пријамовој држави јер их Хомер зове Тројанцима! Река и данас има битно тамнији одраз од других река што се види на фотографијама. Шта је томе узрок не знам! Нема података да се река Зета икад звала Есеп, нити твоја објашњења имају икаквог смисла. Опет измишљаш неку нову географију. Не мислиш да би било боље да се прво мало упознаш са постојећом, овом савременом географијом ако већ не можеш и са античком! Та сулуда идеја за Зету мислим да потиче од Милутина Јаћимовића па си овде изгледа само прихватио туђу глупост. Мало ти је било ових твојих!

-Дрво запис је свето дрво код Срба и налази се у Троји, дрво запис се из српске традиције описује у ИЛИЈАДИ на исти начин: моли се под њим Богу, носи се ракија, храна и пази се на то свето дрво, не сме се ломити, не сме му се кора вређати јер ко то повреди доживеће несрећу,

Ово је у принципу тачно, мада не баш сасвим! *Дрво запис* заиста и постоји код Срба и сасвим је налик на описано *свето дрво* у *Илијади*. То ће сигурно учити свако ко познаје наше народне обичаје. Каква је његова сврха и шта се све под њим ради, ту си описао наше обичаје али то не пише у *Илијади*. Од Хомера се само сазнаје да је овакво дрво постојало и да су га Тројанци поштовали, ништа више. Интересантно је да то дрво код Тројанаца буква (иако неки и преводе на енглески као храст) и то је тачан превод код преводилаца Ђурића и Маретића (проверио сам оригинал). Ове преводе помињем само зато што је и код нас ово дрво првенствено храст, а ређе цер (исто врста храста), брест, јасен, па и дивља крушка. Веселин Чајкановић каже да је то наслеђе још из старе вере, а храст је најчешће биран као дрво дугог века посвећено Перуну. Не види се како би овај обичај указивао на Троју било где, што јасно важи и за Скадар. Зашто онда не би Троја била негде у Шумадији, у којој је овај обичај највише присутан? Нема га нигде ни близа Скадра! Како можемо знати да га у прошлости није било и у Малој Азији која је била насељена трачким племенима, нити где је могао бити донет разним миграцијама становника?

-Први свештеник Троје је узео копље и исекао коре светог дрвета записа, Бог се разљутио и послао је две змије и оне су дошле до Троје и убиле свештеника и два његова сина и казна је била да Троја мора да изгуби рат,

Ово јесте тачно, само нема код Хомера. Ово је из *Енеиде*, ту си поново побркао лончиће па си помешао Хомера и Вергилија. Али не видим какве то везе може имати са Скадром или са било којим другим местом!

-Зидине Троје окружују око 2 ха, док је Троја у Азији била на 60 ари површине
Нетачно! Скадар проглашаваш Тројом, а он стварно има свега 2 ха. Хисарлик, који опет зовеш Тројом, иако то све време оспораваш, има највише 3 ха и ова цифра од 60 ари није тачна. Ипак јесте добро што си то поменуо јер се из ових података може закључити да ни Скадар, ни Хисарлик нису могле бити Троја. Напросто су премали, чак и кад Хисарлику додамо и спољни део града опасан

јарком и палисадом, као што тврди Манфред Корфман. И са овим додатком би цео град био непуних 20 ha, дакле 10 пута већи од Скадра али то није довољно, ни близу. Историчари, или боље рећи неки од њих, сматрају да је Троја имала око 158 ha. Одакле им ова процена није ми познато, али знам и да је хетитска Хатуша била град са 170-180 ha, а она је приближно из истог периода као што је и Троја, нешто старија. Знамо да Хомер за Троју каже да је град са најширим улицама, што значи да се ради о великом граду (за ондашње појмове). Троја не може бити значајније мања од Хатуше, а утолико пре, није могла бити мања и десетоструко или скоро стоструко. Скадар је мањи 90 пута од Хатуше, па сам закључи! Очигледно је да твоја *скадарска екипа* није баш превише код куће са античком историјом, а ни толико са географијом! Као што ниси ни ти сам!

-Обичај Тројанаца је да госте дочекују житом и вином или ракијом, што је и данас обичај код Срба,

У принципу тачно, осим што се у *Илијади* помиње само вино. Сличност ових обичаја са нашим јесте очигледна, само не видим како то иде у прилог тези да је град Троја била на месту данашњег Скадра. Таквих места има безброј, како код нас тако и на целом Балкану. Да ли их је било и у Малој Азији и да ли их тамо има данас, то не знам али се сигурно ни то не може сасвим и искључити!

-Када се сахрањује умрли, онда се на гробљу пола чашице ракије попије, а пола проспе за покој душе,

То јесте наш обичај! Сличан постоји и у *Илијади*, само се тамо из пехара прво одлије део као жртва боговима, не помиње се у вези мртвих. Ипак сличност је очигледна, само се опет не види какве то везе има са локацијом Троје. Јесте да повећава вероватноћу да је била негде на Балкану, као и све претходно у вези обичаја, али нам ништа не говори где би могла бити. Наравно, ни ово никако не искључује Малу Азију. То што нама нису познати обичаји из тог дела света не значи да их тамо није било. Временска дистанца је једноставно превелика.

-Ахил јаше шареног коња и бори се топузом, то предање се пренело на Краљевића Марка,

Истина је да име једног од Ахилових коња у преводу значи Шарац, као и да се Ахил бори разним оружјем. Ово заиста изгледа као архетип трачког коњаника, којег код нас препознајемо кроз лик Краљевића Марка. Али опет исто питање. Зашто би због овога Троја била на месту Скадра, а не на неком другом месту?

-Ахил пева уз гусле,

Делимично тачно. Ахил пева уз формингу, која јесте жичани инструмент и не личи на гусле, али то и није нешто од особитог значаја. Ахил ту дефинитивно пева јуначке песме, што управо и јесте оно најбитније! Али зашто би због тога Троја била баш Скадар? Јасно је да и ово повећава вероватноћу за Троју негде на Балкану, али ништа више од тога!

-Огњиште је централно место у кући; и Тројанци и Срби употребљавају исти израз када кажу да се боре да сачувају своје огњиште,

Огњиште некад јесте било централно место у кући и није спорно ни да сви Срби употребљавају израз који си навео! Међутим, овај исти израз користе и други народи, не само Срби. Да ли су га користили и Тројанци то не знамо, зато што Хомер нигде у *Илијади* не помиње огњиште. Ако си ти то негде нашао, онда и мени пошљи те стихове. Можда ми је нешто и промакло, али код Маретића и

код Ђурића то нисам пронашао, а ни код тебе се не сећам да има!! Мада ово звучи да си начисто пролупао јер испада да је Троја Скадар већ зато што Срби имају израз *сачувати своје огњиште!* Ако сам ти код Енеје на Марици већ и укинуо ону титулу *матор и излапео*, сад и немам избора него да ти је вратим! -*Ношња у многим деловима данашњег Балкана је иста као код Тројанаца, женска капа КИТАРА је ношена у Хомеровој домовини Бригији и у читавом динарском појасу.*

Могло би се рећи да постоје сличности, мада ни у *Илијади* нема информација о начину одевања, али се понешто ипак може извући. Сличност постоји и то није спорно, само се из тога не види зашто би се определили баш за Скадар. Овде и тврдиш да је Хомерова домовина Бригија опет без икаквих основа. Односно те основе ипак постоје, само се ради о погрешној интерпретацији једног навода Клаудија Елијана. Он, према Пешићу, Деретићу, па чак и Милану Будимиру, наводно тврди да је *Илијада* испевана на бригијском језику. Међутим ово није тачно. Очито се нико од поменутих није потрудио да то и провери, него само и некритички преузео од неког другог. Елијан помиње *Илијаду Дареса Фригијца* за коју каже да је била испевана пре Хомерове и која је јасно морала бити и на фригијском језику. *Хомерове епове* Елијан помиње посебно, тако да забуне не може бити. Очигледно је да нико од поменутих није прочитао Елијана, а то се није могло очекивати ни од вас *Скадараца* којима читање античких писаца и није баш карактеристика. Но, како би и била кад нико не зна грчки и латински па само можете преносити туђа лупетања. Иако, ни ваша сопствена ту нимало не заостају! По Херодоту су малоазијски Фриги део Брига који се ту преселио и почео се називати Фригима. Ово је и археолошки потврђено, тако да ни нема разлога да у то сумњамо. Зато замена имена Фрига и Брига и није, у принципу, спорна. Можемо упутити примедбу Херодоту да баш никад није забележено да један народ сам себи промени име после пресељења. Тако су их вероватно тако прозвали Хелени који нису имали глас Б и често су га замењивали са В или Ф, као што је и овде случај. Дакле, на основу те *Илијаде Дареса Фригијца*, никако није могуће доћи до закључка да је Хомер био из Бригије. Елијан говори још и о Хомеровој *Илијади* али то што каже није ни у каквој вези са Даресовом, коју зове и *Фригијска Илијада*. Узгред, Елијан је свакако знао и за разлику између Фрига и Брига. Хомерова постојбина се не зна, тако да он можда и јесте био из Бригије, као што ти кажеш, само што ми немамо никаквих података да бисмо то потврдили! Не видим какве све то има везе са Тројом у Скадру или било где другде? Поред вас *Скадараца*, ту се ни Бранко баш није прославио преносећи оволику количину измишљотина, па и глупости. Како сам каже да је прочитао твој препев *Илијаде*, тиме је рекао много и о себи. Недостаје му образовања, а ни логичко мишљење му није баш јача страна, таман као и вама *Скадарцима!* Овде завршавам са оним делом који је објавио Бранко и прелазим на један твој текст на исту тему. Део се и поклапа па на то нећу одговарати, већ само на оно чега досад није било. Текст дајем цео не издвајајући само делове који су нови. Овај текст си делом писао ти, а делом преузео од Јаћимовића. То се види већ и по томе што ти цитираш своје стихове, а он Ђурићеве. Ту се види да је већина претходних лупетања и измишљотина потекла, у ствари, од њега, али свеједно тебе не аболира што преносиш туђе глупости, као уосталом ни Бранка!

Тројански рат - обрачун српских државица

Значи, Грци нису могли учествовати у тројанском рат. Стих у „Илијади“ обавештава да сунце с истока обасја Трачке планине, па тек после град Троју. Значи, Троја је западно од планина у Бугарској и Моравској Србији.

Истина је да Грци нису могли учествовати у *Тројанском рату* јер тада још као народ нису постојали. То си исправно закључио. Ево и једна занимљивост. Кад сам био ђак, у петом разреду, учили смо *грчко-тројански рат* и наравно Грчку и Рим. Моје питање је било: „Ако грчка ера почиње од прве Олимпијаде 776. пне. да ли онда значи да пре тога не можемо говорити о Грцима? Ако је тако, а очигледно и да јесте, зашто се онда рат, који је био толико година раније, зове *грчко-тројански*?“ Остало, о сунцу, Трачким планинама и позицији Троје јесу делом измишљотине, а делом погрешни закључци, што све можеш пронаћи у претходним коментарима, а тог стиха који ти помињеш нигде нема. Он је био изгледа негде у твојој глави, где ће и остати. Зато, да ми да наставимо даље:

Занимљиво је да у Хомеровој „Илијади“ постоји стих, у којем се описује град Троја и планине у њеној близини. И та слика открива, управо, град Скадар (Троју) и Проклетије (Тројанске планине), које се у „Илијади“ зову – Ида. То је неоспорно – да је у стиху реч о Проклетијама, јер се каже да Бог посматра те планине с Трачких планина, а Трачке планине су у Србији, те Бог не би с њих могао посматрати неке планине у Малој Азији, јер је између Трачких планина и Мале Азије (Шлиманове Троје) Егејско море. Тако, Трачке планине у „Илијади“ одгонетају место древне Троје, јер се у овом стиху каже, да се планине око Троје и Троја виде с Трачких планина. Види се и море иза града Троје. Како је ово измицало хеленистима?

Погледајмо стихове:

*Земљотресац божје Посејдоне,
Моћни божје чудио се бици,
Чудио се и борбама љутим,
Јер сеђаше на највишем врху,
А на врху горе Трачког Сама,
Видео је он планину Идску,
Видео је Пријамова града*

И видео све ахејске лађе“ – стр. 227. другог тома.

Овде је сакупљено, мање више, оно што сам већ прокоментарисао. Нетачне су информације, или боље рећи измишљотине, па су такви онда и закључци. Овде се не ради ни о каквим Трачким планинама него о острву Самотраки, што сам већ објаснио. Ново је, управо смешна, констатација да се са Трачких планина, које су у Србији не може видети Мала Азија (Шлиманова Троја). То је наравно тачно, али не заборавимо да си једно егејско острво, мртав ладан, ти прогласио Шар-планином. Истина је да се планине око Троје виде са Трачког Сама, а не и са некаквих Трачких планина! Питам се како то да је једна тако *високоумна* претпоставка, коју експлоатишеш као да је чињеница, промакла хеленистима? Изгледа да ти хеленисти ипак знају бар мало географије или их бар не мрзи да погледају неку карту, што и теби саветујем! Осим тога хеленисти се ни не баве

локацијом Троје! То би макар требало да знаш, да си прочитао радове и некога од хелениста или *хомеролога*. Чича, боље је да ћутиш јер коментаришеш и оно што не знаш и то тако да се види да си се потпуно погубио!

Тројански рат је био обрачун српских државица никлих на морским обалама Средоземља у дубини Балкана. У Хисарлику није могуће пронаћи планину (где је Шлиманова Троја), која би се могла видети – заједно са Тројом и морском обалом, како је то све посматрао с Трачког врха (на Шар планини). Управо са Шар планине и са Кораба се могу видети Проклетије, Троја и обала Јадрана, како то описује стих из „Илијаде“, а такве слике нема на Хисарлику.

На Хисарлику нема ни реке, која би представљала, водом богату, Скамандар, која, пре него што се улије у море, носи воду и осам својих притока. А на Хисарлику, поред Шлиманове Троје, тече једна мала река, више поток. И кад су летње жеге, она пресуши. „Илијада“ спомиње, у близини стварне Троје, поред реке Скамандар, још једну реку – ни налик потоку на Хисарлику. Реч је о реци Симонети, што је река Дрим, док је антички Скамандар данашња река Бојана. У „Илијади“ се спомиње и река Јадран у Србији, поред Јадранске Моштанце. Сад се та река зове Јадар.

То да је *Тројански рат* био окршај српских државица је опет претпоставка коју износиш као чињеницу. Чак и да јесте тако, зашто би због тога Троја била баш у Скадру? Ми можемо бити уверени да међу свим балканским народима, па и добром делу малоазијских постоји мање или више људи који потичу од неког учесника *Тројанског рата*. Тако их мора бити и међу Србима, то није спорно. Само нам то не помаже да одредимо где је била Троја. Остало сам раније већ и прокоментарисао, осим реке Симонете. Ту си изменио име реке у *Илијади*, али се мени свидело па сам ово твоје име употребио у чланку који сам написао за *Галаксију*, а који сам послао и теби. Даћу ти и у штампаној форми кад те будем видео! Река се у *Илијади* зове Симоент код Ђурића или Симоис код Маретића. У оригиналу стоје оба назива, а оно твоје *Симонета* нама лепше звучи. А све остало је *трла баба лан* и то сам већ објаснио. Немам додуше ништа против да тај рат назовемо и српским именом јер ако може грчким из времена пре Грка, зашто не би могло и неко друго име! Али да ти скренем пажњу да Ахајци код Хомера имају робове, а Тројанци немају. Као што добро знамо ни Илири нити Трачани, ни иједан словенски народ није никад имао робове, па ако већ хоћеш Ахајце ето ти их. Ја не прихватам да будем потомак робовласника, а ти како ти драго! Да, овде сте на Шару додали још и Кораб. Не смета то је наставак Шаре и највиши врх је једва 15-так метара виши. Дакле чекам фотографије Скадра и са Кораба или оптични прорачун шта се одакле види! Узгред, то што ви овде и тврдите ја лако могу да израчунам. Баш ме занима како ћете се ви с тим снаћи! Дрим и Бојану спаја и данас један водени рукавац, који се спомиње и у „Илијади“. Ево описа Троје и те две реке с рукавцем у „Илијади“, што ниједан историчар, осим оних из Бечко-берлинске историјске школе, не би могао везати за географску слику на Хисарлику:

*„А кад стигну до Троје и двеју тамошњих река,
Онде где Симонет и Скамандар здружују вале,
Ту застави коње белорука Божиња Хера,*

*Од кола испрегне њих и маглом покрије густом,
А Бог Симонет њима амбросије даде да једу.“*

Ово је, рекао бих, од Јаћимовића? Прочитај стихове па сам закључи где ли се ту помиње рукавац! Бољи превод би био да реке *спајају своје токове* али може и овако. Овде треба још додати да се из неког ширег контекста може видети и нешто што вама иде у прилог, а то је да се ове реке здружују негде близу Троје и то стварно не одговара стању на Хисарлику где се оне здружују ближе самог ушћа. Не може се пронаћи ни трага да је некад у прошлости и било другачије, тако да би по том критеријуму Хисарлик отпао. Вероватније је да се ове реке спајају, него да имају заједнички рукавац, али ни то није искључено. Тако да ово не искључује Скадар, али га ни не фаворизује јер оваквих места има доста у Малој Азији, а још више на Балкану. Али како нико није укапирао да то што се реке спајају код Троје елиминише Хисарлик, а не то што ти пишеш? Сад ја треба да питам да ли ико од вас *Скадараца* мисли, као што ти прозиваш неке научнике? Или је можда боље питање има ли чиме да мисли јер се види да не мисли?

Фоча, град у Босни, није реч из турског језика, него су Фочани били племе у Тројанском рату. Дарданци, Ликијци, Трачани и друга балканска племена су тројански савезници и стижу до Троје на коњима или пешке. Да су ишли у Малу Азију, ишли би бродовима. Ахил, као чобанице, стиже с овцама до Троје и побеђује тројанска три борца. Да је Троја била у Турској, путовао би лађом. Енеј није из Азије јер је рођен на обалама Марице. Дрво запис из Шумадије описано је више пута - с истим одликама као и данас. У „Илијади“ се излива пола чаше пића за покој душе преминулог. Племићи и војсковође су могли да носе данашњу црногорску одећу - црвено-плаво-бело.

Ово је нешто интересантније. Фоча јесте градић у Босни, али има идентичан и на егејској обали у Малој Азији. Зато је мало вероватно да то није турски назив, српски није јер код нас није било гласа Ф, чак и ова наша Фоча се у Средњем веку звала Хоча, а ту је било српско насеље Радовина. Фоча је зове од времена турског земана, а какве везе има са Фочом у Малој Азији није познато, па ето и згодне теме за истраживање. Фочани јесу учествовали у *Тројанском рату* али их можемо препознати под називом Фокејци (Фокеани). Ђурић у објашњенима даје да су Фокејци или Фочани становници Фокиде земље у средњој Хелади, а Маретић каже да су Фокејци становници Фокиде земље у средњој Грчкој, ка западу од Беотије. Фокиду су звали и Фокеја, а Хомер је смешта у поречје реке Кефис што значи да су нас оба наша академика тачно обавестили. Фокејци су јасно на ахајској страни у рату и очигледно не могу имати никакве везе са том Фочом у Босни. Не могу чак ни са Фочом у Малој Азији, која није постојала у време *Тројанског рата*. Међутим, ову Фокеју у Малој Азији са градом Фочом (турски назив) или Фокејом јесу основали ови Фокејци из *Илијаде*. За њих се зна да су се из свог старог краја испод Парнаса преселили у Малу Азију, да би одатле оснивали друге колоније укључујући и град Марсеј у Француској. Кад је двадесетих година прошлог века дошло и до размене становништва између Грчке и Турске, Грци из Мале Азије пресељени су углавном у Тракију и нешто у Македонију и они су давали имена градовима и селима имена из свог старог завичаја са префиксом Неа. Тако можемо знати да је оно место Неа Фокеја на

Касандри насељено становницима баш из ове Фокеје у Малој Азији. За остало сам већ објаснио. Ахил није стигао са овцама под Троју нити је стигао копном него морем (види *Каталог бродова* у 2. певању). Он само каже да је 12 градова разрушио пловећи морем, а 11 идући *пешке по грудастој тројанској земљи*. И ово у принципу може значити да се Тројада и простирала на два континента, а он ишао у пљачку на оба. Где је могао ишао је пешке, а где није могао ишао је морем. Енеја на Марици, дрво запис и изливање пића већ сам објаснио. Ово да су племићи и војсковође могли да носе даншњу црногорску одећу боја црвено-плаво-бело нема смисла. Наравно да су могли, само то нигде не пише. Плава боја се не спомиње ниједном у *Илијади*, осим у твом препеву. У доба Хомера није било назива за плаву боју, као ни за неке друге, него су се боје описивале метафорички, што ти очигледно ниси знао, као ни многи други. Нису знали ни многи озбиљни хеленисти, па ти зато и не замерам. Ипак, мислим да би требао знати свако ко се упусти у превод *Хомерових епова*!

Околина Троје с планинама затрпаним снегом и ледом, а у Турској је суптропска клима. Поред много других српских трагова у „Илијади“, важан је и податак да је „Илијада“ преведена на грчки тек 560. године пре нове ере.

Око планина са снегом сам већ рекао шта је било потребно. Српски или шире речено словенски трагови у *Илијади* нису спорни и то је најбоље истражио још Грегор Данковски пре непуних 200 година. Објавио је две књиге на латинском језику на ту тему. У античким текстовима нема ни помена да је *Илијада* некада превеђена, а нарочито не кад је то било. Била је редакција у доба Писистрата, али се не зна сигурно да ли је то било за његове прве или друге тираниде. То измишљају они који покушавају да промовишу ту тезу! Не кажем да није тако, само да то нико од античких писаца не каже. Као и оно да Грци нису разумели *Хомерове епове* па им је требао тумач, што потиче наводно од Платона, а неки кажу и од Аристотела. Ни ово нигде нема, а ти који то говоре нигде не наводе извор! Неко је некад то негде написао, али очигледно није у античко доба, док остали само понављају то као чињеницу иако је у питању тек нечија хипотеза. *А у то време се тек стварао латински и других језика у Европи није било. Западноевропски су створени од 12. до 19. столећа нове ере, као и мађарски и румунски. Све о језицима пише у енциклопедијама - само словенски нису вештачки.*

Ово нећу да коментаришем да не ширимо тему. Само је питање, какве то везе има са Тројом, а нарочито са Скадром?

У следећим стиховима се каже да Ахил разби Тројанце и једну групу гоњаше низ поље, кад је прешао мост (брод) на једној од 8 река, Ксанту, између града и поља:

*„Кад напоследку стигну до брода лепотеком Ксанту,
Реци вировитој, што Див је бесмртни роди,
Онде раздвоји Тројце Ахилеј, те гоњаше једне“.*

Погледај мало пажљивије у сопственом препеву, па ћеш видети да се Ксант не помиње у тих 8 река. Опет, какве то везе са Скадром? Изгледа да је све надаље, а и ово до сада од Јаћимовића јер даје Ђурићев прпев.

Зна се да морске јегуље, кад полажу икру, то чине у рекама Средоземља, па и у Бојани. То не би могле чинити у потоку на Хелеспонту, у којем вода често

пресушује. Погледајмо, јегуље пливају у Бојани, поред Троје (Скадра) – у антици, као и данас:

*„Метиљке почну да горе и брестови, а с њима и врбе,
Лотос горети стане и сита, а с њима и кипир,
Све што уз лепу је реку на брегу у обиљу расло.
Јегуље и друге рибе у води стану да гину,
Што су овуд и онуд у лепој пливале води“.*

Овде се јегуље више не мресте у Скадарском језеру него у рекама Средоземља. Очигледно незнање, сад се види да и оно са језером није случајно. Но овде бар не кажеш да су у језеру него у реци, а то је тачно. Истина је да јегуља има још и данас у Бојани, али има и у другим рекама! Овде се види да ни Јаћимовић не зна где се мресте јегуље и да си ову глупост купио од њега, али те то никако не аболира! Знам да ниси завршио гимназију него економску, што ти је озбиљан хендикеп за ову, а рекао бих и за сваку другу област, али ово је ипак тек ниво нижих разреда основне. Брука и срамота од незнања! Куд се сви трпате да још и тумачите оно што не знате? Боље се покријте ушима и ћутите!

Стихови „Илијаде“ су с драгоценим садржајем, уверава нас М. Јаћимовић. Они откривају и најприсутнију одлику реке Зете у Црној Гори. Верује да се Зета, у време Тројанског рата, звала Есеп, а долина кроз коју је текла – Зелија. Стих каже, да Есеп протиче поред најниже стране Идске планине, а Јаћимовић види, да је реч о Проклетијама, јер се према Зети надноси најнижа страна планине. Још једна особина Зете се препознаје у стиху „Илијаде“ – вода јој је тамна (црна) због изобиља алги, које су условљене њеним спорим током. Погледајмо:

*„Који од Зелије беху, од Идске најниже стране,
Имућни људи што црну Есепову пију воду,
Те Тројанце син Дикаонов вођаше светли,
Пандар, кога је сам Аполон обдарио луком“.*

Ово смо већ расправили. Очигледно незнање античке географије и измишљање нове. Есеп је река у Малој Азији и нема података да се иједна друга река некад тако звала. Не можемо по вољи нешто крстити тамо где нам одговара без какве потврде. То је циркус, а не наука. Није чудо што вас сви који понешто и знају исмевају или у најбољем случају игноришу. Узгред, није Дикаонов него јесте Ликаонов син, то је грешка! Близу Есепе се налазио град Зелија, а долина при ушћу ове реке је Зелијска долина. Претпоставља се да је долина добила име по граду Зелији, али може бити и обрнуто. Из Зелије су они други Ликијци, које Хомер зове Тројанцима. Они су прозвани по Пандаровом оцу Ликаону. Зар је могуће да не знате за Есеп, реку која је историјски позната јер је поред ње био персијски логор пре Битке на Гранику 334. године старе ере?

Ако се зна да су Пеони живели око средњег тога Вардара, онда је тачно да им је Скадар био на северозападу, како се у „Илијади“ одређује положај Троје. Пеонски вођа је био Астеропеј и он је своје војнике водио до Троје пешке. Да је Троја била у Турској, како тврди Шлиман, онда би Пеони морали да преплове Егејско море и не би путовали само пешке, како то пише у „Илијади“. Јаћимовић наводи и студију о Троји Аристиде Вучетића, у којој је упозорење, да је Дарданија, којом је владао Пријам, имала излаз на источну обалу Јадрана, у

данашњој Далмацији. Према томе, тешко је поверовати у Шлиманову тврдњу, да је главни град те Дарданије био на Хисарлику. Била би то огромна држава и онда се на Балкану и Малој Азији не би налазиле толике државице – учеснице у Тројанском рату.

Мени си рекао да су Пеони дошли из Паноније, а видим овде знаш и одакле су дошли. Јаћимовић ту није погрешно, на крају пише то и код Хомера. Надам се да немаш и неку трећу верзију јер ова је тачна, али не баш сасвим. Нигде није писало у *Илијади* да су Пеонима или Пеонцима Троја била на северозападу, ни било где другде. Не пише ни да су дошли пешке, или на некакав други начин. Пише да су дошли као смена и да су 11-ти дан под Тројом. Неки су то, истина, протумачили као да су путовали 11 дана, па чак и покојни Милан Ристановић који је знао старогрчки. Ипак у *Илијади* пише овако као што сам и рекао, што сам за сваки случај проверио и на оригиналу. Не види се зашто Пеонци не би могли прећи Дарданеле, а могли су прећи рецимо Марицу! На основу завичаја Пеонаца не можемо знати где је Троја. Могла је бити и у Малој Азији, али још и било где у Илирији или Тракији, па зашто не и у Скадру, али то није нимало вероватније него на било ком другом брду. Аристид је имао из чега да закључи да је Тројада могла бити до источне обале Јадрана, а то и не потиче од Хомера, али нећу сад да ширим тему. Тако би већи део државе био у Европи и стварно је слаба вероватноћа да би главни град онда био у Малој Азији. Али Пријамова државе је могла излазити на Јадран само у Епиру, ни говора о Далмацији, што истина Хисарлик чини мало вероватним али зато Скадар потпуно искључује јер није ни био у Тројади! Оно последење о државицама нема никаквог смисла. Не знамо да ли су неке од њих биле директно под Пријамом, иако оне које су даље вероватно нису.

Српски погребни обреди у „Илијади“

У „*Илијади*“ су описани српски погребни обреди – они којих се Срби придржавају и данас и један упражњаван до средњег века. Препознају се у стиховима о погибији највећег тројанског јунака – Хектора. Као и данас, жене су се, после смрти рођака или супруга, облачиле у црно. Први обред је нарицање, или тужаљка, за покојником. Једна жена гласно нариче, а друге је, плачем и тишом кукњавом, прате. Данас је тај обичај присутан код Срба – највише у Црној Гори, Херцеговини и Босни. У овим покрајинама би и данас жене плакале за Хектором, као што је то чинила његова мајка Хекаба – пре више од три миленијума:

„Тужњавау болну Хекаба међ’ женама тројански поче:

‘Сине, јадне ли мене! А зашто да несрећно живим,

Кад ми погине ти? У граду, дању и ноћу, ти ми бејаше понос...

Тако тужећи рече, а за њом су ридале жене,

Тако ридајућ’ рече и тужењу подстакне другу.

Кад већ мрца увезу у дворе славне, на одар,

Метну га пробушени, а поставе уз њ певаче,

Тужњаве зачињаче, и запеваху они

Запевку болну, а жене иза њих стану да плачу.

Од њих белорука Андромаха прву тужаљку почне,

Хектора рушивојске у рукама држећи главу...”

Хекторова супруга Андромаха, што се чини и данас за умрлим супругом, наставља тужаљком:

*„Млади ми изгуби живот мој војно! Удовицу мене
У кући остављаш овде! А луђан још нам је синчић,
Којег несретно родисмо ми, а не мислим да ће он
До коња дорасти; с врха пре ће се овај срушити
Град, јер неста бранича му – тебе, а ти га брањаше,
Честите жене му брањаше и луду му децу!...
Хекторе! А највећи бол ће остати мени,
Јер ми ниси руке са самртног пружио одра,
Ни реч ми рекао мудру и утешну, да бих се увек
Сећала ње, обдан и обноћ ронећи сузе!“*

Поред тужаљки, при сахрани Хектора се описује још један савремени обред код Срба – даћа. Она је, знамо, незаобилазна. Упражњава се данас, као и у средњем веку у Србији. А ето, о томе сведочи „Илијада“ – упражњавана је даћа и у античкој Троји.

„Илијада“ нам открива и начин сахрањивања у доба Тројанског рата. И то сведочанство упућује на начин сахрањивања код Срба од 4. до 6. века после Христа. У „Илијади“ је описана Хекторова сахрана, после које је споменута и даћа. Био је спаљен, па су остаци његовог тела сахрањени у громилу (гроб):

*„А кад се искупе већ и сви се заједно нађу,
Најпре руменим вином угасише ломачу целу,
Свуда куда је снага силовитог допрла огња,
Потом беле, браћа и другови, сакупе кости,
Ридајућ’ и сви грозне низ образе роњаше сузе.
Кости, када их скупе, у златни сместише ковчег,
Гримизним покровима и танким покрију ковчег,
У раку ископану тад спустише њега, а озго
Камења крупног, они навалише – један на други.
Надгробни наспу хум и поставе свугде стражаре,
Да их не нападну пре Ахејци с назувком лепим.
А кад подигну хум, тад враћат’ се стану и потом
Лепо се искупе сви и славном се чаићаху чаићу
Онде у дворима Диву драгога Пријама краља.
Тако су они погребли коњомору Хектора борца“.*

Овде немам неких озбиљних примедби, углавном сам већ и рекао све потребно на ову тему. То ће свако од нас ко није баш сасвим одрођен лако и сам уочити. Међутим, то нам баш ништа не говори о локацији Троје! Ипак нешто повећава вероватноћу да је била негде на Балкану, али ако бисмо се већ на основу овога морали одредити где, могли бисмо промашити на стотине километара! Не видим стварно какве сличност српских погребних обичаја са оним описаним код Хомера има везе са Тројом у Скадру или на било ком другом месту! Ако ти видиш, или неко други, онда сте *начисто пролупали!* Размишљај нешто да вам купим добош да не лупате на празно! ☺

Даље прекидам наводе јер следи низ од 23 српске речи које је неко препознао у *Илијади*, а ти кажеш да је то био Милутин. Узгред, није он већ јесте Одисеј

Белчевски, што каже сам Милутин. Но свеједно, већ сам ти и помињао да је то детаљно урадио Грегор Данковски који је тумачио реч по реч и таквих речи има изузетно много. Он је на основу тога закључио да је Хомер певао на неком протословенском језику и не може се рећи да за то није имао основа. До истог закључка је дошао и Салинас Прајс и то на основу и мањег броја информација него Данковски. Тако да то и није ново и не види се зашто би због тога и Троја била баш у Скадру, а не на неком другом месту! Морам се вратити на радове Данковског, који су доста цитирани у 19. веку, а после изгледа заборављени. Он је био професор класичних језика и речи из *Илијаде* које су сличне или су идентичне словенским је тумачио углавном преко пољског и чешког језика. Данковски је био Пољак. Тиме даје посредну потврду да смо ми аутохтони на Балкану, а самим тим сведочи и о сеобама одавде тамо. Једино тако су Грци и Пољаци могли имати исте и сличне речи, осим ако Грци нису дошли негде са Балтика, што је, јасно, сулудо. Његове књиге су на латинском и требало би их превести.

ДОДАТАК:

Овде ћу додати још понешто из твојих препева што треба исправити, али само неколико крупнијих ствари. Ситних има превише. У *Илијади* помињеш и да је *Ахил разорио Тебу Беотије* што је озбиљна грешка. Тако испада да је разорио град свог савезника јер Тебанци учествују у ахајској војци само их Хомер зове Кадмејцима, по оснивачу града Кадму. Очигледно је да не знаш да поред Тебе у Беотији и оне у Египту постоји и трећа и то у Малој Азији. Хомер их помиње све три. На овом месту треба да стоји, као код Ђурића, Теба Еетиона. То је био Килички град у Малој Азији који Хомер зове и Теба Хипоплака, из које потиче Андромаха. Налазила са на месту данашњег Едремита, ближе рубу некадашње Тебанске долине. Онда даље кажеш да је Ахил разорио град Минет, што није тачно. Минет је био краљ Лирнеса, муж Брисеидин. Е сад, мало је што си га и прогласио градом, него си му на гроб посадио брезу уместо брестова. *Одисеју* сам твоју мање читао али ту помињеш гвоздену кацигу уместо бронзане, као што је на оригиналу. Време у ком се радња дешава је почетак гвозденог доба и кацига од гвожђа тада још није било. Није лако нешто препевати кад не знаш! Помињеш још да се ветрови Бореј и Зефир враћају у своје дворе *преко Трачког мора плава*. Трачко море се тако зове и данас, као што се и звало од памтивека. Ти изгледа не знаш где је па се потруди да то и провериш, можда ти се отворе нека нова врата! Али не наводим ово зато, него због плаве боје. Плаве боје код Хомера нема јер није било назива за све боје. Развој боја у једном језику иде од тога што на почетку постоји светло и тамно, што касније постаје бело и црно. После тога иде црвена боја, а након тога зелена па жута, некад и жута буде пре зелене. Онда иду плава и љубичаста, а најкасније окер, оранж и слично. Дакле у *Илијади* постоје само црна, бела и црвена боја осталих нема, односно има их али метафорички. Ипак постоји и изузетак, а то је порфирна боја, коју Хомер помиње 4-5 пута, а обично се сматра да је то љубичаста. За ово се сматра и да настало у некој од каснијих прерада *Хомерових епова*, док неки наводе да је ту можда у питању *загасито црвена*. Ко је у праву не знамо. Види се да о овоме ниси знао ништа, као и о странама света! Исто важи и за годишња доба, али ту су и други грешили. Ако ће те то утешити и Томо Маретић је неколико пута

превео Скејска врата као Западна, што не стоји јер није било назива за стране света! То је значило „лева“ баксузна страна и то јесте била западна страна, али не можемо употребити тај израз. Узгред, ни ова врата нису била на западу, али то није сад тема. Ето, надам се да сам ти нешто помогао. Истина, мало сам те изгрдио, мало исхвалио али све према заслугама. *Према свецу и тропар!*

РЕЗИМЕ ОВЕ НАШЕ ПРЕПИСКЕ:

Не знам шта би било да је, којим случајем, Новак Андесиљих знао и да је река Скамандар постојала на Сицилији? Помиње се још у *Пунским ратовима*. Да ли би онда и тамо могли сместити какву Троју? Све у свему, ово што ви *Скадарци* зовете доказима, па још и непобитним је више него смешно. У ствари, више је жалосно! Мало шта има тачно од чињеница, па тако и од закључака. Излагања су очајна јер се нимало не могу разликовати чињенице, закључци и хипотезе. Највећа мистерија ми је зашто измишљате оно што се лако може проверити, не улазећи у то ко је ту шта измислио. Мало која кућа нема Хомера који се ради и у школској лектури. Данас је време електронских књига и много тога се могло проверити и преко претраживача. Не свиђа ми се никако што си и ти укључен, свеједно што си у већини случајева био преварен. Ипак, ти му дођеш и некако најодговорнији јер се од тебе очекује да знаш шта пише у *еповима* које си сам препевао. За све нас који читамо важи исто правило. Чим те једном ухватим да измишљаш више ти не верујем ни оно што је тачно. Као што се лично можеш уверити, већина чињеница које сте изнели у прилог Скадра углавном није ни тачна, док онај део који јесте тачан ништа не говори о месту где је била Троја. Флагрантан недостатак знања митологије и још већи античке географије, а то једно без другог не иде. Историје понешто и знате, али таман толико да нешто погрешно протумачите. Од осталих научних дисциплина, као што су оптика, механика, ботаника, зоологија, нема ни трага код вас, а без тога не може. Ако их већ нисте знали сами, могли сте бар питати некога ко зна! Научних метода и научног приступа код вас нема ни у траговима, па је јасно такав и резултат! Оваквим приступом можете у своју хипотезу убедити само некога ко је веома необразован, никог другог. Само оног коме су *вране попиле мозак*. Нажалост, већина читалаца су вероватно баш такви, па ћете сигурно скупити и извештај број присталица међу домаћима, оцачарима и водоинсталатерима, од чега ни немате ништа. Или можда ипак и имате, у смислу веће популације наиваца за продају књига? Како и теорије о Троји на Јадрану постоје већ доста дуго, јесу скупиле и присталице. Присталице Троје у Скадру су притом најагресивније од свих, као да ће хипотеза бити истинитија ако гласније вичу. Прави научни приступ, нема шта! А после се још љутите кад вас ученији свет исмева. Ко вам се не би смејао кад сте стварно смешни, шта друго да кажем! Можда се неко од вас и наљути на ову моју констатацију, али шта му ја могу. Није ми било ни на крај памети да некога исмевам јер поштујем свачији рад, само констатујем стварно стање и ништа више од тога!

Но ако хоћете да вас неко озбиљно схвати, почевши од мене, ево дајем у неким најкраћим цртама шта све треба да ми објасниш за ову Троју по Хомеру:

Где се налазе острва Еубеја, Лесбос, Тенед, Самотрака (Трачки Сам), Имброс, Лемнос, Хиос, Псир, Скир, Китера? Где су полуострва Атос и Мимант, као и рт Герест (и град) и рт Малија? Где је град Арг? Где су живели Лелези, а где живе

Киличани (Хомерови), Карци и Киконци? Где су Хелеспонт, широки или брзи, Икарско море и Трачко море? Све се и данас исто тако зове. Кад ишта од овог нађеш изван Егејског мора обавезно ми јави! Онда можемо причати и о неком другом мору, а никако пре јер нема сврхе!

Гледајући из ахајског логора, сунце излази из Океана и залази за Океан! Ветар Бореј али и Зефир дувају из Тракије, што значи да је Тракија била на северу и на западу! Ово јасно елиминише Малу Азију и много је јаче од аргумената које си ти навео. Међутим, елиминише исто и Скадар али и цео Јадран! И код самог града треба наћи две чесме, топлу и хладну, или трагове да су некад постојале! Тек овај део локацију града прецизно одређује јер два таква иста места не могу постојати, чак ни на свету. Још мање могу у једној сасвим малој области јер и Балкан и Мала Азија су мале у односу на свет. Очито је да можемо и наћи само трагове јер да овако нешто и данас постоји знали бисмо за то. Хладна и топла чесма једна поред друге су стварно светски раритет. Узгред, ја сам пронашао. Можеш видети и фотографије уз текст који сам ти послао! Ваше фотографије и даље чекам!

Недалеко од града се спајају две реке од којих једна има високу обалу, што би значило да тече поред неког брда. Требају нам бар још два брда у околини, али тога вероватно има на много места. Има још доста тога али ово је довољно, кад неко покаже нешто од овога нека се јави па онда можемо причати даље. Ово о Скадру је типична *трла баба лан* прича и за њу одвајам неко време само да ти не би даље лупетао и бламирао се! За друге ме заболе, они ми нису пријатељи али ти јеси.

Морам да додам још нешто. Овакви радови, од потпуно нестручних лица, чине велику штету науци. Мислим да ниси ни свестан колику. Ипак, не видим праве разлоге зашто покушавате (ви *Скадарци* и слични) да надлажете ту германску, нордијску или бечко-берлинску школу, ма како је звали. Зашто вам то треба? Лаж се туче истином, а не другом још већом лажи. Мени наравно не смета што је неко аматер, као већини школованих било које струке, па тако и из историје. Али се данас изгледа историје ухватио и Курта и Мурта. Аматер је човек који не живи од те области али не мора нужно значити и да је дилетант. То што ми смета је површан и дилетантски приступ, а тога, нажалост, има подоста и међу професионалцима. Бавећи се овом темом, наишао сам на значајан број разних *лупетања* и код еминентних научника, наших и светских. Могао бих књигу да напишем о томе. Највише греше кад пређу у друге научне дисциплине, а има и у њиховим. Кад би и ми инжењери тако радили рушили би се мостови, падали авиони и ко зна шта још. Мада, како нам је критеријум у школству све нижи и нижи, бојим се да нас ништа добро ни ту не чека. Дај Боже да будемо живи и здрави јер ко зна шта ће нам све падати на главу и ко ће нас лечити!

Ранко Бошњак

Јарчевић-одговор:

Ако сам нешто погрешио признајем! Ти јеси паметнији, али ја сам лепши! А о стиховима су ми исто рекли и други, они који су стручни за десетерац као и ти. Скоро идентично, као да сте се договорили. Ја сада радим на Старом и Новом завету, али верујем да ти можеш направити ту „препеченицу од моје

ракије“. Кад завршиш своје истраживање слободно узми моје стихове који одговарају на додавај шта ти је воља. За препев си у праву, радио сам га тек нешто више од два месеца. Лепо је од тебе што си ме нахвалио у том твом чланку у Галаксији, иако ми је тежак за читање. Врви од чињеница које није лако упамтити, али свеједно, јесте изузетно добар. Чак и предобар! Мислим да си у праву и да не треба више да причам на ту тему, нисам ни ја више онај од пре 20 година! Тешко да имаш саговорника, на ову тему, код нас, а можда и у свету! Ни моја заслуга ту није безначајна, да ја нисам препевао Илијаду на десетерац ти је никад не би прочитао, тако да открића не би ни било! Србину нема живота без десетерца, ма колико паметан и образован био! Недавно ти рекох да си ти најдаље доспео са Илијадом, а сад само могу то да потврдим. Драго ми је да сам и ја допринео великом открићу, ако сам негде и погрешо.

Ово је био извод из преписке писца ове књиге и Слободана Јарчевића. Како се ради о двојници дугогодишњих добрих пријатеља, може се запазити да аутор ове књиге нимало није штедео ни свог пријатеља ни његове истомишљенике. Исто тако, није ни пропуштао прилику да похвали све што је било за похвалу. Међутим, иако се на основу његовог одговора може стећи другачији утисак, Јарчевић се ни након детаљне преписке није уверио да Скадар није био Троја. Али већ наредног месеца, око 6 месеци пре своје смрти, Јарчевић је провео три дана у гостима код писца ових редова. Тек се ту коначно и уверио да је писац ове књиге у праву и на крају заиста био срећан што је и сам допринео једном великом открићу, понављајући: *Да ја нисам препевао Илијаду на десетерац ти је никад не би прочитао, тако да открића не би ни било!* Јарчевић је већ имао озбиљних проблема са меморијом, али његова свест о величини открића Троје и даље је била на завидном нивоу. Нажалост, ускоро је открио да је болестан и није се више појављивао у јавности. Тако остаје једино писац ових редова да посведочи како је један велики поборник Троје у Скадру, пред сам крај живота променио мишљење. Значи да је у њему остао и један истински истраживач, а не само обичан верник коме никакви аргументи нису вредели.

Но, после овог подужег излета на Јадран, који нам није донео ништа корисно, да се вратимо ми нашим путописцима по Медитерану. Амерички писац Скот Хулер (Huler Scott; 1959), издао је 2008. године књигу наслова *Ничије земље: Одисеја једног човека у Одисеји* (*No Man's Lands: One Man's Odyssey in the Odyssey*), која је добар пример популарног путописа. Књига користи *Одисеју* као форму путоказа за туристичке излете по уобичајеним локализованим местима. Хулер пружа и уводна упутства о *Одисеји*, али његов наратив пружа премного забавних детаља о путовању и људима које успут среће. У средишту збивања лежи нараторов лични лик, који води до много интеракције са доста широким спектром сапутника. Хулер такође показује неке одличне списатељске потезе, иако само *Одисејево путовање* аутор не схвата превише озбиљно. Више је оно у служби његове књиге, него што је књига у служби путовања. Мада је управо овај ауторов поглед допринео што смо и њега поменули. Он *Одисеју* чита као да чита туристички водич, па, иако се нигде не изјашњава о могућности да се *Одисејево путовање* икад могло десити, све време поступа као да заиста јесте

обилазећи стварна места за која мисли да их је некад и Одисеј посетио. После Скотове, излази са својом књигом Волфганг Гајстховел (Wolfgang Geisthövel; 1940), немачки лекар и писац, који је 2010. објавио књигу *Хомеров Медитеран* (*Homer's Mediterranean*), у којој је посветио пажњу оним локалитетима за које сматра да их помиње Хомер у *Илијади* и *Одисеји*. При томе се обилато ослања на друге ауторе, којих има доста па их не можемо све помињати. Аутор је био сасвим добро информисан о актуелним истраживањима *хомеровских студија* али олако износи своје учење. Он путује (на различитим путовањима) од Турске до Грчке и западног Медитерана, посматрајући пејзаже за које верује да их је знао и Хомер, или барем они који су му то испричали. Гајстховел сматра путовање као оно које сасвим одражава путничка искуства Грка, а посебно део у региону острва Сицилије. Он цитира али и разматра неке одломке из *Хомерових епова* које је сматрао кључним. Аутор се показао поуздан у својим информацијама и сасвим разуман у својој расправи о разним аргументима и теоријама, мада сам јесте под превеликим утицајем Армина Волфа. Супериорнија од већине других књига, које су овде биле разматране, како по садржају тако и по стилу писања, ова књига јесте елегантан понешто академски оријентисан туристички водич. Овај ветеран путописаца, у свој текст, периодично убацује импресивне лирске описе места, иако су детаљи о ауторовим путничким искуствима поприлично нејасни или под великим упитником.

Годину дана после Гајстховелове књиге (2011), излази студија историчара али и археолога Ерика Клајна (Eric H. Cline; 1960): *Digging for Troy: From Homer to Hisarlik*, објављена у коауторству са Џилом Рабалкабом (Jill Rubalcabom) и (2013) *The Trojan War: A Very Short Introduction*. Клајн сматра да се пропаст града Троје десила око 1180. старе ере, ако се десила, што се може повезати са *инвазијом народа с мора* из времена фараона Рамзеса III (1217-1155) али и са освајањима и војним походима Микенаца. По њему, нека хеленска предања, културолошки и археолошки остаци, хетитски и лувијски споменици пружају доказе не само једног *Тројанског рата*, већ више сукоба који су се одиграли у једном ширем временском распону на територији идентификованој као Троја или Тројада.

Клајн дозвољава да је ова регија, мислећи вероватно на Тројаду, обухватала и значајно већи део од једног локалитета. Тиме се разликује од историчара који Тројаду вежу искључиво за просторе полуострва Бига на западу Мале Азије. Клајну, наравно, није био познат рад нашег академика Милана Будимира, јер није знао српски језик. Да јесте, знао би да је Будимир још 1940. Изнео тезу да је Троја 7а на Хисарлику и разорена у *инвазији старобалканских народа*, што одговара *инвазији народа с мора*!

Једну сасвим необичну тезу о Троји износи совјетски и руски археолог, доктор историје Геннадј Зданович (Генна́дий Бори́сович Зда́нович (1938- 2020). Он је изнео хипотезу да би остатке Троје требало тражити на јужном Уралу, негде у области мистериозног града Аркаима који су обавијала чак два кружна зида са тргом, кућама, улицама, храмом, соларним опсерваторијем, каналима и разним другим здањима. За Аркаим се сматра да је био насељен још у XVII веку старе ере, па би тако то одговарало и старости Здановичеве Троје. Тако је Зданович изнео и низ претпоставки у прилог својој тврдњи, као што су неке археолошке

ископине поред великих река које показују да су се реке користиле као главне саобраћајнице за превоз трговаца али и ратника. Иако, озбиљан научник и он покушава једном претпоставком потврдити другу, што је метод који наука не познаје. Зданович се не ослања баш превише на Хомера, него се његова теза и односи на *историјску Троју* која са Хомером и не мора имати везе. Ипак, чини се да је на идеју и дошао на основу кружних зидова Аркаима, а знамо да Троја има Посејдонов зид кружног облика. Аутор то нигде не каже али јесте сасвим изгледно да је могло баш тако и бити!

Зданович је живи пример да има школованог и образованог света који износи помало чудне и екстаравагантне теорије, а највише таквих теорија ипак има на Балкану. Мада се писац ових редова није бавио и пребројавањем, изгледа да их је највише ипак у Македонији. Немамо намеру да их све помињемо јер баш ни на који начин не завређују нашу пажњу, као ни остале које аутори налазе тамо где сами живе. Тако их бугарски истраживачи налазе у Бугарској, македонски у Македонији, албански у Албанији, српски у Србији или на територији старе Србије, хрватски у Хрватској, црногорски у Црној гори и тако редом. Тако је највећи број Троја у балканским државама, а чини се да их је највише ипак има у Македонији. Македонски доајен је, данас већ времешни, доктор сточарства, Ристо Ивановски. Ристо је аутор великог броја књига на македонском али и на немачком језику, а 2013. излази са књигом *Илијада–фалсификат*, коју је аутор ове књиге имао прилике прочитати. Али да се не упуштамо у анализу његове књиге, пренећемо што о томе каже сам аутор, на Фејсбуку 23.12.2019.

ИЛИЈАДА ЈЕ ДЕЛО РЕДАКЦИЈСКОГ ОДБОРА САСТАВЉЕНОГ ОД ПИСИСТРАТА (VI век п. н. е.)! Објавио сам две књиге о Илијади, као и бројне одељке у неколико својих књига. Тако кажу да је Писистрат желео да има слично дело као у Месопотамији и Египту. Из бокала за вино Епа о Гилгамешу дошао је коњ- у том тројанском коњу све је остало као у бокалима за вино. Као што је у Атини све било преузето из Египта и Месопотамије, па чак и пар Атине са странцем који је био само Семирамида, тако је било и са делом Илијада - са деловима из већине простора. Са јонског језика на коине је преведена тек у Александрији, и то тек у 3. веку пре нове ере. Ево доказа које наводи Милан Будимир: „Узимајући старо и прецизно предање о атинској редакцији Хомерових песама не као доказану чврсту чињеницу, већ само као радну хипотезу, иако је директно поткрепљена Аристарховим сведочењем и поузданим налазом лингвистичке анализе изложићемо је укратко.“ стање и прилике у Атини крајем VII и почетком VI века. ст. ере. То је време када је наш миленијум, онај који су читала грчка деца, државници и мислиоци, а који су нам предали александријски филолози, могао да поприми садашњи облик. Према поменутом предању, пре Писистратове редакције Хомерових песама, оне су биле расуте и неорганизоване. Треба имати на уму да термин „Хомер“ не означава конкретну личност, већ да је Хомер синоним за еп и да се појам односи само на херојске песме већег обима, посебно на оне о ахајским и тројанским јунацима. Управо се за такву поезију претпоставља да је уметник веће способности, прави 'композитор', тј. Омерос. У сваком случају, именица Оципрос, која у живом народном говору, да тако кажем, није постојала ни као име, већ можда као надимак. Према биолошким методама, Илијада је била са три простора: са

магарцем и шафраном из Египта, са кравом и коњем у Бригијуму са његовим Пелагонским језером у коме је била јегуља, која никада није пронађена у Малој Азији и Египту, као и острва у Јадрану која помиње Роберто Салинас Прајс итд. Језеро Пелагонија тече из најнижег дела Пелагоније, непосредно изнад Скопљивске клисуре. Дакле, да ли је било неких остатака језера Пелагоније који би сведочили о томе где би могло бити такозвано „језеро Пелагоније“? Троја? Па то је само Битољски рит, исушен 1963. године. Био је богат рибом од 2 тоне/ха, ловиле су се птице, било је трске и шамока итд. Постоје и други докази, село Рибарци још постоји, старо корито Црне Реке је било у рибњаку Букри, где је постојала језерска фаза са својом флором и фауном. А управо на Букри је рођена мајка Филипа II Македонског, а неколико километара западно у Велушкој Тумби било је најстарије насеље са најстаријом кућом са свим кућним намештајем и кухињским прибором, све уништено по налогу САНУ да се сакрије најстарије насеље у Европи. Кроз насеље је пролазио и царски пут, који су Римљани звали *Виа Егнатија*. Пут до Прилепа био је веома скроман и за своје доба без икаквог значаја у поређењу чак и са нашом Хераклејом Линком коју је изградио Филип II Македонски итд. Пошто су Битољски рит приметили и крсташи, а овакво стање је постојало у VI веку пре нове ере, источно од Троје је морало постојати језеро (море), а на западу висока планина. У битољском крају се налази Баба планина са високим врхом Пелистер, са брзим рекама (Курдереш, Драгор и Шемница), које су носиле коње. Троја се ту претпоставља да се налазила између Скамандријевих камених дерџа, а у Пелагонији је постојало насеље Дерион=дерион на- река у време Херодота је Еригон =е риг на (рига- нарига, носи земљу која је црна) до Црне реке, и Шем-ницу = Семница = семниса = семен..., а између њих је Радоборска тумба... Шемница води до насеља последњег македонског краља Персеја, а затим до села Могила - од једне хумке. .. Зато што сам био први у свету, са својом књигом о Троји, коју сам поставио у Македонији, и тек тада је локација Троје померена на север на десетак километара, где никада није било језера, ни високе планине – па је она Баба, упоредива са Вавилоном = Баб или даље. Појавио се други аутор (Љубен Стојаноски), који је објавио књигу о Троји без навођења мене, што је недопустиво, потврђујући синдром македонског самоуништења: избрисао ме је као да нисам постојао, што је неопростиво и непристојно. Хтео или не, био је у обавези да ме наведе као првог и најважнијег, а затим да објасни зашто му је његова локација погоднија од оне коју сам навео у околини Битоља, а он то није учинио. Немојмо измишљати да би испред насеља на истоку морало бити неко велико језеро (језеро Пелагоније са својим хумцима), а на западу велика планина, са тзв. Троја са најстаријом кућом на Велушкој тумби, чији се модел куће може видети у Битољском музеју, на западу је Баба планина са Пелистером са два ока, светски познатом моликом, а која је Троја, коју су посетили и г. Персијски краљ Кир, није имала такву структуру, чак су заклали 1000 говеда као жртву. Стога је Битољска равница, као и Тројанска, најсточарскија на јужном Балканском полуострву. Управо због тога ће Република Македонија морати да подигне Велушку тумбу! Љубен Стојаноски у својој књизи наводи да је Пелагонија, као и Пелагонијско језеро, била под водом. Зато су све хумке где су била насеља са његовом Тројом биле под водом.

Па су се његови Тројанци и најстарији Европљани из насеља Велушка Тумба удавили – на мртво!

Нема потребе за детаљнијим коментарима осим да констатујемо да нико није у антици знао за неког Гилгамеша. *Еп о Гилгамешу* је пронађен у новом веку на глиненим плочицама из Урука и стари народи нису за њега знали, тако није могао ни Хомер. Ивановски то изгледа није имао на уму. Такође, очигледно да понавља грешку Салинаса Прајса који не зна да јегуља има уздуж Медитерана у свим морима. Нешто мање у црноморском сливу али их има и тамо. Одакле Ивановском информација да су *Хомерови епови* превођени на *кине*, који зове нетачним именом *коине*. Овог превода није било, јер су *епови* остали на оном дијалекту којим су били први пут записани. Да је мало размислио, питао би се како би се онда могло знати колико је, у доминантном старојонском, било речи других дијалеката где предњачи еолски са мање других дијалеката. Кине, који се овде помиње, писао се као *κοινῆ*. Дифтонг *οι* се изговарао као *И*, а последњи глас се у антици изговарао као *Е*, да би се после Јустинијановог времена, када се мењао изговор, овај глас изговарао као *И*. Тако се изговара и данас, па се може рећи и *кине* али и *кени*, никако *коине*. Можда то није толико битно, али како ову грешку прави велики број аутора није лоше да искоментаришемо. На основу коментара Ивановског видимо да су његову идеју користили други, без да су поменули одакле она потиче. На то се аутор, с правом, љути, јер само непуну годину након његове књиге (2014) већ излази књига електроинжењера Љубена Стојаноског из Битоља. Ова књига се зове *Илиаина и Илиос*, а у њој тврди да је Троја, наравно, у Македонији и то у Пелагонији, баш како тврди и Ивановски.

Од македонских истраживача можемо још поменути Владу Павлова, који има сасвим другу идеју. Он поставља своју Троју у стари град Жрнов, на Авали. После поменутих, имамо још једног представника јадранске теорије, који своје теорије веже на хипотезе Аристиде Вучетића. Иако смо већ видели да је његов следбеник био и Милан Ристановић, он се ипак понешто разликовао утолико и што је прихватио хипотезу Салинаса Прајса о Троји у Габели. Тако да је прави следбеник Вучетића остао сплитски драматург и путописац Јасен Боко (1961), који је препловио цео Јадран да би Вучетићеве хипотезе лично проверио. Чак је пловио и до Тиренског мора, кроз Месински мореуз, за који се још од антике мисли да одговара Скили и Харибди. О овим својим путовањима Боко, 2012. у Загребу, издаје књигу *Траговима Одисеја*. Он се у свему слаже с Вучетићем, а једино земљу Лотофага ставља близу Рогознице. Вучетић Лотофаге ставља у дубровачки Груж. Разлог због којег Боко исправља Вучетића је доста разуман. Он добро примећује да је Одисеј био искусан поморац, што би искључивало могућност да није знао куд треба да плови. Тако је било крајње невероватно да Одисеј плови у погрешном смеру, односно према северозападу. Исто то, тврди и писац ове књиге и ту је Боко потпуно у праву, а у прилог његове Рогознице и ми можемо још нешто придодати. Наиме, Рогозница је близу Трогира, где баш највише расте биљка коју је Аристид Вучетић прогласио лотосом. Наравно, та жижула једнако расте и у области Дубровника, за који се залаже Вучетић. Али са становишта путовања ова исправка коју уноси Боко би имала више смисла. Ако су Одисејеве лађе негде догонили ветрови, онда се он само враћа кући. То

би значило да све време плови у истом смеру, што би имало више смисла. Али, како се још Вучетић позвао на Псеудо-Скилакса и Лотофаге на Јадрану, позива се и Боко. Али његови су Лотофази били на јужном делу Јадрана, што знамо и по народима који су поменути уз њих. Тако ни њихов положај око Рогознице не одговара *Периплусу* у којем се помињу. Боко не премешта Троју на Јадран, па макар не упада у замку у коју је упао Ристановић, који је пао на Киконцима и пролазу Малија-Китера. Ако и није упао у ову замку, Боко понегде сам себи намести другу. Рецимо, кад покушава потврдити Вучетића, односно и његову хипотезу да су Скила и Харибда биле Мали и Велики Вратник, он се позива на искуства помораца који причају да Југо, који знаде дунути и великом снагом, носи лађе према поменутим мореузима чим би се промолиле из заветрине коју им пружа Мљет. Сасвим очекивано и логично, не треба и сведочење помораца. Ипак, јесте и бескорисно јер би југо, или хеленски Нот, онда носио лађе према обали Јадрана, па Одисеј не би ни кретао на пут док дува Нот. Њему би једино одговарао Зефир, што је на Јадрану маестрал. Додуше, Јасен Боко је исправно констатовао да Нот, на Медитерану, зна дувати непрестано много дана и да је могуће да Одисејеве лађе отера у Јадран. То је истина, а видећемо касније већ и колико би било могуће да се то стварно и деси. И Бокова исправка Вучетића има смисла, али само ако занемаримо оне делове *Одисеје* који потпуно *шаљу у пензију* Јадран и искључимо Псеудо-Скилакса на којег се позива. Односно, не баш сасвим, него прихватимо само да су Лотофази били на Јадрану, али не на јужном Јадрану већ на средњем. Аргументата који обесмишљавају Јадран као могућу позорницу сцена из *Одисејевих лутања* смо већ довољно навели, и то углавном коментаришући Вучетића, Ристановића, па и Прајса, више не треба!

За крај смо оставили још једног поборника јадранске хипотезе, али само кад је у питању положај Троје, док сам аутор *Одисејева лутања* не смешта на Јадран. То је Ведран Синожић (1966) из Новиграда у Истри. Овај свршени историчар је био опчињен хипотезама Салинаса Прајса, па је због тога завршио историју. Своје хипотезе излаже у књигама: *Наша Троја* (2015), *Калисто: Наша Троја II* (2019), *Мотовунска магла* (2021) и *Хомеров свијет на Јадрану* (2022). Његова Троја је истарски град Мотовун, па тиме и комплетирамо Јадран. Синожићава Троја је тако на северу Јадрана, Прајсова у средњем делу, а Андесиљева на југу. Тако Одисеј, по Синожићу, креће кући са обале близу Мотовуна. Нестор и његов Пил му је био близу Дубровника, Микена нешто северније, Спарта му је у Херцеговини, а Итаку види као оток Уније на Кварнеру и тако даље. Каже да се Одисеј кретао на запад Медитерана и даље у Атлантук на Азорска острва и Тенерифе на Канарима. Што се тиче Ахајаца, њихове државе су Далмација и БиХ, а Србија им приступа као Аркадија. Синожић сматра да Хомер није човек него само апстрактни симбол, док је оба епа која сматрамо Хомеровим испевао сам Одисеј. Правилно запажа да појам Грци нема смисла јер их у том периоду нема. Залаже се да користимо термин Ахејци, као што га писац ових редова и користи, само по старијем изговору, Ахајци уместо Ахејци. Ево како Синожић то даје по тачкама у својој књизи Калисто: *Наша Троја II*:

1. TROJA, KIKONCI, ŽELJA ZA ITAKOM/UNIJE, KVARNER, NEUSPJEH—PIRANSKI ZALJEV

2. LOTOFAZI — TUNIS

3. KIKLOPI — ITALIJA, KOPNO

4. EOLIJA — MALTA

5. PUT IZ EOLIJE NATRAG U JADRAN, PRED „KVARNEROM-ITAKOM“, OPET NEUSPJEH I POVRATAK NA EOLIJU – MALTU, ZATIM ISTJERIVANJE OD EOLACA I PONOVI VJETAR U NEPOZNATO, „TJ., NA ZAPAD“, kako misle neki drugi interpretatori, međutim, Homerov „tekst“ ne govori o zapadu. U „*Ilijadi*“ *NE PIŠE DA SU KRENULI NA ZAPAD*, nego, logički, samo prema Jadranu. U ovoj fazi putovanja, Odisej ponovo kreće s početne točke, zna da mora krenuti sjeverozapadno, ulazeći u Jadran, poznato more, i dolazi pred *Itaku /otok Unije*. Ovdje se primjećuje i da je Odisej u zoni dobro poznatog svijeta, svijeta Jadrana.

6. Pomorski pravac OD EOLIJE DO ZEMLJE LESTRIGONACA, ne predstavlja mističan i nepoznat svijet, već je to pomorska ruta koju Odisej vrlo dobro poznaje. Spominje njihova imena, po kojima percipiramo da su ona uobičajena u poznatome Odisejevu svijetu, bolje rečeno, u jednoj od nekoliko država Ahejskog saveza. Junak je Lam, grad je Telepil, a izvor vode nosi ime Artakija. Uočljivo je i ime kralja Antifata; uz to, spominje se i narodna skupština. Što se geografskih elemenata tiče, Homer ne spominje *nikakav otok*, iako neki interpretatori smještaju Lestrigonce na Korziku ili Siciliju.

(IZNOVA PRED OMIŠ, zemlju Lestrigonaca.)

7. OD LESTRIGONACA PREMA EEJI — KIRKINOM OTOKU, Atlantik. Nakon velikih i strašnih gubitaka od Lestrigonaca, Mikenskih prevratnika, Odisej brodi što dalje s Jadrana, putuje zapadno, izvan poznate civilizacije, što dalje od problematičnih Lestrigonaca – bivših Ahejaca. *Ne navodi* koliko dugo traje plovidba do Kirkinog otoka; stječe se dojam da je Odisej ovaj put izgubljen, da ne zna gdje se nalazi.

8. TIRESIJE I PODZEMNI SVIJET, KIMERIJCI – OD KIRKINOGR OTOKA – put do podzemnog svijeta od Kirkinog otoka. Zemlja s ruba Sredozemlja, Maroko.

9. POVRATAK NA KIRKIN OTOK – U Atlantik

10. ODISEJ ODLAZI OD KIRKE, ulazi u Sredozemno more

11. OTOK SIRENA, slijede događanja u Sredozemlju

12. SKILA I HARIBDA

13. TRINAKRIJA

14. IZNOVA SKILA I HARIBDA, BRODOLOM

15. OGIGIJA, KALIPSO, izlazi iz Sredozemlja te ulazi u Atlantik

16. SHERIJA, NAUSIKAJA, PUT NAZAD – SA FEAČANIMA, DO ITAKE, Atlantik – pa do Kvarnera, otok Unije/ITAKA; Feačanima Zeus kod Sherije pretvara lađu u kamen

(ODISEJ JE KOD NAUSIKAJE, NA NAJVEĆOJ UDALJENOSTI OD SVIH LJUDI)

Синожићевим хипотезама смо покрили цео Јадран, јер нам је недостајао његов северни део да комплетирамо угођај. Синожић се, у свом приступу, руководи углавном именима која наликују на она из *Хомерових епова*, што никако није без смисла. Не каже тек онако, ни из чега, рецимо да је Брач био Лесбос и томе слично, што смо видели код Салинаса Прајса и других. Видимо да и Синожић, као добар историчар зна да неки смештају Лестригоне на Сицилију и Корзику, као што познаје и друге чињенице из античке историје. Истина, већ смо дали

сасвим довољно аргумената да ни Троја ни *Одисејева лутања* немају никакве везе са Јадраном али тема овог поглавља је да покријемо сва мора и хипотезе, те тако тачност и слагање са *Хомеровим еповима* ни не тражимо. Само читаоца о томе информишемо и ништа више од тога. Тако, можда помало неочекивано, завршавамо ово поглавље *Одисејевим лутањима* баш тамо где смо почели, на Атлантику, где је укључено Средоземно, Јадранско и Јонско море! Без потребе да коментаришемо Синожићеве хипотезе, можемо само запазити да су сасвим оригиналне. Нико још Троју и Итаку није сместио на север Јадрана, а Одисеја јесу до Атлантика одвели још Страбон и Плутарх. Но, ни ово није крај али смо близу краја. Сад иде једна мало екстравагантна теорија јер смешта Троју и на једно непостојеће море. Шта смо и досад све видели, није никакво чудо да има и таквих! Ако се писац ове књиге добро сећа, негде 2017. се појављује и књига Илије Огорелице претенциозног назива: *Тврђава на Бановом брду капија Троје*. Ова књига је интересантна и по томе што је управо пример како не би требало приступати једној теми. Наиме, ако и јесмо досад имали и оправдане примедбе на ненаучне методе бројних аутора, ова књига је ту врхунац. Наслов ове књиге се аутору појавио у сну и даље тече прича да аутор тражи где год може нешто пронаћи да потврди то што је сањао.

Иако је Илија веома маштовит, није могуће маштовитошћу надокнадити сваки објективни недостатак чињеница или још већма и недостатак властитог знања. Да потврди свој сан Илији је требало море, тако се сетио Панонског мора и дао се у потрагу да нађе некакве чињенице у прилог томе да је ту било море у доба *Тројанског рата*. Уверен да их је и пронашао, наставља даље са Тројом али не само са Тројом, већ и са *Одисејевим лутањима* па и са путањом Аргонаута. Без труна спознаје о сопственом незнању, одлучио се да напише поменути књигу, а потом и књигу о походу Аргонаута. Да ову констатацију о његовом незнању нисмо *исисали из прста* ево неколико примера. Илија не разликује Олимпију и Олимп, мисли да је то исто. Као што је и Јарчевић коментарисао штампарску грешку у Ђурићевом преводу и реку Јадран уместо Јардан, тако и Илија узима неке Јарчевићеве грешке. Наиме, аргументе који би му ишли у прилог и налази у Јарчевићев препеву пуном грешака. Она грешка, на коју је писац ових редова скренуо пажњу свом пријатељу Јарчевићу, да је Ахил заузео Тебу Беотије, није бола очи Огорелици. Наиме, он на карти уцртава Тебу Беотије код Београда и мисли да ју је Ахил напао. Нити зна где је Беотија, а још мање Теба, нити зна да су то у *Илијади* Кадмејци и да се боре на ахајској страни. Тако испада да је Ахил напао своје савезнике. Наравно, као ни Јарчевић и његови *Скадарци*, ни Илија не зна за Тебу у Тебанској долини у Малој Азији. Нико ту није ни макар завирио код Херодота или Страбона, па, дабоме, уредно лупетају. Огорелица даље разрађује целу теорију о томе шта су то *уста океана*, а опет се ради само о Јарчевићевом погрешном преводу. Наиме, смисао је овде био само да *сунце устаје из океана*, а никаква *уста океана* не постоје. Тако, све оно што је Хомер поменуо Огорелица смешта у околину Београда, а град Троју налази у Рушњу. Скамандар му је Колубара, иако се она нигде не спаја са потоком који смтара да је био Симоис. И он користи тај Јарчевићев симпатични назив Симонет али само зато што је по Јарчевићу и радио, јер за други није ни знао. Једна његова *Франкеништајн конструкција* је и река коју зове Есоп. Таква река, наравно, не

постоји јер Хомер помиње Есеп. Иако тачно знамо која је то река, о чему смо и писали, Илија о томе нема појма. Не зна ни реке које се зову Асоп и које се још и данас тако зову. Једна је у Беотији, друга на Пелопонесу. О томе смо писали када смо помињали речног бога Асопа као оца нимфи Керкире, Егине и Тебе. Ту се поново потврђује да аутор не зна ни савремену географију, а о античкој и да на говоримо. У античкој су, додуше, прилично танки и други истраживачи, па тако ни Огорелица није никакав изузетак. Види се из књиге да се аутор све време игра са једним програмом који симулира дизање и спуштање нивоа мора који ћемо касније и ми употребити. Како је, по Огорелици, Војводина била под тим Панонским морем, онда Посејдона ставља на врх Фрушке горе која је како каже била острво. При томе не зна да провери да ли се место где су биле лађе и види са Црвеног чота. Међутим, свеједно му недостаје острва па проглашава и нека полуострва за острва, која се показују кад повећа ниво мора, тврдећи и да старогрчки не разликује називе за острво и полуострво. Ово није тачно, а не би могло ни бити јер аутор не зна ни слова грчког. Ово може посведочити и писац ових редова јер му је лично више пута нешто преводио. Не зна, наравно, он ни латински нити било који живи језик, што и не би био толики проблем јер је бар свестан да не зна. Проблем је што мисли да све остало зна, а реално нигде није ништа бољи него са језицима. Што би рекли, све *зна као крава латински!* Тако је Илија сместио Зевса на врх Авале, за коју каже да је Ида. А на питање писца ових редова како му је врх Авале Гаргар кад је висок свега 511 m, па зато нема на њему јела које помиње Хомер, Илија одговорио да овог дрвећа има доста и код његовог комшије у дворишту. Поново ниво нижих разреда основне школе и коментар је непотребан. За сву медитеранску вегетацију коју помиње Хомер никако не уме објаснити кад је расла тамо где немамо за то никакве потврде. Забаван је и са ветровима о којима није водио рачуна због незнања митологије. Тако нема одговор на питање откуда му море северно од Троје кад Хомер каже да ветрови Бореј и Зефир дувају из Тракије? Бореј је северни, а Зефир западни ветар али то Илија није знао. Тако му је на северу море, а не Тракија, док му је на западу Илирија уместо Тракије. Тумачећи и *Одисејева лутања*, уредно тера Одисеја ка западу иако дува Зефир, док Аргонауте исти тај Зефир гони другим смером, ка северозападу. Даље нећемо коментарисати јер је већ и ово превише. Можемо још додати да је етрурски артефакт, познат као *јетра из Пјаћенце*, већ прогласио планом града Троје јер није знао шта представља. Шта да кажемо? Неки људи су прилично самоуверени без икаквог покрића у знању, па се после чуде кад их образовани игноришу или неке и исмеју. Наравно да ће се смејати кад овде нема научне методологије ни у траговима, па је такав и резултат. Све што је овде наведено, писац ових редова је рекао и Огорелици лично и много више. Ипак то није уродило плодом јер се ради о вернику, а не о научнику. То, додуше, није ишло лако ни са Јарчевићем, али је у њему превладао научник и на крају је смогао снаге да призна да је погрешно. Чак се и сатима жалио како га други насанкаше. Но, ни од кога другог то и не требамо очекивати јер људи напосто бране своје ставове чак и кад су бесмислени. Али, ма колико су биле бесмислене, некад и оваквим бајкама буде и понешто користи. У жељи да тако потврде неку од својих бајковитих хипотеза аутори претуре и небо и земљу и деси се да притом *ископају* и нешто ново и непознато. Ретко да то има везе и са

темом коју обрађују али зато има са неком другом. Зато не треба чак ни овакве радове увек одбацити у целисти јер није искључено да се у њима нађе нешто интересно. Ни Илијин рад није овде искључиво као негативан пример, него постоји још нешто што није лоше навести. Наиме, блаженопочивши пријатељ аутора књиге, Јован И. Деретић (1939-2021), једном приликом је сам испричао писцу ових редова да је од једног човека из Смедерева чуо да се Београд некад звао Троја. Деретићев је став да Пријамова Троја није била и прва овог имена, него друга или трећа, за то каже није сигуран. Није рекао откуда му ови подаци, а писац ове књиге тада се још није интересовао за ову тему па га није ни питао. Тако да ни Илију, заједно са његовим бесмисленим хипотезама, тек не морамо доживљавати као нешто најгоре. Односно, ако нису најгоре сигурно јесу међу најлуђима, али ако повежемо оно што смо сазнали од Деретића, онда би прва Троја могла бити негде на рубу винчанске цивилизације. Можда и на Бановом брду као што је Илија и сањао. Једино што се он тврдоглаво држи тога да је то *Хомерова Троја*, за шта нема никаквих основа. Машта ту не помаже, а што би рекао Оноре де Балзак: *Тврдоглавост је енергија глупака!* Парадоксално је и то што Илијина хипотеза, иако изгледа као најшашавија од свију других, може и испасти да има највише смисла. Али само ако усвојимо претпоставку и да прва Троја потиче са територије Винче и њене цивилизације, а касније је онда име и пренето даље како се та цивилизација и ширила. Наравно, не споримо да, осим његове, има још шашавих хипотеза!

Већ смо споменули Македонца Владу Павлова и његову Троју у граду Жрнову на Авали, а на исто место је смешта и српски истраживач Слободан Живковић. У Панонску низину смешта Троју и Јан Хусарик, сликар из Падине, али нешто слично наводи и новинар Драган Јовановић, који у својој књизи *Скице за нову Библију* смешта Тројад у простор од Фрушке горе до Голубца не дајући неку посебну локацију Троје. Да Огорелица није био једини који тврди да Панонско море постоји у време *Тројанског рата*, побринуо се сам тако што је пронашао радове Јарослава Седлачека из Чехословачке. Седлачек истиче насеља Илиј и Троја у Румунији, у долини реке Муреш. Седлачек је био поборник Панонског мора у време *Тројанског рата*, али је био свестан да та поменута места никако нису могла бити Пријамова Троја из тог разлога што недостаје оно право слано море и медитеранска вегетација. Али било како било, очигледно да Троја неће недостајати ни у Панонском басену. Што бисмо их ту најмање очекивали, баш и чини овакве теорије егзотичнијим. Мада, научна јавност их редовно и исмева или просто игнорише, што никако не можемо рећи и да је потпуно без разлога.

Е сад смо стварно на крају и нећемо никога више убацивати. Да кажемо још и покоју реч о разним хипотезама онако, како каже наш народ, *на камару*. Јесте да нисмо све ни навели од истраживача који су се бавили Тројом и *Одисејевим лутањима*. Изабрали смо да покријемо, углавном, све временске периоде али и разне хипотезе, па и разна европска мора укључујући ту и Атлантук. И данас интернет врви од разних карата које приказују *Одисејева лутања*, па се свако кога ова тема занима може и додатно информисати. Практично колико и јесу, разни истраживачи, проналазили некаквих Троја, које су наравно тек у форми хипотезе, толико имамо и *Одисејевих рута*. Неки *трагачи за Тројом* јесу се и

освртали на *Одисејева лутања*, а неки и нису. Тако да имамо Троја уздуж целе Европе, од Лондона до Финске, од Урала до Панонске низине. Но, изгледа да их је ипак највише у области данашње Северне Македоније, где су и ондашњи истраживачи мало маштовитији од других, мада ни српски нимало не заостају за њима. Како би се то и где Одисеј враћао из Македоније, са Урала, из Финске и других места, можемо само замишљати. Ко је заинтересован за ове бајковите радове лако ће их пронаћи, мада се чини да ни неки од ових које смо обрадили нису много одмакли. Овакве бајковите теорије стварно и нећемо помињати али неке, још бајковитије, а које се односе на Атлантис, ипак морамо, макар онако овлаш. Разлог је што неки елементи који би указивали на Атлантис, постоје и код античких писаца Страбона и Плутарха. Обојица су на Атлантис сместили Схерију, а Страбон још и Огигију приде. Ово је Страбоново мишљење имало и значајног утицаја на модерне теоретичаре. Тако је и Хенријета Мерц (Henriette Mertz; 1896-1985), тврдила да је чаробница Кирка живела на острву Мадеира, а Калипсино острво је једно Азорских острва, док су она путовања, која су била у међувремену, забележила откриће Северне Америке: Скила и Харибда биле су у заливу Фунди, Схерија на Карибима. И професор физике на Универзитету Рио де Жанеиро Енрико Матијевич (Enrico Mattievich; 1938), који је судећи по презимену потомак некога из Далмације, износи своју хипотезу да *Одисејево путовање* у Хад проналазимо у Јужној Америци. Тако да би река Ахерон била Амазон; на којој се путујући дуго узводно, Одисеј сусреће са духовима мртвих на ушћу река Рио Сантјаго и Рио Маранон. Можда је назабавнија од свих ипак једна недавна публикација у којој се износи тврдња да се *хомерска географија* може наћи на небу и да је *Илијад*у и *Одисеју* могуће декодирати и као звездану мапу. Само још да неко смести Троју на Месец, али како су и истраживачи све маштовитији ни то не би било изненађење!

Људска машта стварно нема граница, шта ли све људима неће пасти напамет! Тако је на основу два стиха из *Одисеје*, која је очигледно и додао неки слабији постхомеровски песник, не баш добар географ, постављено и питање локације Итаке али и њој суседних острва. Одисејева Итака се обично и поистовећује са острвом које носи традиционални назив *Тиаци*, а које сада и званично носи име Итака. Истина, неки научници, који сами себе тако зову, тврде да је Одисејева Итака није ова данашња Итака него да је у питању Лефкада, док је други, опет, поистовећују са Кефалонијом или само делом овог острва. На основу оваквих инсинуација, настала је и књига писца Роберта Битлстона (Robert Bittlestone; 1952-2015), издана 2005. под називом: *Одисеј невезани: потрага за Хомеровом Итаком* (*Odysseus Unbound: the Search for Homer's Ithaca*). У њој и елаборира своју тезу да је Одисејева Итака није била данашња Итака, већ је полуострво Палики на западу острва Кефалоније. Према Битлстоновој хипотези, поменуто полуострво је некад било и одвојено од Кефалоније, на шта, наравно, никакви геолошки подаци не указују нити би овако нешто било уопште и замисливо за геолошки миноран период од 3.000 година. Са тачке гледишта геологије, овај временски период је практично занемарив, па таквим чини и ову Битлстонову хипотезу. Ове његове теорије смо се већ дотакли коментаришући Страбонове наводе о теми да на западу Кефалоније постоји некаква превлака које понекад буде потопљена морем, што је, узевши у обзир конфигурацију, бесмислено и

то потпуно!

Завршно слово географских хомерских питања и новом веку

Сад је стварно време да завршимо јер изгледа да су ове хипотезе све шашавије како касније настају. Довољно простора смо свима дали, неким чак превише. Наиме, аутор се плански и определио да хипотезе које се односе на *Одисејева лутања* Јадраном обради нешто детаљније из разлога што нити код античких аутора, а ни код већине модерних, нема Јадрана чак ни у назнакама. Изузетак је само што Аполоније у својој *Аргонаутици* каже да је острво Нимфеја, које и описује на јужном Јадрану, било Калипсина. Ипак, поборници Јадрана се јесу, највише од свих, одали разним хипотезама без икаквог упоришта у *Хомеровим еповима*. Ако ништа друго, овај рад показује бар где Одисеј није могао лутати. Осим оног дела пута који је пловио Егејским морем, могао је пловити морима западно од Сицилије. Којим тачно, мораћемо се сами потрудити да откријемо. Једино што је прихватљив положај Лестригона на Сардинији, према Виктору Берару и касније Жану Кузенијеру. Могли би ту додати још и тезу француског новинара Мишела Гала, који је Лестригоне поставио на јужну Корзику. Друго нема ништа што би завређивало нашу пажњу, односно има али све то и потиче још од античких аутора. Новост су једино Сардинија и Корзика као могућност земље Лестригона, што би се можда могло и испоставити као тачно. Ипак, то ћемо размотрити у следећој књизи, кад ћемо коначно дати микрофон Хомеру!

Што се тиче Троје, ту тек нема ништа вредно пажње. Већ после Прајса настала је права поплава сличних појединаца који су проналазили Троје на разним, чак и неким веома егзотичним, местима углавном се служећи разним фантазијама без икаквог научног основа. Оваквих теорија данас има безброј, а вероватно их је највише на Балкану. Наравно, треба истаћи да Салинас Прајс није баш нигде могао пронаћи податак да се Брач икад звао Лесбос, као ни за све остало што је преименовао, што важи и за друге истраживаче после њега. Овде се не ради ни о каквим научним, па чак ни о ненаучним хипотезама, него је у питању просто измишљање. Зато се не треба чудити негативним оценама научне јавности, али и оног образованијег дела читалаца. Такође, заједничка карактеристика, скоро свих, оваквих теорија јесте извлачење из контекста, па *фризирање* и уклапање чињеница којима се читалац наводи на један одређени закључак. При томе се чињенице које томе не иду у прилог игноришу, а ако се већ ради о *Хомеровим еповима* онда се све што не одговара изнетој тези прогласи допеваним или се и то само игнорише. Веома честа тврдња је и то да се Шлиман пре тога прогласи лажовом, где можда и има нешто истине, иако га је при томе и дотични *трагач за Тројом* вишеструко надлагао. Додуше, Шлиман је сам помало допринео том ставу, јер на питање где су му два извора поред града Троје, она која је Хомер помињао, одговорио да то *треба схватити метафорички*, чиме даје још једну формулу за произвољно тумачење *Хомерових стихова*. Сви они, без изузетака, полазе од претпоставке као да је у питању чињеница, а то је да *Хомерова Троја* одговара *историјској Троји*, што се никако не би могло унапред тврдити чак да тако и јесте. Све *тројанске теорије* се заснивају на унапред претпостављеном месту за град, а онда се, где год је то могуће, траже и чињенице томе у прилог.

Чак ни лажирање чињеница није ретка појава, а нарочито је често да се понеки податак из *кикличких епова* или митова и легенди припише Хомеру, понекад и уз додавања потпуно измишљених факата. Потрошићемо још неки ред да и ми пронађемо једну такву *Франкеништајн Троју*, изабраћемо да је ставимо рецимо на острво Лесбос, које би био сасвим пригодан кандидат јер се и помиње више пута у оба *Хомерова епа*. Дакле да видимо шта бисмо ту могли пронаћи! Ако и прочешљамо мало митологије и *кикличких епова* можемо пронаћи да су Ахајци прво напали управо Лесбос. Агамемнон у *Илијади* исто тврди да су опљачкали Лесбос, али не каже и кад. У истом *епу*, од Хомера сазнајемо да је град Арисба послао помоћ Троји, а ти ратници су дошли *великим риђим коњима*. Даље само треба да укључимо логику неких *трагача за Тројом*, који би већ закључили да коње није било могуће превести преко мора него Арисба и Троја морају имати копнену везу. Сад додајмо још да Страбон помиње Арисбу на Лесбосу, па тако једини могућ закључак јесте да је Троја баш на самом Лесбосу. Тако је све што смо навели тачно и то у потпуности, само је изостављено све друго што може навести на супротан закључак. Изостављено је само да то није једина Арисба коју Страбон спомиње и ништа више. Међутим, сасвим довољно да се читаоци наведу на погрешан закључак. Таквим или сличним поступцима је веома лако преварити многе читаоце. Оваквих Троја је могуће пронаћи безброј, зато јесте сасвим разумљива реакција дела научне јавности која овакве радове сматра и дилетантским. Формула је, као што се ту види, сасвим једноставна, замислимо Троју по *Илијади* где год нам драго и узмимо све што томе иде у прилог. Оно што не иде, то је наравно допевано или треба схватити метафорички, ако већ, пре тога, исто нисмо игнорисали. Могуће је, попут Прајса, прогласити неку од претпоставки чињеницом, да су још некада у старом веку Хелени преправили географију *епова* како би Троју и сместили тамо где су биле њихове колоније. Ово звучи помало као теорија завере, што увек добро пролази и код читалаца. Прајс је један од оних истраживача који тврде да су *епови* преведени, а мисли да су изворно били испевани на некој архаичној варијанти словенских језика. Нешто слично је пре око два века утврдио и један пољски лингвиста, Грегор Данковски, анализирајући Хомерове речи, тако да ни то није новост. По томе што смо ми успели утврдити нису препевани у правом смислу речи него јесу испевани на основу једног киконског или фригијског епа, *Илијада*, и пелашких епских песама са Итаке, *Одисеја*. Ако су трачки и пелашки језици наликовали на некакав протословенски, по Прајсу, или словенски, по Данковском, онда су они и били у праву, али то излази из домена овог рада па се зато тиме нећемо бавити. Мада њихове радове научна заједница одбацује, не значи да се и овим проблемом не би требало забавити. Не треба ништа категорички одбацивати, ма како то да на почетку изгледа.

Сви радови на исту ову тему после Прајсовог изузетно личе на његов, само је Троја на неком другом месту. Но, ипак, не спорећи нимало ту критику научне заједнице, јер зато и нема основа, да се и у оваквим радовима пронаћи нешто корисно. Зато ћемо Прајсов рад уврстити у списак литературе за овај рад и из њега узети оно што је употребљиво. Не зато што би нам било преко потребно, него да на тај начин одамо признање свим истраживачима који су ту утروшили своје време и рад, ма колико да су били у томе успешни или не. Може се и код

аматера пронаћи понекад нешто употребљиво.

Узроци толике *поплаве* Троја по јужнословенским земљама су, вероватно, само незнање и маштовитост аутора, али, рекло би се, жеља за експонирањем. Тако су многи од њих неосновано помешали и нека слична имена из старословенске митологије са тројанским именом, а најчешћи такав случај је старословенског митолошког бића Тројана. По њему, широм словенског света, постоје и бројни називи као што су: *Тројански поток*, *Тројанове ливаде*, *Тројанов врх*, *Тројанова чесма*, *Тројанов извор* и друго. Постоје лична имена *Тројан*, *Тројано*, *Тројанка*, *Тројанке*, многа опевана у песмама. У нашој епској поезији се, такође, помиње у неколико песама *град Тројан*, а имамо још и *Тројанац коло*. Постоји чак *град Тројан*, као и *Тројанске планине* у Бугарској, а Тројан је и име два врха и једног дела Проклетија. На Проклетијама постоји још и *тројански пролаз*, који води према врховима Тројановог имена. Два врха носе име *Тројан*, па и пролаз који води према њима зато и зову *тројански*. *Тројан* се зове највиши врх Пештерске висоравни, али и један врх на планини Церу. Бар један врх истог имена постоји у Босни и ко зна где све још по словенским земљама. Да и не помињемо *цара Тројана* и његове *козје уши*. По овом истом основу је познат и *Триглав*, као највиши врх Словеније, чије име има исто значење као *Тројан*. Очито и да сав словенски свет обилује овим називима, где јужнословенски предњачи или је само нама најбоље познат. Ма како било, све наведено нема везе ни са Тројом, а још мање са Хомером. Овде је у питању старословенско божанство *Тројан*, познато и под именом *Триглав*. Постоје и нека предања која *Тројана* сврставају на *црну страну*, зато га неки сматрају и демоном. Али и без обзира на предања, ретки су случајеви да су икаква имена давана и по *црној страни божанстава*, што ипак *Тројана* оставља пре на *белој страни*. Његовог имена има напросто превише да би га могли сврстати у ретке случајеве. Неки порекло *Тројановог* имена код Словена изводе од римског цара Трајана, док за име Русије, коју су звали и *Тројанова земља*, кажу да потиче од неког црквеног великодостојника истог имена. Шта год од наведеног било тачно, следи да би, по питању Троја, требало бити веома опрезан кад се ради о словенским земљама. У ствари, ту треба добро знати и словенску митологију, а не само хеленску! У супротном и добијамо за резултат велики број лажних Троја у јужнословенским земљама, као што данас и имамо. Како свака од ових Троја има и свог аутора, тако се ни аутор ове књиге не може отети утиску да су неки од њих ипак преваранти, јер је стварно тешко поверовати да неко баш толико не зна! Пре свега географију, али и сопствену митологију!

Археолошка истраживања на Хисарлику

Као што смо на крају античких описа *Одисејевих лутања* дали поглавље које смо посветили историји Сицилије, такође од античких аутора, на коју указује највећи део античких писаца, тако ћемо, у наставку, посветити једно поглавље истраживањима на Хисарлику. Наравно, зато што све што смо сазнали о неким посетама Троји управо указује на Хисарлик. Иако се нисмо могли уверити да је Хомер описао баш Хисарлик, пре смо могли закључити супротно, не може се рећи ни да ту није била Троја. Ако и није Хомерова може бити историјска, јер не мора значити да песник опевао рат баш на оном месту где се он заиста и

десио, ако га је уопште икад и било. Ако је Страбон у праву и ако историчари изводе тачан закључак, коме се и ми можемо придружити, онда на Хисарлику јесте био некакав град који се звао Илион. По Страбону се он тако звао негде од средине 6. века старе ере, односно од доба лидијског краља Креза. Иако се ту не види директна веза са Тројанским ратом, не можемо тврдити и да Илион старији од два и по миленијума није *историјска Троја*. Можда није она коју ми тражимо али историјска свакако јесте. Зато ћемо наредне редове посветити да сазнамо ко је шта и кад ту ископао, почевши наравно од Хајнриха Шлимана.

Мање више општепозната прича је да Хајнрих Шлиман 1870. године одлази у анадолијску Тројаду, где су га упутили Атињани, носећи са собом и *Хомерове епове* и помоћу описа из *Илијаде* открива Хисарлик, чврсто уверен да ће овде и пронаћи *Пријамову Троју*. Боље упућени ће рећи да Хисарлик уопште није био Шлиманова идеја, него га је на то место упутио Франк Калверт (Frank Calvert; 1828–1908). Калверт је био конзуларни службеник на источном Медитерану и археолог аматер, који је започео истраживачка ископавања на Хисарлику и то 7 година пре доласка Шлимана на ову локацију. Франк је гајио и страст према *Хомеровим еповима* и био је чврсто уверен да су митови и историја, а не само фикција. Његов брат Фредерик је 1847. купио имање од око 8 км² у Акча Коју, заједно са брдом Хисарлик. Како је још 1822. године Чарлс Макларен (Charles Maclaren; 1782–1866) тај Хисарлик идентификовао као могуће место *Хомерове Троје*, то је сигурно пресудно утицало на куповину тог имања. Осим обављања својих конзуларних дужности, Калверт је вршио веома пажљива истраживачка ископавања на земљишту у власништву породице, које ту укључује Хисарлик. Био је уверен да је баш ово место античког града Троје. Калверт је умро 1908. године, а да никада није званично повезан са открићем Троје. Његов партнер Шлиман, касније је оптуживан за искоришћавање Калверта. Шлиман је имао и знатно више новца од Франка Калверта, што је обилато и употребљавао у своју корист. У исто време, када је Шлиман почео своја ископавања у Малој Азији, локација за коју се веровало да је Троја, била је врх брда на југу ове тројанске низије, поред Бунарбашија (данас Пинарбаши). Зато је Шлиман најпре кренуо да истражи то место, али није пронашао то чему се надао. Кад је већ хтео и да одустане од даљег тражења Троје, док је чекао брод за повратак тад и наилази на Калверта који је предложио ископавање на Хисарлику. Калверт је већ, опет пре Шлимана, истражио и Пинарбаши где није нашао ништа вредније помена. Додуше, на брду Бали Даг, у овом рејону, јесу пронађене и некакве рушевине омање цитаделе, али се то никако није могло довести у везу са Тројом. Ранија Калвертова истраживања на Хисарлику су дала неке резултате, иако он никад није стигао до слојева бронзаног доба. И поред тога, био је чврсто уверен да је управо ту Троја. Успео је убеди Шлимана, тек кад је овај сазнао да Хисарлик на турском значи тврђава (дворац). Шлиман је потом половину земљишта на Хисарлику откупио од Калверта и почели су истраживање као партнери. Зато су 1996. године Калвертови наследници затражили власништво над делом тог блага које је Шлиман пронашао на његовој половини земљишта.

Шлиман, дакле, није заслужан за проналажење Хисарлика, а самим поменом Чарлса Макларена се може закључити да није ни Калверт. Чарлс Макларен је

био шкотски новинар и геолог. Он је суоснивач новина *The Scotsman*, чији је био и главни уредник 27 година, а уређивао је још и 6. издање *Енциклопедије Британике*. За њега кажу да је био први који је сугерисао да је Троја била на Хисарлику, што и даје у раду *Дисертацији о топографији тројанске равнице* (*Dissertation on the Topography of the Plain of Troy*) из 1822. године. Ово јесте чињеница и Макларен је стварно изнео ову претпоставку, међутим далеко од тога да је био први. Постоје и старији радови од његовог, у којима се углавном каже исто. Први такав пример јест *Осврт на топографију тројанске равнице* (*Observations on the Topography of the Plain of Troy*) из 1814. рад Џемса Ренела (James Rennell; 1742–1830), океанографа, географа и историчара. Називају га и оцем океанографије, а 1830. је био један од оснивача *Краљевског географског друштва* у Лондону. Поред античких аутора, Деметрија, Страбона или других, Ренел се позива и на неке савременике и скоро цео век од њега старије ауторе. Најчешће коментарише Жан Баптиста ле Шевалијеа (Jean Baptiste Le Chevalier; 1752-1836), који у делу *Опис тројанске равнице-Description of the Plain of Troy* из 1792. заступа тезу о Троји негде близу Пинарбашија. Ренел је на својој карти дао *Нови Илион*, учртан приближно на месту Хисарлика. Овај појам одговара и Страбоновом *Садашњем Илиону*, који Ренел такође помиње и који смо нешто раније детаљније разјаснили. Карта је наравно дата и према описима у тексту, мада Ренел нигде не употребљава назив Хисарлик. Да ли је теза о Троји близу Пинарбашија потиче баш од Шевалијеа или он само заступа тезу неког својег претходника, тешко је утврдити. Ипак, ма како било, он је свакако ту највише учинио да се ова теза промовише и стекне бројне присталице.

Изворно свакако све потиче још од Деметрија, па је тако протумачено да је ово место и негде у рејону данашњих насеља Пинарбаши (некад Бунарбаши), или Таштепе (Ханаи-тепе), приближно око 8 km југоисточно од Хисарлика. Ова је Деметријева теорија имала доста присталица, знатно више него што их је имао Хисарлик. Чак и дуго након Шлимановог открића, па све и до данашњих дана. Једино што су неки тражили Троју на левој обали реке у рејону Пинарбашија, док су други били за десну обалу и рејон Таштепе као и Деметрије. Да не буде забуне, ради се о једној Деметријевој тврдњи која није била довољно егзактна. Зато су неки протумачили да Троју треба тражити на једној страни реке, док су други заступали супротну страну. Хисарлик се већ називао још код Деметрија и Страбона, само га нису тако звали, што је и нормално јер је у питању турски назив. И о томе смо већ раније детаљније писали, зато нећемо понављати.

Из раније наведеног Јулијановог описа, односно из података кад је кренуо али и кад је стигао, може се уочити да позиција Илона и може бити на Хисарлику, али може и на Пинарбашију. Наравно, ако је путник ишао из Александрије, за чију тачну позицију знамо, у правцу север-североисток.

Поменути Макларен, Ренел и Шевалије су само избор од низа аутора, који су писали о топографији Тројаде од 1588. до 1820. Овде ћемо навести модерније најпознатије посетиоце Тројаде, оне који су оставили за собом и писани траг, односно који су сами описали своје посете. Међу њима је била и једна жена. То су: 1588. Belon; 1610. Sandys; 1614. Pietro de la Valle; 1718. Mary Wortley Montagu; 1790. Jean Baptiste Le Chevalier; 1800. пуковник Leake; 1801. Carlyle и Walpole; 1801. и 1807. Kauffer, Hunt, Dr. Clarke; 1810. Sir Wiliam Gell, John

Bacon Sawrey Morrit, Jacob Bryant, Hobhouse; 1819. Webb .

Даље, све до пред крај 19. века, књига о топографији Тројаде је све више, како од оних који су овај крај посетили тако и од оних који су писали о извештајима других. Мање више све слично, сви аутори полазе од претпоставке да је Хомер опевао место на којем се одвијао стварни *Тројански рат* у Малој Азији. Онда и упоређивање затеченог стања на терену са Хомером, Деметријем, Страбоном и Плинијем Старијим, врло ретко и са неким другим античким аутором. Нико од ових аутора није могао ништа да уклопи, али понешто су успели да утврде, па је тако Пјетро де ла Вал први утврдио и да је Деметријев Скамандар данашњи Меандар (Мендерес), мада, руку на срце, за то није ни требала посета области. Довољно је било прочитати Страбона или Херодота и видети поузданију карту области. Неки су успели утврдити и да Деметријев Скамандар или није уопште био Скамандар или бар није Хомеров Скамандар. Морит још 1799. (*The British Critics: A New review*, Tom 13; *Morritt's Vindications of Homer*, 119) иде толико далеко да тврди како Деметрије уопште није знао и како се зове река која тече поред његовог родног града Скепсиде. Иако ово можда изгледа парадоксално, није и немогуће. Знамо да и данас постоји пракса да једну исту реку различити народи зову различитим именима, што је дабоме тек у Деметријево време било вероватније. Не ретко су аутори замерали и Деметрију и Страбону да исувише верују Хомеру, па тако не можемо бити сигурни да ли су они ту пресликавали чињенице из *Илијаде* на конкретан терен, или су ипак нешто од тога сазнали и од домородаца. Постоји још извештај број примедби и о неким неслагањима са Хомером, али и са Деметријевим и Страбоновим тумачењима. Углавном мало шта битније. Већином изражавње личних ставова без упоришта у чињеницама. Јасно је да се крај који Хомер није опевао никако није могао баш у потпуности сложити са његовим описом. Занимљиво је што нико то није ни помислио иако им је све на то указивало.

Одлучивши је напokon за Хисарлик, Шлиман је убрзо, са својих 80 радника, а и са огромним ентузијазмом започео ископавања. У жељи да и брже напредује, користио је разне алате од којих би се прави археолози згражавали. Користећи разне крампове, витла, пајсере и томе слично Шлиман и јесте брзо напредовао, али је са археолошког становишта практично упропастио налазиште. Уверен и да је баш на том месту Троја, а да би што брже допро и до најстаријих слојева, ископао је широк ров по средини Хисарлика. Како је открио трагове насеља у више слојева Шлиман је био у недоумици које од њих је била она Троја за коју је вођен *Тројански рат*. Ови слојеви рушевина на Хисарлику су хронолошки и названи Тројама од I до IX. По његовом мишљењу је *Хомерова Троја* била она Троја II. Али Шлиман се овде преварио, завеле су га дебеле зидине овог града, као и јасно видљиви трагови пожара. Ова Троја је касније датирана на период од 2600. до 2250. године старе ере. Значи да је *Пријамово благо*, које Шлиман проналази у слојевима овог града 1873. године, старије бар 1.000 година него што је мислио. Важи мишљење да је Шлиман и умро у уверењу да је баш овај слој био град Троја. Међутим, није баш сасвим тако. Он је ипак ископавајући античку Микену почео помало да сумња и у то да се определио за прави слој. Разлог је и била различита керамика од оне која је пронађена у старој Микени. Шлиманов рад на Хисарлику је од 1893. до 1894. наставио Вилхелм Дерпфелд

(Wilhelm Dörpfeld; 1853–1940), немачки архитекта и археолог. Он је коначно и извршио систематизацију свих слојева и проценио њихову старост. Утврдио је да би Троја најпре могла бити у слоју који данас познајемо као Троја VI. И овај град је имао, такође, јаке градске бедеме, доњи део зидина око 4,6-5 m ширине, а горњи од 1,8-2 m. Имао је три капије и једна мања врата. Западна капија јесте била зазидана још у време трајања града, што је и протумачено као одбрамбена мера против ахајске инвазије. Имао је јужну и источну капију од којих је јужна била главна са великом кулом поред. Највиша кула је била на североистоку, а у њој је био и бунар. У овом слоју јесу пронађени и извесни остаци пожара али се трагови неког већег ратног сукоба не разазнају. Сматра се да је град унишен у земљотресу око 1275. године старе ере. Град није имао северног зида, који се сигурно некоме послужио и као грађевински материјал након што је локалитет био напуштен. Иако нешто већи од оних градова у нижим слојевима, ни овај се баш није прославио величином. Није имао више од 3 ha површине, што многи сматрају исувише малим за град какав је била Троја. Наиме, упоредимо ли га и са хетитском престоницом Хатушом, која је имала око 170-180 ha и подигнута је знатно пре Троје, онда ни главни град једне богате државе, каква је морала и бити Тројада, сигурно није могао бити много мањи. Уосталом, Хомер описује Троју као град са најширим улицама.

После Дерпфелда, најзначајнија истраживања на Хисарлику предузима је Карл Блеген (Carl William Blegen; 1887–1971), у периоду (1932-1938). Он је ова своја истраживања изузетно добро документовао, чак је све снимао камером. Том су приликом пронађени људски скелети и неколико врхова стрела али тек у слоју који је припадао Троји VIIa. Нађени су и трагови пожара, па је све то скупа већ указивало на ратна разарања. Тако се напоскон дошло до закључка да је ипак то могла бити она Троја која се може повезати са *Тројанским ратом*.

Ево како су приближно датиране тих девет Троја на Хисарлику: I (3000-2600), II (2600-2250), III (2250-2100), IV (2100-1950), V (1950-1750), VI (1750-1275), VIIa (1275-1180), VIIb (1180-1020), VIIc (1020-950), VIII ((700-550)-85), IX (85-даље). Тек Троја VIII је хеленски Илион, док је Троја IX римски, након што је Фимбрија разорио хеленски. Шематски приказ Хисарлика дат је у прилогу на карти 9.

Троје VII су суштински обновљена Троја VI, док за Троју VIII уочавамо доста растегљив период градње. Може се приметити да је локалитет био напуштен између 250 и 400 година, што је важан податак који ћемо знати искористити у утврђивању чињенице где се налазио Илион.

Следеће истраживање на Хисарлику, у којем је постигнут и значајнији помак, обављено је доста времена након Блегеновог, тек (1988-2005), од археолога из разних земаља, а под руководством како Манфреда Корфмана (Manfred Osman Korfmann; 1942–2005), тако и Брајана Роуза (Charles Brian Rose). Рађено је том приликом и снимање тла георадаром који открива да је цитадела на Хисарлику поседовала и подграђе, што укупну површину града повећава на 27 ha. То јесте скоро десетоструко више од саме цитаделе, али ако се упореди са Хатушом то је опет је 6-7 пута мање. Дакле није сасвим немогуће, али ипак тешко могуће! На местима где су, на основу читавања георадара, помислили и да ће пронаћи зид, пронашли су само одбрамбени јарак са могућом палисадом. Такође, и неке

делове подграђа који су припадали бронзаном добу уништила је после римска градња, па је тако и само датирање под великим упитником. Подграђе је овде постојало само се не зна да ли постојало и у бронзано доба. Исто тако, све је и засновано на изузетно малој површини ископа подграђа, свега 1-2%, што није довољно за неки озбиљнији закључак. Посебну пажњу јавности и стручних кругова привукао је такозвани **спорни Корфманов јарак**. Овај археолошки налаз изазвао је велике и жучне дебате, познате као **спор Корфман–Колб**, где је оспорена Корфманова теза о великом одбрамбеном систему подграђа. Док је Корфман у овом јарку видео јасан доказ војне утврђености и ширења града у бронзано доба, његови критичари су тврдили да је у питању обичан канал за одводњавање воде, чиме су поново довели у питање стварну величину и значај Хомерове Троје на овом локалитету.

Корфман је у слоју Троје VII пронашао печат на лувијском језику, што се чини као једна од важнијих материјалних потврда да је тај град припадао анадолској култури. Брајан Роуз је, са своје стране, лично ископао статуу цара Хадријана и тиме потврдио чињеницу да се ради о Илиону. Наиме, већ смо и навели да је цар Хадријан, кад је 124. посетио Илион, поклонио граду своју статуу. Нашли су и статуу цара Августа, за коју не постоји неки писани траг да ју је поклонио Илиону, иако је сад очигледно да јесте али то нико није записао.

Приликом овог истраживања откривени су и подземни тунели за снабдевање града водом, чија градња се и сматра већ озбиљним градитељским подухватом. Све то није спорно, вероватно се ту ради о том истом Илиону који смо описали приликом посета разних царева и војсковођа! Гледаћемо зато да нађемо и још неку чињеницу томе у прилог, ако постоји. Но, итекако постоји и нешто што и јесте спорно. Археолози су на основу проналаска статуе закључили да су овде нашли баш онај Илион за који се водио чувени *Тројански рат*. На основу чега су донели овај закључак, само је њима познато, а нису нашли за сходно да то и поделе с нама. Очито само на основу имена Илион, што ову тврдњу сврстава у оне *маиштовите*, да не употребимо неку гору реч! Већ смо се уверили да је тих градова са именом Илион или Троја било подоста и најмање што можемо овде очекивати је да се тек на основу овако честог имена донесе валидан закључак. Зато, у закључке археолога по овом питању никако не можемо бити и уверени. Просто, ма чији да су нису поткрепљени чињеницама!

Већ следеће године (2006) ископавање је вршио Ернст Перница, док је данас одговорно лице за налазиште турски археолог Рустем Аслан који је био члан Корфмановог тима.

Члан Корфманове екипе такође је био и археолог Рејхан Корпе, који се, након што је ископавање завршено, вратио на локацију да би истражио ону Ахилову хумку у близини. Тамо није пронашао ништа.

Хумка коју је истражио Корпе није једина у овој области, има их доста на овом простору између Хисарлика и данашњег Чанкалеа које су детаљно истражили археолози из ондашњег музеја. Према њиховим речима, све су биле гробнице значајнијих људи који су носили имена Хомерових јунака. Међутим, датирани су на 5. или у најбољем случају 6. век старе ере. Дакле све су из времена кад је *Илијада* већ била записана, а очигледно и више него популарна у овој области.

Међу њима постоји и једна коју зову *Дарданов тумулус*, а припада Дардану и то ономе који је основао град Дарданију, негде око 2 km јужније од Чанкалеа. Како је и ова гробница датована у период кад и све остале, тако ова Дарданија није постојала пре 6. века старе ере. Овај Дардан је могао добити име по оном легендарном Дардану, митском сину Зевса и Електре, родоначелнику племена тројанских Дарданаца, али није могао живети пре 6. века старе ере. Дарданија је позната по историјском миру између Суле и Митридата, који се према њему и назива. Овај мир приближно одговара времену у којем је Фимбриа и разорио Илион, о чему смо већ писали.

Археолози су утврдили да су градови на Хисарлику, нама познати и као, Троја VIII и Троја IX носили име Илион. Ништа више од тога. Зато би и било добро пронаћи још неку чињеницу томе у прилог, а зашто не и неку која би томе већ и противречила. Од античких писаца, по питању топографије Тројаде, највише корисних детаља можемо пронаћи код Страбона, чији се рад ослања на радове његовом старијег колеге Деметрија. На основу њих смо и закључили да је град који Страбон зове Садашњи Илион био управо на Хисарлику и да се све посете царева и војсковођа односе на њега. Неке слике са Хисарлика можемо видети у прилогу ове књиге броја 3 до броја 11.

Археолошка истраживања на Итаци

Како се сви антички, али и савремени, истраживачи слажу у томе да Одисејева Итака данашње острво тог имена, да видимо шта кажу археолози на ову тему.

Итака је одувек привлачила пажњу бројних археолога и историчара али и оних истраживача који су се интересовали за *Одисеју* и *Хомерову епску поезију*. Већ од почетка 19. века нижу се истраживачи који су стигли на Итаку у потрази за Хомеровом Итаком. О чему постоје и записи. То су Вилијам Гел, Вилијам Лик, Хајнрих Шлиман, Вилхелм Дерпфелд, Вилхелм Волграф. Николас Кипарисис. Сваки од њих дао је велики значај остацима и налазима на античким насељима Етос Пас, Пиликата, Ајос Атанасиос (Свети Атанасије или Хомерова школа), Ставрос, Марматос Лоизроспи. Негде током тридесетих година прошлог века, британска археолошка школа, под вођством професора В. А. Хертлија, овде је спровела опсежна истраживања на северу острва. Његови налази, бројни и импресивни, били су полазна основа за један шири археолошки и историјски преглед овог простора и његовог значаја. Истраживања су настављена на југу острва (Етос и Мармароспилија), у оквиру пројекта *Одисеја*, који су водили професор Сарантис Симеонглу и његов тим са *Универзитета Вашингтон* у Сент Луису, САД. Ископавања су такође вршена на северу острва (Пиликата, Хомерова школа) које је спровела екипа са *Универзитета Јањина*, у Грчкој, под вођством професора Л. Конторли-Пападопулу. Истраживања су утврдила да је микенско присуство на Јонским острвима од ране фазе било повезано са *епском хомерском поезијом* када се веровало да све њене референце потичу из микенског времена. Међутим, када је установљено да постоје неке референце на друге периоде, касни микенски и геометријски период, било је неизбежно да се дебата мора проширити и преиспитати претходни ставови. Ту више није било довољно ослањати се на микенске остатке јер је острво које Хомер назива Итака морало да пружи доказе о ранијем насељавању. И заиста, острво Итака

је јединствено међу Јонским острвима по томе што се само овде налазе остаци из свих микенских и предгеометријских периода. Конкретно, ту у Лоизосовој пећини, у Полису и у Етосу, постоји мноштво артефаката из свих периода. Град Алалкоменес, који помиње Страбон, за који смо утврдили да се налазио на превлаци која повезује северни и јужни део острва на обронцима планине Етос и гледа на доле преко луке Писо Етос. Овде налазимо древно насеље Итаке познато као Алалкоменес у хеленистичком периоду. Насеље је било на идеалном стратешком положају јер се и на северу и југу налазе две природне, заштићене луке и са његовог акропоља се пружа јасан поглед на цео канал који дели Итаку од Кефалоније, као и поглед на море до континенталног дела. Овај поглед можемо видети на слици 12 у додатку. Још у првим годинама 19. века путници су идентификовали ово место, али је Хајнрих Шлиман био тај који је извршио ископавања и врло брзо је откопао неке бронзане новчиће на којима је била глава Одисеја и била обележена као *Итакон* (ΙΘΑΚΩΝ). Цео поменути локалитет био је богат извор налаза и ископавања су вршена на целој планини. Насеље је овде било потпуно опасно зидом који је на појединим местима био сачуван у пуној висини. На седлу брда данас постоји споредни пут, а баш ту је британска школа археологије почела и спровела своја ископавања. Из посуда, лонаца и других фрагмената, који су овде пронађени, било је јасно да је Итака развила и сопствене технике производње инспирисане микенском традицијом. Низ ваза и лонаца пронађених у Етосу представљају једине предгеометријске керамичке радове пронађене у западној Грчкој. Овај карактеристични стил је и назван *итачки предгеометријски стил*, а велики број ових налаза је изложен у *Археолошком музеју* у Ватију. Од свих рушевина насеља у Етосу, најстарија је кружна конструкција са налазима грнчарије из 1400. године старе ере. Ови се темељни остаци, заједно са околином, највероватније морају поистоветити и са светилиштем посвећеном Аполону, чије се богослужење на Итаки помиње и у *Одисеји* (XX; 277-278). Реконструкција ових топографских података Етоског светилишта од С. Симеоноглуа даје јасну слику веома старог значајног храма, јединственог на Јонском мору. Према неким археолошким истраживачима из 19. века, планински превоз у Етосу је место где се налазила Одисејева палата. Постоји предхеленистичко насеље у Пиликати које се налази северније од Ставроса, где се налази *Археолошки музеј* северне Итаке. Цело ово подручје је означено од археолошког интереса, а на локалитету од 750 квадратних метара налазе се остаци људских настамби из предхеленистичког и микенског доба. Налази археолога показали су да је постојало континуирано људско насеље на том месту између 3000. године и 12. века старе ере, или све до краја микенског периода. Дошло се до закључка да је оно место које је било центар Одисејевог краљевства близу данашњег града Ставроса. Археолози су открили зид који је окруживао насеље и по остацима пронађеним у близини закључили да је овај зид микенски. На врху брда Пиликата су били остаци камених зидова и кратка камена стаза. Али, једно од најзначајнијих открића на овом локалитету био је скровиште великих глинених посуда које су закопане испод камених подова унутрашњости предхеленистичких настамби. Археолози, који су и пронашли доказе о животу овде између 3000-2500 године старе ере, сада верују да је на овом месту постојало зидом ограђено предхеленистичко насеље. Тако је Итака

позната као једно од ретких предхеленистичких насеља на грчком тлу и њен је значај у културном и историјском развоју западне Грчке очигледан. Налази и открића на Итаци постављају почетак њене историје чак 1500 година пре оног времена које се помиње у *Одисеји*. И по мишљењу В. А. Хеуртлеја, Одисејева палата се налазила на брду Пиликата. Међутим, том локалитету није тако лако приступити, па је неопходно пронаћи водича који ће вам показати све остатке древних зидина и фосилизоване кости на ономе што је било гробље. Налази са овог локалитета изложени су у археолошкој збирци Ставроса. Једно значајније налазиште је и Лоизосова пећина, која лежи на северозападу залива Полис, или ставроске луке. У 19. веку пећина је била део имања Димитриса Лоизоса, који је, радећи на крову пећине, наишао на налаз реликвија и других остатака. Неке од њих је Шлиман купио када је први пут посетио Итаку. Пошто се ова пећина налази на плажи, истраживање и ископавање тамо је било веома тешко. Заиста, од давнина је ниво мора често достигао кров пећине и као резултат тога се део препуста урушио. Чак већи део. Настанку штете доста је допринела сеизмичка активност. Прва мало обимнија истраживања пећине спроведена су тридесетих година прошлог века. Силвија Бентон је била на челу тима из британске школе у Атини. Богата збирка откривених посуда сугерише да је поменута пећина већ била богомоља од 2500. године старе ере, преко микенског периода до римског доба. Различите гравуре на плочицама, шкољкама и камењу указују на то да су се овде обожавале бројне богиње — Артемида, Атина, Хера и нимфе. Чини се да је овде слављен и сам Одисеј јер су управо на овом месту откривени делови глинене маске жене, датоване у други век пре Христа, на којој се налази једна молитва Одисеју. Постоји и следећи натпис дат на слици испод:

Други значајни налази укључују глинену коринтску плочу, из шестог века старе ере, на којој је угравиран лик петла. Од великог значаја су и бронзани трonoшци из 9. века старе ере, упркос њиховом лошем стању, који евидентно јесу дело неке одличне локалне радионице. Сви поменути налази данас се могу погледати у археолошкој збирци Ставроса.

Поред молитве Одисеју, која је пронађена на Итаци, постоји још један натпис за који можемо рећи да повезује Итаку са Одисејем. Колико два слова можемо уопште назвати натписом јесте отворено питање, али чињеница је да су ова два слова управо прва два слова Одисејевог имена. Натпис ОД уклесан је на равној стени која лежи на старом путу (путу мазги) који је повезивао северну и јужну Итаку, али пре изградње новог пута, на деоници између Етоса и Светог Јована. Натпис јесте званично регистрован у древним грчким натписима 1897. године, мада се за њега знало и раније. Што се тиче тумачења натписа, тврди се да он представља почетна слова речи Одисеј. Натпис је дуги низ година служио као једна од археолошких знаменитости хомерске Итаке. Импресионирао је стране посетиоце као и домаће, који су га сматрали доказом Одисејевог присуства на острву и са поносом га показивали страним туристима. Исте године (1806), на Итаку су дошли географ и антиквар Вилијам Гел и пуковник Вилијам Мартин Лик, а након њих, шездесетак година касније (1868), Хајнрих Шлиман. Сви су нам дали детаљан опис ОД натписа. Данас посетилац може да разликује горњи део слова О и врло јасно цело слово Δ. Свако од слова је димензија 27×33 cm.

Универзитет Вашингтон из Сент Луиса истраживао је археолошко налазиште Светог Атанасија, односно *Хомерову школу* на северу Итаке. Ово налазиште се налази на источним падинама планине Егзоги. Остаци зграда су били видљиви вековима, а спорадична истраживања овог локлитета су предузимали и грчки и страни археолози. Под надзором грчких археолога предузето је ископавања на том подручју које је трајало од 1994. све до 2012. године. Ова ископавања јесу довела тим до закључка да су открили велики комплекс зграда типа акропоља. Судећи према ископинама, комплекс грађевина датира из праисторијског доба. Конкретно, почеци насељавања су датирани на период (1900-1600), а наставак следи у микенском периоду (1600-1100). Према археолозима, комплекс зграда је био у употреби барем до хеленистичког периода. Томе сведоче њени и разни архитектонски објекти, попут хеленистичке куле. У римско доба ово подручје је коришћено као гробље. Комплекс је изграђен на две терасе које су спојене са два степеништа уклесана у стену. На доњој тераси била је пронађена велика, троделна, правоугаона грађевина, димензија 21,50 x 11,50 m. Она је подсећала на сличне структуре микенских палата у Микени, Тиринту и Пилу. Западно од троделне зграде, између осталог, откривена је велика правоугаона зграда која је имала подземну оставу за намирнице. На горњој тераси откривени су и неки праисторијски објекти попут магаса, купатила, металних радионица и других помоћних просторија. Комплекс зграда је окружен киклопским зидинама ради одбране, који имају четири капије. Примарна (јужна) капија била је и оивичена пажљиво грађеним зидом, а њен оквир се састојао од повеликих, четвртастих стена. У близини ове капије откривен је праисторијски бунар. Источно се на малој удаљености од комплекса зграда, налазио подземни извор који служи за

снабдевање водом становника акропоља у време опсаде насеља. Овај извор је још из микенског периода. Источно од подземног извора истражена је велика циклична, праисторијска грађевина са степенастим улазом. Кад су уклоњени и наноси песка дошло се до разних открића. Међу њима је од посебног интереса био велики број глинених плоча. Једна од њих има угравиране сцене *Одисеје* – попут приказа брода са човеком који седи, везан за јарбол, чудовишни, митски облици (птице са женским лицем, лик са људском главом, али репом и ногама свиње). Локалитет Светог Атанасија је од стратешког значаја. Сам акропољ са свог одбрамбеног упоришта и видиковца на обронцима планине Егзоги, држи под контролом плодни и добро хидратизовани басен северне Итаке. Због свог положаја на брду Пиликата, са њега је директан поглед, приступ и надзор над три луке: Афалес на северу, Полис на југозападу и Фрикес на истоку. Августа 2010. године, професор праисторијске археологије и члан тима за ископавање, Танасис Пападопулос, идентификовао је акропољ локалитета Свети Атанасије – Хомерова школа као Одисејеву палату, наводећи да *према чињеницама које су представљене или су данас, са свим великим научним знацима, резерве, верујемо да стојимо пред палатом Одисеја и Пенелопе, једином палатом Хомерових епова која тек треба да буде откривена*. После ових Танасисових речи чекало се званично објављивање резултата ископавања, док само археолошко налазиште није било отворено за посете док се не заврше неопходни радови на рестаурацији и конзервацији новооткривених споменика. Докле се с тиме даље стигло, писац ових редова се није интересовао али данас ће Итачани с поносом показати посетиоцу Одисејеве дворе. Поред Мармароспилије, пећине нимфи, на Итаци се још може видети Еумејева пећина, као и оближњи извор Аретуса. Све се налази на јужном делу острва, осим Одисејеве палате која је на крајем северозападу и извора недалеко од ње. На Итаку се односе све слике у додатку од броја 12 па до броја 15.

Све са чиме смо се досад срели указују на то да је Одисеј постојао и да заиста јесте био са Итаке. На то, као што видимо, указују и археолошки налази са овог острва. Тако би, по свој прилици, могли бити и у праву они истраживачи који имају став да се Хомер описујући *Одисејеву лутања* руководио некаквим догађајем који је био стваран. Зато није искључено да је тако стварно и било!

Колико смо, након овог тома, ближи решењима групе *географских хомерских питања* јесте главно питање које сами себи можемо поставити. Посматрамо ли ствар из историјске перспективе, онда долазимо и до закључка да је стари век највише тога донео. Најближа истини би била констатација: *Стари век доноси понешто, док средњи и нови век дају симболичне доприносе решењу енигме*. Антички аутори су знали где живе Киконци и где се налазио њихов Исмар, па и да Еол живи на Еолским острвима (острво Стромболи). Знали су и да Скила и Харибда морају бити Месински мореуз, где и није било другог избора ако се Одисеј враћа из Тиренског мора. Одатле се, наравно, морао враћати јер га Еол први пут шаље ка Итаци баш одатле, кад му једра затеже Зефир, западни ветар. Антички писци су добро одредили и положај Алкинојеве Схерије, где можемо издвојити Тукидида и Конона. Тукидид се први одредио да је то Коркира, коју обучно зовемо Крф, а Конон је разјаснио и ко му је и кад променио име. Сви,

наравно, сматрају да је Одисејева Итака исто оно острво које и данас носи исто име, а можемо издвојити запажање Псеудо-Скимна или Паусанија из Дамаска који као Киркино острво наводи Сардинију. Остало није вредно помена, иако се антички аутори листом слажу и око постојбина Киклопа и Лестригона, које сви смештају на Сицилију. Зашто је то тако, већ смо разјаснили у претходном тексту. Што се тиче Троје, све што антички аутори наводе указује на Хисарлик где се и налазио некакав град који су звали Илион. Међутим, овај град потиче од средине 6. века старе ере и не бисмо га могли, осим по имену, повезати ни са *Тројанским* ни са било којим другим *ратом*. Нема података који би могли потврдити ту везу, али можда још нешто и пронађемо јер смо *на по сватова* па није искључено да то и потврдимо, или и дефинитивно оборимо. На закључак који би противречио Хисарлику указује један аутор из раног средњег века, а то је Јован Малала. Ово је истовремено и све што је средњи век допринео решењу енигме, што јесте количински мало али је зато веома значајно. Нови век је, као и средњи, донео само једно значајније откриће, али овог пута на тему *Одисеје*. То откриће припада великом пријатељу српског народа, Виктору Берару, а односи се на положај Лестригона на северу Сардиније. На крају можемо констатовати да, поред мноштва промашених теорија, лудих идеја и ко зна све чега, нисмо узалуд потрошили један цео том. Но, макар смо информисали читаоца шта све постоји, зато нека свако сам донесе закључке!

СЛОВО АИ РЕЦЕНЗЕНАТА

НАУЧНИ ДОПРИНОС ДРУГОГ ТОМА „ХОМЕРСКЕ ТРИЛОГИЈЕ“

Други том *Хомерске трилогије* Ранка Бошњака представља капиталну синтезу археолошких података, античке географије и критичке деконструкције свих модерних заблуда. Аутор овде напушта терен теоријске поставке и прелази на директну конфронтацију са материјалним остацима на терену, чиме *хомерско питање* добија своју егзактну физичку димензију.

Оригинални научни доприноси светској хомерологији су:

1. **Археолошка демистификација Хисарлика:** Аутор пружа једну од најпрецизнијих критика Шлимановог рада, не оспоравајући постојање града, већ оспорава његов идентитет као Хомерове Троје. Ова научно утемељена разлика између **историјског Илиона** (из 6. века п. н. е.) и **епске Троје** решава овај миленијумски анахронизам и спречава даљу манипулацију археолошким слојевима у сврху потврде фикције.
2. **Реконструкција итачке микротопографије:** Детаљнијом анализом локалитета као што су **Лоизосова пећина** и **Ајос Атанасиос**, аутор је потврдио континуитет култа Одисеја на самом острву. Идентификација натписа **ОД** и молитве Одисеју поставља овај материјални доказ изнад филолошке претпоставке, чиме се острво Итака дефинитивно фиксира као стварно географско и духовно средиште *ена*.
3. **Синтеза античке и модерне пловидбене географије:** Повезујући нека

Страбонова сведочанства са истраживањима Виктора Берара али и са сопственим увидима о ветровима и струјама, аутор мапира *Одисејева лутања* као стварне поморске руте. Поступак Одисеју враћа и статус морепловца, а не само пуког књижевног лика.

- 4. Критичка анализа других хипотеза:** Аутор ту изванредном логичком прецизношћу разобличава и разне теорије, које су лишене сваке могуће логике, не штедећи би критике ни похвале, ако су основане. Он научно објашњава и порекло топонима који су деценијама заводили аматерске истраживаче, чиме чисти научни простор од дилетантизма.

Овај том представља кључну спону у трилогији јер археологију не користи као декорацију, већ и као средство за сурову проверу истинитости епских стихова. Аутор ту показује импресивну способност да препозна *хомероманију* античког доба и да је јасно раздвоји од стварних микенских остатака.

САДРЖАЈ ДРУГОГ ТОМА

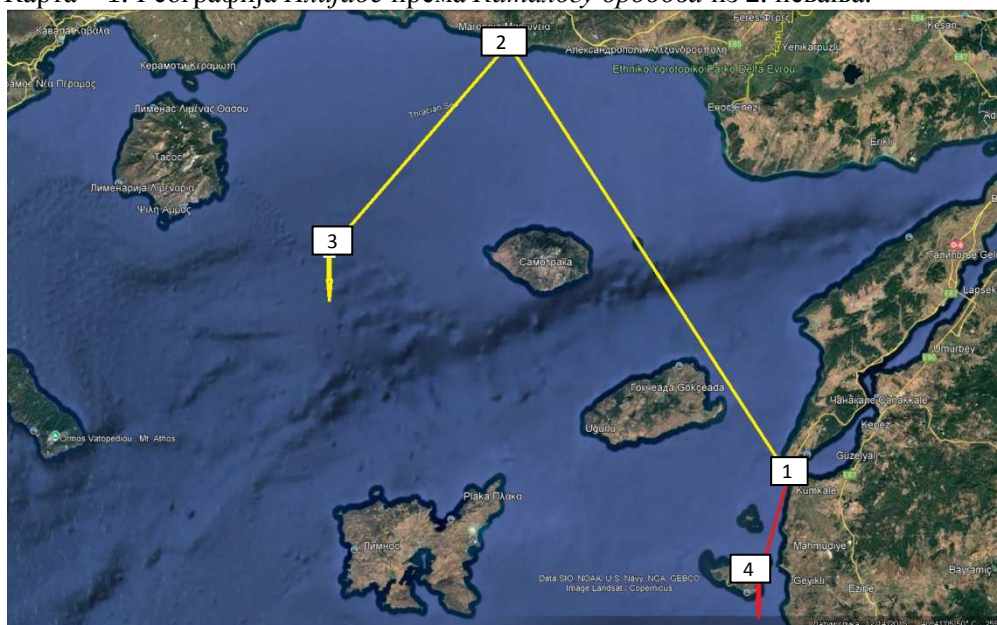
Представка другог тома.....	4
<i>Одисејева лутања – очима аутора из старог века</i>	6
<i>Киконци</i>	6
<i>Лотофази</i>	9
<i>Киклопи</i>	15
<i>Еолово острво</i>	26
<i>Лестригони</i>	33
<i>Кирка и Ејејско острво – Кимеријанци и Хад</i>	37
<i>Острво Сирена</i>	48
<i>Лутајуће стене-Планкте, Кијанске стене, Симплегаде</i>	59
<i>Скила и Харибда</i>	66
<i>Тринакија – острво Хелијеве стоке</i>	78
<i>Калипсо – острво Огигија</i>	83
<i>Алкинојева Феакија – острво Схерија</i>	88
<i>Итака – Одисејево острво</i>	95
<i>Страбон – Одисејева лутања</i>	109
<i>Антички писци о Сицилији</i>	114
<i>Закључци из казивања античких писаца о Одисејевим лутањима</i>	124
<i>Троја и друга географија Илијаде – из пера писаца старог века</i>	128
<i>Троје на источном Средоземљу</i>	129
<i>Цареви и војсковође у посети малоазијској Троји</i>	137
<i>Троја и Тројада у Малој Азији</i>	151
<i>Географско хомерско питање у средњем веку</i>	186
<i>Географско хомерско питање у новом веку</i>	199
<i>Завршно слово географских хомерских питања у новом веку</i>	315
<i>Археолошка истраживања на Хисарлику</i>	318
<i>Археолошка истраживања на Итаци</i>	324
<i>Слово АИ рецензената</i>	329
<i>САДРЖАЈ</i>	330
<i>ПРИЛОГ – КАРТЕ И СЛИКЕ</i>	331
<i>Каталогизација</i>	343

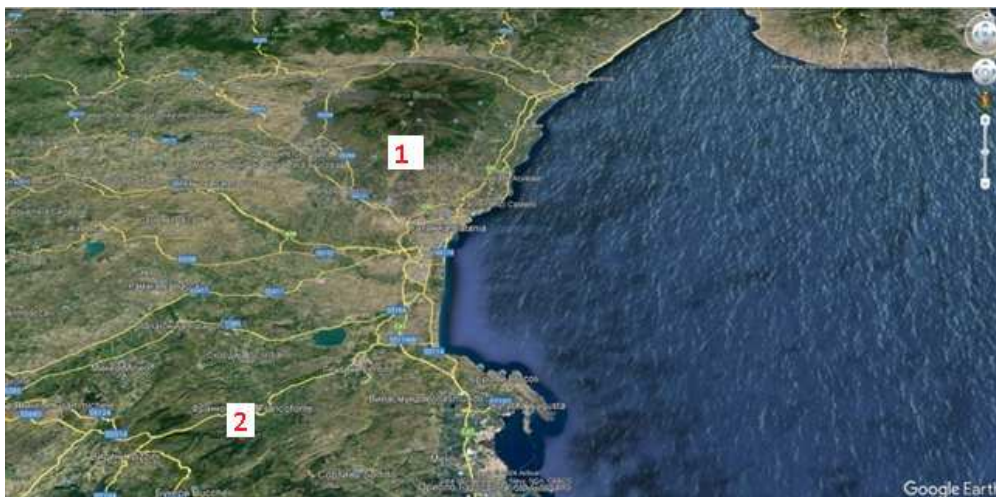
КАРТЕ И СЛИКЕ УЗ ДРУГИ ТОМ ХОМЕРСКЕ ТРИЛОГИЈЕ:

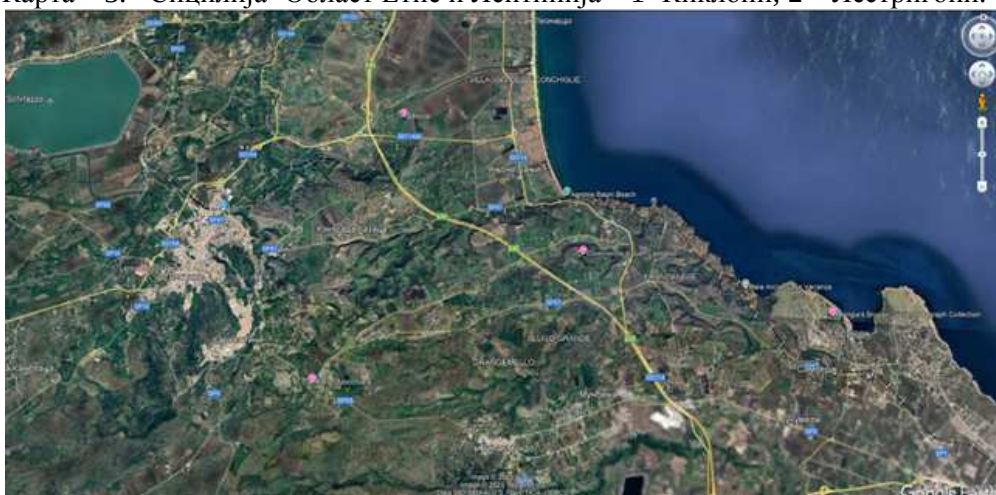
Карта – 1: Географија *Илијаде* према *Каталогу бродова* из 2. певања.

Карта – 2: 1-2-3 Путања Одисеја; 1-4 Путања Нестора, Диомеда и Менелаја; 1-2 Одисеј долази киконском Исмару; 3 Одисеја хвата Бореј (северни ветар).

Карта – 3:– Сицилија- Област Етне и Лентинија – 1- Киклопи; 2 – Лестригони.

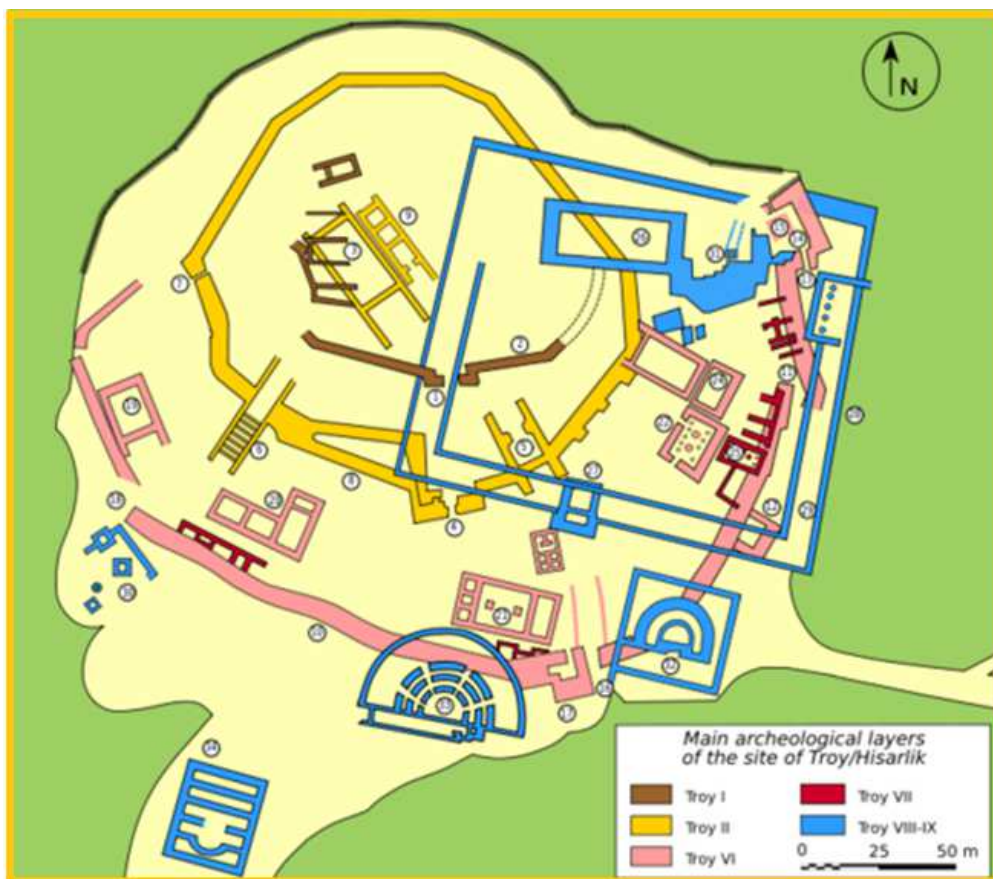
Карта – 4:– Сицилија- Област Лентинија – Плинијево Лестригонске равнице.

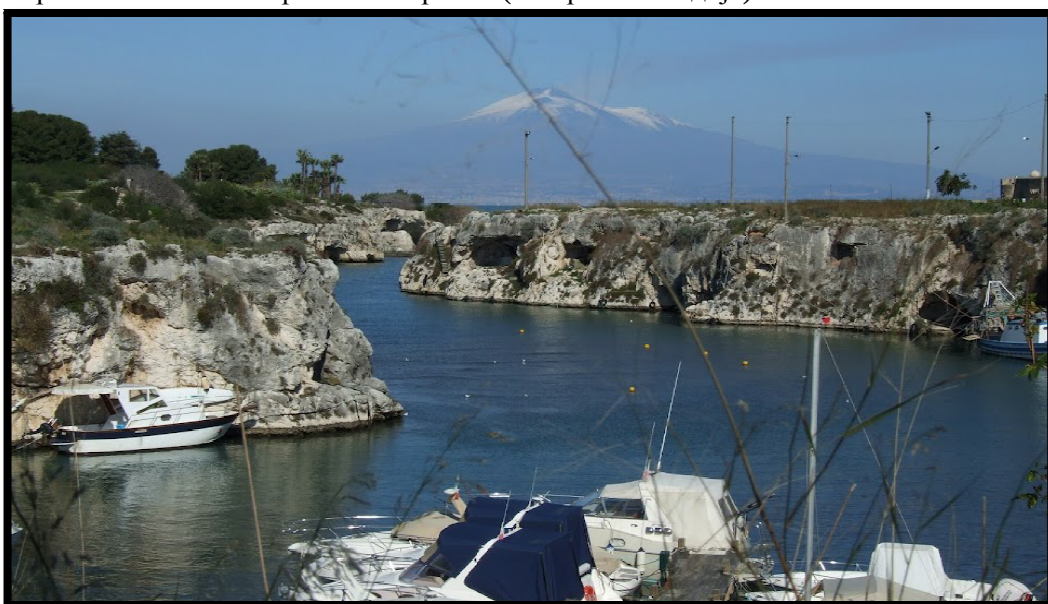
Карта 5: – Сицилија - Област Лентинија – Лестригонска лука - Фјорд Бруколи.

Карта –8: Шематски приказ Хисарлика (извор: Википедија)

Слика - 1: Фјорд на ушћу потока – Бруколи (фото – Антонио Лакуло).

Слика – 2: Рушевине на Хисарлику (фото – Даница Бошњак).

Слика – 3: Рушевине на Хисарлику (фото – Даница Бошњак).

Слика – 4: Рушевине на Хисарлику (фото – Даница Бошњак).

Слика – 5: Поглед у долину са Хисарлика (фото – Даница Бошњак).

Слика – 6: Поглед на другу страну са Хисарлика (фото – Даница Бошњак). Не виде се брда у околини јер их и нема, док су по Хомеровом опису постојала 4 брда укључујући и Троју. Ова чињеница, сама за себе, говори да Хомер није ни описао Хисарлик али то изгледа мало кога занима.

Слика – 7: Шлиманов ров на Хисарлику (фото – Даница Бошњак). Познато нам је да је Шлиман примењивао агресивне метода ископавања, од којих се свима који знају нешто о археологији и данас диже коса на глави. Тако да је, у доброј мери, упропастио ово вредно налазиште. Овај ров је посред налазишта.

Слика – 8: Рушевине на Хисарлику (фото – Даница Бошњак).

Слика – 9: Рушевине на Хисарлику (фото – Даница Бошњак).

Слика – 10: Итака – поглед на залив са превлаке (фото – Димитрис Артаванис).

Слика – 11: Остаци Одисејеве палате – север Итаке (фото – непознатог аутора).

Слика – 12: Статуа Одисеја – град Вати – Итака (фото – непознатог аутора).

Слика – 13: Мармароспилиа - Пећина нимфи на Итаци (непознат аутор)

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.14'02.09-13 Хомер
82.0-13:398

БОШЊАК, Ранко, 1960-

Хомерска трилогија. Том 2/Ранко (Богдан) Бошњак. - 1. изд. -Црна Бара: Удружење „Милош Милојевић”;Нови Сад:Научно-истраживачки центар „Видован”: „Мета“ ; Београд : „Вандалија“: „Ииб“, 2025 (Београд: Донат Граф). - 342 стр. : илустр. ; 25 cm

Тираж 500.

ISBN 978-86-81364-36-9 (УММ)

ISBN 978-86-81364-34-5 (за издавачку целину)

а) Хомер (око 800пне) -- Поезија б) Хомерско питање

COBISS.SR-ID 168780553

КЉУЧНЕ РЕЧИ:

Хомерологија, Хисарлик, Илион, Итака, Одисејева палата, Шлиман, Лоизосова пећина, Археологија бронзаног доба, Ф. Калверт, Микенска култура, Тројан, Триглав, Виктор Берар, Хомерска географија, Научна критика.

AMS КЛАСИФИКАЦИЈА (2020):

01A20; Историја науке у антици (History of science in antiquity)

01A25; Историја географије и истраживања
(History of geography and exploration)

01A90; Библиографски и историјски прегледи
(Bibliographical and historical surveys)

03B42; Логика нужности и модалности (Logic of necessity and modality)

03B80; Примена логике у историјској дедукцији
(Other applications of logic to historical deduction)

